

**KULE
KİTAP**

TÜRK MASONLUĞU

Güngör Öcal

Kule Kitap©

www.kulekitap.com

kitap@matbumedy.com

0850 304 22 03

Yayıncı Sertifika No 28740

Genel Müdür: Emrah Çelik

İşletme Koordinatörü: Muhammed Yurt

Yayın Yönetmeni: Murat Şerefoğlu

Editör: Dr. Hakan Özkütükçü

Son Okuma: Dr. Hakan Özkütükçü

Mizanpaj Tasarım: Emir Tali

Kapak Tasarım: Efe Bozkurt

1. Basım, İstanbul, Nisan 2025

ISBN: 978-625-6086-37-1

Matbu Ajans / İstanbul

Matbaa Sertifika No: 48138

"Kule Kitap Yayınevi tarafından baskıya hazırlanan eserlerin hukuki sorumluluğu tamamen yazara aittir."

TÜRK MASONLUĞU

Güngör Öcal

İÇİNDEKİLER

Kule Kitap Yayınevinin Yayın Esasları	11
ÖN SÖZ	15
SUNUŞ.....	19
BAŞLARKEN.....	23

I. BÖLÜM: 1909 Öncesi Dönemde Osmanlı Coğrafyasındaki

Masonluk	27
----------------	----

Giriş; Osmanlı Devleti'nin 18 yy. Sonu ile 19. yy. İçindeki Genel Durumunu Betimleyen Bazı Olaylar; Osmanlı'nın "Batı'ya Açılma" Arzusu ve Mason Locaları; Osmanlı Coğrafyasında İlk Localar; I. Mahmud'un Masonluğu Yasaklaması (1748); Yasaklama Sonrasındaki Masonluk Faaliyetleri; Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyyesi; II. Mahmud'un Masonluğu Yasaklaması (1826); Sadrazam Mustafa Reşit Paşa Mason muydu?; Kırım Savaşı'na Yakın Yıllar ve Sonrası; 1856-1857 İzmir'de Düzensiz Localar ve Türkiye Büyük Locası; 1857'de İzmir'de Bir Başka Düzensiz Büyük Loca: "Grande Loge de Turquie"; Şûra-yı Âlî-i Osmanî; Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyyesi; Kırım Savaşı Sonrası Açılan Localar; İstanbul'da Abdülhamid Endişesi; 1894- Mason Localarının Kapanışlarında Yoğunluk; 1907-Belçika'da Yüksek Şûralar Toplantısı; Dönemin Masonluk Karşıtı Kitapları, Dönemin Önemli Olayları; Bu Dönemdeki Osmanlı Padişahları; Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları.

II. BÖLÜM: 1909-1923 Döneminde Osmanlı -Türk Masonluğu.... 103

İlk Büyük Maşrık Girişimi - Nisan 1909; Yüksek Şûra Uyandırılıyor; Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî Kuruluyor; Yanıtsız Sorular; Niçin Maşrık-ı Âzam?; Muhibbân-ı Hürriyet Locasının Kuruluş Belgeleeri; Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri Locası Hakkında; Kuruluş Sırasında Fransa ve İtalya Obediyansları; Maşrık-ı Âzam Görev Başında; İlk Localar Genel Tüzüğü; Maşrık-ı Âzam ile Şûra-yı Âlî Arasında yapılan 'Antlaşma/ Konkordato'; La Turquie Locası; 21 Aralık 1909 - Şûra-yı Âlî'de Yeni Dönem; Üstad-ı Âzam Talât

Paşa Görevi Bırakıyor; 1911 - Zor Yılların Başlangıcı; 33. Dereceye Çıkarılmış Rıza Tevfik Hakkında; Trablusgarb Savaşı (1911-1912); Himaye-i Etfâl Cemiyeti; Dönemin Diğer ‘Hayır Kurumları’ Hakkında; Masonik Kulüp; Maşrık-ı Âzam Yeni Görevliler Seçimi; Belçika Büyük Doğusunun Mektubu ve Yanıtı; Avrupa’nın Tepkisi ve Maşrık-ı Âzam; 1 Ağustos 1921 – Şûra-yı Âlî ve Maşrık-ı Âzam Anlaşmazlığı; “A.M.I.”- Uluslararası Masonluk Birliği; 1922 - Bitmeyen Düşmanlık; 1908–1923 Yılları Arasında Kurulan Yabancı Obediyans Locaları; La Renaissance, Harmonia, Melès ve Homère Locaları Hakkında; 1909-1923 Yılları Arası Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî Döneminde Kurulan ve/veya Katılan Mason Locaları; 1909-23 Dönemindeki Büyük Üstadlar; Dönem İçinde Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmirleri; 1909-23 Zaman Diliminin Önemli Olayları; Bu Dönemdeki Osmanlı Padişahları; Dönemin Masonluğa ilişkin olayları.

III. BÖLÜM: 1923-1935 Döneminde Türk Masonluğu 191

1923-25 Yılları Arasındaki Bazı Önemli Olaylar; 13 Ekim 1925 - Büyük Daimî Heyetin İstifası; Yüksek Şûra’da 1926 Seçimi; İlk Tescil: “Yetimlere Yardım Cemiyeti”; 1927-30 Daimî Heyeti; İlk “Genel Tescil”: Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti; Nur-i Ziya Sokağı’ndaki Lokalin Satın Alınması; Yavuz – Havuz Olayı; İkmâl-i Tahsil Cemiyeti; Yeniden İsim Değişikliği; ‘Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti; Ritüellik Unvanlarda Değişiklikler; - Büyük Daimî Heyet Seçimi (1 Ağustos 1930); “Seçtirilen” Büyük Daimî Heyet, Necat Locası’nın Seçime Reaksiyonu ve Kapatılması; Etoile d’Orient Locasının Kapatılması; Büyük Daimî Heyetinin İstifası ve Yeniden Seçim; Büyük Üstad M. K. Öke’nin 3 Aralık 1930 Tarihli Konuşması; Muâvenet ve Teâvün Sandıkları; 1909 Anlaşmasında Değişiklik; Azim Locası Olayları; Büyük Üstad Dr. M. Kemal Öke’nin İstifası; Türkiye Büyük Maşrık’ı ile Fransa Grand Orient’ı Arasında Yapılan Bir Anlaşma; Türkiye Büyük Maşrık’ının katıldığı A.M.I. Kongreleri; 14 Haziran 1932 - CHF Grup Toplantısında Bir Soru ve Cevap; Cemiyet İsminde Değişiklik ve “Mason Cemiyeti” Olarak İlk Tescil; Zuhul Locasının Kurşunlanması; 1930-33 Döneminin Diğer Olayları; 1933-36 Dönemi Büyük Daimî Heyeti; Büyük Maşrık’ın 25. Kuruluş Yılı Dönümü; G. O. de France’dan Türkiye

Büyük Maşırıkı'na Katılan Localar; İdari Sistemde Değişiklik Çalışmaları; Halk Fırkası ve Halkevleri ile Masonluk İdeallerinin Eşitliği İddiası; Kapanışı Hazırlayan Diğer Faktörler; Kökü Dışarıda mıdır?; Dinsiz midir?; Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker; Kapanışa Karşı Koyulamaz mıydı?; Fesih Zorlaması ile “Kapanış”; Beklenenler ve Yaşananlar; Niçin ‘Fesih’?; Kapanış Sırasında Aktif Localar; Kapanış Sırasında Yabancı Obediyanslara Bağlı Localar; Şûranın 7 Eylül 1935 Günü Aldığı Kararlar; Basında “Kapanış”; Kapanış Sırasındaki Mason Cemiyeti Lokalleri; Kapanışın ATA-TÜRK ile Bağlantısı Hakkında; ABD’den Bir Mektup Girişimi; Atatürk’ün Masonluğa Sempatisi Var mıydı?; ATATÜRK Mason muydu?; Bazı Farklı Anlatımlar; Atatürk’ün Masonluğu ve “Kapanış” ile İlgili Neler Söylemişler?; Atatürk’ün Yakın Çevresindeki Masonlar; Döneminin Atatürk’ü Etkileyen Bazı Olayları; 1923-35 Arası Kurulan ve Katılan Mason Locaları; 1923-35 Dönemindeki Büyük Üstadlar; Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmirleri; 1923-35 Zaman Diliminin Önemli Olayları; Bu Dönemdeki Cumhuriyet Hükûmetleri; Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları.

IV. BÖLÜM: 1935-1948 Uyku Döneminde Türk Masonluğu..... 355

Bir Düzeltme Yazısı ve Sonrası; Yüksek Şûranın Kapatılma Olayı Dışında Kalışı; Yüksek Şûra Yeniden Yapılanıyor; Yüksek Şûraya Bağlı Üç Mason Locası Kuruluyor; İngiltere Birleşik Büyük Locası Büyük Üstadının Mesajı; Uyku Döneminde İdeal Locası; Uyku Döneminde Cumhuriyet Locası; Yüksek Şûra Alt Yapısını Güçlendiriyor; Cemiyetler Kanunu’nda Yapılan Bir Diğer Değişiklik; 1935-48 Dönemindeki Büyük Üstadlar; Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmirleri; 1935-48 Arası Kurulan Mason Locaları; 1935-48 Zaman Diliminin Önemli Olayları; Bu Dönemdeki Cumhuriyet Hükûmetleri; Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları.

V. BÖLÜM: 1948-1956 Döneminde Türk Masonluğu..... 381

Uyanış – “Türkiye Mason Derneği”; Yeni Derneğin İzmir ve Ankara Şubeleri; Bir Kapatılma Önergesi; “Uyandırılma” Hakkında Yüksek Şûra Kararı; Yeni Localar Kuruluyor; Büyük Loca Girişimi; Kuruluş Farklı Olamaz mıydı?; Yeni Büyük Loca; Kanun Teklifi: “Kapansın”; A.E. Yalman’ın Makalesi; Çok Değerli Bel-

geler Küllere Dönüşüyor; 1953 Büyük Loca Görevlileri Seçimi; Üniteler Kuruluyor; Bölgesel Büyük Localar; Ankara'da Türkiye Büyük Locası Kuruluyor; İstanbul Kabul Edemiyor; Acaba?; Çabalar Devam Ediyor; İkinci Büyük Loca Kuruluşuna Doğru; Seçimin İlginç Yönleri; Ankara, 20 Şubat 1956 – Yeni Tüzük; 16 Aralık 1956 Genel Kurul ve “Yeni Büyük Loca”; Yunanistan Masonluğunda Siyaset – Kıbrıs; 1948-56 Arası Kurulan Mason Locaları; 1948-56 Dönemindeki Büyük Üstadlar; Dönem İçinde Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmirleri; 1948-56 Zaman Diliminin Önemli Olayları; Bu Dönemdeki Cumhuriyet Hükümetleri; Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları.

VI. BÖLÜM: 1956-1965 Döneminde Türk Masonluğu..... 453

1957 Anlaşması (Konkordato); 23/24 Haziran 1957 - Büyük Loca Genel Tüzüğü (Anayasası) Kabul Ediliyor; 1958 Yılı İlk Umumî Heyet (Genel Kurul) Toplantısı; 1958 Yılındaki Diğer Olayları; 31 Ocak 1959 - Bölge Büyük Mahfilleri Nizamnamesi; 22 Mart 1959 - İskoçya Büyük Locasından Ziyaret; İngiltere Birleşik Büyük Locasına Mektup ve Yanıtı; “Düzenli Tanınma” için Yazışmalar; 31 Ocak 1960 - Olaylı Genel Kurul (Umumî Heyet) Toplantısı; Türkiye Mason Derneği (Y. Şûrâ) Yeni Tüzüğü (1 Ocak 1960) Md. 154 Üzerine; Değerli Belgeler İkinci Kez Yakılıyor; 27 Mayıs 1960 Devrim Harekâtı ve Sonrası; Yıl 1961; Haziran 1961- İskoçya Büyük Locasından Mektup; “Tanınma” Konusunda Hız Kaybı; Büyükkada'da Bir Akşam Yemeği ve Sonrası; Froessel Biraderin Ziyareti; İskoçya B. Locasının “Tanınma” Kararı; Bir Sirküler ve İngiltere Büyük Locası; 27 Nisan 1963 – Genel Kurul ve Seçim; 1963 Yılındaki Diğer Önemli Olayları; İrlanda Büyük Locasından Mektup; Gerginlik Daha da Artıyor; “Belki Yararı Olur” Umudu ile; İngiltere Birleşik Büyük Locası ile Yazışmalara Son; 14 Kasım 1964- Masonluk Politika Çukurunda; 1956-65 Arası Kurulan Mason Locaları; 1956-65 Dönemindeki Büyük Üstadlar; Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmirleri; 1956-65 Zaman Diliminin Önemli Olayları; Bu Dönemdeki Cumhuriyet Hükümetleri; Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları.

VII. BÖLÜM : 1965-1970 Döneminde Türk Masonluğu..... 507

1965 Olayları ve Türk Masonluğunun Bölünmesi:

14 Kasım 1964 Tarihli Belge; Araştırma Gereksinimi; Araştırma Heyetinin Raporu; Belge Verilmesinin Olası Nedenleri; 29 Nisan-2 Mayıs 1965 Genel Kurul Toplantısı; 9 Mayıs 1965 Büyük Dâimî Heyet Toplantısı; E. Tok Birader Hakkında Şikâyet, Savunma ve Ceza; İzmir'den Sesler Geliyor; Seçim Sonrasında Yüksek Şûradan Büyük Locaya Gönderilen Yazı; Huzursuzluğun Tırmanışı; Yüksek Şûra Yazısına Yanıt; Egeran Biraderin Adaylığı Hakkında; Büyük Locanın 3 Temmuz 1965 Tarihli Toplantısı; Kemal Locasının Mektubu; Büyükkada Grubu Girişimi; Büyük Dâimî Heyetin 25 Temmuz 1965 günlü Toplantısı; Büyükkada Grubundan Mektup; Yüksek Şûranın, Büyük Üstad Egeran'ı Cezalandırması; 3 Ekim 1965- Umumî Heyet Olağanüstü Toplantısı; Kasım – Aralık 1965, İstifalar ve Seçim; Yurtdışından İki Mektup; Büyük Locanın Sabrı Tükeniyor; Yüksek Şûranın Konkordatoyu Tek Taraflı Feshi; Fesih Sonrası; Büyük Locanın Sulh Çabalayışları ve Sonuç; Yüksek Şûra, 25 Mayıs 1966 tarihli mektubu ile de suç işlemiştir; Y. Şûra Beratlı Localar Ve Türkiye Büyük Mason Mahfili; Büyük Locadan İki Önemli Mektup; 25 Eylül 1966 – Büyük Dâimî Heyet Toplantısından Notlar; Ekim 1967 – Büyük Locanın Kararlı Davranışları; Yeni Bir Yüksek Şûra (Türkiye Fikir Ve Kültür Derneği) Yapılanması; Bölünmeyi İrdelersek; Birleşme Umutları; Kadın Locaları; İki Sözcük: “Klandesten” ve “Dogmatik”.

1965-70 Döneminin Diğer Önemli Olayları:

Beklenen Bir Gelişmeye Doğru; 29 Nisan 1965 - Konsekrasyon Töreni; Masonluk Karşıtı Bir Kanun Önerisi; Bölge Localarının Geleceği Hazırlanıyor; “Tanınma” İçin Uğraşlar Devam Ediyor; İngiltere Birleşik Büyük Locası Büyük Sekreteri J. W. Stubbs; “Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik” Hakkında; 1967 Seçimi ve İngiltere B. B. Locası Davranışı; *Yeni İstanbul* Gazetesindeki Yazı Dizisi; 1968'de Bir Başka Önemli Olay; Haziran 1968 – Robert Sime Birader Ülkesine Dönüyor; Tanınma Yolunda Bir Adım Daha; Mart 1969 – Yurt Dışından Ziyaretler; 26-27 Nisan 1969 Genel Kurul (Umumî Heyet) Toplantısı; İskoçya Büyük Locası Mektubu; Yine “Bölge Locaları” Sorunu; Bölge Locaları Kaldırılıyor; İngiltere Birleşik Büyük Locasına Mektup; “Tanınma’ya Yaklaşıyor; 9 Eylül 1970- İngiltere Birleşik Büyük Locası Türkiye Büyük Locasını Tanıdı; 1970 Yılı Biterken; 1965-70

Arası Kurulan Mason Locaları; 1965-70 Dönemindeki Büyük Üstadlar; Yüksek Şûrâ Hâkim Büyük Âmirleri; 1965-70 Zaman Diliminin Önemli Olayları; Bu Dönemdeki Cumhuriyet Hükûmetleri; Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları.

SON SÖZ	657
KAYNAKÇA	661
ÖZ GEÇMİŞ	666

KULE KİTAP YAYINEVİNİN YAYIN ESASLARI

Kule Kitap:

Sağlam yapıları ve uzun ömürleriyle bilinen kuleler gibi üzerinde yükseldiği entelektüel ve sanatsal değerlerle zamanın yıpratıcılığına direnen, geçmiş ile gelecek arasında kurduğu bağla yarınlara zengin bir miras bırakmayı hedefleyen bir yayınevidir.

Klasikten moderne uzanan kültür vadisinde, okuyucularına zihinsel olarak daha yüksek bir bakış açısı ve estetik beğeni kazandıracak fikir ve sanat eserlerini yayımlamayı amaçlar.

İlkeli yayıncılık anlayışıyla, Anayasa'da belirtilen Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerine ve toplumun değerlerine bağlı kalacak, hiçbir ideolojinin veya politik düşüncenin hizmetinde olmayacaktır.

Bünyesine katacağı eserleri seçerken bunların kendinden sonrakilere kılavuzluk edebilecek, ilham verebilecek, içerikleriyle özgün, dil ve anlatımıyla yüksek kalitede olmasına dikkat edecektir.

Ticari kaygılardan ziyade edebî, sanatsal veya bilimsel değere göre toplumun genel yararına uygun, eğitici, bilgilendirici ve estetik değerler taşıyan eserlerin seçilmesine özen gösterecektir.

Farklı bakış açılarına, kültürlere ve dillere yer verecek zengin bir yayın portföyüyle eser çeşitliliğini artırırken bu eserleri ait oldukları kültürde de nitelikleriyle öne çıkmış seçkin eserler arasından seçecektir.

Yayımlayacağı eserlerin her safhasını akademik bir titizlikle takip edecek; dil bilgisi, yazım kuralları, tutarlılık ve anlam bütünlüğü gibi konularda sıkı bir editöryal süreçten geçmesini sağlarken Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'nda belirtilen esaslar çerçevesinde hareket edecektir. (Tarih konulu eserlerde, özellikle Arap harfli kaynaklarla yapılacak çalışmalarla uyumlu olması açısından, özel isimlerin yazımında ait olduğu dildeki yazılışı esas alınacaktır.)

Yazarlardan intihal ve etik ihlali yapmadıklarına dair yazılı beyan alacak, fikri mülkiyet hakları konusunda hassasiyet gösterecektir.

Her kitabı bir miras olarak yarınlara emanet ederken sıradan kitaplardan ziyade derinlik ve anlam arayan okurlarını entelektüel bir zirve yolculuğuna davet ediyor.

Faydalı olmak dileğiyle...

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın kaynakça bۆlümündeki makale ve kitapların yazarlarına emeklerinden yararlandığım için teşekkür gönöl borcumdur.

Kule Kitap'a, editörüm Dr. Hakan Özkütükçü ile kapak tasarımı ve basım için emeklerini esirgemeyen tüm çalıőanlara şükranlarımı sunuyorum.

Yazdığı "Ön Söz" ile çalıőmama değer katan ve beni onurlandıran Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Derneği Başkanı Remzi Sanver'e de saygı ve sevgi yüklü teşekkürler ediyorum.

ÖN SÖZ

Masonluk insanlığın tümüne ait bir kavram olsa da dünyada “Büyük Loca” olarak anılan bağımsız ve millî kurumlar eliyle uygulanır. Bu millîlik sadece örgütsel değil aynı zamanda kültürel bir niteliğe de işaret eder. Benimsediği yüksek insanlık değerleri itibarıyla evrensel olan bu geleneğin ritüelleri ve yorumlanması, dolayısıyla uygulaması, içinde bulunduğu toplumun kendisine özgü kültürüyle şekillenir. Bu açıdan, Fransız, Hint ya da Türk Masonluğundan bahsetmek mümkündür ve bu durum Masonluğun evrenselliği ile çelişmez.

Masonluk bireysel bir tekâmül yolculuğu olsa da tarih boyunca içinde bulunduğu ülkenin aydınlarını bir araya getirmiş bir kurumdur. İnsan zihninin karmaşıklığını göz önüne aldığımızda, bu aydınların toplumsal faaliyetleriyle Masonluklarını birbirinden tamamen ayırmak gerçekçi olmaz. Dolayısıyla, her ne kadar büyük locaların kurumsal olarak siyaset yapmamaları temel bir masonluk ilkesiyse de bir ülkenin toplumsal tarihini o ülkedeki Masonluk tarihinden bağımsız ele almak eksiklik olur.

Çok değerli bir aydın ve Mason olan Güngör Öcal'ın Türk Masonluğuna dair araştırmalarını içeren bu eserin Türk Masonluğunun Türk kamuoyunda daha iyi anlaşılmasına katkı yaparken okurlarına Türkiye'nin bazı tarihsel dönemlerine dair yeni bir perspektif kazandıracığına eminim.

Remzi SANVER

Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Derneği Başkanı

Ankara, 03.03.2025

Ülkemizdeki Mason dernekleri, yürürlükte bulunan “Dernekler Kanunu” gereğince, hukuksal nitelikli bir kuruluş olduğunu belirten ve kurucuların isim ve adreslerini de içeren tüzükleri ile İçişleri Bakanlığı ve Mülkî Amirliklere başvurarak statülerinin devletçe kabul edilmesi isteğinde bulunan kurumlardır. Kuruluş sırasındaki üyelerin ve sonradan derneğe katılanların kimlik bilgileri de katılışlarının hemen ardından, aynı kurumlara bildirilmektedir.

Tüzel kişiliği devlet organlarınca onaylanan her dernek gibi Mason derneğinin de İçişleri Bakanlığı ve/veya Mülkî İdare Amirliklerince gerek görüldüğünde yapılacak olan her türlü denetime açık olmak yükümlülüğü bulunmaktadır.

SUNUŞ

Bu çalışma, insanların “bilme hakkına” inaniş ve ona olan saygı ile yapıldı. Bu hakkı kendinde bulan herkes tozu silkelenmiş gerçeşler karşısında edinebildikleri ile hoşnut olacak, bir miktar toz yutmak pahasına da olsa göreceli bir doyuma ulaşacaktır. Ancak gerçeğe olan sonu gelmez açlığın sınırlarının nedenli geniş olduğu düşünöldüğünde tam doygunluk yani her soruya tam yanıt almak herhâlde çok sonraların olasılığdır.

Masonluk¹ gibi üç yüz yılı aşkın bir geçmişe sahip ve dünyanın büyük bir kısmına yayılmış bu kurumun “uluslararası” niteliğı bilinirken kitabımızın *Türk Masonluğu* adını taşıması belki de yadırganacaktır. “Bu denli yaygın ve her ülkedeki uygulamaları özde eşit olan bir kurumun Türklere ait olanı da mı var?” gibi bir sorunun akla gelmesi de olasıdır. Elbette ki, hayır! Masonluğu bir ulusa özgü nitelemek kaçınılması gereken bir yanlıştır. Atatürk sevgisinin ve onun vazgeçilemez ilkelerinin Masonlukta ne denli savunulduğunu bilen biri olarak kitabımızın içeriğinin yakın geçmiş ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye coğrafyası ile sınırlı olması gibi sebepler, bu kitap için “Türkiye’de Masonluk” yerine “Türk Masonluğu” adını tercih etmemizde etkili oldu.

Fikret ÇELTİKÇİ biraderin *Hür Masonluk Tarihinden Notlar* adlı kitabına dönemin Büyük Üstadı Şekür ÖKTEN’in yazdığı ön

---

¹ “Masonluk” ve Masonluğa dair terminolojik özellikli sözcüklerin özel isimlermiş gibi büyük harflerle başlatılarak yazılmış olması –yazım kuralı hataları olmayıp– 36 yıldır süregelen bir “ait oluşun”, anılan kuruma saygının bir gereğidir. Kusur ise affoluna. (G.Ö.)

sözden aldığımız aşağıdaki paragraf, ‘Türk Masonluğu’ anlayışımızın savunucusu olarak hiç de yalnız olmadığımızı göstermektedir:

“Tamamıyla bağımsız ve millî olan Masonluğumuzu, vatansever oluşumuzu, bătıla inanmadığımızı, ilerici, aydın ve dindar oluşumuzu her vesile ile kamuoyuna anlatmamız icap eder.”

Bu çalışma, mevcut yazılı belge ve anlatımlara dayalı Türk Masonluğu tarihinin belirli bir düzen içinde sıralanışının yanı sıra kişisel irdeleme ve yorumlarımızı da içermektedir. Araştırmalar sonucu edinebildiklerimizin sentezi ile vardığımız bilgi düzeylerinin bir kısmında da olsa bazı eksiklikler elbette ki mevcuttur. Bu eksiklikler, “yazılı kaynak” yetersizliği nedeni ile “araştırma alanının” dar sınırlar içinde sıkışmasına bağlıdır.

Belgeden yoksun oluşumuzun ilk nedeni her ezoterik disiplinde bulunan “içrek gizemciliğin” Masonlarca “sır” olarak abartılmış oluşuna bağlıdır. Öyle ki, Türk Masonluğunun yaşadığı sıkıntılı dönemlerde içine düşülen telaşlı ortam psikolojisi ile pek çok belge “sırlara ait bilgi içerdiği” yanlışlığı ile Masonlarca kaçırılmış veya yok edilmiştir.

Oysa, Masonlukta “sır” diye bir şey yoktur. Var olan “içrek gizem”-dir sadece. Bu da Masonluğa giriş törenlerinin tam anlamıyla “inisiyasyon” kapsamlı oluşuna ve katılanın da “inisiye” niteliği ile edindiği ve edineceği bilgiler için uygulanan bir “ezoterik” (batınî) disiplin anlayışı kapsamındaki temel unsurdur. Tarih boyunca tüm ezoterik kurumların profillerinde “içrek gizem” uygulaması görülmektedir ve “inisiyelere” bu içrek gizem kapsamındaki bilgilerin bir kısmı başlangıçta, devamı ise zaman içinde verilmektedir. Hiç kuşku yok ki, bu bilgiler her “inisiye”nin algılama kapasitesi ve sezgi gücüne bağlı olarak bireysel bir platformda değerlendirilmektedir. Bir sonraki basamak için verilecek bilgilere sahip olabilmek ise bu platformun işlevselliğine bağlı olmaktadır.

Masonluğun bu özelliği, tamamen yanlış bir değerlendirme sonucu olarak kuşaktan kuşağa bir gizlilik, bir sırlar dizisi varmış gibi taşınmış ve kurumun kendisine yapabileceği en ciddi hırpalanma faktörü oluşturulmuş ve bazı durumlarda bir tür belge kıyımını da tetiklemiştir.

Bütün bunlardan bağımsız olarak ulaşabildiğimiz yazılı belgelerin bazılarında diğer bir belge ile çelişkili olan ifadeler bulunduğu da rastladık. Ayrıca, bazı belgelerin Türk Masonluğunun yaşadığı birtakım üzücü olayları “Dokunulmaz ise daha iyi olur.” anlayışıyla hazırlanmış veya hazırlattırılmış olduğunu tespit ettik. Oysaki tarihi hadiselerde günahı ve sevabıyla gerçeklerin çarpıtılmadan ortaya koyulması şarttır. Hoş olmayan birtakım hadiselerin unutturulması gayreti içinde olmak her şeyden önce o kurumun tarihine “doğru olmayanı” karıştırmaktır. Buna da kimsenin hakkı yoktur, olmamalıdır. Bugüne kadar söylenmemiş, yazılmamış olanlara değinmekten çekinmek, geçmişten alınması şart olan derslerin üzerine serpilen küllerin çoğalıp betonlaşmasına yardım etmektir.

Bu kitabı hazırlarken Türk Masonluğunun tarihi ile ilgili belge metinlerinin tamamına yer vermenin gereksiz sayfa adedi artışına neden olacağı ve okuyucunun da dikkatini dağıtabileceği düşüncesiyle hareket ettik. Birçok belgenin bulunabileceği referansları veya belgelerin ana hatlarını özetler hâlinde vermekle yetindik. Ancak, olaylardaki önemleri nedeniyle dikkatlerin üzerinde yoğunlaşması gereken türdeki belgeleri tam metin hâlinde kitaba dahil ettik. Belgelerden yapılan alıntılarda sözcüklerin belgedeki şekliyle kalmasına ayrı bir özen gösterdik. (Örneğin: ‘Sancakdâr’, ‘Umumî’ gibi...)

Bu çalışma kapsamındaki yorumların tümü az sayıdaki belgelere ve bazı olaylarla ilgili tanıklık veya naklen anlatım bazlı sözlü ifadelere -ki bunların hepsi artık yazıya dönüşmüş durumdadır- bağlı kalınarak fakat bunların karşısına daima birtakım “acaba”lar ve “belki”ler

getirilerek yapılmıştır. Aynı zamanda, tüm bu yazılı ve anlatıma dayalı kaynakların kapsadıkları zaman diliminin Masonluk dışı olan sosyal, politik ve ekonomik olaylarına da “dip not” olarak yer verilmiştir. Böylelikle sağlanan “olay ve zaman” bağlantısının gelecekte yapılacak çalışmalar için daha geniş bir Masonik spektrum hazırlayacağı düşünülmüştür.

“Kaynakça” bölümündeki eserler, alıntılar yapılan ve Türk Masonluğunun devinim sürecini kapsayan yıllara her yönü ile ışık tutan ve çalışmamıza katılmış yorumlarımızın pınarları olan yapıtlardır. Dergilerden yapılan alıntılar için detay bilginin sadece dip notlarda verilmesi tercih edilmiştir.

Alıntılanan belge metinlerindeki Masonik kısaltmaları açarak verirken özellikle anlaşılmayı zorlaştıran uzun cümleleri bazı noktalamalarla daha kolay anlaşılır forma sokmaya çalıştık. Söylenen söz- lere dayalı alıntıları da “italik harf karakterleri” ile gösterdik. Belge ve basılı yapıtlardan olan alıntılarsa ana metindekinden farklı olan “düz harf karakterleri” ile belirtilmiştir. Yapılan alıntılarda, günümüz yazım kurallarına uymayan bazı harf işaretlemelerinin aynen bırakılması -belgenin aslına sadakat yönünden- tercih edilmiştir. Alıntıların tamamındaki satır altı çizimler -kanımızca önemli hususlar olduğu düşüncesiyle- tarafımızdan yapılmıştır.

Elinizdeki bu kitapta, tüm gayretlerimize rağmen elbette bir- takım yanlışlıklar ve eksiklikler bulunacaktır. Bunların düzeltilmesi, konuyu daha genişletecek yazarların ödevi olacaktır. Ayrıca elden geldiğince tarafsız olmak ilkesinden ayrılmamaya çabalasak da kişisel yorumlarımızı yazarken kalemimizin bizi kandırarak bazı çizgilerin öte yanına geçmiş olması hâlinin sorumluluğunu da onurla kabullen- mekteyiz.²

² Elinizdeki bu kitap ilk kez 2012 yılında Ankara’da kurum içinde yayımlanan aynı adlı eserin gözden geçirilmiş ilaveli yeni baskısıdır.

BAŞLARKEN

Masonluk, hukuk karşısında eşitliğe, fikir ve vicdan özgürlüğüne inanmış; her konudaki bağınazlığı reddeden, Tanrı varlığı dışındaki dinsel anlayış, inanç ve uygulamanın kişiselliğini kabul eden ve ülkesinin yasalarına içtenlikle bağlı, vatansever insanların oluşturduğu bir kurumdur. Hiçbir şekilde dışa bağımlılığı olmayan, tamamen ulusal (millî) nitelikte ve yasal bir disiplindir. Ezoterik (batınî) formda yapılanmış olması nedeniyle gizli olmayan fakat üyelerinden gayrısına “kapalı” olan bir içrekliliğinin bulunması Masonluğun ön özelliğidir.

Bir fikir kurumu olan Masonluğun amacı, bireyler arasında kardeşliğe yakın bir bağın oluşturulması suretiyle özgürlük ve uyum içinde bir insanlığın kurulabilmesidir.

Masonluğun kendine özgü bir felsefesi yoktur. Ancak felsefeye ve felsefe bazlı tüm görüşlere açık; her görüşte doğruların olabileceği anlayışıyla ve ön yargılı olmaksızın hoşgörü düzeyinde irdeleyicidir. Her gerçeğin de kapsamındaki dinamiklere bağlı olarak değişebileceğini kabul eder.

Masonluk, din olmadığı gibi herhangi bir “din yerine konabilir” olarak da düşünülemez. Bu kurumda din, mezhep, ırk, dil, inanç ve sosyal durum ayırımı yapılmadığı gibi din ve politika konularında tartışma kesinlikle yapılamaz.

Her konuda aklı ve aklın bilgi ile beslenmesini ön planda tutan Masonluk, niceliği hakkında edinilmiş bilgiye veya bundan yoksun oluşturma bağı olarak farklı nitelere hedef olan bir kurumdur. XIX.

yüzyılın iki Osmanlı aydınına ait eserlerdeki Masonluğun tanımlanış farklılıkları buna örnek olarak gösterilebilir:

* Asıl adı Ahmed Âsım (1755-1820) olup, “Mütercim Âsım” olarak tanınan tarihçinin *Âsım Tarihi* isimli yapıtında Masonluk, büyücülüğe varacak kadar kötülenerek konu edilmiştir.

* Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895) tarafından kaleme alınmış *Cevdet Tarihi* isimli eserde ise Masonluk, insanlık hizmetinde ve yararlı bir kurum olarak belirtilmiştir.

Bazı Kavramlar

Obediyans: “Büyük Loca” veya “Büyük Maşrık/Doğu” olarak da tanımlanan bu kurum, bir araya gelen Mason locaları tarafından oluşturulur ve kendine bağlı locaların tümü üzerinde yönetim egemenliğine sahip olur.

Büyük Loca: Masonluğun simgesel derecelerinde ve hepsi de aynı “riti” uygulayarak çalışan locaların oluşturdukları federatif kuruluştur. Sadece simgesel dereceler de çalışabilen bu sistem 1717 İngiliz Masonluğu kökenlidir.

Maşrık-ı Âzam/ Büyük Doğu: Genel olarak farklı ritlerde çalışan simgesel derecelerdeki locaları çatısı altına almak üzere oluşturulan federatif bir kuruluştur. Büyük Doğulular gerekirse simgesel olanların üzerindeki derecelerde de çalışmalar yapabilmektedirler. Bu, 1773 Fransız Masonluğu kökenli bir uygulamadır.

Büyük Üstad: Seçim sonucu Büyük Locanın veya Büyük Doğu'nun yönetimini üstlenmiş “Üstad” dereceli Mason...

Daimî Heyet (Yönetim Kurulu/İdare Encümeni): Masonik kuruluşun yönetimiyle ilgili işlemleri üstlenmiş heyettir.

Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti: Dünyadaki yaygın Mason ritidir. Üçü simgesel ve otuzu felsefî dereceleri kapsar.

Felsefî (yüksek) Dereceler: Simgesel dereceler sonrasındaki sıralanmalar.

Kârgâh: Felsefî derecelerdeki çalışma yapılan salon.

Konvan: Masonik kuruluşların delegelerinin toplantıdır.

Konkordato: Anlaşma.

Loca: Simgesel derecelerde çalışan bir Mason topluluğudur.

Mabet: Masonik toplantı ve çalışmalarının yapıldığı salon.

Mahfil (Mahfel): Eskiden loca için kullanılan sözcük.

Rit: Masonik öğretimin derecelere göre belirlenmiş şekilde verilmesi yöntemidir.

Ritüel: Rit yönteminin derecelere ve toplantı şekline göre uygulamaların tümü.

Simgesel (sembolik) dereceler: Çırak, kalfa ve üstad olmak üzere üç derecedir.

Üstad-ı Muhterem: Locayı yönetmek üzere seçilen üstad dereceli kişidir.

Yüksek Şûra (Süprem Konsey/Şûrayı Âli): Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Ritinin ülkedeki yönetici organıdır.

I. BÖLÜM

1909 ÖNCESİ DÖNEMDE OSMANLI COĞRAFYASINDAKİ MASONLUK

Giriş

XVIII. yüzyıl ortalarına giden yıllarda Osmanlı sınırları içindeki coğrafyada kurulmuş Mason locaları bulunmakla beraber, hepsi farklı obediyanlara³ bağlı bu locaları, ileride yapılaşacak Türk Masonluğunun “kaynaklandığı kuruluşlar” olarak görmek doğrudur. Anılan locaların Türk Masonluğunun başlangıcı olarak nitelenmeleri ise kesinlikle yanlıştır. Bu nedenle bu bölümün başlığına koyduğumuz “Osmanlı Coğrafyasındaki Masonluk” sözcükleri özellikle seçilmiştir. Çünkü, o yıllarda Osmanlı topraklarındaki Masonluk, “Türk Masonluğu” değildir ve olması için en ufak bir çaba harcadığı da saptanmamıştır. Ne yazık ki, ileride görüleceği gibi bu Locaların çoğunun Türk topraklarında attıkları sözde Masonik temeller, bağlı buldukları ülkeler için nüfuz bölgeleri oluşturmak ve o ülkelerin, Türk toprakları üzerindeki heveslerinin gerçekleşmesine zemin hazırlamak içindir.

---

³ Masonik terminolojide bulunan ve çalışmamızda rastlanacak bazı özel kavramların açıklamaları için BAŞLARKEN bölümü sorasındaki ‘Bazı Kavramlar’ sayfalarına bakınız.

Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk* adlı kitabında dönemin Osmanlı Devleti sınırları içindeki Mason Locaları hakkında aynı görüşü savunmaktadır:

“Osmanlı Masonluğu, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında doğdu ama gerçek anlamda gelişmeye ancak 1850’den sonra, Tanzimat Dönemi’nde imparatorluğunun siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda Batı’ya açılmasıyla birlikte başladı. O dönemin masonluğu çok belirgin bir “sömürge” masonluğu niteliği göstermektedir. Gerçekten de sultanın topraklarında saptanabilen onlarca locadan hiçbiri özerk değildir. Hepsi de aralarında rekabet eden ve ayrı ulusal çıkarları temsil eden farklı yabancı obediyanlara bağlıdır: İngiltere Büyük Locası, Fransa Büyük Locası ve Maşrık-ı Âzamı, İtalya Maşrık-ı Âzamı, Hamburg Büyük Locası, Yunanistan Maşrık-ı Âzamı ve diğerleri.⁴

Yaptığımız çalışmanın ürünü olarak elinizde bulunan bu kitapta, devamlı olarak ve içtenlikle savunulacak Masonluk ilkelerine tümüyle ters düşmesine karşın bu bir gerçektir. Coğrafyamız içindeki bazı locaların bu tür faaliyetlerinin, Birinci Dünya Savaşı’nın bitişi ile hızlandırılarak Türk ulusunun Kurtuluş Savaşı’nın son yıllarında bile evrensel masonluk çerçevesine sığdırılmayacak çirkinliklerle sürdürüldüğü ileride görülecektir. Bu dönemin Türk topraklarındaki Masonluğunu incelerken yakın geçmişte yaşanan, ülkeyi siyasal, ekonomik ve sosyal yönden etkilemiş bazı olayları da anımsamak gereklidir.

1. Osmanlı Devleti’nin XVIII yy. Sonu ile XIX. yy. İçindeki Genel Durumunu Betimleyen Bazı Olaylar

- 1793’te kurulan Nizam-ı Cedîd Ocağı’nın güçlü bir askerî kuruluş hâline getirilmesi için Avrupa ile temasa geçilmiş ve özellikle Fransa’dan uzman subaylar getirtilmişti. Bu subayların yaydıkları “özgür-

⁴ Age., İst., 2000, s. 52.

lük, eşitlik, kardeşlik” bazlı devrimci fikirler Osmanlı ulusunun aydın kesiminde daha çok dışa açılma isteği uyandırmıştı.

- 1793’te Osmanlı Devleti’nin ilk daimî temsilciliği Londra Elçiliği açılmış ve ardından Viyana ile Berlin Elçilikleri kurulmuştu. 1796 yılında açılan Paris Elçiliği ile Osmanlı Devleti’nin “Avrupa’da dışa açılması” da başlamıştı.⁵

- Hem siyasi hem de ekonomik zorlayıcı nedenlerle; Osmanlı Devleti’nin 16 Ağustos 1838’de İngiltere ve 25 Kasım 1838’de Fransa’ya tanıyarak başlattığı ağır şartlı kapitülasyon çemberi, 1846 yılında Rusya’nın da katıldığı çok sayıda Avrupa ülkesini içine almıştı.⁶

-3 Kasım 1839’da çıkarılan Tanzimat Fermanı, ülke için yararlı olan bazı kararları içermekte ise de özellikle İngiltere ve Fransa’nın başı çektiği Avrupa devletleri baskısının yaptırımı olan bir ıslahat rehberi idi. Siyasal bilinçten yoksun halkın bu konuda hiçbir katkısı olmamıştı. Son iki yıl içinde yaşanan ekonomik ve askerî kayıplar, Avrupa’nın baskısında daha etken olmasına yaramış ve dolayısıyla Osmanlı’nın bir tür uydu yörüngesine oturtulmasına neden olmuştu.

-13 Temmuz 1841 tarihinde imzalanmış olan Boğazlar Anlaşmasının şartları, en azından Türk Boğazları ile ilgili kullanma ve kullanma hakları yönünden, Osmanlı Devleti’nin Avrupa egemenliğini kabul etmesi ve bu nedenle de “yarı sömürge” görünümünün ilk belirtisini vermişti.⁷

-1853 yılında Çar Nikola’nın İngilizlere, topraklarını paylaşmak istediği Osmanlı Devleti’nden bahsederken kullandığı “Hasta Adam”

⁵ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, Cem Yay., İst., 1997, Cilt 3, s. 83.

⁶ Osmanlı Devleti’nin yabancı ülkelere tanıdığı ‘ticarî ayrıcalıklar’ın filizlenme dönemi XV-XVI. yüzyıllar içindedir. XVIII. yüzyıl içinde verilen ticari olanaklar ise bu ayrıcalıkların sınırlarını çok aşarak Osmanlı Devleti’ni bağlayıcı özellikleri ile tam bir kapitülasyon ortamına sokmuştur.

⁷ Age., s. 126, 133.

sözcükleri o tarihten sonra devletin, yabancı ülkelerdeki tanımlanmasında bir nitelik olarak kullanılır olmuştur.

- Kırım Savaşı'nın⁸ alt üst ettiği ekonomisi Osmanlı Devleti'ni ilk kez dış borçlanmaya zorlamış ve 1854 yılı içinde önce 3 Milyon ve bir yıl geçmeden de 5 Milyon İngiliz sterlini tutarında (24 Ağustos 1854) dış borç alınmıştı. Bu borçlanmayı 1855, 1858 ve 1860 yıllarındaki yeni dış krediler takip etmişti.⁹ Bu savaşın sonrasındaki yirmi yıllık süre zarfında alınan yabancı kredilerin sayısı 14'ü bulmuş ve devlet iflasın eşiğine varmıştır.

- 18 Şubat 1856'da ilân edilen Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlere önceden verilmiş hakların genişletildiği duyurulmuştu. Bu fermanın ardından alınan kararlar arasında yabancıların Osmanlı topraklarında mülk edinmeleri, Deniz Ticaret Kanunu ve Ticaret Mahkemeleri Tüzüklerinde birtakım değişiklikler yer almıştı. Aslında bütün bunlar yabancı kapitalizminin çıkarları için açılmış yasal kapılardı.

- 30 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşması, Fransa'yı daha güçlü bir siyasi platforma çektiği için İngilizlerin desteklediği Mustafa Reşit Paşa'ya karşı Fransızlar da Âli ve Fuat Paşalara arka çıkmış, bu iki ülke arasında Osmanlı Devleti yönetiminde etken olmak rekabeti oluşturmuştu.

⁸ Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'nin 4 Ekim 1853'te Rusya'ya savaş ilanı ile başlamış, Mart 1854'te İngiltere ve Fransa ile yapılan anlaşma ardından bu iki Avrupa ülkesi de 27/28 Mart 1854'te Rusya'ya savaş ilan ederek Osmanlı Devleti yanında yer almıştı. Sardinya-Piemonte'nin de (İtalya) Osmanlı yanlısı olarak katıldığı bu savaş 25-30 Mart 1856 arasında yapılan Paris Kongresi'nde Rusya'nın yenilgisini belirleyen Paris Barış Antlaşması ile son bulmuştu.

⁹ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, Cem Yay., İst., 1997, Cilt 3, s. 134; Alan Palmer, *Son Üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu*, İş Bankası Yay., İst., 2003, s. 140.

- 1800'lü yılların ortalarında Avrupa bütün dünyada bir üstünlük¹⁰ sahibi olurken İslam ülkelerinde yaşanan gerileme Osmanlı Devleti'ni de etkilemiş; siyasal, ekonomik ve kültürel yönden Avrupa egemenliğinin kendini hissettirmesine bağlı olarak Batı'ya açılış daha çok ivme kazanmıştı.

- İlk aşaması XVIII. yüzyıl Avrupa'sında "makineleşme" ile başlayan "Endüstri Devrimi", bilimsel uygulamaların da katkılarıyla ve yine Avrupa ülkeleri egemenliğinde olmak üzere tam bir hız kazanmıştı.

-1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı yenilgisi ardından 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefenos Ön Antlaşması ve bu antlaşmada Rusya'nın Osmanlı egemenliğine karşı çıkılması sonunda yapılan Berlin Kongresi ile Osmanlı İmparatorluğu büyük toprak ve siyasi güç kaybına uğradı.

- 1894 yılından itibaren tam bir tırmanışa geçen Ermeni sorunu Osmanlı'nın büyük baş ağrısı hâline gelmeye başlamıştı.

- Haziran 1896'da Siyonizm fikrinin önderi olan Theodor Herzl, İstanbul'a gelerek Babıali'deki ilişkileri aracılığı¹¹ ile Padişah Abdülhamid'e, Yahudiler için Filistin'de toprak verilmesi hâlinde Osmanlı İmparatorluğunun dış borçlarının silinmesinin mümkün olacağını

¹⁰ Bu dönemin ileri yıllarında Avrupa'nın güçlü ülkeleri, hızlanan sömürgecilik olgusunu, uygun ortamı ülkelerde "emperyalizm"e yani "sermaye tekelliliği"ne dönüştürmeye başlamıştı. Bu nedenle, 1870 sonrası dönem "emperyalizm çağı" olarak anılacaktır. Bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih*, Cilt 1, s. 201-202.

¹¹ Theodor Herzl'in Babıali'deki ilişkileri beğenilmeyen yazdıkları nedeniyle II. Abdülhamid tarafından Viyana'ya sefaret doktoru olarak gönderilmiş olan Dr. Abdullah Cevdet aracılığı ile ayarladığı ve rüşvet verilecek olan kişilerdir. Bkz. Turgut Gürsan, *Dünyanın Gizli Tarihi*, Pegasus Y., İst., 2008, Cilt 1, s. 409-410. [Dr. Abdullah Cevdet (Karlıdağ), (1869-1932) düşünür yazar ve şairdir. Sonradan İttihâd Terakki'ye dönüşecek olan İttihâd-ı Osmani Cemiyeti kurucularındandır.]

iletmesi İmparatorluğun “kaçınılmaz çöküşünün” belirgin olduğunun ifadesidir.¹²

- 1897’deki Osmanlı-Yunan Harbi yapılmış ve uğrunda yapılan savaşın kazanıldığı Girit adası, bazı Avrupa devletlerinin de işe karışması sonucu 1898 yılında Osmanlı topraklarından ayrılmıştı.

- On dokuzuncu yüz yılın sonlarında, Balkanlar’daki Osmanlı egemenliğini sonlandırmak amaçlı “ulusçu akımlar”; İngiltere ve Fransa’nın başta Mısır olmak üzere diğer Arap ülkeleri hakkındaki plânları; Rusya’nın İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının kontrolü ile ilgili arzuları tamamen yoğunlaşmıştı.

2. Osmanlı’nın “Batı’ya Açılma” Arzusu ve Mason Locaları

XVIII. asır sonu ile XIX. asrı kısmen kapsayan zaman dilimindeki genel durum incelendiğinde, İmparatorluğun ekonomik yönden bir “yarı sömürge” oluşu ile birlikte “Batı’ya açılışın” Osmanlı’nın aydın kesimde bir gereksinim olarak kabullenildiği, hatta çıkar yol olarak ifade edildiği görülmektedir. III. Selim’in, ülkesinin Avrupa fikir düzeyine ulaşması için Fransız ağırlıklı yabancı eğiticiler getirmesi, ordunun ıslah edilmesi, yabancılara tanınan yeni ayrıcalıklar ile Avrupa’nın büyük başkentlerinde Osmanlı elçilikleri kurmuş olması gibi uygulamalarının da bu gereksinimin hazırlayıcı etkenleri olduğu kuşkusuzdur.

¹² Padişahın bu teklife yanıtının bir kısmı şudur:

“... Ben ona bir karış toprak bile satmam. Çünkü, o bana değil halkıma aittir. Bu imparatorluğu onlar kazanmış ve kanlarıyla sulamışlardır. ... Yahudiler milyonlarına kıymasınlar. İmparatorluğum bölündükten sonra belki de Filistin’e bedava sahip olacaklar...”

Siyonistler, aynı teklifi ileride iktidara gelecek olan İttihatçılara da getirecek ve çok sert tepkiler alacaklardır. Bkz. A.L. Macfie, *Osmanlı’nın Son Yılları*, İst., 2003, s. 43-44; Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İst., 2002, s. 407-408; Philip Mansel, ‘Konstantiniyye’, Everest Yay., İst., 2008, s. 432.

“Türkiye’deki Masonluk” ve “Türk Masonluğu” üzerinde çalışmaları olan birçok yazar, Masonluğun III. Selim (1761-1808) dönemindeki başlangıcı ile Kırım Savaşı sonrası dönemdeki hızlı yol alışını, işte bu “Batı’ya açılma” olgusuna bağlamaktadır. Ancak, bizim bu konudaki görüşümüz farklıdır. Kanımızca, Osmanlı topraklarında Avrupalı Locaların kuruluşlarını; Osmanlı aydınının “Batı’ya açılma” amacı ile açtığı dışa açılan tünelden “yabancı obediyanların” içeriye sızışı olarak nitelemek daha doğru olacaktır. Anılan locaların uzun yıllar kendi ulusal hatta inanç bazlı formatları içinde kalmak yolunu seçerek Batı’ya açılış gereksinim kabul etmiş Türklere kapılarını kapalı tutmaları, aynı kapıyı araladıklarında da üyeliğe kabul yönünden aşırı derecede seçici davranmaları bunun belirgin doğrulayıcısıdır. Bu durum, XVIII. yüzyıl ortalarında kurulan localarda olduğu gibi bir asır sonra kurulanlarda da yadsınamaz bir gerçek olarak görülmüştür.

O dönemdeki Batı kaynaklı her türlü değişim, Osmanlı Devleti’nin ve aydınının istekleri doğrultusunda kabullenilmiştir. O sıralarda varlığını ancak gizlilik içinde sürdürebilen Masonluğu Batı’ya açılma fikri kapsamına sokmak isteği olsaydı, o gizliliğe uygun bir şekilde yapılacak bir çağrı da olabilirdi. Batı’daki Masonluk için ne açık ne de örtülü bir çağrı olmamıştır. Elde bulunan belgeler incelendiğinde, bu localardan hiçbirinin kurucuları arasında bir Türk ismine rastlanmaması da bu kanının doğrulayıcısıdır.

Ekonomik, sosyal ve askerî yönden uğranılan kayıplarla ezilmekte olan Osmanlı Devleti’nin, en azından bu yönlerden eşitleşmeye yakınlaşarak Avrupa’ya karşı güç kazanabileceği bilincine sahip olmak, Osmanlı’da Batı’ya açılış şartının ilk nedenidir. Ülkenin içinde bulunduğu bu durum, bazı büyük şehirlerde yabancı güdümlü Mason locaları kurulması için uygun zeminler hazırlamıştır. Üzerinde düşünülmesi gereken, bu locaları açan obediyanların niçin Osmanlı Devleti’nin bu dönemini tercih ettikleridir. Kanımızca, bu locaların çoğu

gizlilik kılıfı altında, bağlı oldukları ülkelerin ulusal çıkarlarını gözetmek amacı ile kurulmuşlardır. Zira görünüşe göre parçalanma, sonun başlangıcı olan aşağı inişin hızı gelecek yıllarda daha da artacaktır.

Masonluğun, III. Selim'in padişahlığı dönemindeki (1789-1807) Osmanlı İmparatorluğunda, bir platform oluşturmaya başladığı gerçeğinin de bizim savımıza bağlı olduğunu, Niyazi Berkes'ten yaptığımız şu alıntıda açık olarak görmekteyiz:

“III. Selim zamanından beri, aslındaki Osmanlı rejiminin dayanaklarını diriltmenin imkânsızlıklarını anlayan kişiler, bu devletin ölümünün kaçınılmaz olduğu sonucuna varmışlardı.”¹³

Söz konusu dönemdeki Mason localarının kuruluşlarını dar sınırlar içinde kalmış bir çağdaşlaşma hareketinin kapsamında göstererek Osmanlı'nın “Batı'ya açılma” arzusuna yamamak yanlıdır. Özellikle Kırım Savaşı sonrasında kurulan localar, her yönden güçsüzleşen imparatorluğun içine düştüğü çaresizliği bilen, hatta bu durumu güdümlenen Batılı güçlerin arzuları doğrultusunda ve Osmanlı İmparatorluğunun kendilerine karşı boynu eğik oluşundan yararlanılarak kurulmuştur. Bu kanımızın, 1856 sonrası yıllar için daha belirginleşeceği ileride görülecektir.

3. Osmanlı Coğrafyasında İlk Localar

Tarih bağlamında incelenen bir konunun derinliklerinde ‘acaba’ ve ‘evet ama,’ ile başlayan soruların yanıtsız kalmaması ve kıyaslamalar yapılabilmesi için o derinliklerdeki ışığınız ancak belgeler olabilmektedir. Bunlardan yoksun olduğunda, karanlık gözlerinizi görmez hâle getirir ve içinde bulunduğunuz sıkıntı nedeniyle de adeta oksijensiz kalmış gibi olursunuz. Eğer var ise daha önce yazılmış çalışmalardan biri diğerinin aynısı kayıtları alıntı yapmaktan başka çıkar

¹³ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, YKY, İst., 2002, s. 288.

yolunuz bulunmamaktadır. Kuşkusuz ki, derinlikten yüzeye doğru çıktıkça -eğer belgeler bulunabiliyorsa- durum rahatlamaya başlamakta ve araştırmacı olarak yanıtlarla birlikte, yorumlar oluşturabilme düzeyine de yaklaşılmaktadır.

Biz de kitabımızın bu kısmında, İngiltere'deki kuruluşundan 21 yıl gibi çok kısa bir süre sonra 1738'de Osmanlı sınırları içinde varlığı söylenen "ilk localar"a ait bilgileri, belge yokluğunun ve dönemle ilgili yapılabilmiş çalışmaların azlığının sınırlaması içinde verebileceğiz. Bu durumda kalışımızın tek tesellisi, 1800'lerin ikinci yarısına gelindiğinde yukarıda sözünü ettiğimiz rahatlamaya, biraz daha yaklaşabileceğimizeyizdir.¹⁴

24 Mayıs 1738 tarihli *Saint-James Evening Post* isimli gazetede, Floransa'dan gelen, yazarının adı belirtilmeyen bir mektup yayımlanmıştır. Mektupta, İzmir ve Halep'teki Mason localarının gelişmekte oldukları ve çok sayıda yüksek mevki sahibi Türk'ün bu localara katıldıkları ifade edilmekte ve bu bilgilerin İstanbul'dan alındığı açıklanmaktadır. Ayrıca İstanbul'da kurulmuş olan "Die Leuchte am Golden Horn" isimli Alman locasının Üstad-ı Muhterem Karl Becker, 1900

¹⁴ 1721 yılında, İstanbul Perşembe Pazarı'ndaki Arap Camisi yakınında bir locanın Fransız Masonlarınca kurulduğu ve Fransa obediyanına bağlı bu locaya Galata bölgesinde yerleşik Levantenlerden devam edenlerin olduğu, loca ömrünün de Fransız Devrimi sonrasına kadar sürdüğü rivayet edilmektedir. Babası Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Büyükelçiliği sırasında Avrupa'daki yenilikleri gözlemleyen ve öğrenerek ülkesine döndükten sonra aslen Erdel doğumlu bir Macar olup genç yaşta Müslüman olarak Osmanlı'ya hizmetinde bulunan İbrahim Müteferrika ile ilk matbaayı kuran Sait Çelebi'nin bu locaya devam ettiği söylentisi de mevcuttur. Bu durumda Sait Çelebi'nin bilinen ilk Türk Mason olduğu da söylenebilir. Ayrıca, İbrahim Müteferrika ile 1729 yılında Osmanlı hizmetine girerek Humbaracı Ahmet Paşa adı ile anılan Fransız asillerinden Comte de Bonneval'e'in de dönemin ilk Masonları arasında olmaları olasılığından da söz edildiğine rastlanılmaktadır. Bkz. Kemalettin Apak, *Ana Çizgileri ile Türkiye'de Masonluk Tarihi*, s. 18 ve Celil Layiktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Cilt 1, s. 3-6.

yılındaki bir yazısında, İstanbul'daki İngiltere Büyük Locası yetkilileri tarafından İzmir ve Halep'te localar kurulmasının 1738 yılına yakın döneme rastladığını belirtmiştir.¹⁵

İsviçreli, araştırmacı ve tarihçi Eduard Quartier-La Tente de 1917 yılında yazdığı *Hür Masonlukta İki Asır* isimli kitabında, Türkiye'de Mason localarının 1738'den başlayarak kurulduğunu belirtmektedir.

3 Şubat 1748 tarihinde aldığı kuruluş belgesi/berat ile Halep'te, İngiltere Konsolosu Alexandre Drummond tarafından kurulan "Union Lodge from Drummond Kilwinning from Greenock" isimli¹⁶ loca, Osmanlı sınırları içinde, uygun bir kuruluş belgesine sahip ilk Mason locası olarak bilinmektedir. Masonik tarih yazarı Robert F. Gould'a (1836-1915) göre bu loca aynı zamanda, İskoçya Büyük Locasının verdiği kuruluş belgesi ile İskoçya dışında kurulan ilk Mason locasıdır.¹⁷ Sözüünü ettiğimiz bu loca 1754 yılına kadar yaşayabilmiştir.

¹⁵ Suha Umut, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk", *Şakul Gibi Dergisi* Sayı: 6, s. 11 ve Celil Layiktez çevirisi, "Türkiye", *M. Sinan Dergisi*, Sayı: 75, s. 64.

¹⁶ Celil Layiktez çevirisi, "Osmanlı İmparatorluğunda Hür Masonluk", Andrea Rizopoulos, *Quator Coronati Dergisi*, Sayı: 112; *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 118, s. 35.

¹⁷ 1736'da kurulan İskoçya Büyük Locası ile anlaşılamayan bazı eski locaların çalışmalarını bağımsız olarak sürdürdükleri ve bunlar arasında adından en çok söz edilenin de bağımsızlığını 1743'ten 1807 yılına kadar sürdüren "Kilwinning Locası" olduğu bilinmektedir. Bu loca, 1743'te İskoçya Büyük Locasından ayrıldıktan sonra "İskoçya Ana Locası" olduğunu ileri sürerek ve bir obediyan gibi kuruluş belgeleri/beratlar düzenleyerek İskoçya içinde ve dışında localar kurmuştur. Bkz. Murat Özgen Ayfer, *Ansiklopedik Mason Sözlüğü*, Cilt 2, s. 752-753.

İskoçya'daki Kilwinning Greanock Locası önceki Üstad-ı Muhteremlerinden olan A. Drummond'un Halep'te kurduğu locanın, İskoçya ana locası niteliğini benimsemiş olan Kilwinning Locası tarafından kurdurulmuş olması olasılığı da göz ardı edilmemelidir. Drummond'un kurduğu bu locaya verdiği isimdeki Kilwinning sözcüğünün bulunuşu; o dönemde kurulan localara, kurucu ana locaların adlarını da belirleyen isimlerin verildiği göz önünde tutularak irdelenirse bu olasılık biraz daha güç kazanmaktadır. Örneğin; **Saint-Jean d'Ecosse** adlı

A. Drummond, kardeşine yazdığı 4 Mart 1745 tarihli mektupta; kendisinin Doğu'da kurduğu 'tek locanın' üyelerinin üstün vasıflarını da överek İskoçya'nın Greenock kentindeki Drummond Kilwinning Locasının 'ilk kızı olarak' bu locadan gurur duyması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸ Londra Imperial adlı bir dergide, 1760 yılında yayımlanan bu mektubun 1745 yılında yazılmış olması, Halep'teki locanın kuruluş yılının 1748 olması ile birleştirilince, eğer mektubun tarihinde bir yanlış yok ise, sözü edilen 'tek locanın' İzmir'de kurulduğu rivayet edilen loca olması olasılığı biraz daha netleşmektedir. Ancak, Drummond tarafından İzmir'de bir loca kurulmuş ise dahi, İskoçya Büyük Locası bunu kayıtlarına almamıştır. Bunun nedenini de İskoçya Büyük Locası tarafından doğudaki Masonik faaliyetler için kurulan, "Şark İçin" isimli Bölge Büyük Locasının, Büyük Üstadlığına ait belgenin A. Drummond'a 30 Kasım 1747'de verilmiş olmasında bulmak mümkündür.¹⁹ Yani, bu kişinin o zamana kadar olan Masonik

---

Marsilya Ana Locasının 1760'lı yıllarda kurduğu İstanbul'daki **Saint-Jean d'Ecosse** de la Parfaite Union; İzmir'deki **Saint-Jean d'Ecosse** des Nations Réunies; Selânik'teki **Saint-Jean d'Ecosse** de l'Amitié Locaları... (Konu hakkındaki ilave açıklamalar için kitabımızın "1826'da Masonluğun Tekrar Yasaklanması" başlığına kadarki bölümlerine bakabilirsiniz.)

Anılan locanın İskoç Büyük Locası kayıtlarında gösterilmiş olmasını da Kilwinning Locasının 1807 yılında tekrar İskoçya Büyük Locasının bünyesine katılmasına bağlamak mümkün görünmektedir.

¹⁸ Celil Layiktez (Çeviren), "Osmanlı İmparatorluğunda Hür Masonluk", Andrea Rizopoulos, *Quator Coronati Dergisi*, Sayı: 112, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 118, s. 35-36.

¹⁹ 'Doğu İçin' adı ile İskoçya Büyük Locası tarafından kurulduğu ifade edilen, bu Bölge Büyük Locasının, A. Drummond sonrasında ne olduğu hakkında bilgi yoktur. Ancak bize göre, burada şu soru ortaya çıkmaktadır. İncelediğimiz yazılı dokümanda ismi geçen ve Drummond'un yetki sahibi olduğu Bölge Büyük Locasının; İskoçya Büyük Locası tarafından mı, yoksa 1743 ile 1807 yılları arasında bölgenin diğer Büyük Locasına sırtını dönerek İskoçya Ana Locası olduğunu

faaliyetleri, sahip olduğu yetkileri dışında ve hükümsüz görünmektedir. Nitekim, İskoçya'lı Masonik yazar Alexander Lawries tarafından 1804'te yazılmış *FranMasonluk Tarihi* adlı eserde, aynı şahsın Büyük Üstadlık belgesine sahip olmadan, yerleşmiş olduğu İskenderun'da da localar kurduğu hakkında, kayıt mevcuttur.

İsim zikredilmeden de olsa Aralık 1744'te İzmir'e gelerek Mason locası kurma faaliyeti içinde olan bir İngiliz'in, bölgede görevli Katolik bir din adamı olan Girolamo Lanza di Peraino'yu telaşlandırması sonunda "İmanın Yayılması Kongregasyonu"na adeta alarm verircesine ilettiği, 11 Ocak 1745 tarihli belgede sözü edilen İngiliz'in Alexandre Drummond olması olasılığı çok yüksektir. Zira anılan din adamı, bu kişinin Orta Doğu'da Masonluğun yayılması ile görevlendirilmiş olabileceği endişesini de dile getirmiştir ki, İskoçya Büyük Locası başlısı olan, "Doğu İçin" adlı Bölge Büyük Locası ile Halep'te açılan loca olayları, kendisinin bu konudaki kaygılarını haklı çıkarmıştır.²⁰

4. I. Mahmud'un Masonluğu Yasaklaması (1748)

Tüm insanlara özgürlük, tüm insanlar için eşitlik ve tüm insanlar arasında kardeşlik anlayışıyla dinsel inançlar ile ilgili her şeyin sadece birey ile Tanrı arasında olduğunun savunucusu olan Masonluk, özellikle ruhban sınıfının ortadan kalkmasına neden olacağı endişesi ile Roma

---

kabullenmiş olan Kilwinning Locası tarafından mı kurulduğudur. İncelediğimiz belgelerin hiçbirinde üzerinde durulduğuna rastlamadığımız bu noktanın; konuyla ilgili olarak daha önce verdiğimiz "varsayım bazlı bilgiler" kapsamında irdelenerek "Türk Masonluğu" öncesi döneme ait yeni bilgiler edinilmesi yönünden önemsenesi gerektiği kanısındayız.

İleride, İngiltere Büyük Locasının da 1862 yılından itibaren İstanbul'da çalışmaya başlayacak bir Bölge Büyük Locası kuracağı görülecektir.

²⁰ Sahir Erman, "Türk Masonluk Tarihi ile İlgili Papalık Belgeleri", *M. Sinan Dergisi*, Sayı: 34, s. 9-14.

Katolik kilisesi tarafından aforoz edilmişti. 1738 yılında ve asıl adı Lorenzo Corsini olan Papa XII. Clemens'in "In Eminentis Apostolatus Specula" buyruğu ile Masonluğu lanetlemesi yapılan bu davranışın ardılları uzun yıllar devam etmiş ve 1884'te Papa XIII. Léon'un "Humanum Genus" aforozu kilisece yapılanların en ağır ve sonuncusu olmuştur.²¹

"Dinsizlik" ile suçlanmaya kadar götürülen Masonluğu bu nitelikle karalamak görevi, aforozların çıkış noktaları bağlamında, dünyaya yayılan Katolik misyonerlere verilmişti. Bu misyonerlerden Osmanlı topraklarına gönderilenler de bir yandan Hıristiyanlığın üstün din olduğunu yaymaya çalışırken bir yandan da Katolik kilisesinin Masonluk hakkındaki bu görüşünü savunuyorlardı. Osmanlı coğrafyasında, çeşitli dinlere mensup insanlardan eğitim seviyesi düşük olanlarında misyonerlerin amaçladıkları etki oluşmuştur.

1748 yılında İstanbul'da bu misyonerlerin maksatlarına uygun sonuçlanan bir olay da yaşanmıştır. Toplandıkları bir evin basılacağını zamanında öğrenen Masonların hemen dağılmaları ve sonrasında yapılacak kovuşturmayı da İngiltere Büyük Elçisi Sir James Porter tarafından engellenmiştir. Ne var ki, tüm yabancı ülke temsilcilerine ülkeye yeni tarikatları ve bilhassa Masonluğu sokmaya teşebbüs etmemeleri padişah I. Mahmud'un emri olarak iletilmiş ve çıkarılan bir ferman ile Osmanlı toprakları üzerinde Masonluğun yasak edildiği ilan edilmiştir.²²

I. Mahmud'un Masonluğu yasaklaması ile sonuçlanan bu olaya Papa XIV. Benedictus'un, Fransa'daki kardinal Pierre Tencin'e yolladığı 22 Ocak 1749 tarihli mektupta da rastlanmaktadır. Papa bu mek-

²¹ Murat Özgen Ayfer, *Ansiklopedik Mason Sözlüğü*, Cilt 1, s. 75-78.

²² Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'deki Masonluk", *Şakul Gibi Dergisi*, Sayı: 6, s. 13. ve Suha Umur, "Türkiye'de Masonluğun Uyku Dönemleri", *M. Sınan Dergisi*, Sayı: 58, s. 7.

tubunda; İstanbul'da bütün Masonların tutuklandıklarını ve Mason tarikatının ortadan silindiğini bildirmekte ve İstanbul'daki Fransa Büyükelçisine bu tarikatın bir daha baş kaldırmaması için yazılı direktif verilmesini talep etmektedir. Bu özel istek, baskın yapılan evdeki localanın kurucusunun Fransız oluşuna ve Fransa obediyanasının bölgede localar kurmakla ilgili olarak bilinen çabalarına dayanmaktadır.²³

5. Yasaklama Sonrasındaki Masonluk Faaliyetleri

Söz konusu yıllarda bir taraftan Masonluk karşıtı misyonerlerin faaliyeti sürerken diğer taraftan Osmanlı toprağında Masonluğun yayılması için görevlendirilmiş yabancı uyruklu Masonlar da localar kurmak amaçlı yoğun çalışmalar yapıyorlardı. Bu durumda 1748'deki yasaklama buyruğunun gölgesinde sürdürülen faaliyetin sonuçları olarak saptanmış ve genelde tek kaynağa bağlı olan bilgiler şunlardır: -Alman araştırmacı yazar Oskar Posner'a göre; İngiltere Büyük Locası 1762 yılında Osmanlı Asya'sı ile Ermenistan'ı kapsayan bölge için Dr. Dionysius Manassé'yi Bölge Büyük Üstadı olarak görevlendirmiştir.²⁴

²³ Burada sözü edilen Fransa obediyanı, 1773 yılında kurulmuş olan Grand Orient de France / Fransa Maşrik-ı Âzamı ile karıştırılmamalıdır. Söz konusu dönemdeki Fransız locaları, genelde İngiltere Büyük Locası patentli ve İskoçya kökenli localardan oluşmaktaydılar. Fransa'daki İskoç kökenli localar 1735 yılında birleşerek "Paris Büyük Locası"nı kurdular. Bundan sonraki aşama ise bu ülkedeki tüm locaların 'Grand Loge Anglaise de France' adı ile 1743 yılında kurulan Büyük Locaya bağlanışları olmuştur. Ancak aynı ülkede, daha sonraki yıllarda, kullandıkları isim benzerlikleri nedeniyle zihinsel karmaşa yaratan değişik Masonluk kurumları da oluşturulmuştur. Konumuz bu bilgiler ışığında değerlendirilmelidir. Bkz. Murat Özgen Ayfer, *Ansiklopedik Mason Sözlüğü*, Cilt 1, s. 477-478.

²⁴ Daniel Ligou, *Dictionnaire Universel de la Franc Maçonnerie*, Paris, 1974, s. 1325; Celil Layiktez'in "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar" başlıklı çalışmasındaki Doküman No. 51'de bu kişinin Bölge

-1760'lı yıllarda Marsilya Ana Locası²⁵ İstanbul'da "Saint-Jean d'Ecosse de la Parfaite Union"; İzmir'de "Saint-Jean d'Ecosse des Nations Réunies"; Selânik'te "Saint -Jean d'Ecosse de l'Amitié" adları ile üç loca kurmuştur.

Bu localardan İstanbul ve Selânik'te olanların isimlerinden başka bir bilgi bulunmamaktadır. İzmir'de kurulmuş olan "Saint-Jean d'Ecosse des Nations Réunies" locası ile ilgili birkaç belgeye dayanan bazı bilgiler mevcuttur: Bu loca, 1778 yılında İzmir'de bir deprem ardılı olarak çıkan yangında tüm belge ve maddi varlıklarını kaybetmiş ve 1786 yılında, ikinci bir berat daha almıştır. Fransız Devrimi ve ardından Marsilya Ana Locasının Fransa Büyük Maşırıkına katılması olayları söz konusu locanın üye kayıplarına neden olmuş ve bir süre sonra da tamamen dağılmıştır.

Dağılmış olan bu locanın eski üyelerinin girişimi ile 1819 yılında tekrar bir loca kurulmuş ve bu kez Fransız ritinde çalışmak üzere Fransa Büyük Maşırıkından alınan kuruluş belgesi ve "Les Nations Réunies" ismi ile çalışmaya başlamıştır. Aynı Loca 1823'te Fransa Büyük Maşırığı'na "Küçük Asya Büyük Locası" olarak tanınmak için başvuruda bulunmuş ve bu isteği bazı parasal ödenti kusurları olmasına

---

Büyük Üstadı olarak tayini 1764 olarak verilmektedir. (*Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: Sayı: 71, s. 18)

²⁵ 1751 yılında Saint-Jean d'Ecosse' adı ile kurulan ve Marsilya Ana Locası olarak çalışan bu loca, Güney Fransada ve ülke dışında birçok loca kurmuş ancak bunların kendi obediyanslarını oluşturmalarını engelleyerek hep Marsilya Ana Locası egemenliğinde kalmalarını sağlamıştır.

Fransa Büyük Maşırığı (Grand Orient de France/GODF) kuruluş yılı olan 1773'e kadar Fransa'daki Mason birimlerinin İngiliz ve İskoç kökenli oldukları hatırlanırsa ismindeki Ecosse sözcüğü ile bu ana locanın İskoç riti bağlantısı olduğu anlaşılmaktadır.

Marsilya Ana Locası, 1793 yılında Fransa Büyük Doğusuna katılmıştır.

karşın, bölgede Fransa Büyük Maşırıkına bağlı başka loca bulunmadığı için kabul edilmiştir.²⁶

-1768 yılında İstanbul'da "Saint-Jean du Levant" ve 1786 yılında da İzmir'de "La Victoire" adlı locaların çalışmakta oldukları görülmektedir. Her ikisi de Cenevre Büyük Maşırıkına bağlı olan bu Locaların 1748'deki yasaklama sırasındaki varlıklarını gizlice devam ettirerek mi o yıllara ulaşmış oldukları yoksa yasaklama sonrasında mı kuruldukları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Reşat Atabek biraderin belgesel bir saptamasına göre Cenevre Büyük Locası, 24 Nisan 1769'da kurulmuş olup o tarihe kadar açılmış tüm Localar İngiltere'ye bağlı çalışmaktaydılar. Bu durumda, "Saint-Jean du Levant" locasının, kuruluşundan sonraki yılda Cenevre Büyük Locasına bağlanmış olacağını düşünmek daha doğru olacaktır.²⁷

-1784 yılında Polonya Büyük Maşırığı tarafından İstanbul'da 'Morgenröte von Zarograd' isimli bir Loca kurulmuştur.

Bazı çalışmalarda da 1783 yılında Polonya Büyük Maşırığı bağlı olarak İstanbul'da kurulan 'Auror de Tsarigrade' adlı bir locadan söz edilmektedir. Yukarıda sözü edilen ile bu locanın bir bağlantısı olup olmadığı bulunamamıştır.²⁸

Bu kesimde zikredilen Masonik kuruluşların çalışma ömürleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

²⁶ Celil Layiktez., "18. Asrın Ortalarında İzmir'de Kurulan İlk Loca: Les Nations Réunies", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 13, s. 19-26.

²⁷ Reşat Atabek, "Türk Mason Tarihiyle İlgili Bazı Açıklamalar", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 54, s. 11.

²⁸ Anonim, *Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi*, İst., 1951, s. 63.; Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi*, Ank., 1958, s. 20.; Semih S. Tezcan-İsmail İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, s. 9.

6. Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi

1793 yılında Londra’da açılan ilk Osmanlı büyükelçiliğinde devleti temsil eden Yusuf Ağâh Efendi’nin ardılı olarak 1797 yılında aynı göreve atanan İsmail Ferruh Efendi²⁹ üç buçuk yıllık bir görev süresinden sonra İstanbul’a dönmüştür. İlim, irfan sahibi ve erdemli bir kişi olarak bilinen bu zat Ortaköy’deki yalısında, genellikle bilgin seviyesinde kişilerden oluşan dostları ile “Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi” adlı bir tür dernek oluşturmuştur. Yabancıların katılmadığı ve haftada bir veya iki kez yapılan toplantılar; dışarıdan bakışla Mason locası toplantıları gibi algılanmış ve dönemin “ilk Türk Mason Locası” olarak benimsenmesi yanlısına kadar gidilmiştir. Bunun nedeni, Cemiyetin bazı kurallarının Mason localarının kurallarına paralellik göstermesi, katılanlar konusundaki tutuculuğu ile cemiyet üyelerinin ücret almaksızın dersler vermesi, edebiyat, ilim ve siyasetle ilgili sohbetleri paylaşımlarının yanı sıra üyelerinin Cemiyete ve birbirlerine olan bağlılıklarıdır.

Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesine Bektaşilik de yakıştırılmış ve özellikle bu yakıştırma derneğin, padişah İkinci Mahmut’un 1826 yılındaki, Bektaşiliği özümsemiş olan Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılması harekâtı sırasındaki hedefler arasına sokulmasına ve üyelerinin pek çoğunun sürgüne gönderilmesine neden olacaktır. Oysaki mev-

²⁹ Çalışmamız sırasında bu büyükelçinin isminin Ferruh İsmail mi yoksa İsmail Ferruh mu olduğu konusunda bir ikilem saptadık. Zira, Ana Britannica, Büyük Larousse Ansiklopedileri ve Suha Umut, (“Meşrutiyetten Önce Türkiye’deki Masonluk”, *Şakul Gibi Dergisi*, Sayı: 8, s. 13) ile Kemal Salih Sel, (*Türk Masonluk Tarihine Ait Üç Etüd*, Mimar Sinan Yayınları-2, 1973, s. 12) ve hatta aynı eserdeki (*Türk Masonluk Tarihine Ait Üç Etüd* s. 25’teki “Mezar Taşı Yazısı”nda) isimler arasında İ. Ferruh veya F. İsmail farklılıkları bulunmaktadır. (Bu konuda en geniş kapsamlı incelemeyi yapmış olan Kemal Salih Sel birader *Cumhuriyet* gazetesinin ilk “baş yazarı”, Yunus Nadi birader de ilk “yazı işleri müdürü”dür.)

cut belgeler ve yapılmış yorumlar sonucu ortaya çıkan kanı, bu cemiyetin ne bir Mason locası ne de Bektaşılık çizgisinde bir kuruluş olduğudur.³⁰ Bu cemiyet, toplantılara katılanların felsefe, edebiyat, Farsça ve diğer bilim dalları ile politika üzerinde derin sohbetler ederek, fikir alışverişinde bulunmaları ve bu konularda isteyen kişilere dersler vererek kendilerini geliştirmelerine yardımcı olmak amacı ile kurulmuştur. Cemiyetin nüvesini oluşturan kişilerin böyle bir amaca hizmet verebilecek nitelik ve nicelikte olmaları da bu kanıyı doğrulamaktadır.

Bazı araştırmacıların bu cemiyeti, “ilk Türk Mason Locası” olarak niteledikleri saptanmıştır. Oysa, Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi’nin bir Mason locasının kurulması için gereken, o döneme ait Masonik kuralların hiçbiri uygulanmadan oluşturulmuşluğu bu nitelemenin yanlış olduğunu göstermektedir.

Suha Umur biraderin kanaatine göre; İsmail Ferruh Efendi, İngiltere’de tanıdığı Masonluğun “insanlık yararına” olduğuna inanarak İstanbul’da “Türk modeli bir benzerinin çekirdeğini” yaratmak amacı ile Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi’ni kurmuştur.³¹ Bu konuda söyleyebileceğimiz son söz; Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi’nin bir Mason

³⁰ Detay bilgi için Bkz. Kemal Salih Sel, Age, s. 5-25; Suha Umur, Agm; Ana Britannica ve Büyük Larousse Ansiklopedileri “Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi” maddeleri.

³¹ İsmail Ferruh Efendi’nin Londra Büyükelçisi iken Mason olduğu ihtimalini ileri süren araştırmacılar vardır. Celil Layiktez ise bunu olasılığın da ötesinde, kesin bir ifade ile açıklamaktadır. *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, İst., 2001, Cilt 1, s. 13; “Türk Masonluğunun Özet Tarihi”, *Tesviye Dergisi*, Sayı: 39, s. 14 (*Tesviye Dergisi*’ndeki makalede İsmail Ferruh Efendi’nin 1796’da Londra’da tekris olduğu belirtilmiştir. Oysa, K. Salih Sel’in incelemesinde İ. Ferruh Efendi’nin Londra’ya varış tarihi 23 Temmuz 1797 olarak verilmiştir.) Orhan Koloğlu da İsmail Ferruh Efendi’nin, Londra’da görevli olduğu sırada Mason olduğunu Mirza Abu Talip Han’ın anıları bağlamında yazmıştır. (O. Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, s. 149-150).

locası olmayışına karşın Türk Masonluğu tarihinde önemli yeri olan bir kuruluş olduğudur.

7. II. Mahmud'un Masonluğu Yasaklaması (1826)

Türk toprakları üzerinde Masonluğun “ikinci kez” yasaklanması 1826 yılında, II. Mahmud'un padişahlığı döneminde (1808-1839) olmuştur. Devletin başına dert olacak hâlde bozulmuş olan Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılmasına bağlı olarak bu ocağın “inanç odağı” Bektaşiliğin de yasaklanması gerekli görülmüş ve bu tarikatın tüm mal varlıkları da padişahın emri ile Nakşibendî tarikatına devredilmiştir. Bu arada Mason locaları da Bektaşî tarikatına benzer yönlerinin bulunması nedeniyle yasaklanma kapsamına sokulmuştur.

1748'de I. Mahmud'un ve 1826'da II. Mahmud'un Masonluğu yasaklamaları Osmanlı toprakları üzerindeki çeşitli yabancı obediyanlara bağlı Masonluğun yasaklanmasıdır. Türk Masonluğu olarak yasaklanış ise Cumhuriyet Dönemi'nin bazı iç politika çalkantılarının olduğu 1935 yılında yaşanacaktır.

8. Sadrazam Mustafa Reşit Paşa Mason muydu?

II. Mahmud, ülkesi için yararlı olacağına inandığı yeniliklerin uygulanması yolundaki gayretlerini ölüm yılı olan 1839'a kadar sürdürmüştür. Tasarladığı, çağdaşlaşmaya hız verecek olan “Tanzimat Dönemi”nin başlatılması vefatı nedeniyle oğlu Abdülmecid'e (1823-1861) kalmıştır. Tarihte, “Gülhane Hatt-ı Hümayûnu” veya “Tanzimat Fermanı” olarak isimlendirilmiş olan bu buyruk ile devlet içi birçok düzenlemeler ve daha çok gayrimüslim Osmanlı halkına yönelik liberal bir yaşam uygulaması ön görülmekte idi. Ferman, 3 Kasım 1839'da Topkapı Sarayı'nın Gülhane Köşkü önünde Hariciye Nazırı ve bu fermanın mimarlarından olan Mustafa Reşid Paşa (1800-1858) ta-

rafından okunmuştur.³² Kendisi 1834-36 arasında Paris'te 1836-37 arasında da Londra'da büyükelçilik görevleri yapmıştır. Bazı araştırmacılara göre Mustafa Reşit Paşa'nın bu görevlerden biri sırasında Masonluğa katıldığı belirtilmekte ise de bu husus kanıtlanmamıştır. Örneğin, *Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi* adlı eserde: "... Mustafa Reşit Paşa'nın Londra'da elçi bulunduğu ve orada Mason olduğu malûm bir keyfiyettir..."³³ şeklinde kesin bir ifade bulunmakta ise de belge- nebilmemiş değildir. Tanzimat Fermanı metninde, Fransız ve Amerikan Masonlarının "insan hakları" ve "özgürlük" beyannameleri ile örtüşen kısımlar bulunmasının bu kanıyı oluşturması da mümkündür. Kemalettin Apak birader, bu konuyu daha da derinleştirerek Mustafa Reşit Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, Galata Kulesi yakınındaki Bereketzade Mescidi karşısında bulunan bir locaya devam ettiğini ve bu locanın kendisinin dostu olan İngiltere Büyük Elçisi "Lord Reading" tarafından, İskoçya Büyük Locasından alınan berat ile kurulduğunu, hatta sadrazamın güvendiği bazı kişilerin aynı loca tarafından kabul edildiğini de yazmıştır.³⁴ Oysa, adı bilinmeyen bu loca hakkında araştırma-

³² Bazı kitap, makale ve konferans metinlerinde Mustafa Reşit Paşa adına bir de "Koca" sözcüğü eklendiğine rastlanılmaktadır. Büyük olasılıkla bu, 1511-1512 yıllarında sadrazamlık yapan, İstanbul'da adına bir semt ve cami de bulunan "Koca Mustafa Paşa" ile; Mustafa Reşit Paşa adının, bazı dokümanda "Büyük" sıfatıyla birlikte "Büyük Reşit Paşa" olarak kullanılması ile isim benzerliğinin doğurduğu bir yanıltır.

³³ Age., s. 65

³⁴ Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi*, s. 21. Apak biraderin kitabında adı geçen İngiltere Büyükelçisi Lord Reading ile ilgili kuşkuumuz bulunmaktadır. Çünkü, Mustafa Reşit Paşa'nın sadrazamlığı sırasındaki İngiltere Büyükelçisi Lord Stratford Canning isimli diplomattır. Bu zatın Büyükelçilik süresi 1842 ile 1858 yıllarını kapsamıştır. Mustafa Reşit Paşa'nın 6 kez sadrazamlık yaptığı dönem ise 1846-1858 arasındadır. Reşit Paşa'nın, yakın dostu olmanın yanı sıra onu hükmü altına almayı da başarmış olan Lord Canning, Osmanlı'yı Tanzimat Fermanı'na (1839) nazaran daha da kötü duruma sokan İslahat

lar yapan Celil Layiktez'e göre İskoçya ve İngiltere arşivlerinde, böyle bir locanın varlığına dair bir ipucu bulunamamıştır. Ayrıca, Tanzimat Fermanı ile bazı liberal uygulamaların halkın yaşamına gireceği duyurulmuş olsa da dönem sadrazamının, 1826'da konulan yasaklılığı devam eden Masonluğun bu denli içinde olabileceğini kabul edebilmek zordur.

9. Kırım Savaşına Yakın Yıllar ve Sonrası

Padişah Abdülmecid'in, babası II. Mahmud'un yasağını kaldırarakla beraber yakınlık duyduğu Bektaşilik tarikatına geniş bir hoşgörü ile yaklaştığı bilinmektedir. Kapanış nedeni bağlamında Masonluk için de benzer bir ortamın oluştuğu kanısıyla, Kırım Savaşı'nın (1853-1856) ardından Osmanlı sınırları içindeki Masonik hareketleniş, Abdülmecid'in o sırada başlattığı sanılan bu dolaylı hoşgörüyü bağlayan araştırmacılar vardır. Kanımızca bu hareketlenişin çıkış noktasını, savaşın Osmanlı'ya yüklediği sonuçlara bağlamak daha doğrudur. Zira, Abdülmecid tahta geçtiği 1839 ile bu savaşın başlayış yılı olan 1853'e kadar herhangi bir Masonik kımıldanma olduğunu belgeleyen bir bilgi bulunmamaktadır.

İstanbul doğumlu bir Rum olan Dr. Alexandre D m trius Schinas'ın Fransız Büyük Maşrıkı'na yazdığı, 16 Nisan 1863 tarihli, gizli raporun aşığıdaki ilk paragrafı, İstanbul'da söz konusu yılların Masonik yönden durgun geçtiğini kanıtlamaktadır:

“Pek Muhterem  stad-ı  zam Yardımcısı,

Daha önce size yazma onuru bulduğum gibi, bu Maşrıkıdaki genel Masonluk ve l'Union d'Orient Locası hakkında gizli raporumu veriyorum.

Fermanı'nın (Şubat 1856) hazırlanışında da Fransa ve Avusturya B y kel ileri-nin yanında baş aktör olarak rol almıştır.

Bu Maşrığa 1842'nin ilk günlerinde geldim. O sırada hiçbir loca yoktu.³⁵ Birkaç biraderle tanıştım, ama bir loca oluşturmak için zorunlu olan Sayı:yoktu. O sırada bu ülkede Masonluğun sadece adı bile dehşet, korku, tiksinti uyandırıyor; Tanrı tanımazla, devrimciyle, kâfirle eş anlamlıydı, Masonlara cehennem zebanileri deniyordu. Rumlar, Ermeniler, Katolikler, Yahudiler ve Türkler bütün Masonları karanlık, imansız, kitapsız varlıklar olarak görüyorlardı; günümüzde de ayak takımı bir insanın kötü, hain olduğunu anlatmak için, o bir Mason diyorlar. Bu ön yargılara ve pis bir ce hâletin eşişindeki aptalca bir bağnazlığa karşı her türlü gözlem, her türlü saldırı utanç verici bir eylem olarak görülüyor ve cehennemlik Masonlar cemiyetine mal ediliyor.”³⁶

Savaş sonrası ilk beş yıl içinde ve özellikle 1860'larda yoğunluk gösteren loca kuruluşları görülmektedir. Dr. A. D. Schinas da açılışı 23 Mart 1863 günü yapılan l'Union d'Orient Locasının kurucularından olup ilk Üstad-ı Muhteremliğini yapmıştır.

Kanımızca bu görüntü, ekonomik tükenişe doğru ivmelenmiş olan Osmanlı Devleti'nin; 1854 yılından itibaren başladığı dış borçlanmalara, yabancılara önceden tanınmış hakların Islahat Fermanı ile daha genişletilmesine ve genelde ülkenin “yarı sömürge” görünümünün biraz daha netleşmiş olmasına bağlıdır. Bu hâldeki bir ülkede, kaldırılmamış yasakların, kendinde bir tür üstünlük görenlerce delinmesi daima kolay olmuştur. Karl Becker, Kırım Harbi sonrasında kurulan locaların, milliyet, din ve dillerin birbiriyle karıştığı yerler olan liman şehirlerinde kurulduklarını ve Osmanlı Devleti'nin de bu faaliyete destek verdiğini ifade etmektedir.³⁷ Bize göre ise, o yılların Masonik hareketlenişine, devlet yönetiminin destek vermesinin düşünülme-

³⁵ Burada, 1826'da yasaklamayı yapan II. Mahmud'un saltanat döneminin 1839'da sona erdiği de hatırlanmalıdır.

³⁶ Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 146; Suha Umur, “Meşrutiyetten Önce Türkiye'de Masonluk”, *Şakul Gibi Dergisi*, Sayı: 9, s. 12.

³⁷ “Dictionnaire Universel de la Franc Maçonnerie”, Edition de Navarre et Edition de Prisme- France-1974, Türkiye maddesi, s. 1327.

yeceği ancak “tedbirli” bir göz yumuşu kabul edilebilir. Özellikle, Sultan Abdülaziz’in saltanatı döneminde (1861-1876) yükseldiği söylenen bu hoşgörülü tutumun, aynı padişah döneminde “tedbire dayalı” olarak şekil değiştirmiş olduğunu; 1862 yılında İstanbul’da çalışmaya başlayacak olan İngiltere himayesindeki “Türkiye Bölge Büyük Locası”nın (District Grand Loge of Turkey) Büyük Üstadlarından Hyde Clarke’ın 15 Aralık 1865 günü İzmir’de yapılan toplantıdaki konuşmasının aşağıdaki kısmında saptanabilmektedir:

“... Bir İngiliz veya Amerikalı Mason, Masonlukla ilgisini açıkça belirtir, çünkü bundan kendisi için en ufak bir kötülük doğması tehlikesi yoktur. Böyle bir hareket gerçek cesaret sayılmaz ve bundan fayda da gelmez. Halbuki, bazıları şimdi bile zulüm görmekte olan yerli kardeşlerin Masonluklarının bilinmesi, onların başına bilgisiz ve yobaz bir ailenin sosyal aforozunu getirebilir, meslek veya iş bağlantılarının kaybolmasına sebep olabilir veyahut politik durumlarına zarar verebilir...”³⁸

Bu, 1865 yılının görüntüsüdür. Bundan 7 yıl sonrasının çizdiği resim de “I Proodos” Locası Üstad-ı Muhteremi Cléanthi Scalieri’nin, Fransa Büyük Maşırıkına yazdığı, 23 Ekim 1872 tarihli mektubun şu satırlarında görülebilmektedir:

“... Kaç defa mabetlerimizin kapısında bekleyen hafiyeler gördük. Kaç defa aramıza girip Müslüman Kardeşlerin isimlerini öğrenmeye çalışanları tekris ettik. Bu Müslüman Kardeşlerin birçoğu ya işinden atılmış ya rütbeleri alınmış veya sürülmüştür. Bizim tam bir isim listemiz polislin elindedir.”³⁹

Görülüyor ki, o yıllarda ülkedeki Mason locaları pek de rahat bir ortam içinde değildir. Ancak, rahatsızlık aslında, localara devam eden

³⁸ Hyde Clarke, “15.12.1865 Günü İzmir’de Yapılmış Olan Türkiye Provensiyal Locası Oturumu Tutanağı”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 3, s. 85 (İki sözcüğün altı tarafımızdan çizilmiştir.)

³⁹ Suha Umur, “V. Murad’ın Masonluğu Hakkında Belgeler”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 18, s. 23.

Müslümanların saptanması kaynaklıdır. Bu nedenle, Müslüman olmayanlar için bir tür “o kılıç bizi kesmez” havası da yaratılmıştır.

Kırım Savaşı sonrasında açılan Mason localarına, genellikle okumuş sınıftan bireylerin din ayırımı yapmaksızın katıldıkları ancak bunlar arasındaki üstün çoğunluğun Müslüman olmayan toplumlardan gelmiş olmaları dikkat çekicidir. Bu durumu, o yıllarda Müslüman toplumun Masonluğa ilgisinin çok daha az oluşuna da bağlamak mümkündür. Yukarıda değindiğimiz Hyde Clarke’ın, 1865 yılında, İzmir’de “Türkiye Provensiyal (Provincial) Büyük Locası”ndaki demecinden yaptığımız aşağıdaki alıntının ilk tümcesi, genelde Müslüman toplumun Masonluğa bakışını net olarak tanımlarken diğerleri de okumuş ve bilinçli Müslüman sınıfın, küçük bir bölümünün de olsa, Masonluğa gösterdiği ilginin kaynağını işaret etmektedir:

“... Masonluğa bu memleketteki Müslümanlar daha henüz iyi gözle bakmıyorlar ve daha cahil olanlar da prensiplerimizin Tanrı’yı inkâr ettiğini sanıyorlar. ... Müslümanlar arasındaki bu cahillerin bu ön yargıları kadar asılsız ve haksız bir şey olamaz. Çünkü bunların daha bilgili ve daha dindar olanlarının çok iyi bildikleri gibi daha ruhsal ve daha inançlı Müslümanlar ile Masonlar arasında çok içli bir prensip birliği ve çok yakın bir uygulama benzerliği vardır. ...”⁴⁰

Konumuzla ilgili zaman dilimi içinde, Osmanlı topraklarında kurulan localar arasında, “bağlı oldukları obediyanza ait din ve millî görüş” eksenli olanların bulunduğu ve bunların Masonluğa katılmak isteyen Müslüman Türklere uzak kalmayı; Müslüman olmayanlardan da belirli bir kesimin kişilerini tercih ettikleri belgelerden saptanabilmektedir. Bu gösteriyor ki; “tüm insanlar arası özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” şemsiyesinin gölgesinden yararlanılarak Masonluk gibi bir kurum dahi “ulusal çıkarlar” için alet edilebilmektedir. Bu nedenle her ülkede, o ülkeye ait Masonluğun bağlı olacağı, “ulusal bir obedi-

⁴⁰ Agm., s. 85

yansın” kurulmuş olması gerek ve şarttır. O ulusa ait Masonluk da ancak bunun gerçekleşmesi ile yapılaşabilir. Sözünü ettiğimiz yapılaşmanın da belirli bir zaman dilimini kapsayacağı kuşkusuzdur. Türk Masonluğu için bu zaman diliminin uzun olduğu bir gerçektir. Türk Masonluğunun temel taşı olarak kabul edilen, ilk Türk obediyanasının “Maşrık-ı Âzam-ı Osmanî” adıyla, 1909 yılındaki kuruluşundan başlayarak Cumhuriyet Türkiye’sine kavuşulduktan sonraki yıllarda dahi, bu yapılaşmanın sancılarını yaşadığına ilerideki bölümlerde değinilecektir.

10. 1856-1857 İzmir’de Düzensiz Localar ve Türkiye Büyük Locası

1856 yılında, İngiliz ordusundan Yüzbaşı Atkinson, İrlanda Büyük Locasının kendisine verdiği bir belgenin varlığını söyleyerek İzmir’de üç loca kurdu. İsimleri “Ionia”, “Anatolia” ve “Bisanzio”⁴¹ olan bu locaların kurulmasının ardından 1857 yılında, bir Türkiye Büyük Locası ve bir de felsefî derecelerin çalışacağı bir ortam kuran Yüzbaşı Atkinson’a bu faaliyeti sırasında, sonradan Büyük Üstadlık yapacak olan, Constantin Georges Carer isimli bir Masonun büyük desteği ve yardımı oldu. Yukarıda adı geçen localara da bu Büyük Loca başlığı olarak sıra ile 1, 2 ve 3 numaraları verildi.

Bu Büyük Loca ile başlığı locaların düzensizliğinin ortaya çıkışıyla ilgili olaylar şunlardır:

- İzmir’deki bu localardan birinde Masonluğa katılmış olan Georges Hough, İngiltere’ye gittikten sonra ilk locasının düzenli olmadığını anlaşılması üzerine, en baştan başlayarak hem katılım töreninin

⁴¹ Bazı belgelerde bu locanın adı “Bizensia” olarak da geçmekte, New-Age 1931 dergisinden özetlenerek yapılmış bir çeviride ise locaların isimleri “Ionia”, ‘Anatolia’ ve “Ben Lukia” olarak verilmektedir. Bkz. *Türk Mason Dergisi*, Sayı: 30, s. 1685.

ve hem de aldığı derece işlemlerinin yenilenmesi gerektiği kendisine bildirilmiştir.

- Ionia Locasında, 1856 yılında Masonluğa katılan W. G. Moran, bir süre sonra Syrian Locasına katılmak isteyince locanın sekreteri İngiltere Büyük Locasına Türkiye’de bu Büyük Locanın düzenli kabul edilip edilmeyeceğini sormuştur. İngiltere Büyük Locası, 3 Haziran 1859’da olağanüstü genel kurul toplantısı yapmış ve 2 Temmuz 1859 tarihli bir sirküler yazı ile tüm localara, İzmir’deki anılan localar ile Büyük Locanın düzensizliğini bildirmiştir.

Bu arada Yüzbaşı Atkinson’un üyelerden alınan giriş aidatlarından kendisine de pay çıkarttığı, 28 Şubat 1859 tarihinde aynı Büyük Locanın Büyük Üstadlığını yapan Louis Mayer tarafından ifade edilmiştir.⁴² Ancak, o yıla kadar yüzü yurt içi olmak üzere yaklaşık iki yüz kişinin bu localarda Masonluğa katıldığı düşünülürse olaylar dizisinin yarattığı sorun çok büyüktür. Zira Yüzbaşı Atkinson ve ona yardım eden C. G. Carrer dışında, onların kurdukları localarda Mason olan tüm üyelerin hiçbir günahları yoktur. Ne var ki, Masonik kurallar yönünden bütün işlemler ve dolayısıyla üyelerin tamamı düzensiz kabul edilmektedir.⁴³ Anılan localar ve Büyük Loca 1860 yılında tamamen sönüp gittiler.

Tam olarak su üstüne çıkışı 1859 yılına rastlayan “Düzensiz Localar ve Büyük Loca Olayı”nın, İngiltere Birleşik Büyük Locasında, 1862’de gerçekleşecek olan “Türkiye Bölge Büyük Locası” fikrini tetiklemiş olacağı da kabul edilebilir.

⁴² Celil Layikteş, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 1, s. 23.

⁴³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Celil Layikteş, age., s. 19-26 ile “İngiltere Büyük Loca Arşivlerinde Türkiye ile ilgili Doküman”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 70, s. 30-31.

11. 1857’de İzmir’de Bir Başka Düzensiz Büyük Loca ‘Grande Loge de Turquie’

Bazı kitaplarda söylenti tanımlaması ile yer alan bir başka Büyük Locadan da söz edilmektedir. Bu, 1857’de İzmir’de kurulduğu ifade edilen ‘Grande Loge de Turquie’ adlı Büyük Locadır. Gerçekliği kuşkulu olan bu kurumun başlısı olarak İzmir’de, isimleri “Orhaniye”, “Urania”, “Urenie” gibi benzer sözcüklerden oluşan altı locanın bulunduğu belirtilmektedir. Anılan localardan Orhaniye’nin çalışmalarını Türkçe yaptığı, diğerlerinin her birinde farklı diller kullanıldığına da değinilmektedir. Bu “düzensiz Büyük Loca ile başlısı locaların” ilk olarak Apak biraderin 1932 basımlı *Türkiye’deki Masonluk Tarihi* adlı kitabında konu edilmesi daha sonra yapılan çalışmaların tümünde Apak’ın kitabının tek kaynak olarak alındığı kanaatini kesinleştirmektedir. İleri sürdükleri farklı husus, bu düzensiz Büyük Locanın uzantısı olduğu rivayet edilen obediyanlar üzerinedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi “düzensiz Büyük Loca” ve başlısı olduğu söylenen localarla ilgili bilgiler söylenti düzeyinde ve doğruluğu kuşkulu loca isimlerden ibarettir. Sadece isim olarak bir Orhaniye Locasının varlığı kesindir, fakat bunun yukarıdaki Orhaniye ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu, İtalya Büyük Maşırıkının 1868’de İzmir’de, kurduğu bir locadır. Bu locanın M. Benmar adlı üyesine ait 1870 tarihli çıraklık ve üstadlık diplomaları belge olarak mevcuttur.⁴⁴ Bu belgeler dikkatli incelendiğinde varılan kanaat, önceki satırlarda belirttiklerimizi doğrulamaktadır.⁴⁵

⁴⁴ Abdurrahman Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun Doğuşu*, Ek 25-26.

⁴⁵ Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilal*, İst., 1998, s. 20; Abdurrahman Erginsoy, “Türk Mason Tarihinden Birkaç Yaprak”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 78, s. 18-21.

12. Şûrayı Âlî-i Osmânî (1861)

Osmanlı Devleti'nde ilk Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti Yüksek Şûrası, “Kadîm ve Makbûl İskoç Riti Şûra-yı Âlî-i Osmânî” adı ile 1861 yılında Osmanlı ile bağılı devletleri kapsamak üzere kurulmuştur. Kurucuları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Fransa Yüksek Şûrasına bağılı bir yetkili tarafından kuruluşun yapıldığı, kuruluş belgesinin Fransa Yüksek Şûrası tarafından verildiği ve ilk Hâkim Büyük Âmirin de Mısır asıllı Prens Halim Paşa olduğu; Şûra-yı Âlî-i Osmânî'nin kuruluşunun 1869'da Charleston'da toplanan uluslararası Yüksek Şûralar tarafından kabul edilip, onaylandığı mevcut bilgilerdendir.⁴⁶ Şûra-yı Âlî'nin kısa sürede çalışma olanaksızlıkları nedeni ile ‘uykuya’ girdiği de mevcut araştırma eserlerinin paylaştıkları son bilgilerdir.

Ancak, bir de Charles S. Lobingier'in *The Supreme Council, 33°, Mother Council of the World ...* adlı ve Kentucky 1931 basımlı kitabından Macit Erbudak biraderin yaptığı alıntılar⁴⁷ var ki, bunlar göz ardı edilmemelidir. Erbudak biraderin alıntılarına göre;

- 1861'de Fransa Yüksek Şûrasından 33. dereceyi aldığını söyleyen ‘bir Fransız’ İstanbul'da Mısır ve Türkiye'yi kapsayan bir Yüksek Şûra kurduğunu beyan etmiştir. Ancak, bu kuruluş ‘Fransa tarafından dahi’ usulsüz bulunduğu için faal olamamıştır. (Bu anlatım, 1869 yılında Charleston'daki ‘tanınma onaylaması’ ile çelişkili bir durum ortaya koymaktadır.)

- 1864 yılında Hyde Clarc (Clarke) biraderin Fransa Y. Şûrasından 33. dereceyi almak suretiyle Mısır ve Türkiye Y. Şûrasını muntazam

⁴⁶ *Masonluk Tarihi*, ABD Cenup Jurisdiksiyonu Resmî Muamelâtı, Charleston 1869, s. 175-178. (Bu alıntı, Türkiye Yüksek Şûrasının, 1961 basımlı, *Yüzüncü Yıl* kitapçığından yapılmıştır.)

⁴⁷ Macit Erbudak, “Ritler ve Eski Kabul Edilmiş İskoç Ritinin Türkiye’de İlk Kuruluşu Üzerine”, *Mimar Sinan Dergisi*, s. 13-14.

hâle getirdiği ve merkezini İzmir'e taşıdığını ve bu şûranın 1868 yılında da orada faaliyetini sürdürdüğü belirtilmiştir. Ancak, bu kurumun düzenli, muntazam bir şekilde sokulması için Hyde Clarc (Clarke) biraderin yeterli yetkiye sahip olabileceği hakkındaki şüphelerin yaygınlığı nedeniyle hiçbir Mason teşkilâtınca tanınmadığı açıklanmıştır.⁴⁸

-Proceedings 1868, s. 178'de de A. Pike biraderin anlatımıyla; Mısır ve Türkiye Yüksek Şûrasının -kurulmuş olmak hakkında en kesin belge olan- "kuruluş berati"nin dahi bulunmadığı, üyeleri hakkında bilgi edinilmeyen ve kuruluş yetkisi verdiği söylenen Fransa'nın bile tanımadığı bu şûra ile ilişkilere girilmemesinin doğru olacağı ifade edilmiştir.

- Official *Bulletin*, VII, Syf 733-734'te belirtildiğine göre de İtalya Yüksek Şûrası (Torino) Hâkim Büyük Âmiri Riboli birader 1885 Ağustos ayında Şûrâsının aktif üyelerinden Blengini'ye yazdığı bir mektupla "Türkiye'nin başşehrinde İskoç Riti Y. Şûrası bulunmadığına göre İstanbul'da İtalya Y. Şûrası himayesinde benzer bir şûra kurma yetkisi" vermiştir. Aynı dokümanın 737-739 sayfalarındaki bilgiye göre bu direktifi alan Blengini'nin Hâkim Büyük Âmiri olduğu bu yeni Yüksek Şûrayı, Kasım 1885'te kurduğunu açıklayan bir mektupla A. Pike isimli biradere bilgi vermiş ve kurduğu şûranın tanınmasını talep etmiştir. Bu isteğin kabul edilip, edilmediği hakkında bir bilgi olmadığı gibi anılan Y. Şûranın akıbetinin de kendinden öncekiler gibi olduğu kanısı mevcuttur.

Yukarıdaki alıntılar bir çerçeve içine konduğunda 1861, 1864 ve 1885 yıllarında olmak üzere ilkinin fonksiyonsuzluğu nedeni ile toplam üç Yüksek Şûrâ kurulmuş veya kurulma girişiminde bulunmuş olunması gerekmektedir. Günümüzde, kuruluş yılı 1861 kabul edil-

⁴⁸ Hyde Clarke, 1864'te İstanbul'da bulunan İngiltere'ye bağlı Bölge Büyük Locasının (District Grand Loge of Turkey) Büyük Üstad Yardımcısı'dır.

miş⁴⁹ Yüksek Şûrânın 1909'daki uyandırılma öncesi hakkında bilinenler olarak bizim saptayabildiklerimiz bunlardan ibarettir. Dileriz ki, gelecekteki araştırmacılar bu konuyu daha aydınlık bir zemine taşınsınlar.

13. Dersâdet Rum Cemiyet-i Edebiyyesi

İlk Osmanlı Yüksek Şûrası ile aynı yılda İstanbul'da kurulan "Dersâdet Rum Cemiyet-i Edebiyyesi"nden kısaca söz etmeyi, dönemin incelenmesine ayrı bir yönden ışık tutacağı düşüncesiyle gerekli bulduk. Bu dernek, kurulduğu 1861 yılından başlayarak özellikle kadınların da dahil olduğu Ortodoks Osmanlıların eğitimi ile ilgili yurt çapında olumlu girişimlerde bulunmuş ve bunu kesinlikle bir kilise bağımlısı veya denetiminde olmaksızın, yani tam bir seküler anlayış içinde, dil ve köken ayırımını da dışlayarak uygulamıştır. Hiç kuşkusuz; Yunan ve Lâtin kültürü ağırlıklı İlkçağ felsefi ve Bizans tarihi konularının da işlendiği toplantılarda bir ulusçuluk temasının alt yapı takviyesi yapılıyorsa da katılanlara zamanın değişik türdeki bilgilerinin de verildiği çalışmaların yapıldığı bu dernek, Girit İsyanı sırasındaki Yunan-Osmanlı gerginliğinin bir dereceye kadar yumuşamasını da sağlamıştır.

Osmanlı hükûmetleri ile ilişkilerini her zaman iyi bir düzeyde götüren ve 1912 yılına kadar varlığını sürdüren Rum Cemiyet-i Edebiyyesi'nin bazı toplantılarına, Osmanlı Devleti'nin üst seviyesinden kişilerin de katılmaları, cemiyetin siyasî bir çizgiden uzak durmaya ve bulunduğu coğrafyanın siyasal ortamına saygılı davranmaya özen gösterdiğine işarettir.

Masonik kuralların en önemlisi ile tam bir örtüşme sergilemesi yönünden, birinci ilke olarak "cemiyette, her türlü siyasî ve dinî tar-

⁴⁹ Roger Bongard, Manuel Maçonique du Rite Ecossais Ancien et Accepté, Paris, 1979, s. 148.

tışmalara izin verilmeyişi” ve bu kuralın, “eğitimin geliştirilmesi ve cehâlete karşı savaştan” uzaklaşmamak amacı ile Cemiyet _Nizamnâmesinin 31. Maddesi’nde belirtilmiş olması ilginçtir.⁵⁰

14. Kırım Savaşı Sonrası Açılan Localar

Osmanlı topraklarında yabancı obediyanlara bağlı locaların Kırım Savaşı’nın hemen sonrasındaki yıllarda açılmaya başladıkları görülmektedir. Ancak, obediyanların birbirileriyle adeta yarışmasına localar kurmaları, 1860’lı yıllarda yoğunlaşmıştır. Bir asır öncesinde de ülkede locaları bulunan Fransa ve İngiltere obediyanlarının bu dönemdeki rakipleri arasında İtalya başa baş koşar hâle gelmiştir. İtalyan obediyanına bağlı ilk loca 1863 yılında açılacaktır. İtalyan Masonluğunun o sıralarda kendi iç sorunları ile uğraşır durumda ve merkezi yönetimden yoksun oluşu bu gecikmedeki gerekçeleri olarak vurgulanmaktadır.⁵¹

O yıllarda Osmanlı coğrafyasındaki Masonik hareketleniş, locaların obediyanları ile kuruldukları şehirler kapsamında olmak üzere aşağıdadır:

15. İngiltere Büyük Locasına bağlı Localar

a. İstanbul

1. “Oriental”, 1856 ilk çeyreğinde biten Kırım Savaşı sonrasında, İstanbul’da kurulan ilk Mason locasıdır. Loca numarası 687, kuruluş belgesi tarihi 25 Kasım 1856’dır. Alfred G. Silley, *Le Franc-Maçon* isimli derginin 1 Ekim 1921 tarihli sayısında; Orta Doğu’daki tüm

⁵⁰ Haris Eksertzoglu, *Osmanlı’da Cemiyetler ve Rum Cemaati*, Tarih Vakfı Yurt Y., İst., 2004, s. 52.

⁵¹ Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilâl*, İst., 1998, s. 9.

karışıklıklara karşın, bu locanın harp yılları dışında çalışmalarını devam ettirdiği belirtilmektedir.⁵²

Reşat Atabek'in tespitine göre bu loca çalışmasına bir süre ara verdikten sonra 28 Eylül 1861'de Beyoğlu, ana cadde (o zamanki adı ile Cadde-i Kebir, şimdiki İstiklâl Caddesi) üzerinde bir mabette yeniden çalışmaya başlamıştır. Üstad-ı Muhteremliğe George Laurie birader seçilmiş, Serafin Aznavour birader de önceki Üstad-ı Muhteremlik görevini üstlenmiştir. Bu toplantıya Bölge Büyük Üstad Kaymakamı⁵³ Hyde Clarke ile Kaliforniya'dan gelen ziyaretçi Mark Shelden birader de katılmışlardır.⁵⁴

A. Fenerciyan birader 1 Mart 1932 tarihindeki konferansında, Oriental Locasının çalışmalarının devamından ve 1931 yılında bir de felsefi dereceler locası kurduklarından ve açılış törenini de İngiltere Büyük Locasında görevli Colville Smith biraderin yönettiğinden söz etmiştir.⁵⁵

Oriental Locası, Kırım Savaşı sonrasında kurulan ilk loca olarak başlattığı çalışma ömrünü, dönemin bütün localarından çok daha uzun tutabilmiştir. Bu locanın İngiltere Büyük Locası kayıtlarındaki kapanış yılı 1949'dur. Kapanış nedeni ise artık toplantılarını yapamaz

⁵² *Dictionnaire Universel de la Franc Maçonnerie*, Edition de Navarre et Edition de Prisme- France – 1974, s. 1326

⁵³ Burada söz edilen Bölge Büyük Üstad Kaymakamlığı, daha önceki kesimlerde sözü edilen 'Doğu İçin' adlı Bölge Büyük Locasının, Büyük Üstad Yardımcılığı'dır. Locanın Büyük Üstadı olarak 1861'de İngiltere B. Elçisi Sir Henry Bulwer tayin edilmiş, o da yardımcısı/kaymakamı (kaim-makam) olarak Hyde Clarke'ı seçmiştir. Bu Büyük Loca, kısa bir süre daha sonra, 24 Haziran 1862'de özel törenle açılacaktır.

⁵⁴ Reşat Atabek, "1861-1881 Yılları Arasında İstanbul ve İzmir Vadisinde Masonik Faaliyet", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 53, s. 4.

⁵⁵ Reşat Atabek, "Yabancı Obediyanslara Bağlı, Osmanlı İmparatorluğunda Çalışan Localar Hakkında", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 55, s. 8.

durumda oluşudur.⁵⁶ Gerek yabancı obediyan gerek Türk obediyanı bağılı olarak Türk coğrafyasında 93 yaşını tamamlayabilmiş bir başka loca hâlen bulunmamaktadır.

2. “Deutscher Bund Locası”nın numarası 819, kuruluş belgesi tarihi 30 Mart 1860’tır. Çalışma dili Almanca olan bu loca, 4 Haziran 1884’te kapanmıştır. Bu locanın adı bazı dokümanlarda “Alliance” veya “Alliance Allemande” olarak belirtilmektedir. Ancak loca numarası, kuruluş belgesi ve kapanış tarihleri göstermektedir ki, bu isimlerin hepsi aynı locayı tanımlamaktadır.

3. “Bulwer Locası”, 9 Kasım 1861 tarihli kuruluş belgesi ile kurulmuştur. Loca numarası 891’dir. Kurucusu İstanbul’daki İngiltere Büyükelçisi Sir Henry Bulwer’dır.⁵⁷ Çalışmalarının sürdüremediği için 1894 yılında kuruluş belgesini iade etmiş ve 1895 yılında İngiltere Büyük Locası kayıtlarından silinmiştir.

4. 1860 yılında İstanbul’da bir “Türkiye Bölge Büyük Locası”⁵⁸ açılması cihetine gidilmiştir. İstanbul’da iki (“Oriental” ve “Deutscher

⁵⁶ Celil Layikteş, “İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 71, s. 16-17. Bu bilgiye ek olarak; 1935 yılındaki olaylar sırasında İstanbul’da çalışmakta olan yabancı obediyan bağılı loca veya locaların varlığını doğrulayan bilgiler de ortaya çıkacaktır.

⁵⁷ Birçok dokümanda adı Sir Henry Bulwer olarak geçen bu kişinin açık ismi Sir (William) Henry Lytton Earle Bulwer’dır. (C. Layikteş, a.g.m., s. 18.) Aynı kişi, Sisam prensesi olan Eurydike Aristarkhi isimli bir Rum kadın ile büyük bir gönül ilişkisi yaşamış ve Marmara’daki Yassıada’da sevgilisi için bir şato dahi yaptırmıştır. Bu hanım 1877 yılında Rus casusu olduğu iddiası ile ülkeden kovulmuştur. Bkz. Philip Mansel, *Konstantiniyye*, Everest Yay., İst., 2008, s. 374.

⁵⁸ Bazı dokümanda bu büyük Loca isminin başına ‘Doğu İçin’ sözcüklerinin getirildiğine de rastlanmaktadır. Oysaki, C. Layikteş tarafından titizlikle hazırlanmış olan “İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar” incelendiğinde, bu dokümanın hiçbir yerinde “Doğu İçin” sözcüklerinin kullanılmadığı görülmektedir. O belgeler içinde bu Büyük Locanın ismi sadece “Türkiye Bölge Büyük Locası” (District Grand Lodge of Turkey) olarak geçmektedir. (Bkz.

Bund”) ve İzmir’de bir (Homer) düzenli loca bulunduğuna göre bir Bölge Büyük Locası kurulması hakkında Sir Henry Bulwer’e fikrini soran 11 Ekim 1860 tarihli mesaj, İngiltere Büyük Locasının bu konudaki ilk girişimidir. Bu mesaj kendisinin Bölge Büyük Üstadlığına getirileceğini de içermektedir. Sir H. Bulwer’in 24 Ekim 1860 tarihli olumlu cevabını alan İngiltere Büyük Locası, 9 Kasım 1860’ta Bölge Büyük Üstadı olarak atandığını bildirmiştir. 24 Haziran 1862’de, Büyük Üstad Sir Henry Bulwer yönetiminde bu Büyük Loca çalışmaya başlamış açılış töreni İngiltere Büyükelçiliğinde, sonraki toplantılar ise Asmalı Mescit’teki bir adreste yapılmıştır.⁵⁹

Bölge Büyük Locasının yönetimini üstlenen Büyük Üstadlar sırayla, Sir Henry Bulwer (1862-1865), Hyde Clarke (1865-1869), John Porter Brown (1869-1873) ve 1873’te görevi devralan Stephan Scoulondı’dır.

Sir Henry Bulwer’in yurt dışına çıkması (1861) nedeniyle, kendisine vekil tayin ettiği Hyde Clarke, Sir H. Bulwer’in dönüşüne kadar (Mart 1864) görevi sürdürmüş ve 1865 yılında Bölge Büyük Üstad-

---

Layiktez, agm., Mimar Sinan Der. Sayı: 71) Kanımızca “Doğu İçin” sözcükleri *Dictionnaire Universel de la Franc Maçonnerie*’nin Türkiye bölümünün çevirisinden kaynaklanmaktadır. Hatırlanacağı üzere “Doğu İçin” adlı Bölge Büyük Locası, A. Drummond tarafından, 30 Kasım 1747’de kendisine verilen yetki ile kurulmuştu.

⁵⁹ Burada ilginç olan bir saptamamızı belirtmek istedik: İngiltere Büyük Locasının, İstanbul’daki Oriental Locası Üstad-ı Muhterem Serafin Aznavour’dan aldığı 19 Ekim 1860 tarihli yazıda; İstanbul’da bazı ikiliklerin varlığından söz edilerek bir Bölge Büyük Locası kurulması için zamanın henüz erken olduğu belirtilmektedir. (Bkz. Celil Layiktez, agm., s. 32) Oysa, konunun kendisine danışıldığı 11 Ekim 1860 tarihli İngiltere Büyük Locası mesajına Sir H. Bulwer’in cevabı, Serafin Aznavour’un yazısının beş gün sonrası tarihi ile ve olumlu olarak verilmiştir. Görüldüğü gibi S. Aznavour, kendisine sorulmadığı hâlde konuya ait görüşünü, yanıtlaması gereken kişiden önce İngiltere Büyük Locasına iletmiştir. Olay çeşitli yoruma açık ve düşündürücüdür.

lığına atanmıştır. Ancak kısa bir süre sonra, onun da ülke dışına çıkışı ile Büyük Loca bir süre için Büyük Üstadsız kalmış ve 18 Mart 1869'da George Laurie biraderin yönettiği toplantıda Büyük Üstad adayı olarak Mısırlı Prens Abdülhalim Paşa seçilmiştir. Ancak, kendisinin lisan yetersizliği nedeniyle seçim sonucu kabul edilmeyerek yenilenen seçimle ABD vatandaşı olan John Porter Brown'ın adaylığı kabul edilmiştir. J. P. Brown'un o sırada fahri üye oluşu nedeniyle aiddat ödemeyişinin, bu göreve seçilmesi yönünden sakınca yaratacağı düşünülmüş olmalıdır ki, kendisi fahri üye olmasına karşın tekrar aiddat ödemek üzere başvuruda bulunmuş veya bulundurulmuştur. Aynı yıl Bölge Büyük Üstadlığına atanacak olan J. P. Brown uzun yıllar İstanbul'da yaşamış ve ABD sefaretî sekreterliği, ticaret ataşeliği ve konsolosluk görevleri üstlenmiş bir kişidir.

John Porter Brown'ın ölümü üzerine 16 Haziran 1872 günü yapılan Bölge Büyük Locası toplantısında, Prens Abdülhalim Paşa'nın Türkiye Bölge Büyük Locası Büyük Üstadlığına adaylığı tekrar teklif edilmiş ancak İngilizce dili yetersizliği nedeniyle yine kabul edilmemiştir.

1873'te Stephan Scoulondi aynı görevi üstlenmek üzere tayin edilmiştir. Bölge Büyük Locasının 1873 sonrasındaki yıllarına ait bilgi bulunmamaktadır. Bu yılların, bağlısı localar üzerinde tam olarak sağlayamadığı etkenliği büsbütün kaybedişi ve parasal sıkıntılara bağlı olarak varlığının ortadan kalkışını hazırladığı kabul edilmektedir.

5. "Vertu Locası",⁶⁰ İstanbul doğumlu ve Paris'te tıp öğrenimi görüp Masonluğa katılmış bir Rum olan Dr. Alexandre Démétrius Schinas'ın girişimi ile kurulmuştur. Loca numarası 1041, kuruluş belgesi tarihi 18 Kasım 1864'tür. Dr. Schinas, Fransız Büyük Maşrıkına bağlı l'Union d'Orient Locasındaki Üstad-ı Muhteremliğini bırakarak bu

⁶⁰ Bu locanın ismi bazı belgelerde "Arété" olarak da geçmektedir.

locada aynı göreve koşmuş ve 18 Ocak 1865'te açılan locanın çalışma dokümanları ve çalışma dili acele olarak Rumca'ya döndürülmüştür. Özellikle bu olay ve A. D. Schinas'ın Üstad-ı Muhteremliği, l'Union d'Orient Locasından birçok Rum asıllı üyenin bu locaya katılımını sağlamıştır. Çok belirgin olan husus; bu locanın, ana dili Türkçe olanlara üyelik yolunu kapatarak yapılaşmasını sadece Rumlarla sağlamak amacı ile kurulduğudur. Loca, 1890 yılında kapanmıştır.

Suha Umur birader, aynı yıl içinde İstanbul'da Fransızca çalışmak üzere "La Gloire" isimli bir locanın daha kurulmuş olduğunu yazmışsa da bu loca hakkında herhangi bir bilgi sağlanamamıştır.⁶¹

b. İzmir

1. "Homer Locası", 806 numara ve 25 Ocak 1860 tarihli kuruluş belgesi ile 7 Ağustos 1861'de açılmıştır. Kemalettin Apak birader, bu Locanın İzmir Frenk Mahallesi'ndeki Constant Pasajı sonundaki büyük salonları olan bir binada toplandıklarını, üyelerinin tamamına yakınının İngilizlerin oluşturduğunu yazmaktadır. Yine bu yazara göre, bu loca 1876 yılında kapanmıştır. Kapanış nedeni de içkiyi çok seven Üstad-ı Muhterem Thomas Hall ve bazı üyelerin bir akşam kendilerinden geçecek kadar içerek sabah saatlerinde loca sancağı ile sokaklarda dolaşmalarınıdır.⁶²

İngiltere Büyük Locası arşiv kayıtlarında ise bu locanın kuruluş belgesinin 1884'te "yeniden teyid" edildiği ve Locanın 1908 yılına kadar varlığını sürdürdüğü yazılmaktadır.⁶³ Bu, büyük bir olasılıkla

⁶¹ Suha Umur, "Meşrutiyetten Önce Türkiye'deki Masonluk", *Şakul Gibi Dergisi*, Sayı: 11, s. 10.

⁶² Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi*, Ank., 1958, s. 42-43 ve 127.

⁶³ Celil Layikteş, agm., s. 17.)

Homer Locasının 1884 yılında yeniden hayata döndürüldüğünü işaret etmekte ise de locanın o yıldan sonraki faaliyeti ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır.⁶⁴

2. “La Victoire Locası”, 896 numara ve 27 Kasım 1861 tarihli kuruluş belgesi ile açılmıştır. Ancak bu locanın, Büyük Locası ile son yazışmasının 1880 yılında olduğu ve kuruluş belgesini iade ettiğinin dışında; kayıttan düşürülme yılı olan 1894’e kadarki faaliyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁶⁵

3. “Saint-John’s Locası”, 952 numara ve 4 Mart 1863 tarihli belge ile kurulmuştur. Loca hakkındaki elimizdeki bilgi, bir yıllık çalışmadan sonra 1864’te faaliyetini durdurduğu ile sınırlıdır. Kapanış yani kayıttan düşme yılı olan 1894’e kadar olan dönem ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

4. “Dekran Locası”nın, belge tarihi 27 Nisan 1864, loca numarası 1014’tür. Bir kısım dokümanda bu locanın adı “Dekream” olarak geçmektedir. Açılışından kısa bir süre sonra locanın çalışma dili Ermenice olmuştur. Büyük Loca ile son yazışması 1876 yılında olmuş ve kuruluş belgesini iade etmiş olan bu locanın da kapanış yılı 1894 olarak bilinmektedir.

5. “Saint-George’s” isimli Loca 1015 numara ve 29 Nisan 1864 tarihli belge ile kurulmuş olup Büyük Loca ile son yazışması 1867 yılındadır. Kayıttan düşürüldüğü 1894’e kadar olan dönem hakkında bilgi yoktur.

6. “Sion” olarak adlandırılan locanın varlığı, bazı dokümanda belirtilirken bazılarında ismine rastlanmamaktadır. Ancak, İngiltere

⁶⁴ İngiltere obediyanı bağlı olan söz konusu Homer Locası ile 1909’da Fransa Büyük Maşrıkı bağlı ve yine İzmir’de kurulacak Homère Locası karıştırılmamalıdır.

⁶⁵ Bu loca, 1786 yılında İzmir’de çalışmakta olduğu saptanan Cenova Büyük Maşrıkına bağlı ‘Victoire’ adlı loca ile karıştırılmamalıdır.

Büyük Locası tarafından bu Locaya 1340 numara verildiği ve kuruluş belge tarihinin de 7 Aralık 1870 olduğu bilinmektedir.⁶⁶ Sion Locası da 1894 yılında kapanmış olup, Büyük Loca ile son yazışma ve kuruluş belgesinin iadesi 1876 yılına rastlamaktadır.

7. “Enlensinian Locası”, Efes’te açılmıştır.⁶⁷ Loca numarası 978, kuruluş belgesi tarihi 7 Ağustos 1863 olan bu locanın açılışı 4 Kasım 1863’te yapılmıştır. Locanın çalışmalarını yürütemediği bilinmektedir. Kayıttan düşürülme yılı ise 1894’tür.

16. İngiltere Büyük Locasına Bağlı Bu Dönemde Kurulan Diğer Localar

Kahire’de “Bulwer” ve “La Grece”; İskenderiye’de “Saint-Johns” ve “Hyde Clarke” Locaları⁶⁸

17. Fransa Büyük Maşırıkına Bağlı Localar

a. İstanbul

1. “l’Etoile du Bosphore Locası”, 26 Nisan 1858’de tamamı İstanbul’daki Fransız asıllılardan oluşan ve sayıları on beş civarında olan üyelerle kurulmuştur. Büyük çoğunluğu esnaf ve teknisyen olan bu

⁶⁶ Bu locanın adının siyonizm ile bağlantılı bir algılamaya neden olmaması için hemen belirtmeliyiz ki, locanın kuruluş tarihi 1870 yılı; siyonizm hareketinin bu isimle ortaya çıkışı ise 1890’lı yıllardır. Bu ismin, Kudüs’ün kurulu olduğu tepelerden birine ait olduğu veya Patara’da (M.Ö. VIII yy.) kurulmuş olan “Kutsal Sion Manastırı”ndan esinlenilerek locaya verilmiş olması daha muhtemel görünmektedir.

⁶⁷ “Enlensinian” adının doğruluğu kuşkuludur. Bazı yazarlar bu locanın adını “Enlusinian” veya “Eleusinian” olarak vermiştir.

⁶⁸ Suha Umur, “Meşrutiyet’ten Önce Türkiye’de Masonluk”, *Şakul Gibi Dergisi*, Sayı: 11, s. 10.

kurucu üyeler, localarını Osmanlı ile karıştırmaksızın Fransız kökenli bir bünye içinde tutmayı hedeflemişlerdir.

1860 yılında, çoğunun Fransız ve İstanbul Yahudisi olduğu üye sayısı 39'a ulaşmıştı. l'Etoile du Bosphore Locası "kapalı loca" olmak özelliğini bir ön ilke olarak sürdürmüştür. Bu tutumun locanın geleceğine etkisi, 1863 yılında l'Union d'Orient adlı locanın açılışı ardından kaybedeceği üye sayısı ile görülecektir.

Fransa Maşrık-ı Âzamı, aidatlarını ödemeyen ve yazışmalarını kesmiş olan bu locanın 1864 yılında "uykuya yatırılmasını"⁶⁹ önererek bunu 1865'te uyguladı. Ne var ki, l'Etoile du Bosphore Locası bu uygulamayı umursamazcasına çöküşüne karşı direnişe devam etmiş ve sonuç olarak da uykuya girişten kurtulmuştur.⁷⁰ 1860'lı yılların sonuna doğru üye sayısı düşüşü nedeniyle toplantılar az sayıda katılımı yapılmakta iken 1874'te iç çatışmalar nedeniyle bölünen l'Union d'Orient Locası üyelerinin çoğunun katılmasıyla l'Etoile du Bosphore kendini toparlamış bir görünüme bürünmüştü.

1876 yılında üye sayısı Fransız asıllılar yoğunluğu ile 38'e ulaşmıştır. Aynı yıl içinde Abdülhamid'in padişah olması ile o zamana kadar masonluğa gösterilen tedbirli hoşgörü şekil değiştirerek katılınca Üstad-ı Muhterem Nicolas Bordéano derhal locadan ayrılmış ve yerine Anatole Bardant seçilmiştir. Bu seçim, l'Etoile du Bosphore için sonun başlangıç noktası olmuştur. Düşük ahlâk seviyesine sahip olan bu kişi ile eşinin yaşantısı hakkında Fransız Maşrık-ı Âzamına dahi 28

⁶⁹ "Uykuya yatırılmak" bir Masonik birimin çalışmalarının bağlı olduğu obediyan tarafından süreli veya süresiz olarak durdurulmasıdır. Aynı işlevin bir Mason için uygulanması, üyesi olduğu Masonik birim tarafından yapılabilmektedir. "Uykuya yatmak" deyimini ise bu işlevin kendi istekleri bağlamında uygulanmasıdır.

⁷⁰ Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 16. "Nihâi olarak uykuya girmekten kurtulabildiyse de..."

Ağustos 1877 tarihli bir mektupla şikayette bulunulmuştur.⁷¹ Burada akla gelen; 1876 yılında basılmış olan *Esrâr-ı Farmason* adlı kitabın içeriğindeki, Mason localarının sadece birer zevk, eğlence yerleri oluşu iddiasının kaynağının Anatole Bardant tarafından yaratıldığıdır.

Polis baskısı ve takiplerin verdiği huzursuzluklar loca üyelerinin gittikçe azalmalarına neden olurken Rum, Ermeni ve Yahudi olanlar arasında loca yönetimini ele geçirmek yönünden çekişmelerin de başlamasıyla gelinen nokta, Fransız Maşrık-ı Âzâminin 16 Aralık 1901 tarihinde loca kapanışını duyurması olmuştur.

Yaşadığı çalkantılı hayatı 40 yılın üzerine çıkarabilen bu loca sadece Fransa orijinli kişileri üyeliğe kabul ederek Fransız Masonluğunun Osmanlı ülkesinde yayılabilmesi için kurulduğunu kanıtlanmıştır.

2. "l'Union d'Orient Locası"nın 23 Mart 1863 tarihindeki açılış töreninde Üstad-ı Muhterem Alexandre D. Schinas'ın konuşması, locanın kuruluş amacının İstanbul'daki çeşitli uyruklardan kişiler için kardeşçe beraberlik ortamı yaratmak olduğunu belirtmektedir.⁷² Onun ardılı Üstad-ı Muhteremler Serafin Aznavour ile Louis Amiable, tutumlarıyla bu amaca yönelik hareket ettiklerini ortaya koymuşlardır. İstanbul'da bulunan farklı obediyanların locaları ile yakın ilişkiler kurulmuş ve bu ilişkiler dolayısıyla o localardan gelen üyelere sahip olunmuştur. Örneğin, l'Etoile du Bosphore'un birçok üyesi, localarının Fransız bağımlılığına tepki göstererek daha liberal bir anlayış sergileyen bu locayı tercih etmiştir. Özellikle Amiable'nin dönemi olan 1864-69 arasında locanın üye sayısı 140'ı aşmıştır. Amiable'nin asıl önemli davranışı ritüelleri Osmanlıca'ya çevirtmek ve locanın kapılarını Müslüman topluma da açarak çalışmalar sırasında Türkçe'ye yer vermek olmuştur. 1865'te locanın 73 üyesinden 3'ü; 1868'de 127 üyesinden 41'i ve 1869'da 143 üyesinden 53'ü Müslümandır.

⁷¹ Age., s. 18.

⁷² Age., s. 21 ve 145.

Müslüman üyelerden çoğu, ünlü olmuş ve devlet düzeyinde belirli yerlere gelmiş kişilerdir. Örneğin, Maarif ve Maliye Nazırlığı yapmış olan Mustafa Fazıl Paşa⁷³ ve maiyetindeki bazı kişiler, Sultan Abdülaziz'in baş yaveri olan Mehmet Rauf Paşa ile baş mabeyincisi Hüseyin

⁷³ Mustafa Fazıl Paşa, 1866 yılında Sadrazam Fuat Paşa'nın entrikalarına bağlı olarak Sultan Abdülaziz'in hiddeti ve Yeni Osmanlılar Cemiyetine katılmış olduğu için tutuklanma olasılığının farkına vararak Paris'e kaçmıştır. Mısır hazinesinden verilen 4,5 milyon İngiliz liralık bir serveti bulunmaktaydı. Bu servet, mahrum edildiği Mısır Valiliği varisliğine karşılık kendisine bir tür "sus payı" olarak verilmişti.

Mustafa Fazıl Paşa, Paris'te iken Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi bulunan Namık Kemal'e gönderdiği mektupta şunları yazmıştı:

"Vatanın saadet ve selâmetine kaleminizle hizmet etmek zamanıdır. Sizi, bu hizmeti ifa için Paris'e davet ediyorum. Hepimizi ve beraber getirmeye lüzum gördüğünüz erbâb-ı kalem-i hamiyeti ikdâr edecek kadar param var ve emrinize müheyâdır."

Namık Kemal'in Paris'e gidişini sağlayan bu mektubu getiren kişi, M. Fazıl Paşa'nın, Mısır'da vaktiyle sahibi olduğu şeker fabrikasında idare memuru olarak çalışan Sakakini isimli bir İtalyan'dı. (Bkz. Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal*, Maarif Matbaası, İst. 1944, s. 277-265 ve 316-319.) İleride, Sakakini'nin Osmanlı Masonluğu içinde rol alacağı görülecektir.

Burada belirtmemiz gereken, her ikisinin de Masonlukları bilinen Mustafa Fazıl Paşa ile Namık Kemal arasındaki bu yakınlığın Masonluğa bağlanmamasıdır. Zira, M. Fazıl Paşa İstanbul'a döndükten sonraki 1868 yılında, Namık Kemal ise 24 Şubat 1872'de Mason olmuşlardır.

Paris'te Yeni Osmanlılar Cemiyetinin fahri lideri hâline gelen Mustafa Fazıl Paşa, 1866 yılında, Sultan Abdülaziz'e meşrutiyet idaresine geçilmesi için yazdığı mektubun aşağıdaki bölümü, Osmanlı İmparatorluğunda din ile devlet işlerinin de ayrı tutulması gerektiği önerisidir:

"Milletlerin hukukunu tahdit ve tayin eden din ve mezhep değildir ve din hakayık-ı ezeliye makamında durup kalmazsa yani umur-u dünyeviyeye dahi müdahale ederse cümleyi itlâf eder ve kendisi dahi telef olur."

Laik anlayışın Osmanlı Devleti kapısını çalışının ilki bu mektup ile olmuştur.

Cemil Paşa,⁷⁴ Mason olduğu sırada Şûrâ-yı Devlet Reisi daha sonra ise sadrazam olan İbrahim Edhem Paşa, Sakız Valisi Mehmet Remzi Efendi ve bazı üst rütbeli subaylarla mahkeme reisleri gibi kimseler bu locanın üyeleriydiler.

12 Haziran 1866'da Gustave Flourens adlı bir Tanrı tanımazın locaya kabul edilmesi üzerine, loca üyelerinden bir kısmı o sırada locadan istifa etmiş ve bir kısmı da duydukları rahatsızlığı Fransa Büyük Maşırıkına yazdıkları bir mektupla dile getirmişti.⁷⁵ Loca içinde duyulan huzursuzluğa ve diğer locaların gösterdiği olumsuz tepkilere karşın l'Union d'Orient Locası yine de gelişmekte devam edebilmiştir.

1867 yılında, Fransa Büyük Maşırığının başlısı Masonik birimler delegelerinin katıldığı toplantıda Louis Amiabile'nin, ritüellerden Tanrı'yı ifade eden sözcüklerin çıkarılması önerisini savunanların arasında olduğu görüldüğünde, l'Union d'Orient Locasına bir Tanrı tanımazın kabul edilmesinin nedeni de biraz daha aydınlanmış olmaktadır.⁷⁶ Ne var ki; bir Üstad-ı Muhterem olarak locasının ufkunu geniş-

⁷⁴ Mehmet Rauf (1832-1908) ile Hüseyin Cemil (1830-1890) Paşaların her ikisi de 8 Kasım 1864 tarihinde bu locada tekris edilerek Masonluğa katılmışlardır. Buradaki tarih çakışmasının rastlantı olmaktan çok, Mason olmak girişimini birlikte yaptıkları olasılığını akla getirmektedir.

⁷⁵ Dumont'un kitabında, 12 Haziran 1866'daki Flourens olayından yakınmaları içeren bu mektubun tarihi, büyük olasılıkla bir baskı hatası olarak o olaydan bir ay önceki 14 Mayıs 1866 olarak verilmiştir. Age., s. 152.

⁷⁶ 1867 yılında tohumları serpilipen bu görüşü on yıl sonra ilke olarak kabul edecek olan Fransa Büyük Maşırığı, "Tanrı'nın varlığı ve ruhun ölümsüzlüğünü" temel inanç olarak benimsemiş olan çok sayıdaki obediyan tarafından "düzensiz" ilan edilecektir. Fransa Büyük Maşırıkına (Grand Orient de France) karşı olan bu tutum bugün de devam etmektedir.

letmek açısından yaptıkları da küçümsenmemelidir. Nitekim, görevi bırakışından sonraki yıllarda locanın içine düşeceği durum, kendisini arattıracaktır.

1869 yılında Louis Amiable'nin Fransa'ya gitmek arzusu üzerine seçilen yeni Üstad-ı Muhterem Nicolas Bordéano'nun Sadrazam (Mehmet Emin) Âli Paşa ile yakınlığı locada bir sarsıntı yaşatır. Sadrazamın Yeni Osmanlılar ve Masonlara düşmanlığının bilinmesi önce Mustafa Fazıl Paşa ve yakın çevresinin locayı terkine neden olmuş, toplam 20 üye istifa ederek ayrılmıştır.

1872 yılında Üstad-ı Muhterem olan Kont Stanislas de Rochetin, Türk asıllı üyelerin tamamının locayı terk etmeleri amacıyla, Türk üyeler için yapılması adet olmuş Türkçe çalışmaları kaldırınca her şey tersine gitmeye başlar. Maden mühendisi olan Rochetin'in bu davranışını, Orman ve Maâdin (Madenler) Nezaretindeki işinden çıkarılmış olmasının yarattığı Türk karşıtı öfkesine bağlamak mümkündür. Bu konudaki destekleyicisi Beauvois Félix'in de 6 yıl önce Rumeli demiryolları yapım hakkını kaybetmesi acısının kine dönüşmüş olacağını düşünmek yanlış olmayacaktır. Ancak locanın ilk Üstad-ı Muhteremi olan Dr. A. D. Schinas'ın da Rochetin'i omuzlayanlar arasında bulunmasını anlayabilmek, zor olduğu kadar ilginç ve yoruma açık bir husustur.⁷⁷ Bundan sonraki dönemde loca sıkı bir polis kontrolü altına alınmış ve toplantılara katılanların sayıları altı, yedi üyeye kadar

⁷⁷ Bu kişinin, l'Union d'Orient Locasının Üstad-ı Muhteremi olarak yaptığı açılış konuşmasında söyledikleri ile Rochetin'e destek oluşu arasındaki büyük çelişki, kendisinin, kişilik yönünden pek güven verici olmadığı bir göstergesidir. I Proodos Locası Üstad-ı Muhteremi olan Cléanthi Scaliéri, obediyan Başkanına yazdığı 3 Kasım 1874 tarihli mektupta, Dr. A. D. Schinas'dan "entrikalar çeviren bir budala" olarak söz etmektedir. (Bkz. Paul Dumont, *Osmanlılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 159.) Ayrıca, bu kişinin l'Union d'Orient Locasındaki eş görevini bırakarak kendi girişimi ile İngiltere Büyük Locası başlısı olarak kurulan Vertu Locasının Üstadı Muhteremliğine gelişini ve çok kısa sürede locanın

düşmüştür. Bu durum locayı, 28 Ocak 1874'te alacağı bir karar sonucu olarak kapanmak zorunda bırakmıştır.

İstanbul'daki yabancılarla, Osmanlı mozağini bir araya getiren l'Union d'Orient Locasının kuruluşundan 1869 yılına kadar süren olumlu tutumu devam ettirilebilseydi, bu locada Masonluğa katılacak Türklerin sayısının daha da yükseleceği kuşkusuzdu.

3. "Ser Locası", 1866 yılı başlarında "geçici loca" özelliği ile kurulmuştur. "l'Amour" adıyla da bilinen bu locanın temelinde, Serafin Aznavour'un, 1864 yılındaki seçimde Louis Amiable'nin l'Union d'Orient Üstad-ı Muhteremi oluşunu içine sindiremeyişi ile onu seçen eski locasından bir tür intikam alış duygusu yatmaktadır.

Ser Locası sadece Ermeni üye kabul eden ve bu özelliğinde çok ısrarlı davranan bir loca olmuştur. Resmî açılış sonrasında devam eden üye artışları olmuş ve 1869 yılında sayıları 77'yi bulmuştur. İlerleyen yıllarda da başlangıçta olduğu gibi loca üyelerinin tamamının Ermenilerden ve pek çoğunun da varlıklı olanlardan meydana geldiği görülmektedir. Bu husus dikkat çekicidir. Anılan locanın bir tür "Ermeni millî karakterine" bürünüşü ile birlikte düşünüldüğünde, bu dikkat çekiciliğin boyutları daha da büyümektedir.

Bu loca, obediyanı olan Fransa Büyük Maşırıkı ile kuruluşundan başlayarak devam eden bir sürtüşme içinde idi. 1866 yılında bir Tanrı tanımazın l'Union d'Orient Locasında üyeliğe kabul edilmesi olayı bu sürtüşmenin ilk nedenidir. Öyle ki, Ser Locası Üstad-ı Muhteremi Serafin Aznavour, 30 Ocak 1867 tarihli mektubu ile Fransa Büyük Maşırıkını, G. Flourens adlı ateistin kabulüne bir reaksiyon gösterilmediği takdirde, Ser Locasının obediyanstan ayrılması olasılığına dikkat çekmiştir.⁷⁸ Buna karşılık l'Union d'Orient Locası da "geçici loca" dönemi

---

çalışma dokümanlarını Rumca'ya çevirttiğini de hatırlarsak bu kişi için "entrikacı" nitelemesi ile Scalieri'nin gerçeği işaret ettiği ortaya çıkmaktadır.

⁷⁸ Paul Dumont, *Osmanlılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 154, 164 ve 165.

içinde üye kabulleri yapmış olmasının, Ser Locasının yanlışı olduğunu dile getirerek gerginleşmeyi daha büyütüştür. Fransa Büyük Maşırıkı ise Ser Locasının bütün çırpınışlarına karşın G. Flourens'in üyeliğe kabul olayını daha fazla büyütülmeden örtbas edilmesini yeğlemiştir.

Fransa Büyük Maşırıkının 1877'deki Genel Kurulda o zamana kadar Masonik ilkelerden olarak kabul ettikleri "Tanrı inancını" tanımlayan sözcüklerin, çalışma rehberlerinden çıkarılması ve Kutsal Kitapların yemin kürsülerinden kaldırılmasıyla ilgili değişiklikleri kabul etmesi Ser Locasındaki bazı Ermeni üyelerin locadan ayrılmalarına neden olmuş ve 65 olan üye sayısı 1879'da 38'e kadar düşmüştür.⁷⁹ Bu arada "Ermeni millî karakteri" özelliğinden çözülmeye gitmenin yararlı olacağı görüşü ağır basmış ve "Masonların yurttaş olarak görevlerinin, ikamet ettikleri ülkenin kanunlarına uymak olduğu" düşüncesi loca tarafından ileri sürülmüştür. Bu değişimi hazırlayan büyük etken, 1876'da tahta geçen Abdülhamid'in locayı sıkı bir polis baskısı altında tutmasının yarattığı endişedir.

⁷⁹ 1875 yılında ve 74 yaşında iken Mason olan ünlü Fransız düşünürü, tıp doktoru ve dil bilgini Emile Littré'nin (1801-1881) La Clémentine Amitié' Locasına kabul edilişi sırasında kendisine sorulan "Tanrı'ya inanıp, inanmadığı sorusuna verdiği yanıt şudur:

"Eski zaman hakîmlerinden (bilginlerinden) birine de bir kral tarafından sorulan böyle bir suale, hakîm günlerce düşündüğü hâlde kendini cevap verebilmek kudretinden âciz görmüştü. Rica ederim, benden de ne ikrâr ne de inkâr beklemeyiniz. Hiçbir ilim, bir "ilk prensibin" vücudunu inkâr etmiyor. Çünkü, bunun aksini ispat edecek bir şeye hiçbir yerde tesadüf edilemez. Her bilgi izâfîdir. Daima öyle mahiyetlerle (esaslarla) öyle kanunlarla karşılaşırız ki, bunların kühünü (aslını) idrak edemeyiz. Allah'a inandığını veya Allah falan tanımadığını katiyetle ileri süren adam, yalnızca eşya ve mükevvenatın (evrenin) oluş ve gidişi hususundaki cehlîni (bilgisizliğini) ilân etmiş olur."

Emil Littré'nin bu yanıtı, Fransa Büyük Maşırıkında iki yıllık bir süreyi kapsayan tartışmaları tetiklemiş ve 1877'de söz konusu kuralların kesinleşmesinde büyük pay sahibi olmuştur. (Bkz. *'Büyük Şark Dergisi'*, Sayı: 19, s. 2-3.)

Ermeniler arasındaki devrimcilerin yarattığı ortam nedeniyle devlet baskısı daha da çoğalınca, loca artık toplantı yapamaz hâle gelmiş ve kapanış ufku iyice yakınlaşmıştır.

Fransa Büyük Maşrıkı yöneticilerinden Louis Amiable, obediyan-
sa bağlı locaları denetlemek görevi ile İstanbul'a geldiğinde, Ser Loca-
sı ile ilgili toplantı 17 Eylül 1894 günü, Fransız Avukat Salzedo'nun
ofisinde ve sadece locanın görevli bazı üyeleri ile yapılmış ve locanın
kapanış kararı imzalanmıştır.⁸⁰ Louis Amiable, 26 Ekim 1894 tarihli
raporunu, "Ser Locasının yeniden hayata dönmemesinin arzulanacak bir
şey olmadığı kanısında olduğunu" belirterek sonuçlandırmıştır.⁸¹

Ermenilerden başka üye kabul etmeyen, pek çok Ermeninin bile
düzgün konuşmadığı Ermeniceyi tek çalışma dili olarak seçen bu
locanın "Özgür Ermenistan" davasının kovalayıcılarının aleti olarak kul-
lanılmıştır. Locanın kuruluş amacının da aynı olduğunu söylemek ya-
nıltıcı olacaktır. Zira, Ermeni milliyetçiliğinin örgütler hâlinde ortaya
çıkışları, Ser Locası kuruluşundan sonraki 19, 24 ve 25 yıllık sürelerin
sonrasına rastlamaktadır. Faaliyetlerinin yoğunlaştığı sıralarda da Ser
Locası kapanmış bulunmaktadır.⁸² Ancak, Ermeni milliyetçilerinin,

⁸⁰ Fransız uyruklu Avukat Salzedo'nun kapitülasyonlar nedeni ile sahip olduğu ayrıcalığın sağladığı dokunulmazlık güvenine sığınmış olması ve toplantının bir-
kaç üye ile yapılması Ser Locası üzerindeki takip baskısının ne denli ağırlaştırıl-
mış olduğunun göstergesidir.

⁸¹ P. Dumont, age., s. 167,168.

⁸² "Armenikan" 1885'te Van'da, "Hınçak" 1887'de Cenevre'de, "Taşnak" (Taşnakt-
zutyun) ise 1890'da Tiflis'te kurulmuştur. Hınçak önce Londra'yı ve 1890 sonra-
sında da İstanbul'u kendine merkez seçmiştir. Bu üç örgüt de özellikle Amerikalı-
ların Ermeni yoğun bölgelerde açtıkları misyoner okullarının aşladığı ulusçuluk
anlayışının Ermeni toplumunda doyumsuzluğa varmış hâle gelmesi ve İngiltere,
Fransa gibi Avrupa ülkelerinin de Ermenileri desteklemelerinden alınan cüretle
kurulmuştur. Anılan örgütler, Doğu Anadolu toprakları üzerinde bir Ermeni
devleti kurmak amaçlı eylemlerini çeşitli bölgelere taşıyarak devamlı huzursuzluk
yaratmış, Rusya'nın desteğini de arkasına alarak ayaklanmalara cesaret etmiş ve

Masonluğun gizliliği örtüsünü kullanarak locanın varlığından davalarına hizmet hedefli yararlandıkları kesindir.

Sözün geldiği bu noktada, çok önemli olan bir hususu hatırlanması gerektiği için belirtmeliyiz ki; Osmanlı'nın "millet-i sadıka" olarak sıfatlandırıldığı Ermeni kökenli vatandaşlar arasında gerçek anlamda sadakat örneği olanların sayıları da az değildir. Örneğin, 1896 yılındaki İstanbul Osmanlı Bankası işgalinin yöneticisi olan militan Karekin Pastırmacıyan'ın kardeşi Vahan Pastırmacıyan, Osmanlı ordusunun değerli bir subayıdır.⁸³ Aynı aileden iki farklı kişilik. Dolayısıyla, bu çok hassas konudaki suçlamaların genellemeden kaçınarak yapılmasına dikkat edilmesi yerinde olacaktır.

4. "I Proodos Locası"nın açılışı 28 Mart 1868'de yapılmış olup, bazı dokümanda adının "Le Progrés" olarak geçtiğine de rastlanılmaktadır. Fransa Büyük Maşırıkına bağlı localar arasında çalışma dili Rumca olan ilk locadır. Bu özelliği bir Rum Locası olacağı kanısı vermiş ise de zaman içinde Türkler ve diğer uyruklulardan da üyeler almıştır. İlk Üstad-ı Muhterem Alexandre İzmirides'ten 1870'te görevi devralan Cléanthi Scaliere farklı toplumlardan üyeler kabul edilmesine hız vererek toplantılarda Türkçe'nin de kullanılmasını sağlamıştır.

Locanın kurucuları arasındaki Abdürrahman Hilmi'den sonra bu locaya ilk katılan Türk, 8 Şubat 1872'de Ali Şefkatî Bey'dir. Onun ardından, 24 Şubat 1872 günü Namık Kemal ile Ahmed Seyyid Bey üye olmuşlar ve başka bir locada Mason olmuş Mehmed Ragıp Efendi de bu locaya katılmıştır. 20 Ekim 1872 tarihinde de Şehzade V. Murad,

---

İstanbul'da Osmanlı Bankasının işgal edilmesine, silahlı çeteler kurarak düşman saflarına katılıp kendi devletlerine karşı savaşıcak kadar cüretli davranışlarda bulunmuşlardır. Yakın gelecek olan İttihad ve Terakki döneminde de "Taşnak", İttihadçılarla bir tür ortaklık içine girerken "Hınçak" karşı taraf olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile yakınlaşacaktır.

⁸³ Sami Önal, *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları*, Remzi Kit., İst., 2005.

Fransız Avukat Louis Amiabile'nin evinde yapılan çok gizli bir törenle, bu locanın üyesi olmuştur.⁸⁴ Cléanthe Scalieri'nin talebi ve Fransa Büyük Maşrıkının kabulü üzerine, tüzükler dışına çıkılarak kendisine çıraklık sonrasında kalfalık ve üstadlık derecelerinin de verildiği 8 Aralık 1872 günü Şehzade Murad, aynı obediyan himayesinde sadece Türkçe çalışacak bir loca kurulmasını önermiştir. Adının "Envar-ı Şarkiye" olması kararı verilen bu locanın yöneticileri de saptanmış ve loca yönetmeliğinin hazırlanması için bir komite dahi kurulmuştur.⁸⁵ Ancak yeni loca için atılan adımlar bu noktada kalmış ve kuruluş yolunda herhangi bir ilerleme olmamıştır.

Bazı yazılı eserlerde Şehzade Murad'ın üyeliğe girişinin Ser Locasında olduğu ve bazı belgelerde de Londra'da bulunduğu sırada Masonluğa katıldığı ifade edilmektedir. Oysa, Sultan V. Murad'ın Mason olmak isteği kendisinden gelmiştir. Üyelik teklifini I Proodos Locası Üstad-ı Muhterem Cléanthe Scalieri'ye getiren kişi, yukarıda da adı geçen ve şehzadenin baş mabeyincisi Ahmed Seyyid Bey'dir.⁸⁶ Ahmed Seyyid Bey'le birlikte Fransızca ve edebiyat dersleri aldığı, aynı zamanda arkadaş olduğu Namık Kemal'in de önceden başka bir locada üyeliğe katılmış olan Mehmed Ragıp Efendi'nin de, emrinde çalışan biri olarak Şehzade Murad'ı Masonluk hakkında bilgilendirmiş hatta yönlendirmiş olmaları hususu da göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan bakıldığında, Orhan Koloğlu'nun *Abdülhamid ve Masonlar* adlı kitabında belirttiği; Ahmed Seyyid Bey ile Mehmed Ragıp Efendi'nin Şehzade Murad'ın Masonluğundan çıkar sağlamak amacı ile locaya

⁸⁴ A. Iacovella, *Gönye ve Hilal*, İst.,1988, s. 23, Dip not. 62.

⁸⁵ Edhem Eldem, "Genç Osmanlı Döneminde Masonluk ve Siyaset Üzerine İzlemler", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı. 33, s. 19, Belge II.

⁸⁶ Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 180.

katılmış olmaları görüşüne,⁸⁷ bu kişilerin üyeliklerinin daha önceki tarihlerde olması nedeniyle, katılmak olanaksızdır.

Bizim bu konudaki görüşümüz, Edhem Eldem'in yazısında belirttiği gibi; Şehzade Murad'ın, dönemin padişahı Abdülaziz'e karşı negatif bir potansiyelin olduğu bilinen locaların desteğini sağlamak düşüncesi ile Mason olmayı istemiş olabileceğinin de düşünülmesi gerektiğidir.⁸⁸ Kendisine, Masonluk hakkında bilgi verenlerin onu bu yönde ikna etmiş olmaları da mümkündür. Diğer taraftan, Şehzade Murad'ın üyeliğinin locaları için olumlu imkânlar yaratacağını düşünen ve olaya bu gözle bakan Masonların bulunacağı da kuşkusuzdur.

Şehzade Murad'ın ardından kardeşleri Şehzade Nureddin Efendi 23 Ekim 1873'te, Şehzade Kemaleddin Efendi de 24 Ağustos 1875 tarihinde Masonluğa girdiler.⁸⁹ 1875 yılında locaya kaydolan bir başka önemli kişi de Edirne'deki Arzî Baba Bektaşî Tekkesi Şeyhi Mehmet Tevfik Efendi'dir.

V. Murad'ın 30 Mayıs 1876'da tahta çıkışının hemen ardından akıl dengesinde oluşan sapmalar nedeniyle II. Abdülhamid padişah olmuştur. Ancak, bir süre sonra V. Murad'ın iyileştiği söylentileri üzerine tekrar tahta çıkarılması amacı ile Masonların karıştıkları ve tarih sayfalarında yer almış iki olay bulunmaktadır. Bu olayları, o sıralarda henüz doğmamış Türk Masonluğu ile etiketlemek büyük yanılıdır. Ancak, Türk topraklarındaki o dönemin Masonluğunun politika ile kirletildiği ve bunun çeşitli çıkarların elde edilmeleri ama-

⁸⁷ Age., s. 231.

⁸⁸ Edhem Eldem, "Genç Osmanlı Döneminde Masonluk ve Siyaset Üzerine İncelemeler", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı: 33, s. 20.

⁸⁹ Nureddin ve Kemaleddin Efendilerin üyelik tarihleri konusunda birtakım çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Bkz. P. Dumont, age., s. 34 ve Suha Umur, "V. Murad'ın Masonluğu Hakkında Belgeler", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 18, s. 32. Biz P. Dumont'un eserinin 'Belgeler' bölümündeki konuyla ilgili mektuplarda belirtilen tarihleri kabul ederek aldık.

cıyla yapıldığı gerçeği de yadsınmamalıdır.⁹⁰ 1878 yılında yaşanan bu

⁹⁰ Söz konusu iki olaydan ilki, Mason olduğu söylenen Ali Suavi'nin, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı yenilgisinden zarar görmüş Filibeli göçmenleri (muhacirleri) etrafında toplayarak V. Murad'ı yeniden tahta çıkarmak için 20 Mayıs 1878'de, Çırağan Sarayı'na bir tür baskın gerçekleştirerek hayatından olduğu olaydır.

Diğeri ise hastalığının iyileştiği söylenen V. Murad'ın yeniden tahta çıkarılması (bazı söylentilere göre tedavi için yurt dışına götürülmesi) amaçlı, Ali Şefkati Bey'in de dahil olduğu "Cléanthi Scalieri - Aziz Bey Komitesi" olarak bilinen küçük fakat Mason yoğun bir örgütün, sultanı Çırağan Sarayı'nın daha önceden de kullandıkları, kanalizasyon donanımından kaçırıma yönelik olan ancak girişim öncesindeki ihbar ile yapılan polis baskını nedeniyle gerçekleştirilemeyen, Aziz Bey'in yakalandığı, Cléanthi Scalieri'nin Atina'ya, Ali Şefkati Bey'in de önce İtalya'ya sonra da Fransa'ya kaçtıkları olaydır.

Mevcut belgelerin çoğunda bu iki olayın tarihleri hakkında çelişkiler bulunmaktadır. Yaptığımız incelemeler Ali Suavi olayının 20 Mayıs 1878'de yaşandığını kanıtlamaktadır. Ne var ki; "Cléanthi Scalieri - Aziz Bey Komitesi" olayının tarihi bazı belgelerde Ali Suavi'den önceye, bazı belgelerde de sonraya taşınmış görünmektedir. Doğruluğu kesin olan tarihe ulaştığımız belge V. Murad'ın oğlu Şehzade Salâhaddin'in anılarındaki Cléanthi Scalieri ile ilgili bölümdedir. Bu belgede Şehzâde; Cléanthi Scalieri'nin İstanbul doğumlu ve Osmanlı tebaasından bir kişi olduğunu ifade ettikten sonra şunları yazmıştır:

"Cülûs ve hal'imiz vuku bulduğu hâlde bizi terk etmemiştir. Fedâ-yı can ederce-sine mükerreren Çirâğân'a gelüb gitmiş, birçok teşebbüsatta bulunmuş ise de hepsi akîm kalmıştır. ... Muhacir vak'asını müteâkib (Haziran evâhiri 1878) zuhur eden bir komite yüzünden arkadaşlarıyla beraber Atina'ya firar etmeye mecbur edilmiş idi. ..." (Bkz Edhem Eldem, "Genç Osmanlı Döneminde Masonluk ve Siyaset Üzerine İzlenimler", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı. 33, s. 19. Sözcük altları tarafımızdan çizilmiştir.)

Bu alıntıda 'muhacir vak'asını müteakib (Haziran evâhiri 1878)' sözcüklerinin ifade ettiği; "Cléanthi Scalieri-Aziz Bey Komitesi" hakkındaki ihbarın; Ali Suavi'nin Çırağan baskını tarihinden yaklaşık bir ay sonrası olan 1878 Haziran ayı sonlarında yapıldığıdır."

Araştırmamız sırasında her iki olaya da İngiltere yanlısı olan Mithad Paşa bağlamında, İngiliz taraftarlığının kaynak olduğu ve olayları hazırlayanların İngiliz casusları olduklarının ileri sürüldüğü eserlere de rastlanmıştır. Örneğin, Midhat

iki olaydan birinde, önceki Üstad-ı Muhteremi Cléanthi Scalieri ve Ali Şefkatî Bey gibi üyelerinin üstlendikleri roller “I Proodos Locası”nda huzursuzluklar yaratmış ve II. Abdülhamid’in özellikle Fransız Büyük Maşırıkına bağlı localar üzerindeki baskıyı artırması önce Müslümanlardan başlayarak üye sayısında düşüşlere neden olmuş ve Cléanthi Scalieri’nin, haklı veya haksız, çeşitli suçlamalar karşısında 1876 Kasım ayında bırakmak zorunda kaldığı Üstad-ı Muhteremliği yüklenenlerin çabalarıyla ara sıra üye sayısı artışları olmuşsa da iniş ve çıkışlı bir yolda giden loca, 16 Aralık 1901 tarihinde kapanmış ve artık İstanbul’da Fransa Büyük Maşırıkına bağlı çalışan loca kalmamıştır.

6. “La Renaissance Locası”, İstanbul’da l’Etoile du Bosphore’un kapanışı ardından yedi yıl süren Fransız sessizliğinin değişimidir. Bu sessizliği ‘sadece’ Abdülhamid’in, 1894’ten itibaren bu şehirdeki localara uygulattığı daha sıkı polis baskısına bağlamak doğru değildir. Fransa’nın Ermeni davasına yardımcı olmak amaçlı davranışlarının İstanbul’daki localara yansısıyla oluşan huzursuzlukların etkisinin de olduğu muhakkaktır.

Bundan ayrı olarak, Fransa Büyük Doğusunun “Tanrı inancı ve Kutsal Kitaplar” yönünden kabul etmiş olduğu değişikliğin, bu locaların Müslümanları tarafından “kabul edilemez bir ilke” olarak algılanması nedeniyle zaman içindeki istifalar ve farklı obediyanların localarına katılmak tercihi dolayısıyla üye sayılarındaki düşüşlerin etkileri de önemsenmelidir.

La Renaissance Locası II. Meşrutiyet ilânından bir ay sonrasında 22 Ağustos 1908 tarihinde İstanbul’da, Osmanlı Şûra-yı Âlisinin uyandırılması ile Maşırık-ı Âzâmın oluşturulması öncesinde kurulmuş olan bu locanın 1935 yılına kadar süren faaliyeti ile ilgili bilgiler kita-

---

Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilâlcî Ali Suavi*, Ahmet Halit Kitabevi, İst., 1946, s. 167-168; Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, Ötüken Neşriyat, İst. 1987, s. 41.

bımızın bundan sonraki iki bölümünde, Türk Masonluğunun evrimi kapsamında detaylı olarak yer alacaktır.

b. İzmir

1. “Meles Locası”, 25 Temmuz 1867’de kurulmuş ve 8 Ocak 1868’de çalışmaya başlamıştır. Üyelerinin çoğunluğunu Rumların oluşturduğu, Rumca dili ile çalışan bir locadır. Kısa bir faaliyet ömrü yaşayan loca 1870 yılında çalışmalarını durdurmuş yani “uykuya girmiş”tir.

1913 yılında aynı isimle yine İzmir’de faaliyete geçecek olan İkinci Meles Locası hakkında kitabımızın bundan sonraki bölümünde bilgi verilecektir. Bazı eserlerde ilk kurulan Meles’in uykuya girişi göz ardı edilerek 1913 sonrasında adı ortaya çıkan ile aynı locaymış gibi bahsedildiğine rastlanmaktadır. Aynı olan tek şey her iki locanın da Masonluk perdelemesi ile Yunanistan çıkarları doğrultusunda hizmet amaçlı kurulmuş olduğudur.

c. Selânik

1. “Veritas Locası”, kuruluş girişimi yapılışının birkaç ay sonrasında 17 Eylül 1904’te Selânik’te açılmıştır. 1901 yılı sonundan beri İstanbul’da Fransa Büyük Maşırıkından hiçbir Mason Locası kalmadığı hâlde, Veritas’ın Selânik’te açılmasını; Abdülhamid’in localar üzerinde kesiflettiği polis baskısının İstanbul’daki kadar ağır olamayışına, kentte Masonluğun 1900’den başlayarak hızla yayılmasına ve Selânik’te hürriyetçi bir hava esintisinin hissedilir oluşuna bağlamak mümkündür. Loca kurucularının tamamı ve açılış sonrasında kaydettiği üyeler hep Musevilerden oluşmuş ise de sonradan bu tutumda değişikliğe gidilmiştir.⁹¹

⁹¹ Kurucular ile bazı üyeler hakkında bilgi ve isimler için Bkz. P. Dumont, age., s. 65-67.

1906 yılında loca üyelerinin yarıdan fazlasının servet sahibi veya ekonomik durumu çok iyi Musevilerden oluştuğu görülmekte idi. İki yıl sonrasında ise üyeler arasında birkaç Yunanlı ve Ermeni ile 15 civarında Müslüman bulunmaktadır. Buna karşın, gelecek yıllarda Veritas Locasının genel görünümü yine Musevi⁹² ağırlıklı bir çerçeve içinde şekillendirilmiştir. Locanın yardım konusunda da özellikle Musevilerin gereksinimlerini karşılayan bir tutum içinde olduğu görülmüştür.

Bu locanın üyeleri arasında; gazeteci Fazlı Necip,⁹³ Hariciye Nezaretinden Osman Adil, D. Umumiye Müfettişi Faik Nüzhet, Selânik, Kosova ve Manastır Vilayetleri Umumi Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, H. Hilmi Paşa'nın tercümanı Talât İsmail, Selânik Ticaret Mahkemesi Hâkimi Mehmed Servet,⁹⁴ Manastır eski valisi Ali Rıza Paşa gibi isimler bulunmaktadır.

Veritas, dönemin siyaset vitrininde boy göstermiş ve bunu etkenliğe geçirmiş bir locadır. Loca bir yandan, iç siyasette, özgürlük ve eşitlik anlayışının lokomotifini olarak işe başlamış olan İttihad ve Terakki Cemiyetine destek olmuş diğer yandan Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanına, Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan'ın işgal etmesine ve 1911'de çıkan Trablusgarp Savaşı'na karşı ciddi tutumlar sergileyerek ülkenin dış siyasetine de ilgi göstermiştir. Aynı locanın 1909'da Türk Masonluğunun çekirdeğini oluşturan Osmanlı Maşrık-ı Âzâminin kuruluşuna katıldığı hâlde, kuruluş sonrasındaki olumsuz hatta düş-

⁹² P. Dumont o sıralarda Selânik'teki sayılarının çok oluşuna da dayanarak bu Musevilerin Sabetay mezhebi bağılı olmaları olasılığını ileri sürmektedir. Bkz. P. Dumont, *Age.*, s. 67-68.

⁹³ *Gönye ve Hilal*, s. 59'daki listeye göre; Fazlı Necip 12 Haziran 1903'te İtalya obediyanından Macedonia Risorta üyesi olmuştur.

⁹⁴ Farklı belgelerden yaptığımız araştırmaya göre bu birader, gelecekteki Türk Masonluğunda isminden söz edilecek olan M. Servet Yesârî'dir. Ancak, *Gönye ve Hilal*, s. 62'de; aynı kişi, İtalyan obediyanı bağılı Macedonia Risorta Locası üyeler listesinde 27 Mart 1906'da katılmış olarak gösterilmektedir.

manca davranışlarının yukarıda belirtilenlerle bağdaştırılması, kuşkusuz ki olanaksızdır.

8 Kasım 1912 tarihinde Yunan birliklerinin Selânik'e girişleri ardından uyguladıkları sıkı yönetim, Veritas Locasını toplantılarına ara vermek zorunda bırakmıştır. 1913 yılı ilk çeyreğinde locanın, Selânik'in Yunan egemenliği dışında tutulması için Fransa'da basın kampanyası açılması için çabaları olmuştur. Bu çırpınının asıl nedeninin, Selânik'te yerleşik Musevi cemaati ve onların ticaret hayatı için duyulan endişe olduğu da kuşkusuzdur.⁹⁵ Üzerinde durdukları konunun istedikleri şekilde gelişmemesi karşısında Veritas Locası, Ortodoks üyeler almak ve Yunan obediyanı ile iyi ilişkiler kurmak yolunu seçmiş ve faşizmin tırmandığı 1933 yılına kadar ömrünü sürdürmüştür.

d. Yanya'da

1. "Prométhée Locası"nın kuruluş toplantısı 10 Ocak 1893'te açılışı ise 23 Haziran 1893'te yapılmıştır. Yanya'da, on kişi ile kurulan locanın iki yıl sonraki üye sayısı: 17 Rum, 12 Musevi, 8 Türk, 2 Ermeni ve 1 Fransız asıllı bir kişiyle 40'a yükselmiştir. Locanın üye alımında din veya ulus ayırımı yapmayışının ve üyelerin birbirleri ile uyum içinde bulunuşlarının bu hızlı yükselişe neden olduğu kesindir. Locada Türklerin ve hatta bunların arasında Bektaşî Şeyhi Cafer Sabri Efendi'nin⁹⁶ de bulunmasına karşın, Yanya'da yerleşik Müslüman toplumun bir

⁹⁵ Paul Dumont, age., s. 73, Veritas Üstad-ı Muhteremin Fransa Büyük Maşrıkına Mektubu.

⁹⁶ Burada bazı Masonların hiç yakıştırmak istemedikleri bir konu olan Bektaşîlik ile Masonluğun yadsınamaz bir platform yakınlığı sergilediği hususu, ister istemez akla gelmektedir. Hatırlanacağı üzere, I Proodos Locası üyelerinden Şeyh Mehmet Tevfik de bir Bektaşî'dir. Türk Masonluğunun ilk büyük üstadı Mehmet Talât Paşa ise hem Bektaşî hem de Mason olmakla övündüğünü beyan etmiş bir kimsedir.

kısının da olsa Tanrı tanımaz olarak niteledikleri Masonluğa karşı olumsuz davranışları, loca çalışmalarının 1896 yılında yavaşlatılmasını gerektirmiştir.

Prométhée Locası, Yanya Valisinin Osmanlı-Yunan Savaşı şartları gerekçesine dayalı isteğine bağlı olarak 1897 yılında kapanmak zorunda kalmıştır.

e. Bu Dönemde Kurulmuş Fransa Büyük Maşırıkına Bağlı Diğer Localar

Paul Dumont yukarıda adı geçen eserinde, aşağıda sadece isimleri belirtilen ve haklarında başka bilgi edinilememiş olan locaların “Fransa Büyük Maşırıkı” ve “Fransa Büyük Locası” başlığı olarak kurulduklarını yazmışsa da bu locaların sadece Fransa Büyük Maşırıkı başlığı olarak kuruldukları kesindir. Tamamının kuruluşları 1880 öncesinde olan bu locaların; Fransa’da 1880’de kurulan “Simgesel İskoç Büyük Locası”nın adını 1894 yılında değiştirerek oluşturduğu “Fransa Büyük Locası” tarafından kurulmuş olması olanaksızdır.

Paul Dumont’a göre söz konusu localar şunlardır: Beyrut’ta 1868 ve 1869’da kurulan “Le Liban” ile “La Chaine d’Orient”; Lazkiye’de 1866’da kurulan “l’Union des Reuples”; 1864 yılında Selânik’te kurulan “Macédoine”⁹⁷; İskenderiye’de 1862’de kurulan “Les régénérateurs d’Egypte” ve 1865 yılında kurulan “l’Union Maçonniqne” ile 1871’de kurulan “Socrat”; Kahire’de 1845 ve 1868’de kurulan “Les Pyrami-

⁹⁷ Makedonya (Macédoine) Locası adının burada geçmesinde P. Dumont’un yanlışlığı olasılığı çok yüksektir. Zira, 1864 yılında Selânik’te kurulmuş ve İtalya obedi-yansına bağlı bir Macédoine Locasının varlığı, kurucularının da isimleri verilmek suretiyle Angelo Iacovella’nın *Gönye ve Hilâl* isimli eserinde, İtalya Büyük Maşırıkı Tarih Arşivinden alıntı olarak verilmektedir. Bu durumda, Locanın İtalyan obedi-yansı bağlılığı daha inandırıcıdır. Bkz. Age., s. 19.

des” ve “Le Nil”; 1867 yılında Port Said’de “l’Union des deux mers”; Süveyş’te “l’Amour de la Vérité” ve İsmailiye’de kurulan “l’Isthme de Suez” localarıdır.

Yazarın da belirttiği gibi, bu locaların Batı dünyası ile ekonomik ve kültürel ilişkilerin yoğun olduğu kentlerde kurulmuş oldukları görülmektedir. Ayrıca, Port Said, Süveyş ve İsmailiye kentlerinde 1867’de açılan locaların; Süveyş Kanalı Projesi’nin Fransızlarca başlatılıp 1869’da tamamlanmış olmasına ve anılan kentlerin kanal çevresinde oluşlarına ilişkilenebileceği de akla yakın gelmektedir. Bir de bu locaların açıldığı yıllarda Mısır’ın Osmanlı Devleti ‘bağlısı’ olmakla birlikte aslında onun ulusal sınırları içinde olmadığı, hatta Suriye bölgesinin dahi Osmanlı Devleti elinden bir gidip bir geldiği hatırlanmalıdır.

f. Selânik’te “Fransa Büyük Locası”na Bağlı Bir Loca: l’Avenir de l’Orient

Veritas Locası Üstad-ı Muhterem tarafından Fransa Büyük Doğusu’na (Grand Orient de France-G.O.D.F.) yazılmış, 21 Temmuz 1906 tarihli bir mektup, Selânik’te bazı ahlak düşkününü kişilerin “Fransa Büyük Locası”na (Grand Loge de France-G.L.D.F.) bağlı bir loca kurmak istediklerini bildiriyordu. Bu kişilerin ahlak düşkününü olarak nitelenişlerini, kurulmak istenen locanın obediyanı olacak Fransa Büyük Locasını, Veritas’ın bağlı olduğu “Fransa Büyük Doğusu”nun tam karşıtı oluşuna ve aşağılamayı içeren bir öfkeye bağlamak doğru olacaktır.⁹⁸

⁹⁸ 1871 yılında Belçika Büyük Maşrıkının başlattığı uygulamayı izleyerek 1877 yılında ritüel ve tüzüklerinden “Tanrı inancı ile ilgili sözcükleri” çıkaran ve toplantı sırasında bulundurulmaları şart olan “Kutsal Kitapları” da localardan kaldıran Fransa Büyük Maşrıkının (Doğusunun) bu kararını kabul etmeyen bazı

“l’Avenir de l’Orient” adı ile Selânik’teki Mason locaları arasına katılan bu locanın kuruluş tutanağı 1 Kasım 1908 tarihlidir. Kurulduğundan itibaren Veritas Locası ile sürtüşme içinde olmuş ve bu durum iki ayrı obediyanı bağlusu olmaktan kaynaklanmıştır. Üyeleri arasında Musevilerin çokluğu dikkat çekerse de zaman zaman mevcudun üçte birinin, genellikle doktor ve asker mesleki Türklerden oluştuğu da görülmüştür. 1912’de Selânik’e giren Yunanlıların sıkı yönetim ilan etmeleri üzerine loca bir süre için “uykuya girmek” yani çalışmalarını durdurmak kararını almıştır. 1913’te Türklerin tamamı, Musevilerin de yarıya yakınının aralarında görülmeyeceği bir üye sayısı ile yeniden çalışmaya başlayan loca 1915 yılında daha toparlanmış bir hâle gelebilmiştir.

l’Avenir de l’Orient Locası, 1937 yılında Yunanistan’daki faşizm çarkının dişlileri arasında kalarak kapanmıştır.

Fransız locaları 1880 yılında, “Simgesel İskoç Büyük Locası” ismi ile farklı bir obediyanı kurdular. Bu yeni obediyanı 1894 yılında adını “Fransa Büyük Locası” olarak değiştirdi.

“Maşırık/Doğu” ve “Loca” sözcüklerinde düğümlenen bir farklılık veya karmaşıklık varmış gibi görünse de aslında her iki taraf için de “vazgeçilemez bir ilke farklılığı” söz konusudur. Bu farklılık “Tanrı anlayışını içeren sözcükler” ve “Kutsal Kitaplar” üzerinde odaklanmaktadır. Bunun dışında her iki obediyanı ana amaçta tam bir paralellik içindedir. O yılların doğurduğu bu farklılık, günümüz Masonluğunda da devam etmektedir. Yanlış anlaşılmasını gereken çok önemli husus; anılan “sözcükler” ve “Kutsal Kitaplar” konusundaki kararı ile Büyük Maşırıkın “ateist” bir yola yönelmiş olduğunu sanmaktır. Büyük Doğu, her üyenin kendisi ilgilendiren dinsel inanç anlayışının tamamını localar dışında tutmayı uygun görmüş, Büyük Loca ise her üyenin dinsel inancının sadece kendisini ilgilendirmesine karşın tüm ilâhi dinlerin keşiştiği yüce nokta olan Tanrı varlığını tanımlayan sözcükleri ritüel ve tüzüklerinde bulundurmamayı ve toplantılar sırasında Kutsal Kitapların localardaki varlığını birer “olmazsa, olmaz” kabul etmekte devam etmiştir.

18. İtalya (önce Torino sonradan Roma) Büyük Maşrıkına Bağlı Localar

a. İstanbul

1. “Italia Locası”, İtalya Büyük Doğusunun Osmanlı topraklarında kurduğu ilk locadır. Kendisi de Mason olan İtalya Büyükelçisi Mar-ki Caracciolo di Bella’yı İtalya hükûmetinin teşvik etmesi ve l’Union d’Orient Locasının bazı üyelerinin kurucu üye olarak katılmaları ile verdikleri destekle⁹⁹ 28 Mayıs 1863’te kurulan loca kısa sürede başarılar sergilemiştir. Örneğin, kuruluşundan bir yıl sonra loca lokalinin giriş katını vermek suretiyle 50 öğrencilik bir İtalyan okulu oluşturulmasında pay sahibi olmuştur.

Ulus ayrımı yapmadığı ve büyük olasılıkla, A. D. Schinas’ın 4 Haziran 1863 tarihli mektubunda belirttiği gibi, üye seçimi konusunda aşırı titiz davranmadığı için Italia Locasının üye sayısı kısa sürede 125 rakamına ulaşmıştır. İtalya Büyükelçiliğinin güvencesine sahip oluşun, locanın İstanbul’daki İtalyan uyruklulara yardım için olan gayretlerine, ayrı bir destek sağladığı kuşkusuzdur. Italia Locası bu iyilik sever tutumunu, 1865 yılında İstanbul’da çıkan kolera salgınında muhtaç ailelere yardımlar faaliyeti sırasında da göstermiş ve üyelik için ulus ayrımı yapmadığı bilinen locanın hayır işlerinde de aynı yolda olduğunu göstermiştir.¹⁰⁰

⁹⁹ Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, A. D. Schinas’ın 4 Haziran 1863 ve 1 Ekim 1863 tarihli mektupları, s. 150-151. Görüleceği üzere İtalya obediyanıdan bir locanın kurucularının bir kısmının Fransa obediyanı üyeleri olması, aynı loca üyelerinden birçoğunun aynı zamanda Italia’da üyelikleri gibi bir karmaşa yaşanmıştır. Hatta, l’Union d’Orient’in Üstad-ı Muhteremliği sırasında L. Amiable’nin de Italia Locasına üyelik müracaatı olduğu belirtilmiştir. Bkz. Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilal*, s. 10.

¹⁰⁰ Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilal*, Tarih Vakfı, İst., 1998, s. 10,13,14.

1867’de üyelerin kararı ile bir yenisinin kurulması için Italia Locası kapatılmış ve bunun nedeni olarak da locada iç uyumsuzlukların çoğaldığı gösterilmiştir.

2. “Italia Risorta Locası”, yukarıda sözü edilen Italia’nın, yeniden yapılanma amacı ile 1867’deki kapanışı ardından ve aynı yıl içinde kurulmuştur. Kuruluş yılı için farklı eserlerde farklı tarihler verilmiş ise de Üstad-ı Muhtereminin 23 Ağustos 1881 tarihli bir mektubundaki loca mühründen okunan kuruluş yılı 1867’dir.¹⁰¹

Italia Risorta Locası, bir yandan Osmanlı’da bulunan İtalyan asıllıların gereksinimleri ile yakından ilgilenmek ve kurslar açarak İtalyanca’nın yayılması ve İstanbul’daki koloni üzerinde İtalyan ulusalcılık anlayışının sıcak tutulmasını sağlamak için çalışırken, diğer taraftan diğer obediyanların locaları ile olumlu ilişkiler içinde olmayı tercih etmiştir. Bu arada İngiltere ve Fransa obediyanı locaları gibi polisin dikkatini üstüne çekecek davranışlar içinde de bulunmamıştır. Görüleceği üzere bu tarz, İtalyan obediyanı localarının tümünün genel tutumu olmuştur. Bu locaların ulusalcılık yönlerini, özellikle yardım konularında zaman, zaman öne çıkardıkları yadsınamaz, ancak bunu yaparken tuttıkları yol Osmanlı’yı hiçbir şekilde hedef alıcı, yıpratıcı olmamıştır. Italia Risorta Locası faal olduğu 56 yıl boyunca, arada durgunluk içinde geçen yıllar olmakla beraber, üye sayısını 245 civarına yükseltebilmiştir. Osmanlı Büyük Maşrıkının kuruluşunda rol alacak olan bu loca 1923 yılında kapanacaktır.

3. “Le Tre in Una Locası” 1868 yılında kurulmuştur. Bu loca, aynı yılda kendisinden önce kurulmuş olan “Fenice”, “Sincerita” ve “Spe-

¹⁰¹ Age., s. 86’da bu mektubun, “Osmanlı Büyük Maşrıkının kabul edilişi” olarak gösterilmesi hatalıdır. Bu belge, Loca üyesi U. Bacci’ye kendisinin kongre görevlisi olacağına bildirildiği mektuptur. Aynı eserin 75’inci sayfasında bulunan belge ise 8 Aralık 1909 tarihli olup “Osmanlı Büyük Maşrıkının tanınması” ile ilgili olan yazıdır.

ranza” isimli localar üye sayılarındaki azlık nedeniyle çalışamayınca üçünü bir araya getirmek üzere oluşturulmuştur. Sonradan “Aziziye” adını alan bu locanın faaliyeti hakkında bilgi bulunmadığı gibi ömrünün de kısa olduğu tahmin edilmektedir.

4. “Luce dell’Oriente Locası”nın 1873 yılında İstanbul, Büyükdere’de kurulmuş ve etkin bir şekilde çalışmaya başlamış olduğu dışında bir veriye rastlanmamıştır.

b. İzmir

1. 1864 yılında “Stella Ionia”¹⁰² adlı bir loca kurulmuştur. Kısa sürede gelişen bu locanın kurucusu ve uzun süreli Üstad-ı Muhteremi olan kişi Anacleto Cricca’dır. 1867’de İtalya Büyük Maşrıkı bu locanın İzmir’de bir “ana loca” olarak çalışması kararını almış ve aynı yıl içinde yine Stella Ionia ismi ile bir şapitr¹⁰³ de kurulmuştur. Loca ile şapitrin aynı isimli olmaları yıllar sonra yapılan incelemelerde karışıklıklara sebep olmuştur. Anacleto Cricca,¹⁰⁴ İzmir ve Manisa’da 1867 ile 1872 yıllarında kurulan Mason locaları için de emek vermiştir.

¹⁰² Bazı dokümanda bu locanın adı Stella Jonia olarak gösterilmiştir. Bunun Ionia sözcüğünün ilk harfi olan ‘I’nin elle yazılırken güzelleştirilmesi için sokulduğu şeklin ‘J’ olarak yanlış okunuşa bağlamak doğru olacaktır. (Bkz. Abdurrahman Erginsoy, “Türk Mason Tarihinden Birkaç Yaprak”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 78, s. 22) Zira Stella Ionia, ‘İyonya Yıldızı’ anlamına gelmektedir. İyonya ise Ege Denizi’nin Asya kıyısına yakın birkaç adayı ve İzmir çevresini de içine alan antik bölgenin tarihteki ismidir. Bu durumda İzmir’de kurdurulmuş olan bu locanın adının doğru olan şeklinin Stella Ionia olduğu çok daha akla yakın gelmektedir.

¹⁰³ Masonluğun aslı olan üç derecenin dışındaki felsefi basamaklarda çalışmak üzere oluşturulmuş bir Masonik birim.

¹⁰⁴ 1849’da İtalya’dan kaçarak İzmir’e yerleşmiş olan Anacleto Cricca, İtalya Birliğine gönül vermiş, Masonluğu da aynı heyecan ve sevgi ile yüreğinde taşıyan bir kişidir. Öyle ki, İzmir’deki İtalyan obediyanından localarda değişik uluslardan üyelerin, İtalyanlardan daha çok sayıda oluşu onun için ayrı bir sevinç nedeni

1866 yılında Stella Ionia Locası, İzmir'deki tüm locaları Artemis Mabedi'nde konuk etmiştir. Bu ağırlamayı yapanın 1867'de kurulmuş olan aynı adlı şapitr olması elbette ki, düşünülemez.

Paul Dumont, Stella Ionia'nın toplantılarını bir süre için Efes'teki Artemis/Diana Mabedi'nde yapmak ayrıcalığına sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵ Günümüzün yol ve yolculuk olanakları ile dahi İzmir'de yerleşik bir locanın toplantılarını Efes'te yapabilmesinin zorluğu düşünülürse P. Dumont'un yukarıda sözü edilen 1866 yılındaki "ağırlama toplantısı" bağlamında bir yanılığa düşmüş olabileceği akla gelmektedir.

Stella Ionia'nın İzmir'deki Masonik devinime bağlı olarak büyük olasılıkla 1876 yılına kadar faaliyetini sürdürdüğü kabul edilebilir.

2. "Fenice Locası"nın 1867 yılında ve Rum asıllıları çatısı altında toplayarak Rumca çalışmak üzere kurulmuş olduğunun dışında bir bilgi bulunmamaktadır.

3. "Orhaniye", 1868 yılında Türklerin kendi dillerinde çalışmaları amacı ile kurulmuş bir locadır. 8 Mart 1872 tarihinde, bu locada mevcut iç huzursuzlukların İzmir bölgesindeki diğer localara vereceği olası zararlar göz önüne alınarak İtalya Büyük Maşırkının emri ile kapatılmıştır.

3. "Armenak Locası" hakkında 1872 yılında Ermeni toplumundan üyelerin kendi dillerinde çalışmaları için kurulmuş olduğunun dışında bilgi edinilememiştir.

---

olmuştur. Bkz. Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilal*, s. 22. (Aynı zamanda İtalya Büyük Maşırkı delegesi oluşuna da ilişkin olarak İzmir ve Manisa'da 1867 ile 1872 arasında kurulacak olan Locaların, bölgenin Masonik ortamında yer alışlarında kendisinin payının büyüklüğü yadsınamaz.)

¹⁰⁵ Paul Dumont, *Osmanlılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 88 ve Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilal*, s. 20.

c. Manisa

1. “Anacleto Cricca Locası”, 1867 yılında kurucusunun adı ile ve İzmir bölgesindeki çeşitli obediyanların localarından çok sayıda Masonun katıldığı bir tören ile açılmıştır. Bu locanın çalışma dönemi ve kapanışı hakkında bir veri yoktur.

d. Selânik

1. “Macedonia (Makedonya) Locası” ile ilgili bilgiler çok çelişkilidir. Osmanlı coğrafyasında II. Meşrutiyet öncesi döneme ait geniş araştırmalar sonunda yazılmış iki eser bu çelişkiyi yaratmaktadır. P. Dumont, 1864’te kurulmuş olan bu locayı Fransa obediyanına bağlı olarak, Angelo Iacovell ise (İtalya Büyük Maşrıkı Tarih Arşivi’nden yaptığı alıntı ile aralarında İngiltere Konsolosu John Elia Blunt’u da zikrederek, 17 kurucusunun isimlerini vermek suretiyle) İtalya obediyanına bağlı olarak göstermektedir.¹⁰⁶ Her iki yazarın ortak olduğu noktalar; loca ismi, kurulduğu yer ve yıldır. Kanımızca, bir tarih arşivinden alınmış bilgilerin varlığı bu locanın İtalya obediyanından olduğunu daha inandırıcı göstermektedir.

K. Apak ise aynı locayı Yunanistan obediyanına bağlı, Serez’de yerleşik olarak göstermekte ve bir süre için Yunan emellerine hizmet ettiğini zikretmektedir.¹⁰⁷ Daha önce de belirttiğimiz gibi bu dönemle ilgili bilgilerin doğruluğu genelde kuşkuludur. Macedonia Locası da bu gölgeliğin koyu bölümü içindedir. Ancak, Angelo Iacovella’nın araştırmalarına göre bu loca üyelerinin; kolera salgını sırasında hastalara doktor ve ilaç yardımı ile muhtaç kimselere gıda maddeleri da-

¹⁰⁶ P. Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 52 ve Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilâl*, s. 19.

¹⁰⁷ Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye’de Masonluk Tarihi*, s. 36-37.

ğittikleri da söz konusudur.¹⁰⁸ Loca, 1876 yılında faaliyetini durdurmuştur.

2. “Macedonia Risorta Locası”, 1901 yılında Selânik’te, 25 yıl önce çalışmalarına son vermiş Macedonia Locasının yeniden hayat bulması şeklinde kurulmuştur. Loca kurucularının önderi İtalya obediyanısı Büyük Üstad Yardımcısı Ettore Ferrari’dir.¹⁰⁹ Loca çalışmaları, Boulma Giani Sokağında, bahçe içindeki iki katlı bir binada yapılmaktaydı. Selânik’te yerleşik bir Sefarad Yahudisi olan ve 1902 yılında bu locada Masonluğa kabul edilen Emanuel Carasso¹¹⁰ bu binanın ikinci katındaki “bekleme odası” bölümünün, Selânik’teki İttihat ve Terakki Cemiyeti toplantılarına açılması fikrinin sahibidir.¹¹¹ Hükümet baskısının İstanbul’a oranla daha az olduğu Selânik’te bulunmanın yanı sıra, bir Mason lokalinin “dışa kapalılık” koruması altında olmak İttihat ve Terakki mensupları için de kuşkusuz çok uygundu. Ayrıca Abdülhamid’in, localarda çok sayıda yabancı kökenli üyeler bulunması nedeniyle, Avrupa ülkelerinin olumsuz tepkisini almamak

¹⁰⁸ Age., s. 19.

¹⁰⁹ Ettore Ferrari, İstanbul, İzmir ve Selânik’te faaliyetleri durdurulmuş veya yavaşlatılmış İtalyan Localarına yeni bir çalışma ivmesi kazandırmak için Büyük Üstad Ernesto Nathan tarafından görevlendirilmiş ve 1900 yılı sonbaharında İstanbul’a gelerek bu görevle ilgili girişimlerine başlamıştır.

¹¹⁰ Birçok dokümanda bu şahsın adı Emanuel Karasu olarak geçmektedir.

¹¹¹ Apak, age., s. 38 ve 41. Burada söz edilen “bekleme odası”, Masonik çalışmaların yapıldığı “mabet” kapısı dışındaki alandır. Bu bölüm, Fransızca’daki Parvis sözcüğünden aktarılmış olan “parvi” adıyla da tanımlanmaktadır. Bazı belgelerde, Selânik’teki Jön Türklerin gizli toplantılarını Mason localarında yaptıklarından bahsetmeleri, Masonlar için “mabet” anlayışındaki kutsallığın bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Jön Türkler’e, İttihatçılara verilen toplantı yeri olanağı, locanın dışındaki sözünü ettiğimiz bölümdür. Zira, bir Mason mabedinde Mason olmayanların herhangi bir toplantı yapmalarına izin verilemez. Olay, Mason lokali içindeki mabet veya mabetlerden birinde değil, Mason derneğinin lokali içinde bulunmak suretiyle, güvenliğin sağlanmasından ibarettir.

için Mason localarına ölçülü bir hoşgörü ile bakmaya zorunluluk duyduğu da bilinmekteydi. Üstelik o sıradaki ortamı itibariyle Selânik, bu hoşgörü boyutlarını daha da büyümeye uygun bir şehirdi. Çeşitli ırk asıllılardan oluşan kalabalık bir nüfus ve konuşulan çeşitli diller Selânik'i kozmopolit bir yapıda şekillendirerek gizli faaliyetlerin yürütülebileceği ve hükûmet hafiyelerinin de bunları izlemekte zorlanacağı bir şehir hâline getirmişti.

İttihatçılar arasında aynı zamanda Mason da oldukları için Macedonia Risorta Locasının hem “mabet” hem de “bekleme odası” bölümündeki çalışmalara katılanlar da sayıca yüksektir. 1908 yılı itibariyle, kendisi de İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri arasında yer alan ve Macedonia Risorta'nın Üstad-ı Muhteremi olan Emanuel Carasso'nun locasında, o yıla kadar 23'ü yüksek rütbeli subay olmak üzere 188 üye kaydı yapılmıştı. Sivil-asker çok sayıda İttihatçının bu locada üye olmadıkları hâlde bekleme odasını kullanmalarına izin verilmiş bulunması; Masonluğun politika ile aynı düzeyde görünmesine yol açtığı gerekçesi ile bir kısım üyeler arasında hoşnutsuzluk yaratmış ve Selânik'te yerleşik Fransa ile İspanya localarına geçişler olmuştu. Büyük olasılıkla bunlar, Veritas ve l'Avenir de l'Orient ile Perseverancia Localarıdır. Buna rağmen yadsınamaz gerçek; Jön Türk harekâtına omuz veriş ile İtalyan Masonluğunun, İngiliz ve Fransız localarına duyulan gönül bağlarını gevşetmiş olduğu ve bu durumun, İtalya'nın Trablus Savaşı'nı çıkardığı zamana kadar devam ettiği.

Bu locanın Türk üyeleri arasında M. Talât Paşa, Kâzım Nami Duru, İsmail Canbolat, Mithat Şükrü Bleda, Mehmed Servet Yesârî, Ferit Aseo, Kâzım Özalp, M. Edip Servet Tör, Refik Manyasizade, Tevfik Rüştü Aras, Raşid Erer gibi tanınmış Masonlar bulunmaktadır.

(Bu arada, Selânik'te 1907 yılında Yunanistan Büyük Maşrıkına bağlı “Phillipos”, Romanya Büyük Locası bağlısı “Steaoa Salonicului” ve Türkçe çalışan “Midhat Paşa” isimli Locaların varlığından bahsedil-

mekte ise de bunlar hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır. Masonik “görünümlü” faaliyetin yoğunlaştığı bu yıllarda, aynı coğrafyada İngiltere, İskoçya ve Almanya obediyanlı localara rastlanmayışı da ilgi çekicidir.)

e. Bu Dönemde Kurulan İtalya Büyük Maşırıkına Bağlı Diğer Localar

K. Apak biraderin belirttiğine göre, Kayseri’de 1886 yılında “Hakiki Kardeşler” adı ile İtalya obediyanından bir loca açılmış ve 1906 yılında kapanmıştır. Aynı yazar, 1898 yılında da Ankara’da “Veritari Conciata” ismi ile İtalyan obediyanına bağlı bir başka locanın açılmış olduğunu ve Birinci Dünya Savaşı sırasında kapandığını yazmıştır. Bazı üye isimlerinin de belirtilmeleri ve şu bilgiler nedeniyle bu ikinci locanın varlığı netlik kazanmaktadır: Loca toplantılarının evinde yapıldığı üye Dr. Sadrettin Kasım, kapandıktan sonra locanın evrak ve eşyalarını muhafaza etmiş ve görev aldığı İzmir’de locayı tekrar uyandırmak istemiştir. Ne var ki loca, “Tulû-i Hakikat” ismi ile Türkiye Büyük Maşırığı başlısı olarak 8 Şubat 1923’te İstanbul’da açılacak ancak usulsüz davranışları nedeniyle üç yıl sonra kapanacaktır.

19. İstanbul’da Abdülhamid Endişesi

Burada konumuz olacak Etoile du Bosphore, I Proodos, Ser ve Italia Risorta Localarıdır. Bunların ilk üçü Fransa, sonuncusu ise İtalya Büyük Doğuları başlısı olarak kurulmuş, dördünün kuruluşu da İstanbul’da ve 1858 ile 1868 yılları arasında gerçekleşmiştir.

1882 yılında I Proodos, l’Etoile du Bosphore, Ser ve Italia Risorta Locaları tarafından Mason olmayanların da davet edildiği 250 kişilik bir kutlama yemeği tertip edilmiş ve yemek sırasında söz alan I Proodos Üstad-ı Muhterem Stamélos, padişahın sağlığına kadeh kal-

dırılmasını isteyerek hakkında övücü sözlerden oluşan bir konuşma yapmıştır. Aynı toplantıda l'Etoile du Bosphore'un Üstad-ı Muhteremi Archangouni de Sultan Abdülhamid'in Masonluğu koruduğunu işaret eden sözlerin bulunduğu ayrı bir konuşma ile katılanlara seslenmiştir.¹¹²

1883 Mart ayında da yukarıda isimleri verilen dört locanın teripleedikleri yemekli bir toplantı daha yapılmış ve sonradan baloya dönüşen bu gecede de Sultan Abdülhamid'in sağlık ve onuruna kadeh kaldırılmıştır.¹¹³

1888 yılında Italia Risorta Locasının 20. kuruluş yılı kutlamasındaki konuşmasında Üstad-ı Muhterem Geraci sözlerini 'Masonluğun gayretlerine katkıda bulunan Sultan Abdülhamid'e uzun ömür ve mutluklar' dileyerek bitirmiştir. Bu toplantının davetlileri arasında Mason olmayanlar da bulunmakta idi.¹¹⁴

1893'te İstanbul'da localarının davetli olduğu başka bir toplantıda I Proodos Locası Üstad-ı Muhteremi Basile Dessiris söz alarak padişah Abdülhamid'e yakınlık ve şükranlarını dile getirmiştir. Anılan toplantıya katılan l'Etoile du Bosphore ile Italia Risorta Localarının Üstad-ı Muhteremleri de yaptıkları konuşmalarda padişah ile ilgili olarak aynı üslûbu kullanmışlardır.¹¹⁵

Görüldüğü gibi Sultan Abdülhamid'in kulağına ulaşmasına olanak bulunan ortamlarda, kendisine olan sevginin açıklanmasına, onuruna kadehler kaldırılmasına anılan localarca gösterilen bir özen söz konusudur. Bunun nedeni locaların İstanbul konumlu olması ve

¹¹² Reşat Atabek, "1880 – 1890 yılları arasında ... ..", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 56, s. 5.

¹¹³ Agm., s. 5.

¹¹⁴ Agm., s. 8.

¹¹⁵ Edhem Eldem, "Genç Osmanlı Döneminde Masonluk ve Siyaset Üzerine İzlemler", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı. 33, s. 22.

Abdülhamid'in Masonluğa karşı tutumunun daha da sertleşmesinin ilk şokunun bu şehirde yaşanacağı düşüncesidir. Diğer taraftan hafiye teşkilatı ile devamlı takip ettiği Masonluğa karşı Sultanın da birtakım kurnaz davranışları olmaktadır. Örneğin, sonunda yardım toplanan bu tür toplantılara parasal katkılarda bulunduğu da olmuştur.

20. 1894- Mason Localarının Kapanışlarında Yoğunluk

1894, Osmanlı toprakları üzerindeki özellikle İngiliz obediyanı bağılı locaların kapanışlarında yoğunluğunun yaşandığı yıldır. O sene içinde Bulwer, Dekran ve Sion Locaları faaliyetlerini sona erdirmişler ve daha önceki yıllarda “uykuya girerek” kapanmış olan La Victoire, Saint-John's, Saint-George's ve Enlensinian Locaları da yine aynı yıl içinde İngiltere obediyanı kayıtlarından silinmiştir. Dönemin hayatta kalabilen, İngiliz şemsiyesi altındaki tek locası ise Oriental olmuştur. Görünen bir toplu temizliğin yapıldığıdır. Bu oluşumun nedenini bulmak arzusu ile yaptığımız araştırmada, bazı farklı nedenler bulunabileceği olasılığına karşın aşağıda belirtilenlerin de önemle göz önünde tutulması gerektiği kanısına vardık:

1880 yılında, Berlin Antlaşması (1878) kapsamındaki “Ermeni toplumu ile ilgili iyileştirmelerin” uygulamaya geçirilmesi için antlaşmada imzaları bulunan devletler ortak nota vererek Osmanlı Devleti'ne bu hususu hatırlattılar. Bu nota, doğrudan doğruya İngiltere'nin güdümü ile verilmişti. Hiç kuşku yok ki, yukarıda bahsettiğimiz Armenikan (1885), Hınçak (1887) ve Taşnaktzutyun (1890) adlı Ermeni örgütlerinin kurulmasını tetikleyen faktörlerden biri de İngiltere'nin direkt etkisi ile verilmiş olan bu notadır. Aynı örgütlerin çıkarıcıları çeşitli ayaklanmaların cesaret kaynakları da yine bu ve benzeri desteklerde aranmalıdır.

Sultan Abdülhamid'in 1880 yılına kadar Masonlara uyguladığı hoşgörülü izleyiş giderek sertleşmiştir. İstanbul'daki localarda huzursuzluklar başlamıştır. 18 Teşrin-evvel 1310 (30 Ekim 1894) tarihi ile saray başkatibinin padişahın emri ile yazarak Zabtiyye Nezâretine (Emniyet Genel Müdürlüğüne) gönderdiği 'irade' (emir) kapsamındaki şu sözler bile bu huzursuzluğun daha da çoğalacağına işaretidir:

“Bu akşam alaturka saat sekizde Beyoğlu'nda Rum Mason Locasında bir hayli adam içtima ederek her türlü mevada (konuya) dair mübâhasât (görüşmeler) cereyan eylediği istihbar kılınmış olup, ... lâzime-i hâl (durum gereği) ve maslahattan olduğundan bu baпта fevkalâde iltizâm-ı dikkat ile (gereken fevkalâde dikkatle) mezkûr Mason locasında içtima edenlerin kimler olduğunun bittahkîk (araştırılarak) arz-ı atebe-i ulyâ kılınmasına (Padişahın sarayına arz edilmesine)...”¹¹⁶

1894'te Sason'daki kanlı Ermeni ayaklanmasının, Van'da görevli İngiltere konsolosunun Doğu Anadolu'da Ermenilerin bulunduğu yerlere yaptığı gezilerin hemen ardından çıktığı ve bu ayaklanmayı takiben İngiltere'nin, Fransa ile Rusya'yı da yanına alarak, Ermeni'ler için bir kez daha ortak girişimde bulunduğu da düşünülürse, son yılların Osmanlı tablosundaki İngiltere görüntüsünün rengi daha belirginleşmektedir.

İngiltere obediyanı localarının, faal olanlarının kapanmaları ve 'çalışmalarını daha önceden durdurmuş olanların' obediyanı kayıtlarından düşürülmelerinin 1894 yılına biriktirilmiş olması, Osmanlı devleti ile İngiltere arası ilişkilerdeki çözümlerin o yılda inmiş olduğu seviyeye entegre olarak da düşünülebilir. Bu çözüm, Berlin Antlaşması bağlamındaki toprak kapma çabaları gözlemlendiğinde daha da açıklık kazanacaktır.

¹¹⁶ Kemalettin Apak, *Ana Çizgileri ile Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Ank., 1958 s. 32-33.

İngiltere bağılı locaların da sadece İstanbul ve İzmir’de bulunmaları, Sultan Abdülhamit’in tahta çıkmasından (31 Temmuz 1876) itibaren İstanbul’daki Masonluk üzerinde başlattığı baskı uygulamasının 1894’te daha da yoğunlaşması ve birçok locadaki Türk üye sayılarının düşmesi de kapanış zemini oluşmasına nedendir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; 1894’te Oriental dışındaki tüm İngiltere obediyanı localarının Osmanlı coğrafyasından silinmelerinin bir nedeni de iki devlet arasındaki politikada oluşan çöküşü yaratan İngiltere çıkarıcılığı ve “güvenilmez” İngiliz siyasetidir.

Bilindiği gibi Fransa obediyanı bağılı Ser Locası da aynı yıl içinde kapılarına kilit vurmaya zorunda kalmıştır. Ancak bu, Ser Locası için Ermeni militanlarının davalarına hizmet yolundaki gidişinin beklenen sonucudur. Ayrıca Paul Dumont’un da belirttiği gibi, Fransa Büyük Maşrıkı ile olan yazışmaları tetkik edildiğinde bu obediyanı bağılı diğer localarının da Fransa çıkarları için çabalar sarf ettikleri açık ve seçik olarak ortadadır. Nitekim, yine bu obediyanın güdümünde yeniden yapılacak localarının yakın gelecekte, doğuda Ermenistan ve batıda Büyük Yunanistan devletleri için sergileyecekleri fütursuz faaliyetler bu görüşün doğruluğunu ve düşmanca amacın o sıralarda da devam etmekte olduğunu kanıtlayacaktır.

Ayrıca, Fransa Büyük Maşrıkının (Doğusunun) 1877 yılında “Tanrı inancı ile ilgili sözcükler ve Kutsal Kitaplar” yönünden kabul etmiş olduğu değişikliğin, Osmanlı topraklarındaki localarda da bir karmaşa oluşturduğu ve bu nedenle ayrılan üyelerin kapanışlardaki payının da küçümsenemeyeceği kuşkusuzdur.

Tüm bu etkenler İtalya obediyanı bağılı localara da aksetmiş ve üye sayıları yönünden küçülmelere neden olmuş ve buna bağılı olarak da Osmanlı toprakları üzerindeki yabancı obediyanların bir kısmı gibi İtalyan Masonluğu da yakın gelecekte, Sultan Abdülhamit baskısından pek etkilenmeyen Selânik’te yoğunlaşmaya yönlenecektir.

21. 1907- Belçika'da Yüksek Şûralar Toplantısı

Brüksel'de yapılan bu toplantıda yıllardır düzensiz niteliği için diğer Şûraların tanınmadığı Osmanlı ve Mısır Yüksek Şûralarından, Mısır Şûrası “düzenli” bir kuruluş olarak tanımış ve varlığı kabul edilmiştir. Osmanlı'da da usul ve kurallara uygun bir Yüksek Şûra (Süprem Konsey) kurulması konusu ele alınarak¹¹⁷ bu hususun yerine getirilmesi için İstanbul'da görevli ve Mısır Yüksek Şûrası üyesi olan Mısırlı Prens Aziz Hasan Paşa görevlendirilmiştir. Aslında bu görevin yerine getirilmesi ile yapılacak olan 1861'deki kuruluşu sonrasında aktif bir yaşantısı olamayan ilk Osmanlı Yüksek Şûrasının yeniden hayata döndürülmesi olacaktır

22. Dönemin Masonluk Karşıtı Kitapları

Özellikle XIX. yüzyılda yazılmış, tam anlamıyla Masonluk karşıtı üç basılı doküman hakkındaki kısa bilgi aşağıdadır:

a. Hâb-nâme

Hâb-nâme'nin yazarı olduğu kabul edilen, Edhem Pertev Paşa (1824-1872) Osmanlı devlet adamlarından ve aynı zamanda Tanzimat Edebiyatı yazarlarından. Hâb-nâme yazarın ölümünden yayımlanmıştır. Baskı tarihi belirtilmemiştir. Edhem Pertev Paşa eserinde, gördüğü bir rüyada Mason Locasına nasıl üye olduğunu dile anlatmıştır. Üyelik töreninin yapıldığı toplantı dağıldıktan sonra beraber yürüdüğü bir Mason ile yaptığı konuşmada Edhem Pertev Paşa, gördüğü sözde

¹¹⁷ Osmanlı Yüksek Şûrasının yeniden hayat bulması için Belçika Yüksek Şûrası Âmir Hâkim-i Âzamı olan Prof. Conte Eugene Colilet d'Alviella'nın katkısı olmuştur. Hikmet Turat, “Türkiye’de Masonluğun Kuruluşu”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 14, s. 29.

rüyasını, Masonluğu tamamen kötüyü, karalayıcı nitelikte bir senaryo hâline getirerek sona erdirmektedir.

Katılma töreni sırasında yaşadıkları olarak anlattıklarının gerçeğe uygunluğu, bu kuruma katıldığı kanaatini uyandırmış olduğundan bazı dokümanda, Edhem Pertev Paşa bir Mason olarak tanımlanmıştır.¹¹⁸ Üstelik bir Mason tarafından kaleme alınmış olması yanılgısı ile Hâb-nâme'nin Masonluğu hırpalayışı, ister istemez daha dramatik bir şekle sokulmuştur. Oysaki, tam manasıyla düzmece ve bir başkasının anlattıklarının kaleme alınışı ile uydurulmuş bu küçük kitabın yazarı, eğer Edhem Pertev Paşa ise o bir Mason değildir. Müsveddesinin Edhem Pertev Paşanın evrakı arasında bulunduğu söylenildiği ve basılı nüshası üzerinde 'Merhum Pertev Paşa Hâb-nâmesi'¹¹⁹ yazılı olduğuna göre yazarının ölümü sonrasında yayınlanmış bu kitabın, adı verilen kişi tarafından yazılmış olması dahi kuşkuya açıktır.¹²⁰

Bazı araştırmacıların Edhem Pertev Paşa'yı Masonluğa layık görmeleri; gazeteci-yazar Ebüzziya Tefik'in (1849-1913) 'Farmasonluk' başlığı ile Mecmua-i Ebüzziya'da yayınladığı bir yazısında, bu şahsı da

¹¹⁸ Kemal Salih Sel, *Türk Masonluk Tarihine Ait Üç Etüd*, Mimar Sinan Yayınları 2, Sayfa 49. Bu kitap hakkında özet bilgi için bkz. Orhan Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*, s. 102-106.

¹¹⁹ Basılı çalışmaların hemen hepsinde bu kitapçığın adı sadece "Hâb-nâme" olarak geçmektedir. Bir yanılgıya neden olmaması için burada konu edilenin dışında "Hâb-nâme" adlı bir kitap daha bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu eser, Türk düşünürü Uveys Bin Mehmed (1561-1628) tarafından Veysi adıyla yazılmış olup, 1836'da ilk baskısı yapılmıştır. Osmanlı düzyazı örneklerinin önemlilerinden olan bu eserde, yazarın rüyasında, Büyük İskender'in ağzından büyük peygamberlerle hükümdarlar anlatılmakta ve siyasi öğretiler konu edilmektedir.

¹²⁰ Türk Ansiklopedisi, Meydan Larousse Ansiklopedisi, Resimli Yeni Lügat ve Ansiklopedi (İskit), Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi'nde ölüm yılı 1872 olarak verilmiş, Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi'nde ise, 5 Şubat 1873 olarak belirtmiştir. Yukarıdaki ansiklopedilerden ilk ikisinde, kişinin adı da '(İbrahim) Edhem Pertev Paşa' olarak yazılmıştır.

l'Union d'Orient Locasında 1869 yılı itibariyle Masonlukları saptanmış bazı ünlü kişiler arasında göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu, iki şahsın isimlerini karıştırmaktan kaynaklanmış olan bir yanlıştır. Ebüzziya Tevfik'in yazısında sözü edilen ünlüler arasında Edhem Pertev Paşa yerine, Mason olduğu 1868 yılında Şûrayı Devlet Reisi ve bir süre sonrasının da sadrazamı olan İbrahim Edhem Paşa (1818-1893) isminin yazılması gerekmektedir.¹²¹ Dolayısıyla, Hâb-nâme yazarı Edhem Paşa'nın Masonlukla olmadığı gibi, İbrahim Edhem Paşa'nın da Hâb-nâme ile hiçbir ilgisi yoktur.

b. Pertev Paşa Hâb-nâmesi'nin Lâhikası

Bu, Pertev Paşa isminin kullanılması yolu ile yazarı olduğu Hâb-âme'nin yaratmış olduğu kötölemenin derecesini daha yükseltmek amacı ile yazılmış küçük bir kitaptır. Kemal Salih Sel biraderin belirttiğine göre, bir formalık bir baskı olan bu kitapçığın dilinin Pertev Paşa'nın üslubu ile hiç ilgisi bulunmamaktadır. Zaten Lâhika'nın metninde de belirtildiğine göre bu küçük kitap, 1855 ile 1868 arasında Paris'te basılmış üç ayrı yayından yapılan alıntılardan oluşturulmuştur.¹²²

¹²¹ Bkz. Cüneyd Okay, "Edhem Pertev Paşa'nın Masonluğu", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı: 33, s. 36-38 ile Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonlar*, s. 23 ve 162. Tuhafır ki, *Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi* adlı kitabın 67. sayfasında İngiliz obediyanına bağlı localara devam edenler arasında Edhem Pertev ismi de geçmektedir.

¹²² Bkz. Kemal Salih Sel, 'Türk Masonluk Tarihine Ait Üç Etüd', s. 57. Bu kitap hakkında özet bilgi için bkz. Orhan Koloğlu, 'Abdülhamit ve Masonlar', s. 106-108.

c. Esrâr-ı Farmason

Bu dönemin Masonluk karşıtı olarak hazırlanmış en hacimli kitabı budur. 112 sayfayı kapsayan bu kitabın üzerinde 'Maarif Nezaret-i Celilesinin ruhsatı ile' ve 1876 yılında basıldığı yazılıdır. Kitabın, günümüzün Millî Eğitim Bakanlığı, o dönemin Maarif Nezareti izni ile basılmış olması; Masonluk karşıtı görüşlerin nedenli yükseldiğinin ve artık hükûmet olarak da bunun teşvik edildiğinin belirgin bir göstergesidir.

Çeviri olduğu ve çevirenin de 'tefrik komisyonu azasından Mehmet' olarak tanıtıldığı *Esrâr-ı Farmason*'un, herhangi bir kitabın tam çevirisi olmayıp o sırada Fransa'da yayımlanmış olan antimasonik kitaplardan yapılan alıntılarla oluşturulduğu kanısı ağır basmaktadır. Üç bölümden oluşan kitabın çevirisini yapan kişinin kişisel fikirleri olarak yaptığı katkılar son derecede katı bir Masonluk karşıtlığını, bir o kadar bilgisizce sergilenmektedir. O kadar ki; kitapta Mason locaları zevk ve eğlence düşkününü kişilerin toplandıkları yerler olarak tanımlanarak, locaların bunun dışında hiçbir fonksiyonlarının bulunmadığı savunulmuştur.

DÖNEMİN ÖNEMLİ OLAYLARI

1. 17 Kasım 1869: Süveyş kanalı açıldı.
2. 1882: İngiltere İskenderiye'yi bombardıman ederek Mısır topraklarına asker çıkarttı. Osmanlı Devleti İngiltere'nin Mısır'daki varlığını çaresiz olarak kabul etti.
3. 5 Ekim 1908: Bulgaristan bağımsızlığını ilân etti.
4. 6 Ekim 1908: Avusturya-Macaristan, Bosna Hersek'i ilhak etti.
5. 7 Ekim 1908: Girit Yunanistan'a katılma kararı aldı.
6. Eylül 1911: İtalya, Trablusgarp'ı işgal etti.
7. 1911-1912: Arnavut isyanı.
8. Ekim 1912: Balkan Birliği devletleri (Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ) Osmanlı'ya savaş açtılar.
9. Kasım 1914: Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri (Almanya, Avus.-Macar. ve İtalya) yanında yer alarak I. Dünya Savaşı'na girdi. (İtalya savaşın başlangıcında saf değiştirdi.)

Bu Dönemdeki Osmanlı Padişahları..

- 1703-1730: III. Ahmet (1673- 1736)
1730-1754: I. Mahmut (1696-1754)
1754-1757: III. Osman (1699-1757)
1757-1774: III. Mustafa (1717-1774)
1774-1789: I Abdülhamid (1725-1789)
1789-1807: III. Selim (1761-1808)
1807-1808: IV. Mustafa (1779-1808)

1808-1839: II. Mahmud (1785-1839)
1839-1861: Abdülmecid (1821-1861)
1861-1876: Abdülaziz (1830-1876)
1876: V. Murat (1840-1904)
1876-1909: II. Abdülhamid (1842-1918)

Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları¹²³

1721: İstanbul Perşembe Pazarı'nda ilk Mason locası söylentisi.
1748: I. Mahmud'un Masonluğu yasaklaması.
1773: Fransa Büyük Doğusu kuruldu.
1826: II. Mahmud'un Masonluğu yasaklaması..
1830: Belçika Büyük Doğusu kuruldu.
1836: Amerika'da anti Masonik parti kuruldu.
1844: İsviçre'de Alpina B. Locası kuruldu.
1861: Şûrâ-yı Âl-i Osmanî kuruldu.
1877: Fransa Büyük Doğusu, Tanrı inancı anlayışını ve kutsal kitapları Masonik kurallar dışına aldı.
1909: Osmanlı Maşrık-ı Âzamı kuruldu.

---

¹²³ Kitabımızın bölüm sonlarında belirtilen “Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları” Mehmet Fuat Akev'in “Masonluk Tarihi ile Genel Tarih Arasında Mukayeseli Tablolar”; Mimar Sinan Y.No.17; İst.; 1987 basımlı kitabından yapılan alıntılardır.

II. BÖLÜM

1909-1923 EMİNDE OSMANLI -TÜRK MASONLUĞU

1. İlk Büyük Maşrık Girişimi - Nisan 1909

Osmanlı Masonlarının bir ulusal 'Büyük Maşrık' oluşturulması yönündeki düşüncelerinin oldukça eskiye gittiğini gösteren delillerden biri l'Etoile du Bosphore Locasının, Fransa Büyük Doğusuna gönderdiği 2 Ocak 1876 tarihli yazıdır:

“... sadece Fransa Grand Orient'inin, Fransız düşüncesinin egemenliğini sağlamak ve söz konusu edilen İstanbul Maşrık-ı Âzami'nin kurulmasını engellemek için istiyoruz...”¹²⁴

Anlaşıldığı gibi Osmanlı coğrafyasındaki yabancı localar genelde kendi obediyanlarının egemenliğine bir ulusal görev anlayışı ile yaklaşmaktaydılar. İtalya Büyük Doğusu da aynı amaçla, 1908 yılı sonuna doğru Osmanlı Büyük Maşrıkının kuruluş yönetimine egemen olmak için 26 Kasım 1908'de, Bisanzio Risorta Locası Üstad-ı Muhterem Nicola Forte'ye yetki vermiştir.¹²⁵

Mevcut literatürde, Forte'nin Maşrıkın kurulması için hızlı ve “düzensiz” bir şekilde işe başladığı ve bu girişimin sonuçsuz kaldığı konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Ancak, *Bulletin* dergisinin

¹²⁴ P. Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 17 ve 46.

¹²⁵ Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilâl*, İst., 1998, s. 63, Belge 1.

Temmuz-Eylül 1909 sayısında da Nisan 1909'da İstanbul'da -muhtelif locaların otoritesinde birleştiği- bir Büyük Maşrıkın kurulduğundan bahsedilmektedir.¹²⁶

Bulletin dergisinde, bu Osmanlı Maşrıkının görevlileriyle ilgili bilgi de verilmiştir:

Mehmet (Muhammed) Örfi Paşa: Granmetr (Üstad-ı Âzam)

Halil Hamada Paşa: Granmetr Muavini

Raffaello Ricci: Büyük Birinci Nazır

Fuat Hulusi: Büyük İkinci Nazır

David Kohen: Büyük Hatip

Osman Adil: Büyük Hatip Mvn.

Nadra Moudron: Büyük Hazine Emni

Nicola Forte: Büyük Kâtip

Marchione ve Zeki Magamez (?): B.Kâtip Mvn.leri

Siotis (Jean): Büyük Dahilî Muhafız

Emir Muhammed Arslan: Büyük Teşrifatçı

Govanni Pelegrini: Büyük Mühürdar

Jak Suhami: Büyük Arşivist

André Antipas: B. Arşivist Mvn.

Michel Noradounghian: Büyük Muhakkik

Jorj Sursack: Büyük Muhak. Mvn.

Bu Maşrıkın gerçek “niteliğinin” belirsizliği kuşkusuzdur. Ancak niteliği belirsiz de olsa kurulduktan hemen sonra veya kurulma aşamasında iken ortadan kalktığı da kesindir.

Yukarıdaki listede dikkat çeken kişiler Üstad-ı Âzam Mehmet (Muhammed) Örfi ve muavini Halil Hamada Paşalardır. Bu isimlere Angelo Iacovella'nın *Gönye ve Hilâl* adlı kitabındaki “Üstad-ı Âzam Örfi Paşa'nın vefatı ve yardımcısı Hamada Paşa'nın da görevi kabul et-

¹²⁶ Reşat Atabek, “Maşrık-ı Âzâmın Faaliyeti ile İlgili Bazı Açıklamalar”, *M. Sinan Dergisi*, Sayı: 57, s. 57,58.

meyişi nedeniyle Osmanlı Maşrıkının ismen var olmakla beraber cis-men yok olduğu” şeklinde bir açıklamada¹²⁷ ve İstanbul’daki İngiltere Büyükelçisi G. Lowther’in kendi Bakanlığına gönderdiği 29 Mayıs 1910 tarihli raporunda rastlanmaktadır. Bu raporda Örfi ve Hama-da Paşaların 31 Mart (13 Nisan 1909) vakasından önceki bir tarihte, Mısır’dan İstanbul’a gönderildikleri ve amaçlarının buradaki locaları “Mısır obediyanına” bağlamak üzere bir örgüt oluşturmak olduğu ve Örfi Paşa’nın 31 Mart olayının yarattığı korku ile acilen Mısır’a geri döndüğünü de açıklamaktadır.¹²⁸

Nicole Forte biradere gelince, onun çabalarının da İtalya bağlısı bir Maşrık-ı Âzam için harcandığı İtalya Büyük Doğusunun arşivindeki belgelerle kanıtlandırılır.¹²⁹ İstanbul’daki Büyük Maşrık kurma çabalarının, Mısır obediyanının bu görevlilerinin faaliyeti ile aynı pakette birleştirilmiş olabileceği kanısındayız. Ancak, Mısır obediyanının İngiltere tarafından “düzenli” kabul edilen bir Büyük Loca olduğu da aynı çerçeveye konulunca bir Büyük Locanın Büyük Maşrık kurma girişiminin kabul edilmez oluşu ortaya çıkmaktadır. Belki de N. Forte’nin sözü edilen “düzen dışı davranışları” bu noktada düğümlenmekteydi.¹³⁰

¹²⁷ Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilâl*, İst., 1998, s. 46.

¹²⁸ Eli Kidor, *Arabic Political Memories and Other Studies*, 1974.

¹²⁹ Iacovella, age., s. 63-64.

¹³⁰ Bir başka kuşku konu da o sırada İstanbul’daki İtalyan okulları müfettişi Forti (veya Foti) adlı bir kişinin İtalya Büyük Doğusunun desteği ile -bir Maşrık değil de- Şûra kuruluşu girişimidir. Günümüzdeki basılı eserlerin çoğunda yer alan bu olay bir tür bilgi karışıklığından kaynaklanmış olmalıdır. Kanımızca, mevcut isim karışıklığı da Maşrık-ı Âzamin kurulması için çabalamış olan Nicola Forte’nin soyadının yanlış okunmasıyla ilgili bir durumdur. Yanlış okuma nedenini de o dönemde kullanılan Arap harflerindeki ‘elif’in hem ‘e’ hem de ‘i’ olarak okunmasında aramak mümkündür. Aksi hâlde İtalya Büyük Doğusunun, bir taraftan Nicola Forte’ye Maşrık-ı Âzam, diğer yandan da bir başka Forti veya Foti isimli kişiye Şûra-yı Âli kuruluşları için Masonik faaliyet desteği vermesi herhâlde

Bu konuda farklı ve ilginç olan bir anlatıma da Fransa Büyük Doğu arşivinde bulunan Michel Noradounghian imzalı ve 11.12.1909 tarihli mektupta rastlanılmaktadır. Bu anlatıma göre Mısır'dan görevlendirilerek geldiği söylenenmiş olan Örfi Paşa 33. dereceden olmayıp sadece üstad dereceli bir Masondur. Ayrıca seçimde Büyük Sekreter olarak görev alan Nicola Forte'nin söyledikleri de gerçek değildir.¹³¹

2. Yüksek Şûra Uyandırılıyor

Kitabımızın bir önceki bölümünde “Kadîm ve Makbûl İskoç Riti Şûrayı Âlî-i Osmânî” adı ile 1861 yılında kurulan ancak, etkinlik gösteremediği için aktif yaşamını sürdüremeyen bir Osmanlı Yüksek Şûrasından bahsedilmişti. İkinci Meşrutiyetin yarattığı “Batı’ya dönük bir ulusçuluk anlayışının” getirdiği istekler arasında Osmanlı toprakları üzerindeki Masonluğun “ulusallaştırılması” da bulunmaktaydı. Bunun gerçekleştirilmesi için atılacak ilk adımın da anılan Yüksek Şûranın (Şûra-yı Âlî) uyandırılması olacağı düşünülerek girişime bu noktadan başlamak uygun bulunmuştur.

Yapılan usulüne uygun temaslar sonunda, sadece ismi kalmış da olsa, bazı yabancı Yüksek Şûralar tarafından varlığı kabul edilen 1861 doğumlu Osmanlı Yüksek Şûrasının uyandırılması, İskoç Riti kuralları bağlamında düzenli bir Yüksek Şûra desteği ile yapılabileceğinden, görev Mısır Yüksek Şûrasına verilmiştir. İlk kuruluşunun Mısır Yüksek Şûrasınca yapılmış oluşunun bu karara etken olduğu düşünülse de; Mısır’ın bu iş için bir girişimde bulunduğu ve isteğinin; Belçika,

---

düşünülemez. Ulusal Masonluğun kuruluşu ve sonrasındaki yılların büyük bir kısmı, belirli dönemler için de olsa karanlıklar içindedir. Bu tür, gerçekliği saptanamayan bilgilerin bir çalışmadan diğerine irdelenmeden taşınması da o karanlıklarda çeşitli kısır döngülere neden olmaktadır.

¹³¹ Age., s. 164-165.

Fransa, İtalya, Macaristan ve İsviçre Yüksek Şûralarının onayları ile kabul edildiği de bilinmelidir.132 Kararın ardından Mısır Yüksek Şûrası da, kendi üyesi olan ve o sırada İstanbul'daki Birinci Kolorduda görevli Prens Aziz Hasan Paşa'yı ve ona müşavir olarak da Mısır, İngiltere ve Belçika Yüksek Şûralarında tanınmış bir Mason olan Joseph Sakakini'yi görevlendirmiştir.133 Karşılaşılan ilk sorun, Yüksek Şûranın kurulabilmesi için 33. dereceye yükselmiş dokuz birader konusunda ortaya çıkmıştı. İskoç Ritinin bu kuralı için geriye bakıldığında tamamının vefat etmiş oluşu nedeniyle 1861 Yüksek Şûrası üyelerinden de kimseyi bulmak mümkün değildi. Dolayısıyla, yeterli sayıyı sağlamak için bazı biraderlerin acilen 33. dereceye yükseltilmeleri tek çare idi. Yükseltileceklerin İtalya ve Fransa obediyanlarına bağlı locaların üyeleri olmaları nedeniyle bu kurumlardan alınan yetkiler doğrultusunda 3 Mart 1909 günü 33. dereceye yükselişler ve buna bağlı olarak Osmanlı İmparatorluğu ve tevâbii (bağlıları) için olmak üzere Yüksek Şûranın yeniden kuruluşu yapılmıştır. Verilen ismin Türkiye Yüksek Şûrası (Supreme Conseil de Turquie) olması dikkat çekicidir. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu ve bağlılarını kapsayacağı belirtilmiş olsa da Türkiye sözcüğünün varlığı da ayrıca önemlidir.

Araştırmamız sırasında 33. dereceye yükseltilerek bu Yüksek Şûranın kuruluşunda görev alanlarla sonradan aynı dereceye sahip kılınan kişilerin Sayı:ve isimlerinde bazı farklılıklar saptanmıştır. Bu nedenle aslı Fransızca olan üzerinde mühür ve imzaların bulunduğu

¹³² K. Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi*, s. 50-51.; A. Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu*, İstanbul, 1996, s. 31.

¹³³ Bazı çalışmalarda Joseph Sakakini ismine "Yusuf Bey Sakakini" olarak da rastlanılmaktadır.

Türkiye Büyük Locasının 201.02/436 numaralı arşiv belgesi esas alınmıştır. Bu belgenin günümüz diline uygun çevirisi aşağıdadır.¹³⁴

**Eski ve Kabul Edilmiş Skoç Ritinin
Sonuncu ve 33. derecesi
Türkiye Yüksek Şûrası
Osmanlı İmparatorluğu ve tevbii için
Rit'in nâzımı
Merkezi İstanbul'da**

Biz, Türkiye'de ikamet eden ve 10 ila 15 Haziran 1907 tarihlerinde Brüksel'de toplanan milletlerarası konferansta tanınmış Mısır Konfederate Yüksek Şûrâsınca Hâkim Büyük Umumî Müfettiş derecesine yükseltilmiş bulunan muntazam Eski ve Kabul Edilmiş Skoç Riti Sonuncu ve 33. derecesi Hâkim Büyük Umumî Müfettiş Prens Aziz Hasan, Türkiye'de bir muntazam Yüksek Şûrânın bulunmadığını; Bu gibi hâllerde 1786 Büyük Konstitüsyonlarının Hâkim Büyük Umumî Müfettişlere tanıdığı imtiyazları nazarı dikkate alarak Osmanlı İmparatorluğunun bütün topraklarında ve ona tabi bulunan memleketlerde hak sahibi olmak üzere Türkiye için bir Yüksek Şûrâ kurmaya tevessül ettik ve Sonuncu ve 33. dereceyi:

Münevver Birader Mehmet Talât Bey'e ve biz ikimiz,
Münevver Birader Cavit Bey'e ve biz üçümüz,
Münevver Birader Rahmi Bey'e biz dördümüz,
Münevver Birader Midhat Şükrü Bey'e ve biz beşimiz,
Münevver Birader Dr. Rıza Tevfik Bey'e ve biz altımız,
Münevver Birader Nesim Mazliah'a ve biz yedimiz,
Münevver Birader Michel Noradoungyan'a ve biz sekizimiz,
Münevver Birader David J.Kohen'e ve biz dokuzumuz,
Münevver Birader Osman Adil Bey'e ve biz onumuz,
Münevver Birader Asım Bey'e ve biz on birimiz,
Münevver Birader Mehmet Arif'e ve biz on ikimiz,

¹³⁴ İsmail İşmen, "Türkiye'de Masonluğun Kurulmasına Dair Bir Belge", *Tesviye Dergisi*, Sayı: 14, s. 23-25 – Kuruluş zaptı için s. 28

Münevver Birader Mehmet Fuat Hulusi'ye ve biz on üçümüz,

Münevver Birader Galip Bey'e tevcih eyledik.

Böylece 1786 Büyük Konstitüsyonlarının 5.maddesinin 1. fıkrasında aranan sayıya ve fazlasına ulaşılmış bulunduğundan, bir Yüksek Şûranın kurulması için dokuz aza kâfi olduğuna göre bizler, Eski ve Kabul Edilmiş Skoç Riti Yüksek Şûrasının muntazam olarak kurulmuş olduğunu beyan ve ilân ediyoruz.

1786 Büyük Konstitüsyonlarının statü ve yönetmeliklerine ve Birleşik Yüksek Şûralar Konfederasyonuna katılabilmek için Brüksel'de 10 ila 15 Haziran 1907'de toplanan Milletlerarası Konferansta kararlaştırılan her hususa tamamıyla uymaya, hazır bulunan azaların oybirliği ile karar verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu ve ona tâbi memleketler için Rit'in muntazam Yüksek Şûrasını kurduktan sonra, Görevlilere mükellefiyetlerini tevdi etmek üzere yakın bir oturumda tekrar toplanmaya ittifakla karar verdik.

Rit'in hüküm ve formalitelerine uygun olarak bu tutanağı kapadık.

3 Mart 1909 ve 5099 (Mason Yılı) da İstanbul'da düzenlenmiş ve kalemle alınmıştır.

Aziz Hasan
Mühür ve İmza

Görölmüş ve tasdik edilmiştir.

Müşavir
J. Sakakini

33. dereceye yükselişler "Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti 1786 Anayasası" bağlamındaki yetkilerle ve her yükselenin kendinden sonrakinin yükselişinde katkısı olması suretiyle yapılmıştır.

Kuruluşun ardından yapılan "kuruluş dönemi geçici görevlileri" seçimi ile Hâkim Büyük Amirliğe Aziz Hasan Paşa, Hâkim Büyük Amir Yardımcılığına Mehmet Cavit, Büyük Umumî Müfettişliğe

Mehmet Talât, Büyük Umumî Hatipliğe Mithat Şükrü ve Büyük Umumî Kâtipliğe de David J. Kohen getirilmişlerdir. Ancak bu seçim ile saptanan görevliler kuruluş döneminin ‘geçici’ görevlileridir. İleride yapılacak bir toplantı ile kuruluş dönemi sona erdirilerek Şûra-yı Âlî-i Osmânî’nin ilk görevlileri için yeni bir seçim yapılacaktır.¹³⁵

Yüksek Şûra, kuruluş sonrasındaki kısa dönem içinde bazı başka biraderlerin de 33. dereceye yükseltilmeleri ile yapısal güçlenmesini devam ettirmiştir. Bu amaçla 18 Mart 1909’da Hüseyin Cahit (Yalçın), Osman Talât, Galip Paşa (Jandarma Kumandanı); 20 Mart 1909’da Sarım Kibar, Sabri Kâtipzade, Emanuelle Carosso; 3 Eylül 1909’da Dr. Miralay Mehmet Ali ve 3 Kasım 1909’da da Faik Süleyman Paşa “Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Ritinin” 33. derecesine yükseltildiler. Bu arada J. Sakakini de Şûra-yı Âliye aktif üye olarak katılmıştı. Böylelikle Hâkim Büyük Âmir ile birlikte 33. dereceden olanların sayısı 23’e yükselmişti.

Fransız Masonluğu sisteminde her Büyük Maşrıkın (Büyük Doğunun) dayanağı Yüksek Şûrasıdır. İstanbul’da da teşekkül ettirilmiş olan Yüksek Şûraya bağlı bir Büyük Maşrıkın kurulmasına sıra gelmiştir artık. Kurallara göre Büyük Maşrıkı oluşturabilecek simgesel loca sayısı 7 olduğundan hızla kurulan “Vatan” (9 Mart 1909), “Muhib-

¹³⁵ Kurucu olarak görevli olan Aziz Hasan Paşa dışında ve 3 Mart 1909’da 33. dereceye yükselerek Yüksek Şûra kuruluşunu yapan 13 birader:

Mehmet Talât (İ.T kurucularından, Nazır, Sadrazam); Mehmet Cavit (İ.T. üyesi Maliyeci, Mebus); Mustafa Rahmi (Aslan) (İ.T. üyesi, Mebus); Mithat Şükrü (Bleda) (İ.T. üyesi, Mebus); Dr. Rıza Tevfik (Bölükbaşı) (Önce İ.T sonra Hizb-i Terakki üyesi, Mebus); Nesim Mazliah (İ.T. üyesi, Mebus); Michel Noradounghian (Tüccar); David J. Kohen (Alman Sigorta Ş. temsilcisi); Osman Adil (Avukat); Asım Bey (Mebusan Meclisi Başkâtibi); Mehmet Arif (İ.T. üyesi, Mebus); Mehmet Fuat Hulusi (Demirelli) (Hâkim); Galip Bey (Posta Telgraf Umum Müdürü / Nazırı)

bân-ı Hürriyet” ile “Vefa” (28 Haziran 1909) ve “Şafak” (24 Temmuz 1909) locaları Osmanlı Masonluğunun ilkleri oldular.

Görüldüğü gibi Türkler, Fransız Grand Orient’ının (Büyük Doğunun) gösterdiği istikamete yönelmişler ve ulusal Masonluklarının bu iklimde doğmasını tercih etmişlerdir. Bu seçimde özellikle Fransa ve İtalya obediyanları bağılı olarak Osmanlı sınırları içinde çalışan Mason localarının payları yadsınamaz. Ayrıca, her ne kadar ulusallaşmak isteseler de Türk Masonların Masonik bilgileri, üyeleri oldukları bu localarda edindikleri ile sınırlıdır. Diğer taraftan İngiltere’nin, Osmanlı’daki Masonluğa karşı ilgisizliğinin de bu tercihteki etkisi göz ardı edilmemelidir.

Nizâm-nâmesinin (tüzüğünün) 24 Haziran 1909’daki toplantıya yetişmesi nedeniyle Şûra, kuruluş tarihini 3 Mart’tan 24 Haziran’a taşımayı uygun bulmuştur. Ancak, bu karar verilirken 9 Mart’ta Vatan Locasının kuruluşunu yapan -veya kuruluş izni için müracaatını kabul eden- Yüksek Şûranın henüz kendisinin kurulmadığı bir tarihte loca kurmuş veya kurulmasına izin vermiş olacağı hususu akla getirilmemiş, 3 Mart’taki kuruluşun ardından geçici dönem yöneticilerinin seçilmiş olduğu da hesaba katılmamış olmalıdır. Dolayısıyla, Şûranın sonradan kabul ettiği bu değişikliğe bağılı olarak kuruluş tarihi, bazı belgelerde 24 Haziran 1909 olarak bulunmaktadır.¹³⁶

Şûra-yı Âlî-i Osmânî’nin yeniden hayata döndürülmesi amacının Maşrık-ı Âzam-ı Osmânînin ilk “Ulusal Büyük Loca” olarak kurulması yolunun açılması ve böylelikle üzerinde yaşanan coğrafyadaki yabancı obediyanlara bağılı Mason localarının geçen zamanla daha

¹³⁶ K. Apak, bu tarihi 3 Mart olarak kabul ettiğini belirtmekte; F. Çeltikçi, Şûrâ Nizâm-nâmesi’nin hazırlanıp basıldığı günün 24 Haziran oluşuna bağlamakta; Z. H. Velibeşe ise “... Frenk adeti veçhiyle, Mason esnafının pîri St. Jan Baptist gününe tesadüf eden 24 Haziran ...” ile paralellik kurmaktadır. Kanımız da Z. H. Velibeşe ile aynıdır.

serpilip, büyümesine engel olmak amaçlı olduğu yadsınamaz. Ancak, 1909 öncesi ve sonrasında kurulup çalışmaya başlayan yabancı obediyanlara bağlı locaların varlığı ile Türkiye’de devam etmekte olan ve “ulusallık dışı bir Masonluk” 1935 yılına kadar devam edebilecektir.¹³⁷

3. Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî Kuruluyor

Şûrayı Âlinin (Yüksek Şûranın) 24 Haziran günlü toplantısında, kurulması tasarlanan Büyük Maşrık için Osmanlı topraklarında bulunan ilgili locaların delegelerinin katılacağı bir genel kurul çağrısının yapılması kararı verilmiş ve hazırlanan 9 Temmuz tarihli genelgede; vefat etmiş olan Nicola Forte biraderin bir müddet önce tasarlanmış olan Büyük Maşrıkı bilinçsizce, kurallara aykırı bir yola sevk etmek istediği anımsatılarak, hâlen var olan boşluğu doldurmak üzere bir Maşrık kurulması için düzenli biraderlerin 13 Temmuz 1909 günü David J. Kohen’in Galata-Noradoungyan Han’daki iş yerinde yapılacak genel kurula katılmaları bildirilmekte idi. Aynı genelgede delegelerin oy kullanma haklarını gösteren belgeleriyle gelmeleri de belirtilmişti.¹³⁸

Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmiri Aziz Hasan Paşa’nın başkanlığındaki 13 Temmuz toplantısına üç farklı obediyan bağlı localardan katılan biraderler şunlardır:

Victor Algrante: Bisanzio Risorta Lo. (İtalya Obediyansı)

¹³⁷ İngiltere’deki kayıtlara göre 1949 yılında kapanmış olan İstanbul’daki Oriental Locası bu konuda farklı durumdadır.

¹³⁸ *Mason Dergisi* Sayı: 116, s. 13-14; Anonim, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, İst., 1951, s. 85 (İtalya, Fransa ve İspanya obediyanları bağlısı olan locaların Osmanlı obediyanı Maşrık-ı Âzamin kuruluşuna delege yollayarak kuruculuk görevi üstlenmelerini isteyen Şûra-yı Âlinin bu tutumunu anlamak mümkün değildir. Zira, Şûra tarafından kurulmuşlarla birlikte Maşrıkı oluşturacak, yeterli sayının üstünde Osmanlı locaları o sırada zaten mevcuttur.)

Eduardo Denari: Bisanzio Risorta Lo. (İtalya Obediyansı)
 Fevzi Menahem: Bisanzio Risorta Lo. (İtalya Obediyansı)
 Jak Suhami: Bisanzio Risorta Lo. (İtalya Obediyansı)
 André Antipas: Bisanzio Risorta Lo. (İtalya Obediyansı)
 Victor Mordo: Bisanzio Risorta Lo. (İtalya Obediyansı)
 Bohur Kamhi: Makedonya Rizorta Lo. (İtalya Obediyansı)
 Raffaello Ricci: Italia Risorta Lo. (İtalya Obediyansı)
 Michel Noradounghian: La Renaissance Lo. (Fransa Obediyansı)
 David Joseph Kohen: La Renaissance Lo. (Fransa Obediyansı)
 Georges (Yorgi) Chasiotis: La Renaissance Lo. (Fransa Obediyansı)
 Jean Siotis: La Renaissance Lo. (Fransa Obediyansı)
 Av. Osman Talât: La Constitution Lo. (İspanya Obediyansı)

Görüldüğü gibi İtalya obediyansı ağırlıklı, ancak karar için yeterli sayıya ulaşamamış katılımı ile yapılan bu toplantıda, Maşrık-ı Âzamın kurulması gereğini işaret eden bir tutanak imzalanmış ve iki gün sonraki 15 Temmuz 1909 tarihli bir genelge ile genel kurulun 1 Ağustos 1909 günü, Beyoğlu-Hacopulo Pasajı¹³⁹ üzerindeki yabancı obediyanslara bağlı locaların toplandığı lokalde tekrarlanacağı, 9 Temmuz genelgesinde olduğu gibi yine hangi obediyansa dahil olursa olsun, bütün localara iletilmiştir. Bu davetiye özellikli genelgede; oy kullanmaya yetkilendirilmiş delegelerin Büyük Maşrıkın kurucuları sayılacakları; görevli seçimlerinin gizli oyla yapılacağı ve oluşturulacak Büyük Maşrıkın ilk üç simgesel derecenin tek düzenleyicisi otoritesi olacağının tüm diğer Masonik kurumlara bildirileceği de yazılmıştır.

Aslında görevli seçimlerini yapmak suretiyle Maşrık-ı Âzamı oluşturacak olan o locaların delegeleri oldukları hâlde, o tarih öncesinde

¹³⁹ Toplantının yapıldığı bu lokal 1888 yılında l'Etoile du Bosphore, Proodos, Ser ve Italia Risorta isimli localar tarafından kiralanmıştır. Bkz. Reşat Atabek, "1880 – 1890 yılları arasında ...", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 56, s. 7.

Y. Şûra tarafından kurulmuş olan üç ulusal locanın bu genel kurula katılmayışlarının nedeni bilinmemektedir.¹⁴⁰

Günlerden 1 Ağustos 1909, Haçopulos Çarşısı (Hazzopulo Pasajı) üzerindeki lokalde toplanan 29 birader arasında Yüksek Şûra'nın kurduğu Vatan, Muhibbân-ı Hürriyet, Vefâ ve Şafak Localarının delegeleri de bulunmaktadır. Ayrıca, Mısır obediyanından “Resne” ve “Uhuvvet-i Osmâniyye” locaları ile Fransa Obediyansı bağılısı La Renaissance'dan ayrılan bazı biraderlerin oluşturduğu “Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri” adlı loca da yeni beratlarını Yüksek Şûradan almış olarak Maşrık-ı Âzamin kurucu locaları sayısını yediye çıkarmış bulunmaktadır.

Bu genel kurulda hazır bulunanlar:

Aziz Hasan Paşa	Vatan Lo.	Osmanlı Y. Şûrâsı
Ahmet Nesimi	“	“
J. Sakakini	“	“
Dr. Mehmet Ali Baba	Muhibbân-ı Hürriyet	“
Nail Reşit	Vefâ	“
Av. Osman Saip	“	“
Nuri Nazif	“	“
Gazeteci Tevfik	“	“

¹⁴⁰ Mevcut tüm belge ve çalışmalardaki bu döneme ait bilgilerin büyük bir kısmı sadece Kemalettin Apak biraderin *Ana Çizgileriyle Türkiye’de Masonluk Tarihi* ve Mim Kemal Öke biraderin yazdığı *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi* adlı eserlerden alıntılanmıştır. Özellikle, azınlık kökenli kişi isimlerinin yazılışlarında doğruyu bulmak hayli zordur. Bu nedenle, bizim çalışmamızda da isimlerin yazılış farklılıklarından kaçınmak mümkün olamamıştır. Örneğin, Cohen /Kohen veya Edouard /Edvard gibi.

Posta Md. Sadık	“	“
Dr. İlyas Mondiano	Şafak	“
Dr. Jak Suhami	“	“
Ecz. Osman Fehmi	Resne	“
Mutasarrıf Hilmi	“	“
Nadra Moudron	Uhuvvet-i Osmâniyye	“
David J. Kohen	Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri	“
Michel Noradounghian	“	“
Solon E. Casanova	“	“
Victor Algrante	Bisanzio Risorta Lo.	İtalya Obediyansı
Eduardo Denari	“	“
Fevzi Menahem	“	“
Jaque Kalderon	“	“
Victor Mordo	“	“
Faik Süleyman Paşa	Makedonya Rizorta Lo	“
Dr. Bohur Kamhi	“	“
Raffaello Ricci	Italia Risorta Lo.	“
Av. Osman Talât	LaConstitution Lo.	İspanya Obediyansı
Herkül Diyamandopulo	“	“
Errera Dario	“	“
Av. A. Salem	Veritas Lo.	Fransa Obediyansı

Aziz Hasan Paşa'nın kıdemli oluşu nedeniyle başkanlığı J. Sakakini'ye devrettiği bu toplantıda "Uhuvvet-i Osmâniyye" ile "Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri" localarının katılma isteklerinin memnuniyetle karşılandığı duyurulmuş ve görevlilerin seçimi ile aşağıdaki biraderler, Maşrık-ı Âzam 'Büyük Dâimî Heyetini' oluşturmuşlardır:

Büyük Üstad (Üstad-ı Âzam):	Mehmet Talât (Talât Paşa)
B. Üstad Yardımcısı:	Miralay Galip
B. Birinci Nazır:	Dr. Mehmet Ali
B. Birinci Nazır Yardımcısı:	Eduardo Denari
B. İkinci Nazır:	Ecz. Osman Fehmi
B. İkinci Nazır Yardımcısı:	Nadra Moudron
B. Hatip:	Dr. Rıza Tevfik
B. Hatip Yardımcısı:	Michel Noradounghian
B. Kâtip:	Av. Osman Talât
B. Kâtip Yardımcıları:	Solon E. Casanova, Fevzi Menahem, Errera Dario
B. Hasenat:	Sarım Kibar
B. Hasenat. Yardımcısı:	Dr. İlyas Mondiano
B. Hazine:	Dr. Jak Suhami
B. Birinci Muhakkik:	Nail Reşit
B. İkinci Muhakkik:	Dr. Bohur Kamhi
B. Üçüncü Muhakkik:	Victor Algrante
B. Dördüncü Muhakkik:	Tevfik Bey (Gazeteci)
B. Birinci Teşrifatçı:	Raffaello Ricci
B. İkinci Teşrifatçı:	Diran Kelekyan
B. Üçüncü Teşrifatçı:	Av. Osman Saip

Toplantı Aziz Hasan Paşa'nın kuruluşla ilgili konuşmasından sonra 9 Ağustos 1909 günü tüm locaların katılımı ile tekrarlanmak üzere kapatılmıştır.¹⁴¹

C. Layiktez biraderin Büyük Loca arşivinde bulduğu bazı belgeler Osmanlı Maşrık-ı Âzaminin kuruluşuna katılan localar arasına bir başka ismin daha eklenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu belgeye göre, Kudüs'ün liman şehri Yafa'da, Fransa B. Doğusu bağlantısı olarak 1905'te kurulmuş olan "Barkai Locası" da İstanbul'da Maşrık-ı Âzaminin kuruluş toplantısına Şükrü Abdelnur adlı delegesi ile katılmıştır. Aynı belgede Barkai Locasını davet edenin Şûra-yı Âlî değil de Bisanzio Risorta Locası olduğu ve Osmanlı Maşrık-ı Âzaminin bu locayı, kuruluşunda "görev alanlar" arasında kabul ettiği de belirtilmektedir. İlginç olan bir başka husus da 15 Ocak 1910 tarihli yazısı ile Barkai Locasının Fransız Büyük Doğusundan Osmanlı Maşrıkının 'tanınmasını' rica etmekte oluşu ve Fransa Büyük Doğusunun 9 Şubat 1910 tarihli yanıtında bu konuda henüz karar verilemediğini bildirmesidir.¹⁴²

¹⁴¹ *Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi*, İst. 1951, s. 91'de yukarıda belirtilen yedi locaya ilâveten Selânik'te bulunan Veritas ve Macedonia Localarının da Maşrık-ı Âzam idaresine girdikleri yazılmakta ise de bunu doğrulayan başka bir bilgiye rastlanmamıştır. Veritas Locasının Fransa obediyanısında yaşamını sürdürdüğü bilinmektedir. Macedonia'ya gelince, İtalya obediyanısı bağlantısı olarak doğmuş bu loca 1876 yılında çalışmalarına son vermiştir. Eğer, kastedilen Macedonia'nın 25 yıl sonrasındaki devamı kabul edilen Macedonia Risorta Locası ise o da İtalya obediyanısı bağlantısıdır. Bunun dışında kuruluşu sırasında Maşrık bağlantısı olanlar arasında Bisanzio Risorta Locasının da gösterilerek kurucular sayısının sekize çıkarıldığı belgelere de rastlanmıştır. Oysa, bu locanın Maşrık-ı Âzama katılımı da 18 Şubat 1910 tarihindedir.

Maşrık-ı Âzam-ı Osmanî kuruluş tutanakları için bkz. *Mason Dergisi* Sayı: 116 ve 117.

¹⁴² C. Layiktez, "...Yafa- Barkai Locası", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 128, s. 9-29.

4. Yanıtsız Sorular

Büyük Dâimî Heyet seçimi sonuçlarına bakıldığında hemen akla gelen bir soruya işaret edildiğine sadece Abdurrahman Erginsoy biraderin *Türkiye’de Masonluğun Doğuşu* adlı çalışmasında rastladık. Erginsoy, yanıt bulamadığı bu soruyu bir tür kabullenişe bağlayarak aynen şöyle açıklamıştır:

“Seçim sonuçlarında asıl önemli olan, pek çok görevli bilgilerimize göre yabancı obediyanlara bağlı locaların üyesi idiler. Bu sonuca göre, ya o locaları da Osmanlı obediyanına katılmış sayacağız veya bu üyelerin Osmanlı obediyanına bağlı localara tebennî ettiklerini kabul edeceğiz.”¹⁴³

Erginsoy biraderin içinin hiç de rahat olmadığını gösteren bir ifadedir bu. Gerçekten de ortada bir tuhaflık bulunmaktadır. Zira, yeni kurulacak Büyük Loca veya Büyük Doğunun “görevlileri”, kuruluş sonrasında sadece o kuruma bağlı olacak locaların üyeleri tarafından seçilebilir. Kuruluş sonrasındaki yıllarda yapılacak görevli seçimlerinde ise, yine o Büyük Doğunun bağlısı olan locaların üyelerinin seçme ve seçilme hakları vardır. Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî için yapılan ilk seçim profili ise farklılık arz etmektedir. Seçenlerin arasında, seçime katılacak delegeler yolladıkları hâlde yabancı Büyük Doğulara bağlılıklarını devam ettiren Localar bulunmaktadır. Yapılan seçimin kural dışı oluşunun yarattığı ama görmezden gelinen bir karmaşanın varlığı kesindir.

Bir Maşrıkın, sahip olduğu Büyük Doğu özelliği ile kendi çatısı altında farklı ritlerde çalışan locaları barındırması mümkündür. Ama, burada söz konusu olan localar farklı ritleri uygulayanlar olmayıp farklı obediyanlara bağlı olanlardır. Bu akıl karıştıran durum, usul kusurlarından oluşmaya başlayan bir zincirin ilk halkalarının oluşu-

¹⁴³ Age., s. 47.

muna kayıtsız kalındığının işaretidir. Bu kayıtsızlığın getireceği de yavaş ve sancılı bir şekilde işleyen yılları kapsayan bir süreç olacaktır.

O tarihte “Resne”, “Uhuvvet-i Osmâniyye” ve “Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri” dışında kendi obediyanından ayrılarak Maşrık-ı Âzama katılmak isteğinde olan başka bir loca yoktur. Yakın gelecekte İspanya obediyanından La Constitution’ın “Meşrutiyet” adıyla; aynı obediyanı bağli Kalkedonia’dan ayrılanların kuracağı locanın “Ziya-ı Şark” ismiyle ve bir de İtalyan obediyanından Bisanzio Risorta Locasının Maşrık-ı Âzama bağlanacakları hakkında önceden bilgi edinilmiş olabileceği düşünülse dahi, anılan locaların delegelerinin 1 Ağustos 1909’da yapılan seçimde, seçmek veya seçilmek üzere görevlendirilmesi kural yönünden olanaksızdır. Çünkü, bu localardan Meşrutiyet 26 Aralık 1909’da, Ziya-ı Şark 18 Ocak 1910’da, Bisanzio Risorta ise 18 Şubat 1910’da Maşrık-ı Âzam obediyanına girecek olup kuruluş günü henüz onun bağli değillerdir.¹⁴⁴

Kendileri başka bir obediyan yani farklı Büyük Doğu veya Büyük Loca bağli olan loca delegelerinin oyları ile bir obediyan kurulmasının “düzenliliği” kabul edilemez ama seçim tüm bunlara rağmen yapılmış ve Maşrık-ı Âzam, Şûra-yı Âli tarafından kurulmuştur. Çeltikçi biraderin kitabında belirttiği gibi Maşrıkın kurucularının “daha önceden üyesi oldukları” localarının İngiliz sisteminde “düzenli” ka-

¹⁴⁴ Burada, örtüşen iki bilgiye değinmemiz gerekmektedir:

1- Suha Umur birader, İtalyan obediyanından Bisanzio Risorta ile İspanyol obediyanından Meşrutiyet Localarının, Maşrık-ı Âzam kuruluşunun öncesinde Şûra-yı Âli himayesine girdiklerini yazmıştır. (“Türkiye’de Masonluk”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 113, s. 13).

2- İtalya Maşrıkının 20 Temmuz 1909 tarihli “kurul tutanağına” göre Bisanzio Risorta ve İtalia Risorta Locaları -daha önceden- Osmanlı Maşrıkının kurulması için Mart 1909’da oluşturulacak Osmanlı Şûra yı Âlisine katılmak üzere İtalya Şûrasından izin istemişler ve Şûra da bu husustaki yetkiyi İtalya Büyük Doğusunun Büyük Üstadına bırakmıştır. (Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilâl*, s. 64)

bul edilmiş olmaları ihtimalinin bile bu olayda etken bir faktör kabul edilmesi mümkün değildir.¹⁴⁵ Çünkü, her delegenin kullandığı oy “o sırada üyesi olduğu” loca adınadır.

Bir obediyanı oluşturmuş görevli delegeleri atayan locaların kuruluş sonrasında o obediyanın bağlıları olmaları gerekir. Osmanlı Maşrıkının obediyanı olarak kuruluşu ile ilişkisi olan loca sayısı ise sadece 7’dir. Bu durumda, “varsayalım ki öyledir” diyebileceğimiz tek yol, Osmanlı’daki yabancı localardan Maşrık yönetimine görevli olarak seçilenlerle, onları seçen delegelerin seçim öncesinde, Maşrıkın asıl kurucuları olan localara aktif üye (âmil aza) olarak katılmış olmalarıdır.

Elde bulunan fakat kuruluş dönemine ait bilgilerini doğrulayamadığımız bir kitapçıkta R. Ricci, F. Menahem, V. Mordo ve B. Kamhi biraderlerin kuruluş sırasında “iltihak etmiş” (katılmış) oldukları belirtilmektedir. Aynı belgede Veritas Locasının Maşrıkla bağlanmak için işlemlerinin sürdüğü gibi bir gerçek dışılığa da yer verilmiştir.¹⁴⁶ Ne yazık ki, bu konuda aydınlatıcı kesin bir bilgidен yoksun bulunmaktayız.

5. Niçin Maşrık-ı Âzam?

Niçin ‘Büyük Loca’ değil de ‘Maşrık-ı Âzam/Büyük Doğu’ sistemi seçilerek yola çıkıldığı sıklıkla akla gelen bir sorudur. Yanıt için önce bu iki tür kurumlaşmanın özündeki farklılığı saptamak doğru olacaktır:

Büyük Loca: Masonluğun simgesel derecelerinde ve hepsi de ‘aynı riti’ uygulayarak çalışan locaların oluşturdukları federatif kuruluştur. Sadece simgesel dereceler de çalışabilen bu sistem 1717 İngiliz Masonluğu kökenlidir.

¹⁴⁵ F. Çeltikçi, *Hür Masonluk Taribinden Notlar*, İst., 1982, s. 292-293.

¹⁴⁶ Jessua, *Türkiye’de Masonluğun Kısa Tarihi-Exposé Historique Sommaire de la Maçonnerie En Turquie*, *Mason Dergisi*, Sayı: 117, s. 22, 37.

Maşrık-ı Âzam/Büyük Doğu: Genel olarak ‘farklı ritlerde çalışan’ simgesel derecelerdeki locaları çatısı altına almak üzere oluşturulan federatif bir kuruluştur. Büyük Doğular gerekirse simgesel olanların üzerindeki derecelerde de çalışmalar yapabilmektedirler. 1773 Fransız Masonluğu kökenlidir.

1909’da hayata dönüş yapan Şûrayı Âlî-i Osmânî (Yüksek Şûra) bünyesinde farklı ritlerde çalışan localardan üyeler bulunmakta idi. Rit farklılıkları olan bu locaların federe edilebilmesi ancak bir Maşrık-ı Âzam kurulması ile mümkündü.

Diğer taraftan, farklı ritlerden de olsalar mevcut simgesel (remzî) locaların idarî faaliyet sahasına egemen olacak bir Maşrıkın bulunması da gerekmektedir. Bu ise “Büyük Loca” olmanın özelliklerinden biridir. Dolayısıyla, Osmanlı Maşrıkı bir yandan Büyük Doğu, diğer yandan da Büyük Loca niteliklidir. Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî adına sonradan -parantez içine yazılarak- eklenecek olan ‘Büyük Locası’ sözcüklerinin de bu noktadan kaynaklanmış olması düşünülmelidir.

5. Muhibbân-ı Hürriyet Locasının Kuruluş Belgeleri

Türk Masonluğunun başlangıç dönemine ait önemli bilgileri içerdiği için kitabımıza alınmasında yarar görülen aşağıdaki belge metinleri, Muhibbân-ı Hürriyet Locasının Şûra-yı Âlîye verdiği kuruluş dilekçesi ile verilen “ruhsat” yani kuruluş beratının metinleridir.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Bkz. *Muhibbân-ı Hürriyet Tarihi*, 1909-1934, Alaaddin Matb., İst., 1934, s. 13-15-16.

Der-saâdet Osmanlı İmparatorluğu Şûrayı Âlî-i Ekosiyesine

Zîrde vâzı-ül imza, usûl ve nizâmına muvafık üstadlar Maşrık-ı Kostantiniye'de (Muhıbbân-ı Hürriyet) ünvân-ı farkı tahtında bir mahfil teşkili arzu emelinde bulduklarından bu bapta kendilerine bir vekâlet-i meşrûta ihsânını rica ederler.

Tarikatın şerefine, insaniyetin saadetine muntazam çalışmak emeli ile mütehassis ve müteşevvik bulduklarından Dersaâdet'teki Osmanlı İmparatorluğu Şûra-yı Âlîsine merbût kalacaklarını kaviyen taahhüd ederler.

Ve Şûra-yı Âlî-i mezkûrun Osmanlı İmparatorluğunda, Tarikat-ı Ekosiyeye-yi Kadime ve Makbulenin yegâne ve müstakil hâkim ve nâzımı bulunduğunu itiraf ve tasdik eylerler.

Nizâmât-ı mevzua ahkâmına ve Şûra-yı Âlîden sudûr edecek avâmile müsteniden hareket edeceklerini vad ederler.

İstidalarının mazhar-ı is'âf buyrulacağına mutmain buldukları halde selâm-ı biraderanelerinin kabulünü temenni ederler.

28 Haziran 1909

Doktor İbrahim Temo

İmtiyaz-ı mesrûd 28 Haziran 1909 tarihinde tasdik ve kabul edilmiştir.

Müşâvir muavini

J. Sakakini

**Muhıbbân-ı Hürriyet Mahfil-i Muhtereminin
Şûra-yı Âlî tarafından Tesisini Tasdik ve Kabul Eden Vesika
PATENTA (Ruhsatname)**

Biz ki, tarikatın nizâmname-i esâsî-i umûmisine tevfikân ve tatbîkân 33'üncü dereceyi haiz Şûra-yı Âlî-i Osmâninin Âmir ve Hâkim-i Âzamı Prens Aziz Hasan, Maşrık-ı Kostantiniye'de bir mahfil remzinin teşkili hususunda bize takdim olunmuş talepnameyi nazar-ı itibara alarak:

Tamim ile karar vermek üzere suret-i mahsûsada akd-i meşveret ettik. Hazır bilmeclis olanların tasdikleri alındıktan sonra hükmettik ve emrederiz ki:

Madde 1 - Muhibbân-ı Hürriyet unvan-ı farkı altında bulunan mahfilde imtiyaz meşrut olmak üzere işbu muvakkat patentayı ita ettik ve ederiz.

Madde 2- Mahfil ancak birinciden üçüncü dereceye kadar işlerle çalışabilir. Bu mahfil, muntazaman teşkil edilmiş bir mahal-i işgalde, talip cahillerin tekrisi ve üçüncü dereceye kadar istihkaklarının tez-yîd ve terfi imtiyaz ve salâhiyetini haizdir.

Madde 3- Bir cahilin emri kabulü hususunda usulüne tevfiakan tahkikat ve tetkikat icrasından sonra kuvve-i nâzımeden tasvipnâme almadıkça emr-i tekris icra etmeyecek ve nîzâmat-ı esasiye-i umumiye-i Ekosiyeye ademi riayette bulunmayarak imtiyâz-ı mahsusunu kaybetmemeye muhterem mahfil Muhibbân-ı Hürriyet mecbur olacaktır.

Madde 4 - Tarikatın menâfii hususunda kuvve-i nâzımeden sâdır olmuş ve olacak bütün mukarrerâta mahfil Muhibbân-ı Hürriyet inkiyâda mecburdur.

Madde 5 - Tarikat hakkında vaki olacak nizâm-şikenlik bu patenteyi hiç ve ke-en-Iem-yekün hükmünde bırakır.

Madde 6 - Muhterem mahfilin kararına ve zabıtnâmelere merbût talep ve istidasına binâen işbu patente zırde isimleri muharrer kardeşlere bundan böyle imtiyâz-ı meşrûtun kendileri ve muntazam ve kanunî olan hâlefleri hakkında muteber olmak üzere îtâ ve teslim edilmiştir.

Reis-i Muhterem kardeş Mehmet Ali, Nazır-ı evvel kardeş Rauf Paşazade Sadık, Nazır-ı sâni kardeş Jak Kalderon, Kâtib-i sır kardeş Osman Saip, Hatip kardeş Ahmet Nesimi, Hazinedar kardeş Hergül Diyamantopolo, Muhakkik kardeş İbrahim Temo.

Osmanlı mâî mahfilleri kuvve-i nâzımasının kat'iyen teşekkülü-ne değin işbu imtiyâz-ı meşrût bâlâda mezkûr kadroya mutabık olduğu tanılıp, kabul edilmiş olmak üzere muteberdir.

Der-saadet dairesinde tanzim olunmuştur.

15/28 Haziran 1325/1909

Hâkim-i Âmir-i Âzam

Aziz Hasan 33:.

Bilvekalê Hafız-ı azam kuyûd ve defâtir
kâtibi umûmi

M. Noradungyan 33:.

Mühürdâr-ı azam ve

D. J. Kohen 33:.

Tasdikan

Müşâvir aza

J. Sakakini 33:.

Yukarıdaki iki belgede ilk dikkat çeken, dilekçenin onaylanması ile berat tarihlerinin aynı oluşudur: 28 Haziran 1909. Ayrıca, kurulacak olan Maşrık-ı Âzamı “Maşrık-ı Konstantiniye”; Şûra-yı Âlî “Osmanlı İmparatorluğu Şûra-yı Âlîsi”; Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti de “Tarikat-ı Ekosiye-yi Kadime ve Makbule” olarak adlandırılmaları ilginçtir. Beratin, “muvakkat” (geçici) olduğu da belirtilmekte ve “Osmanlı mâî mahfilleri kuvve-i nâzimasının kat’iyen teşekkülüne değin” sözcükleriyle de süresinin Osmanlı simgesel localarının düzenleyici gücü olacak Maşrık-ı Âzamin kuruluşuna kadar olduğuna işaret edilmektedir. (Burada “mai mahfiller” sözcükleri ile kastedilen Masonik terminolojide “mavi localar” olarak da adlandırılan 1., 2. ve 3. derecelerin oluşturduğu “simgesel localar”dır.) İleride görüleceği üzere Şûra-yı Âlî, bu locaların idari yönetim yetkisini kurulacak Maşrık-ı Âzama devredecek olsa da bu localar üzerindeki egemenliği yine kendi elinde tutacaktır.

6. Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri Locası Hakkında

13 Temmuz 1909'da Maşrık-ı Âzâmın kurulması kararını imzalayan La Renaissance'ın, 1 Ağustos'taki kuruluş toplantısına katılmayışı ilginçtir. Kanımızca bunun nedeni, loca içindeki Ermeni ve Rum ayrışmasında Ermenilerin liderliğini yapan Michel Noradounghian'ın bir kısım üyelerle birlikte ayrılması ile Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri Locasının kurulmasıdır. Böylelikle La Renaissance da locanın o sıradaki Üstad-ı Muhteremi ve Rum hizbinin başı olan Jean Siotis yönetimine bırakılmıştır. Anlaşıldığına göre, locadaki bölünme Noradounghian'ın liderliğinde bir karar olarak çok yakın bir geçmişte alınmış ve hemen uygulanmıştır.

P. Dumont, farklı bir yaklaşımla Noradounghian da dahil olmak üzere Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri Locası görevlilerinin çoğunun La Renaissance'daki üyeliklerini de devam ettirdiklerini belirtmektedir. Dumont bu saptamasını, Fransa Büyük Doğusu arşivindeki Noradounghian'ın 11 Aralık 1909 ve Siotis'in 16 Kasım 1910 tarihli mektupları ile güçlenmektedir. Ayrıca D. J. Kohen'in 1913 yılında La Renaissance'ın Üstad-ı Muhteremi seçilişi de bu savın ayrı bir doğrulaması olmaktadır.¹⁴⁸

La Renaissance kökenli olarak Maşrık-ı Âzâmın kuruluşuna katılan üç delegeden David Joseph Kohen bir yandan yeni Yüksek Şûranın Büyük Umumî Kâtibi iken Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri Locasının da Üstad-ı Muhteremi olmuştur.¹⁴⁹ Diğer La Renaissance kökenli Michel Noradounghian ise Yüksek Şûra üyeliğine getirildiği gibi¹⁵⁰ Maşrıkın Görevliler Heyetinde de Büyük Hatip yardımcısı ola-

¹⁴⁸ Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, İst., 2000, s. 41-42.

¹⁴⁹ K. Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi*, Ank., 1958, s. 87

¹⁵⁰ Muhibbân-ı Hürriyet Locasına Şûra-yı Âlinin verdiği beratta M. Noradounghian'ın Şûrada da "Hafız-ı âzam kuyüd ve defâtir" (Defterler ve Kayıtlar Büyük

rak görevlendirilmiştir. Anılan Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri Locasının ilk Üstad-ı Muhteremi Michel Noradounghian'dır. La Renaissance içindeki Ermeni hizbinin başını çeken Noradounghian'ın, yeni bir loca kurulması girişiminde o locanın ilk Üstad-ı Muhteremi seçilmişliği daha olası görülmektedir. Ancak bu görevin "Kurucu Üstad-ı Muhteremlik" nitelikli olması da mümkündür.

Üçüncü delege Solon E. Casanova da Büyük Kâtip Yardımcısı olarak Maşrık Dâimî Heyetinde yer almış bulunmaktadır.

İleride görüleceği üzere, Maşrık-ı Âzamın 1912'de başlayan ikinci döneminde, M. Noradounghian Üstad-ı Âzam Yardımcısı olarak görevlendirilecektir. Bu hızlı yükselişlerin çizdiği resmi, Michel Noradounghian'ın 24 Mart 1909'da Fransa Büyük Doğusuna yazdığı mektuptaki, Türk Millî Masonluğu kuruluş girişimiyle ilgili olan şu cümlelerle birlikte değerlendirilmenin de yararlı olacağı kanısındayız:

"... Bize, en azından geçici olarak, yeni Masonik gücün kuruluşuna katılma izni ve yetkisi vermenizi çok acil bir sorun olarak görüyorum. ... Bana inanın, işlerin biz içinde yer almadan kotarılmasına izin vermeyin. ..."¹⁵¹

Bu mektup, Osmanlı Maşrık-ı Âzamı kuruluşuna destek sağlanması için yazılmış gibi görünse de bir takım art niyetler gizlediği kanısını da uyandıran niteliktedir. Zaten, geçmişe bakıldığında La Renaissance Locasının, Maşrık-ı Âzamın kuruluşuna karşı olduğu, gidişatın bunun kaçınılmazlığını kanıtlaması üzerine "madem önleyemedik, bari içinde olalım" zihniyetiyle yön değiştirdiği de açıktır. Kanımızca, Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri Locasının ortaya çıkışı da bu yön değişimi bağlamında bir oluşumdur.

Muhafızı) olarak görevlendirildiği saptanmıştır. 21 Aralık 1909'daki seçimde de Şura-yı Âlînin Büyük Umumî Hatipliğine getirilecektir.

¹⁵¹ P. Dumont, age., s. 49.

Birçok çalışmada bu locanın ismi “İttihat ve Terakki Hakiki Muhipleri” olarak geçmekte ise de doğrusu “Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri”dir. (Les Vrais Amis du Progres et de l’Union)

7. Kuruluş Sırasında Fransa ve İtalya Obediyansları

Kuruluş formatının tam uyuştğu Fransa Büyük Doğusu (Grand Orient de France) ile Fransa Büyük Locasının (Grand Lodge de France) Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî ile ilişki kurma (tanıma) kararını 1910 yılının ortalarında ancak verebilmesi, Osmanlı topraklarında böyle bir Masonik güç oluşturulmasına Fransa’nın beklenenden farklı bir reaksiyon gösterdiğinin kanıtıdır.¹⁵² Bunun nedeni, yabancı obedi-yans bağlısı locaların çoğalmasını frenleyen bir eylem olarak nitelen-mek olabileceği gibi İtalyanların bu konuda tam bir farklılık içinde davranarak Maşrık-ı. Âzamin kurulmasını Fransa’dan önce destekle-melerinde de aramak mümkündür.

Osmanlı Maşrıkının açılışının bir yıl öncesinde; İstanbul’da La Renaissance Locasının kurulması izni için Fransa Büyük Doğusu-na yazılmış iki mektuptan yapılmış şu alıntılar ilginç ve aynı zamanda düşündürücüdür:

“... Alman politikasının çıkarıcı ve hain nüfuzunun boyunduruğundan kurtulacak Osmanlılarda Fransa’ya yönelik sempaside bir yenilenme vardır. Yeter ki, Fransızlar bundan yararlanmayı bilsinler. Gelecekte mahfilimiz çok işler yapacaktır ama, bize manevî açıdan destek vermeniz gerek ...” Tarih: 15 Ağustos 1908 İmza: Noradounghian

“... Hürriyetin ve yasal hakların serbestçe kullanılmasının artık çok büyük bir sömürü alanı açacağı bu ülkede Fransa’nın da bir dakika yitirmeden yerini alması gerekir. Her zaman için Büyük Fransa olduğunu, adaletin ve gerçeğin koruyucusu olduğunu, Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik ilkelerini korumak için kanının en kıymetli damlalarını gerektiğinde on-

¹⁵² Age., s. 70.

ları desteklemeyi ve varlığı ve nüfuzuyla bu ilkeleri koruyabileceğini ve koruması gereken her yere yetişmeyi bileceğini kendisini seven Osmanlı halkına kanıtlamalıdır. ...” Tarih: 2 Eylül 1908 İmza: Maraşyan ¹⁵³ _

Fransa Büyük Doğusu, La Renaissance Locasının kurulmasına izin vermiş olsa da bir hoşnutsuzluk söz konusudur. Selânik’teki Veritas Locası Üstad-ı Muhteremi I. R. de Botton’un Fransa B. Doğusuna gönderdiği 10 Ekim 1910 tarihli mektubundaki şu sözleri ile bağlı olduğu obediyanasının duygularına eşlik etmektedir:

“ ... .. Hiç tartışmasız, Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî’nin kuruluşu çok erken olmuştur. Beni, bu yeni Masonik gücün gelişmesine engel çıkarmaya iten saiklerden biri, onun nüfuzuna giren locaların üye kaydı konusunda Masonik nizamnamelerin ve iç tüzüklerin gereklerini tamamiyle ihmal ettiklerini ...”¹⁵⁴

Her ne kadar Fransa, o sıralarda Maşrık-ı Âzam ile ilişki kurmanın (tanımanın) uygun olacağı kararına varmışsa da Veritas Locasında henüz sular durulmamış görünmektedir. Ancak I. R. de Botton, 23 Kasım 1910 tarihli bir başka mektup ile Osmanlıdaki Şûra-yı Âlînin de Maşrık-ı Âzamin da bir an önce tanınması için elden gelenin yapılmasını talep edecektir. Buna yakın bir tarih olan 31 Ocak 1911’de La Renaissance Üstad-ı Muhteremi Jean Siotis Fransa Büyük Doğusuna yazdığı mektupta şu görüş yer alacaktır:

“... Bizim ülkemizde (Türkiye’de) Fransız Localarının esas rolünün, Fransa’da yapılmakta olan felsefi ve sosyal incelemeleri insanlara tanıtmak ... **Diğer yandan, Fransa’nın ilgilendiği tüm Doğu sorunlarında Fransa’ya bilgi vermenin de bu Locaların görevi olduğu kanısındayım. ...**”¹⁵⁵

Fransa’nın, “Doğu (Şark) Sorunu” olarak bilinen Ermeni ulusallaşmasının tetikleyicilerinden olduğu bağlamında düşünöldüğünde,

¹⁵³ Age., s. 49.

¹⁵⁴ Age., s. 71.

¹⁵⁵ Age., s. 41-42.

bu cümle La Renaissance Locasının uluslararası Masonluk anlayışına yara açan bir darbedir.

Osmanlı Maşrıkının kuruluşu öncesinde, Fransa Büyük Doğusu tarafından, La Renaissance Locasından D. J. Kohen'e benzer bir kurum oluşturulması yolunda destek verileceğinin vaad edilmesine rağmen herhangi bir girişimin yapılmadığı söylentisi de mevcuttur.¹⁵⁶

İtalya'ya gelince; bu ülkenin Masonik kurumları tarafından Osmanlı'da ulusal bir Masonluğun oluşturulması için destek verilmiştir. Bunun, Selanik'teki İtalyan Masonluğu ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki ilişkinin gölgesinde doğmuş karşılıklı güven anlayışına bağlı olduğu da yadsınamaz.

Ancak, önceki yılların isteksizliğine rağmen İtalya Büyük Doğusunun Osmanlı'da böyle bir oluşuma destek verişinde, "bölgesel otorite odaklı" birtakım tereddütlerin varlığı da kesindir. Bu tereddütler bağlamında bir şartı vardı İtalya B. Doğusunun: Osmanlı Maşrıkı kurulduktan sonraki yıllarda o topraklarda İtalya obediyanına bağlı localar bulundurma hakkının devamı. İleri sürülen bu koşul, bağlılı locaların zaman içinde Osmanlı Maşrıkına katılması halinde, var olan İtalya Büyük Doğusu Masonik gücünün zayıflaması olasılığına karşı bir önlemden başka bir şey değildi.

İtalya Büyük Doğusu 8 Aralık 1909 günlü toplantısında Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî'nin resmen tanınması kararını almış ve bu kararını uyum içinde olmayı yeğlediği Fransa Büyük Doğusuna da bildirmiştir.¹⁵⁷

Gerek Fransa gerek İtalya Büyük Doğularının birbirlerinden hiç de farklı olmayan düşünce ve davranışlarının gösterdiği, ulusal bir Osmanlı Maşrıkının kurulmasının ne denli isabetli olduğudur.

¹⁵⁶ Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, İst., 1982, s. 286.

¹⁵⁷ Age., s. 64-65.

8. Maşrık-ı Âzam Görev Başında

Beyoğlu Kulluk Sokak'ta kiralanan yeni lokalde 27 biraderin katıldığı 9 Ağustos 1909 tarihindeki toplantıyı Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmiri Aziz Hasan Paşa açmış ve başkanlığı Joseph Sakakini biradere bırakmıştır. Gündem gereği, önce Dâimî Heyet üyelerinin, seçilmiş oldukları görevleri üstlenmeleri (İs'ad) törenine geçilmiştir. Büyük Üstad (Üstad-ı Âzam) Mehmet Talât (Talât Paşa) seyahatte olduğundan, onun dışındaki tüm seçilenleri kapsayan bir tören yapılmış ve seçilenler görevlerinin sorumluluk ve yetkilerine sahip olarak yerlerine oturtulmuşlardır. Söz konusu görev sorumluluk ve yetkilerinin saptanması için yol gösterici olarak da Belçika Büyük Doğusuna ait tüzüklerin, Maşrık-ı Âzam tarafından aynen kullanılması kararı alınmıştır. Bu uygulama ile Türk Masonluğu "Büyük Doğu/Maşrık" sistemi içinde geçireceği uzun yıllara kapısını tamamen açmıştır.

7 Eylül 1909 günü yapılan ayrı bir törenle Üstad-ı Âzam Mehmet Talât aşağıdaki yemini etmek suretiyle görevine başlamıştır:

"Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti'nin nizamlarına ve esas kanunlarına riayet edeceğimi ve ettireceğimi, Büyük Maşrıkın Türkiye'de yegâne muntazam kuvvet olan Yüksek Şûranın himayesinde teşekkül eylediğini beyan ederek Yüksek Şûralar tarafından tanınmış olan Mason teşkilâtından başka kuvvetlerle münasebette bulunmayacağımı, bu yeminimin yalnız kendimi değil, bilhassa meşrû bir şekilde hâlefim olarak yerime geleceklere de taahhüd altında bulunduracağını vaad ve taahhüd ederim."

Büyük Üstad hem kendisini hem de ardıklarını bağlayıcı nitelikli olan bu yemini ederken başına geçtiği obediyanın Yüksek Şûra egemenliği altında olacağına da kocaman bir mühür basmış olmaktadır. Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî özgür bir kurum olmaktan çok uzaklarda idi artık.

Üstad-ı Âzam için yapılan törenin ardından Sakakini birader, Osmanlı Maşrıkının yedi Büyük Doğu tarafından “düzenli” olarak tanındığını ilan etmiştir.

İlk Localar Genel Tüzüğü

29 Eylül 1909’da bir Genel Kurul daha yapılarak tüm localar için bir Nizâm-nâme-i Umumî (Genel Tüzük) hazırlanması yetkisi ve görevinin Büyük Dâimî Heyete verilmesidir. Büyük Dâimî Heyet, bu tüzüğü ‘Türkiye Büyük Maşrıkının Alelumûm Mahfiller Hakkında Cârî Nizâm-nâme-i Umumîsi’ adı ile üç aylık bir süre içinde hazırlayacak ve 1 Ocak 1910 tarihinde onaylanan bu tüzüğün 1 Mart 1910’da yürürlüğe girmesi kararı verilecektir.

Türk Masonluğunun ilk “Localar Genel Tüzüğü” olan bu Nizamnamenin aslı Fransızca olarak hazırlanmış ve sonradan Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Öyle ki, basılı nüshaların bitmiş olması gerekçesi ile 1923 yılındaki tekrar basımında “Fransızca aslına tamamen uygun” hazırlandığına dair dönemin Kâtib-i Umumîsi Ali Refik imzalı bir açıklama notu dahi bulunmaktadır.¹⁵⁸ 1929 ve 1931 yıllarındaki ekleri ile 1932’de üçüncü baskısı yapılan bu tüzüğün kullanım ömrü çok uzun olmuştur.

Maşrık-ı Âzam ile Şûra’yı Âlî arasında “Antlaşma/ Konkordato”

Büyük Maşrıkın kuruluşundan üç ay sonra Şûra-yı Âlî ile bir Antlaşma/Konkordato imzalanmıştır. Taraflar arası ilişkiler ve yetki sınırlarını belirleyen 1 Kasım 1909 tarihli bu Antlaşmanın aslı Fransızca

¹⁵⁸ Age., s. 69.

olarak hazırlanmıştır. İmzalandıktan sonra yapılan çeviri ne yazık ki, anlaşılma zorlukları ile doludur. O dönemin Türkçesi ile yapılmış olan bu çevirinin *Türkiye'deki Hür Masonluk Tarihi* adlı anonim eserdeki metin, günümüz Türkçesi ile anlaşılır olabilmesi için yapılan parantezli katkılarla aşığıdadır:

Şûra-yı Âlî ve Maşrık-ı Âzam Arasında yapılan Antlaşma / Konkordato

Madde 1 - Memâlik-i Osmâniyye'de ve mülhakatında (bağlı yerlerde), İskoç Ritinin nazımı olan Şûrayı Âlî, Büyük Maşrıkın, Türkiye'de Osmanlı İmparatorluğu ile mülhakatında üçüncü derece dahil olduğu hâlde, birinciden üçüncüye kadar ilk derecat (dereceler) için yegâne merci-i muntazam olduğunu beyan eder.

Madde 2 - Büyük Maşrık dahi, Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Ritinin 33 üncü ve sonuncu derece Şûrayı Âlîsini, Memalîk-i Osmâniyye ile mülhakatında derecat-ı Âlîye, yani dördüncüden otuz üçüncü de dahil olduğu hâlde, 33 derece üzerinde hakkı hakimiyeti haiz yegâne Kudret-i Muntazama olmak üzere tanır, ilk üç derece için kendisine müfevvez (devredilen) salâhiyet-i idâriyyenin (idare yetkisinin) bu Şûra-yı Âlîden sudûr eylediğini (verildiğini) tasdik eder.

Madde 3 - Şûra-yı Âlî, Büyük Maşrık'a İskoç Ritinin birinciden üçüncüye kadar mahfiller ihdası, bunların münferiden idaresini deruhte etmek salâhiyetini bahşeder (bağışlar). Büyük Maşrık kendisine bahşolunan mukarrerattan (kararlardan) inhirâf etmemeyi, yalnız İskoç Ritinin birinciden üçüncüye kadar tekrisler icra eyleyeceğini taahhüd eyler. Maamafih, Büyük Maşrık birinciden üçüncüye kadar derecatın merci-i idaresi olmak itibarıyla, hey'eti müteşekkilesinde üç derecatı ulâdan (üç şerefli derecelerden) ileri dereceler için tekriste bulunmaksızın sembolizma ile İskoç heyet-i müttahidesinin (İskoç birliğinin) ve muntazam Masonluğun tasdik eyledikleri Ritleri tevhid etmeye (birleştirmeye) mezundur.

Madde 4 - İki kuvveyi Masoniye kendi idarelerine tabi mahafil (localar) tarafından bir râsimeye (törene) iştirake davet olundukları zaman birlikte idhâl (birlikte girecek) ve aynı merasim-i ihtirâmiye (saygı merasimi) ile kabul edileceklerdir. Vazife itibarı ile siyyân (eş seviyede) erkân, yekdiğeri muvacehesinde bulununca hakk-ı takaddüm (protokol önceliği), sinn-i haricilerine (fiziksel yaşlarına) göre tayin olunur.

Madde 5 - Şûra-yı Âliye mensup haiz-i rütbe Masonlar, buldukları birinci, ikinci ve üçüncü derece mahfillerinde alametlerini gerek aza gerek zâir (ziyaretçi) sıfatıyla takınabilirler. Fakat bu mahfiliden şahsen bir gûna imtiyazı mahsus-u haiz (özel sıfat önceliğine sahip) olamayacakları gibi hiçbir tedbir-i istisnaiye (farklı tedbire) hedef olamazlar. İskoç mahafili, İskoç Riti mensupları ile Şûrayı Âliye derecatını haiz biraderlerin kabulü emrinde İskoç Ritinin umumi nizamlarına tevfiğ-i hareket (birlikte hareket) eyleyeceklerdir.

Madde 6 - Her iki kuvvet heyetleri umûrun hüsn-i suretle temşiyeti (kararların iyi şekilde yürütülmesi hususunda) müttehid-ül-rey (aynı görüşte) bulduklarından Büyük Maşrık'a tabi ve üçüncü derecenin fevkinde derecata müstahak (hak kazanmış) Masonlar, mahfiller tarafından Şûrayı Âliye tâbi mahfillere teklif edileceklerdir. Esas nizamlara tevfiakan (esas nizamlara göre) Şûrayı Âli, sahip olduğu derecat-ı Âliyenin hakimi mutlakıdır.

Madde 7 - Her iki taraf merci-i istînâf (temyiz) veya tasdik-i hükmü mühletlerinin inkızâsı (sona erışı) akabinde lâalettayin (ayırd etmeksizin) bir mahfil levhalarından terkin olunan (silinen) biraderlerin esamisini (isimlerini) yekdiğerine mütekebilen tebliğ edeceklerini taahhüd ederler. İşbu taahhüdnâme her iki tarafın tasdiki gününden itibaren itibar-ı meriyyet edecektir.

Madde 8 - Tarafeyn-i âkideynden (antlaşma taraflarından) her biri, Âmir-i Hâkim-i Âzam veya Üstad-ı Âzamin adresine taahhüdlü bir mektupla taraf-ı diğeri altı ay evvel haberdar ederek işbu ahitnâmeyi feshetmek hakkını muhafaza eder. İtilâfnâmenin inkızasının tebliği anında, Şûra-yı Âlice ihdâs olunup (meydana getirilip) Büyük Maşrıkın tesisine iştirak etmiş olan 1 numaralı (Vatan), 2 numaralı (Muhibbân-ı Hürriyet), 3 numaralı (Vefa), 4 numaralı (Şafak), 5 numaralı (Resne) ve bir de (İttihad-ı Terakki Hakiki Muhipleri) na-

mındaki mahfiller, Büyük Maşrıkın kuvve-i hâlikası (yaratıcı gücü) olan Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti Şûra-yı Âlîsine ittibâ ve rücû edeceklerdir (tâbi olarak geri döneceklerdir). Şûrayı müşârün-ileyh (adı geçen Şûra) kendi mahfillerini tasnif ederek idarelerini bilistihkak (haklı olarak) doğrudan doğruya kendi hakkı kazası (yargı hakkı) altına alacaktır

İşbu ahitname 1909 senesi Teşrinisanisinin birinci cumartesi günü kıraat, tasdik ve tahtım edilmiştir (okunup, onaylanmış ve mühürlenmiştir).

İmzalar:

İskoç Riti Şûrayı Âlîsi namına Âmir-i Hâkim-i A'zam Aziz Hasan 33 ve dört vazifedar.

Büyük Maşrık Namına Üstadı A'zam Mehmet Talât ve dört vazifedar.

Bu anlaşmaya göre;

- Maşrık, simgesel derecelerin idarî yetkisinin, Şûra tarafından bir tür bağışlama şeklinde verilmişliğini (sudûr eylediğini) kabul etmektedir. (Madde 2-3)

- Maşrıka, çeşitli Ritleri birleştirme izninin verilmiş olduğu belirtilmektedir ki bu, Fransa Büyük Doğusuna (GODF) ait bir uygulamadır. (Madde 3)

- Anlaşmanın bozulması hâlinde Şûranın, kurucusu olduğu “Vatan”, “Muhibbân-ı Hürriyet”, “Vefa”, “Şafak”, “Resne” ve “Terakki ve İttihat Hakiki Muhipleri” localarını geri alacağı Maşrık tarafından kabul edilmiştir. (Madde 8) (Burada anlaşılamayan Mısır obediyanından gelen Resne Locasının Şûraca kurulmuş olmadığı hâlde isminin yazılmış olması ile bu yanlışa aynı özellikteki Uhuvvet-i Osmaniyye Locasının niçin dahil edilmediğidir.)

Üstad-ı Âzam Mehmet Talât'ın görev yemini ve bu anlaşma kapsamında net olarak görülen Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî'nin, Şûrayı Âli himayesi altında kurulmuş olduğudur. Tek yetki alanı simgesel derecelerin idaresi bağlamında sınırlandırılmış olan Maşrık, egemenliğine razı olduğu Şûra bağlısı felsefi dereceler için üye sağlayıcı bir kurum olarak yoluna devam edecektir.

Osmanlının iki kurumu arasında imzalanan bir anlaşma metninin ülkenin ana dili yerine Fransızca hazırlanması çok gariptir. 1910 yılı başında kabul edilecek “Türkiye Büyük Maşrıkının Alelumûm Mahfiller Hakkında Cârî Nizâm-nâmei Umumîsi” adı ile hazırlanacak olan ilk Localar Genel Tüzüğü'nün ve aynı yıl kullanılan locaların çalışma rehberleri (ritüeller) de Fransızcadır. İlerideki yılların ritüelleri ise bunların tercüme edilmişleri olarak kullanılacaktır. Osmanlı Türkçesi ile yapılan çevirilerin anlam yönünden büyük sıkıntılar doğuracağı da kuşkusuzdur.¹⁵⁹ Görünen, Fransız Masonluk sistemine bağlılığın nerelere kadar işlemiş olduğudur. Bunda, dönemin Batı'ya özentisinin Fransa eksenli oluşu da yadsınamaz bir etkidir. Sonuç olarak, Türk Masonluğu kendisinin Fransız Büyük Doğusunun çekmecesine ki-

¹⁵⁹ Arapça veya Farsça dillerinden alınmış çok sayıda sözcüğün Türkçe'ye karıştırılması ve Arap alfabesi ile yazılmasının getirdiği okunuş zorluklarının ortaya koyduğu yanlışlar yığını içinde çırpınmak günümüz araştırmacısının kaderidir. Örneğin; yukarıdaki Anlaşmanın 2. maddesindeki “müfêvvez” sözcüğü mevcut çalışmaların hiçbirinde yoktur ve çoğunda “müfâvaza” olarak okunup, yazılmıştır. Bu sözcüklerden ilki “devredilen, verilen” diğeri ise “eşitlik, ortaklık” anlamına gelmektedir. Bu büyük anlam kargaşasının suçlusu sözcüklerin alındıkları dilin dilbilgisi kurallarından çıkarılmış olarak kullanılmaları ve bir de Arap harfleri ile yazılıp, okunuşlarındaki garipliktir. Sonuç olarak, birtakım yanlışlar emek verilerek hazırlanan yeni çalışmalarda da bir öncekinden aynen aktarılmak suretiyle tekrarlanmaktadır. Dolayısıyla, araştırmacıların doğruyu bulmak için gereken çabayı esirgememeleri büyük önem taşımaktadır.

litlemeyi tercih etmiş ve böylece uzun yıllara sarkacak bir soruna da zemin hazırlamıştır.

Bu arada, Osmanlı Maşrık-ı Âzamı, Şûra-yı Âlî ile imzaladığı anlaşmadan aldığı güçle olsa gerek; kendi toprakları üzerindeki İtalya obediyanı localarının yönetimi konusunda İtalya Büyük Doğusundan gayri bir otoriteyi tanımadığını açıklayarak kenara itilen bir tutum takındığı İtalya Yüksek Şûrasını karşısına almışsa da bu durum İtalya'nın 8 Aralık 1909'da Osmanlı Maşrıkını tanıma kararı almasına engel olmayacaktır.¹⁶⁰

La Turquie Locası

The Concise History of Free Masonry adlı eserin yazarı Robert F. Gould'a göre Osmanlı Maşrık-ı Âzaminin kuruluşu sonrasında İstanbul'da 'La Turquie' isimli ve İskoçya obediyanına bağlı bir loca doğmuştur. İngiliz, Türk, Rum, Ermeni, Yahudi ve Suriyeli üyelere sahip bu locanın ömrünün kısa oluşunun nedeni kuruluşunun zayıf bir temele dayanmasıdır. Yazar Gould'un, La Turquie Locasının çalışma toplantılarının yapıldığı mabette üç dinin kutsal kitapları olan İncil, Talmud ve Kuran'ın bulunduğu dair olan saptaması Masonluğun dine karşı oluşuna verilecek yanıt yönünden çok önemli bir bilgidir.

21 Aralık 1909 - Şûra-yı Âlî'de Yeni Dönem

Şûra-yı Âlinin kuruluşunu takip eden birkaç ay içinde üye sayısını 23'e yükselttiğini belirtmiştik. 3 Kasım 1909'da katılımı yapılan Faik Süleyman Paşa ile gerekli yapısal sağlamlığın oluşturulduğu kanısına varılmış olmalı ki, 21 Aralık 1909 günkü toplantıda "kuruluş döneminin" tamamlandığının işareti olarak yapılan seçimle yeni görevliler saptan-

¹⁶⁰ Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilâl*, s. 64-65.

mıştır. Görüleceği üzere bu seçimde kuruluş sonrasındaki aylarda 33. dereceye yükseltilerek Şûraya dahil edilenler de görevlendirilmiştir.

21 Aralık 1909'da yapılan Şûra-yı Âlî görevliler seçimleri sonuçları:

Hâkim Büyük Âmir Aziz Hasan Paşa, Hâkim Büyük Âmir 1. Muavini M. Cavit, Hâkim Büyük Âmir 2. Muavini J. Sakakini, Büyük Umumî Müfettiş Faik Süleyman Paşa, Büyük Umumî Mftş. Muavini Mehmet Talât, Büyük Umumî Kâtip D. J. Kohen, Büyük Umumî Hatip M. Noradounghian, Büyük Umumî Hazine Emîni Osman Talât, Büyük U. Hazine E. Muavini Galip Mehmet, Büyük Hasenat Emîni Dr. Mehmet Ali, Büyük Hasenat Em. Muavini Emanuelle Carasso,¹⁶¹ Büyük Muhakkik Rıza Tevfik, Büyük Arşiv ve Kütüphanesi Üst. Mehmet Arif, Büyük Muhafız Galip Bey, Büyük Muhafız Yard. M. Fuat

¹⁶¹ Macedonia Risorta Locasının İttihat Terakkiciler tarafından, gizlilik yönünden kullanılmasına yol açan Emanuele Carasso da anılan cemiyetin üyesi olmuş ve Türk Masonluğuna döşenen patikada önemli görevler üslenmiştir. 1908'deki devrim sonrasında Osmanlı vatandaşlığına hak kazanmıştır. Selanik mebusu olarak Osmanlı parlamentosunda bulunmuştur. 31 Mart Vakası olarak anılan "karşı devrim" harekâtının sonrasında II. Abdülhamid'e tahttan indirildiğini bildiren dört kişilik heyetin de üyesi olmuş, 1912'de tekrar Selanik ve 1914'te ise İstanbul mebusluğuna seçilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında kendisine verilen iâşe müfettişliği sırasında halk ve ordu için sağlanan bazı ürünlerin dış ülkelere satılması ile yapılan yolsuzluk nedeniyle Şubat 1919'da tutuklandı. Yaptığı yolsuzluk iki milyon lirayı bulmaktaydı. Yarım milyonluk kefaletle serbest kaldıktan sonra İsviçre'ye ve hemen ardından İtalya'ya geçiverdi.

1934'te ölen E. Carasso, kızı Ester tarafından İstanbul'a getirilerek Arnautköy Musevi Mezarlığı'na defnedilmiştir. [Abdülhamid'in tahtan indirilişini bildiren heyet, eski Bahriye Nazırı Arif Hikmet Paşa, Ermeni-Katolik asıllı Aram Efendi, Arnavut asıllı Mebus Esad Toptani ve Musevi asıllı Mebus Emanuele Carasso'dan oluşuyordu.]

Hulusi, Büyük Tören Üstadı Sarim Kibar, Büyük Sancakdâr Mithat Şükrü, Büyük Kılıçdâr Rahmi Bey, Selânik temsilcisi Sabri Kâtipzade.

Bu listenin alt kısmında 21 Aralık 1909 tarihi ile “H. B. Âmir Aziz Hasan; H. B. Â. Muav. M. Cavit; H. B. Â. Muav. J. Sakakini; B. U. Kâtip D. J. Kohen ve B. U. Hatip M. Noradounghian”ın onay imzaları bulunmaktadır.

Şûra-yı Âliye ait bu seçim sonuçlarına kitabımızda yer verilmesinin nedeni, gelecekteki araştırmalar için olan önemidir. Hemen belirtmemiz gereken; bu listenin, 1922 yılında Maşrık-ı Âzamın Büyük Hasenat Emîni olan Jessua birader tarafından Fransızca olarak yazılmış bir kitapçığın eki olduğudur. Anılan kitapçık *Exposé Historique Sommarie de la Maçonnerie En Turquie* adı ile Türkiye’deki Masonluk tarihçesi özeti niteliğinde ise de Jessua biraderin kaleminden çıkan metin bölümünde küçümsenemeyecek yanlışlar bulunmaktadır. İşin ilginç tarafı; o bölümün sonunda dönemin Üstad-ı Âzamı (Büyük Üstadı) Besim Ömer ve Büyük Kâtip Ali Refik biraderlerin, 15 Mayıs 1922 tarihi ile atılmış tasdik imzalarının bulunmasıdır.¹⁶²

Üstad-ı Âzam M. Talât Paşa Görevi Bırakıyor

Hatırlanacağı üzere, işleri dolayısıyla Büyük Loca görevlilerinin is’ad törenine katılmayan Üstad-ı Âzam Talât Paşa için yaklaşık bir ay sonra tören yapılmıştı. Kendisi, 1910 yılı içinde politik karmaşa zeminindeki faaliyetinin daha da yoğunlaşması, İrtihat Terakkiye olan muhâlefetin gittikçe büyümesi nedenlerine bağlı olarak verdiği karar sonucu görevi bırakmıştır. Üstad-ı Âzamlık bir süre için Büyük Üstad Yardımcısı Miralay Galip Bey tarafından vekâleten yürütüldükten

¹⁶² *Exposé Historique Sommarie de la Maçonnerie En Turquie* ile ilgili olarak bkz. “Tarihimizden Belgeler”, *Mason Dergisi*, Sayı: 114-115 ve 117.

sonra yapılan seçim sonucu olarak görev Faik Süleyman Paşa (1876-1916) tarafından devralınacak ve 1912 yılına kadar sürdürülecektir.

Talât Paşanın Büyük Üstadlık görevinden ayrılışının nedenini o sıralardaki şu olaylarla aynı şablona koyarak değerlendirmek doğru olacaktır:

- İttihat ve Terakkinin 1908 Meşrutiyet ilanından beri uyguladığı baskıcı politika ülke içinde bir “karşı çıkış” fikrini oluşturmuş ve bu Cemiyet içinde bölünmelere de neden olmuştur. Şubat 1909 ile Şubat 1910 arasında “Osmanlı Demokrat”, “Mutedil Hürriyetperveran”, ve “Ahali” fırkaları kurulmuş iktidardaki İttihat ve Terakkinin muhalifleri olarak Meclis’te örgütlenebilmişlerdir. Yakın gelecekte Masonluğu hedef alanlar tarafından sağ görüş sahibi Hizb-i Cedid grubu ve sol anlayış çizgisinde olanların kuracağı Hizb-i Terakki grupları ve muhalif Hürriyet ve İtilâf Fırkasının kurulacağı belirginleşmiştir. (Kasım 1911) Bunun hemen ardından da ordu içindeki bazı subayların örgütlediği İttihat Terakki karşıtı “Halaskâr Zabitan Grubu” oluşturulacaktır.

- Kurucuları arasında Derviş Vahdetî, Said-i Nursî ve Şeyh-ül-İslâm Mehmet Sadık Efendi’nin bulunduğu, İslamcı ideoloji ağırlıklı olan “İttihad-ı Muhammedî Fırkası” 5 Nisan 1909’da kurulmuş ve 25 Nisan 1909’da Harp Divanı tarafından kapatılmış olsa da bu çok kısa ömürlü parti, 13 Nisan 1909’daki 31 Mart vakasının tam bir destekçisi olduğu için ülkedeki sağcı kesimde hayli derin bir iz bırakmış bulunmaktadır.

- Partinin parlamenter yapısının dağılmasına ve iktidarın kaybına doğru bir gidişat kendini göstermiştir.

Talât Paşa gönül bağıyla iki ezoterik (bâtınî) disiplin içinde yaşamayı seçmiş bir kişiydi. Bunlardan biri, net olarak bilindiği gibi Masonluğu diğeri de Bektaşî tarikatı mensubu oluşudur. Kendisine bu konularla ilgili olarak sorulduğunda verdiği yanıt şudur:

“ ... Evet, Masonum. Nasıl Bektaşiliği, millî bir tercih yolu olarak kucakladımsa Masonluğu da âlem-şümûl bir beşerî muhabbet (dünyayı saran bir insanlık sevgisi) ve uhuvvetin (kardeşliğin) bütün insanlık için saadet ve huzuru temin ve hatta tesis edecek yolun, daha çok fikrî irşâd menbalarından telâkki ve kabul ettim. Böylesine âlem-şümûl muhabbet ve uhuvvete milletimi lâıyk ve bu faziletin onun zatında mündemiç olduğuna (kişiliğinde var olduğuna) inanarak Osmanlı Masonluğunun Maşrık-ı Âzamlığını kemâl-i fahr ile (yüksek bir şerefle) kabul ve îfâ ettim.”¹⁶³

1911 - Zor Yılların Başlangıcı

1911'den başlayarak Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde, her biri büyük bir yıkımın parçaları olan toprak kayıpları ve iç politikada yaşanan karmaşa sırasında Türk Masonluğunda da duraksamalar yaşanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin devlet yönetiminde etken hâle gelişine olumsuz bakanların, Cemiyetin ileri gelenleri arasında Masonların varlığını öne çıkararak, Masonluğu yeme ve Masonları yıpratma taktiğini kullanmaları bu dönemde yoğunlaşmıştır. Örneğin, 1911 yılında İstanbul basınında Masonluk karşıtı yazıların yer alması, Leo Taxil'in yazdığı antimasonik kitaplardan birinin tercümesi ile muhâlefeti oluşturan Hürriyet ve İtilâf Partisi tarafından iktidardaki İttihat ve Terakki üyesi Masonların yıpratılmasını hedefleyen antimasonik propaganda için kullanması, bazı locaların 1912-13 yıllarındaki çalışmalarında kısıtlanma, hatta bir yıla yakın süren tatiller yaşanmasına neden olmuştur.¹⁶⁴

¹⁶³ Bkz.Güngör Öcal, “İki ezoterik kurum Bektaşilik-Masonluk”; Kule Kitap; İst.; 2024; s. 189 (dip not 283)

¹⁶⁴ Bkz. *Muhibbân-ı Hürriyet Locası Tarihi, 1909-34*, Alaeddin Matb., İst., 1934, s. 24 ve K. Apak, *Ana Çizgileri ile Türkiye'de Masonluk Tarihi*, s. 85.

İttihat ve Terakki'nin 29 Eylül 1911'de Selânik'te yapılan kongresinde, yenilenen Cemiyet tüzüğüne: "Gizli cemiyetlere ve siyasi muhtelif fırka ve cemiyetlere intisâb edenler Cemiyetten tard olunur." şeklinde bir madde konulmasını, yürütülmekte olan "yıpratılma hareketine" karşı bir tedbir nitelikli yorumlamak da mümkündür. Ancak, bu maddenin Masonluğu da kapsadığının kabul edilmesi gerektiğine dair bir açıklık taşımadığı da kuşkusuzdur. Nitekim, bu maddenin Masonlar arasında pek ciddiye alınmadığı da hissedilmiştir.¹⁶⁵

33. Dereceye Çıkarılmış Rıza Tevfik Hakkında

[1911-12 yılında özellikle İttihat ve Terakki üyesi Masonların yıpratılması amaçlı girişimlerden söz edildiğinde Dr. Rıza Tevfik'in (1869-1949) de anımsatılmasının gerek ve şart olduğu kanısındayız.]

Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Osmanlı Yüksek Şûrasının yeniden kuruluşu için gerekli olan sayıyı bulmak üzere 33. dereceye yükseltilecek kurucular arasına katılmış ve Osmanlı Dönemi'nin son yıllarında, politika düzeyinde yer almış, doktorluğunun yanında şair ve filozof olarak da kabullenilmiştir. 1907'de girdiği İttihat ve Terakki Cemiyetinden ayrılarak, önce Hizb-i Terakki grubuna sonradan da 21 Kasım 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkasına¹⁶⁶ geçmiştir. Bu partiye

¹⁶⁵ Orhan Koloğlu, *İttihatçılar ve Masonlar*, İst., 1991, s. 297. İT'nin yeni tüzüğüne bu maddeyi koymasını, o sırada Harbiye Nazırı olan Mahmut Şevket Paşa'nın baskılı otoritesinin etkisi ile getirilen bazı özgürlük sınırlamaları içinde "cemiyetlerin" bulunmasına da bağlamak gereklidir. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İst., 2010, s. 155.

¹⁶⁶ Bazı yazarların eserlerinde "Hürriyet ve İtilâf Fırkasının o yıllar içinde iktidar olduğu bir dönemin varlığının" ifade edildiği saptanmıştır. Bu yapıtlardan yararlanarak yazılı çalışmalar hazırlayanlar da maalesef aynı yanlış tekrarlamışlardır. Oysa, Hürriyet ve İtilâf Fırkası hiçbir zaman iktidar olamamıştır. Sadece Mütareke (30 Ekim 1918) döneminin çeşitli hükûmetlerindeki bazı nazırlar bu

geçince, önceden üyesi olduğu İttihat ve Terakkiye hücum etmeye başlamış ve bu tutumunu İttihat ve Terakki üyesi olan Masonların basın yolu ile açıklanmasına kadar götürmüştür. Öyle ki, dönemin Şeyhülislâmı ve Mason olan Musa Kâzım'ı "*Mason değilsen tekzip et!*" şeklinde zora sokan bir yazı dahi yayımlamıştır.¹⁶⁷ Cemiyet içindeki tüm Masonların isimlerinin açıklanmasını bir tür görev edinmiştir. İsmi açıkladıkları da siyaset hayatında birtakım olumsuzluklar yaşamıştır. İşin garibi, bu arada kendisinin Masonluğunun devam ettirilmesi ve 1919'da Üstad-ı Âzamlığa (Büyük Üstatlığa) seçilmesidir. Ancak, üç yıl sürecek bu görevi, siyaseti Masonluk içine sokması nedeniyle bir yılda bırakmak zorunda kalmıştır.

Yakın gelecekte Rıza Tevfik'in iki büyük yanlışı daha olacaktır. Bunlardan ilki 1920'de Sevr Antlaşması'na "kabul" imzası atan Osmanlı heyetinde yer alması, ikincisi ise Mustafa Kemal'in önderi olduğu Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkması ve savaş sırasında ülkenin İngiliz mandası olmasını şiddetle savunmasıdır.¹⁶⁸ Bu savaşın kazanılmasının ardından da yurt dışına kaçacak ve 1943'e kadar sürgün hayatı yaşayacaktır. Kendisinin karakter yapısına ışık tutan şu sözleri, bir Fransız gazetesine verdiği demeçtendir:

"... İngilizlerden çok şey öğrendim. Fransız medeniyetine hayranım. Bende duygu ve düşünce bakımından beğenilecek ne varsa, sizindir. Bende fena olan her şeyin kaynağı benim. (...)"¹⁶⁹

---

fırkanın üyesidirler. Bu fırka, Rum, Ermeni, Arap, Bulgar ve Arnavut kökenli mebuslar tarafından kurulmuş, İttihat ve Terakkiyi devirmek amacını güden bir partidir; ilk başkanı da geleceğin "vatan haini" Damat Ferit Paşa'dır.

¹⁶⁷ O Musa Kâzım Efendi ki, 1911'de Meclis-i Mebusan'da kendisini suçlayanlara, Masonluğun vazgeçilmez ilkelerini özetleyerek kendisinin de Mason olduğunu iftihar ile açıklamıştır. Ayrıntılar için bkz. *Tesviye Dergisi*, Sayı: 11, s. 17-18.

¹⁶⁸ Kendisi "İngiliz Muhipleri Cemiyeti" üyesidir.

¹⁶⁹ Yakup K. Karaosmanoğlu, *Ergenekon*, s. 125. (Bu alıntı T. Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Eylül 2005, s. 690, dipnot 6.)

Rıza Tevfik'in bu sözlerinde Türklüğün aşağılanışının perdelendiği yadsınamaz. Kendisi hakkında şu birkaç satıra sığdırılan bilgilere ve o zamana kadar yaptıklarına karşın nasıl olup da 1918 yılında Üstad-ı Âzam (Büyük Üstad) seçilmiştir?

Akla gelen olasılık, 1918'deki Mütareke öncesinde çok sayıda Masonun üyesi olduğu İttihat-Terakki'nin çöküşü ve Mütareke sonrasının iç politika arenasında Rıza Tevfik'in Maarif Nazırlığı ve Şûrâ-yı Devlet Reisliği'ne getirilecek kadar güçlenmiş olmasının Üstad-ı Âzam seçiminde ona oy verenleri etkilemiş olmasıdır. Ne olursa olsun, bu kişiye olumlu oy veren Masonlar affedilemez bir hatanın ortaklarıdır.

1939'da çıkarılan af yasası ile anavatanına dönmek olanağı kendisine bildirildiğinde, Rıza Tevfik, "*Orada bir dikili ağacım yok ki, gelip ne yapayım?*" diye cevaplamış ve dönüşünü de 5 yıla yakın bir süre ile ertelemiştir.¹⁷⁰

Trablusgarb Savaşı (1911-1912)

Hatırlanacağı üzere, önce Osmanlı Şûra-yı Âlisi ve ardından da Maşrık-ı Âzamanın oluşturulması için İtalya Büyük Doğusunun (Grande Oriente D'Italia) Osmanlı'ya olan büyük desteği, Fransa Büyük Doğusunun Osmanlı'da 1909'a kadar sahip olduğu egemen pozisyonunda bir aşınmanın nedeni olmuş ve İtalyan Büyük Doğusu onunla yer değiştirmişti. Ancak, 28 Eylül 1911 tarihinde, İstanbul'daki büyükelçiliği kanalı ile bir gün süreli nota vererek ertesi gün de "savaş açtığını" ilân eden İtalya'nın 7 Ekim 1911'de Trablusgarb'ı işgale başlaması tüm Osmanlı toplumunda şaşkınlıkla karışık bir zor durum yaratmıştır. Bu durumda Türk Masonların tepkileri de yazıya dökülmüş ve İtalyan

¹⁷⁰ Ahmet Akkan, *Büyük Üstadlar*, İst., 1997, s. 38.

Büyük Doğusuna 19 Ekim 1911 tarihli bir mektup gönderilmiştir.¹⁷¹ Osmanlı Maşrık-ı Âzamı tarafından yollanan bu yazıda, İtalyan Masonlarının kendi hükûmetleri üzerinde oluşturacakları etki ile savaşın engellenmesi, bu savaşın Masonluğa büyük zararlar vererek düşmanlarını sevindirdiği belirtilmekte ve her iki ülkenin Masonlarının birbirine daha sıkı bir şekilde yakınlaşmaları dileğinde bulunmaktaydı. İtalya Masonlarının devlet yönetimine etken olabileceğini sanmak gibi ütöpik bir düşüncenin ürünü olan bu mektubun yazılış nedenleri düşünülürken; 10 Mayıs 1911'de iki Maşrık arasında bağtlanan 'dostluk garantisi' ile dönemin Dışişleri Bakanı San Giuliano'nun da birader olduğunu anımsamak yerinde olacaktır.

2 Kasım 1911 günü yapılan İtalyan Büyük Doğusu (Maşrık-ı Âzamı) toplantısında okunarak; 'İtalya'nın çıkarlarına ve saygınlığına' karşı hiçbir davranışta bulunamayacak olan İtalya Büyük Doğusunun bu savaşın 'kendi vatanı zarar görmeden' son bulmasından mutluluk duyacağı kapsamlı bir cevap yazılması kararı alınmıştır.

Osmanlı Maşrık-ı Âzamına gönderilen yanıtın Muhibbân-ı Hürriyet Locasının bir toplantısında okunuşu ile ilgili tutanak özeti aşağıdadır:

"10 Kânûn-ı sâni 327 tarihli celsede İtalyanların Tarabulusu Garb'ı işgal etmeleri üzerine Türk Maşrıkı vasıtası ile İtalya Maşrıkına vaki müracaat ve yazılan protesto levhasına vürüd eden cevapta Tarabulusu Garb'ın işgali vatanlarının muhafazasına mecbur olmaları dolayısı ile icra edildiği cihetle kendilerini mazur add etmeliğimiz temennisini izhâr etmeleri ile Tarabulusu Garbran çekildiğimiz takdirde muharebeye nihayet veri-

¹⁷¹ İtalya'nın Kuzey Afrika'da bir sömürge imparatorluğu kurma amaçlı bu saldırısının altında yatan en önemli faktör, 1909 yılında Rusya ile yapmış olduğu Raccogni Antlaşmasıdır. Gizli olan bu akde göre, Rusya'nın Boğazlar ile ilgili ve İtalya'nın da Trablusgarb'daki çıkarlarına tarafların göz yummaları kabul edilmiştir. Avusturya, Almanya, İngiltere ve Fransa'nın ise aynı eylem için İtalyaya politik destek vermeyi kabul ettikleri de daha önceki yıllardan bilinmektedir.

leceği bildirilmiştir. Bu cevap Maşrıkça teessüfle karşılanmış ve Masonluk esâsâtına ve felsefe-i meslekiyemize mugayir siyasi bir cevap olduğu görülmüş ve bu hal bilcümle dünya Maşrıklarına tamim edilmiştir.”¹⁷²

Trablusgarb Savaşı sırasında İtalyan Büyük Doğusuna; üyelerinin çoğu Mason olan Fransa’daki “İnsan Hakları Derneği”, Belçika B. Doğusu tarafından mektuplar yazılmış ve La Renaissance Locası da İtalya’nın başlattığı bu savaşı onaylamadıklarını ifade eden uluslararası bir bildiri dağıtmıştır. Almanya Masonlarından L. Wolfgang ise bir Mason dergisinde bu savaşın “rahip takımının kışkırtması” olduğunu savunan bir makale yayınlamıştır. İtalya Büyük Doğusunun bu konudaki yanıtlarının tamamı savaşın bir ulusal dava olarak haklılığını savunur içerikte olmuştur.

Özellikle Fransa’nın davranışında, Osmanlıdaki İtalya obediyanı bağlı locaların, savaş gerginliği ile silkelenmesi sonunda oluşacak boşluğu kapmak hesaplamasını akla getirmemek mümkün değildir. Unutulmamalıdır ki, çok yakın geçmişte, Selanik’teki İtalyan Masonluğunun İttihat ve Terakki Cemiyetine verdiği destek Osmanlı coğrafyasında Fransız ve İngiliz Masonluğuna olan ilginin kaybına neden olmuştur. Dolayısıyla bu savaşın, Fransız obediyanının kaybettiklerini yeniden kazanmak fırsatı yaratabileceğini düşünmek de yanlış değildir.

Osmanlı Maşrıkının coğrafi şemsiyesi altında olan La Renaissance Locasının yayınladığı uluslararası bildiri de bağlı olduğu Fransa Büyük Doğusundan izinsiz veya o makamdan bir direktif almaksızın yapacağı bir eylem değildir. Bu, uluslararası Masonik bir kuraldır.

¹⁷² *Muhibbân-ı Hürriyet Mahfili, Bir Çeyrek Astırlık Hayat, 1909-1934*, Alâeddin Matbaası-İst., 1934, s. 23. 10 Kânûn-ı sâni 1327’de (yani 11 Ocak 1911’de) yapılan toplantının tutanak özeti olarak verilen bu bilginin tarihlendirilmesinde bir yanlışlık olduğu kesindir. Zira, anılan işgal 5 Ekim 1911’de başlamıştır. Toplantı tarihi ise bu tarihin dokuz ay öncesine rastlamaktadır ki, henüz ortada işgal ve savaş olayları yoktur. (Alıntıdaki kelime düzeltileri tarafımızdan yapılmış, Trablusgarb’ın Arapça adının ‘Tarabulusu al-Garb’ oluşu nedeniyle düzeltilmemiştir.)

Dolayısıyla, bu işin La Renaissance Locasının kendi özgür kararı ile yapılmış olduğu da kuşkuya açıktır. Aşağıdaki alıntı anılan bildirinin bir bölümüdür:

“Bir aydan beri, İtalya ile Türkiye arasında beklenmedik şekilde patlak vermiş olan bir savaşın tanığı oluyoruz. Fransız Büyük Doğusuna bağlı, İstanbul Doğusundan Renaissance Locasına bağlı Masonlar olarak, sonuçları görevimizi zora sokan bu olaylar karşısında sessiz kalamayacağız. Bizce kutsal olan ve uzun yıllar istibdatla bastırılmış olan fikirlerin yeni rejimle gelişmesini umut ederken, kötü bir savaş bu gelişmeyi engelledi ve fanatizmin kazanmasına yol açtı.

Evrensel Masonluğu, bütün Büyük Doğulara ve Büyük Localara seslenerek bütün reaksiyoner hareketlere ve bu üzüntü veren çatışmaya son verecek bir fikirde birleşmelerini istiyoruz.”¹⁷³

İşin aslına bakılırsa, Osmanlı Maşrık-ı Âzamının kurulması ile aynı coğrafyada locaları bulunan yabancı obediyanların tamamı ülkedeki Masonluğun yakın gelecekte kontrollerinin dışına çıkacağını algıladıkları için durumdan hiç de hoşnut değillerdi. Ancak, 1909’daki ulusal Türk Masonluğunun oluşturulmasında yer almak da kaçınmayacakları bir durum idi.¹⁷⁴

Trablusgarb Savaşı bağlamında iki ülkenin Mason kurumları arasındaki yazışmaların ortaya koyduğu gerçek; Masonluğun temel ilkesi “evrensel kardeşlik” işlerliğinin, öncelikle devletlerin aralarındaki ilişkilerin sağlamlığına eksenli olduğudur. Dolayısıyla, “ulus olmak” anlayışının yeri Masonluktan çok daha öndedir.

¹⁷³ Orhan Koloğlu, *İttihatçılar ve Masonlar*, Gür Yay., İst., 1991, s. 291.

¹⁷⁴ Trablusgarb Savaşı’yla ilgili İtalya Büyükelçiliği ile Bâbıâlî arasındaki 28-29 Eylül 1911 tarihli yazışmalarla, savaş sonunda yapılan 15-18 Ekim 1912 tarihli Ouchi(Uşi) Antlaşması metinleri için Bkz. Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt 2, Baha Mat., İst., 1966, s. 644-653.

Maşrık-ı Âzam Uykuda

5 Ekim 1914 ile 4 Mayıs 1916 arası Osmanlı Maşrık-ı Âzama, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle çalışmalarına ara vermek gereğini görmüş ve uykuda kalmıştır. 1916 yılının sonlarına doğru yeniden Masonlukta hayata dönüşün işareti olan çalışmalara başlanmıştır. Bu tarihlerin doğruluğu hakkında kuşkululu olmamak gerekir, çünkü bu bilginin kaynağı bizzat Büyük Kâtip Rasim Ferid biraderin imzasını taşıyan Belçika Büyük Doğusuna yazılmış bir mektuptur.¹⁷⁵ Eş anlamda bir bilgi Muhibban-ı Hürriyet Locasının tutanak özetlerini oluşturan kitabın 26. sayfasında:

“... muhafil-i Osmânîyeden (Osmanlı Localarından) bir kısmının hasbel kanun (kanun gereği) tatil edilmeleri, bazılarının da gelecek celsede tatil edilecekleri anlaşıldığından...”

şeklinde bir not yer almaktadır. Ancak, yine aynı sayfada yazılanlara göre “bu uyku döneminde” çalışmaların tam olarak durdurulmadığı, kısmen devam ettiği anlaşılmaktadır. Öyle ki, anılan locaya, Berlin ve Şikago’dan Mason birader ziyaretleri olmuş, Hilâl-i Ahmer’e (Kızılay) parasal yardımlar yapılmış, hatta 1915 yılında “çalışmaların yoğunluğu” nedeniyle toplantıların her haftaya alındığı bir dönem dahi yaşanmıştır.¹⁷⁶ Bu bilgiler her ne kadar bir ikilem çağrışırsa da Osmanlı Maşrık-ı Âzama’nın almış olduğu bir tatil kararının varlığı kesin olmakla beraber, dönem içinde Masonik çalışmalarını devam ettiren loca veya locaların bulunduğu kanısı da baskın gelmektedir.

¹⁷⁵ *Mason Dergisi*, Sayı: 118, s. 21

¹⁷⁶ Muhibbân-ı Hürriyet Locası Tarihçesi. İst., 1934, s. 26 – 29

Himaye-i Etfâl Cemiyeti

17 Mayıs 1916 tarihinde İstanbul'da Dr. İsmail Hurşit, Muhittin Osman (Omay), Dr. Besim Zeki (Derviş), Osman Tevfik, Dr. İsmail Fehmi ve İlyas Modyano biraderlerin girişimi ile kurulan Necat Locasının Mart 1917'deki toplantısında, Hatip birader Avukat Celâl (Derviş), İstanbul'daki Tünel mazgallarının üflediği sıcak hava ile ısınmak için kimsesiz çocukların orada yattıklarını dile getirmiştir. Bu konu üzerinde Ahmet Emin (Yalman), Mustafa Reşat (Mimaroglu), Servet Yesarî ve Osman Tevfik biraderler de söz alarak, kapsamlı konuşmalar yapmışlar ve sonuç olarak "kimsesiz çocukların himayesi" amaçlı bir cemiyetin kurulması ve bu kurumun adının "Himaye-i Etfâl Cemiyeti" olması kararı alınmıştır.

Tüzüğüne Ahmet Emin (Yalman) tarafından hazırlanması ve Mason toplumu dışından da yardımların sağlanması için girişimler yapılmasının uygun olacağı da kabul görmüştür. Konu, Maşrık-ı Âzam ve Localar tarafından büyük ilgi ile karşılanarak desteklenmiştir. Aşağıdaki, Muhibbân-ı Hürriyet Locasının 1917 yılı faaliyetlerine ait tutanak özetinden yapılmış bir alıntıdır:

"... Himaye-i Etfâl Cemiyetinin Necat Mahfili Muhteremi tarafından tesis edildiğini ve Heyet-i İdaresinin kâmil biraderlerden mürekkep olduğunu ve sokaklarda görülen aç bîilac dolaşan ve her veçhile enzâr-ı teessür ve teessüf celbeden bu manzaranın kaldırılması için ve tahsil ve terbiyeleri ile uğraşılabilmesi için bütün biraderlerin birer lira vermek sureti ile aza-yı amile kaydolunmalarını teklif etti. Teklif kabul edildi. ..."¹⁷⁷

Cemiyetin tüzüğünde kurucular heyeti olarak yer alan biraderlerin isimleri; Celâl Derviş, Ahmet Emin (Yalman), Mustafa Reşat (Mimaroglu), Osman Tevfik, Servet Yesarî, Kemal Derviş, İstanbul Milletvekili Haralambidi, İzmir Milletvekili Nesim Mazelyah, Dr. Adnan

¹⁷⁷ Age., s. 32

(Adıvar), Büyükelçi Ahmet Muhtar, Avukat M. Noradounghian, ve Dr. Rasim Ferit'dir. (Bu isimlerin ilk altısı Necat Locası üyeleridir.)

Dönemin Dahiliye Vekâleti (İçişleri Bakanlığı) tarafından kuruluşu resmîleştirilen Himaye-i Etfâlin, Yönetim Kurulu (İdare Heyeti) Başkanlığına İsmail Canbolat (Dahiliye V. Müsteşarı), Yardımcılığına Servet Yesarî, Muhasipliğine (Saymanlık) Osman Tevfik, Umumî Kâtipliğine Asım Çalikoğlu ve Muhasip Yardımcılığına da Kâzım Refik biraderler seçildiler. Kurucuların geri kalanları da İdare Heyetinin diğer üyeliklerini üstlendiler.

Zaman içinde Anadolu sathında da Himaye-i Etfâl şubeleri açıldı. Ancak, Doktor Besim Ömer (Akalin) Paşa biraderin İdare Heyeti Başkanlığı yaptığı devre 1. Dünya Savaşı'nın "mütareke" dönemine (Ekim 1918) rastladığı için bu şubelerle çalışma olanakları kaybolmaya ve sağlanan yardımlar da yetersizleşmeye başlamıştı. Kurtuluş Savaşı sırasında, Ankara'da çok ilginç bir olay yaşanmış ve oradaki şube merkez hâline dönüştürülmüş ve İstanbul'daki merkez ise şube şekline sokulmuştur. Bu, Himaye-i Etfâl Cemiyetinin bir tür 'atar damar' nakli olarak nitelendirilebilir. 10 Haziran 1921'deki bu yeniden yapılandırma nitelikli değişikliğin uygulayıcısı Necat Locası üyesi ve Cemiyetin kurucularından olan Ahmet Muhtar biraderdir. Bu birader, 1920'de Büyük Millet Meclisine milletvekili olarak katılmış olup o sırada sıklıkla yurt dışına çıkan Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) Bekir Sami (Kunduh) biraderin görevine vekâlet etmekte idi.¹⁷⁸ Ansiklopedilere ve başvuru kitaplarına göre; Himaye-i Etfâl Cemiyeti, 10 Haziran 1921'de, Atatürk öncülüğünde kurulan ve başlangıçta Kurtuluş savaşı nedeniyle kimsesiz kalan çocukların bakılıp, eğitilme-

¹⁷⁸ K. Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi*, Ank., 1957, s. 96-97; Tamer Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, İst., 2003, s. 162; Suha Umur, "Necat Mahfi-i Muhteremi ve Himaye-i Etfâl Cemiyeti", *Mimar Sinan Dergisi* Sayı: 22, s. 67-69; Dündar Erendağ, "... İdeal Muh. Locası", *Mimar Sinan Dergisi* Sayı: 44, s. 10-11.

si ve kısa süre sonrasında da bu amacını tüm muhtaç çocuklar düzeyine taşımış bir hayır kurumudur.

Kanımızca, günümüzdeki adıyla Çocuk Esirgeme Kurumunun kuruluşu hakkında yukarıda belirttiklerimizin mevcut ansiklopedilere ve diğer başvuru kitaplarına aksetmemiş olması, Masonluğa özgü bir davranış biçimi olan ‘yapılan bir hayırlı davranışın duyurulmasını uygun bulmamak’ anlayışında aranmalıdır. Konu, asıl oluşum kaynağının dışına çıkarılmamış ve gelişmelerden alınacak gurur payına uzak kalmak yeğlenmiştir. Ne var ki, ansiklopedi ve başvuru kitaplarında kuruluş gerçeği örtülenmiştir.

Dönemin Diğer “Hayır Kurumları” Hakkında

Bazı Mason yazarların çalışmalarında Masonlarca kurulduğunu belirttikleri hayır kurumları hakkında yaptığımız ve genelde çok sığ kalan araştırmamız sonucunda ulaşabildiklerimize göre bunların biri “Bilgi Yurdu” adlı kuruluştur. 1913’te kadınların yükselmesi (tealisi), eğitimleri geri kalmış kadın ve kızlara kolaylık sağlanması için “Bilgi Yurdu” adı verilmiş bir “Müessese-i Hayriye-i İlmiye” kurulduğu ve Büyük Kâtip Rasim Ferit ile Resne Locasından Ahmet Edip biraderlerin kuruluş girişimcileri olduğu bu kurumun 1916 yılında da Sebat Locasının himayesine alındığı *Muhibbân-ı Hürriyet Locası Tarihçesi*’nde belirtilmiştir.¹⁷⁹

Yine 1913 yılı yıl içinde, fakir çocukların eğitimleri için “Cemiyet-i Hayriye” adlı bir başka kurum oluşturulduğu ve buradaki bir diğer amacın da çocukların Masonik fikirlerle beslenmeleri olduğu bilgisine rastlanmaktadır.

¹⁷⁹ Age., s. 25 ve 30.

Yine Masonlarca ve 1914 yılında tesis edildiği söylenen “Topkapı Fukaraperver Cemiyeti”ne dair hiçbir bilgiye ulaşmamız mümkün olamamıştır.

Kuruluş tarihi yönünden kitabımızın bir sonraki bölümüne ait olmasına karşın konusu itibariyle bu kısmında yer almasını uygun bulduğumuz diğer bir husus da 1926 yılında, İzmir’de “Yetimlere Yardım Cemiyeti” adı ile bir hayır derneğinin Masonlarca kurulduğu hakkındaki yanılıdır. İsmi oluşturulan sözcükler arasındaki “yardım”ın yarattığı olası bir yanılıdır bu. Aslında “Yetimlere Yardım Cemiyeti” Türk Masonluğunun bir kurum olarak İzmir’de, ilk yasal tescil edildiğinde kullanılan isimdir. İzmir’deki Locaların Valiliğe yaptığı başvuru ile cemiyetin resmî kaydı (tescili) 1926 yılında bu unvan ile yapılmıştır. Bu “resmî kayıtlı” şeklinin, cemiyetin dışarıdan görünüşüne bir yardım cemiyeti olduğu düşüncesinin gölgesinde Masonluğun gizlenişi de akla yakındır.¹⁸⁰

Yapısal olarak bir yardım kuruluşu olmamakla beraber, ulusal gereksinimlerin karşılanmasında olanaklarına göre kendine pay çıkarmış olan Türk Masonluğu, herhangi bir yardımın tarihi eskiyene kadar isminin açıklanmamasına özen göstermeyi ilkeleştirmiştir. İşte bu bağlamda olmak üzere 1929 yılında, İzmir’deki Zuhul Locasının bir uygulamasını, yapılan hayır işleri arasından bir örnek olarak sunabiliriz: İzmir’in Karşıyaka semtindeki okullarda incelemeler yapan loca üyelerinin saptaması sonunda gıdadan, giyimden yoksun olan yaklaşık 110-120 öğrenci için her sabah gönüllü evlerinden sefertasları içinde yemekler alınarak okullara götürülmüştür. Bu iş için kullanılan okul hademelerinin ücretleri de Zuhul Locası tarafından karşılanmıştır. Gıda konusunu halleden Zuhul Locası muhtaç öğrenciler için taşıt pasoları temin etmiş ve giyim ihtiyaçlarını da karşılamıştır. Bu ço-

¹⁸⁰ Bkz. Bir sonraki bölümün “İlk Tescil: ‘Yetimlere Yardım Cemiyeti’ kısmı.

cukların işsiz aile fertlerine iş bulunmuş ve yaşam ortamları iyileştirilmiştir. Bu yardımları Masonluk dışındaki hayırseverler dostları ile de birleştiren Zuhâl Locası o yılın Ramazan Bayramı'nda 78 öğrenciyi yeni elbise ve ayakkabı giydirmiş ve hasta olanların muayene edilmesini sağlamıştır.

Okul müdürlerinin basın yolu ile teşekkürlerini ilân etmek isteklerine Zuhâl Locasınca engel olunmasına rağmen o zaman küçük bir semt olan Karşıyaka'da olayın duyulup, yayılması önlenememiştir.¹⁸¹

Masonik Kulüp

Daha önce söz ettiğimiz Jessua biraderin kaleme aldığı *Exposé Historique Sommaire de la Maçonnerie En Turquie* adlı kitapçıkta; İstanbul'da, Maşrık-ı Âzam desteği ile bir Masonik kulüp açıldığı ve bu kulübün amacının, bütün düzenli Masonları bir araya getirerek sağlam bir bütün oluşturma çabalarını güçlendirmek ve ülkedeki farklı ırklar arasında yakınlaşmayı sağlamak olduğu belirtilmektedir.¹⁸² Kulübün kuruluş tarihi verilmemiştir. Ancak, aynı konu ile ilgili olarak elimizde olan diğer bir bilgi de *Muhibbân-ı Hürriyet Locası Tarihi* adlı kitapta mevcuttur. Bu bilgiye göre 1918 yılında Besim Ömer Paşa başkanlığında, Necat Locasının bazı önerilerinin karara bağlanması için kurulan bir komisyon ve tüm loca delegelerinin katılımı ile yapılan bir toplantıda “ülkede yaşayan farklı unsurlar arasında biraderlik bağlarının oluşturulması amaçlı bir Masonluk Kulübü” kurulması kararı alınmıştır.¹⁸³ Bu bağlamda Masonik Kulübün kuruluşunu 1918 sonu veya 1919 kabul etmek mümkündür.

¹⁸¹ K. Apak, *Ana Çizgileri ile Türkiye'deki Masonluk Tarihi*, Ankara, 1958, s. 117-119.

¹⁸² *Mason Dergisi*, Sayı: 114-115, s. 25.

¹⁸³ *Muhibbân-ı Hürriyet Locası Tarihi, 1909-34*, Alaeddin Matb., İst., 1934, s. 34.

Bu bilginin çağrıştırdığı, o yıllardaki Türk Masonluğu içinde farklı ırklardan üyeler arasında birtakım sorunların varlığı olasılığıdır. Bu olasılığın gerçek olduğu kanısını, 11 Aralık 1921'de İstanbul'da kurulan Etoile d'Orient Locasının kuruluş söylevinde yakalamak mümkündür. Jessua biraderce yapılan bu konuşmada yer alan şu sözler dikkat çekicidir:

“... Türk, Yunanlı, Ermeni, Kürt, Musevi ve diğer azınlıklar, tekrar ediyoruz, hepsi gözümüzde eşittir ve aynı ölçüde değerlidir. Masonluk, aşırılıkları ve ırk ya da politika bağlamında dar kafalılığı asla benimsemez.

Büyük Osmanlı ailesini oluşturan etnik yapılardan gelenler ve doğal olarak iyi niyetli tüm yabancılar bizim görüşlerimizin içtenliğine kesinlikle güven duyabilirler. ...”¹⁸⁴

Maşrık-ı Âzam Yeni Görevliler Seçimi

17 Ocak 1919'da Rıza Tevfik'in üç yıllığına Üstad-ı Âzam (Büyük Üstad) olduğu seçimde, yardımcılığına Fuat Süreyya, Büyük Birinci Nazırlığa Timoleon, Büyük İkinci Nazırlığa Arsenyan, Büyük Hatipliğe Celal Derviş, Büyük Kâtipliğe Zeki Derviş biraderler seçilmişlerdir. Diğer görevlileri hakkında bilgimizin olmadığı bu listede zaman içinde bazı değişiklikler olmuştur.¹⁸⁵

Bir yıl sonrasında Rıza Tevfik'in görevinden istifası üzerine 16 Ocak 1920'de yapılan genel kuruldaki seçimde; Üstad-ı Âzamlığa Fuad Hulusi, Yardımcılığına Moiz Fresco, Büyük Birinci Nazırlığa İsmail Hurşid, Büyük İkinci Nazırlığa Faik Sabri, Büyük Hatipliğe Nured-

¹⁸⁴ Bu söylevin günümüz Türkçesine uygulanmış metni için bkz *Mason Dergisi* Sayı: 118, s. 23-26.

¹⁸⁵ Anonim, *Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi*, İst. 1951, s. 105.

din Ramih, Büyük Kâtipliğe Rasim Ferid, Büyük Kâtip Yardımcılığına Zeki Derviş, Büyük Hazine Eminliğine Nazmi, Büyük Hasenat Eminliğine Halil Asaf, Büyük Teşrifatçılıklara Ali Sami, İbrahim Halil ve Süleyman Remzi, Büyük Muhakkikliklere de Muhtar Tahsin, Mahmud Nedim, Ecved ve Arsen Arsenyan biraderler getirildiler. Bu genel kurulda seçilen görevlilerin Ağustos 1921'e kadar hizmette bulunacağı da belirtilmiştir.¹⁸⁶

Belçika Büyük Doğusunun Mektubu ve Yanıtı

Görevini bırakan Rıza Tevfik'in Üstad-ı Âzamlık döneminin geri kalan 2 yılının tamamlanması amacıyla yapılan 1920 yılı seçimine ait Büyük Görevliler Listesi, diğer ülkelerin Büyük Doğularına da gönderilmiştir. Bu listeyi alan Belçika Büyük Doğusunun yazdığı bir mektup ile bunun Maşrık-ı Âzam tarafından cevaplandırılmasına ait bilgiler bulunan aşağıdaki metin Belçika Büyük Doğusundan gelen son mektubun ana hatlarıdır:

Osmanlı Büyük Doğusuna,
Kardeşlerim,

3 Haziran 1920

Göndermiş olduğunuz, 5920 yılı Büyük Görevliler listesini aldık. Açıkça belirtmek gerekirse, bunu şaşkınlıkla karşıladık. Çünkü 1918 yılından bu yana sizinle tüm ilişkilerimizi kesmiş bulunuyoruz. Bunun ayrıntılı gerekçelerini, ekte sunduğumuz 1913-1918 yıllarını belgeleyen bültenimizde bulacaksınız. Daha savaş başlar başlamaz Alman militarizmine ve emperyalizmine ayak uyduran ve Almanya'nın küçük ve mutsuz ülkemize açtığı haksız ve utanılası savaşa destek sağlayan Alman Mason kuruluşlarıyla tüm ilişkilerimizi kestik. Bunlar, ordularının Belçika'da yarattığı dehşete, işlenen cinayetlere ve

¹⁸⁶ Ahmet Akkan, *Büyük Üstadlar*, İst.,1997, s. 48.

kötü davranışlara karşı çıkmamışlar, eleştirel bir tek söz bile söyleyememişlerdi.

...

Sizin askerlerinizin de onlarla birlikte savaşa katıldıklarını ve Osmanlı Büyük Doğusunun olup bitene sessiz kalarak, Alman Masonluğuyla suç ortağı konumunu kabullendiğini unutamayız.

Buna rağmen, aşağıdaki koşulların yerine getirilmesi hâlinde, Alman yandaşı Mason güçleriyle tekrar ilişki kurabilmek için durum değerlendirmesi yapmaya hazır olduğumuzu belirtmek isteriz:

- 1) Fransa ve Belçika'ya açılmış olan savaşı ve Alman emperyalizminin toprak kazanma ve egemenlik arayışına dönük hedeflerini insanlık dışı bulduğunu koşulsuz olarak ilân etmek,
- 2) Evrensel adalet ve kardeşlik kavramları göz ardı ederek, Masonluğun en yüce ilkelerine karşı çıkmış olduğunu kabul etmek,
- 3) Bizimle birlikte, ulusların gerçek ve içten kardeşliği için tereddütsüz ve doğrudan çalışmayı kabul etmek.

...

Kardeşlerim, üzüntülerimizin ve birlikte adalet ve barış için çalışabileceğimiz konusundaki ümidimizin kabul edilmesini rica ederiz.

Özel Yetkiyle
Büyük Sekreter

Bu mektubun alınışından yaklaşık üç ay sonrasında yazılan Maşrık-ı Âzamin yanıt mektubunun kısaltılmış şekli de şudur:

Belçika Büyük Doğusunun dikkatlerine,

5 Ekim 1920

Pek Aydın ve Güçlü Büyük Üstad ve Pek Aydın ve Güçlü Kardeşler; 5920 yılının 6. ayının 3. günü tarihini taşıyan ve Belçika Büyük Doğusunun 1918 yılından bu yana bizimle tüm ilişkisini kestiğini bildiren mektubunuzu aldık.

Bu kararınıza ilişkin hiçbir ön bilgi bize ulaştırılmamış olduğu için sizlere 5920 yılı Büyük Görevlilerimizin listesini göndermiştik.

Bugün, size o mektubu göndermiş olduğumuz için mutluluk duyuyoruz, çünkü sizin yazınızı bu nedene bağlı olarak aldık. Bir yanlış anlamayı aydınlatma olanağını böylece elde etmiş olduk. Bu olanağın, Masonluğun ölümsüz ilkelerinin etkisi için çalışan tüm Mason kardeşler arasında var olması gereken kardeşçe ilişkilerin kısa sürede bizim aramızda da yaygınlaşması için bir umut yarattığına inanıyoruz.

...

Osmanlı Masonluğu baskıcı eylemlerin esin kaynağı ya da maşası olmamış ve sesini duyuramamanın çaresizliği içinde, daha savaşın başında çalışmalarına ara vermiştir. 5 Ekim 1914'ten 4 Mayıs 1916 tarihine kadar, kendi isteğiyle uykuya dalmış ve ancak 1916 yılı sonlarına doğru tekrar canlanma çabası içine girmiştir.

Son zamanlardaki en etkin eylemi de (Osmanlının) savaşa karşı çıkarak, Berlin'de aynı doğrultuda davranan Mason güçlerinin bir kongre toplamak istemelerine direnmesi olmuştur. Osmanlı Masonluğu, tarafsız bir ülkede ve dünyanın bütün Mason güçlerinin katılımıyla düzenlenecek bir toplantı yapılmasını önermiş ... Ve kongreye gittiğinde bu tezi savunmuş, sonunda da kabul ettirmiştir.

...

Güçlü insan, gerçek Mason yanıldığı zaman bunu kabul etmekten çekinmez. Bu bilinçle ve içtenlikle Osmanlı Masonluğunun, yakındığınız bütün konuların dışında olduğunu belirtmek istiyoruz.

Çok saygıdeğer kardeşlerim, aşağıdaki önermelerin altına imza atmakta en ufak bir çekincemiz yoktur.

1) Egemenlik kurmak ya da toprak kazanmak amaçlarına dönük tüm savaşları lanetlediğimiz gibi, Fransa ve Belçika'ya açılan savaşları da

lanetliyoruz. İnsanın insanı öldürmemesi gerektiğini ve gerek özgürlüğe, gerekse başkalarının edinimlerine saygının Masonluğun temel ilkesi olduğunu herkese duyurmak istiyoruz.

2) Uluslar ve bireyler arasında gerçek ve içten bir kardeşliğin yaratılması için sizinle birlikte, hiç koşulsuz ve doğrudan çalışmaya hazırız. Katıksız bir Masonik bilinçle evrensel adalet ve kardeşlik yasalarına uyum göstererek bu yasaları izlemenin asla ayrılmayacağımız ilk görevimiz olduğunu açıkça ilân etmek istiyoruz.

...

Pek Aydın Kardeşlerim, en kardeşçe selamlarımızı lütfen kabul ediniz.

Özel yetki ile
Büyük Sekreter
R. Ferid

Bazı yorumculara göre Belçika Büyük Doğusunun mektubu çok sert bulunsa da bize göre her iki mektup da güzel üsluplarla yazılmış ve kapıların kapatılması yerine tam aksi bir durumun oluşmasına olanak sağlamıştır.¹⁸⁷

Mektup metninde sözü geçen Berlin Kongresi 19-22 Temmuz 1918 tarihlerinde yapılmış ve Osmanlı tezini savunmak üzere bu kongreye katılanlar, Şûrâ-yı Âlî üyesi Dr. Mehmet Ali, Büyük Üstad Mehmed Cavit, Büyük Üstad Yrd.sı Tefvik Hamdi, Prof. Zühtü ve Yazar Faik Sabri biraderlerdir.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Yukarıda verilen mektupların her ikisi de *Mason Dergisi* Sayı: 118, s. 17-22'den alıntıdır. Özgür Masonlar Büyük Locasının genellikle tercih ettiği öz Türkçe ile derlenmiş olan bu belgelerin asılları 1988'de Hüseyin Özgen birader tarafından Belçika Büyük Doğusu Arşivinde bulunmuştur.

¹⁸⁸ Age., s. 16

Avrupa'nın Tepkisi ve Maşrık-ı Âzam

Osmanlı'nın, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın müttefiki olarak katılmış olması nedeniyle Belçika Büyük Doğusunun Türk Masonluğuna tepkisini açıklayan ve buna yanıt olan mektuplar yukarıdaki kesimin konusu idi. Aynı "karşı davranış" Avrupa genelinde de hissedilmektedir. Bu durumun halledilmesi için 1920 yılında, Avrupa Büyük Doğularına gönderilen Maşrık-ı Âzam yazısının önemli kısımlarını içeren alıntı aşağıdadır:¹⁸⁹

“İstanbul Vadisi,
Türkiye Büyük Doğusu”

Osmanlı Mason Kardeşler, art niyetli çabalar sonucunda çevrelerinde soğuk bir hava estirildiğini gözlemlemekte ve bunun acısını yüreklerinde hissetmektedirler.

... Osmanlı Masonluğu, sadece iktidarda olan kişiler tarafından yönetilmemekle kalmamış, onların amaçlarına dönük olarak kullandıkları bir alet kimliğine de, hiçbir zaman bürünmemiştir.

... Ama, yazık ki, sayabileceğimiz pek çok örnekte yaşanmış ve kanıtlanmış olan insan sevgimize karşın, bugün her şey görmezden gelinmektedir. Ve ilk suçlanan yine biz olmaktadır.

... Ama hiç değilse iktidardaki insanlara karşı, yorulmak bilmez çabalarla her ırktan suçsuzları koruyan çalışmalarımıza biraz değinmeliyiz. Fransız, Belçikalı, İtalyan, Yunan, Ermeni, Sırp, İngiliz ve diğerleri ister Mason olsunlar ister olmasınlar, atölyelerimizde onları kurtarmaya ve korumaya hazır sevecenlik dolu yürekler buldular. Bunların da listesi bu yazıya sığmaz.

... Az da olsa, bazı kardeşlerimizin farklı davranışları, bizim bu büyük aileye uygun ve katışıksız kalma yolundaki mutlak kararımızı gölgeleyemez. Bu kişileri, erdemlerini yitirdikleri gerekçesiyle suçluyoruz.

¹⁸⁹ *Mason Dergisi*, Sayı: 120-121, s. 16-18.

... Savaş topları güremeye devam ederken, atölyelerimiz bir başka görevi daha yerine getirdi. Bazı kardeşlerimizi ülkeyi yönetenlere temsilci olarak gönderdik ve ülkemizde, gereksiz yere insan kanı dökülmesine engel olmaları için çağrı yaptık.

... Bütün bu nedenlerle ve burada tekrarlamaya gerek görmediğimiz başka gerekçeler ışığında, bugün bizimle bazı yabancı Büyük Doğular arasında esmekte olan soğuk rüzgârları hayret ve üzüntüyle karşılıyoruz.

... Pek Aydın Kardeşler, en kardeşçe selamlarımızı lütfen kabul ediniz.

Büyük Üstad Yardımcısı
Fresco

Büyük Kâtip
R. Ferid

Büyük Üstad
Fuad Hulusi

1 Ağustos 1921 – Şûra-yı Âli ve Maşrık-ı Âzam Anlaşmazlığı

“1 Ağustos 1327 (1921) intihâp celsesinde (seçim toplantısında), vadedisini İstanbul’a nakleden ‘Güneş Muhterem Mahfilinin intihâbata (seçimlere) iştirak edebilip edemeyeceği mes’ele-i bahs (bahis konusu) olması üzerine bu mes’ele büyük münakaşaları ve bazı istifaları ve Şûra-yı Âli ile Maşrık-ı Âzam arasında nokta-i nazar (görüş) teâtîsini mucip olmuştur.”

Bu paragraf, Türkiye Millî Büyük Maşrıkınının 25. yılı kutlamasının yapıldığı olağanüstü toplantıda Büyük Kâtip Muhittin Celal biraderin okuduğu ve geçen yılların önemli olaylarını anlatan kısmından alıntıdır.¹⁹⁰ 1921 yılındaki Büyük Görevliler seçiminin yapılacağı toplantıda ortaya çıkan ve uzun münakaşalara neden olan konu şudur:

¹⁹⁰ *Mason Dergisi*, Sayı: 124, s. 35 (Bu dergide anılan konuşmaya ait metnin tamamı mevcuttur.)

“İzmir’de, Fransız Büyük Doğusuna bağlı çalışan 1909 kuruluşlu Homère Locası Birinci Dünya Savaşı nedeniyle çalışmalarına son vermeyi uygun bulmuş ve bu Locanın üyelerinden bir kısmının girişimi ile 22 Haziran 1918’de Maşrık-ı Âzam döneminin İzmir’deki ilki olan Güneş Locası kurulmuştur.

İzmir’in, İngiltere’nin dürtüsüyle Yunan işgaline (15 Mayıs 1919) uğraması nedeniyle Güneş Locası çalışmalarını durdurmuştur. Geçen iki, üç ay gibi kısa bir süre içinde bu Loca, bir genel kurul kararı alınmaksızın İstanbul’a nakledilmiştir.¹⁹¹ Bu husus çok yakın gelecekte Şûra ve Maşrık arasında bir soruna neden olacaktır. Nitekim, 1 Ağustos 1921 günü yapılacak Maşrık-ı Âzam görevlileri seçiminde oy kullanacak delegeler arasında Güneş Locası delegelerinin bulunmaması gerektiğini, bu Locanın İzmir’den İstanbul’a bir genel kurul kararı olmaksızın taşındığını ileri sürerek seçimlere katılmasının uygun olmadığını ileri süren delegeler olmuş ve çıkan tartışmalarla konu Şûra’yı Âlî ile Maşrık-ı Âzam arasında gerginliğe kadar tırmanmıştır. Çözümün ancak Şûraca yapılacağını ön görenler ve Maşrıka ait bir konu olduğu için çözümün de Maşrık tarafından yapılmasının doğruluğunu savunanlar arasında tartışmalar sürüp gitmiş ve üyeler arasında istifa edenler dahi olmuştur. Sonunda meselenin çözümlenmiş olmasına karşın yaşananların İzmir’in kurtuluşu (9 Eylül 1922) ile dönmeye karar veren Güneş Locasını üzdüğü kuşkusuzdur. Ne var ki, böyle bir Loca naklinin genel kurul kararı olmaksızın yapılması da kusurdur.¹⁹²

Güneş Locasının tekrar İzmir’e dönüşü ile İstanbul’da kalan üyeleri tarafından 21 Ocak 1923’te “Aydın” adı ile yeni bir loca kurulacaktır.

¹⁹¹ K. Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Ank., 1958, s. 100.

¹⁹² Anonim, *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi*, İst., 1951, s. 100-101; K. Apak, age., s. 100-101; M. Necati Böke, “İzmir’de Güneş Muhterem Locası”, *Tesviye Dergisi*, Sayı: 38, s. 18-19.

“A.M.I.”- Uluslararası Masonluk Birliği

Kısa adı ile A.M.I. olarak bilinen,¹⁹³ Association Maçonique Internationale (Uluslararası Masonluk Birliği) Ekim 1921’de İsviçre’nin Cenevre şehrinde; Avrupa ve Amerika kıtasındaki çeşitli obediyanlardan, aralarında bazı görüş farklılıkları olanların dahi, katıldığı bir toplantı sırasında kuruldu. Bu toplantıya katılan ve A.M.I.’nin de kurucuları olan obediyanlar şunlardır: Grand Orient de France, Grande (Viyana) Loge de France, New York Büyük Locası, Viyana, Belçika, İspanya, İtalya, Hollanda, Portekiz, İsviçre Büyük Locaveya Grand Orient’ları ile Türkiye Büyük Maşrıkı. Dikkat edilirse kurucuların oluşturduğu Büyük Loca ve Büyük Doğu/Maşrık nitelikli obediyanların oluşturduğu farklılıkların olduğu bir yelpaze görünümü mevcuttur. Yakın geçmişteki Birinci Dünya Savaşı’nın izlerini silmek, ortak Masonik ilkelerin saptanması, dostluk ve kardeşlik anlayışını güçlendirmek amacı ile düzenlenen bu toplantıya Türkiye Büyük Maşrıkı da temsilcisi Prof. Muslihiddin Adil birader ile katılmıştı. Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın yanında Birinci Dünya Savaşı’na katılımı ve Ermeni tehciri nedeniyle Türk Masonluğu ile ilişkisini kesmiş olan Fransız Büyük Locasının 1922’deki “Türk Masonluğunu tanıma” kararında bu toplantıya katılmış olmanın etkisi yadsınamaz.

A.M.I. üyesi ülkelerce imzalanan “İlkeler Deklarasyonu”na göre, bu birliğin üyeleri olan tüm obediyanlar bağımsızlıklarını koruyabile-

---

¹⁹³ Yazılı belgelerin hepsinde A.M.I. toplantıları için ‘konvan’ sözcüğü ön görülmüştür. Biz bu konuda aşağıdaki açıklama paralelinde olduğumuz için ‘kongre’ sözcüğünü yeğledik. Zira A.M.I. toplantılarında bir araya gelen Masonik kurumlar arasında tür ve düzey farklılıkları bulunmaktaydı.

Bağımsız ve özerk Masonik kuruluşların delegelerinin bir araya gelerek yaptığı toplantılara, yine Masonik bir terminolojik anlatım olarak “konvan” denir. Ancak bir konvanda, mutlaka aynı tür ya da aynı düzeydeki Mason kuruluşlarının delegeleri bir araya gelmelidir.

cekleri gibi kullanılacakları “çalışma rehberleri”nin (ritüeller) hazırlanması konusunda da özgür olacak ve her obediyanın diğerlerinin kendi bölgelerindeki egemenlik ve bütünlüğe saygı gösterecekti. İşte bu son kural, 6 yıl sonrasının kongresinde alınacak ve Türk Masonluğu için çok önemli bir kararın eksenini oluşturmaktaydı. Buna göre A.M.I. üyesi bir obediyanın bölgesinde yabancı obediyanlar kurulması kaldırılacak, kurulmuş olanlar da 10 yıl içinde buldukları bölge obediyanına geçecekler veya kapanacaklardı. Türkiye’deki çeşitli obediyan bağlısı localar ve bir kısmının yarattığı olaylar yönünden önemli olan bu husus ileride tekrar ele alınacaktır.

1922 - Bitmeyen Düşmanlık

Asırlardır ekmeğini yedikleri toprakların asıl sahiplerinin hoşgörüsüne hainlikle yanıt veren azınlıkların Avrupa’ya kaçanları tarafından güdümlenen olumsuz propaganda Birinci Dünya Savaşı’nın bitiminden sonraki yıllarda da hız kaybetmeden, tam bir Türk düşmanlığı olarak devam etmiş, ettirilmiştir. Öyle ki, Anadolu’daki Türklerin, oralarda yerleşik gayrimüslimlere zulmettikleri, insanlık dışı davranışlar uyguladıkları hakkındaki asılsız şikâyetlerini Fransa Büyük Doğusuna iletmışler ve buradan da Osmanlı Maşrık-ı Âzamına sorgulayıcı bir yazı gönderilmiştir. Rum ve Ermenilerin başı çektikleri bu düzmece yalanlara dayalı olan bu yazıya cevap nitelikli bir mektup gönderilmiştir.¹⁹⁴ Aşağıda ana hatlarını verdiğimiz bu mektup, Osmanlı Maşrıkının sessizliğini bozuşunun bir işaretidir. Aslı, Fransa Büyük Doğusuna hitaben yazılmış olan bu yazı 6 Eylül 1922 tarihli bir ön yazı ile diğer Büyük Doğulara da gönderilmiştir.¹⁹⁵

¹⁹⁴ *Mason Dergisi*, Sayı: 120-121, s. 30-36.

¹⁹⁵ Agm., s. 40-41.

ÖZGÜRLÜK – EŞİTLİK - KARDEŞLİK TÜRKİYE BÜYÜK DOĞUSU

İstanbul, 17 Ağustos 1922

Saygıdeğer Fransa Büyük Doğusuna,
FRANSA

Pek Aydın ve Pek Güçlü Büyük Üstad, Pek Değerli Kardeşler, 19 Temmuz 1922 tarihinde bize göndermiş olduğunuz kardeş levhasını aldık ve çok yararlandık. Bu mektubunuzda, bazı doğu ülkelerinden birtakım Locaların size sürekli mektuplar gönderdiklerini, bildiri ve belgeler ilettiklerini belirtiyorsunuz. Bu iletilerin, Türkiye'nin Küçük-Asya'daki Müslüman olmayan nüfusa karşı tutumu hakkında, gerçeklerle hiç bağdaşmayan bilgiler içerdiklerini gördük.

Yunanlıların, iki farklı amaç taşıyan durmak bilmez bir kampanya ile, uluslararası siyasal ortamda Türkiye'ye karşı saldırılarda bulduklarını zaten biliyorduk. Bu saldırıların bir amacı Türklerin saygınlığını örselemektir, bir diğer amacı da Helenlerin işgal ettikleri topraklarda Türklere karşı giriştikleri acımasız vahşeti gözlerden uzak tutmak için dikkatleri başka yöne çekmektir. Ayrıca bu propagandacılar için Pan-Helenik amaçların her şeyin üzerinde olduğunu ve olaylara tek bir yönden baktıklarını da biliyorduk. Fakat, bu tek yanlı eylemlerin, bizimle aynı Vadiyi paylaşan, aynı çatı altında yaşadığımız kardeşlerimiz arasında da gözü kara yandaşlar bulabileceğini düşünmemiz olası değildir.

Mabedimizin kutsal kavramlarına saygı gösterilmediğini, Renaissance Locası kardeşlerimizin büyük bir bölümünün bu yanıltıcı kampanyada görev aldıklarını, Masonluğa ve bireysel saygınlığa yakışmayacak ifadelerde bulduklarını sizin yazınızdan öğrenerek, büyük bir şaşkınlık ve üzüntü duyduk. Bu iş birliği çok iyi anlaşılabilen nedenlere dayanıyor ve bu kardeşlerimiz, ihanetleri açığa çıkıncaya kadar bize hiçbir şey sezdirmemiş ve hiçbir konuda bilgi vermemiş oldukları için, iki kez suçlular.

... Aydınlatmak istediğimiz çok özel bir ikinci nokta da "zorunlu din değiştirme ve Hıristiyan çocuklarının kaçırılarak Türkleştirilmesi konusunda bir yasa çıkarıldığı" suçlaması. En açık ve anlaşılır şekilde

açıklamak istiyoruz ki, böyle bir yasa asla var olmamıştır ve yalan dolu iftiralara karşın en geniş anlamıyla toleransın egemenliğinin her zaman sürdüğü böyle bir ülkede hiçbir zaman da var olamaz.

Bilinmesi gerekir ki, yabancı ülkelerde en acımasız hoşgörüsüzlük örneklerinin yaşandığı dönemlerde, o zamanlar güçlerinin doruğunda olan Türkler, yönettikleri Müslüman olmayan topluluklara karşı en geniş dinsel, yönetsel ve siyasal ayrıcalıkları tanıma onurunu her zaman yaşamışlardır.

... Türkiye'nin, davranışlarıyla her zaman çok büyük bir tolerans örneği olduğundan az önce söz ettik. Gerçekten de yedi yüz yıldan bu yana, Müslüman olmayan unsurlar bu rejimin tüm olanaklarından yararlanmışlar, en küçük azınlıklar bile dillerini ve dinlerini koruyabilme olanağı bulmuşlardır. ...

Ermeni Katliamı Konusundaki Suçlamalar

Genel bir tanımlamayla katliam olarak nitelendirmekten zevk aldıkları bu olayların kaynağı ve gerçek kapsamı hakkındaki en aydınlatıcı bilgileri, General Mayevski'nin Rus Genelkurmayına yazdığı raporda bulabiliriz. Bakınız bu raporda general neler diyor: "Türlere yönelik barbarlık suçlamaları ne boyutta olursa olsun, tüm olayları Ermenilerin çıkarttiklarını ve onların her şeyin tek nedeni olduklarını kabul etmek zorundayız (sayfa 27)."

Bakın Türkler konusundaki düşüncelerini de nasıl yansıtıyor: "Türkler toplumun en uyumlu bireyleridir. Onlara yüklenmek istenen suçları asla hak etmemişlerdir (sayfa 67)".

Rumların yok edilmeleri ya da yerlerinden uzaklaştırılmaları konusundaki suçlamalar

... General Mayevski'nin raporuna yeniden dönmemiz, bu noktada son derece açıklayıcı olacaktır: "Rumlar, yerleşik oldukları yörelerde, tam bir uyum ve mutlulukla yaşıyorlar.

Siyasal görüşlerini yaygınlaştırmak için de çok gizli olarak çalışıyorlar. Bir Rumun tek tutkusu, bir gün Konstantinopolis'i Yunanistan'ın başkenti olarak görme hayalidir."

.... Renaissance Locasının vermiş olduğu sayıları inceleme olanağı bulmamız da çok iyi oldu. Bu sayılar tamamen gerçek dışı ve en kanlı düşmanlarımızın bile hayal güçlerini aşan ölçülerde. Bu sayılara inanırsanız, Anadolu, Trakya ve Ege kıyılarında sadece Ermenilerin ve Rumların yaşamış oldukları ve bu toprakların günümüzde uçsuz

bucaksız çöller hâline geldiği gibi asılsız bir kanıya da varabilirsiniz! Kısacası Renaissance Locasındaki bazı kardeşlerimizin hayal dünyalarında Türk nefreti öyle bir içgüdüye dönüşüyor ki, artık mantıkları soluk alamıyor ve yerini şaşkın bir karmaşaya bırakıyor.

... Bu kardeş levhamızın sunulmasına eşlik eden belgeler kadar bizler de tüm suçlamaları yadsıyoruz. Bu kısacık sunuşta bizim anlatmaya çalıştıklarımızdan daha çok, daha yalın ve çok daha etkileyici yanıtları ekli belgelerde bulacaksınız.

... Pek Aydın ve Pek Güçlü Üstad Pek Değerli Kardeşler, lütfen kardeşçe ve içten selamlarımızı kabul ediniz.

Büyük Sekreter Mvn.
Marko Elnecavé

Büyük Üstad
Besim Ömer

Yukarıdaki yazıda da belirtilen Rumların çirkin iftiraları, Türklerin insanlık dışı davranışlarda bulunduğu dair yalanlarla süslenerek, kaybettikleri savaş sırasında ve sonrasında da devam ettirilmektedir. Yaygınlaşan bu çirkinlik karşısında, Maşrık-ı Âzam 30 Kasım 1922 tarihli ve Büyük Kâtip A. Refik imzalı başka bir yazı ile Avrupa Büyük Doğularını tekrar uyarmak gereğini duymuştur. Bu yazıdan yaptığımız önemli alıntılar aşağıdadır:

“Ama, Yunanlıların ele geçirdikleri toprakları terk ederken yaptıkları, o ana kadar yaşattıkları dehşeti kat kat aştı.

Köyler hatta kentler önce yağmalandı sonra da ateşe verildi. Bazı yörelerde acımasızlıklarını öyle bir noktaya getirdiler ki, kadınları ve çocukları camilere doldurdular ve diri diri yaktılar. Özellikle Afyon ve Dumlupınar yöreleri bu tür vahşiliklerden çok çekti.

Ormanlar, zeytin ağaçları, depolanmış ürünler planlı olarak yakıldı.

... Bu şekilde Küçük Asya’da oluşturulan ören yerleri bir yana, sadece Batı Trakya’da 40.000 ev ateşe verildi. 70.000 Müslüman öldürüldü ya

da bilinmeyen yerlere götürüldü. Sadece Girit adasında bile hapisanelerde acı çeken 1300'ü aşkın Müslüman var. ..." ¹⁹⁶

1908–1923 Arasında Kurulan Yabancı Obediyans Locaları

Bu zaman dilimi içinde Türk topraklarında yabancı obediyansların bağılı olarak kurulan Mason Locaları bulunmaktadır. Bu Locaların bir kısmına ait bilgiler sadece isimleri ve kuruluş yerleri ile kısıtlı kalmaktadır. Ayrıca bu bilgilerin büyük bir kısmının doğrulukları da kesin değildir. Dolayısıyla, bu kuşkulu bakış açısının sonucu olarak da Türk Masonluğu hakkında yapılan çalışmaların birçoğunda "1909 ile 1923 yılları arasında kurulan yabancı obediyans locaları" konu olarak ele alınmamış, göz ardı edilmesi yeğlenmiştir. Konuyu çalışmasına dahil edenlerin kaynakları ise genelde, Kemalettin Apak biraderin 1932 yılında İzmir'deki Bilgi matbaasında bastırdığı *Türkiye'deki Masonluk Tarihi* ve yine Apak biraderin, öncekini daha genişleterek 1957'de yazdığı *Ana Çizgileri ile Türkiye'deki Masonluk Tarihi* adlı kitaplarıdır. Bu eserlerde dönemin bazı locaları hakkında daha elle tutulur bilgiler de yer almaktadır. Aşağıdaki bilgiler de adı geçen eserlerden aktarılmıştır:

İspanya obediyansı bağılı ve bazı üye adlarının da zikredildiği Fazilet Locası (Selanik); Macaristan obediyansınca kurulmuş Zoroaster Locası (İzmir); İtalya obediyansı bağılı I. Mille ve Union Locaları (İzmir), bazı üye adlarının da verildiği Stella Della Liberta Locası (Üsküp) ve adı bilinmeyen bir Loca (Manastır); İskoç B. Locası tarafından kurulan Logos, Paros ve Highasden Locaları (İstanbul); Yunan obediyansından Ionnie ve Harmonia Locaları (İzmir) ile adı bilinmeyen başka bir Loca

¹⁹⁶ *Mason Dergisi*, Sayı: 120-121, s. 47-49.

(Selanik); Fransa B. Doğusu bağlantısı Homère, Meles Locaları (İzmir), La Renaissance Locası (İstanbul) ve La Soleil d'Anatolie Locası. (Konya)¹⁹⁷

La Renaissance, Harmonia, Melès ve Homère Locaları Hakkında

Yukarıda sözü edilen dört locanın ibret verici tutumlarını irdeleyeceğiz. Kısaca ve bir kısmına değineceğimiz bazı olayları sadece şu ana fikrin ekseninde düşünmek dahi yeterli olacaktır:

Bu localardaki üyelerin çoğunluğu yıllardır aileleri ile birlikte Osmanlı coğrafyasında “devlet sisteminin tanıdığı avantajlı vatandaş” olarak yaşamakta ve aynı toprağın ekmeğini yemektedirler. İçlerinde mülk sahibi olanlar da çoktur. Devlet kanadında bunların bir kısmı için “millet-i sadıka” deyimini dahi kullanılabilir hâle gelmiştir. Vatandaş olmayanlar da parasal kazançlar gereği ülkeye yerleşmiş kişilerdir.

La Renaissance Locası: Fransız Büyük Doğusu bağlantısı olarak kurulan bu locanın ileri gelenlerinin anılan Masonik kurumların oluşturulmasından önceki günlerde Fransa Büyük Doğusu nezdinde nasıl çırpındıklarını bu bölümün başında konu etmiş, “... Bana inanın, işlerin biz içinde yer almadan kotarılmasına izin vermeyin. ...” ve “... Gelecekte mahfilimiz çok işler yapacaktır ama, bize manevî açıdan destek vermeniz gerek ...” cümleleriyle süslenmiş yazıları Fransa Büyük Doğusuna gönderildiğini belirtmiştik.

Hatırlanacağı gibi Osmanlı, başta ulusal Masonluğunun oluşumuna karşı olmasına rağmen gidişatın akışını önleyemediğini görünce “engel olamadık bari içinde olalım” anlayışıyla hareket etmiştir. Gerek Şûra gerek de Maşrık yapısı içinde üyeleri ile çok önemli pozis-

¹⁹⁷ Bu loca 1918’de kurulmuş ve 1920’de kapanmıştır. Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, YKY, İst., 2000, s. 124.

yonlara yerleşen bu loca kurulduğunda üyelerinin tamamına yakını iki unsurdan oluşmakta idi: Rumlar ve Ermeniler.

Ağustos 1909'da, kuruluştan bir yıl gibi kısa bir zaman sonrasında La Renaissance'da Rum ve Ermenilerin "obediens değiştirme" konusundaki hizipleşmesi sonunda bölünme yaşanmış ve Rumlar Üstad-ı Muhteremleri Jean Siotis ile La Renaissance'da kalmış, Ermeniler ise kuruluş belgesi (berâti) Osmanlı Maşrıkı tarafından verilmek suretiyle kurulan ve Michel Noradounghian liderliğindeki "Terakki ve İttihâd-ı Hakiki Muhipleri" adlı locaya katılmışlardır. Bu locada çoğunluğu oluşturan Ermeniler, Osmanlı obediensı altında olmayı arzulamışlarsa da locanın çok kısa süren bir ömrü olmuştur. Öte yandan bahse konu locanın üyelerinin çoğunun aynı zamanda La Renaissance'daki üyeliklerinin de devam ettirilmekte oluşu dikkat çekicidir.

Fransız Masonluğu ve "Fransız ulusal çıkarları" için yoğun gayret içinde olan locanın 1911-12'deki üye sayısının azlığı, bu konulardaki etkinliğini çok düşük seviyede tutmuştur.

La Renaissance Locası, David J. Kohen 1913'te Üstad-ı Muhterem olduktan sonrası ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir hayli dingin bir ortam içine girmiş, hatta savaş sırasında faaliyetini tatil etmek zorunda kalmış ve Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) ardından da Rum, Ermeni, Yahudi ve Fransızlardan oluşan üyeleri ile yeniden uyandırılmıştır.¹⁹⁸ Bu uyandırılışın sonrasında Meles Locası ile birlikte Osmanlıyı savaşa sokmakla suçladıkları İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerine ve tüm Türklere yönelik şikâyetlerini Fransa Büyük Doğusuna ileterek yeniden faaliyete başladılar. Ardından da Paris'te yerleşik France-Arménie Locası da Türk düşmanlığı eksenli "ortak saldırıda" yer alıverdi. France-Arménie Locasının Üstad-ı Muhteremi, 1901 yılına kadar İstanbul'da yaşamış olan I Proodos Locası üyelerin-

¹⁹⁸ Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 124

den, Maraşyan'dır. Kendisi, İstanbul'da Ermeni Masonluğunun ve La Renaissance'ın kurulmasında etken olmuş ve "Büyük Ermenistan" halininin peşinde koşan bir kişidir.

La Renaissance'dan, Fransa Büyük Doğusuna ulaşan 6 Temmuz 1920 tarihli bir yazı; artık bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasının gerekli olduğunu ve kuruluş sonrasında tarafsız bir devletin mandası altında olmasını, mandater olarak da Belçika'yı öneriyordu.¹⁹⁹

Bu locanın, 10 Mayıs 1922 tarihi ile Fransa'daki kardeş localarına, Türk Kurtuluş Savaşı liderlerini "bir hükûmet şeklinde organize olmuş suçlular" olarak nitelenmesi ve Türk ulusunun da "egemenlikleri altına aldıkları tüm ülkeleri mahveden" barbarlar olarak tanımlanmasını "rica eder" tarzda bir yazı dahi gönderdiği bilinmektedir.²⁰⁰ Oysa, bundan bir ay öncesinde 9 Nisan 1922'de Fransa Büyük Doğusu, Birinci Dünya Savaşı başlangıcında sırtını döndüğü Türk obediyanına yeniden kollarını uzatarak, 'tanıma' kararı vermişti. Bu kararın alınmaması için La Renaissance ve France-Arménie Locaların Fransa Büyük Doğusu nezdindeki çırpınışları sonuçsuz kalmış ve İstanbul'daki La Renaissance geleceği ile ilgili çaresizliğiyle baş başa kalmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi 1921 yılında yapılan A.M.I. toplantısına Osmanlı delegelerinin de katılmış olmasının Fransa'nın tutumuna olumlu etkisinden söz edilebilir.

Locanın Üstad-ı Muhteremi Pericles Tiberus ile Hatip Üstadı Georgios Ralli; Atatürk ve Türk ulusunun zaferi karşısında, Türk Milletine karşı düşmanca eylemlerinin hesabının sorulması endişesi ile 1922 yılında Yunanistan'a kaçtıklarında Fransız vatandaşı Armand Mosse, Locanın Üstad-ı Muhteremliğini üstlenmiş ve Maşrik-ı Âzam

¹⁹⁹ Age., s. 129.

²⁰⁰ Age., s. 135.

ile yürüttüğü iyi ilişkiler nedeniyle locasının bitirilmesi gereken ömrüne 1935 yılına kadar zaman kazandırmıştır.²⁰¹

Harmonia Locası: Bazı basılı çalışmalarda bu loca ile ilgili şöyle bir bilgi verilmektedir:

“Meşrutiyet öncesinde kapatılmış, Yunanistan obediyanından I Proodos Locasının, 1909 yılında aynı obediyanıya bağlı olarak yeniden uyan-
dırılması suretiyle Harmonia Locası, kurulmuştur.”

K. Apak biraderin *Ana Çizgileri ile Türkiye’de Masonluk Tarihi* adlı, 1958 basımı kitabının 142. sayfasından yapılan alıntıdan kaynaklanan bu bilgi yanlıştır. Zira, kitabımızın bir önceki bölümünde de belirttiğimiz gibi I Proodos Locası, Fransız obediyanıya bağlıdır ve 1901 yılındaki kapanışı sonrasında tekrar uyan-
dırılması olayı yaşanmamıştır. Harmonia Locası ise Yunan obediyanıya bağlı olarak 1909 yılında İstanbul’da kurulmuştur. Anılan iki locanın birbiri ile ilişkisi yoktur.

Harmonia Locası, Türklük ve Türkiye karşıtı davranışları ile öne çıkan La Reniassance ve Meles Localarının yanında yer almıştır. 6 Ocak 1920 tarihli bir mektupla, bağlı bulunduğu Yunanistan obediyanısını da atlayarak, Fransa Büyük Doğusuna baş vuran Harmonia Locası, gayri müslim cemaatların meşrû emellerinin tatmin edilebilmesi için Türk devletinin kesin olarak yok edilmesini istemektedir.²⁰² Harmonia Locası bu “gözü dönmüştük” hâliyle, 11 yıldır Türk toprakları üzerinde yaşayan bir loca olarak ismine temizlenmesi olanaksız bir kirliliği bulaştırmıştır.

Her ne kadar K. Apak birader kitabında; Harmonia Locasının kurulduğu 1909 yılından beri “Türk obediyanı ve locaları ile daima sami-

²⁰¹ age, s. 36.

²⁰² Age., s. 127-128.

mi bir temas hâlinde bulunduğunu” yazmış ise de²⁰³ bunu kendisinin sahip olduğu “Masonik hoşgörü”ye dayandırmak kabul edilemez.

Harmonia Locası, Türk Masonluğu içinde hiç de hoş anılmayan bir isim olarak kalmıştır. Buna rağmen, Yunanistan Büyük Doğusu ile “Bölgesellik- Tèrritorialité” ilkesi bağlamında yapılmış olan anlaşma gereği olarak bu locanın 1937 yılında Türkiye obediyanına girmesi karara bağlanacaksa da 1935’teki kapatılma olayı bunu engelleyecektir.

Melès Locası: Önceki bölümde 1870 yılında uykuya girmiş olan İzmir doğumlu ve Fransa Büyük Doğusu başlısı ilk Melès Locasından bahsedilmişti. Kırk üç yıl süren bu derin uyku dönemi 21 Mayıs 1913 tarihinde sona erdirilmiş ve loca yeniden aynı şehirde ve aynı obediyan başlısı olarak çalışmalarına başlamıştır.²⁰⁴ Anılan loca uyandırıldığına Birinci Dünya Savaşı’nın doğum sancıları da yaşanmakta idi. Bu locanın yeniden çalışmaya başladıktan sonraki ilk yıllarda yaptığı çalışmalar hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bilinen tek husus, sonrakinin de önceki gibi Masonluk perdelemesi ile Yunanistan çıkarları doğrultusunda hizmet amaçlı olarak uyandırılmış olduğudur.

Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nda yenilen tarafta bulunması sonucu olarak kabul etmek zorunda kaldığı tüm kayıplarda ve ülkenin parçalanmasında Melès Locası üyeleri hep alkış tutmuşlardır. Loca üyelerinin Masonluk ilkelerine sığınarak, gözü kararmış bir şekilde yaptıkları, o ilkeleri politik kirliliğe bulaştırmak olmuştur. Bu kirlilik, Melès Locasının kesin olarak bir Yunanistan çıkarları kovala-

²⁰³ K. Apak, *Ana Çizgileri ile Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Ank., 1958, s. 142.

²⁰⁴ Bu tarih, Girit Adası ile Yanya, Selanik, Kavala ve Makedonya kıyı şeridinin Yunanistan’a verilmesi ve Osmanlı Devleti’nin o bölgedeki egemenliğinin doğu Trakya’da sıkışıp kalacağı Balkan Savaşları sonuçlarının alınacağı günlere çok yakındır.

yıcısı olmasından ve bunun için Masonluğu kullanmasından kaynaklanmıştır.

Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonraki dönemde ve Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920) gereği adeta kapışılan Osmanlı topraklarının dağıtımı sırasında, savaşı kazanan devletler arasında olan Yunanistan'ın İzmir şubesi gibi davranan Melès'in 1921 yılındaki Üstad-ı Muhterem Elie D. Simitopulo'dur. Bu kişi, aynı yılın Aralık ayında obediyanına yazdığı bir mektupta, Anadolu'daki tüm Hıristiyanları ortadan kaldırmaya hazırlandığını ifade ettiği Mustafa Kemal'i: "Ankara'nın büyük diktatörü, sayısız insan öldürmüş kızıl hayalet" olarak niteleyecek kadar küstah ve pervasız bir davranış içine girebilmiştir. İzmir'den postalanmış olan bu mektubu imzalayan bu adam Türk ordusu İzmir'e girerken Fransız konsolosluğuna sığınmak için çırpınan loca üyeleri arasında yer almış ve sonradan da kurtuluşu Atina'ya kaçışta bulmuştur. Tuhaf olan aynı kişinin Fransa Büyük Doğusuna yazdığı 20 Kasım 1922 tarihli mektupta, kaçan üyelerle birlikte localarını Atina'da tekrar kurduklarını bildirmesidir. Önceki geçmişinin hiç de Masonik bir çizgide olmadığını bildiği hâlde Fransa Büyük Doğusunun bu kuruluşu desteğini esirgemediğini düşünmek yerinde olacaktır ve düşünülmelidir. Zira bu Büyük Doğu, Osmanlı'yı "toprak bütünlüğünü" korumak ile "parçalanmak" ikilemi arasında kalmışlığının yanı sıra, genelde olan bitene karşı sessiz kalmayı yeğlemiş, bağlısı bulunan localardan "Büyük Yunanistan" için çırpınanlara "durun" dediği de görülmüştür.²⁰⁵

Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulması konusuna gelindiğinde aynı Fransa Büyük Doğusu daima aktif rol alarak, bu idealin gerçekleşebilmesi için hep omuz vermiştir. Örneğin bu obediyanın

²⁰⁵ Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 125-129

tüm localarına gönderilen 3 Mart 1920 tarihli sirküler metnindeki şu kısım bunun doğruluğunun yazılı bir göstergesidir:

“Yaşamak ve etkin olmak için gereken araçlara sahip, bağımsız bir Ermenistan, Cemiyet-i Akvam’ın ilk kazanımlarından biri olmalıdır. Baskı nedeniyle ortaya çıkan etnik zorluklar, böylece ve sadece böylece çözülebilir.”²⁰⁶

Melès Locasının kapanış tarihi belli değildir. Ancak, loca üyelerinin bir kısmının Atina’ya kaçıışı ile Türk birliklerinin İzmir’e girişinin çakıştığı düşünülürse bu tarihin, 9 Eylül 1922 olarak kabul edilmesi uygundur.

Osmanlı Maşırıkı ile İtalya Büyük Doğusu arasında 1911’de Trablusgarb’ın işgali nedeniyle yazışmalar geçtiği hatırladadır. İtalya Büyük Doğusunun verdiği yanıtların tamamı “savaşın bir ulusal dava olarak haklılığını” savunmaktadır ki, buna söylenecek pek fazla bir şey de yoktur. Önemli olan, Osmanlı topraklarındaki İtalyan obediyanı localarının konunun bir parçası olmamaya özen göstermiş olmalarıdır. [Yine Fransız obediyanı bağılısı olan Homère Locasının yaşamı boyunca olan faaliyeti ise yukarıda isimleri verilenlerden çok farklıdır.]

Homère Locası: O günlerde faal bir Mason locasının bulunmadığı İzmir’de yaşayan bazı Masonlar 21 Nisan 1909’da Fransa Büyük Doğusu bağılısı “Homère” adını verdikleri bir loca kurmuşlardı.²⁰⁷ Üyeleri Yahudi ağırlıklı olan bu loca, İzmir’de Türk Masonluğunun gelişimi için olumlu katkılarda bulunmuştur. Ancak, 1914 yılında Dünya Savaşı’nın başlaması ve Osmanlının da bu kargaşa içinde yer alması üzerine, dönemin İzmir Valisi Rahmi biradere sorulmuş, “uyku

²⁰⁶ Paul Dumont’un *Osmanlılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 128. Buradaki “Cemiyet-i Akvam” sözcükleri I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan ilk Birleşmiş Milletler Cemiyetinin bizdeki adıdır. Demek o ki, bağımsız Ermenistan’ın kuruluşu bu cemiyet için, savaş sonrası bir “ilk kazanım” olarak görülmektedir.

²⁰⁷ Bu locanın İngiltere obediyanından, yine İzmir’de çalışmış ve 1884’te kapanmış olan Homer Locası ile isim benzerliği dışında bir ilgisi yoktur.

hâlinin” uygunluğu kanaatini belirtmesi üzerine loca faaliyetinin belirsiz bir süre için durdurulması uygun bulunmuştur.

Homère Locasının bu uykuya geçişi sırasındaki Üstad-ı Muhterem olan Diran Aşnan birader 1918’de İzmir’de kurulan Maşrık-ı Âzam bağlısı Güneş Locasının da ilk Üstad-ı Muhterem olmuş ve uykuda olan Homère’in bazı üyeleri de kurulan Güneş Locasında sürdürülen Masonik çalışmalara katılmışlardır.

1919’da İzmir’in işgal edilmesinin ardından uyandırılan Homère Locası yeniden aktif hâle dönmüş ve çalışmalara başlamıştır. Bu kez de işgal altındaki İzmir’de çalışmayı uygun görmeyen ve İstanbul’a taşınmayı tercih eden Güneş Locasının İzmir’de kalan üyeleri anılan Homère Locasına devam etmişlerdir. Bu loca, işgal sırasında Rum ve yabancı uyruklu üyeleri bulunmasına rağmen İzmir’de Türklere yaşatılan üzücü olayların dışında kalmıştır. Hatta bazı durumlarda koruyuculuk görevi dahi üstlenmiştir.²⁰⁸

Ne ilginçtir ki, 1922’de İzmir’in kurtuluşu sonrasında birçok yabancı uyruklu biradere göz kulak olmak işi bu kez de Türk olan Masonlara düşmüştür. Durumdan haberdar olan Fransa Büyük Doğusu da Homère Locasına gönderdiği 11 Aralık 1922 tarihli bir yazı ile Türklerin bu davranışının şükranla karşılandığını bildirmiştir.²⁰⁹ Homère Locası, İzmir kurtuluşunun hemen ardından çıkan büyük yangında her şeyini kaybettikten sonraki yeniden toparlanışını takiben Güneş Locası ile aynı binada çalışmalarını sürdürerek Türk Masonluğu ile daha çok kaynaşmıştır. İleride görüleceği üzere Homère Locası 21 Ocak 1933 tarihinde Türk obediyanına dahil olacaktır.

²⁰⁸ K. Apak, *Ana Çizgileri ile Türkiye’deki Masonluk Tarihi*, s. 129.

²⁰⁹ Anonim, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, İst., 1951, s. 97.

1909-1923 Yılları Arası Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî Döneminde Kurulan ve/veya Katılan Mason Locaları

Loca No.	Loca Adı	Kuruluş/katılış tarihi ve yeri	Diğer Bilgiler
1	Vatan	9 Mart 1909 İstanbul	Kuruluş Beratı Yüksek Şûrâ'dandır. Bir süre sonra kapanmıştır. İlk Üstad-ı Muhteremi Prens Aziz Hasan Pş. Biraderdir.
2	Muhibbân-ı Hürriyet	28 Haziran 1909 İstanbul	Kuruluş Beratı Yüksek Şûrâ'dandır. Politik durum nedeniyle Ağustos 1912 ile Nisan 1913 arasında çalışmalarını durdurmuş sonra yine devam etmiştir. İlk Üstad-ı Muhteremi Dr. Miralay Mehmet Ali Baba biraderdir.
3	Vefa	28 Haziran 1909 İstanbul	Kuruluş Beratı Yüksek Şûrâ'dandır. Mısır Büyük Üstadı İdris Ragıp'ın desteği ile kurulup, Arapça'dan tercüme ritüellerle çalışmaya başlamıştır. Politik durum nedeniyle Ağustos 1912 ile Haziran 1913 arası çalışmalarını durdurmuş sonra yine devam etmiştir. İlk Üstad-ı Muhteremi Nail Reşit biraderdir.

4	Şafak	24 Temmuz 1909 İstanbul	Kuruluş Beratı Yüksek Şûrâ'dandır. İlk Üstad-ı Muhteremi Dr. Alb. İlyas Modyano biraderdir. (Bu loca,1914 yılında yeni bir berat ve 'Sebat' ismi ile tekrar çalışmaya başlayacaktır.)
5	Resne	1909 İstanbul	Mısır obediyanından ayrılıp, Maşrık-ı Âzam'ın kurulacağı günlerde Yüksek Şûradan berat almıştır. İlk Üstad-ı Muhteremi Osman Fehmi biraderdir.
6	Terakki ve İttihâd Hakiki Muhipleri (Les Vrais Amis du Progres et de l'Union) (Birçok eserde bu isim İttihâd ve Terakki ... olarak geçer. Fransızcasının tercümesi de bu yanlışlığı açıklamaktadır.)	1 Ağustos 1909 İstanbul	La Renaissance'dan ayrılan üyelerin Fransa Büyük Maşrıkına bağlı olarak kurduğu ve sonradan Yüksek Şûrâ'dan berat almış, Fransızca çalışan bir Locadır. Kısa süre içinde kapanmıştır. İlk Üstad-ı Muhteremi Apak'a göre David J. Kohen. P.Dumont'a göre ise; La Renaissance'nin hırsını frenlemek üzere kurulmuş olan bu Locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Michel. Noradounghian'dır. Kapanış tarih ve nedeni bilinmemektedir.
7	Uhuvvet-i Osmâniyye (La Fraternelle Ottomane-Osmanlı Kardeşliği)	1 Ağustos 1909 İstanbul (Kuruluşu 1908 öncesidir.)	Daha önce Mısır obediyanında iken Türk obediyanına katılıp Yüksek Şûrâ'dan berat almıştır. Sonradan çalışmalarını durdurmuştur. İlk Üstad-ı Muhteremi Nadra Moudran biraderdir.

8	Meşrutiyet (La Constitution)	26 Aralık 1909 İstanbul (Kuruluşu 1908)	İspanya obediyanı bağlı olarak çalışan bu Loca 26.11.1909'da Türkiye M. Âzamı'na katıldı. 1913 yılında M. Âzam ile Üstad-ı Muhteremi Seçimi konusunda anlaşamadığı için kapandı. İlk Üstad-ı Muhteremi Eski Maliye Nazırı Mehmet Cavit biraderdir.
9	Ziya-ı Şark (Tan Işığı)	18 Ocak 1910 İstanbul	İspanya obediyanındaki Kalcedonia Locasından ayrılanların Kadıköy'de kurduğu bu loca bir süre sonra İstanbul Avrupa yakasına geçmiş, 1935'te de adını "Tan Işığı" olarak değiştirmiştir. İlk Üstad-ı Muhteremi Mirliiva Faik Süleyman (Paşa) biraderdir.
10	Hilâl-i Osmânî	14 Şubat 1910 Beyrut	Maşrık-ı Âzam'dan berat alan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi M. Ramazan biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından bu locanın bağlı olduğu obediyanı ile ilişkisi kopmuştur.)
11	Bisanzio Risorta 1925'te "Akasya"	18 Şubat 1910 İstanbul	İtalyan obediyanından, İtalyanca çalışırken Maşrık-ı Âzam'a katılmıştır. Katılış sırasındaki <i>Üstad-ı Muhteremi</i> Mustafa Baha biraderdir. 1925 yılında Akasya ismini alarak Fransızca çalışmaya başlamıştır.

12	İ'tidâl	8 Mayıs 1910 Lübnan	Maşrık-ı Âzam'dan berat alan bu locanın kurucusu ve ilk Üstad-ı Muhteremi Victor Schmeile biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)
13	Hürriyet ve İ'tidâl	17 Haziran 1910 Lübnan	Maşrık-ı Âzam'dan berat alarak, Zahle'de kurulan bu locanın kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi Abraman Müsellem biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)
14	Ennâsıra	29 Mayıs 1910 Mısır	Maşrık-ı Âzam'dan berat alarak İskenderiye'de kurulmuş olan bu locanın kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi Mihail Matar biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)
15	El Felâh	29 Mayıs 1910 Mısır	Maşrık-ı Âzam'dan berat alarak, İskenderiye'de kurulan bu locanın kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi bilinmiyor. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu Locanın ilişkisi kopmuştur.)
16	El Mürüvve (El Mürüvvet ?)	29 Mayıs 1910 Mısır	Maşrık-ı Âzam'dan berat alarak İskenderiye'de kurulan bu locanın kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi bilinmiyor. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)

17	Nur-ul Mahabbe (Nur-ül Mahab- bet?)	29 Mayıs 1910 Mısır	Maşrık-ı Âzam'dan berat alarak İskenderiye'de kurulan bu locanın kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi bilinmiyor. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu Locanın ilişkisi kopmuştur.)
18	Şems-ül Maşrık	29 Mayıs 1910 Mısır	<u>Maşrık-ı Âzam'dan berat alarak İskenderiye'de kurulan bu Locanın kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi bilinmiyor. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)</u>
19	El Vahdet-i Osmâniyye	6 Ağustos 1910 Şam	Maşrık-ı Âzam'ın berat verdiği bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Abdülaziz Sultanî biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)
20	Halep	10 Eylül 1910 Halep	Maşrık-ı Âzam'ın berat verdiği bu locanın kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi Kostaki Hemsy biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)
21	Mabed-i Süleyman	14 Aralık 1910 Kudüs	Bu locada beratını Maşrık-ı Âzam'dan almıştır. Kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi Astrue Azra biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)

22	İttihâd-ül Hâlîd (İttihâd-ı Hâlîd ??)	19 Ağustos 1910 Humus	Maşık- Âzam'ın berat veditği bu Locanın kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi Hüsnü El Candi biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu Locanın ilişkisi kopmuştur.)
23	Merci Uyûn-il Osmânî	10 Ağustos 1910 Beyrut	Beratını Maşık-ı Âzam'dan alan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Emin Hasan biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu Locanın ilişkisi kopmuştur.)
24	Tulû	14 Aralık 1910 Yanya (Yunanistan)	Maşık-ı Âzam'dan berat alan bu loca, Balkan Harbi sonunda Yanya elden çıktığı için kapanmıştır. İlk Üstad-ı Muhteremi Ömer Abdülkadir biraderdir.
25	Cebel-Le Montagne	11 Şubat 1911 Beyrut	Beratını Maşık-ı Âzam'dan alan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Nasrullah Haddad biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)
26	Sulh (Pax)	25 Eylül 1911 Mersin	Bu locanın çalışmaları açılışından kısa sonra sona ermiştir. İlk Üstad-ı Muhteremi Christman biraderdir.
27	El Kemâl	17 Temmuz 1911 Mısır	Maşık-ı Âzam'dan berat alan ve Kahire'de açılan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Ahmet Kemal biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)

28	La Fidélité	17 Temmuz 1911 Mısır	Maşrık-ı Âzam'dan aldığı berat ile Kahire'de kurulmuş olan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Michel Schustemann biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)
29	Nur-ül Hüdâ	17 Temmuz 1911 Mısır	Beratını Maşrık-ı Âzam'dan alan bu loca, Kahire'de kurulmuştu. İlk Üstad-ı Muhteremi Alexander Maghrabi biraderdir. (I. Dünya Savaşı ardından obediyanı ile bu locanın ilişkisi kopmuştur.)
30	Nevzâd-ı Hürriyet	19 Mayıs 1912 İzmit	Kurucu Üstad-ı Muhteremi Fahri Paşa biraderdir. Ziya-ı Şark locasından doğmuş olan bu loca gereğince çalışmadığı için uyutulmuştur. Ancak 1928 yılında aynı isimle, 55 no.lu berat ile yine İzmit'te doğacak ve tekrar aynı sonuca gidecektir.
31	Vezne	19 Aralık 1913 Sivas	Bu loca, çalışmalarını kısa süre içinde durdurmak zorunda kalmıştır. Kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi Alfons Saridaki biraderdir.
32	Işık	30 Aralık 1913 Malatya	Kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi Müftüzade Fevzi birader olan bu loca, bir süre sonra çalışmalarını durdurmuştur.

33	Necm-i Terâkki	19 Mayıs 1914 Elazığ	Çalışmalarına devam edememiş ve kapanmıştır. Kurucu ve ilk Üstad-ı Muhteremi Asaf Şükrü biraderdir.
34	Sebat	18 Ekim 1914 İstanbul	Yukarıda görülen 4 berat No.lu Şafak Locasının yeni berat ve yeni isimle devamı kabul edilmiştir. İlk Üstad-ı Muhteremi Dr. Jak Suhami biraderdir. (İstanbul Topkapı'daki "Fakirlere Yardım Cemiyeti" bu loca tarafından kurulmuştur.)
35	Necat	17 Mayıs 1916 İstanbul	1917 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu'nu kuran locadır. İlk Üstad-ı Muhteremi İsmail Hursit biraderdir
36	Selâmet	9 Ocak 1918 İstanbul	Bu loca, "İkmal-i Tahsil Cemiyeti"nin kurucusudur. İlk Üstad-ı Muhteremi Necmettin Tahsin biraderdir.
37	İntibâh	12 Nisan 1918 İstanbul	Bu loca, kuruluşundan üç yıl sonra uykuya girmiştir. İlk Üstad-ı Muhteremi Nail Reşit biraderdir.

38	Güneş “Şems”	22 Haziran 1918 İzmir	Dönemin İzmir’de Maşrık-ı Âzam başlısı ilk locadır. 15 Mayıs 1919’da Yunan askerinin İzmir’e çıkışı ile bu Loca çalışmalarını durdurmuş ve kısa bir süre sonra İstanbul’da faaliyete başlamıştır. İstanbul’dayken Üstad-ı Muhteremi Albert Ferit Aseo biraderdir. 1922’de Güneş Locası İzmir’e dönerken arkasında bırakacağı İstanbul’da yaşayan biraderler “Aydın” Locasını kuracaklardır. Güneş Locasının ilk Üstad-ı Muhteremi Diran Aşnan biraderdir.
39	Murad	27 Kasım 1921 İstanbul	İlk Üstad-ı Muhteremi Arif Ethem biraderdir.
40	Etoile d’Orient	11 Aralık 1921 İstanbul	Fransızca çalışmış bir Locadır. İlk Üstad-ı Muhteremi Abdülatif Safâ biraderdir.

(Bu tablodaki bilgiler; K, Apak, *Ana Çizgileri İle Türkiye’deki Masonluk Tarihi* ; F. Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*; A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun Doğuşu* ve Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk* adlı eserlerden yararlanılarak sağlanmıştır.)

1909- 23 DÖNEMİNDEKİ BÜYÜK ÜSTADLAR

1909-1910: Mehmet Talât (Talât Paşa) (1910'da görevden ayrıldı.)

1910-1912: Faik Süleyman Paşa (Talât Paşa dönemini tamamlamak üzere seçildi.)

1912-1915: Dr. Mehmet Ali Baba (Erel)

1915-1916: Faik Süleyman Paşa (Ağustos 1916'da şehit oldu.)

1916-1918: Mehmet Cavit (Faik Süleyman Paşa dönemini tamamlamak üzere seçildi.)

1919-1921: Rıza Tevfik (Bölükbaşı)

1919-1921 Fuad Hulusi (Demirelli) (Rıza Tevfik dönemini tamamlamak üzere seçildi.)

1921-1924 Dr. Besim Ömer (Akalin)

Mehmet Talât Paşa: (1874-1921) Türk Masonluğunun ilk Büyük Üstadıdır. 1906'da kurucusu olduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin kurucusu ve "İttihat ve Terakki Cemiyeti (İ.T.)" mensubudur. Bu cemiyetin tüm faaliyetinde aktif rol almış ve 1909'da Dahiliye Nazırı olmuş, paşalık rütbesi kazanmıştır. Bu sırada Ermeni Tehciri olayında da nazır olarak rolü olmuştur. Şubat 1917'de kendisine vezirlik verilerek sadrazamlığa getirilmiştir. Ekim 1918'de bu görevden istifa ederek aynı yılın Kasım ayında birçok İ.T. Cemiyeti ileri gelenleri ile birlikte yurt dışına kaçmak zorunda kalan Talât Paşa, 15 Mart 1921'de bir Ermeni tarafından öldürüldü

1903'te Macedonia Risorta Locasında tekeris edilmiş, Vatan Locasında Üstad-ı Muhteremlik yapmıştır. Üç yıl için seçildiği Büyük Üstadlık görevinden 1910'da ayrılmıştır.

Faik Süleyman Paşa: (1876-1916) Dönemin Harp Okulundan 1899'da mezun olmuş subaydır. Ordunun çeşitli tabur ve alaylarında görevler üstlenmiş, madalyalarla onurlandırılmış, 1913'te albaylığa yükselmiştir. Mükemmel bir asker olarak yaptığı hizmetler onun 1914 yılında paşa rütbesini almasını sağlamıştır. İki yıl sonra Ağustos 1916'da Kafkas Cephesi'nde şehit olmuştur. O sırada 1915-1918 dönemi için tekrar Büyük Üstad seçilmiştir.

Muhtemelen 1904/1905'te Veritas Locasında tekeris, Ziyâ-yı Şark Locasının kurucularından ve ilk Üstad-ı Muhteremidir.

Dr. Mehmet Ali Baba (Erel): (1853-1934) Tıp doktoru. Doktorluk dışında öğretmenlik yaptığı dönemler de vardır. Muhibbân-ı Hürriyet Locası kurucusu ve Üstad-ı Muhteremidir. Etoile d'Orient Locasında da Üstad-ı Muhteremlik yapmıştır. Masonluğa gönül bağı olan bir birader olarak bilinir. 1872'de İtalyan obediyanı bağılı bir locada tekeris edilmiştir.

Mehmet Cavit: (1875-1926) Mülkiye mezunu maliye uzmanıdır. İttihat ve Terakki üyesidir. 1908 Meşrutiyet sonrası Meclis'te Selanik Milletvekili idi. Maliye ve Nafia nazırlıkları yapmıştır. Damat Ferid hükümetince 15 yıl hapis cezası aldığı için bir süre İstanbul'da saklanarak yaşadı. 1926'da İzmir'deki Atatürk'e suikast girişimi ile ilgili görüldüğü için idam edildi.

Macedonia Risorta Locasında tekeris olmuştur.

Dr. Rıza Tevfik (Bölükbaşı): (1869-1949) Sekiz dil bilen, felsefe düşkünlüğü nedeniyle "Feylesof" diye anılan, şair-yazar. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye adlı okulu zorla bitirerek kısa süre doktorluk yaptı. 1907'de İttihat ve Terakki'ye girdi. II Meşrutiyet sonrasında Edirne Mebusu oldu. Damat Ferit kabinesinde Maarif Nazırı oldu. Sevr Ant-

laşması'na kabul imzası koyanlardandır. Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkmış ve sonra da yurt dışına kaçmıştır.

Tekris yeri ve tarihi bilinmemektedir. Masonluğa siyaseti sokma gayreti içinde, mensup olduğu İttihat ve Terakki Cemiyetine sonradan düşman olacak kadar değişik yapısı olan bir kişidir. 1909 görevlileri arasında Hatip olmuştur. 1918-1921 dönemi için Büyük Üstad seçildiği hâlde 1919'da istifa etmiştir.

Fuad Hulusi (Demirelli): (1876-1955) Hukuk mezunudur. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde milletvekillikleri vardır. Cumhuriyet Dönemi kanun hazırlayıcılarındandır. Demokrat Parti kurucularındandır. Kalkedonya Locasında tekris edilmişliği olasıdır.

Besim Ömer (Akalın) Paşa: (1862-1940) Askerî Tıbbiye mezunudur. Tıp Fakültesi Dekanı ve Darülfünûn Rektörlüğü yapmış olup, Kızılay'ın canlandırılması, Çocuk Esirgeme Kurumunun ve Verem Savaş Derneğinin kurulmasında büyük emeği geçmiştir. Beş ve altıncı dönemlerde milletvekilliği yapmıştır. 1921-24 döneminin tamamında Büyük Üstad'lık yapmıştır.

Dönem İçinde Yüksek Şûrâ Hâkim Büyük Âmirleri

1915 - 1925 yılları: Dr. Mehmet Ali (BABA/Erel)

1909-1923 Zaman Diliminin Önemli Olayları

13 Nisan 1909: 31 Mart olayı.

27 Nisan 1909 : II. Abdulhamid tahttan indirildi ve V. Mehmet Reşat padişah oldu.

1 Nisan 1910: Arnavutluk'ta ayaklanma.

29 Eylül 1911: Trablusgarb Savaşı. İtalya'nın Osmanlı'ya savaş ilânı.

25 Mart 1912: Türk Ocakları kuruldu.

17 Ekim 1912: Balkan Harbi başladı.

18 Ekim 1912: 'Ouchi' Antlaşması ile Bingazi ve Libya İtalya'ya verildi.

8 Kasım 1912: Yunan kuvvetlerinin Selânik'i işgali.

23 Ocak 1913: Babıâli baskını. İttihat ve Terakki tekrar iktidar oluyor. Mahmut Şevket Paşa Hükûmeti kuruluyor.

26 Mart 1913: Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti.

30 Mayıs 1913: Birinci Balkan Savaşı sona erdi ve Londra Barış Antlaşması ile Edirne Bulgaristan'a verildi.

11 Haziran 1913: Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi.

12 Haziran 1913: Tekrar İttihat Terakki hükûmeti kuruldu.

29/30 Haziran 1913: İkinci Balkan Savaşı'nın başlangıcı.

22 Temmuz 1913: Edirne kurtarıldı.

1912-1913 yılları içinde Balkan Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlanması ardılı olarak Osmanlı Doğu Trakya dışındaki tüm topraklarını kaybetti.

1 Ağustos 1914: Almanya Rusya'ya savaş ilân etti. Birinci Dünya Savaşı başladı.

2 Ağustos 1914: Osmanlı-Almanya gizli anlaşması. Osmanlı Devleti, Almanya müttefiki.

9 Eylül 1914: Osmanlı kapitülasyonları kaldırıldı.

2 Kasım 1914: Rusya Osmanlı Devleti'ne harp ilân etti.

5 Kasım 1914: İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne harp ilân etti.

10 Ocak 1915: Sarıkamış faciası.

18 Mart 1915: Çanakkale Zaferi.

10 Ocak 1915: Sarıkamış faciası

1915: Ermeni tehciri.

1917: Rusya'da ihtilal ve Bolşevikler iktidarda.

1917: ABD Birinci Dünya Savaşına girdi.

30 Ekim 1918: Mondros Mütarekesi.

5 Kasım 1918: İttihat ve Terakki, kendi kongresi kararı ile lağvedildi.

28 Mart 1919: İtalyanlar Antalya'ya asker çıkardı.

15 Mayıs 1919 : Yunanlıların İzmir'i işgali.

19 Mayıs 1919: GAZİ MUSTAFA KEMAL Samsun'da.

16 Mart 1920: İstanbul ikinci kez İngiliz işgalinde.

18 Mart 1920: Osmanlı Meclis-i Mebusanının son toplantısı.

23 Nisan 1920: Ankara'da Büyük Millet Meclisi açıldı. Mustafa Kemal, başkan seçildi.

10 Ağustos 1920: Sevr Antlaşması imzalandı.(Milliyetçilerin red ettiği bu anlaşma hiçbir zaman uygulanamadı.)

20 Ocak 1921: 'Kurtuluş Savaşı Anayasası' olarak çıkarılan Teşkilatı Esasiye Kanunu ile Türkiye Devletinin kuruluşu.

1921: I. İnönü, II. İnönü ve Sakarya muharebeleri ile kazanılan zaferler.

20 Ekim 1921: Fransa'nın Ankara hükümetini tanınması, Ankara antlaşmasının imzalanması.

26 Ağustos 1922: Saat 05.30.. Büyük taarruz başladı.

1 Eylül 1922: **MUSTAFA KEMAL emrediyor:** "Ordular, ilk hedefiniz Ak Deniz'dir. İleri!"

9 Eylül 1922: Türk ordusu İzmir'de.

11 Ekim 1922: Mudanya Ateşkes Antlaşması.

1 Kasım 1922: Hilâfet ile saltanatı ayıran ve 'saltanatı' kaldıran kanun kabul edildi.

20 Kasım 1922: Lozan Barış Müzakerelerinin başlangıcı.

23 Nisan 1923: 4 Ocak'ta kesilen Lozan görüşmelerine yeniden başlandı..

24 Temmuz 1923: Lozan barış antlaşması imzalandı..

29 Ekim 1923: Anayasa değişikliği ile **Cumhuriyet ilânı. MUSTAFA KEMAL Cumhurbaşkanı.**

Bu Dönemdeki Osmanlı Padişahları

1876-1909: II. Abdülhamid (1842-1918)

1909-1918: V. Mehmet Reşat (1844-1918)

1918-1922: VI. Mehmet Vahdettin (1861-1926)

1922-1924: Son Halife – Abdülmecid (1868-1924)

Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları..

1909: Maşrık-ı Azam-ı Osmânî kuruldu.

1913: Papa Masonluğa karşı mücadele edilmesini istedi.

1913: Almanya, Berlin Katolik Kongresi, Masonluğu mahkûm etme kararı aldı.

1913: Fransa'da Millî Loca kuruldu. (GLNF – Grand Loge National Française)

1914: Belçika'da bir "Anti Masonik Birlik" kuruldu.

1914 – 1918: Birinci Dünya Savaşı'na katılan ülkelerdeki Mason örgütleri mecburi olarak bu dönemi bir yalnızlık içinde yaşadılar.

1915: İngiltere'de Masonluğu savunan bir kitap çıktı.

1916: Avusturya'da bir baş piskopos tarafından Masonluk mahkûm ilân edildi.

1917: Rusya'da Bolşevik rejim Masonluğu kapattı..

1919: Almanya'da Masonlukla mücadele devam ediyor.

1919: Macaristan'da Mason kurumlarının malları haciz edildi. Masonlar takip altına alındı.

1919: İtalya'da Mussolini, Masonluğu yasakladı. Faşistler, Mason lokallerini dağıttı.

III. BÖLÜM

1923-35 DÖNEMİNDE TÜRK MASONLUĞU

1923-25 Yılları Arasındaki Bazı Önemli Olaylar

Dış ilişkiler henüz zayıf: 21 Ocak 1923 günü yapılan Umumi Heyet toplantısında İngiltere, İskoçya ve İrlanda Büyük Localarının, Türkiye Büyük Maşrıkı'nın o tarihe kadar ilişki kurmuş olduğu birçok yabancı obediyanın arasına katılmadıkları konu edilmiştir.

La Renaissance Locası iftiralarına cevap: 1923 yılı içinde, La Renaissance Locasının Kurtuluş Savaşı sırasında, Türkiye'de Müslüman olmayan üyelere zulmedildiği hakkında Fransız localarına yazdığı düzmece mektuplara karşılık olarak gerçeği anlatan bir yazı kaleme alınmış ve yurt dışındaki Mason kuruluşlarına iletilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile iyi ilişkilerin yürütülmesinden yana olan Fransız ve İtalyan Masonlarından bu karşı çıkışa olumlu yanıtlar alınmıştır.

Yunanistan karalamaya devam ediyor: Bir önceki bölümün son kısmında metni verilmiş olan 30 Kasım 1922 tarihli ve gerçekleri açıklayan Maşrık-ı Âzam yazısının yollandığı Avrupa Büyük Doğularında bir etki oluşturduğu kuşkusuzdur. İşte bu etkiyi dağıtmak amacını esas aldığı şüphe götürmeyen bir mektubu Mayıs 1923'te kaleme alan Yunanistan Büyük Doğusu, bu yazısını dünyanın çok sayıdaki Masonik kuruluşuna göndermiştir. Anılan mektubun metni aşağıdadır.²¹⁰

---

²¹⁰ Mason Derg., Sayı: 120-121, s. 52

ÖZGÜRLÜK - EŞİTLİK - KARDEŞLİK
PEK YÜCE YUNANİSTAN BÜYÜK DOĞUSU

Kuruluş Tarihi 1868

Atina Vadisi, ... Mayıs, 1923

YER KÜRENİN TÜM MASONİK GÜÇLERİNE

İnsanca düşünceler adına, Türk esaretinden geri dönen savaş tutuklularının ağlanası hâllerini protesto etmeyi bir görev kabul ediyoruz. Bizlere hepsi solgun, bitkin, paçavralar içinde, zorlukla adım atarak ve çoğu da ölüm döşeğinde geliyorlar.

Küçük Asya'da karşılaştıkları vahşeti, işkenceleri, benzersiz acıları anlatıyorlar ve arkadaşlarından pek çoğunun trajik bir şekilde öldüğünü söylüyorlar.

Subay ve er kardeşlerimiz, yukarıda anlattıklarımızı ayrıntılarıyla onaylıyorlar.

Bu olayları uygar dünyanın önünde resmen açıklıyoruz ve bir kez daha ortaya çıkan Türk barbarlığını damgalıyoruz.

Pek Değerli ve Pek Aydın Kardeşlerimiz, en sıcak ve kardeşçe duygularımızı lütfen kabul ediniz.

BÜYÜK ÜSTAD
(Angelopoulos)

BÜYÜK GENEL SEKRETER
(Adrianopoulos)

Bu türlü dış kaynaklı düşmanca yalanların yanı sıra aynı ülkede yaşadıkları hâlde bu yalanları çeşitli yollardan destekleyenler de mevcuttu. İngiltere güdümündeki Yunan askerinin Osmanlı topraklarına çıkışı sırasında, çok uzun yıllarını yaşadıkları toprağımıza yapılacak en büyük nankörlük ile coşkulu "Hoş geldiniz!" karşılama yapanlar -yılın 1923'e gelmiş olmasına karşın- sinsi davranışlarını devam ettirmektedirler.

Yunanistan Büyük Maşrıkı damgası ile "süslenmiş" olan yukarıdaki mektubun içeriğinde; Türk toprakları üzerinde kurulu La Renaissance, Meles ve Harmonia gibi Locaların, birer "Türk düşman-

lığı” maşası olarak özellikle 1921-22 yıllarındaki gayretlerinin boşa harcanmış olmasının, o maşaları kullananlardaki üzüntüsü saklıdır. Anılan locaların ileri gelenlerinin, Kurtuluş Savaşı’nın başarıya giden günlerinde, kaçılacak yer olarak Yunanistan’ı seçmiş olmaları da bu saptamanın doğruluğunun göstergesidir.²¹¹

İsim değişikliği: 1923 yılı içinde Büyük Locanın 1909’dan beri “Maşrık-ı Âzam-ı Osmanî” olan adı “Türkiye Maşrık-ı Âzamı” olarak değiştirilmiş ve bu konudaki tüm yapılacaklar 27 Ocak 1924 tarihine kadar tamamlanmıştır.²¹²

Bisanzio Risorta Locası: İtalyan obediyanına bağlı ve İtalyanca çalışan bu locanın büyük olasılıkla 1920’nin ilk yıllarında Fransız obediyanına geçerek çalışma dilini de Fransızca’ya çevirmiş olduğu kitabımızın bundan önceki bölümünde konu edilmişti. Tespit edebildiğimiz iki belgeye göre, anılan Bisanzio Risorta Locası 1923 yılı ilk çeyreği içinde tekrar Türk obediyanı himayesine dönmüştür.²¹³

1924-27 Büyük Daimî Heyeti: Bu dönem için yapılan seçimde Büyük Üstadlığa M. Servet Yesârî, Yardımcılığına Moris Bengiyad ve diğer görevlere de İbrahim Necmi, Ali Kemal Paşa, Raşit Erer ile Ferit Zühtü biraderler seçilmişlerdir.

Tel Sokağı’nda Cemiyet Lokali: 6 Şubat 1925 günü, Beyoğlu Tel Sokak’taki 15 numaralı binanın, kiralanmış olan sağ bölümünde ya-

²¹¹ Paul Dumont, *Osmanlılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, YKY, İst., 2000, s. 136.

²¹² Bazı belgelerde bu ad değişikliğinin “Türkiye Büyük Maşrıkı” olarak belirtildiğine ve tarih olarak da “1920’den sonra” şeklinde ifade edildiğine rastlanılmıştır.

²¹³ *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi*, s. 107 ve *Muhibban-ı Hürriyet Tarihi, 1909-1934*, s. 43. Bu locanın çalışma dilinin Fransızca yapılması ve adının “Akasya” olarak değişmesi tarihi ile ilgili bilgiler arasında tutarsızlık bulunmaktadır. K. Apak biradere göre 1925 yılında çalışma dili ile birlikte adını da değiştiren locanın yaptığı bu değişiklikler, *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi* s. 101’e göre daha önceki yıllara gitmektedir.

pılan tören ile Türkiye Maşrık-ı Âzamı yeni lokalinde çalışmaya başlamıştır.

Büyük Üstadın İstifası: 5 Haziran 1925 günü, Büyük Üstad M. Servet Yesârî seçilerek geldiği görevinden istifa etmiş, çevresinin ısrarına rağmen bu davranışının nedeni öğrenilememiş ve sonuç olarak da isteği kabul edilmemiştir.

Atatürk'e 33. Derece Teklifi: Yüksek Şûrâ, 1925 yılı içindeki toplantılarından birinde Atatürk'e 33. Derece ile "fahri reislik ve rit hamiliği" niteliklerinin de teklif edilmesi ve bu hususun bir "ön danışma ile onay almak" suretiyle başlatılmasına karar verilmiştir. Yüksek Şûra bu ön yaklaşım için Dr. Fikret Takiyeddin Onuralp biraderi görevlendirmiştir.

Dr. Fikret Takiyeddin bir süre sonra, Cemil Uybadın biraderin de bulunduğu bir birliktelik sırasında Atatürk'e konuyu açtığını, ancak "*Şimdilik kalsın, kendinizi gösterin, sonra düşünüyoruz.*" şeklinde bir yanıt aldığını Yüksek Şûraya bildirmiştir.²¹⁴ Atatürk'ün yanıtı olumlu olsaydı Türk Masonluğu için gerçek bir şeref unsuru olacak bu öneriyi sunmak üzere, huzura çıkacak Yüksek Şûra heyeti; Fuat Hulusi Demirelli, Muhiddin Osman Omay, İhsan Abidin, Hakkı Şinasi, Nurettin Ramih, İsmail Hurşit, Fehmi İsmail, Arif Ethem, Muhip Nihat, Moiz Fresko ve Saim Hüsnü biraderlerden oluşacaktı.

²¹⁴ Bazı belgelerde bu cümlelerin sonu "*düşünüyoruz*" sözcüğü ile verilmiştir. Dr. Fikret'in aldığı yanıt "*Düşünüyoruz.*" de olsa "*Görüyoruz.*" de olsa, Atatürk'ün kapıyı aralık bıraktığı gibi bir intiba oluşturmaktadır. Oysa bu husus, 1926 yılında Dr. Sadrettin biraderin İzmir-Çeşme'de yaptığı benzer teklifine Atatürk'ün vereceği yanıtta "*... Büyük görevim dolayısıyla, sizin usullerimize tabi olamayacağım için aranıza katılamam.*" cümlesi ile birlikte düşünülürse kapının zaten kapalı olduğu görülmektedir.

Büyük Daimî Heyetin İstifası

13 Ekim 1925 günü yapılan Büyük Maşrık görevlileri toplantısında, Dr. Rasim Ferit Talay birader, “hükûmetin üst kesiminin” Cemiyetin yöneticileri ile yönetiliş şeklinden memnun olmadıklarını dile getirmiş ve Büyük Maşrık görevlilerinin tamamı hemen istifa etmiştir.²¹⁵ Bu, bir tür azledilme olayının asıl nedeni Dr. Fikret Takiyeddin Onuralp’in Büyük Üstad olmak hırsından gelmektedir. Nitekim, kendisi bu olayın ardından yapılan seçim sonunda Büyük Üstad’lık koltuğuna “oturtulmuştur”. Onun bu hırsını bildikleri hâlde seçilmesi için olumlu oy veren Masonların da yapılan seçimde Atatürk’ün veya en azından CHF’nın gölgesinin varlığını hissettikleri büyük bir olasılıktır. Bunu akla getiren hususlar, “hükûmetin, Mason Cemiyetinin yönetiminden hoşnut olmadığı” açıklamasını yapan Dr. Rasim Ferit²¹⁶ ile Dr. Fikret

²¹⁵ Bu olaydan dört ay önce Büyük Üstad M. Servet Yesâri’nin nedenini açıklamadığı ve kabul edilmemiş olan istifasının dayandığı neden de budur.

²¹⁶ Dr. R. Ferit ile olan yakınlığın derecesi 1918 yılında yaşanmış şu olayda belli olmaktadır: Atatürk’ün, kızı Sabiha Sultan ile evlenmesini arzu eden Vahdettin’e yakın çevreden bazı kimselerden ve bazı arkadaşlarından baskısı gördüğü sıralarda Atatürk bu konuyu, yakın arkadaşı Dr. Rasim ile görüştüğünde aldığı yanıt ‘*Sen iki ay içinde herhangi bir kadından bıcarsın. ... Eğer bir Sultanla evlenirsen suçladığın Enver Paşa’ya benzersin.*’ olmuş ve Atatürk de kendisine: ‘*Tek dostum sen imişsin. Herkes bu işi yapmam için ayak diriyor.*’ diyerek cevap vermiş ve bu evlilik de gerçekleşmemiştir. Bkz. K.Z. Gençosman - N. A. Banoğlu, Atatürk Ansiklopedisi, May Yay., İst., 1971, Cilt 3, Sayfa 77-78, Yazar Murat Bardakçı ise Sabiha Sultan olayını tam tersine, Atatürk’ün evlenme isteğinin reddedilişi olarak açıklamıştır. Bkz. Hürriyet Gzt. Tarih eki, 6 Kasım 2002, s. 6-11.

Bu yakınlığın ilerideki yıllarda da devam etmekte olduğunu gösteren olay ise, Orhan Topçuoğlu’nun derlediği *Atatürk Günlüğü* isimli eserin, 1935 yılını kapsayan kitabının 48. sayfasındadır: “Atatürk, 17.30’da Rasim Ferit Talay’ın evine gittiler, 19.30’da köşke döndüler. 1.5.1935”

T. Onuralp'in²¹⁷ Atatürk ile gençlik dönemlerinden başlayan yakın arkadaşlıklarıdır.

Kuşku yok ki, Atatürk'ün hiç haberinin olmadığı böyle bir tertibin etkisinin görülmesi için sadece "hükûmetin üst seviyesinin" memnuniyetsizliği ifadesi dahi yeterli olmuş ve seçime katılan Masonların çoğu vicdanlarında büyük bir eziklik ile oy kullanmışlardır. Ayrıca, söz konusu olayın yaratıcısı Dr. Rasim Ferit Talay'ın, Büyük Üstad Servet Yesâri'ye karşı olduğu da dönemin Masonlarınca zaten bilinmektedir.

Yüksek Şûra'da 1926 Seçimi

1926 yılının Ocak ayında yapılan Yüksek Şûra seçiminde Dr. Fikret T. Onuralp Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmirliği görevine getirilmiştir. 1925 yılında 33. dereceye yükseldikten hemen bir yıl sonra bu görev için uygun görülmesi, o sıralardaki Mason Cemiyeti ve Yüksek Şûra seçimlerindeki oylamalar hakkında bazı değişik duyguları oluşturmaktadır ki, bunlar hoş değildir. Zira, on yıldır götürdüğü bu göreve rahatsızlığı nedeniyle tekrar aday olmayan Dr. Mehmet Ali Baba'nın yerine, kendisinin on yıllık yardımcısı Fuat H. Demirelli'nin getirilmesi hem akıl hem de görevin selâmeti yönünden uygun görülmeliy-

²¹⁷ Mustafa Kemal Trablusgarp'a saldıran İtalyan Kuvvetlerine karşı savaşmak üzere, Derne Osmanlı Kuvvetleri Kumandanı olarak 1911 Kasım ayında Tobruk'taki karargâha geldiğinde, tanıdığı kişiler arasında bulunan üç doktor ile devamlı dostluk içinde olmuş ve onları daima yakın çevresinde bulundurmuştur. Bu kişiler; Dr. İbrahim Tali Öngören, Dr. Mim Kemal Öke ve Dr. Fikret Takiyettin Onuralp'dir.

Mustafa Kemal'in Sofya'da askerî ataşe olarak bulunduğu sırada Dr. Fikret, İzmir Memleket Hastanesinde görev yapmaktaydı. İçindeki can sıkıntısını yenemeyerek Sofya'dan İzmir'e, gizlice ve habersiz olarak giden Mustafa Kemal'in orada geçirdiği birkaç günü paylaştığı kişi, yakın dostu olan Dr. Fikret'tir. 1923 ile 1925 yılları arasındaki üç dönemde milletvekilliği de yapmış olan Dr. Fikret, Atatürk'ün sofrasında devamlı yeri bulunan bir kişiydi.

di. Üstelik Fuat H. Demirelli'nin, Yüksek Şûrâ için önemli bir faktör olan 33. dereceye yükselişi, Dr. F. T. Onuralp'in bu dereceyi alışından tam 16 yıl öncesinde, 1909 yılında olmuştu.

Bu koltuğun altına sürüldüğü kişi olan Dr. Fikret T. Onuralp, devamlı olarak Ankara'da bulunması nedeniyle başkanı olduğu dönem içindeki Yüksek Şûra toplantılarının çoğunda bulunmamış ve her defasında yardımcısı olan Fuat H. Demirelli bu görevi üstlenmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz ve Dr. Fikret T. Onuralp'in eksenini olduğu, politik baskı yüklü bulutların serinliğinde yapılan, Ekim 1925'teki Büyük Daimî Heyet ve Ocak 1926'daki Yüksek Şûra seçimleri ile Türk Masonluğu platformuna politika izleri düşürülmüştür.

İlk Tescil: “Yetimlere Yardım Cemiyeti”

1925 yılı içindeki Yüksek Şûra toplantılarından birinde Türkiye Maşrık-ı Âzamı'nın, Cemiyetler Kanunu'na göre bir “cemiyet” veya “kulüp” olarak resmî kayıtlara geçirilmesi hakkında görüşmeler yapılmıştır.²¹⁸ Konu ile ilgili olumlu ve olumsuz görüşler tartışmasının yapıldığı bu toplantı, sonunda olumsuz karar alınmış olsa da Cemiyetin resmî kayıt ile belirli bir statüye yerleştirilmesi fikri yönünden atılmış ilk adımdır.

İzmir Valiliğine baş vurularak 25 Şubat 1926 tarihinde “Yetimlere Yardım Cemiyeti” adıyla bir resmî kayıt yaptırılmıştır. Bu, Türk Masonluğunun bir kurum olarak ilk yasal tescilidir. Ancak bu tescilin Türkiye Maşrık-ı Âzamı adına olmayıp, sadece İzmir'deki Mason Localarını kapsar şekilde yani “Maşrık-ı Âzam'ın İzmir'de çalışan Türk Mason müessesatı”²¹⁹ olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Böyle ve ne-

²¹⁸ *Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi*, Anonim, 1951, İst., s. 112

²¹⁹ Benzer tanımlamanın İstanbul'daki localar için de kullanılmasına, 1927 yılında İstanbul'daki bir lokal satın alma girişiminde rastlanacaktır.

deni bilinmeyen bir şekilde yapılmış olan bu tescilin sağladığı tüzel kişilik de kuşkusuz ki sadece İzmir Valiliğine başvuruyu yapan loca veya localara ait olmaktadır. Bu arada müracaat sırasında Valiliğe verilmesi gereken her türlü belgenin “Yetimlere Yardım Cemiyeti” adına uygun bir şekilde ayarlanmış olduğu da kuşkusuzdur. Hâl böyle olunca, bu “resmî kayıtlı” şeklinin İzmir’deki Masonluğun üzerine bir tür “yardım cemiyeti” örtüsü çekilerek yapılmış olduğunun da kabul edilmesi gerekmektedir.

1927-30 Daimî Heyeti

Yedinci Dönem olan 1927-30 yıllarını kapsayan zaman dilimi için yapılan Daimî Heyet seçiminde Büyük Üstadlığa Mustafa Edip Servet, Büyük Üstad Yardımcılığına Kenan Ömer, diğer görevlere de sırasıyla Ali Remzi, Esat, Cevat ve İbrahim Necmi biraderler seçilmişlerdir.

İlk “Genel Tescil”: Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti

Türkiye Maşrık-ı Âzamının kendisine ait bir lokalde çalışması için biriken istekler doğrultusundaki ilk girişim 1927 yılında İstanbul-Taksim, Sıraselviler Caddesi’nde 60.000 liralık bedel karşılığı satılık olan bir binanın alınması için yapılmıştır. 5 Mayıs 1927 günü yapılan Umumi Heyet Toplantısında binanın Maşrık-ı Âzam’ın İstanbul’da bulunan Türk Mason Müessesatı (kurumları) adına satın alınması için karar verilmiştir. “Velastari” isimli bir bankere ait olan bu binanın satın alınması işlemlerinde, yasalar gereği alıcının bir tüzel kişilik sahibi olmaması hâlinde satış işleminin yapılamayacağı anlaşılınca bütün Türkiye Maşrık-ı Âzamı ve bağlısı locaları kapsamak üzere “Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti” adı ile İstanbul Valiliğine baş vurulmuş ve 30 Haziran 1927 tarihinde tüzel kişiliği olan bir kurum hâline gelinmiş-

tir. Bazı çalışmalardan edinilen bilgiye göre bu cemiyet adının tescili (Valilikçe sicile kaydı) 29 Temmuz 1927'de yapılmıştır.

Ancak daha önce İzmir'de olduğu gibi, tüm Türk Masonluğunu kapsayan bu tescilde de Mason Cemiyeti olmanın gizlenmesi amaçlı bir unvan kullanıldığı görülmektedir. Nitekim, Muhibban-ı Hürriyet Locasının 1927 yılına ait tutanak özetlerinde Cemiyetin, “hasbel îcâb” yani “durumun gereği olarak” Mason olmayanlardan gizlemek maksadı ile “Tekâmül-ü Fikrî” sözcükleri ile adlandırıldığı kayıtlıdır.²²⁰ İlk “genel tescil” yönünden önemli olan bu olaylar dizisindeki asıl maksada ulaşmak ne yazık ki mümkün olamamış ve Sıraselviler Caddesi'ndeki binanın satın alınması çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Bu olayın sonundaki çok önemli kazanım ise, Türk Masonluğunun bir isim altında ve tüzel kişilik sahibi bir dernek olarak şekillenmesi olmuştur.²²¹

Nur-i Ziya Sokağı'ndaki Lokalin Satın Alınması

Sıraselviler'deki bina için verilen sekiz aylık uğraşın sonuçsuz kalmasının ardından 20 Ocak 1928'de Umumi Heyet Toplantısı yapılarak gündemdeki lokal binası satın alınması konusu görüşülmüş ve 60.000 lira bedeli aşmamak kaydı ile uygun bir yer bulunmasına karar verilmiştir. Yapılan aramalar uzun bir süreyi kaplamış ve 1928 yılının sonuna doğru Tünel ile Galatasaray arasındaki Polonya Sokağı'nın İstiklâl Caddesi'nden aşağı doğru inen yokuş bölümündeki 25 numaralı bina satın alınmıştır. Sonrasında da binanın üzerinde bulunduğu sokağın adı “Nur-i Ziya” olarak değiştirilmiştir. Masonik yönden çok

²²⁰ *Muhibban-ı Hürriyet Mahfeli 1909-1934 Tarihçesi*, İstanbul, 1934, s. 58.

²²¹ “Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti” kurucuları hakkında yaptığımız bir saptama mevcuttur. 1929 yılında yapılacak dernek isminin değiştirilmesi ile ilgili bölüm sonrasında bu saptama verilecektir.

anlamalı olan ve “ışığın nuru”nu ifade eden bu ismin konulması 1928-38 döneminde İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olan Muhittin Üstündağ biraderin direktifi bağlamındadır. Bir dönem için sokağın levhasında “Nur-i Ziya” olarak yazılmış olmasını lokalin Masonlara ait oluşunun gizlenmesi maksadı ile olduğunu ve bir süre sonra doğrusu kabul ettikleri “Nur-u Ziya”ya döndüğünü ileri süren yazarlar varsa da bu sokağın doğru olan adı “Nur-i Ziya”dır. Bina içinde yapılmaya başlanan değişiklik ve onarım bitirildikten sonra 312 metrekairelik bir alanı kaplayan lokal, 5 Nisan 1929 günü yapılacak bir tören ile açılacak ve Türk Masonluğu ilk kez sahibi olduğu bir lokalde soluk alabilmek şansını yakalamış olacaktır. O tören gününün yüz ağartan olayı, Nisan ayının “çocuk ayı” olması nedeniyle o yıla ait ve sonraki Nisan ayları içinde bütün locaların üyelerinden toplanacak “hasenât” tutarının (Hayır işleri paraları) Himâye-i Etfâl Cemiyetine (Çocuk Esirgeme Kurumuna) verilmesi kararıdır.²²²

Yavuz – Havuz Olayı

Dr. Fikret T. Onuralp’in Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmirliği görevini yapmakta olduğu sırada ortağı bulunduğu şirketin, Cumhuriyet Dönemi’nin bilinen ilk büyük yolsuzluğuna karışması ve zanlı olduğundan itibaren Yüksek Şûra’daki görevinden affedilmiş olması nedeniyle bu olayın Türk Masonluğu tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

²²² İstanbul’daki lokaller konusunda detay bilgi için Bkz. Suha Umur, “İstanbul’daki Masonların Toplantı Yerleri”, Şakul Gibi Derg., Sayı: 3, s. 12-15; Suha Umur, “Nur-u Ziya Sokağında Ellinci Yıl”, Mimar Sinan Derg. Sayı: 31, s. 62-65; Ziya Umur, “Nur-u Ziya Sokağı”, Mimar Sinan Derg., Sayı: 52, s. 4-16; Naci Endem, “Nur-u Ziya ve Eski Çiçekçi Sokaklarındaki Binalarımız”, Tesviye Derg., Sayı: 47, s. 14-17; Celil Layiktez, “Beyoğlu’nda Mason Localarının Adresleri”, Tesviye Derg. Sayı: 47, s. 12-13.

Söz konusu yolsuzluk, 1924 Eylül ayı içinde TBMM tarafından alınan bir karar bağlamında, Yavuz gemisinin onarımı ve havuza alınabilmesi maksadı ile bir “yüzer havuz” satın alınması ile ilgilidir. Millî Müdafaa Vekâleti tarafından yürütülmekte olan bu konu 1924 yılı Aralık ayının son günü, ani bir karar ile kurulan Bahriye Vekâletine devredilmiştir. Devlet bütçesinde tahsisatı dahi bulunmayan bu vekâletin başına getirilen kişi Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekili “Topçu” lakaplı İhsan Eryavuz’dur. Kendisi Atatürk’ün yakın çevresindedir.²²³

Özet olarak bu olay; Ömer Nazım isimli bir iş adamının, 21 Mayıs 1924’te Bilecik Milletvekili Dr. Fikret Takiyeddin Onuralp ve Cebelibereket Milletvekili İhsan Eryavuz ile üç ortaklı bir şirket kurmasıyla başlamıştır. Söz konusu şirket, Yavuz gemisinin onarım işi ile ilgili faaliyeti yürütecektir. Yıldırım hızı ile kurulan Bahriye Vekâleti’nin başına getirilen İhsan Eryavuz’un, onarım için ihâleye katılanlardan bir firmaya bazı kolaylıklar sağladığının açığa çıkması üzerine konu Yüce Divana intikal ettirilmiştir. Doğrudan doğruya siyasi nüfuzun kullanılması ve rüşvet gerekçesi ile açılan dava sonunda, Atatürk’ün kendilerine gösterdiği yakınlığı çıkarları için kullanmış olan İ. Eryavuz iki yıl ağır hapis ve Dr. F. T. Onuralp ile diğer ortak Nazım Bey ise dörder ay hapis ile yüzer lira ağır para cezalarına çarptırılmıştır. (16 Nisan 1928)

²²³ Bu kişi İttihatçıların 1913 yılına, bir hükümet darbesi olarak yaptığı Babıâli Baskını’nda ön sıralarda yer almıştır. 22 Kasım 1924 ile 3 Mart 1925 arasında, Fethi Okyar’ın Başbakanlığını yaptığı hükümette de kendisine “Bahriye Vekili” olarak görev verilmiş, bir sonraki İnönü kabinesinde de aynı görevi üstlenmiştir. CHF’nin aşırı uçlarından olan bu kişiye böyle bir görevin verilmesi, kamuoyunda tamamen politik bir davranıştan ibaret kabul edilmiş ve hiç de hoş karşılanmamıştır.

Çok ilginçtir ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin Yüce Divan'da görülen bu ilk davasında divan üyelerini oluşturanlardan birisi de o sırada Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmiri olan Fuat Hulusi Demirelli biraderdir ve daha önce yardımcısı olduğu Dr. Fikret'i yargılayanlar arasındadır. Bu birader, Dr. Fikret'e verilen cezanın az olduğu gerekçesiyle karara muhâlefet ederek vicdanındaki adalet anlayışını, Mason kardeşliğinin üzerine çıkaracak asaleti göstermiştir.

Yukarıda belirtilenleri bir araya getirdiğimizde ortaya çıkan tablo, Atatürk'e yakın olmanın her yönden kötüye kullanıldığı ve bunu devletin büyük bir ihâlesinde yolsuzluk yapmaya cesaret ettirecek kadar dahi ileri götürüldüğüdür. Dr. Fikret Takiyeddin'in karıştığı bu yolsuzluk olayının, kamuoyunda Masonluk karşıtı görüşler yaratmak isteyen kişilerin işine yaradığı ancak Atatürk'ü de çok üzdüğü kuşkusuzdur. Üstelik, Dr. Fikret ve Topçu İhsan, Atatürk'ün isteği ile İş Bankasının ilk yönetim kurulunda da yer almış kişilerdir. (1924)

İkmâl-i Tahsil Cemiyeti

Selâmet Locası biraderleri 22 Haziran 1927'de İstanbul Valiliğine yaptıkları resmî başvuruyla "İkmâl-i Tahsil Cemiyeti" adıyla, iyi okuyan gençlere parasal destek amaçlı bir dernek kurmak istediklerini bildirdiler. 22 Ağustos 1927'de vilâyetten çıkan izinle çalışmaya başlayan bu derneğin kuruluş belgesi aşağıdaki gibidir:

Cemiyetin ünvanı: İkmâl-i Tahsil Cemiyeti

Maksad-ı teşkili: Parlak bir zekâ ve kuvvetli bir istidada mâlik olan gençleri tefrik ederek, istidatları sahasında Türkiye'deki mekteplerde ve icabı hâlinde ecnebi memleketler muhit-i irfanında tahsillerinin ikmâline bilfiil muavenet etmek.

Müessislerinin isimleri: Reis: İhsan Abidin, Reis-i sâni: İbrahim Necmi (Dilmen), Kâtib-i umumi: Nurullah, Muhasip: Halil Vedat, Veznedar: Ruhi Vamık (Girgin), Aza: Fahrettin Kerim (Gökay), Vedat Nedim (Tör) Beyler.

Beyanname tarihi: 22 Haziran 1927

Merkez-i idaresi: Beyoğlu, Cadde-i Kebir'de Olivo Hanı'nda 3 numaralı dairede.

Şubeleri: Yoktur.

Balâda ünvan ve maksad-ı teşkili ve merkez-i idaresi ile müessislerinin isimleri muharrer cemiyet tarafından , Cemiyetler Kanunu'nun mevadd-ı mahsusu mucibince, makam-ı vilâyete tevdi kılınan beyanname mukabilinde işbu ilmühaber ita kılınmıştır.

22 Ağustos 1927
Türkiye Cumhuriyeti
İstanbul Vilâyeti

Üye sayısının arttırılması için yazılar gönderilen milletvekilleri ve bakanların çoğundan olumlu cevaplar alınan bu derneğin merkezi olarak gösterilen adres de dış tabibi Ruhi Vamık Girgin biraderin muayenehanesidir.

Derneğin kuruluşundan 5 ay sonra 31 Ocak 1928 tarihinde, Ankara'da, Atatürk'ün himayesi ve Başbakan İsmet İnönü'nün genel başkanlığında "Türk Maarif Cemiyeti" adı ile aynı amaçlı bir başka dernek kurulmuştur. Yeni kurulan bu derneğe TBMM Başkanı Kâzım Özalp, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile 8 bakan ve 210

milletvekili üye kaydedilmiştir. Bu üyeler arasında çok sayıda Mason parlamenter de bulunmaktadır.

Türk Maarif Cemiyetinin kuruluşu üzerine İkmâl-i Tahsil Cemiyeti kurucularının aldığı kararın gereği olarak derneğin kendini fesih etmek suretiyle kapılarını kapatması uygun bulunmuştur. Fesih için alınan karar şudur:

“... 31 Kânunsani 1928 tarihinde Ankara’da teşekkül etmiş olan Türk Maarif Cemiyeti, cemiyetin (Burada kastedilen İkmâl-i Tahsil Cemiyeti’dir.) mekasidine (Doğrusu Makasid’dir. Maksatlar anlamındadır.) daha vâsi’ bir sahada hâdim olmakta bulunduğu cihetle mezkûr cemiyetin faaliyetine hâlel vermemek üzere İkmâl-i Tahsil Cemiyetinin fesihine Türk Kanun-u Medenîsi’nin 59 ve 69. maddelerine tevfikân karar verilmiştir.”

Görüldüğü gibi fesih gerekçesi, Türk Maarif Cemiyeti’nin aynı amaçlar için daha geniş bir sahada yararlı olacağı görüşü ile onun faaliyetine zarar vermemektir. Aynı maksat için kurulmuş olan iki dernekten birinin, diğerinin faaliyetine nasıl zarar vereceğini anlamak mümkün değildir. Neticede, her iki kuruluş da ticarî ve kâr amaçlı olmayıp sadece yardım hedeflediklerine ve ikisi de ayrı şehir merkezli olduklarına göre, birinin diğerinin faaliyetine zararı değil de faydasının dokunacağı çok daha akla yakındır.

İkmâl-i Tahsil Cemiyetinin fesih tarihi hakkında bilgi edinemedik. Ancak, 15 Nisan 1928 tarihli bir genelge ile dönemin Büyük Maşrık’ı tüm localardaki biraderleri İkmâl-i Tahsil Cemiyetine üyelğe çağırmıştır ki bu, Ankara’daki Türk Maarif Cemiyeti iki buçuk aydır faaliyette olduğu hâlde, İkmâl-i Tahsil Cemiyeti’nin çalışmalarının da sürdürülmekte olduğu ve fesih ile ilgili bir fikrin henüz ufukta olmadığına göstergesidir. Diğer taraftan, Selâmet Locasının 1929 yılı içindeki faaliyetine ait “Çalışma Raporu”nun Hasenât (hayır işleri) kısmında şu paragraf yer almaktadır:

“... Hasenât sandığının hikmet-i vücudu dul ve yetim çocuklara yardım olduğuna göre; kimsesiz zekî ve cevval yavruları mekteplerde okutmakla hem onlara yardım etmiş olacağız hem de biçare dul validesine evlâdının yükünün mühim bir kısmını tahfif etmekle de muavenet etmiş olacağız. Tabiidir ki, hasenat sandığının bir kısmını bu işe hasretmekle beraber perakende muavenetleri tamamen kapatmış olmuyoruz. Onların ifasına da mümkün merteye gayret edeceğiz. Fakat eşedd-i lüzumunda bu fikrin tahakkuku, bize pek muazzez olan ‘İkmâl-i Tahsil Cemiyeti’nin hatırasını da yaşatacaktır...”

Kanımızca; Selâmet Locası biraderlerinin kurduğu bu cemiyetin feshedilmesi kararında sözü edilmeyen gerçek, Türk Maarif Cemiyetinin Atatürk’ün himayesinde ve Başbakanın genel başkanlığında kurulmuş olmasında yatmaktadır. Başında devlet büyüklerinin olduğu bir diğer kurum ile aynı platformda bulunmanın doğru olmayacağı görüşünün anlamsızlığıdır bu. Burada asıl bilinmeyen, bu anlamsız görüşün Mason toplumu içinde mi oluştuğu yoksa dışarıdan mı empoze edildiğidir. İşte bu husus üzerinde düşünüldüğünde; o dönemde koyulaşmakta olan CHF oligarşisi ile “tek parti erkini” sorgusuz kabullenmiş olan bazı Mason parlamenterler bileşkesinin de gözden kaçırılmaması gereklidir.

Yeniden İsim Değişikliği

1927’den beri “Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti” olan dernek isminin “**Türk Yükseltme Cemiyeti (Türkiye Büyük Locası)**” olarak değiştirilmesi için İstanbul Valiliğine 30 Mart 1929 tarihinde yapılan başvuru sonucu olarak 16 Mayıs 1929 tarihinde Cemiyet bu isimle yeniden tescil edilmiştir. Görüldüğü gibi bu tescilde de bir Mason Cemiyeti olduğunun açık ifadesinden kaçınılmıştır.

Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti Kurucuları

Türk Masonluğunun “dernek statüsündeki” ilk kurumu iki yıl taşıdığı Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti ismini, 1929’da “Türk Yükseltme Cemiyeti (Türkiye Büyük Locası)” olarak değiştirmeyi tercih etmiştir. İşte bu isim değişikliği daha önceden Tekâmül-ü Fikrî Cemiyetinin kurucuları hakkında sağlayamadığımız bilgiye ulaşmamıza olanak vermektedir. Şöyle ki; yeni çıkan 1630 sayılı Dernekler Kanunu’nun gereği olarak 1970’te yapılan değişikliği içeren Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Tüzüğü’nün 22. Maddesi aynen aşağıdaki gibidir:

“MADDE 22- Evvelce Cemiyetler Kanunu hükümlerince ‘Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti’ olarak kurulus, bilahare 30 Mart 1929 tarihli beyanname ile adının ‘Türk Yükseltme Cemiyeti (Türkiye Büyük Locası)’ne tahvili 16 Mayıs 1929 tarihinde tasdik olunan ve 21.11.1932, 4.11.1951, 6.3.1955 günlerindeki toplantılarda tasvip ve kabul edilen dernek statüsü, 6761 Sayılı Kanununun 16. Maddesine göre Danıştay Genel Kurulunca 12.2.1959 gün ve 32 sayılı karar ile uygulandı.

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü’nün 30.3.1959 gün ve 31613 sayılı yazısına atfen, Ankara Valiliğince 7.4.1959 gün ve 2254/17819 sayılı yazı ile bildirilmiş ve üçüncü madde metninin Danıştay Başkanlığınca uygulandığı Ankara Emniyet Müdürlüğü’nün 17.11.1961 gün ve 2254/60052 sayılı ve 11, 16, 18, 21. madde metinlerinin de aynı suretle uygulandığı İçişleri Bakanlığınının 6.10.1970 gün ve Emniyet Genel Müdürlüğü Şb.1 D.1 (30-3707/2-149572) sayılı yazısına atfen, İstanbul Emniyet Birinci Şb. Müdürlüğünce bildirilmiş olan Dernek Tüzüğü’nün 1630 sayılı Dernekler Kanunu’na intibak ettirilmiş şeklidir.”

Bu madde dikkatli okunduğunda Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasının dernek statüsündeki başlangıcının “Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti” olduğu kanıtlanmaktadır. Dolayısıyla, 1630 sayılı Dernekler Kanunu’na uyumun sağlandığı, anılan tüzüğü’nün 4. Maddesinde kurucu olarak isimleri verilen -hepsi vefat etmiş- kişilerin daha önce

bulamadığımız Tekâmül-ü Fikrî Cemiyeti kurucuları olduğu ortaya çıkmaktadır. Anılan tüzük maddesi aşağıdadır:

MADDE 4 - Dernek kurucuları aşağıdaki isimleri yazılı kimselerdir:

<u>Soyadı, Adı:</u>	<u>Mesleği:</u>	<u>Tabiyeti:</u>
Yesarioğlu, Servet	Emekli Noter	T.C. (Ölmüştür)
Öke, Mim Kemal	Operatör	T.C (Ölmüştür)
Erer, Raşid	Emekli Vali	T.C. (Ölmüştür)
Nalçacı, Mustafa Hakkı	Profesör	T.C. (Ölmüştür)
Cevat, Abdürrahim	Temyiz Azası	T.C. (Ölmüştür)
Osman, Şerafettin	Doktor	T.C. (Ölmüştür)
Tekin, Halid	Doktor	T.C. (Ölmüştür)
İhsan, İsmail	Doktor	T.C. (Ölmüştür)
Tiner, Şükrü Hazım	Doktor	T.C. (Ölmüştür)
Çavdar, M. Reşit	Emekli	T.C. (Ölmüştür)
Sayıt, Emin	Emekli	T.C. (Ölmüştür)

Söz konusu Büyük Loca Tüzüğü'nün yapılan değişikliklerle onaylandığını gösteren “Bildirim Belgesi” 6. 12. 1973 tarihi ile Suha Tuğrul Aksoy birader tarafından imzalanmıştır.

Ritüellik Unvanlarda Değişiklikler

7 Şubat 1930 günlü Umumi Heyet toplantısında alınan kararlar ile “müptedi” yerine “çırak”, “refik” yerine “kalfa”, “nazır-ı evvel ve nazır-ı sâni” yerlerine de “birinci ve ikinci nazır” sözcüklerinin unvan olarak kullanılmaları kesinleşti. Aynı toplantıda Masonluk için çok önemli olan Tanrı anlayışının tanımlanışında uzun zamandır kullanılmakta olan “Sâni-i Azam-ı Kâinat” sözlerinin, “Kâinatın Ulu Mimarı” olarak değiştirilmesi kararı da alındı.

16 Haziran 1930 günü yapılan bir başka toplantıda da “Üstad-ı Âzam”, “Hatib-i Âzam” gibi sıfatlar “Büyük Üstad”, “Büyük Hatip”

olarak değiştirildi. Böylelikle, aynı unvanın, sözlü veya yazılı anlatımlarda farklı sözcüklerle tanımlanmalarına da son verilmiş oldu.

Türkiye Büyük Maşrıkı Büyük Daimî Heyeti Seçimi (1 Ağustos 1930)

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde çalışan locaları temsil eden delegeler, 1 Ağustos 1930 günü, Nur-i Ziya Sokak'taki dernek lokalinde toplandılar. "Türkiye Büyük Maşrıkı Umumi Heyeti" olarak adlandırılan bu kurulun yapacağı oylama ile 1930-33 dönemi "Büyük Maşrıkı Büyük Daimî Heyeti" belirlenecekti. O zamanki tüzüğe göre bu tür toplantıların başkanlığı delegeler arasındaki en kıdemli Mason tarafından yapılır ve kendisinin yardımcısı olan Birinci ve İkinci Nazırlar da yine kıdem sıralamasına uygun olarak görevlendirilirdi. Ayrıca toplantı açılışının da Masonik kurallar çerçevesi içinde ritüellik bir biçimde yapılması gerekirdi. Oysaki, bu toplantının açılışı ve gidişatı tamamen farklı bir şekle büründürülmüş ve Türk Masonluğu tarihinde üzüntü ile hatırlanacak bir olay yaşanmıştır.

Dr. Hakkı Şinasi, orada bulunan en kıdemli Mason olmadığı gibi locası tarafından delege olarak da seçilmemiş olduğu hâlde, bazı delegelerin karşı koymalarına rağmen başkanlık kürsüsünü adeta işgal etmiş ve toplantıyı tüzüğe göre olması gereken ritüellik açılışı da yapmaksızın başlatmıştır.²²⁴

Bu birader, o sırada Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul mutemedi, yani partinin İstanbul kolu başkanı idi. Kendisinin, partinin katı gö-

²²⁴ İncelediğimiz kitap ve makalelerin bu konuda çelişkili bilgiler verdiği saptanmıştır. Bunlardan bir kısmı H. Şinasi biraderin o toplantıda en kıdemli Mason olduğunu, bir kısmı ise en kıdemli olmasına karşın delege olmadığını, bazıları da ne en kıdemli Mason ne de delege olmadığını belirtmektedir. Bu toplantıların, yerleşmiş uygulama olarak delege olmayan, en kıdemli Mason biraderin başkanlığında

rüslü bir üyesi olarak ve 1925 yılında yükseldiği 33. dereceden aldığı, hiç de hakkı olmayan bir cüreti de kullanarak çıktığı kürsüden söylediği şu sözler, o günlerde, Türk Masonluğunun yakın geleceğindeki karanlık yıllara nasıl bir zemin hazırlandığını ve bu çabanın içinde yer olan Masonların da bulunduğunu göstermektedir:

“Biliyorsunuz ki, hükûmet sizi Yükseltme Cemiyeti olarak tanır, Masonluk mevzuu bahis değildir. Her cemiyet gibi Yükseltme Cemiyetinin de heyet-i müdiresi (idare heyeti) fırkanın tasdikine iktirân etmek (yaklaşmak) zorundadır. Kulüplerin senelik intihabına (seçimine) dahi müdahale etmek vazifem iken maahazâ (bununla beraber) kardeşlerime itimat ettiğim için bu cihete aldırmadım. Fırkanın siyaset-i âliyesi icabı olarak tasdik-i âliye iktiran eden – ne demek istediğimi anlıyorsunuz değil mi? – listedeki isimleri okuyacağım ve liste sizlere tevzi edilecektir. O suretle intihap yapacaksınız. Emir aldım münakaşa kabul etmem. Daha fazla ileri götürmeyiniz. Bu böyle olacaktır. Emri âli böyledir.”

Dr. Hakkı Şinasi'nin sözlerinden anlaşıldığına göre zorla seçtirilecek olanların listesi CHF tarafından, hatta belki de Atatürk'ün emri doğrultusunda hazırlanmıştı. Bu yorumu yaparken yalnız olmadığını, Atatürk'ün çok yakın çevresinden olan Mim Kemal Öke'nin 1951 yılında ve Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmiri bulunduğu sırada yazdırdığı *Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi* isimli kitabın 133. sayfasından yaptığımız şu alıntı göstermektedir:

“Sadı Rıza birader, Masonluğa siyaset girmemesi esasî umde iken, siyasetin karıştırılmış olduğunu, Hakkı Şinasi biraderin, ‘tasdik-i âli’ demekle Gazi Hazretlerini kastediyorlarsa buna bütün Masonların itaat edeceklerini, fakat hâl böyle değil ise bu biraderin hareketinin tecviz edilemeyeceğini, hakkında Masonik takibat gerektiğini ...”

---

yapılmasının doğruluğunu savunan yazarlar da mevcuttur. Biz bu konuda, olaya dürüst ve cesur bir tavırla karşı çıkan Necat Locasının, 14 Eylül 1930'daki toplantısında karar altına alıp, tüm localara gönderdiği tahrir/önerge yazısını esas aldık. Zira olayın hemen ardından hazırlanmış olan bu belgenin hukuksal yönden de doğruları göstermesinin gerekliliği açıktır.

Aslında sorun, Masonların bir ‘acaba’ bağlamında düşündükleri bu noktada düğümlemektedir. Ne var ki o zaman ve sonrasında da hepsinin tercihi susmak olmuştur. Bir sonraki oylama “emr-i âli” ve “tasdik-i âli” sözlerinin yarattığı baskı ile ezilenler tarafından hemen yapılmış ve Dr. Hakkı Şinasi’nin getirdiği listede belirtilen biraderler 1930 –33 dönemi Büyük Maşrık Daimî Heyeti olarak seçilmiştir.

Toplantıdaki delegelerden, yapılan usulsüzlüğe itiraz etmek isteyenlere söz dahi verilmeyerek sonuç açıklanmış ve hatta, yeni Daimî Heyetin göreve getirilmeleri için gereken ritüellik tören bile yapılmıştır. Kelimenin tam anlamıyla, bir oldu-bitti sahnesi oynandığı aşikârdır. Dr. Hakkı Şinasi’nin başkanlık kürsüsüne hâkim oluşunun altında, toplantıya katılan bazı delegelerin kabul ettikleri bir tür düzmecenin olduğu da hissedilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi CHF ile Mason Cemiyeti arasında sıkışmış olan ve karakter yapısı da yeterince güçlü olmayan bazı Mason biraderler de geleceğin kurşun kaplı gökyüzününün hazırlanmasına -belki de farkında dahi olmadan- yardım etmek yolunu seçmişlerdir. Mason Cemiyeti dışında yürütülen yıpratıcı söylenti ve davranışlar, Cemiyetin üyeleri arasına dahi sızdırılmış ve iç bünyede rahatsızlıklar yaratılmaya başlanmıştır. Amacın bu olduğu da gerçektir. İşin en kötü yanı, Masonluğun yapısına siyaset de enjekte edilmiş bulunmaktadır. Ardıl olaylar yaşandıkça bu durumun nasıl kol budak salacağı açık, seçik görülecektir. Bu olay 1935 yılında yaşanacak olan ‘kapanışa’ giden patikanın taşlarının döşenmeye başlayışdır.

‘Seçtirilen’ Büyük Daimî Heyet

Dr. Hakkı Şinasi’nin toplantıdaki delegelere dağıttığı ve seçilmesini sağladığı 1930-33 Büyük Daimî Heyeti aşağıdaki biraderlerden oluşmaktadır:

Büyük Üstad Servet Yesârîoğlu (33°), Büyük Üstad Muavini Mim Kemal Öke (18°), Birinci Büyük Nazır Cevdet Hamdi Balım (32°), İkinci Büyük Nazır Mustafa Hakkı (30°), Büyük Hatip İbrahim Necmi (22°), Büyük Kâtip Ahmet Fahri (14°), Büyük Kâtip Muavini Mehmet Ali Haşmet (4°), Büyük Hazine Emmini Ferit Aseo (32°), Büyük İdare Memuru Ahmet Nehri (27°), Birinci Büyük Muhakkik Celal Tahsin (15°), İkinci Büyük Muhakkik Ali Kâmi (15°), Üçüncü Büyük Muhakkik Ali Ramiz (15°), Dördüncü Büyük Muhakkik Yarıvant Yusufyan (22°), Birinci Büyük Teşrifatçı Haydar Ali (22°), İkinci Büyük Teşrifatçı Baba Kurbanof (22°), Üçüncü Büyük Teşrifatçı Mehmet Kemalettin (9°)²²⁵

Necat Locası'nın Seçime Reaksiyonu ve Kapatılması

Yukarıda bahsi geçen Büyük Daimî Heyet seçimine katılan Necat Locası delegeleri, 14 Eylül 1930 tarihli toplantıda, loca kardeşlerine anılan seçimin yapılışı ile ilgili bilgiler aktardılar. Bu bilgiler alındıkça toplantıda büyük gerginlikler yaşanarak çok uzun süren tartışmalar sonunda bir önerenin hazırlanarak tüm localara gönderilmesi kararı alındı. Aslı, Büyük Loca arşivinde bulunan bu önerenin metni aşağıdadır:

²²⁵ Büyük Loca arşivinde aslı bulunan bu listede belirtilen isimlerin yanında 'Yüksek Şûra bağlısı hangi felsefi dereceden' olduğu da kayıtlıdır. Özellikle yaptığımız bu alıntı o dönemde tamamen ayrı bir kuruluş olarak nitelenmesi gerektiği halde Büyük Loca görevlilerinin hazırlanan listesinde dahi Yüksek Şûra gölgesinin varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Üstad-ı Muhterem ve Aziz Kardeşler,

14 Eylül 1930

Mahfelimizin 14 Eylül 1930 tarihinde münakit celsesinde ittifakla kabul olunan tahrir ile işbu tahrirde mevzubahis kanuna muhalefet hakkında Hatip Birader tarafından dermeyan olunan kanuni esbabı mucibe bervechi zir arzonulur:

Tahrir sureti

“Necat Mahfili Muhteremine,

Murahhasların verdiği izahattan ve cereyan eden müzakerattan, 1 Ağustos 1930 tarihinde akdedilen Türkiye Büyük Maşrıkı Heyet-i Umumiyesi içtimasında kavanin-i esasiyeye ve nizâmnâme-i umumiyeye muhalif harekette bulunulduğu ve yapılan intahabda manevi taziyek icra edildiği anlaşılmaktadır.

Necat Mahfili azası Türkiye Büyük Maşrıkının, Kavanin-i Esasiyesine ve Nizâmnâme-i Umumisine ve kanun ve nizama muvafık mukarreratına riayet edeceklerine yemin etmiş olduklarından yeminlerine hanis olmağı kabul etmezler. Binaenaleyh kavanin ve nizamata muhalif olarak cereyan eden ahvalin tashihini talep ederler. Aksi takdirde tahaddüs edecek bilcümle maddi ve manevi mesuliyeti müsebbiplerine ait olacağını beyan ederler. 14.9.1930

Kanuni Esbabı Mucibe

1- Celse usul ve merasimi mahsusa ile küşat edilmemiş ve bu suretle Nizâmnâme-i Umumi'nin 43'üncü Maddesi'ne muhalif hareket edilmiştir.

2- İçtima murahhas olmayan bazı zairler tarafından idare edilmiştir. Halbuki Kavanin-i Esasiyenin 12'nci ve Nizâmnâme-i Umumi'nin 45 ve 46'nci maddeleri mucibince murahhas olmayanlar Büyük Maşrık'a ancak zair olarak girebilirler fakat hakk-ı kelama malik değildiler.

3- Riyaset mevkiindeki Mason, en kıdemli olmadığı gibi Nazır-ı Evvel ve Nazır-ı Sâni mevkiilerini işgal eden biraderlerin kıdemleri ile Hatip ve Kâtip mevkiilerinde bulunanların sinleri Nizâmnâme-i Umuminin 1'inci Maddesine muhalif bulunmuştur.

4- Murahhasların salahiyetleri tedkik ve ellerindeki vesikalar Mahfellerden gelen levhalarla karşılaştırılmamış ve bu suretle Nizâm-nâme-i Umuminin 2'nci Maddesine muhâlefet olunmuştur.

5- Reylerin tasnifi Nizâmnâme-i Umuminin yedinci maddesine muvafık bir surette yapılmamıştır.

6- Riyaset mevkiinde bulunan Mason hürriyeti münakaşa ve hürriyet-i kelama riayet etmemiş ve murahhasları cebren susturmuştur. İşbu hareket Kavanin-i Esasiyenin 1'inci Maddesine muhalifdir.

7- Mason teşkilatında siyasetle iştiğal memnu iken bir fırka namına namzet listesi tevzi edilmiş ve listeye rey itası lüzumu riyaset mevkiinde katiyetle beyan olunmuştur.”

Hatip
Hazım Atif

Üstad-ı Muhterem
Dr. Orhan Tahsin

Kâtip
Mejdettin Ali

Görüldüğü gibi “Genel Tüzük” ve “Yasal Esasları” sanki yok kabul edercesine ve CHF tarafından hazırlanmış bir listenin oylanması için delegelere yapılan zorlamadan duyulan rahatsızlığın yazıya dökülerek tüm Mason localarına gönderilmesi suretiyle, Necat Locası tarafından bir protesto çıkışının yapılması, 14 Eylül 1930 tarihini taşımaktadır. Olayın, seçtirilen yeni Daimî Heyette (Büyük Loca) yarattığı reaksiyon Dr. Hakkı Şinasi'nin tüm kuralları dağıtmasından ve siyasi baskı uygulamasından daha etken olmuş ki, bu tarihten hemen bir gün sonra, Necat Locası Üstad-ı Muhteremine gönderilen mektup metni de aynen şöyledir:

15 Eylül 1930

Necat Mahfeli Muhteremi Muhterem Üstadı Dr. Orhan Tahsin
Biradere

Muhterem Üstad ve Aziz Kardeşler,

14 Eylül 1930 Pazar günü akşamı celsenizde cereyan eden müzakerat ve ittihaz edilen mukarrerat hakkında müfettişi âzamlık tarafından verilen rapor üzerine tetkikat ve makerat-ı lâzimedede bulunan

Büyük Daimî Heyet mezkûr müzakerat ve mukarreratın Masonluğun şan ve şerefine ve menafi-i âliyesine ve mahafil arasındaki ahenk ve münasebatın idamesine muhalif ve Masonluğun emniyet ve mevcudiyetini tehlikeye ilka edici mahiyette olduğunu nazarı dikkate alarak haiz olduğu kanuni selâhiyete binaen Muhterem Mahfilinizin, tevessül edilen icabat-ı kanuniyenin neticesine kadar muvakkaten seddine karar vermiş olduğundan tahkikata esas olmak üzere zabıt defterinizin ve o celsede kabul edilen takririn hemen Büyük Kâtipliğe gönderilmesini rica ve selâmı biraderanemiz ibrâğ olunur, Muhterem Üstad ve Aziz Kardeşler.

Büyük Kâtip
Dr. A. Fahri

Büyük Üstad Muavini
Mim Kemâl

Aslı Türkiye Büyük Locası arşivinde bulunan bu mektuba göre Büyük Daimî Heyet Necat Locasının “geçici olarak kapatılmasını emreden” bu belge, 14 Eylül 1930 günü yapılan toplantıdan sonra locanın toplantısı sırasında hazır bulunan Büyük Müfettişin verdiği rapora dayanarak hazırlanmıştır. Belge metninden anlaşıldığına göre, Necat Locasının önergesi Büyük Daimî Heyete ya henüz gönderilmemiş veya gönderilmişse de, ele geçmesinden önce bu karar kaleme alınmıştır.

Necat Locası Üstad-ı Muhteremi Orhan Tahsin birader, bu geçici kapatılma emrini aldığı günün ertesi günü 16 Eylül 1930 tarihli ve acele olduğu için eski harflerle, elle yazılmış bir direktifi de Büyük İdare Memuru Ahmet Nehri’den almıştır. Bu mektup, kapatıldıkları hâlde loca üyelerinin bir toplantı yapmak için davet edildiğinin öğrenildiğini ve bunun yapılmasına kesinlikle izin verilmeyeceğini ve bu hususta emir almış bulunduğunu sert bir ifade ile bildirirken böyle bir toplan-

tı yapılması girişiminden doğacak maddi, manevi sorumlulukların bu toplantıyı yaptıranlara ait olacağına da dikkat çekmektedir.²²⁶

Necat Locasının yaşadıklarının Türk Masonluğuna yansımalarının bir işaretini *Muhibban-ı Hürriyet Locasının Bir Çeyrek Asırlık Hayatı* isimli özetlenmiş tarihçesinde görmek mümkündür. Anılan locanın 1930 yılına ait çalışmalarının özetlendiği sayfaların sonunda kalın harflerle yazılmış şu cümle yer almaktadır: “Mahfil-i Muhteremde çok fena havalar esmeye başladı, ikilik yüz gösterdi.”²²⁷

Etoile d’Orient Locasının Kapatılması

Necat Locası için alınan kararının hemen ardından bu locanın üyelerinin, diğer Locaların yapacakları toplantılara katılmaları, hatta dernek binasına girmeleri dahi yasaklanmıştı. Necat Locasının herhangi bir sorgulama ve yargılama olmaksızın, üyelerinden savunma dahi alınmaksızın böyle bir uygulamanın yapılması, elbette ki büyük bir huzursuzluğa neden olmuştu. Necat Locası üyeleri için verilen kararın katılığı, hatta haksızlığı Masonlar arasında ağırlıklı konu olarak tartışılmaktaydı.

Etoile d’Orient Locasının 8 Ekim 1930 günü olan toplantısına, kapatılan Necat Locasından bazı biraderler, konuk olarak geldiler. Cemiyet binasına girmeleri dahi yasaklanmış olmasına rağmen, Mabet kapısına kadar gelmiş bu konuklar²²⁸ yapılacak toplantıya kabul edildiler. Bundan üç gün sonra, 11 Ekim 1930 tarih ve 48 sayılı Büyük

²²⁶ Bu yazının tam metni için bkz. Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, s. 316.

²²⁷ A.g.e., s. 64

²²⁸ Mason toplumunda; bir biraderin üyesi olmadığı bir başka locanın toplantısına konuk olarak katılması, ziyaret edilen loca için onur verici bir olay kabul edilmektedir. Konuk biradere ayrı bir özen gösterilerek, sıcak ve içtenlikle karşılanması, Masonluğun yazılı olmayan gelenekleri arasındadır.

Kâtip Ahmet Fahri biraderin imzası ile tüm localara gönderilen Büyük Daimî Heyet yazısında; Etoile d'Orient Locası Üstad-ı Muhtereminin, Necat'lı biraderleri kabul etmesinin bir suç olduğu ve toplantıda bizzat kendisinin “isyan teşebbüsünü körükleyecek surette” sözler söylediği de belirtilerek, locasının geçici olarak kapatıldığı ve üyelerinin de başka locaları ziyaretinin yasaklandığı çok sert bir şekilde ifade edilmekteydi. Aynı yazının son bölümünde, bu yasaklı üyelere Etoile d'Orient Locasında yaşanmış bu olayı tasvip etmediğini yazılı olarak, Büyük Daimî Heyete bildirecek üyeler için konulan yasağın kaldırılması yönünde karar alınacağı da bildirilmekte idi.

Yukarıda belirttiği gibi Necat Locasının kapanış kararının bir tartışma ortamı yarattığı ve bunun haklılığı her ne kadar belli ise de Büyük Kâtipin yazısında işaret ettiği, Etoile d'Orient Locası Üstad-ı Muhtereminin “isyan teşebbüsünü körükleyecek surette” sözler söylemiş olması ile “Loca kapısına gelen konukları kabul etmek” dışında bir bakış açısının daha olduğu kanaatini doğurmaktadır. Çalışmamız sırasında bu bakış açısını içeren belgeyi bulmak şansına sahip olduk. Bu belge, Osman Zeki Koylan biraderin metin tarihi 10 Mart 1975 olan ve Ahiler Locasında verdiği “45 Yıl Evvel Türk Masonluğu” konulu konferans metnine dahil edilmiş olan, “Türk Masonlarının İntibah Nazarlarına” başlıklı, sekiz biraderce imzalanmış, 12 Kasım 1930 tarihli bir uyarı yazısıdır.²²⁹ Anılan belgede yazılanların odak noktası, Etoile d'Orient Locası Üstad-ı Muhteremi İspanyol uyruklu Albert Saltiel'dir. Belgede, bu kişinin Necat Locasından biraderlerin de ka-

²²⁹ Bu belgenin tarihi, kitabımızın bir sonraki bölümünde verilen ‘Büyük Maşrık Büyük Daimi Heyetinin İstifası ve Yeniden Seçim’ tarihlerinin ilerisine geçmesine karşın Etoile d'Orient Locasının kapanışı bağlamında olduğu için burada konu edilmektedir. Belgedeki imzalar Servet Yesârî, İbrahim Necmi, Ahmet Nehri, Celal Tahsin, Fahri (Ahmet Fahri), Kemalettin (Apak) Ali Ramiz ve Tahsin Hamdi biraderlere aittir.

tıldığı o toplantıda, 1 Ağustos 1930 seçimlerinin bir siyasî parti baskısı altında yapıldığını kışkırtıcı şekilde dile getirerek toplantıyı aşırı gerginliğe sürüklediği ve bu taşkınlığa dayanamayan görevlilerden Hatip biraderin Locayı terk etmesiyle boşalan makama Şili vatandaşı “Labarka” biraderi vekâleten atadığı, Türkçe bilmeyen bu şahsın bir yıldır Türkiye’de, Birleşmiş Milletler Teşkilatı görevlisi olarak çalışmakta olduğu açıklanmakta ve Albert Saltiel’in Büyük Maşrık’a 5.000 lira tutarındaki borcunu ödememekteki ısrarlı davranışı nedeniyle de Haysiyet Divanına verilmesi kararı alındığı da belirtilmektedir.²³⁰ Bütün bu veriler ışığında, Necat üyelerinin Etoile d’Orient’in toplantısına gelişlerinin, Üstad-ı Muhterem olarak Albert Saltiel tarafından hazırlanmış bir düzen olasılığı da ağırlık kazanmaktadır. Üstelik Etoile d’Orient toplantılarını Fransızca, Necat ise Türkçe yapan localardı. Bu da, olayın safiyetinin kuşku ile karşılanması için ayrı bir nedendir.

Bu olayın sonucu olarak; Albert Saltiel’in hoş görülmesi imkânsız olan bu maksatlı davranışları, Necat Locasının haklılık çizgisine de taşınmış olduğundan, o haklılığın da gölgelendiği çok açıktır. Ne var ki; aşağıda da anlatılacağı gibi kapatılan her iki loca da çok kısa bir süre sonra Masonik yaşama geri döneceklerdir.

Etoile d’Orient Locası, 1935 yılı görevlileri seçiminde Albert Saltiel’i yeniden Üstad-ı Muhteremliğe lââyık görülmüştür. Kendisini tekrar o makama uygun bulanlar, locanın Üstad derecesindeki biraderlerdir. Yukarıda anlatılanlarla birlikte düşünüldüğünde, 1930 yılında yaşanmış olanların, bu biraderlerin hafızalarında hiç yer etmediği veya

²³⁰ Türk Masonlarının İntibah Nazarlarına’ başlıklı ve 12 Kasım 1930 tarihli bu belgedeki sekiz imzadan yedisi 1 Ağustos 1930 günü yapılan Büyük Daimi Heyet seçimi ile görev alanlarıdır. İmzaladıkları belgenin tarihi de, onları görevden düşüren 31 Ekim 1930’da yapılan yeni seçimden 12 gün sonrasındır. Söz konusu belgede dikkat çeken bir husus da 1 Ağustos 1930 seçimindeki parti baskısına karşı çıkılmasını kabul etmeyen bir üslubun varlığıdır.

mensubu oldukları locanın onlara Masonluğun özünü veremediğini akla gelmektedir.

Büyük Maşrık Büyük Daimî Heyetinin İstifası ve Yeniden Seçim

Kendisi hakkında Masonik soruşturma yapılması dahi gündeme gelecek kadar büyük bir kabahati işlemiş olan Dr. Hakkı Şinasi'nin güdülediği, 1 Ağustos 1930'da yapılan Büyük Maşrık Daimî Heyeti seçiminin yarattığı kargaşa ve huzursuzluk Türk Masonluğu bünyesinde büyük bir sarsıntı yaratmıştı. Seçimin yapılış tarzını içine sindiremeyen ve buna tam bir yüreklilikle karşı çıktığı için kapatılan Necat Locası ile dolaylı da olsa aynı nedenle, aynı sonu yaşayan Etoile d'Orient Locasının, bu sarsıntının asıl yıkım bölgesinde buldukları kuşkusuzdur.

Daimî Heyetin 20 Ekim 1930'da yaptığı toplantıda, yaşanmakta olan huzursuzluk ve üzüntüler görüşüldükten sonra Büyük Üstad Yardımcısı Dr. M. Kemal Öke'nin önerdiği: "Yakında toplanacak olan Büyük Maşrık Umumi Heyeti'nin vereceği kararın ne olacağını beklemeksizin, Daimî Heyetin toplu olarak istifası" üzerinde anlaşmaya varıldı.

24 Ekim 1930 günü yapılan; Büyük Üstad Servet Yesârî'nin rahatsız olduğunu söyleyerek, görevini Dr. M. K. Öke'ye bırakıp dışarı çıktığı, Umumi Heyet Toplantısında, toplu istifa kararına birkaç biraderin küçük itirazı olduysa da genelde karşı çıkılmadı ve yeni seçimlere kadar göreve devam edilmesi kabul edildikten sonra bir hafta içinde gerekli hazırlıklar tamamlanarak 31 Ekim 1930 tarihinde seçimi yapmak üzere Umumi Heyet tekrar toplandı. Büyük Üstad Servet

Yesârî²³¹ toplantıya gelmediği için Dr. M. Kemal Öke başkanlığında yapılan bir tür ara seçim ile yeni Büyük Maşrık Büyük Daimî Heyeti, 1930-33 dönemini tamamlama görevini üstlenmiş oldu.

Necat ve Etoile d'Orient Localarının delegelerinin de çağırıldığı bu toplantıda ve önceki Daimî Heyet istifa etmiş bulunduğundan, her iki Loca için verilmiş olan 'geçici kapatılma' kararları hiç alınmamış kabul edilmiş ve bu konu da bir çözüme bağlanmıştır.

Sözünü ettiğimiz toplantıda oylama öncesinde, Dr. M. K. Öke'nin yaptığı konuşmanın aşağıdaki bölümü, Cemiyet yapısı içinde yaşanmakta olan nahoş havanın kesifleştiğini göstermesi yönünden ilginçtir:

"... Bugünkü içtimadan maksadımız, artık bu çatının altında birtakım dedikoduların kaldırılarak, bunların yaşanmasına müsaade edilmemesidir. Biz kardeş gibi birbirimize sarılalım, ortada ihtirası mucip bir şey yoktur. Vazifeye tayin edildiğimiz günden beri Masonluk için çalıştık, şimdi hürriyet dairesinde reyler tecelli etsin."²³²

Seçilen Büyük Daimî Heyet

Büyük Üstad Dr. M. Kemal Öke, Büyük Üstad Muavini Mustafa Hakkı Nalçacı, Büyük Birinci Nazır Cevat Abdurrahim, Büyük İkinci Nazır Dr. Osman Şerefüddin, Büyük Hatip İsmail Ratip, Büyük Kâtip Raşid, Büyük Kâtip Muavini Rafi Tıngıryan, Büyük Hazine Emni Ferit Aseo, Büyük İdare Âmiri Miskizade Bahaettin, Büyük Birinci Muhakkik Kâzım Nami, Büyük İkinci Muhakkik .. Kraloviç, Büyük Üçüncü Muhakkik Dr. Avni, Büyük Dördüncü Muhakkik Dr. İhsan

²³¹ Servet Yesârî biraderin bu toplantıya gelmeyişi, kendisinin toplu istifaya karşı olduğu ve uygulanmasından da bir kırgınlık içinde bulunduğunu göstermektedir.

²³² Fikret Çeltikçi, "Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi", Mimar Sinan Y. 6, İst., 1982, s. 135.

İsmail, Büyük Birinci Teşrifatçı İsmail Hakkı, Büyük İkinci Teşrifatçı Dokaginzade Feridun, Büyük Üçüncü Teşrifatçı Osman Fehmi.

Büyük Üstad M. K. Öke'nin 3 Aralık 1930 Tarihli Konuşması

Cemiyet geleceğinin, kabul edilmesi olanaksız bir ivme ile kötüye gidişinin bir an önce durdurulması ve birliğin sağlanması gereği ile Büyük Üstad M. K. Öke, 3 Aralık 1930 günü Olağanüstü Umumi Heyet toplantısında, tüm Locaların delegelerine hitaben aşağıda bir kısmını verdiğimiz konuşmayı yapmıştır:

“... Kardeşlerim, biz mazi dedikodularını bir yana bırakarak, yarının takdirine bizi mazhar edecek olan ahenkar mesaimize devam edelim. Bunun için bir uyuşma formülü bulmak lazımdır. O da kalbimizi parçalayan, vicdanî istirahatimizi selbenden (engelleyen) mazi hatıratını, bir daha anmamak üzere, gömmektir. Çünkü Kardeşler, bu mabedin başka türlü çalışmaya tahammülü yoktur. Kabahati yalnız bir tarafta değil, bütün Kardeşlerde görmek daha insaflı olur. Eğer Kardeşler, kalplerimizin yarası derin değilse nüksetmemek üzere tedavisi ve kapanması kabildir. Bu ameliyenin icrasına memur ettiğiniz tabibin sizler gibi hâzık (işinin ehli) yardımcıları oldukça muvaffakiyetinden şüphe edilemez. ...”²³³

Görülüyor ki; o günlerin yakın geçmişinde yaşanmış olanlar, Cemiyet üyesi biraderler arasında “bir uyuşma formülü” aranmasını dile getirecek kadar büyük anlaşmazlıklar yaratmış ve bunlar kardeşlik bağlarını çözecek seviyelere kadar ulaşmış bulunmaktadır. Dış âlemden hızlandırılmış şekilde yapılan karalamaların devam etmesi; Necat ve Etoile d’Orient Locaları olayları; CHF baskısı ile yapılmış bir seçim sonuçlarının, seçilenlerin toplu istifası ile reddedilmesi ve bunun hükümetle parti içinde hoş karşılanmadığının Cemiyete aksettirilmesi ve bütün bunların yanı sıra, Cemiyetin bünyesinde yaşanan

²³³ Suha Umur, Türkiye’de Masonluğun 1935-1948 Uykü Dönemi 1, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 65, s. 13.

iç çatışmaların da eklenmesiyle biraderler arasında dağılmaya yönelik birtakım gevşemeler hissedilmeye başlanmıştır.

Türk Masonluğunun, 1930'ların ilk yarısını böylesine huzursuz bir düzeyde yaşayarak 1935 yılına kadar uzanan zaman dilimi kesinlikle göz ardı edilmeden incelenmelidir. Zira, bu dönemdeki Cemiyet içi karmaşanın, 1935 kapanış olayındaki payı çok büyüktür. 1935 kapanış olayına gelindiğinde, bu konudaki pek çok gerçek gibi bunu da geçiştirme örtüsünün altına sokmamak ve “fesih yolu ile kapanışın” Masonlar sorumluluğunda olan kesimini de bilmek şarttır.

O günlerde, dış âlemde yapılan aleyhteki karalamalardan biri, Cemiyet içinde de konuşulur olmuştur. Konu üzerinde çıkan karşılıklı tartışmaların olması ve bunların şiddetinin yarattığı sarsıntılar hissedilir hâle gelmekte idi. Bu yakıştırmaların, “Masonluğun kökü dışarıda” bir kurum olduğu ve bunun üzerinde Masonların tartışmalara varan gerginlikleri yaşamaları Cemiyet anlayışındaki bütünlük için çok çarpıcı bir durum sergilemekteydi. Gerçek olan şuydu ki; Masonlar arasında da “kökü dışarıda” bir kurum olduğunu savunanlar mevcuttu. Masonlar arasında bu görüşe kanmış olanlar bulunmasaydı, karşıt fikirlerin savunulmasına da gerek kalmaz ve tartışmalar da ortaya çıkmazdı kuşkusuz. Bu farklı görüşün kaynağı, ülkemizde yaşayıp, Türk vatandaşı olmayan biraderler arasında Cemiyetin idarî üst kademelerinde yer almak isteyenlerin bulunması ve onlar ile destekleyenlerinin bu konudaki uğraşları idi. Osmanlı Dönemi Masonluğunda yaşanmışların diriltilmesi arzusuna bağlı davranışlar, bazı biraderler arasında Türk Masonluğunun ‘kökünün dışarıda’ oluşunun bir göstergesi gibi algılanıyordu.

Dönemin Türkiye’inde ‘milliyetçilik’ görüşünün adeta köpürdüğü günler yaşanırken; özellikle yeni katılmış veya eski olmakla beraber ‘bilgi yoksunluğu’ nedeniyle gerçeği algılayamamış durumda olan Masonlar üzerinde, böyle bir konu etrafında tartışmalar yapıldığına

tanıklığın yaratacağı ilk etkinin, her şeyden önce bir kandırılmışlık duygusu olacağı kuşkusuzdur. 3 Aralık 1930'daki ara seçim yapılmadan önceki günlerde, bu büyük rahatsızlığın başını alıp gitmemesi için, o sırada henüz Büyük Üstad olan Servet Yesârî, Azim Locasında, bu konuyu ele alan bir konferans vermiştir.²³⁴ Servet Yesârî birader, bu konferansında ülkemizdeki uygulamada özellikle Büyük Üstad ve Yardımcısının Türk uyruklu olmasının Türk Masonluğunun yasal esasları dahilinde bulunduğunu belirttikten sonra Büyük Daimî Heyet Görevlileri ile locaların Üstad-ı Muhteremleri ve Büyük Daimî Heyet Delegesi olarak seçilecek biraderlerin de aynı niteliğe sahip olmaları gerektiğini çok dikkat çekici olan aşağıdaki sözleri ile duyurmuştur:

“ ... Bizim kavanin-i esasiyemizde (temel yasalarımızda) Büyük Üstad ile muavininin Türk tebaasından olması şart ittihaz edilmiştir. Bugüne kadar bu kayıt, Masonluğun memleket dahilindeki münasebatın hüsnü idaresi bahsinde kâfi geliyordu. Lâkin son zamanlarda bazı vakaların cereyanı şunu gösterdi ki, ecnebi tebaasından olup memlekette misafir bulunan bazı kardeşlerin, bu misafirliğin vicdanlarına tahmil ettiği vazifeleri Masonluk sahasında unutarak memleket dahilinde Türk Masonluğunun vazı ve mevkiini rahnedar (mevkiine, zarar verecek) edebilecek teşebbüslerde bulunmasına karşı tedbirler almak zarureti vardır.

Mesela, Büyük Daimî Heyet ile muhterem Mahfillerin riyaseti ve muhahaslığı da Türk camiasına dahil masonlara münhasır bir hak olarak muhafaza edilmelidir. Böyle bir tedbir atıyan zuhuru melhuz hadiseler (gelecekteki olası olaylar) için evvelden alınmış bir teminat teşkil edebilir. ...”

[Bu alıntının yapıldığı makalenin yazarı Suha Umur biraderin belirttiği gibi; Türkiye'deki ecnebi uyruklu bazı Masonların Türk Ma-

²³⁴ Bu konferansın tarihi 3 Aralık 1930'dan bir süre önce olmakla beraber, Türk Masonluğu içindeki nahoş olaylar bağlamında olması nedeniyle bu bölümde ele alındı. Anılan konferans metni sonradan *Franmasonlukta Milliyet Konusu Hakkında Hitabe* ismi ile bastırılıp biraderlere dağıtılmıştır. Fazilet Matbaası, İst., 1931.

sonluğu üzerinde bir egemenlik kurma arzuları sadece o sırada ortaya çıkmış olmayıp çok daha eski yıllardan beri devam etmektedir. Servet Yesârî üstadın üzerine parmak basarak belirttiği de budur. Zira, o günlerde tekrar su yüzüne çıkarılmış bu konu üzerinde Cemiyet içinde ve hatta dışında yapılmakta olan tartışmaların boyutu dikkat edilmesi gereken hâle gelmiştir.²³⁵]

Muavenet ve Teavün Sandıkları (Yardım ve Yardımlaşma Sandıkları)

1931 yılında, daha önceden de mevcut olan “Muavenet Heyeti Tüzüğü”nde Büyük Umumi Heyetçe onaylanan değişiklikler kapsamında bir yardım uygulamasına başlanmıştır. Bu uygulama sırasında zor durumda olan bazı biraderlere yardım edilmiş ve 40 kimsesiz çocuğa battaniye ve yorgan temin edilmiştir.

Yapılan son tüzük değişiklikleri Muâvenet sandığına; gelecekte bir Mason hastanesi ve Mason okulu gibi biraderlerin öncelikli gereksinimlerini karşılayacak girişimlerde bulunabilmek yolunu açmış ve bu konuya 1930-33 dönemi çalışma raporunda da yer verilmiştir.²³⁶ 18 Aralık 1931'deki Büyük Genel Kurul Toplantısı'nda görüşülerek, kabul edilen “Türk Yükseltme Cemiyeti Muâvenet Heyeti Umumi Nizâmnamesi”nde yapılan değişiklikle ilgili uygulanması gerçekten zor olan hususları belirleyen 4. madde aynen şöyledir:

“Muavenet Heyeti malî vaziyetinin müsaadesi derecesinde bir veya birkaç hayır müessesesini himayesi altına alır veya bu müesseseleri kendisi vücuda getirir.”²³⁷

²³⁵ Suha Umur, “Türkiye’de Masonluğun 1935-48 Uyku Dönemi-1”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 65, s. 13.

²³⁶ *Büyük Şark Derg.*, Sayı: 11, s. 38.

²³⁷ *Büyük Şark Derg.*, Sayı: 6, s. 30-31.

Aynı günkü toplantıda “Türk Yükseltme Cemiyeti Teâvün Sandığı” da kurulmuştur. İlk bakışta bir yardım sandığı varken ikincisinin kurulmuş olması gereksizmiş gibi görünse de her iki sandığın amaçları farklı idi. Sandıklardan ilki, mevcut parasal olanakları hem dernek dışı hem de dernek mensubu olan kimselere yardım maksatlı iken; Teâvün Sandığı sadece vefat eden biraderlerin ailelerine, acilen yapılacak bir parasal yardımı amaçlamaktaydı.

Muavenet Sandığının geliri, Büyük Maşrık’ın organize edeceği müsamere ve benzer etkinliklerden sağlanan paralardan, yapılacak bağışlardan, her loca üyesinin giriş aidatı ve terfi edişlerde ödediği miktarın dörtte biri ve her locanın bir yıl içindeki ‘Dul Kesesi’ parası toplamının dörtte birinden sağlanmaktaydı.²³⁸

Teavün Sandığının geliri ise; üyelerin ödemek zorunda oldukları “üyelik aidatı”²³⁹ olası bağışlar, toplanan paranın banka faizi, yapılacak ödemelerde uygulanacak %10 tutarındaki kesintilerin birikiminden oluşacaktı. Ayrıca, her vefattan sonra tüm üyelerin sandığa yarım liralık bir taksit daha ödemeleri gerekiyordu.

Üyelerin teavün sandığına “taksit” olarak tanımlanan ödemeleri belirli süre içinde yapmamaları hâlinde sandığa ait hakları kaybolmaktaydı. Bu süreler İstanbul’da bulunanlar için üç gün taşradakiler için ise on beş günü şart koşuyordu. (Teavün Sandığı tüzüğünde belirtilen bu katı şartların bulunduğu 9 ve 10. maddeler 30 Ocak 1933 günü yapılan Umumi Heyet Toplantısında alınan bir karar ile değiştirilmiştir.)

²³⁸ *Büyük Şark Derg.*, Sayı: 6, s. 31.

²³⁹ Üyelik aidatı 1 lira idi. Ancak tüzüğe göre bu miktar beheri yarım liradan oluşan iki ayrı taksit olarak kabul edilmekte idi. Bunun nedeni, ölüm yardımı yapılacağı zaman sandıkta toplanmış olan “bir taksit” tutarının % 90’nının ödenmesi idi. Bkz. *Büyük Şark Derg.*, Sayı: 4-5, s. 29.

1933 yılı içinde üye sayısı 863'e ulaşmış ve dönem içinde yapılan ölüm yardımları 400 lirayı aşmıştı. Ancak, söz konusu her iki sandık da 1935 yılındaki kapanış olayının enkazı altında kayboldular.

1909 Anlaşmasında Değişiklik

Osmanlı Yüksek Şûrası ile arasında imzalanmış olan (1 Kasım 1909) Anlaşmada değişiklikler yapılmasını isteyen Maşrık-ı Âzâmin bu isteği ile ilgili olarak Yüksek Şûranın yapacağı inceleme görevi, Servet Yesârî, Nurettin Ramih, Fuat Süreyya ve Rasim Ferit ve Suhami biraderlere verilmişti.²⁴⁰ 12 Haziran 1931'de yapılan Umumî Heyet (Genel Kurul) Toplantısında görüşülerek kabul edilen ve söz konusu eski Anlaşmada yapılan değişiklikler Yüksek Şûranın Ankara'da toplanan Olağanüstü Genel Kurulunda da kabul edildikten sonra taraflarca, 25 Kasım 1931 günü imzalandı. Değiştirilen yeni Anlaşma (Konkordato) metni aşağıdadır:

1- Türkiye Cumhuriyeti hudutları dahilinde Kadîm ve Makbûl İskoç Ritinin nâzımı ve muhafızı Türkiye Yüksek Şûrasıdır.

2- Türkiye Büyük Maşrıkı (Büyük Mahfili) Türkiye Cumhuriyeti hudutları dahilinde birden üç dereceye kadar kadîm ve makbûl İskoç riti dairesinde çalışmak üzere yegâne Hâkim ve müstakil Mason kuvveti olduğu gibi Türkiye Yüksek Şûrası dahi 4. derecenin 33. dereceye kadar çalışmak üzere mezkûr derecelerin yegâne hâkim ve müstakil bir Mason kudretidir.

3- Türkiye Büyük Maşrıkı (Büyük Mahfili) ilk üç remzî derecelerin müstakil amiri olmasına mebnî İskoç ittihadı ve muntazam Masonluğun tanıdığı remzî ritleri kendi tesisatı dahiline alabilir. Fa-

²⁴⁰ *Türkiye Şûrâyı Âlisi 31 Kânunsani 1930 (Au 31 Decembre 1930) Tarihindeki Vâzîyeti Gösterir Yıllık*, Alâeddin Matb., İst, s. 38, A. Erginsoy, *Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi*, s. 120 ve "B. Maşrıkın 1930-33 Devresi Mesai Raporu", *Büyük Şark Derg.*, Sayı: 11, s. 37-38.

kat ilk üç dereceden mâadâ dereceleri hiçbir vecîh ve suretle tevcîh edemez.

4- Ritlerin tanzim ve tertibinde İskoç ritinin esas prensipleri muhafaza olunacaktır.

5- Türkiye Yüksek Şûrası ve Büyük Maşrıkı (Büyük Mahfili) derecattan geçerek katiyet kesbetmiş hükümlerle herhangi bir mahfil veya kârgâhtan kaydı terkin olunmuş veya gayrı muntazam ilan edilmiş olan bânîlerin esâmîsini ve haklarında mücâzât hükmü iktirân etmiş olan mahfilleri ve sâdır olan hükümleri birbirine bildirmeyi müteakiben taahhüt ederler. Yüksek dereceleri haiz bânîler hakkında mahfillerden geçerek Büyük Maşrıkıtan sâdır olan hükümlerin suretlerini Büyük Maşrık, Yüksek Şûraya gönderecektir.

6- İki Mason kuvveti kendi idarelerine tabî kârgâhlar tarafından bir râsimeye iştirake davet olundukları zaman birlikte ve aynı merasimle ithal edileceklerdir. Mümessillerin vazifeleri birbirine müsâvî ise tekaddüm itibariyle harici yaşları nazarı itibare alınacaktır.

7 -İskoç ritine mensup mahfiller bu rit muvazzafını ile Yüksek Şûra derecatını haiz kardeşler hakkında yapılacak kabul râsimesinden ekosizm umumi nizamlarına tevfikan hareket edeceklerdir.

8- Akidlerden her biri diğer tarafa Hâkim Büyük Âmirin ve milli Büyük Üstadın taahhütü mektupla üç ay evvel bildirmek kaydıyla işbu ahitnâmeyi feshe salâhiyettardırlar.

9- İşbu ahitnâme akidlerce teati edilmiştir.

25 Teşrinisâni 1931

Türkiye Yüksek Şûrası namına

Hâkim Büyük Âmir Kaymakamı

Servet Yesârî 33 ve üç vazifedar

Dr. Nurettin Ramih

**Türkiye Büyük Maşrıkı
(Büyük Mahfili) namına**

Büyük Üstad

Mim Kemal Öke ve iki vazifedar

İsmail Ratip Raşit Muhip Nihat

Yukarıdaki ve 1909 Anlaşması metinleri karşılaştırıldığında ilk fark edilen, Şûra egemenliğinin kesinliğini tanımlayan cümlelerin kaldırılarak Maşrıkı daha belirgin bir özerklik çerçevesi çizildiği ve 1909 metni 3. maddesinin, yenisinde de 3. madde olarak yer aldığı-

dır: “... İskoç ittihadı ve muntazam Masonluğun tanıdığı remzî ritleri kendi tesisatı dahiline alabilir...” Daha önce de Fransa Büyük Doğusuna (GODF) ait bir uygulama olduğuna değindiğimiz bu hususu; 1927 yılının A.M.I. kongresinde alınmış aynı kapsamlı bir karar dolayısıyla Türkiye’de varlığını sürdüren bazı yabancı Locaların Maşrıka katılmaları beklentisine bağlamak doğru olacaktır.²⁴¹

Bir Locanın Ölümü: Azim Locası Olayları

1932 yılındaki Azim Locası olayları; Türk Masonluğu tarihindeki öneminin büyüklüğüne karşın üzerinde gereğince durulmamış, hatta Türk Masonluğu tarihini inceleyen kitapların birçoğunda konuların kronolojik sıralamasında dahi yerini alamamış bir olaylar dizisidir.²⁴²

Umumi Büyük Heyet, 18 Aralık 1931’deki toplantısında Büyük Daimî Heyet tarafından hazırlanarak oya sunulan “bir Locada iki yıl süre ile Üstad-ı Muhteremlik yapmış olanların, aradan bir yıl geçmedikçe, tekrar o locanın Üstad-ı Muhteremi olarak seçilemeyecekleri” önergesini karara bağlamıştı. Bu karar, 11 Ocak 1932 günü Loca Görevlileri seçimi yapılacak Azim Locası biraderlerinin olumsuz reaksiyonu ile karşılaştı. Seçim günü geldiğinde de Ahmet Nehri biraderin yeniden seçilmesi için verdikleri 33 imzalı bir önerge ile anılan karara karşı çıkış sergilemişlerdir.²⁴³

²⁴¹ Bkz. Bu bölümdeki “Türkiye Büyük Maşrık’ı ile Fransa Grand Orienti’ı Arasında Yapılan Bir Anlaşma” kesimi.

²⁴² Böyle önemli olanlar bir yana, geçmişin değerlendirilmesine yardım edecek hiçbir olayın üstünün örtülmesine izin vermemek veya zamanın hızlı akışı içinde kaybolmasına göz yummamak şarttır, görevdir. Bunun aksine hareket edilmesi, genelde ‘topluluğa’ ve özelde Cemiyet üyelerinin oluşturduğu ‘topluma’ olan borçları ödemekten kaçıştır, suçtur.

²⁴³ Mişel Margulies, Mimar Sinan Der., ‘Müstakil Türk Masonluğu Azim Mahfeli’, Sayı: 32, s. 7.

Anılan ve aslı Büyük Loca Arşivinde bulunan önerenin tam metni aşağıdadır:

Azım Mahfili Muhteremine

7.1.1932

Üstad-ı Muhterem ve Aziz Kardeşler,

Bir sene geçmedikçe iki seneden fazla bir mahfilde, bir sene geçmedikçe tekrar Üstad yapılmasının mümkün olmadığına dair Büyük Maşrık Heyet-i Daimesince hazırlanan ve geçende müstacelen Heyet-i Umumiyyeden geçirilen madde-i muaddeleyi, Azım Mahfili Muhteremi evlatları, hürriyet ve serbestii vicdanlarına bariz bir müdahâle ve tahakküm olarak kabul ve telâkki eylemişlerdir. Adalet, şefkat ve insaniyeti âmir olan Masonluk mesleki, kanun ve nizamdan ziyade vicdanlara hitap etmesi ile şimdiye kadar yaşamış ve ensâliatiye olan bizlere terki mevki eylemiştir. Azım mahfili evlatları meslekin bütün umdelerine muhalif olan bu muaddel maddeyi sureti kat'iyede kabul edemezler.

Bu şeraitin dahilinde imkânı mesai kalmadığına kani olan bizler, bütün avâkıbı derpiş ederek vakti merhununa talikan Azım Mahfili Muhtereminin muvakkaten uykuya yatırılmasını talep eyeriz. Bunun mesuliyet-i vicdaniyesi müsebbiblerine ait olsun, Üstad-ı Muhterem ve Aziz Kardeşler.

Muhakkik Emin-i Hazine

M. Emin Y. Ziya

Ayrıca 31 imza

Önerenin okunmasından sonra yapılan oylama sonunda locada bulunan 37 üyeden 30'ü önerenin kabul edilerek locanın uykuya girmesi yönünde oy kullandı. Ardından, Locadaki biraderlerin tümü hem locanın hem de kendilerinin hukuken savunulmaları için Üstad-ı Muhterem Ahmet Nehri biradere tam ve kesin yetki vererek locayı uykuya yatırmış oldular.

Büyük Daimî Heyet 19 Ocak 1932 tarih ve 448 sayılı yazısı ile Azim Locasının kendini uykuya yatırışını ve tüm localara duyururken “... Mahiyeti mesele hakkında tahassul edecek netayici kanuniye ifa olunmak üzere şimdilik bu mahfelin sed ve tatil keyfiyetini tamimen tebliğ olunur.” şeklinde bir cümle ile sorunun yasal yönden inceleneceğini de bildiriyordu.

Yukarıda bahsedilen yazının tarihinden hemen üç gün sonra 22 Ocak 1932’de “Haysiyet Divanı” şekli ile toplanan Umumi Büyük Heyet; Azim Locasının bu davranışını, Büyük Maşrık kurallarını tanımamak, gerektiği hâlde yeni yönetici kadrosunu seçmemek ve kendiliğinden kapanma ve tatil kararı vermesi yönünden bu locanın kapanarak, yargılanmasına ve bunun da Aydın Locası tarafından yapılmasına karar verdi. Bu karar aynı zamanda Azim Locası biraderlerinin “gayri muntazam” ilan edildiklerini de kapsıyordu.²⁴⁴ Büyük Daimî Heyet’in, 27 Ocak 1932 tarih ve 464 sayılı diğer bir yazısı ile 22 Ocak 1932’de yapılan Umumi Büyük Heyet Toplantısı kararına bağlı olarak “gayri muntazam” ilan edilmiş olan Azim Locası biraderlerinden, localarının yaptığı bu kanun dışı davranışı kabul etmeyenlerden, Büyük Maşrika baş vuran ve vuracak olanlar hakkında ayrıca karar alınacağı duyuruluyordu.²⁴⁵ Burada çok açık olarak anlaşılan, Büyük Maşrık, “kurunun yanında yaşların da yanmasını” istemediği için bir kapı açmaktadır. Büyük Maşrık’ın bu kapıyı açması; Azim Locası üyesi olan 33 imza sahibinin birçoğunun, katlanılması gerekecek

²⁴⁴ Türkiye Büyük Maşrıkının 1930-33 Dönemi Çalışma Raporu’nda; Azim Locası Üstad-ı Muhteremi ile ona destek veren kişilerin, Localarını “bir çiftlik telâkki edecek surette suiistimal eden ve bundan dolayı haleflerine hesap ve kitap vermekten çekinerek buna mani olmak için isyan eden kişiler” şeklinde tanımlamakta ve böylece büyük bir ithamı da ortaya koymaktadır. “B. Maşrık.1930-33 Devresi Mesai Raporu”, Büyük Maşrık Dergisi, Sayı: 11, s. 39.

²⁴⁵ Ahmet Akkan, “Türkiye’deki Masonluk Tarihinde İbret Alınması İçap Eden Bir Dönem 1930-35”, Mimar Sinan Der., Sayı: 87, s. 32.

sonucun neler olabileceğini algılayamadıkları gerçeğinin yanında bir kitle psikolojisinin dürtüsü ile o imzaları atmış olabileceklerinin de düşünülmüş olmasına bağlıdır. Bir de bu yazının hazırlanmasından önceki günlerde, kurunun yanında yanmamak için, Büyük Maşrıka başyuranların bulunduğu da anlaşılmaktadır.

Mason Cemiyeti yapısında oluşturulan bu kırılma olayının sıkıntısının yaşanmakta olduğu sıralarda Büyük Daimî Heyet, bir locaya katılış töreni öncesinde aday olan kişiye sorulan, “Hâlika karşı vazifeniz?” şeklindeki sorunun sözcüklerinde küçük fakat Masonik yorumunda büyük bir değişiklik yapmıştı. Biraz gecikmeli de olsa, 6 Şubat 1932 tarih 483 sayılı bir yazıyla bu değişikliğin dayandığı gerekçe tüm Localara bildirilmişti.²⁴⁶

Aynı zamanda 31 dereceli ve Âmir Müfettiş olan Ahmet Nehri birader bu olayı adeta bir fırsat yakalamış gibi kullanmış ve Azim Locası olayının hırsını çıkarmak istediği bariz olan yakışsız çirkinlikte

²⁴⁶ Aslı Büyük Loca arşivinde bulunan 6 Şubat 1932 tarihli bu belge metni dikkatle okunursa daha önceden yapılmış olan değişikliğin ne olduğu değil de, sadece gerekçesinin anlatıldığı görülecektir.

Biz de yukarıda sözü edilen belgedeki ile tam anlamıyla paralel olan açıklamamızı ‘Hâlik’ sözcüğünün karşılığı olan “Allah” bağlamında yapacağız.

Adaya sorulan soru, “Allah’a karşı görevlerinin ne olduğu”dur. Böyle bir sorunun, her şeyden önce o kişinin dinsel inanç anlayışına yönelik yorumlanacağı olduğu gerekçesi ile çatısı altında din ve siyasetin konu edilmesi dahi yasaklanmış olan bir ortamda belki de farkında olunmaksızın o kuralın çiğnenmesine olanak yaratılmaktaydı.

Değiştirilerek “Nefsinize ait vazifeniz?” yani kendinize karşı göreviniz hâline sokulan soru, bu son hâliyle en mükemmel şeklini almıştır. Çünkü, nefsinin karşı görevlerini yapabilen kişi, zaten Allah’a karşı görevlerini yerine getirmiş demektir. Yüce Allah’ın bireyden istediği de budur. Nefsinin ait görevlerini tamamlayan her insan da kendi iç âleminde bulunduğu Allah katına yaklaşmakta, İnsan-ı Kâmil seviyesine doğru uzanmaktadır. Masonluğun hedefi, yalnız kendi üyelerinin değil, tüm insanlığın bu yolda olduğunu görebilmektir.

ifadelerle Büyük Daimî Heyeti, Yüksek Şûraya yazılı olarak şikayet etmiştir. 6 Şubat 1932 tarihli ve Büyük Loca Arşivinde bulunan bu belgede, özellikle Büyük Üstad Dr. M. Kemal Öke hedef alınmış ve yapılan değişiklikle İskoç Riti'nin esasının bozulmuş olduğunu ileri sürülmüştür. Oysaki, değişiklik İskoç Ritinin ruhuna uygun olan bir değişikliktir. Bu husus yukarıda bahsedilen 6 Şubat 1932 tarihli Büyük Daimî Heyet belgesinde ayrıca izah da edilmiştir. Büyük Üstadın Yüksek Şûra Hâkimiyetini kırmak maksatlı davranışlarından dolayı bazı diğer biraderlerle²⁴⁷ birlikte İskoç riti dışına çıkarak bu ritle bağlılıklarını da hükümsüz hâle getirdiklerini zikrederek, yazılı şikayetini şu cümle ile bitirmiştir:

“Bilmem ki, Şûrâ-yı Âli uhdesine mürettip olan vazifesini ifaya başlayacak mı?”

Ahmet Nehri biraderin bu sözleri ile Yüksek Şûra bağlısı felsefi derecelerdeki yerinden atılmasını istediği Dr. M. K. Öke, 1945 yılında Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmirliğine seçilerek bu görevi tam on yıl süre ile taşıyacaktır.²⁴⁸

Bu arada, Azim Locasının kendini uykuya yatırışının yasal yünden incelenmesi, yani mahkeme görevini üstlenen Aydın Locasının kurduğu Adlî Heyet'in yaptığı mahkeme sonunda verilen ve Büyük Daimî Heyetin 3 Mart 1932 tarih ve 506 sayı ile bütün localara yazılı olarak tebliğ ettiği kararın özeti şöyle idi:

“Bu konuda bir üst mahkemeye başvuru hakları saklı kalmak üzere; Azim Locası Üstad-ı Muhteremi Ahmet Nehri, Birinci Nazır Mehmet Emin, Kâtip İbrahim Şükrü, Hazine Emni Y. Ziya ve Galip Fikri bi-

²⁴⁷ Belgede M. K. Öke'den ayrı olarak belirtilen isimler, Büyük Kâtip Raşid, Büyük Hatip İsmail Ratip ve Selâmet Locası Üstad-ı Muhteremi İsmail Kenan biraderlerdir.

²⁴⁸ Ahmet Nehri biraderin yarattığı bir başka olay olmasına rağmen aslında Azim Locası olayına bağlı, hatta karıştırılmış olduğu için bu bölümü başka bir başlık altında vermek doğru olmayacaktı.

raderlerin kesin olarak ihraç edilmeleri; Muhakkik Asım ve Muhafız Hayri Değirmenci biraderlerin de bir yıl süreli olmak üzere Cemiyetten geçici olarak ihraç edilmeleri...²⁴⁹

Azim Locası üyesi olup da isimleri yukarıda belirtilenlerin dışında ve hakkında sorumsuzluk kararı alınmış biraderlerin, localarının kapanmış olması nedeniyle 'gayri muntazam' sayıldıkları için, herhangi bir başka locaya girmek isterlerse veya girmiş olanlar varsa bunlar için usulüne göre intizama dönüş işlemi uygulanması gerekeceği..."

Haklarında verilen ihraç kararı, Localara yapılan yazılı bildirimden daha önce kendilerine tebliğ edilmiş olan bu yedi birader, yine Ahmet Nehri'nin liderliğinde bir başka ucu görünmeyen koridora girmişlerdir. Azim Locası ile ilgili olayların sonuncusu olan bu girişim, İstanbul Valiliğine yapılan başvuru ile kuruluş tarihi 21 Mart 1932, idare merkezi adresi Beyoğlu-Cihangir Özoğlu Sokak, No. 27 olarak gösterilen "Müstakil Türk Masonluğu Yüksek Azim Mahfili" adıyla bir loca kurulduğunun beyanıdır. Bu locanın kurucuları, Büyük Daimî Heyetin kesin ve geçici olarak ihraç ettiği isimleri yukarıda verilen, yedi kişiden oluşmaktadır. Buradaki yedi rakamı, yeni bir locanın kuruluşu için bir araya gelecek Mason biraderler sayısı yönünden, çok eski geçmişe dayalı Masonik kural bağlamında bir önem taşımaktadır. Ne var ki; yeni bir locanın "muntazam" kabul edilmesinin, kurucularının da "muntazam" olmalarına bağlı olduğu da aynı kurallar kapsamındadır. Bu sözde "yeni" locanın, önceden gayri muntazam ilan edilmiş kişiler tarafından kurulmuş olması, işin daha başından itibaren çıkmaz yolda olduğunun göstergesidir.

²⁴⁹ Bir kısım yazılı dokümanda kesin ihraç edilenlerin sayıları 4, bir yıllık geçici ihraç edilenlerin ise 1 veya 2 olduğu belirtilmektedir. Eğer, 3 Mart 1932 tarih ve 506 sayılı belge dikkatle incelenirse bu sayıların 5 ve 2 olduğu görülecektir. Ayrıca bu kişilerin toplam sayısının 7 olmasının, bir sonraki eylemleri olan "Müstakil Türk Masonluğu Yüksek Azim Mahfili" kuruluşu için de Masonik kurallar yönünden bağlayıcılığı vardır.

O günlerde *Milliyet* gazetesinde, bir tür ilân tarzında, Ahmet Nehri imzalı bir yazı çıkmıştı. Bu yazıda, Mason Cemiyeti'nin, yeni kurulan Yüksek Azim Mahfeli hakkındaki olumsuz davranışlarından şikâyet etmekte ve bu yaşadıklarını, Kurtuluş Savaşının başlayışındaki zorluklara benzeterek o savaşın kazanılan bir zaferle bitişini de hatırlatmak gibi hayli garip bir paralellik kurma çabalaması görülmektedir. Dışlananların, Mason cemiyetinden çıkarılmayıp, kendi istek ve iradeleri ile ayrıldıklarının da açıklandığı bu yazının ilginç başka bir cümlesi de aynen şöyledir:

'Türk diyarında şerait-i kanuniyeyi (yasal şartları) haiz tek bir Masonluk vardır, o da Yüksek Azim mahfelidir.'²⁵⁰

4 Mayıs 1932 günlü *Vakit* gazetesinde de birkaç gün önce verdikleri haberde, Masonlar arasında yaşanan bir ayrılma hareketi ile bunun "millî bir Loca" kurmak²⁵¹ amaçlı olduğuna dair bir giriş yapıldıktan sonra bizzat Ahmet Nehri'den naklen şunlar yazılmaktadır:

"Bizim teşkil ettiğimiz müstakil Mason Locası hakkında sûi-tefehüm-ü dâî (yanlış anlaşılmaya neden olan) gayri vaki haberlere tesadüf ediyoruz. Evvela, biz bu teşekkülü Türkiye Masonluğunu kozmopolit saha ve cereyandan kurtarmak için yaptık. Türk harsını kabul etmiş ve sıfat-ı matlubeyi haiz gayri müslim her vatandaşın, cemiyetimize her an için girmek hakkıdır."²⁵²

Burada görülen, sözde millîlik şemsiyesine sığınmak çabasının yanı sıra Mason Cemiyetinin bu yönden kötülenişidir. Ne var ki, o

²⁵⁰ Ahmet Akkan, "Türkiye'deki Masonluk Tarihinde İbret Alınması İcap Eden Bir Dönem-1930-35", *Mimar Sinan Der.*, Sayı: 87, s. 37.

²⁵¹ Buradaki iki nokta gazetede bu giriş kısmının, Ahmet Nehri'nin sözleri bazında hazırlandığını belli etmektedir. Birincisi, olay bir çeşit "ayrılma" olarak gösterilmekte, ikincisi ise "millî bir loca kurmak" sözleri ile asıl cemiyetin millîlik niteliğinin bulunmadığı beyan edilerek Mason Cemiyeti için söylenen "kökü dışarıda" kazanının altındaki ateş harlandırılmaktadır.

²⁵² Suha Umur, "Azim Mahfeli ile İlgili Belgeler", *Mimar Sinan Der.*, Sayı: 32, s. 55-56.

yıllar içinde ülkemizdeki yabancı ve Türk Masonlar arasında localarda egemenlik yönünden gerginlikler yaşandığı da bir gerçektir. Yaptıkları yanlışın sonucu olarak gayri muntazam ilan edilmiş kişilerin, sözde millî bir loca kurmaları, su içinde çukur açmaktan farksız bir eylem olarak kalınca “Müstakil Türk Masonluğu Yüksek Azim Mahfili” de o çukurun içinde kendi sonunu yaşadı.

Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi* isimli kitabında Azim Locası olayını anlatırken, “Hadisenin esasını rit meselesi teşkil ediyor ve Azim mahfili irtidâd ile itham olunuyordu.” diye yazmıştır.²⁵³ Bu cümleyi “irtidâd” sözcüğünün tek karşılığı olan “inançtan dönüş” bağlamında düşünürsek kastedileni “İskoç ritine bağlılıktan ayrılma, vazgeçme” gibi anlamak mümkündür. Azim Locası olaylarının içinde “rit meselesi” denebilecek tek anlaşmazlık, Ahmet Nehri'nin M. K. Öke'yi, Yüksek Şûraya şikâyet ettiği, 6 Şubat 1932 günlü, yukarıda da özetlemiş olduğumuz mektup kapsamında geçmektedir. Kanaatimizce, bu husus meselenin aslı olmayıp, sadece sonradan dahil edilmiş bir yönünü oluşturmaktadır. Zira mesele, bir ay kadar evvel ve “Azim Mahfili Muhteremi evlatları, hürriyet ve serbestî vicdanlarına bariz bir müdahâle ve tahakküm olarak kabul ve telâkki eylemişlerdir.” cümlesinin de içinde bulunduğu önergenin, 11 Ocak 1932'de işleme konulması ile başlamıştır ve bu başlangıcın esas bir “rit meselesi” değildir. Azim Locası olaylarını, yaşandığı dönemde, bu türlü niteleyen hangi tarafsa yaptığının doğru olduğu söylenemez.

Azim Locası olayları analiz edilirken bu locanın Üstad-ı Muhteremi olan Ahmet Nehri biraderin 1 Ağustos 1930'da yapılan, CHF baskılı seçimde Büyük İdarî Memur olarak görev aldığını; bu seçimi reddeden Necat Locasına karşı görevinin yetkisini kullanarak ne denli sert ifadeli bir uyarı yazısı gönderdiğini; 31 Ekim 1930'da yapılan ara

²⁵³ Age., s. 119.

seçimde tekrar Büyük Daimî Heyet'te görev alamadığını ve özellikle bu nedenle de Büyük Üstad M. K. Öke'ye karşı duyduğu kızgınlığı, onu Yüksek Şûraya şikayet ederek ortaya koyduğu hatırlanmalıdır.

Büyük Üstad Dr. M. Kemal Öke'nin İstifası

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından verilen emir gereği olarak o sırada Tabip Albay rütbesini taşımakta olan Dr. M. K. Öke 22 Nisan 1932 günü yapılan Olağanüstü Umumi Heyet Toplantısında görevinden istifa etti.²⁵⁴ Kendisinin, tüm loca delegelerinin de hazır bulunduğu, bu toplantıda yaptığı ayrılış konuşmasının bazı düşündürücü bölümleri aşağıdadır:

“... Kardeşlerim, Cemiyetimizi şahısların tesir ve nüfuzundan vikaye (koruma, esirgeme) edebilmek için kanun ve nizamlarımızın hâkimiyetini, ne pahasına olursa olsun, temine çalıştık. Çünkü, bir cemiyetin kayıtları altına seve seve şuurlu bir hisle girmiş olan insanlar arasında birer mukavele mahiyetinde olan Masonluk kaidelerinin sarsılmasının bizim için bir tehlike olduğundan şüphe etmiyorduk. Bir cemiyet için nizam ve intizam ihtiyacının; cemiyet büyüdükçe, vazifesi ağırlaştıkça içtimaî heyet içinde mevkii nezaket ve ehemmiyet kazandıkça artacağı takdir edileceği içindir ki, evvelâ kanunların, şahısların tahakküm ve tesirinden kurtarılması hususunda el birliği ile çalışmak esası kabul ve Türk Masonluğunun maruz kaldığı dahili ve harici müşkilât karşısında, onun mevki ve haysiyetini kurtarmak için mütevâzîâne (alçak gönüllülükle, gösterişsizce) mücadele edildi. Bu mücadelede manen olduğu kadar maddeten de ağır mesuliyet deruhte etmiş olan Daimî Büyük Heyetiniz daima indî ve heyecanlı hareketlerden kaçındı.²⁵⁵

²⁵⁴ Bu istifanın Mareşal Çakmak'ın emri nedeniyle olduğunu Dr. M. K. Öke şahsen açıklamıştır. Bkz. *Türk Mason Dergisi*, Sayı: 1, s. 14.

²⁵⁵ Türk Masonluğu iç yapısına girmiş olan ve 1930 yılından itibaren devamlılık gösteren fikir ayrılıklarının, Masonlar arasındaki kardeşlik bağlarını bozacak kadar ileriye götürülerek kardeşlik bağlarına olumsuz etkiler yaratılmak durumuna getirildiği bu alıntıda çok net tanımlanmıştır.

... Büyük Daimî Heyet, sizlerden aldığı kuvvet ve gördüğü müzâherete istinad ederek, mesleğimizi hariçte istismar etmek, kanun ve nizamları çığneyerek Masonluk camiasında derebeyliği kurmak, kardeşler arasında samimiyet ve vifâkı ihlâl etmek isteyenlere müsamaha göstermemeye azmetmiş ve Masonlukta selâmet ve necâtı ancak öteden beri su-i istimal edilen, hoş görme, idâre-i maslahat usullerine nihayet vermekte bulunmuştur.²⁵⁶

... Kardeşlerim, takdir edersiniz ki, mevki ve vaziyetimiz çok naziktir. Hariçte ve dahilde yanlış telkin ve telâkkilere karşı alınacak tedbirlerle, mesleğin safiyetini şâibe-dar edebilecek su-i tefehhüm ve telâkkilere meydan vermemeye çalışmak mecburiyetindeyiz.

İtiraf edelim ki, Masonluğu hariçte henüz anlayamamış olanlar çoktur. Bu yanlış anlayışlara, en yüksek tabakalardan olanlarda, hatta en münevverler arasında da tesadüf ediliyor. Bu yanlış telâkki ve telkinleri ortadan kaldırmak için Türk Masonlarının daha fazla gecikmelerine taraftar değilim.²⁵⁷

... Kardeşlerim, Masonların bugün için değil, yarın için çalışmak emniyetini temin etmek mecburiyetinde olduğunu takdir edelim. Bugün Türkiye Masonluğu derecâtı remziye ve âliyenin icraî heyetleri tarafından temsil edildiği için mesaisinin bir vahdet hâlinde ve tam bir ahenk içinde cereyan edebilmesi ve bazı lüzumsuz ve maksatsız mücadele ve dedikodulara cemiyetin saf ve samimi havasının ihlâl edilmemesi için el ele

²⁵⁶ Masonluğun ilkelerinden olan “hoşgörü” anlayışı, her zaman için yanlış kullanılmaya izin veren bir ilke olmuştur. Bu prensibin sınırsız kullanılması, “aldırmazlık” veya “boş verme” hatta “geçişirme” şeklinde kendini göstermiş ve bunun da ima taraflara zararı dokunmuştur. Dolayısıyla, bir Masonluk ilkesi olan hoşgörünün mutlak surette yerinde ve ölçüler içinde ayrıca çok titiz bir şekilde kullanılması şarttır.

²⁵⁷ Kanımızca, M. K. Öke birader bu sözleri ile dış âleme Masonluğun ne olduğunun daha açık şekilde anlatılmasını ve birtakım uydurma, düzmece söylentilere karşı da susmaktan vaz geçilerek usule, adaba uygun şekilde cevap verilmesi gerektiğini kastetmiştir. Çünkü, çeşitli uydurmalara inandırılmış insanlar yanıltıldıklarını ancak gerçek olanın kendilerine anlatılması ve kanıtlanması ile kabul edeceklerdir.

vermeye karar vermiş bunun ahdını unutmayacağına yemin etmiş, söz vermiştir. Bu kararı size tebşir etmekle (müjdelemekle) bahtiyarım.”²⁵⁸

Yapılan seçimle Büyük Üstadlık görevi Prof. Mustafa Hakkı Nalçacı biradere verildi.

Türkiye Büyük Maşrık’ı ile Fransa Grand Orienti’i Arasında Yapılan Bir Anlaşma

Bu konunun inceleme yelpazesi 1927 yılından başlamakta ve verilecek dip notlar ile tamamlayıcı bilgiler kapsamında 1932 yılını da aşmaktadır. Ne var ki, iki Büyük Loca arasında yapılmış olan bu anlaşmayı, olayın ağırlıklı kısımlarının içinde cereyan ettiği yıl olması nedeniyle, 1932 zaman dilimi içinde incelememizin daha uygun olacağı kanısına vardık.

Kısa adı ile A.M.I. olarak bilinen Uluslararası Masonluk Birliği’nin (Association Maçonnique Internationale)²⁵⁹ 6. Kongresi 1927 yılında Paris’te yapılmıştı. Bu kongrede Türk Masonluğunu temsil eden delegelerimiz M. Edip Servet, Raşid Erer ve İbrahim Necmi Dilmen biraderlerdi. Kongrenin çalışmaları sırasında Büyük Locaların (obediyanların) düzen ve yetki bölgeleri ile ilgili olarak “düzen ve hükümlerlik” başlığı altında Masonluk için çok önemli olan bazı esaslarda görüş birliğine varılarak bunları kapsayan bir “İlkeler Deklârasyonu” imzalanmıştı. Bu deklârasyonun aşağıda verilen 5. maddesi, ülke sınırları içinde buldukları hâlde yabancı obediyanlara bağlı

²⁵⁸ Türk Masonluğu tarihi için bir belge niteliğinde olan bu nutkun tam metni için bkz. *Büyük Şark Derg.*, Sayı: 6, s. 1-4, *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi*, s. 139-141 ile Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinin Notlar*, s. 318-320 ve *Tesviye Derg.*, Sayı: 7, s. 13-14.

²⁵⁹ A.M.I. ve değişik yıllardaki kongreleri hakkında bilgi için bu bölüm içinde bulunan “A. M. I. ve Türkiye Büyük Maşrıkı’nın Katıldığı A.M.I. Kongreleri” başlıklı kısma bakınız.

olan localar statüsü yönünden, Türkiye Maşrık-ı Âzamını çok yakından ilgilendirmekte idi:

“Madde 5: 1927 Kongresi’nden önce elde olunmuş durumlar olduğu gibi korunmaktadır. Bununla beraber, AMI, ilgili Masonik kudretlere bir an önce ulusal birliğe ulaşmaları için gereken her türlü çabayı sarf etmelerini öğütler.

Bu amaçlarla, her ulusal obediyan kendi hükümlerlik bölgesinde bulunan ve jüridikasyonuna²⁶⁰ bağlanmak isteyen yabancı locaları kendi topluluğuna kabul edecektir. Buna karşılık, hiçbir obediyan bu zamana kadar kendine bağlı locaları, buldukları memleketin obediyanına geçmekten men edemez.”²⁶¹

Görüldüğü gibi, bu madde ile her ülke coğrafyasında bir adet “ulusal obediyan” olmasının yanında, ülkemizde büyük bir sıkıntı nedeni olan yabancı obediyan bağlısı locaların da istedikleri takdirde, Türkiye Büyük Maşrıkına katılmaları yolu da açılmıştı.

Kongredeki delegelerimizin büyük katkısı ile oluşan bu karar bağlamında yapılan daha sonraki girişimlerin sonucu olarak Türkiye Büyük Maşrıkı ile Fransa Grand Orient’ı arasında 22 Mart 1932 günü aşağıda belirtilen hususlarda anlaşmaya varılmıştır:²⁶²

Madde 1- Fransa Grand Orient’ına bağlı olarak İstanbul vadisinde çalışan La Renaissance Locasıyla, İzmir vadisinde çalışan Homére Locası 1 Ocak 1937 tarihinden itibaren Türkiye Maşrık-ı Âzamına tâbi olacaktır.

²⁶⁰ Fransızca’sı “jurisdiction” İngilizce’si “jurisdiction” olan bu sözcük Masonik anlamında, “Masonik çalışmalar yönünden otorite egemenliği” olarak kullanılmaktadır.

²⁶¹ Bu ilkeler deklarasyonunun tamamı için bkz F. Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihi-nden Notlar*, İst., 1982, s. 312-313.

²⁶² Reşat Atabek çevirisi, “Fransız Grand Orient’ı ile Türkiye Büyük Maşrıkı Arasında Akdedilen Anlaşma”, Mimar Sinan Der., Sayı: 61, s. 33-35.

Madde 2- Türkiye Büyük Maşrıkı bu locaların gelecekte Fransız ritine tâbi olarak ve Fransız dilini kullanarak çalışmalarına engel olmayacaktır. Localar da Türkiye Maşrık-ı Âzamının ana statüsüne ve nizamlarına harfiyen riayet edecektir.

Madde 3- 31 Aralık 1936 tarihine kadar, bu localar eskiden olduğu gibi çalışmalarına devam edeceklerdir. Ancak La Renaissance Locasının üye sayısı ellinin, Homére Locasının seksenin altına düşmediği sürece bu localar yalnız Fransız uyruklu kişileri tekris edebileceklerdir. Üye adedi bu rakamların altına düştüğü takdirde, bu rakama ulaşmaya kadar Fransız uyruklu olmayanların tekrisi yapılabilecektir. Böyle bir durumu Fransa Grand Orient'ı Türkiye Maşrık-ı Âzamına bildirecektir.

3 nüshadan ibaret olan bu anlaşma 22 Mart 1932 tarihinde her iki obediyan tarafından imzalanmış, tasdik edilmiş ve aralarında teati edilmiştir. Üçüncü nüsha Milletler Arası Mason Derneğinin Büyük Kâtipliğine tevdi edilecektir.

Fransa Grand Orient namına Başkan A. Groussier (İmza)

Kâtipler Delaunay (İmza) L.Daltroff (İmza)

Gran Metr (Büyük Üstad) M. Kemal (İmza)

Büyük Kâtip M. Raşit (İmza) ve Türkiye Maşrık-ı Âzam mührü

Bu anlaşmanın son paragrafında yer alan “Milletlerarası Mason Derneği Büyük Kâtipliği” A.M.I.’nin sekreterliğidir. Taraflarca imzalanan yukarıdaki belgenin üçüncü nüshası bu makama 3 Mayıs 1932 tarihinde ulaşmıştır.

Gerekli uygulamaların sonucu olarak A.M.I.’nin 15 Ekim 1932 tarihli ve aşağıda tam metni bulunan Tescil Belgesi ilgililere gönderildi:

Tescil Belgesi

3 Mayıs 1932 tarihli Büyük Kitâbete müracaat. A.M.I.'nin 5-10 Eylül 1932 tarihinde İstanbul'da vâki toplantısında infâz komitesinin müzakerelerini, 6 Eylül 1932 tarihli muahedelerin tesciline ait nizâmânâmenin 2. ve 7. maddelerini dikkate alan A.M.I. Büyük Kitâbeti, hâlen Fransa Grand Orient'ına tâbi olan ve İstanbul vadisinde çalışan La Renaissance Locasıyla, İzmir vadisinde çalışan Homère Locasının 1/1/1937 tarihinde Türkiye Maşrık-ı Âzâminin nüfuzuna geçeceğini açıklayan anlaşmayı tescil eder. Üç nüsha olarak tanzim edilen bu anlaşmanın bir nüshası A.M.I.'nin Büyük Kitâbet arşivine tevdi edilmiştir.

Cenevre 15 Ekim 1932
A.M.I. mührü
Büyük Kâtip J. Mossaz (İmza)

Söz konusu “Tescil Belgesi” tarihinden bir süre sonra *Les Annales Maçonniqes Universelles* isimli derginin Aralık 1932 sayısında; “A.M.I.'nin yayın organı *Bulletin*'in 43. sayısında bu anlaşmanın yayımlandığını ve ayrıca Fransa Grand Orient'ının, anlaşmadaki 1 Ocak 1937 tarihini, iki yıl daha geriye çekerek 1 Ocak 1935'e almak önerisini, Türkiye Büyük Maşrıkına ilettiğini ve Fransa Grand Orient'ının bu davranışının Türkiye Büyük Maşrıkına duyduğu yakınlık, dostluk ve güven hislerinden kaynaklandığını ayrıca iki obediyan arasındaki bağların daha kuvvetlenmesine yardımcı olacağı umudunu da” açıklamıştır.

22 Mart 1932 tarihli ana anlaşmanın 2. maddesi; anılan locaların Türk obediyanına girdikten sonra da Fransız ritine bağlı olarak çalışmalarının engellenmeyeceğini ve aynı rit usulleri ile çalışabilme özgürlüğü tanınmasını şart olarak ortaya koymuştur.

Anlaşmadaki bu maddeye karşı çıkılmayışının nedeni, Türkiye Büyük Maşrıkı'nın böyle bir davranışa hiç gerek görmeyip, 2. maddenin içerdiği hususu normal, hatta olması gereken gibi görmesindedir. Bu savın doğruluğunun belgesel kanıtına “Büyük Maşrık 1930-33 Devresi Mesai Raporu”nda rastladık. Bu raporun bir bölümünde, Localara katılacak adaylara sorulan “Hâlik’a/Allah’a karşı vazifeniz?” şeklindeki sorunun, birtakım dogmatik yanlış anlamalara neden olduğu için değiştirilmesinin kabul edildiğinden söz ettikten sonraki açıklamalar aynen şöyledir:

“... Masonluğun lâikliğine ve mensup olduğumuz İskoçya tarîk-i atik ve makbûlünün (Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Ritinin) ruh ve mahiyetine daha uygun bir formül bulunması taht-ı karara alınmış ve tespit edilen yeni şekil tab ve tamim edilmiştir. Mevcut nizamlarımızda, Türkiye Büyük Maşrıkı'nın himayesinde muhtelif ritlere mensup remzî mahfillerin çalışabileceği ve bilhassa memleketimizde Fransız Riti ile çalışan mahfillerin dahi son yapılan anlaşma neticesinde muayyen bir müddet sonra Maşrıkımıza iltihak edecekleri düşünülünce ..... remzî mahfillerdeki yeknesaklığı temin bakımından bile ne kadar isabetli olduğu kendiliğinden anlaşılır.”²⁶³

Görülüyor ki; dönemin Büyük Maşrık tüzükleri, Türk obediyanı himayesinde farklı ritlerde çalışan locaların bulunabileceği kurallarını uygulmaktadır. Dolayısıyla da G. O. D. France ile yapılan anlaşmanın olduğu gibi kabul edilmesi, bu anlayış sınırları içinde, çok normaldir. Türkiye Büyük Maşrıkı'nın G. O. D. France karşısında “verilen kadarı ile yetinme” davranışının nedeni; İttihat ve Terakki Cemiyetini temsilen Paris'e gönderilmiş olan Dr. Nazım'ın, 7 Kasım 1908'de G. O. D. France'da yaptığı ve kendisinin Mason olmak şerefine erişemediğini belirterek başladığı konuşmasının, şu bölümünde de aranmalıdır:

²⁶³ *Büyük Şark Derg.*, Sayı: 11, s. 38-39. (Alt çizgileme tarafımızdan yapılmıştır.)

“Genç Türkiye, Fransa masonluğunun bayrağı altına girmekten mutludur. Onun dostça tavsiyelerini almaktan ve Fransa Maşrık-ı Âzamı'nın hukukî yetkisi altındaki bütün girişimlere ülkesinin kapılarını ardına kadar açmaktan hep mutluluk duyacaktır.”²⁶⁴

1921 yılından itibaren Uluslararası Masonluk Birliği (A.M.I.) ile 1935'e kadar süren yakın ilişkinin kilit noktasının, Türk obediyanasının tüzüklerinden kaynaklandığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Ne var ki; ortada bir karışıklığın, uygulama hatasının olduğu da kesindir. Öte yandan, 1909 yılında Yüksek Şûrâ ile imzalanmış Anlaşmanın 3. maddesinin Maşrık-ı Âzam'a verdiği yetki, sadece İskoç riti ile çalışan localar kurarak bunların idaresini üstlenmektir. Oysa, Maşrık-ı Âzam 1935 yılına kadar G. O. D. France paralelinde yürümüş, aslında bağlı olduğu İskoç ritinin gerektirdiği kuralları hatırlamaktan uzak kalmıştır. Bunu doğrulayan bir başka belgesel kanıt da 18 Eylül 1933 tarihli Umumi Heyet (Genel Kurul) Toplantısında Maşrık-ı Âzamin sunduğu, geleceğe ilişkin yapılacakları içeren “Mesai Programı”nın şu paragrafındadır:

“... A.M.I.'de Türkiye Büyük Maşrıkı'nın faaliyetini idame etmeye çalışacağımızı söylemeye lüzum yoktur, zannındayız. Bu beynelmilel Mason Birliğinin gerek dünya Masonluğunda ve gerek âlemi hâricide itibârının her an yükselmesine, diğer obediyanlar kadar çalışmak bütün Türk Masonlarının borcudur. Obediyanlar arasında zuhuru muhtemel olan bilcümle ihtilâfların suret-i münâsibede (yakışır şekilde) tesviyesi imkânını A.M.I.'nin Daimî murakabe ve hakemliği ile temin etmeyi muvafık görmekteyiz.”²⁶⁵

²⁶⁴ Paul Dumont, *Osmanlılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 121.

²⁶⁵ Bu paragrafta belirtilenlerin, M. Azam'ın “Dış İlişkiler Komisyonu” tarafından hazırlandığı ve Daimî Heyetçe de kabul edilmiş olduğu anılan mesai programı metninde açıklanmaktadır. Bkz. *Büyük Şark Derg.*, Sayı: 12, s. 21-22.

Bu Dönemde Türkiye Büyük Maşrıkı'nın Katıldığı A.M.I. Kongreleri

Kitabımızın bir önceki bölümünde A.M.I. ve 1921'deki ilk kongresi hakkında bilgi verilmişti. Bu kesimde, 1923 yılındaki ikinci kongre ile başlayan Maşrık-ı Âzam ve A.M.I. ilişkileri irdelenecektir.

-İkinci A.M.I. kongresi, Eylül 1923'te yine Cenevre'de yapıldı ve Osmanlı Büyük Maşrıkı'nı Edvard Lebet birader temsil etti. New York Büyük Locası, Masonik geleneklere sadık olmayan bazı obediyanların varlığı nedeniyle bu kongre sırasında, A.M. I.'den ayrıldı.

-Üçüncü kongre, Eylül 1924'te Brüksel'de yapıldı ve Maşrık-ı Âzam, Raşit Erer ile Faik Sabri Duran biraderlerce temsil edildi. Bu kongrede ağırlıklı tartışmalar, Masonlukta düzen (regularité) ve obediyanların buldukları ülkelere ait olmaları (territorialité) yani "bölgeselik" konuları üzerine idi.

-Dördüncü kongre, Ekim 1925'te yine Brüksel'de yapıldı. Bu toplantıda Büyük Maşrık'ı "dostluk kefilimiz"²⁶⁶ Charles Magnette birader temsil etti. Bu toplantıda da "düzen" ve "bölgeselik" esaslarının saptanması üzerinde çalışıldı.

-Beşinci kongre, Eylül 1926'da Belgrad'ta yapıldı. Büyük Maşrık, Dr. Fikret Takiyeddin, İhsan Abidin, Servet Yesârî ve Raşit Erer biraderler tarafından temsil edildi.

-Altıncı kongre, Aralık 1927'de Paris'te yapıldı. Bu kongre, yapılan görüşmeler ve alınan kararlar yönünden çok önemli bir toplantı olmuştur. Özellikle, obediyanların yetki bölgeleri ile ilgili olarak "düzen ve hükümrânlık" başlığı altında çok önemli olan bazı esaslar-

²⁶⁶ "Dostluk kefilî"; birbirini "düzenli" kabul eden Mason kuruluşlarının aralarındaki ilişkilerin yürütülmesi yönünden, karşılıklı olarak birbirinin üyeleri arasından seçilen temsilcileridir. Örneğin, bu kongreye delege gönderemeyen Türkiye Büyük Maşrıkı, "dostluk kefilî" ile temsil edilmiştir.

da görüş birliğine varılmış ve her ülkede, tek obediyan bulunması ile ülkelerdeki obediyanların “ulusallaşmasının gerekliliği” konuları karara bağlanmıştır. Buna göre, Masonluktaki “bölgesellik” kuralı uygulanmaya konuyor ve A.M.I. üyesi olan obediyanların bulunduğu ülkelerde yabancı obediyanlara bağlı localar kurulması da engelleniyordu. Ayrıca, söz konusu bölgelerde, önceden kurulmuş yabancı obediyanlara bağlı localar varsa, bunlar ya en geç 10 yıl içinde “ulusal obediyan” katılacaklar veya çalışmalarına son vereceklerdi. Büyük Maşrık’ı temsil etmek üzere, kongreye katılan temsilcilerimiz Edip Servet, Raşit Ezer ve İbrahim Necmi Dilmen biraderler bu kararların alınması sırasındaki görüşmelerde çok etken olmuşlardır.²⁶⁷ G.O.D. France’a bağlı Homeré, La Renaissance ve Yunanistan Büyük Maşrık’ından Harmonia Localarının, bir süre sonra Türkiye obediyanı himayesine girmeleri hususu bu toplantıda ve delegelerimizin mükemmel çalışmaları sonunda karara bağlandı.

Bu altıncı kongrede görüşmelerin üzerinde kesifleştiği bir diğer konu da Masonlukta Tanrı’nın ifadesi olarak kullanılan “Evrenin Ulu Mimarı” veya benzer tanımlamalara, tüzük ve ritüellerinde yer vermek veya vermemekte A.M.I. üyesi obediyanların serbest bırakılmalarıydı. Çoğunluğun olumlu karşıladığı bu kararın ardından bazı obediyanlar A.M.I. üyeliğinden çekildiler. Bu davranışlarının kesin nedeni; Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti’ne ait ve 1875 tarihinde yayınlanmış Lozan Bildirgesi’ndeki Evrenin Ulu Mimarı anlayışına ters düştüğü hâlde, bazı üyelerin yukarıdaki kararı benimsemeleridir. Bilindiği gibi A.M.I.’nin bu yeni kararının kaynağı, Grande Orient de France’ın 1877’de kesinleştirdiği; Evrenin Ulu Mimarı sözcüklerinin ritüeller ile tüzüklerden ve semavî dinlerin Kutsal Kitaplarının da lo-

²⁶⁷ Bu anlaşmanın, Türkiye Büyük Maşrık’ını çok yakından ilgilendiren 5 maddesi, kitabımızın “Türkiye Maşrık-ı Âzamı ile Fransa Grand Orient’i Arasında Yapılan Bir Anlaşma” kesiminde verilmiştir.

calardan kaldırılması uygulamasıdır.²⁶⁸ Ayrıca bu olay A.M.I.'nin asıl renginin ne olduğunu meydana çıkartarak, Grand Orient de France'ın izleyicileri olan obediyanların örgütlenmesini amaçlayan bir kuruluş olduğunu açık, seçik ortaya koymuştu. Grand Orient de France'ın, yukarıda belirtilenlere ilave edilecek bir diğer özelliği de çatısı altında bulunan simgesel derecelerdeki Localarda ve felsefi derecelerdeki atölyelerde farklı ritlerle çalışılmasını kabul etmesidir. Ne var ki bütün bunlara rağmen, A.M.I. nedeniyle olan pek çok şeyin Masonik anlayış yönünden olumlu olduğu da yadsınamazdı.

İngiltere Birleşik Büyük Locası 1927'deki A.M.I. Kongresinde yaşanan bu olayın ardından, 1929 yılında bir obediyanın 'düzenli' sayılabilmesi kurallarını yayınladı. Aynı kurum 1932 yılında yayınlacağı bir bildirge ile konuya daha fazla netlik getirecektir.

-Yedinci kongre, Eylül 1930'da Brüksel'de yapıldı. Büyük Maşrık temsilcileri Servet Yesârî ve Edip Servet biraderlerdi. Kongre'de "İkinci Nazır"lık görevine seçilen Servet Yesârî birader, gelecek kongrenin İstanbul'da toplanması için davet ve teklif yapmıştır. Bu toplantıda, Yunanistan Büyük Maşrıkı'na bağlı olarak İstanbul'da çalışan Harmo-

---

²⁶⁸ Görülecektir ki, Türkiye Büyük Maşrıkı bu ayrılanların arasında yer almamıştır. Bunun nedeni, Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti bağlısı olarak kurulmuş olan Maşrık-ı Âzamanın Türk Masonluğunu, genelde Grand Orient de France'ın öncülüğünü yaptığı çizgide yürütmekte oluşudur. Burada akla gelen, "bazı farklılıkların nerelerde ve neler olduklarını incelemek ve bunlar arası kıyaslamaları yapmak gibi konularda yorulmak istemeyen bir anlayış mı vardı? Yoksa bu konularda bilgi yetmezliği mi mevcuttu?" sorularıdır. Bunu bir yerde, Türk Masonluğuna uzun süreli olarak sırtını çevirmiş olan Anglo Sakson Masonluğu yöneticilerinin ilgisiz davranışlarında da aramak gerektir. Her ne olursa olsun, 1909'dan beri süregelen bu durum, 1948'deki uyanış olayından sonraki zamanlarda da rüzgârını hissettirmiş ve 1970'te Anglo Sakson Masonluğu Topluluğuna kabul edilene kadar, Türk Masonluğu içinde yaşanacak bazı karmaşaların kaynağı olmuştur.

nia Locasının 1937 yılında Türk obediyanısına katılması kararı alınmış ve bu karar A.M.I. tarafından kayıt ve tescil edilmiştir.

-Sekizinci kongre, 5-10 Eylül 1932 tarihleri arasında İstanbul'da, Türkiye Büyük Maşrıkı'nın ev sahipliği ile yapılmıştır. Bu kongrede temsilcilerimiz aynı zamanda kongrenin görevlileri olarak seçildiler. Buna göre, kongrenin Büyük Üstadı Prof. Mustafa Hakkı Nalçacı, Büyük Üstad Yardımcısı M. Raşit Erer, Büyük Hatibi İsmail Ratip, Büyük Kâtibi Mehmet Ali Haşmet, Büyük Teşrifatçısı ise Dokaginzade Feridun biraderlerdi.

Bu kongreye 25 obediyan katılmıştır: Avusturya (Viyana) Grande Loge, Belçika , İspanya, Fransa, Yunanistan, Türkiye, Arjantin Büyük Maşrıkları ile Bulgaristan, Fransa, İspanya, Lüksemburg, Polonya, İsviçre-Alpina, Çekoslovakya, Yugoslavya, Meksika-Pacífico, Porto Riko, San Salvador, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Paraguay, Honduras, Bolivya Büyük Locaları.. Kongreye katılanların sayıca çok oluşu ve ev sahibi olarak yapılan hazırlıkların mükemmelliği bir yandan Türkler ve Türk Masonluğu diğer yandan ülkemiz yönünden çok yararlı olmuştur. 8 Eylül Perşembe günü öğleden sonra yapılan 4. celsede yeni A.M.I. İcra Heyeti için Türkiye'nin de üyeliğe seçildiği kongre, altı celselik toplantı gündemini beşinci celse sonunda tamamlamıştır.²⁶⁹

Kongre sırasında o günlerde İstanbul'da bulunan Atatürk'e bağlılık ve saygı kapsamlı metni aşağıda bulunan bir telgraf çekilmiş ve Büyük Önderin memnuniyet duyduğunu ifade eden Genel Sekreter Hikmet (Bayur) imzalı bir cevap da alınmıştır.²⁷⁰

²⁶⁹ Detay için *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 8-9, s. 1-10.

²⁷⁰ Agm., s. 10.

Reis-i Cumhur Ulu Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,
Dolmabahçe Sarayı

Milletler arasındaki Mason Birliği Konvanının İstanbul'da toplanması münasebetiyle hür ve laik Türkiye'mizin Büyük Kurtarıcısının sağlık ve saadetinin devamı ve yurdumuzun refahla yükselmesi, maddi ve manevî terakkisi yolunda görülen muvaffakiyatın temadisi temenniyatına hürmetle ve candan alkışlarla müttefikan karar verilmiş olduğu maruzdur Ulu Gazimiz.

Konvan Reisi
Mustafa Hakkı

-Dokuzuncu kongre, Eylül 1934'te Lüksemburg'da yapıldı. Bu toplantıda Türkiye Büyük Maşrıkı'nın son Büyük Üstadı Muhittin Osman Omay ve Raşit Erer biraderler delege olarak bulundular. Rutin olarak yapılan yeni icra heyeti seçiminde delegelerimiz, Türkiye Maşrık-ı Âzamı'nın bu dönem için icra heyeti üyeliğinde kalmak istemediğini ve yerini İsviçre'den Alpina Büyük Locasına bırakmak istediğinde, bu husus delegeler tarafından kabul edilmek istenmeyince, delegelerimiz de doğru olmayacağı düşüncesi konu üzerinde ısrardan vazgeçmiştir. Görülüyor ki; Türk Masonluğu o günlerde, henüz zamanı belli olmasa da, ufkunu karartacak siyah bir bulut gölgesinin üzerine gelmekte olduğunu, fark etmiş bulunmaktadır.

-1935 yılında Türkiye Büyük Maşrıkı'nın fesih yolu ile kapatılması nedeniyle 1936'da Prag'da yapılan onuncu kongreye delege yolalanamamıştır.

A.M.I. 1936'daki onuncu kongresinden sonra, İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki olumsuz etkilerinin obediyanlar arası ilişkilere de aksetmesi nedeniyle 1950 yılındaki Paris'te yapılan kongre, birliğin

son toplantısı oldu. Bu arada, dokuz obediyan da üyelikten ayrılmış olduğu için iyice kan kaybeden birlik kısa sürede dağıldı.

14 Haziran 1932 - C. H. Fırkası Grup Toplantısında Bir Soru ve Cevap

15 Haziran 1932 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde iki kaynaklı bir haber yer almıştı. Bu haberin ilk paragrafı gazete idaresinin Ankara'dan telefonla aldığı şu bilgiyi iletliyordu:

“Ankara 14 (Telefonla): Fırka grubu saat 2’de toplandı. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, Mahmut Esat Beyin masonluk meselesi hakkındaki sualine cevap verdi. Vekil Bey bu işte mugayiri kanun (kanuna karşı) bir vaziyet görmediğini anlattı.”

Bu haberin ikinci paragrafı olarak verilen Anadolu Ajansı kaynaklı kısmı ise şöyle idi:

“Tebliğ – Ankara, 14 (A.A.): C. H. F. grubu bugün öğleden sonra mu- tad veçhiyle Afyon mebusu Ali Beyin riyasetinde toplandı. İzmir mebusu Mahmut Esat Beyin rûznâmeye dahil olan Mason teşkilatı hakkındaki takririne Dahiliye Vekili Bey cevap verdi. Mevcut kanunlar ahkâmına mugayir bir vaziyet, bir hadise olmadığını, kanuna mugayir herhangi bir hâl karşısında devlet mahkemelerinin takibatta bulunacağını beyan eyledi.”

Mahmut Esat Bozkurt’un Adliye Vekili (1924-30) olduğu sırada da Masonluk aleyhinde bir teklifi Bakanlar Kuruluna götürdüğü bilinmektedir. Yukarıdaki soru önergesi ise kendisinin artık milletvekili olduğu döneme rastlamaktadır.

Cemiyet İsminde Değişiklik ve “Mason Cemiyeti” Olarak İlk Tescil

24 Ekim 1932'deki Genel Kurul (Umumi Heyet) toplantısında Cemiyetin “Türk Yükseltme Cemiyeti” olan adına “Türkiye Büyük Maşırıkı” sözcüklerinin de eklenerek tam adının “Türk Yükseltme Cemiyeti - Türkiye Büyük Maşırıkı” olması teklif edilmiştir. 21 Kasım 1932 tarihindeki toplantıda, söz konusu yeni isim için Valiliğe verilmek üzere yapılacak tüzük değişikliğine ‘cemiyet mensûbînine Mason denir’ cümlesinin dahil edilmesi isteği de kabul görmüş ve İstanbul Valiliğine yapılan müracaatı takiben 11 Ocak 1933 tarihinde Cemiyetin adı ve resmî kaydı yenilenmiştir.

‘Türk Yükseltme Cemiyeti-Türkiye Büyük Maşırıkı’nın son tüzüğünde; Cemiyetin kuruluş amacı “mensûbîni (üyeleri) arasında tesânüd (dayanışma) ve teâvünü (yardımlaşma) te’min ile muazzez (değerli) vatanımız ve alelumûm insanlık için müfid (faydalı) olabilecek her türlü fikrî ve hayrî işlere mesai sarf eylemek üzere” sözleri ile belirtilmiş ve “mensûbînine Mason denir” ilavesi de yer almıştır.

İstanbul Valiliğine verilen yeni tüzükte, bu kez asıl kimlik gizlenmemiş olduğu için, Cemiyetinin Masonik kurum olarak “ilk tescil”i (resmen kayda geçirilmesi) 11 Ocak 1932 olarak kabul edilmelidir.

Zuhal Locasının Kurşunlanması

2 Ağustos 1933 günü sabaha karşı, İzmir Karşıyaka’daki Zuhal Locasına bir otomobilin içinden, tabanca ile birkaç el atışı yapıldı. Olay yerinden uzaklaşan araba Bayraklı semti civarında durdurulup içindeki üç kişinin kimlikleri sorulunca bunlardan birinin eski Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt, diğerlerinin de Giritli Şevki ve Torbalılı Halil adlı şahıslar olduğu saptandı. Torbalılı Halil ünlü bir kabadayı, Giritli Şevki ise 1926 yılında Atatürk’e suikast yapacağını ihbar eden

sandalcı idi. Bu olay, bütün gece boyunca sürmüş bir içki sofrası beraberliği sonunda meydana gelmişti.²⁷¹ Milletvekili dokunulmazlığı zırhı ile ifade dahi vermeyen eski bakan bu işin içinden kendini daha karakolda iken sıyırmıştı. Giritli Şevki karakolda, tabanca atanın kendisi olduğunu ve “Masonların fena adam olup memlekete de fenalıkları olduğu” düşüncesi ile bu işi yaptığını açıklamıştı. Şevki ve Halil isimli şahıslar tutuklanarak savcılığa ve ardından da Sulh Ceza Mahkemesine sevk edilmişlerdi. Giritli Şevki, mahkemede ifadesinde de “*Memlekete muzır gördüğü ve bunu da Mahmut Esat Beyin makale ve konferanslarından anladığı Masonluk teşekkülünün manevi şahsiyetini tabkir maksadı ile hareket ettiğini*” söylemişti. Kullandığı sözcüklerden, savunmasının M. E. Bozkurt’un kaleminden çıktığı kesin olan bu kişinin mahkemede, M. E. Bozkurt’un makalelerinin etkenliğini savunur olması da ayrıca dikkat çekicidir. Şevki’nin ilk savunması da yazan Mahmut Esat Bozkurt tarafından hazırlanmıştır.

Zuhal Locası Üstad-ı Muhteremi, ilki 3 Ağustos tarihli ve başlarına gelen bu olayı anlatarak ne türlü hareket edileceğinin bildirilmesini talep eden; diğeri de 5 Ağustos tarihli ve savcı ile görüştüğünde Zuhal Locasının resmî bir şikâyeti olmazsa, olayın sadece silah taşımak ve atışla çevreyi rahatsız etmek yönünden ele alınacağını öğrendiğini bildiren iki yazıyı Büyük Maşrık’a göndermişti. İkinci yazıda, Zuhal Locası üye-

²⁷¹ Girit’li Şevki, Atatürk’e yapılacak suikastın hemen sonrasında, suikastçıları motoru ile Ege adalarından birine kaçırmak üzere ekibin bir üyesi olan, ancak suikastın öğrenilmiş olması ihtimalinden telaşlanarak işin içinden sıyrılmak amacı ile yandaşı olduğu kişileri ihbar eden şahıstır. Bu olayda anlaşılamayan altı yıl Adliye Vekilliği yapmış ve o sırada da milletvekili olan Mahmut Esat Bozkurt’un, Atatürk’e yapılacak suikast ekibi içinde yer almış ve sonradan bu ekibi ihbar ederek yakalatmış olan sandalcı Şevki ve kabadayı Halil ile nasıl olup da bu denli içli dışlı bir dostluğu yaşadığıdır. Atatürk sofralarında yer alan ve gerçek anlamda devlet adamı olan bir siyasinin bu denli seviyesiz bir dostluğa yaklaşmasını anlamak mümkün değildir.

lerinin bir kısmının bu olayı sineye çekmeyerek gereken yasal işlemleri başlatmayı, Üstad-ı Muhterem olarak kendisinin de dahil olduğu geri kalan üyelerin ise şikayette bulunmamak yolunu tercih ettiklerini ve bu konudaki kararın Büyük Maşrık'tan beklendiğini de belirtmişti.

Zuhal Locası Üstad-ı Muhteremi, Büyük Maşrık'a ilettiği 7 Ağustos 1933 tarihli üçüncü yazısı ile de Giritli Şevki'nin yargılanmasının son bulunduğunu, verilen cezanın tecil edildiğini ve 4 günlük bir tutukluluk sonunda, 6 Ağustos akşamı serbest bırakıldığını duyurdu. Aynı kişi serbest bırakılışından kısa bir süre sonrasında 6.500 lira ile ödüllendirilmiştir.²⁷² Bu ödüllendirmenin Atatürk'e yapılması tasarlanan suikastı ihbar edişi bağlamında olduğu kesindir.

Büyük Maşrık'ın Zuhal Locasına gönderdiği, 20 sayılı ve 9 Ağustos 1933 tarihli yazısının metni aşağıdadır:²⁷³

Muhterem Zuhal Locasına,
Üstad-ı Muhterem ve Aziz Kardeşler,

3, 5, 7 Ağustos 1933 tarihli ve 97, 98, ve 99 numaralı levha-i biraderleri cevabıdır. İki evvelki levhalarınız hali içtimada bulunan Heyet-i Daîmede okunarak Karşiyaka'daki mahfelimize silah atılma hadisesinden dolayı icra edilmekte olan takibatı adliye ile iktifa olunması münasip görülmüştür. Bu gibi ahvalin tekerrürüne mâni olmak üzere buraca hususi teşebbüsler ifa edilmektedir.

Bilvesile kardeşçe selamlar iblağ olunur, Muhterem Üstad ve Aziz Kardeşler.

Büyük Kâtip

²⁷² Osman S. Kocahanoğlu, "Atatürk'e kurulan pusu"; Temel Yay.; İst.;2003; s. 327.

²⁷³ Suha Umur, '1933 yılında bir olay', *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 27, s. 49-54.

Bu yazıda açık bir şekilde ifade edilen; Zuhul Locasının yaşadığı olayın unutulması ve gelecekte tekrarlanmaması için gereken özel girişimlerin yapılmakta olduğudur. Geleceğin garantisinin de birtakım özel girişimlere bağlanmış olmasını tüm Mason biraderlerin içlerine sindirdiğini düşünmek elbette ki, mümkün değildir.

1930-33 Döneminin Diğer Olayları

Büyük Şark Dergisi: 27 Şubat 1931 günü toplanan Büyük Maşrık Umumi Heyetinde yayımlanacağı duyurulan *Büyük Şark* adlı derginin ilk sayısı Nisan 1931 tarihi ile basılmıştır. 1935 yılı Mayıs ayına kadar 19 Sayı:olarak çıkacak bu dergide çeşitli Masonik yazılar, yurt içi ve yurt dışından haberlerle birlikte konferans metinleri de yer almakta idi. Bu dergide ağırlığı Fransızca ve az sayıda Almanca olmak üzere, bu iki yabancı dilde yazılar ve konferans metinleri de yer almıştır.

Derginin ilk sorumlu müdürü Kâzım Nami Duru, sonradan da M. Ali Haşmet Kırcı biraderlerdir. Derginin bütün sayıları Resimli Ay matbaasında basılmıştır.

Yüksek Şûra'da isim değişikliği: 9 Mayıs 1932 tarihinde İstanbul Vilâyetine yapılan başvuru ile Yüksek Şûra kendisini 'Türkiye Yüksek Masonluk Cemiyeti' adı ile tescil ettirmiştir. Yapılan bu isim değişikliği; Yüksek Şûranın bağlısı olan felsefi birimleri Masonluğun aslı olan simgesel derecelerin üstünde, kendini de o simgesel derecelerin idarî otoritesi olan Türkiye Büyük Maşrık'ının üstünde görmek ve göstermek yanlısında ısrar edişinin devam ettiğinin belirgin bir kanıtıdır.

Yazı İşlerinde Türk Harfleri: 1930-33 döneminde Büyük Maşrık, Arap harfleri ile yazılı olan tüzük ve ritüellerin çoğunu dil sadeleştirmelerini de yaparak yeni harflerle bastırmıştır. Ayrıca yine bu dönem içinde, Locaların yapacağı tüm yazışmalar ile gündem ve tutanaklarının yeni yeni harflerle yazılması kararı alınarak uygulama için localara genelge gönderilmiştir.

Nizamât Encümeni: Kavanin (kanunlar) ve Nizamât-ı Esasiye'nin (genel tüzükler) zamana uyacak şekilde değiştirilmesi için tüm locaların katılımı ile bir "Nizamât Encümeni" kurulmuştur.

Bütçe Uygulaması: 1930-33 döneminde, o zamana kadar gelir ve giderleri planlanmış bir düzen içinde bulunmayan Türk Masonluğu yapısına "bütçe uygulaması" getirilmiş ve geçmiş yıllara ait hesaplar kısaca gözden geçirilerek, gelecekte kullanılacak bir "Muhasebe Usulü Talimatnâmesi" de hazırlanmıştır.

1933-36 Dönemi Büyük Maşrık Daimî Büyük Heyeti (Büyük Loca Görevlileri)

1 Ağustos 1933 günü 98 delegenin katılması ile yapılan seçim ile göreve getirilen Daimî Büyük Heyet aşağıdaki biraderlerden oluşuyordu:

Büyük Üstad Muhiddin Osman (Omay), Büyük Üstad Muavini Mehmet Ali Haşmet (Kırca), Büyük 1. Nazır Ali Galip (Taş), Büyük 2. Nazır Yusuf Ziya, Büyük Hatip Sadi Rıza (Dağ), Büyük Kâtip Muhtetin Celal (Duru), Büyük Kâtip Muavini Şükrü Hazım (Tiner), Büyük Hazine Emîni Mustafa Reşit, Büyük İdare Memuru Halit Tekin, Büyük 1. Muhafız Fahrettin Kerim (Gökay), Büyük 2. Muhafız İhsan İsmail, Büyük 3. Muhafız Emin Sait, Bü. 4. Muhafız Feridun Domakin (Dirimtekin), Bü. 1. Teşrifatçı Rafi Tıngırian, Büyük 2. Teşrifatçı Mekki Hikmet (Gelenbeğ), Büyük 3. Teşrifatçı Piyer Psalti.²⁷⁴

Büyük Maşrık'ın 25. Kuruluş Yılı Dönümünde Devlet Büyüklerine Telgraflar

1 Ağustos 1934 gününün, Büyük Maşrık'ın 25. kuruluş yıl dönümü oluşu nedeniyle, Büyük Üstad Muhiddin Osman Omay'ın Atatürk ve diğer bazı devlet büyüklerine çektiği telgraf metinleri aşağıdadır:

²⁷⁴ *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 12, s. 2-3.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,
Türkler için en saadetli ve en verimli bir devir yaratan ve insanlığa en doğru yolu gösteren Ulu Gazi'ye minnetlerini ve tazimlerini arz etmeğe, bugün müesseselerinin 25'inci yıl dönümünü kutlayan ve yüce Halâskârın açtığı nurlu yolda ilerlemeği yegâne vazife bilen Türk masonlarının müttefikan karar verdiklerini arza tavassutu ömrümün en şerefli bir vazifesi telâkki ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa Hazretlerine,
Bugün müesseselerinin 25'inci yıl dönümünü kutlayan ve ülkelerini Cumhuriyet devrinde tahakkuk etmiş gören Türk masonlarının ihtiram ve şükranlarını arz vesilesiyle ihtiramatımı teyid eylerim.

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine,
Bugün müesseselerinin 25'inci yıldönümünü kutlayan Türk masonlarının Cumhuriyet Hükümeti devrinde mazhar oldukları saadetten doğan şükranlarını arz ve ihtiramatımı teyid eylerim.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Beyefendi Hazretlerine,
Bugün müesseselerinin 25'inci yıldönümünü kutlayan ve Cumhuriyet Hükümeti devrinde en büyük emniyetle milli vazifesini ifa imkânına nail olan Türk masonlarının ihtiram ve şükranlarını arz ederim.

Ankara - Karpiç'te bir Mason Balosu

1934 yılında Türk Masonluğunun 25. yıl dönümü nedeniyle Ankara'nın ünlü lokantası Karpiç'in salonlarında tertiplenen baloya İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan ve Prof. İhsan Abidin biraderler Masonik kıyafetleri ile T.B.M.M. Reisi Kâzım Özalp birader de tören giysileri ile katıldılar.

Çok sayıda Mason parlamenter ve yabancı ülkelerin Mason olan temsilcilerinin de geldiği bu balo, sabah saatlerine kadar uzadı. Samimiyet ve biraderliğin sevgi yüklü coşkusu içinde geçirilen böyle bir gecenin güzelliği yabancı uyruklu Masonlarla da paylaşılmıştır.

G. O. de France'dan Türkiye Büyük Maşrıkı'na Katılan Localar

Grand Orient de France ile Türkiye Büyük Maşrıkı'nın 22 Mart 1932'de imzaladığı anlaşma gereği olarak Türkiye coğrafyası üzerinde bulunan Fransız obediyanına bağlı ve Fransızca çalışan Homéré ve La Renaissance Locaları 1 Ocak 1937'de Türk obediyanına katılacaklardı. Eylül 1932'de İstanbul'da yapılan, sekizinci A.M.I. kongresinin olumlu etkisinden olsa gerek, G. O. de France, kongrenin hemen ardından, bu tarihi iki yıl daha geri çekerek 1 Ocak 1935 olarak değiştirmek suretiyle, dostça bir davranışta bulunmuş ve bu husus A.M.I.'nin dergisi olan *Bulletin* No.43'te (1932) yayımlanmıştı.

Anılan iki locadan İzmir'de bulunan Homere Locası, başlısı olduğu G. O. de France'a başvurarak büyük bir olasılıkla düşmekte olan üye sayısı nedeniyle, önündeki iki yılı beklemeden Türk obediyanına katılma isteğini iletmışti. Obediyanlar arası yazışmalar sonrasında bu Loca 21 Ocak 1933 tarihinde Türk obediyanına dahil edildi. Ancak, söz konusu anlaşma gereği bu Loca gelecekte de, yine Fransız ritine bağlı olarak çalışmakta özgür olacaktı. Nitekim, iki yıllık bir süre

için bu Locanın çalışmaları Fransız ritine uygun olarak yürütülmüş ve 1935 yılında durum değiştirilmiştir. Hiç kuşku yok ki, o tarihteki üyeler içinde çok sayıda Türk masonların²⁷⁵ bulunması bu değişikliğin asıl nedenidir. Homere Locası 14 Ocak 1935 tarihindeki toplantısını Fransız riti usulleri ile açıp İskoç ritine göre kapatarak gerçek anlamda Türk Masonluğuna katılmış oldu.

İstanbul'daki La Renaissance Locasına gelince, herhalde üye sayısının loca yapısını zorlamayışından olsa gerek, Homere Locası gibi Türk obediyanına, 1935 öncesinde katılmak gibi bir isteği olmamıştır. Her ne kadar K. Apak birader kitabında, “1937 senesini beklemeden” sözleri ile bir erken katılma olmuş gibi anlatmışsa da bu bir yanılgıdan ibarettir.²⁷⁶ Araştırmalarımız sırasında aynı yanılgıya, 4 Ocak 1935 günü, anılan locanın Türk obediyanına katılışı nedeniyle Büyük Üstad Muhittin Osman Omay'ın yaptığı konuşma metninde de rastladık. Aşağıda bu konuşmanın bazı ilginç ve üzerinde düşünülmesi gerekli olan kısımları yer almaktadır:

“... Bugüne kadar Fransa Büyük Maşırıkına bağlı bulunan Muhterem Rönesans Mahfelini, Türk Masonluğu sinesine kabul etmekle çok sevinmiştir.

Bu muhterem Mahfel, Fransa Büyük Maşırıkının 1909 tarihinde İstanbul Vadisinde kurduğu, 25 seneyi geçen bir hayatı ve parlak bir geçmişi olan bir locası idi.

... bu sefer Muhterem Rönesans Mahfeli de Muhterem Homer gibi yaparak Mahfel Kardeşlerinin arzusu ile mukavele müddetinin bitmesini beklemeden Türk Masonluğu ailesine katılmaya karar verdi.

²⁷⁵ İzmir'deki ve İskoç ritinde çalışan Satürn Locası 1934'te bir çözülme yaşayarak uykuya yatarken üyelerinin büyük bir kısmının o sırada Fransız ritinde çalışan Homere Locasına geçmiş olmaları üye sayısında Türklerin çoğunluğunu yaratmış ve İskoç ritine de yol açmıştır.

²⁷⁶ Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi*, s. 134.

... Muhterem Rönesans Mahfeli ile şimdye kadar olan münasebetlerimiz daima en samimi ve en tabii şekillerde ve tam bir kardeşlik içinde yürüyüp gitmiştir.

... Sayın Rönesans Mahfelini, kardeş Fransa Masonluğunun ebedî bir yâdigârı olarak kullandığı güzel dili ile, çalışmakta olduğu riti ile ve aynı ismi ile sinemizde olduğu gibi muhafaza edeceğiz.²⁷⁷

Türk Masonluğunun o dönemdeki yayın organı olan *Büyük Şark* dergisinde verilen bir haberde de benzer tutuma rastlanılmaktadır. Bu haberde, La Renaissance Locasının G.O. de France ile yapılmış anlaşma gereği olarak, 1937 yılının ilk günü Büyük Maşrık obediyanına katılacağı beklenirken; La Renaissance biraderlerinin bu süreyi beklemek yerine, bir an önce katılmak için girişimde buldukları ve locanın önceki ve eylemli Üstad-ı Muhteremleri olan M. Louat ve A. Mosse²⁷⁸ isimli biraderlere de bu konudaki destekleri ve Türk Mason camiasına gösterdikleri ilgi ve güven dolayısıyla teşekkür edilmektedir.²⁷⁹

²⁷⁷ *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 18, s. 12-13. (Satır altları tarafımızdan çizilmiştir.) Her ne olursa olsun bu konuşma, özellikle altı çizili satırlar yönünden dönem Büyük Üstadının hoşgörü sınırlarının, ‘aldırmazlığa’ kadar genişlediğinin işaretidir. Özellikle, anılan locanın “25 yıllık parlak bir geçmişe sahip olduğunu” belirtilmesi, Türkiye düşmanlığı dolu faaliyetlerinin tamamının yok kabul edilmesi demektir. La Renaissance Locasının katılışı her ne kadar üç yıl önce yapılmış bir anlaşma gereği de olsa bu konuşmanın çok daha ölçülü yapılabileceği kanısındayız.

²⁷⁸ Burada eylemli Üstad-ı Muhterem olarak sözü edilen kişi, Fransız vatandaşı Armand Mosse biraderdir. Paul Dumont’a göre; La Renaissance Locasının Üstad-ı Muhteremi Pericles Tiberus ile hatip üstadı Georgios Ralli 1922 yılında Yunanistan’a kaçınca, Armand Mosse Üstad-ı Muhteremliği üstlenmiştir. (P. Dumont, *Osmanlılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 136) Diğer taraftan K. Apak birader, A. Mosse’nin, La Renaissance Locasının 1935 yılındaki son Üstad-ı Muhterem olduğunu belirtmektedir. (K. Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye’de Masonluk Tarihi*, s. 134) Bu iki bilgi ışığında A. Mosse biraderin 1922 yılında Locanın Üstad-ı Muhtereminin kaçışını takiben onun görevini aldığı ve ayrıca 1935 yılında da yine Locasının Üstad-ı Muhterem olduğu anlaşılmaktadır.

²⁷⁹ *Büyük Şark*, Sayı: 16, s. 32.

Oysa, 1932'de A.M.I. dergisi *Bulletin* No.43'te duyurulmuş olan 'La Renaissance Locasının Türk obediyanısına katılma tarihinin 1937'den 1935'e alınışına ilişkin değişiklik' kararı, Haziran-Eylül 1934 tarihli *Bulletin* No.50'de bir kez daha tekrarlanmıştır. Bu denli önemli bir kararın ilkinin unutulmuş kabul edilmesi kadar, yakın tarihteki tekrarlanışının da dikkatlerden kaçması mazur görülemez

La Renaissance Locası yukarıda zikredilen anlaşmadaki zaman limitine uygun bir şekilde, 4 Ocak 1935 tarihinde Türk obediyanısına katılmıştır. Ancak bundan sonraki ve "uyku dönemi" başlangıcına kadar önünde bulunan on ayı yine Fransız ritine uygun çalışarak geçirmiştir. Bu Locanın Fransız ritinde çalışmaya devamının Türk obediyanınca kabul edilmesi için iki neden mevcuttur. Bunlardan ilki, daha önce de üzerinde durduğumuz, Türk obediyanısına bağlı çeşitli ritlerde çalışan locaların bulunabileceğinin Büyük Doğu (Maşrık) tüzükleri bağlamında oluşudur. Diğeri ise, 22 Mart 1932'de taraflar arası imzalanmış anlaşmanın Türk obediyanısını bağlayıcı olan 2. maddesidir. Büyük olasılıkla La Renaissance Locasının kozmopolit bir nüfusu olan İstanbul'da bulunması ve dolayısıyla üyeleri arasındaki Türk'lerin etken sayıya ulaşamayışları nedeniyle, Homere Locasındaki yabancı uyruklu üye sayısı azalmasına benzer bir çözümü uygulayabilmek mümkün olamamıştır.

Her ne kadar 1934 yılında başlamış olan 'Türkiye Obediyanı İdari Sistemi' tüzük ve yönetmeliklerindeki değişiklik çalışmaları sürüyor olsa da, yapılacak değişikliklerin bir farklılık oluşturmayacağı aşağıdaki bölümde görülecektir. La Renaissance Locasına karşı bu zorlama hoşgörünün kaynağı, 22 Mart 1932 anlaşmasının 2. maddesinin yorumlanmış şekli ve bu yoruma kapı açan tüzüklerdir. Kanaatimizce, Anglo Sakson Masonluğunun Türk Masonluğuna sırt çevirmesinde, kendilerini haklı buldukları noktalardan biri de farklı ritler yelpazesini kucaklamasıdır.

Ayrıca Paul Dumont'un şu saptaması, Fransız obediyanasına bağlı bir locanın ana hedefinin ne olduğunu göstermesi yönünden burada da hatırlanmalıdır:

“Fransız obediyanısından Localarda bir araya gelmiş insanların, etnik ya da dinî aidiyetleri ne olursa olsun, en az bir ortak noktaları vardı: Fransa'nın kültürel etkisi altında kalmış olmak ve 'Fransız düşünceleri'nin Doğu'daki belli başlı yayıcıları arasında yer almak.”²⁸⁰

Bu açıdan bakıldığında Masonluğun vazgeçilmez umdelerinden olan hoşgörüyü kazandırılmış “aşırı esnekliğin” izlerini Türk Masonluğunda görebilmek mümkündür. Bu tutum günümüzün Masonik anlayışında da devam etmekte ve birtakım olumsuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır. Oysa bu hoşgörü anlayışının sınırlarının çok ciddi bir şekilde belirlenip, uygulanması esas olmalıdır.

Türkiye Obediyansı İdari Sisteminde Değişiklik Çalışmaları

Türkiye Büyük Maşrıkının 1909 yılındaki kuruluşunda, Belçika Büyük Locasından alarak aynen tercüme ettirdiği tüzük ve yönetmelikler, Büyük Maşrık'ın idari sisteminin bel kemiğini oluşturmuştur. O zamandan beri sürdürülen eş uygulama ile Türkiye, Belçika Büyük Locasının idari sistemini benimsemiş bulunuyordu. Geçen yıllar içinde Belçika obediyanı kendi idari sisteminde gereken değişiklikleri yaptığı hâlde, Türkiye Büyük Maşrıkı 1930'lu yıllarda da kuruluşu sırasında acele ile tercüme ettirdiği tüzük ve yönetmeliklere bağlı çalışmakta devam ediyordu.

1930 yılında başlatılan, obediyanın idari sisteminin kurallarını oluşturan bu tüzük ve yönetmeliklerin değiştirilmesi ve/veya düzeltilmesi çalışmalarına 1933-34 yıllarında hız verildi. Muhibban-ı Hürriyet Locasının 1909-34 arası çalışmalarını özetleyen belgede; 1927 yı-

²⁸⁰ Paul Dumont, *Osmanlılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, s. 54.

İninda bu maksatlı bir komisyonun, Maşrık-ı Âzam onayı ile kurulduğu ve locadan Saim Hüsnü, Münim Mustafa, Arif Mustafa ile E. Sandalcıoğlu biraderlerin görevlendirildikleri belirtilmektedir.²⁸¹ 1934'te bu çalışmalarla ilgili olarak Büyük Kâtip Dr. Muhiddin Celal biraderin yazılı açıklamasındaki şu hususlar çok dikkat çekicidir:

“... Türkiye Büyük Maşrıkı kurulurken lüzumlu görülen nizâmnâmeler ve talimatnâmeler doğrudan doğruya Belçika'nınkinden tercüme olunmuştur. O vakit tercümesi aceleye gelen ve sonradan uyar, uymaz kalemler karıştırılan bu nizam ve talimatları ıslah ve tadil ile meşgul bulduğumuz şu sırada, hatıra gelen mesele; acaba yenileri doğrudan doğruya biz mi tertip etmeliyiz, yoksa herhangi bir obediyanınskini aynen tercüme suretiyle mi meydana getirmeliyiz? meselesi oluyor. Bu nokta bir hayli münakaşa kaldırılabilecek bir maddedir.

Bununla beraber şurası muhakkaktır ki, ihtiyaç ve itiyatlarımızı ... iyiden iyiye tetkik ederek kendimize göre nizamlar, talimatlar hazırlamak en ziyade tercihe değer. Lakin, şunu da itiraf etmeliyiz ki; birçok bilgilere, birçok zahmetlere, birçok zamana tevakkuf eden (bağlı olan) bu şekli başarabilmek bize pek pahalıya ve pek geç mal olur.

.... Hepimizin tetkik edebildiğimiz veya edebileceğimiz ecnebi nizâm ve talimatlar, Lâtin Masonluğunun Fransız dili ile çalışan obediyanlarına aittir. Binaenaleyh, bizim için ancak İsviçre, Fransa veya Belçika'dan biri müracaatgâh olabilir ve tabiidir ki bu memleketlerin Büyük Mahfillerini (Büyük Localarını) ittihâz (kabul) edebiliriz.

Sen Jan Localarının ittihadı (birleşmesi) ile kurulan İsviçre 'Alpina Büyük Mahfilinin nizâmnâmeleri ve talimatnâmeleri üzerinde esen hava hükümleri tesiri altında bulunduran dinî âmil memleketimiz için asla düşünülemez olduğundan 'Alpina'nın bizim için bir mehaz (kaynak) olmayacağı aşîkâdır.

Fransa Büyük Mahfilinin kendisi için pek büyük ve pek kuvvetli bir râkip olarak yanında gördüğü, Fransa Büyük Maşrıkı ile adeta yarış ederce-

²⁸¹ *Muhibban-ı Hürriyet Mahfeli – Bir Çeyrek Asırlık Hayat*, Alaaddin Matbaası, 1934, s. 58.

sine birtakım hususi ve mahalli görenekler ve dileklerle hareket ettiği ve bunun da bizim için bir mehaz olamayacağı meydandadır.

Kala kala “Belçika” kalıyor. Bu vaziyet, 1908'deki müessislerin (kurucuların) de ehemmiyetle nazarlarına çarpmış olacak ki, o vakit bütün nizâm ve talimatlarımız bu obediyanınsından -hemen- aynen tercüme olunmuştu. Biz, çeyrek asır evvelki metinleri ve hükümleri bir harfine dokunmaksızın muhafaza edegeldiğimiz hâlde Belçikalılar, bilgilerin ilerleyişi, ihtiyaçların yükselişi nisbetinde nizâmlarını günü gününe tadil (değiştirme) ve ıslah (iyileştirme) etmişlerdir.

... Bu itibarla bizim için en iyi mehaz olabileceği gibi biz öteden beri onunkine (Belçika Büyük Locası kastediliyor) benzeyen bir idareye alışık bulunduğumuzdan yapılacak tadilat ve ıslâhatı yadırgamayacağız. Bütün yeni bir idare sistemi kabul ederek ona hareketimiz uydurmakla geçireceğimiz vakitleri ve sâileri (çalışanları) iktisâd etmiş bulunacağız.

Belçika'nın bir hususiyeti daha var. Muhtelif ritlere mensup mahfeller -bizzat ekose olan- bir tek obediyanın idaresi altında çalışırlar. (Bittabi yalnız remzî derecelerde) Bizde vaktiyle muhtelif ritlere mensup mahfeller bulunması, Büyük Maşrık müessislerini Belçika kanunlarına müracaat ettirmekte nasıl ehemmiyetli sebeplerden birini teşkil etmiş ise bugün de aynı vaziyet mevcuttur. Bu vaziyete, muhafaza ve idâme etmeye aktettiğimiz itilâflar (uzlaşmalar) mucibince mecburuz ve hatta bu münasebet ve uhuvvetleri (kardeşlikleri) tevsî (genişletme) bizim için, Türk Masonları için hem millî hem de mesleki (Masonluk kastediliyor.) bir vazifedir.

Hasılı aciz fikrimizce, nizâm ve talimatlarımızı değiştirir ve düzeltirken, ilk önce hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı göz önünde bulundurmalıyız ve sonra Belçika'nınkileri bir model olarak muhafaza etmeliyiz. Bizce en kestirme, en çıkar yol bu olacaktır.”²⁸²

1909'da Maşrıkı Azam kurucularının Osmanlı topraklarında, çeşitli ritlerde çalışan localar olduğunu ve bunların bağlı olabileceği

²⁸² Muhiddin Celal, “Nizamlarımız Değiştirilirken III.” *Büyük Şark Dergisi* Sayı: 14., s. 45, 46, 47 (Satır altları tarafımızdan çizilmiştir.)

obediyanın idari sistemi olarak Belçika'yı tercih ettiklerini söyleyen Muhiddin Celal birader, 1934 yılında da ülkemizde mevcut farklı ritlerde çalışan localarının bulunması nedeniyle, Belçika Büyük Locasının zaman içinde geliştirdiği "idarî sisteminin" bu kez de kabul edilmesinin doğru olacağını söylemektedir. Bunu bir de yapılmış olan anlaşmalar bağlamında bir tür mecburiyet olarak tanımlamaktadır. Burada kastedilen, 22 Mart 1932 Anlaşmasınının 2. maddesidir. Görülüyor ki, bu algılamaya göre söz konusu 2. madde, Türk Büyük Maşrık'ı yapısında değişik ritlerin varlığına izin verilmesini zorunlu hâle getirmiş olmaktadır.

Diğer taraftan, Büyük Maşrık'ın idare yönteminde yapılacak değişikliklerin, mevcut locaların çalışmakta olduğu ritlerin özerkliğine de etken olabileceği endişesini taşıyan bazı Mason biraderlere de cevap vermek gerekmektedir. Yapılacak idari değişikliklere karşı çıkan, sayıları küçümsenemez bir grup oluşmuştur.²⁸³ Bu hususa ışık tutan *Büyük Şark* dergisindeki açıklama aşağıdadır:

"... Masonluk idaresi, harici idarelerden hiçbirinin muavini veya şubesi olmadığı gibi, bizzat Masonluğun da hâkimi ve âmiri değildir, yani 'ritler' ayrı bir kurum, 'Büyük Maşrık' ve 'Büyük Loca' denilen organizasyonlar ayrı birer kurumdur ve nizamlar da ritlerin değil, idarelerin düsturudur. Bu idareler hiçbir rit arasında fark gözetmez. Bütün Masonları bir ve kardeş sayar, her birinin yolunu ve 'renk'ini kendisine ve locasına bırakır. İdareler Masonluk değildir, bunlar bütün locaları müşterek alâkalandıran, locaların morfolojisini, maddi sahadaki faaliyetini yeknesaklaştıran arzû ve zaman ile mekân ile daima değişebilen bir idare sistemidir..."²⁸⁴

²⁸³ Muhiddin Celal, "Nizamlarımız Değiştirilirken I.", *Büyük Şark Dergisi* Sayı: 12, s. 23.

²⁸⁴ Muhiddin Celal, "Nizamlarımız Değiştirilirken V.", *Büyük Şark Dergisi* Sayı: 17, s. 39.

Obediyans yani Büyük Maşrık idarî sisteminde yapılacak çalışmaların devam ettiği 1934 yılında Homere Locasının dışında, Büyük Maşrık bağılısı locaların tümü Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Ritinde çalıştığına²⁸⁵ ve yapılacak “obediyans idari düzenlemesinin” ritleri etkilemesinden endişe eden Mason biraderler bulunduğuna göre; sahip çıkılmak istenenin İskoç ritini olduğu da ortadadır. Bu durumda, neden gelecekte yapılacağı gibi bu işi tam olarak Anglo Sakson Masonluğu çizgisine sokmak için gayret göstermek yerine, 1909’dan bu yana sürdürülen Belçika Büyük Locasının bir kopyası olarak devam etmekte ısrarlı olunduğunu anlamakta zorluk çekilmektedir. Belçika Yüksek Şûrası’nın, 1909 yılında Türkiye’de bir Yüksek Şûra kurulmasına bir yıl öncesinden, öncülük edişinin, yaratmış olduğu duygusal yakınlığın hâlâ devam etmekte olması da bir olasılıktır. Sorunun Fransız ritinde çalışan iki loca üzerinde düğümlendiği kesindir. Ancak bunlardan Homere Locası zaten Büyük Maşrık bağılısı olmuştur ve bu Locanın 1935 yılı başında İskoç ritine geçmeye kararlı olduğunu, 1934 yılında Büyük Maşrık’ın bilmemesi de mümkün değildir. Söz buraya geldiğinde düğüm sadece La Renaissance Locası üzerinde kalmaktadır ki, bu da en azından G. O. D. France ile bir görüşme konusu yapılabilir ve sonucu, bu locanın kaybı veya kazancı olacak bir şekilde mutlaka çözülebilirdi.

1935 Haziran’ında “Tüzük Tadil (Değişim) Komisyonlarının” teklifleri doğrultusunda obediyans idare sisteminde değişiklikler yapıldı.

---

²⁸⁵ K. Apak, *Ana Çizgileri ile Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Ank., 1958, s. 138.

Halk Fırkası ve Halkevleri ile Masonluk İdeallerinin Eşitliği İddiası

Atatürk, 25 Ocak 1931 günü Türk Ocakları ile ilgili olarak yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir:

“... Milletlerin tarihlerinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin mühim neticelerini idrak etmiştir.

Memleketin ve inkılabın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır...”

Bu sözlerin işaret ettiği yönü algılamış olan ülke sınırları içinde 250 şubesi ve 30.000’in üzerinde üyesi bulunan Türk Ocakları, 10 Nisan 1931 tarihindeki toplantısında, tüm yurt sathında olmak üzere fesih yolu ile kapanma kararı almıştır. CHF’nin bir ay sonraki III. Kurultayında da (10-18 Mayıs 1931) bu “Türkçü siyasal derneğin” kapanarak yerine Halkevlerinin kurulması kararı verilmiştir. Ancak kesin olarak bilinen; Atatürk’ün “... *maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir.*” sözlerinin kapsam olarak sadece Türk Ocaklarıyla kalmayıp, ülke düzeyinde daha da çeşitleneceği idi. Nitekim öyle de oldu ve zaman içinde bu çerçeveye alınan, CHF tarafından göz altı edilmiş bütün kurumlar kapılarını kapattılar. En sona kalan Mason Cemiyetini asıl hedef olarak benimsemiş olan ve kapatılmış Türk Ocaklarında üyeliği bulunan Mahmut Esat Bozkurt artık daha da şiddetlendirdiği hücumlarında şunları yazmaktaydı:

“... Türk Ocakları hakiki milliyetçi oldukları halde ikilik olmasın diye yerlerini Fırkaya (Partiye) bıraktılar. Masonluk neden hâlâ ayrı bir teşekkül olarak duruyor. Tekkeler çok doğru ve isabetli olarak kapatıldı.

Sani-i âzam propagandası yapan Mason tekkesinin imtiyazı nedir ki, hâlâ duruyor?...”²⁸⁶

“...Ben bugün bir tekke gibi kapatılması lüzumuna kani olduğum farmasonluk tarikatını Adliye Vekili iken takip etmemekle vazifemi ifa etmedim...”²⁸⁷

Türk Ocakları, o sıralarda Halkevleri henüz kurulmuş olmadığından, “yerlerini önce Fırkaya” bırakmışlar sonradan da tüm mal varlıkları ile Cumhuriyet Halk Fırkasının yan örgütü olarak, 19 Şubat 1932’de kurulan Halkevlerinin alt yapısını oluşturmuşlardı. Gelecekte kapanacak olan Mason Cemiyeti için ise görevin ve varlıklarının devredileceği kurum olarak saptanan bu Halkevleri idi. Son aşama için ileri sürülen sav, “Halk Fırkası ve bağlı olan Halkevleri amaçlarının, genelde Masonluk ideallerini de kapsadıklarına” bağlı olarak Mason Cemiyetinin varlığına gerek kalmadığı idi. İncelemeler sırasında bu hususta en geriye giden bilgiyi Atatürk’ün Almanca hocası olan Esat Sagay’ın naklettiği anısında bulduk. Daha önce de söz ettiğimiz bu anıda, sofrta sohbeti Masonluğa geldiğinde Atatürk’ün: “*Cumhuriyet Halk Fırkası esaslarının Masonluk düşüncelerini bile kapsadığı*” sözleri de yer almıştır.²⁸⁸

Masonluğa uzun yıllar emek vermiş oldukları halde CHF mensubu olmanın baskısı ile söz konusu ideal eşitliğinin savunucuları olan Dr. Hakkı Şinasi ve Dr. Rasim Ferit’in Cemiyetin kapanışa doğru gidişinin hızlandığı sırada, Cemiyetten istifa ettiklerini bildirmek üzere çektikleri telgraf metni aynen şöyledir:

²⁸⁶ Dr. Hakkı Uyar, *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt*, İst., 2000, s. 64.

²⁸⁷ Age., s. 66 ... Kendisinin Adliye Vekilliği 23 Kasım 1924 ile 27 Eylül 1930 arasındadır. Mason olmak için başvurusu ve kabul edilmeyişinin de bu yıllar içinde olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

²⁸⁸ *Türk Mason Dergisi*, 1969, Sayı: 75, s. 3829.

“... Masonluk, demokrasinin ve mesut bir milletin teessüsünde Halk Partisine yardım için kurulmuştur. Bu büyük idealler işte tahakkuk etmiştir. Vazifenin esasını üzerine alan Halk Partisi bundan sonrasını idare edebilir. Masonluk gayesine eriştiğine göre artık faaliyetinin devamı lüzumsuzdur.”²⁸⁹

Diğer taraftan Tevfik Rüştü Aras’ın, Mithat Gürata biradere yaptığı açıklamada da şu cümleye rastlamaktayız:

“... Halk Partisi ve Halkevlerinin Mason ideallerini benimsemiş olması karşısında biz, inkılâpçı ve ilerici bir parti içinde, yapılacak birçok memleket işleri varken çekişmeye değmez dedik.”

Ekim 1935’te İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın, Ankara’da, 33. dereceli yedi biraderle yaptığı toplantıda, Mason Cemiyetinin kapatılmasının nedenine ilişkin açıklaması da aynı kapsamı içerecektir.²⁹⁰ Masonluğun idealleri CHF veya onun bağlısı olarak kurulmuş olan Halkevleri ile Halkodaları amaç kapsamı ile örtüşmüş gibi gösterilmektedir. Hatta bu örtüşmenin, Mason cemiyeti varlığının gereksizliğini söyletebilecek kadar genişletildiği de ortadadır.

Bütün bu ifade edilenlere göre, Türk Masonluğu’nun Halk Fırkasına yardım amaçlı kurulduğu belirtilmekte ve Masonik idealin devrin hükûmeti ile bütünleşmiş bir partinin bağlısı Halkevleri tarafından tahakkuk ettirildiği de söylenebilmektedir. Yukarıda adları geçen Mason biraderlerin de bu konuyu kullanarak, Mason Cemiyetinin kapatılması için çabalayan kişilerle aynı çizgide olduklarını saptamış olmak esef vericidir. O sıralardaki ülke şartları ne kadar ön

²⁸⁹ Bilindiği gibi Halk Fırkası 9 Eylül 1923 günü kurulmuştur. Türkiye’de Masonluğun ve Türk Masonluğunun hangi yıllarda doğduğunu bilmeleri gereken ve 1923’ten önce de Mason oldukları kesin olan bu kişilerin istifa gerekçeleri gösteriyor ki; Masonluğa kabul edilecek kişilerin çok dikkatli seçilmeleri gerek ve şarttır.

²⁹⁰ Bkz. bu bölüm “Fesih Zorlaması ile Kapanış”

plana alınarak düşünülse de bu tür davranışların mazur görülmeleri mümkün değildir.

Mason Cemiyetince çıkarılan *Büyük Şark* dergisinin son sayılarında, bu bölümde incelediğimiz konuya değinildiği de görülmektedir. Örneğin; Büyük Üstad Muhiddin Osman Omay'ın, 1933-36 Büyük Maşrıkını Açış Nutkundaki “*Masonluğumuzun Ülküsüyle Cumhuriyet Hükümetimizin Umdelerinin Uygunluğu*” başlıklı bölüm²⁹¹ ve Büyük Maşrık'ın 25. kuruluş yıl dönümünde Fuat Hulusi Demirelli biraderin sofrada yaptığı konuşmada yer alan “.. *Cumhuriyet Halk Fırkamızın da, Türk Masonluğunun da bayraklarında okuduğumuz müşterek umdelerden ...*”²⁹² gibi sözleri; Fırka tarafından ortaya atılmış ve kabul ettirilmeye çalışılan bir savın tamamen karşısında olmak yerine, daha ılımlı bir tutumun seçilmiş olduğu hissini vermektedir. Bu değinmelerde CHF ile bazı genel ilke benzerliklerinin bulunduğu kabul edilirken Masonluğun kendine özgü farklı ilkelerinin de altları çizilmektedir.

1934 yılında Murad Locası Üstad-ı Muhteremliğine ikinci kez seçilmiş olan Prof. Fahrettin Kerim Gökay biraderin Locasındaki konuşmasının son bölümünden aldığımız aşağıdaki paragraflar ise daha farklı bir anlatım tarzını içermektedir:

“Türk Masonları inkılâp yolunda Gazi'nin en sadık en disiplinli askerleridir. Siyasi kanaatleri ne olursa olsun Gazi yolunda bütün Masonlar tek cepheledirler. O cephenin parolası Gazi'nin şahsında inkılâb ışığıdır. Bu ışığı Masonlar canları kadar severler. İnkılâp ideolojimizde kanunlar önünde mutlak bir müsâvât kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertler haktandır ve hakçıdır, diyen Gazi değil midir?

Yine gençlere hitaben ‘Gençler cesaretimizi takviye ve idame eden sizsiniz, siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin,

²⁹¹ *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 12, s. 6.

²⁹² *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 16, s. 12.

vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en faziletli timsali olacaksınız' diyen Büyük Şefin şu ölmez sözleri ile bizim felsefemiz arasındaki birlik ne kadar kuvvetlidir.

Milletin umum hakları haricinde ne ferde ne de zümreye imtiyaz vermeyen, demokratik Türk İnkılâbında Masonlar kadar, Gazi'nin sadık askerî olur mu?"²⁹³

Sebat Locasından Dr. Halit Tekin biraderin "Masonluk Vazifesi ni Yapmış Bitirmiş midir?" başlıklı yazısından yapılan aşağıdaki alıntı ise bazı Masonların, bu konuda daha cesur davranmayı tercih ettiklerine bir örnektir:

"... Yani bence beşer cemiyetinin, Mason teşekkülüne olan ihtiyacı henüz bitmemiştir. Gerçi birçoklarınca cihan cehâletten kurtulmuş, demokrasi esasları anlaşılmalı ve Masonluk efkârı taammüm ve intişar etmiş (genelleşmiş ve yayılmış) olduğundan bu teşekkülün devamına artık lüzum yoktur. Onlar diyorlar ki vicdan, fikir hürriyetinin kıymeti anlaşılmalı, ortada bu uğurda mücadeleyi değil hatta münakaşayı icap edecek hiçbir şey kalmamıştır; onun için böyle bir gizli cemiyetin mevcudiyetine ne lüzum var? Bence bu düşünüş iyi bir tetkik, derin bir mülâhaza ve muhakeme neticesi değildir, alelâde sathî bir görünüşe aldaniştan ibarettir..."²⁹⁴

İşin aslı, parti, hükümet ve devlet üçlüsünden oluşan bir bütünlük yapısının en hissedilir şekilde yaşandığı dönem olan 1931-35 yılları arasında, her türlü sosyal örgütün Fırkanın kontrolünde olması, hatta tarafından yönlendirilmesi arzusunda düğümlemektedir. Amaç, her sosyal faaliyetin CHF çizgisinde yürümesinin sağlanmasıdır. Kuruluşunun başlangıcı 12 Şubat 1932 olan ve CHF'nin bir yan ünitesi şeklinde oluşturulan, giderleri devlet bütçesinden karşılanan Halkevleri, Fırkanın bu hedefine yaklaşması olanağını kolaylaştırmıştır.²⁹⁵ Ancak,

²⁹³ *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 14, s. 9.

²⁹⁴ *Büyük Şark Dergisi* Sayı: 17, s. 29.

²⁹⁵ Burada sözü edilen, CHF'nin sosyal örgütler, kurumlar ile ilgili kontrol ve yönlendirme maksatlı davranışı ile ilgilidir. Diğer taraftan, Halkevlerinin on dokuz yıllık ömürleri boyunca, sağladığı büyük yararlar yadsınamaz. Bunlar; edebiyat,

bu hedefe doğru atılan adımlarda Mason Cemiyetinin fesih yolu ile kapatılmaya zorla yönlendirilişinin çıplaklığını örtmek için giydirilen bu son ceketin beceriksiz terzilerce dikildiği kuşkusuzdur. Bu gerçek, bilenleri ve bizzat yaşayanları olduğu hâlde yıllardır dile getirilmemiş, kilit altına alınmış düşünceler arasında kalmıştır.

Kapanışı Hazırlayan Diğer Faktörler

Bu kesimde yazılanlar kapanışı hazırlayan faktörlerin tamamı olmayıp “kapanış zeminini” kayganlaştıran başlıca olaylardır:

9 Mart 1931 tarihinde, Recep Peker CHF Genel Sekreterliğini yaptığı üç dönemin en uzun ve sonuncu olanını devralmıştır. Aynı yılın yaz sonunda fırkanın Umumî İdare Heyeti içinde A, B, C ve D grupları adı altında örgütlenilen 13 ayrı “büro” oluşturulmuştur. Partiye ait görevlerin bölüştürüldüğü bu “bürolardan” A Grubu başlısı Üçüncü Büronun faaliyet sahası; Cumhuriyet Halk Fırkası dışındaki bütün cemiyet ve fırkaların faaliyetlerini tetkik ve takip etmektir. Biraz daha açıklığa kavuşturulacak olursak bu büroya verilen görev şudur:

---

tarih, resim, müzik çalışmaları, folklor tiyatrosu gibi sosyal etkinlikler, halk dershaneleri, çeşitli kurslar, kitaplıklar ve müzeler açmak, kitap ve dergi yayınları yapmak gibi çok önemli faaliyetlerdir. İllerde ve bazı ilçelerde Halkevleri, bir kısım küçük yerleşim yerlerinde ise Halkodaları olarak kurulan bu eğitim ve öğretim kurumlarının 1950 yılındaki sayıları 478 Halkevi ve 4332 Halkodasına ulaşmıştır. Ne var ki; özellikle 1940’lı yılların ikinci yarısında bu çatılar altında Cumhuriyet Halk Partisi siyasi görüşünün paralelinde gençler yetiştirilmesine yönelik duyumlar da alınmaya başlanmıştır.

Hakevleri, 1951 yılında CHP’nin bir kuruluşu olduğu ve devlet bütçesinden beslendiği gerekçesi ile Demokrat Parti iktidarı döneminde kapatılmış ve taşınır, taşınmaz bütün malları Hazineye devrettirilmiştir. Bu istenmeyen hatta ülke için zararlı olan sonuç; tek parti zihniyetinin, bazı ileri görüş özelliklerinden yoksun oluşuna bağlanmalıdır. Bu kurum zamanında özerk hâle getirilmiş olsaydı, Türk toplumu hâlâ yararlanıyor olacaktı.

Hilâliahmer (Kızılay), Tayyare, Himayietfal (Çocuk Esirgeme), Milli İktisat ve Tasarruf, İdman Cemiyetleri İttifakı ve Maarif (Milli Eğitim) cemiyetlerinin dışında kalan her türlü dernek ve kuruluşun izlenmesi.²⁹⁶

Bu durum net olarak göstermektedir ki, Mason Cemiyeti de o tarihten itibaren aynı büyütecin altına alınmış 1935'in gelişi tezgâha konulmuş bulunmaktadır.

Hem iç hem de dış âlemden gelen saldırı bazındaki kötüler kadar yıkıcı olan bir başka faktör; o sıralarda, Türk Masonluğu yapısı içindeki bazı olayların bizzat Masonlar tarafından yaratılması veya desteklenmesi suretiyle böyle bir sona yaklaşılmış olmasıdır. Bu gidişin ilk işaretini 3 Aralık 1930'daki konuşması ile Dr. M. Kemal Öke birader vermiş, 1934 yılında da Vefa Locası mensubu Dr. Muhittin Celal Duru birader tekrar dile getirmiştir. 1933-1936 dönemi Büyük Maşrık Büyük Daimî Heyetinde, Büyük Kâtip olarak görevlendirilmiş olan Dr. Muhittin Celal, Masonik heyecanı çok yüksek olan ve çevresini daima ışıklandırmış bir biraderdir. Kendisinin Necat Locasında sunduğu, "Masonlar ve Masonluklar" başlıklı konferansının şu bölümleri derin bir üzüntü ile ifade edilmiş olup sonun yaklaştığını da göstermektedir:

"... Masonluk hemen her devirde, her yerde böyle sarsıntılar geçirmemiş değildir. Fakat o vakitler taarruzlar, hücumlar daha ziyade hariçten (Masonluk dışı âlemden) vuku buluyordu. Masonlar bu keşmekeşlerden daima, daha ziyade, daha müttehid (birleşmiş) bir zaferle çıkıyorlardı. Şimdi ise en büyük darbe içimizden geliyor ve Masonlar bu felaketten kurtulmanın çaresini, bu sefer birleşmekte değil, ayrılmakta bulabileceklerini zannettikleri için müessesemizin müdafaa kuvveti, hayatiyet kabiliyeti büsbütün azalmaya yüz tutuyor."²⁹⁷

²⁹⁶ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vak. Yay., 1st., 1999. s. 328

²⁹⁷ *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 15, s. 33. (Satır altları tarafımızdan çizilmiştir.)

Dr. Muhittin Celal biraderin adeta Türk Masonluğuna bir uyarı niteliğindeki bu konferansında söylediklerinden, konumuzla ilgili olan aşağıdaki bölümler de ilginçtir:

“... O hâlde bir yerde Masonluk çığırından çıkarılmış, Masonlar yoldan ve gayeden ayrılmışlarsa mesuliyet Masonluğun değil, Mason denilen şahıslarıdır. ... Hizmette muvaffak olamayan Masonluk, iyi Masonlar elinde bulunmayan Masonluktur.”²⁹⁸

“... Fakat bugün her korkudan daha müthiş bir korku ile karşı karşıya bulunuyoruz. Milletın ve Devletin Masonluktan beklediği inkılâbı, salâhı gösteremezsek bizi mistik ve atıl teşekküllerinkine²⁹⁹ benzeyen bir akıbetten hiçbir kuvvet, hiçbir efsun ve efsane kurtaramayacaktır. Teşekkülümüzde ve idaremizde her Türk vatandaşı kadar gösterdiğimiz terakki ve kemal aşkı da bizi kurtarmaya kâfi gelmez; bizler daha ileriye gitmeye muktedir değilssek bile önde ilerlemeye mecburuz; yoksa sebebi vücudumuz kalmaz. Cumhuriyet Hükûmetinin yüksek himaye ve müzaheretinin devamı, ancak o himaye ve müzaherete liyakatimizi bilfiil ispat etmekle mümkün olabilir. Aksi takdirde bizim için de şu meşhur mısraı okurlar: ‘Baki kalan bu kubbede hoş bir seda imiş’³⁰⁰

Türk Masonluğunun arzu edilmeyen bir sona doğru gidişin endişelerini, çok açık ve çarpıcı bir şekilde dile getiren bu konferans metninin tamamının, bir “çalışma okuması” yaparak incelenmesi, o günlerle ilgili, daha detaylı bilgilenmek yönünden çok yararlıdır.

Kemalettin Apak birader, *Ana Çizgileri ile Türkiye’deki Masonluk Tarihi* adlı kitabında, 1935 kapanışının sebepleri hakkında şunları yazmaktadır:

“... Yalnız şu kadar söyleyeyim ki, halk tabakaları ve mutaassıp zümreler arasında Masonluğun esası ve hedefi hakkında öteden beri mevcut yanlış ve uydurma telakkiler ve telkinler, diktatoryal ve totaliter zihniyetli

²⁹⁸ *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 16, s. 24.

²⁹⁹ 13 Aralık 1925’te çıkarılan bir kanunla kapatılmış olan takke ve zaviyeler kastedilmektedir.

³⁰⁰ a.g.d., s. 26-27.

bazı yabancı memleketlerdeki komünist ve faşist rejimlerin o zamanlar takip ettikleri Masonluk aleyhtarı politikanın serpintilerinden alınan ilhamlar, bir kısmı gazete ve mecmualarda sürüm ve kazanç vasıtası sayılarak hurafelendirilmiş şekilde Masonluğa mütedair yapılan demagojik yayınlar gibi bir sürü dış tesirler vardı.

Bu dış tesirlerin yanında kuru ve sert bir realistik zihniyet ile ideale kıymet vermeyip Masonluğu artık cazibesini kaybetmiş ve rolünü bitirmiş tarihi bir müessese saymak, bunun neticesi olarak Masonluğu karşı git-tikçe artan bir alakasızlık ve devamsızlık göstermek, şahsi bazı meseleleri Masonik sahaya da intikal ettirmek ve nihayet cezri bir tasfiye lüzumuna kanaat getirerek vaki olacak bir kapanıştan, ilerde daha canlı ve imanlı bir kalkınma için faydalanmayı düşünmek gibi birtakım iç tesir ve amiller de mevcuttu. Bunların hepsinin bir araya gelişi, sütunlarımızın muvakkaten dahi olsa yıkılmasını kolaylaştırmış bulunuyordu.”³⁰¹

Türk Masonluğunun böylesine dağınık bir döneminde iç bünyede olması gereken sağlam bir bütünleşme gerekirken, Masonluk ideali ni benimseyebilmekten nasiplenememiş bazı kişilerin altına kabul edildikleri çatıyı dinamitlemeleri, bu kuruma alınacak üyelerin seçimlerinde ne kadar titiz davranmak gerektiğini, o bünyesel kaos içinde bir kez daha doğrulamıştır.

Dr. Muhittin Celal ve K. Apak biraderlerden yaptığımız alıntılardan anlaşıldığına göre; Türk Masonluğunun kendi yapısı içinde öyle bir karmaşa yaşanmaktadır ki, bu rahatsızlıktan kurtulabilmek için bazı üyelerin ayıklanması bir çare olarak görülmektedir. Bunu sağlayabilmek üzere derneğin kapanmasının çıkar yol olabileceği dahi düşünülür hâle gelmiştir. Nitekim Türk Masonluğu, 1935'teki kapanış olayı sonrasındaki uyandırmalarda bu tür üye seçiciliği yapılmasını, hatta kapanmış loca isimlerinin kullanılmamasını yaşayacaktır.

³⁰¹ Age., s. 161-162.

Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi isimli eserde de Türk Masonluğunun yaşadığı, son kapanış olayını hazırlayan nedenler aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

“Türkiye Cumhuriyeti’nde bir taraftan irticacılar ve cahiller Masonluk aleyhine çalışırken bir taraftan da en soldan gelen tesir, muhitte yayılmağa başladığı gibi diğer bir taraftan dahi milletin hayatında hürriyet hüküm sürdüğü halde, Cumhuriyet idaresinin bazı temsilcilerinde içten sızma bir zihniyet de tebarüz etmekteydi. Bunun başında da maatteessüf, tabii olarak yine sağcılar vardı, umumi vaziyet halit ve mahlut bir hal arz ediyordu. Önce Türk Ocakları ‘Şoven Türklük mihrâkıdır’ denildi ve siyasi zahiri bir mülâhaza ile ilk darbe ocaklara vuruldu. Bazı otoritelerin tesiri ile de ‘Masonluğun kökü dışarıdadır’ fikri aldı yürüdü. Masonluğun gizli siyasi emeller ocağı olduğu fikri ileri sürüldü. Bu suretle, Masonluk da kapatılma yoluna sevk olundu. Nihayet bu arada bazı kadın cemiyetleri dahi istiskale uğratıldı. Cüz’i denecek derecede bir gayr-i menkul varlığı bulunan Masonlara, varlığınıza da Halkevelerine hibe ediniz denildi, Masonlar da bu suretle harekete mecbur kaldılar.”³⁰²

³⁰² Her ne kadar M. Kemal Öke birader, *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi* isimli kitabın 153. sayfasındaki dipnotta, derneğin varlığı hakkında: “*Bu varlık cemiyetin pek mütevazı olan mobilyasıyla, Beyoğlu’nda Polonya Sokağı’nda tapu ile mutasarrıf olduğu tek ve yine mütevazı bir binadan ibaretti. Bunun haricinde bedeli hemen hiç ödenmemiş ve sahipleri adına ipotekli Ankara ve Kadıköy binaları da vardı ki, bunları sahipleri hemen geri aldılar.*” şeklinde bir açıklamada bulunmuş ise de durum bundan çok farklıdır. Zira o sırada Ankara ve İzmir’de de Mason derneği üzerine tapulu mekânlar bulunmakta idi. Bunlar da İstanbul’daki gibi CHP’ne hibe şeklinde devredilmişti. İstanbul’daki lokal, 31 Ocak 1941’de Beyoğlu Kadastro Komisyonu kararıyla, Medeni Kanun’un 50. maddesi gereği, her ne kadar CHP’nin işgali altında ise de, CHP’nin kullanma isteği bulunmadığı için Maliye Bakanlığı Hazinesine devredilmişti. Ankara’daki bina, satın alıştan kalan borcu nedeniyle ve mevcut ipotek dolayısıyla 18 Ekim 1935 tarihinde yapılan tapu tescili ile Ankara Belediyesine iade edilmişti. İzmir’de ise; CHP tarafından Halkevi yapılmak istenen bina Tapu Genel Müdürlüğünce kabul edilmeyerek 30 Ocak 1945 tarihinde Maliye Bakanlığı Hazinesi adına tescil edilmiştir. Ne var ki, CHP binayı Halkevi olarak yıllarca kullanmıştır. Bkz. Sahir Erman, “İstanbul, İzmir ve Ankara’daki lokallerimiz nasıl geri alındı?”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 24, s.

Alıntıda çok önemli olan “bazı otoritelerin tesiri ile” sözcükleridir. Politik alandaki bu otoritelerin baş aktörleri; Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Şükrü Saraçoğlu, Fevzi Çakmak ve Saffet Arıkan’dır. Bunlardan ilk ikisinin husumeti baş vurdukları localar tarafından Masonluğa kabul edilmeyişlerinden kaynaklanmakta, diğerlerinin ise Masonluk hakkında gerçek bilgilerden yoksun oldukları için kulaktan duyma uydurmalara inanmış olmalarına dayanmaktadır. Özellikle Mareşal Çakmak’ın Masonluk hakkında kendisini odakladığı husus, bu kurumun “dinsiz” oluşu söylentilerini doğru kabul etmesidir. Bilindiği gibi, kendisinin İslamiyet konusunda çok hassas yapıda olan bir devlet büyüğü olduğu, çeşitli olaylarla kanıtlanmıştır.

Yukarıda Muhittin Celal biraderin konferansından aldığımız kısa bölüm bize çok açık olarak gösteriyor ki, o sırada en büyük darbenin, Türk Masonluğunun kendi yapısı içinden geleceği tahmin edilmektedir. Buna göre; M. Kemal Öke biraderin: “*Darbenin hazırlayıcıları başka ve malûm şahsiyetlerdir.*” sözlerinden çıkarılan anlamın “bu kişilerin tamamı Masonluğun dışındadır” gibi algılanmasının yanlış olduğu ve kurum içinden de bu darbeyi hazırlayanlara, sonucun ne olacağını bilerek veya bilmeyerek yardım edenlerin bulunduğunu kabul etmenin daha gerçekçi olacağı ortaya çıkmaktadır.³⁰³

Görüldüğü gibi kapanış zemini Masonluğun dışından olduğu kadar, kendi yapısı içindeki biraderlerin yanlış ve kusurlu davranışları ile de oluşturulmuştur. Biraderler siyaset veya kişisel hırslara alet olarak yapıyı zayıflatırken dışarıdan da yıkımı hızlandırmak isteyenlerin büyük bir kısmının doğruluğuna inanarak, paylaştıkları iki ortak nokta bulunmaktadır. Bunlar, Masonluğun “kökü dışarıda” ve “dinsiz” bir kurum olduğu savlarıdır.

45-48 ile Suha Umut, “Yargıtaya verilen Temyiz Lâyihası”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 24, s. 59-70.

³⁰³ *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi*, s. 154, Dipnot 1.

Kökü Dışarıda mıdır?

İnsanlar için bir “yaşam biçimi” ilkesi bazında örgütlenmiş olan Mason derneklerinin hiçbirinin kökü, bulunduğu ülkenin dışında değildir. Bunun aksinin iddia edilmesi, özellikle ve düşünülüp taşınarak düzenlenmiş tutarsız bir yalandır. Bugüne kadar, geçmişi çok eskiye bağlı bu yalanın doğruluğunu kanıtlayana da rastlanmamıştır.

En eski ilâhi dinin kitabı olan Tevrat’tan alınma bazı anlatımların Masonik ritüellerdeki varlığı bağlamında, birtakım düzmece ilişki kurgulamaları ile Masonluğu Siyonizme hizmet ettiği yakıştırmasına kadar götüren karalayıcılar da bulunmaktadır. Bunları kurgulayanların bilgisiz oldukları husus; İncil’de de Kuran-ı Kerim’de de Tevrat’tan alınma çok sayıda kıssalar (öyküler) ve anlatımlar bulunduğuudur. Bunun nedeni; Museviliğin kutsal kitabı olan Tevrat’ın diğer ikisinden de çok daha eski zamanın içinden gelmesidir. Ayrıca Spekülatif Masonluğun kuruluşu 1717 yılında, Siyonizmin ise 1897 yılındadır. Hizmet edeceği örgüt için 180 yıl öncesinden oluşturulmuş bir kurumun düşünülmesini insan aklının kabul etmesi mümkün değildir. Siyonizm’in, Masonluğun 180 yıl içinde olgunlaşan bir meyvesi olarak gösterilmesi de kesinlikle tutarsızdır. Zira Siyonizm, Museviler için Kudüs merkezli ve o bölgede sınırları çizili bir devlet kurulması amaçlı bir idealdir ve Türk Masonluğun evrimi içinde bu ülküye uyumlu, yararlı hiçbir olay yaşanmamıştır.

“Kökü dışarıda” konusuyla bağlantılı olarak Haydar Rıfat’ın *Farmasonluk* (İst., 1934) isimli kitabındaki, Masonluğun Türkler tarafından benimsenişine ilişkin şu görüşü çok ilginçtir:

“ ... kendimize, memleketimize ve an’anelerimize hiç uydurmadan, umum Şarktan bin kere daha müteassıb olan Avrupa’dan ağır Tevrat ve İncil kokuları ile mülemma (bulaşmış) olarak gözü kapalı alıp, almadığımızı düşünmemek kabil değildir.”

İlimli da olsa, sanki “Müslüman bir ülkeden alınmış olsaydı, o zaman sorun olmayacaktı.” gibi bir görüşe yol açan bu satırlar; yazarın, Masonluğun özü hakkındaki bilgi boyutlarının pek yeterli olmadığını göstermektedir. Zira, Türkiye topraklarına giren Masonluk, ne Tevrat’ın ne de İncil’in kokularını taşıyarak gelmiştir. Ancak geldiği bu ülkede çoğunluğun Kutsal Kitabı olan Kur’an’ın kokusunu da üstüne sindirmemiştir. Üç semavi dinin de ortak ve en yüksek noktası olan Tanrı inancından hiç sapmaksızın varlığını sürdürmüş ve insanî niteliklerinden ödün vermeden,³⁰⁴ Türkiye’ye özgü bir biçim oluşturarak kendi ülkesinde kökleşen bir Türk Masonluğunu yapısallaştırmıştır. Ne var ki; Türk Masonluğu kökünü kendi vatan toprağına saldığını kendi dışındaki topluluğa anlatmak, kanıtlamak yerine, aleyhindeki asılsız suçlamaya cevap vermek çabasını bir tür alçalma kabul ederek sessiz kalmayı uygun bulmuştur. Bu arada böyle bir tutumun, karşı taraf için “cevap veremeyiş çaresizliği içinde kalmak” ve hatta “söylenenleri kabul etmek” olarak değerlendirileceğini de göz ardı etmiştir.

Masonluğu “uluslararası bir kurum” olarak nitelemek suretiyle “kökü dışarıda” görüşüne paralellik sağlamak amaçlı bir başka iddia daha mevcuttur. Bu iddia da Masonluk konusundaki bilgi yoksunluğundan kaynaklanmaktadır. Uluslararası olan, ülkelerdeki Mason kurumları değil, Masonluk anlayışının özüdür. Her ülkedeki Masonluk; sosyal, kültürel, vatan sevgisi ve ülke için birlik anlayışı yönünden ancak o ülkenin ulusal bir kurumu olarak yaşamaktadır. Dolayısıyla, Türk Masonluğu da kesinlikle uluslararası bir kurum olmadığı gibi hiçbir yabancı ülke Masonluğunun yönetiminde de değildir. Türk Masonluğu, tamamen özerk oluşunun yanı sıra hiçbir yabancı ülke Masonluğuna da etkin olmak düşüncesi olmayan bir yapıya sahiptir.

³⁰⁴ Yukarıda sözünü ettiğimiz Masonluğun özü; dinler üstü olarak Tanrı’nın varlığına inanmak ile gerçek insanî niteliklere sahip olabilmek için kendini eğitmekte yatmaktadır.

Tüm dünyadaki Masonlar kendi vatanları ve uluslarının çıkarları söz konusu olduğunda “vatandaşlık anlayışlarını” daima Masonluğun ilerisinde tutarlar. Her aday Masonluğa kabul edilişi sırasında, bu hususun Masonluk için vazgeçilmez bir şart olduğuna tanık olur. Aslında her vatandaş için son derecede normal olması gereken bu durumun yineleniş nedeni, dış âlemdeki “kökü dışarıda” olmak ve “ulusçu olmamak” gibi düzmecelelerin anlamsızlığının daha işin başında iken adaya açıklanmasıdır.

Diğer ülkeler ile olan ilişkilere gelince; Türk Masonluğunun “kendini Masonik görüşü çizgisinde” olan yabancı ülkelerin Masonluk örgütleri ile ilişkileri elbette ki vardır ve olmalıdır. Bu tür ilişkiler ülkelerin Büyük Locaları arasında yürütülmektedir. Bu ilişkiler sadece Masonluk ile ilgili konuların sınırları içinde kalmaktadır. Ülkemizdeki Mason Localarının özerkliklerine karşın bu tür bir ilişkiye girmelerine izin verecek yegâne makam yine Türkiye Büyük Locası’dır.

“Kökü dışarıda” karalamasının eksenini oluşturan bir diğer neden de, Masonluğun doğum yerinin İngiltere oluşudur. Doğum yeri bağlamında bu doğrudur. Ancak, gelecekte İngiltere dışına yayılacağı düşüncesi ile kuruluş sırasındaki kuralları ile Masonluğun bulunacağı ülkenin kanunlarına uymak şartının konulduğu, bu savı ileri sürenlerce bilinmemektedir. Bu noktada akla gelen bir soru şudur:

Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığa iman etmiş olup bu dinlerin doğduğu topraklardan uzaklarda, dünya coğrafyasına dağılmış olarak yaşayan insanlara da, kökü dışarıda olan inanç disiplinlerine gönül verdiklerini söylemek gerekmez mi?

Türk Masonluğu için “kökü dışarıda” savında direnen kişilerin bu soruya verecekleri yanıtın, kendileri ile hesaplaşmalarına kapılar açacağı kuşkusuzdur.

Dinsiz midir?..

Türk Masonluğunun değerli üyelerinden biri olan, merhum Fikret Çeltikçi biraderin yazdığı Hür Masonluk Tarihinden Notlar isimli kitap, taraf tutmayan ve cesur yorumların yanı sıra, bazı detay bilgilerin üstünü örtmeye gerek görülmeden hazırlanmış az sayıdaki eserlerdendir. Masonluğun dinsiz bir kurum olduğu iddiasına, bu eserde verilen cevabın yeterli olduğu gerekçesi ile aşağıdaki alıntı ile yetineceğiz.³⁰⁵

“İddianın tümüyle yanlış ve yersiz olduğu Masonluk ilkeleri üzerinde inceleme yapmış herkesçe bilinir. Dünyanın dört bir yanına yayılmış olan Mason örgütlerinin hepsi kuruluş tüzüklerini meşhur Anderson Nizâm-nâmesi’ndeki esaslara istinat ettirmektedirler. Daha önce üzerinde durduğumuz bu nizâm-nâmenin ilk maddesindeki ana hükme göre, Masonlar asla münkir olamazlar. Düzenli diye bilinen bütün Mason örgütleri, localarına kabul ettikleri kişilerden Tanrı’ya inandıklarını açıkça beyan etmelerini isterler. Locaların belirli bir yerinde ve göz önünde mukaddes kitabın bulunması zorunludur. Müslüman üyelerden oluşan localarda mukaddes kitap Kuran-ı Kerim’dir. Türk Mason topluluğunda Müslüman olmayan yurttaşlar da bulunmaktadır. Vicdan hürriyeti gereğince bu yurttaşların inançlarına göre Tevrat ve İncil de localarda aynı şekilde göz önünde bulundurulmaktadır. Bunun tek anlamı Türk Masonlarının dine bağlı olduklarıdır. Aksini ileri sürmek kesinlikle yanlış olur.

Bu dinsizlikle ithamın kökeni, kuşkusuz, Katolik kilisesinin başkanlarından Papa 12. Clement tarafından çıkarılan ‘In Eminentia Apostolus Specula’ başlıklı emir-nâme ile, Masonluğa katılan Katolik Masonları aforoz etmesinde bulunmaktadır. Bu aforoz beyannamesi Masonluğu pek fazla etkilemiş değildir. Ancak, Katolik kilisesine bağlı bazı din adamlarının dünyanın her tarafında, Masonluğun dinsiz bir kuruluş olduğu hakkında ileri sürmüş oldukları iddialar, Hristiyan olmayan toplumlarda da böyle bir saniya neden olmuştur. Türkiye’deki bağnaz çevreler de bunun etkisinden kendilerini kurtaramamışlardır.

³⁰⁵ Age., s. 321-322.

Masonluğun dinsiz olduğu hakkındaki iddialara genellikle Fransa'daki Grand Orient De France'ın 1877'de almış olduğu bir karar delil olarak gösterilmektedir. Fransız Masonluğunu incelerken belirttiğimiz üzere, Grand Orient De France'ın, 1877 konvanında eski Tüzüğü'nün birinci maddesini oy çoğunluğu ile değiştirmiş olduğunu biliyoruz. Eski Tüzükte bu birinci madde şöyle idi: "Framasonluk Tanrının varlığını ve ruhun ölmezliğini prensip olarak kabul eder." Fransız Masonları bu maddeyi kaldırmak için şu görüşü benimsemişlerdir: 'Masonluk bir din değildir, bu nedenle tüzükte dinî doktrinler ve dogmalarla ilgili herhangi bir hükme yer olmadığı mantık gereğidir. Bu itibarla Masonlardan, bu hususta bir açıklamada bulunmaları da istenemez.'

Fransız Masonlarının bu davranışları İngiltere Büyük Locası tarafından doğru bulunmamış ve Anderson Nizamlarına aykırı harekette bulunduğu öne sürülmüştür. Grande Orient De France, İngilizlerin bu görüşlerine yanıt olarak, kendilerinin ne dinsiz ne de münkir olmadıklarını ileri sürerek Anderson Nizâmnamesi'nin tüzüklerde böyle bir hükmün bulunmasını zorunlu kılmadığını belirtmek istemişlerse de düzenli kabul edilen bütün dünya Mason örgütleri Grand Orient De France ile önceleri mevcut olan dostluk ilişkilerini kesmişlerdir. Bu tarihi olay da açıkça göstermektedir ki düzenli Mason örgütlerinin hiçbiri dinsizlikle itham edilemez."

Burada bir Mason kuruluşunun "düzenli olması için gerek ve şart olan" hususlardan ilkinin, Tanrı'nın varlığına iman olduğunu bir kez daha yinelemek isteriz.

Türk Masonluğunda bu konuyla ilgili en somut örnek Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin (1858-1918) Meclis-i Mebusan mensubu iken Mason olmakla aşağılanmak istenmesine karşı kürsüden verdiği yanıtın aşağıdaki kısmındadır:

"... Kıymetli Hazirun... aranızda ... .. dünyada en büyük varlığın Allah'tan başka varlık olmadığına; bir gün vatan tehlikeye girerse gözünü kırpmadan canını feda edeceğine, Kur'an-ı Kerim'e el basarak yemin eden var mı? Varsa lütfen ayağa kalksınlar, kendilerini tanımak ve nurlanmak isterim."

Mahmut Esat Bozkurt ve Recep Peker

Masonluğu dinsiz ve kökü dışarıda bir kurum olarak niteleyen kişilerin bir kısmı sadece duydukları veya okudukları bazı aleyhte anlatımlarla kendilerini karşı olmaya yönlendirmiş düz insanlardır. Bunlara Masonluğu anlatarak algılama kapasiteleri oranında ikna etmek mümkün olabilir. Bir de Masonluğa karşı hırsını daima üst düzeyde tutan ve kötümeye kilitlenmiş, “sonradan karşı olanlar” vardır. Bu kişiler çoğunlukla kabul edilmedikleri veya dışlandıkları Masonluğa karşı savaşı ilke edinmişlerdir.

Mahmut Esat Bozkurt İstanbul’da Necat Locasına teklif edilmiş, kendisinden istek belgesi alınması kararı da alınmış olmasına rağmen sonuç olarak Masonluğa kabul edilmemiştir. Necat Locasınının 21 Eylül 1925 tarihli toplantısına ait tutanakta bulunan aşağıdaki kayıt, bu olayın yazılı belgesidir:

“Ankara’dan talepname gönderilmek istenen haricilerden Adliye Vekili Mahmut Esat, ... nam haricilerden talepname alınması karargir oldu.”³⁰⁶

Recep Peker ise Ankara’daki bir locaya³⁰⁷ teklif edilmiş ancak kabul edilmemiştir.

Kişilik yönünden her iki devlet adamının da totaliter rejim yatkınlığı bilinmektedir. Recep Peker davranışları itibariyle faşist bir

³⁰⁶ Suha Umur, “1933 Yılında Bir Olay”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 27, s. 50.

³⁰⁷ Bu locanın 15 Kasım 1925 yılında kurulmuş olan Cumhuriyet Locası olması gerektir. Çünkü, 1909 ile 1935 arasında Ankara’da kurulu tek loca budur. Tamer Ayan birader, *Atatürk ve Masonluk* adlı eserinde; Mahmut Esat Bozkurt’un ilk önce İzmir’deki Zuhul Locasına başvurduğunun ve reddedildiğinin belge ile kayıtlı olduğunu ve daha sonradan -aynı yıl içinde- İstanbul’daki Necat Locasına yaptığı müracaatın da kabul edilmeyiş ile sonuçlandığını belirtmektedir. Age., s. 204 – 205 ve 213. Aynı eserde Recep Peker’in de müracaat ettiği İstanbul’daki Necat Locası tarafından Masonluğa kabul edilmediğine işaret edilmektedir. Age., s. 213.

tutumun takipçisi iken; Mahmut Esat Bozkurt bir tür Marksist solcudur. Ancak her ikisinin de tam bir “milliyetçi ve Kemalist” olmakla beraber, liberal demokrasiyi kabul etmedikleri ve devlet idaresinde totaliter güç yanlısı oldukları kesindir. Bu kişilere göre; Kemalist Tek Parti rejimi, yani CHF ile yönlendirilen bir Türkiye mutlaka düzlüğe çıkacaktır. İşte, bazı müşterek görüş ve inanış ortaklığı olan bu iki kişinin, Mason olmak arzularına verilen cevabın olumsuz oluşu, benzerliklerinde bir ortak nokta daha oluşturmuş, Masonluğu ve Masonları her fırsatta kötölemek, hatta bunun için fırsatlar yaratmak ve özellikle Atatürk’ün bulunduğu ortamlarda bunu dile getirmek veya getirtmek, onlar için adeta görev hâline gelmiştir. Mahmut Esat Bozkurt, bu yoldaki tutumunu özellikle basına da sokmak suretiyle kamuya yayma gayreti içine de girmiş ve bu faaliyetini İzmir’de basılan *Anadolu Gazetesi*’nde yoğunlaştırmıştır.

Hükûmet ve CHF sektörlerinde sözü geçen bu iki kişinin Masonluk ve Masonlar aleyhtarı olarak çırpınışlarının “asıl ve tek” nedeni, katılmayı ümit ettikleri hâlde olumsuz sonuçla karşılaşmış olmalarının onlarda yarattığı psikolojik travmadır. Her şeyden önce CHF’nin üst düzeyi ve hükûmet içinde önemli mevkilerdeki kimseler olarak, yaptıkları başvurunun büyük bir iştiyak ile kabul göreceğini beklerken karşılaştıkları sonucu hiç ummadıkları kuşkusuzdur.

Yukarıda da söylendiği gibi; kendi isteği ile Mason olması için teklif edilen ve haklarında yapılan araştırmalar sonunda kabul edilmeyen pek çok kimse için bu sonuç aynıdır. Reddediliştten doğan duygulara yenilmemek kuşkusuz ki asıl olandır. Ancak, insan yapısı genelde bu çizgiyi atlamaktadır. Bu davranışın kaynağı, kabul edilmeyişin kişinin psikolojisinde tuttuğu yerde ve yine o kişinin karakter yapısında aranmalıdır. Kabul edilmeyişin veya dışlanmanın Masonluk aleyhinde propaganda yapacak kişiler oluşturmaya neden olacağı endişesi günümüzde de söz konusudur. Bu nedenle, bazı özelliklerinden

dolayı Masonluğa alınmaması gereken kişilerin localara kabul edildiği, benzer nedenlerle locadan ihraç edilmesi gerekenlere de tahammül edildiği yadsınamaz.

Kapanışa Karşı Koyulamaz mıydı?

Bu soruya tek kelime ile verilecek yanıt: “Hayır!” olacaktır. Çünkü, bir toplumun karşı koyma eylemi, o toplumun bünyesel sağlamlığı bağlamında bir direniştir. Türk Masonluğunun 1934-1935 yıllarındaki hâli ise hastalıklı bir bünye görüntüsü arz etmektedir. Aynı zamanda parti üyesi olan Masonların bir kısmının CHF otoritesinin Masonluk içinde de egemen olması yönündeki çabaları ile Türk Masonluğu, siyaseti soluyarak güçlü bir virüsü bedenine dahil etmiştir. O günlerde, gerçek Masonluğun çizgisinde olanlar ile CHF’ye yaranmak için çabalayanlar arasında büyük sürtüşmeler yaşanmakta idi. 1930 seçiminde Dr. Hakkı Şinasi biraderin: “Emr-i âli böyledir.” sözleri ile tohumları serpilen bu fikrin takipçileri ile gerçek Masonluk ideali peşinde olanlar artık bir arada bulunamaz hâle gelmişlerdi. Hatta o sıralarda bu sözlere şiddetle karşı çıktıkları hâlde artık hızını kaybetmek şöyle dursun tam bir vazgeçmişlik içinde olan biraderler dahi mevcuttu. Bunlar kapanış sonrası beyanatları ile kendilerini tam olarak ifade edeceklerdi. Örneğin, dönemin son Büyük Hatibi Sadi Rıza ve Dr. Salih Haşim gibi...

Muhittin Celal biraderin tanımladığı gibi birçok üyesi, içten gelecek darbeden kurtulmanın çaresini “birleşmekte değil, ayrılmakta bulabileceklerini zannettikleri için” Türk Masonluğu kendini savunma gücünden yoksun ve yaşama isteği kaybolmaya yüz tutmuş bir hâle gelmişti.³⁰⁸ Bu durumda, “fesih zorlamasıyla kapanışa” karşı direnebilme gücünün bulunamayacağı da gerçektir.

³⁰⁸ *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 15, s. 33.

Biraz geriye giderek baktığımızda da İktisat Vekili olan Celal Bayar'ın, 12 Eylül 1932 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayımlanan şu açıklamasını görüyoruz ki, bu CHF'nin devlet mekanizmasında ne denli etkinleşmekte olduğunun ayrı bir göstergesidir:

“Halk Fırkasının hükûmetlerine verdiği ana istikamet nasıl sınıfsızlık ise hususi ve resmî bütün iktisat cihazlarına verdiği parola da memleketçiliktir.”

Hükümetlerin CHF tarafından yönlendirildiğinin çok açık ifadesi olan bu cümle, ülkenin idare şeklinin adeta Nazi Almanyasındakine benzer hâle getirilmek yolunda olduğunu göstermektedir. Velhasıl, CHF'nin devlet içi bir kurum olarak Atatürk himayesi altında ve bazı kişilerce -özellikle Recep Peker- bu himayeyi de aşacak şekilde örgütlenmesi, dönemin bazı oligarşik boyutlardaki uygulamalarına zemin hazırlamıştır. Daha kısa bir anlatımla, buna İnönü destekli “CHF diktası” demek hiç de hatalı olmayacaktır.³⁰⁹

Kuruluşu sırasında Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Cumhuriyet Halk Fırkası arasında tarafsız bir hakem olacağını söylemiş olan Atatürk; Fethi Okyar'ın 4 Eylül 1930'daki İzmir ziyaretinde coşku ile karşılanmasından sonra yaptığı bir açıklama ile kendisinin CHF ile özel bağlarının bulunduğunu ve Fırkanın Genel Başkanı olduğunu vurgulaması,³¹⁰ anılan diğer partiye karşılığında Cumhurbaşkanının

³⁰⁹ Sina Akşin (Anonim), *Türkiye Tarihi*, İst., 1997, Cilt 4, s. 97-110.

³¹⁰ 9 Eylül 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Yunus Nadi Bey, Fethi Okyar'ın İzmir seyahatinde CHF aleyhine gelişen olaylar nedeniyle bir açıklama yapılmasının beklediğini yazmıştır. 10 Eylül 1930 günü Atatürk'ün basında yer alan açıklaması şudur:

“Cumhuriyet gazetesinde bana hitaben yazılan açık mektubu okudum. Bu mektupta son günlerde İzmir’de meydana gelen olaylar işaret olunarak beni Cumhuriyet Halk Partisi’nden başka partilerin kendilerine mal etmeğe çalıştıkları görüldüğünden söz edilerek durumun aydınlatılması için gerçeğin ifadesi isteniyor. Ben Cumhuriyet Halk Partisinin Genel Başkanım.

olduğu anlayışını nasıl vermiş ve o parti bu nedenle, 17 Kasım 1930 tarihinde nasıl kendini feshetmiş ise o yıldan beri Türk Masonluğu içinde de “karşımızda CHF ve dolayısıyla Atatürk var” endişesinin bulunması elbette ki doğaldır. 1 Ağustos 1930 günü Büyük Maşrık Büyük Daimî Heyeti seçimi için toplanan genel kurulda yaşanmış olan olayı ve “Emr-i âli böyledir!” cümlesi ile yapılan zorlamayı, 1931 yılından itibaren basını tam anlamıyla denetimi altına alan partinin düşünce özgürlüğüne de kısıtlamalar uygulamış olduğunu düşünürsek Mason Cemiyetinin gerçek bir çaresizliğin içine doğru itildiğini kabul etmek gerektir.

Bütün bunlara ilaveten, 9 Mayıs 1935'teki CHF 4. Büyük Kurultayı'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parti devleti olduğu tezinin onaylanmasının yanı sıra aşağıdaki madde de kabul edilmiştir:

Madde 69- Beynelmilel maksatlarla cemiyet yapılamayacağı gibi, kökü yurt dışında olan cemiyetler kurmak yasaktır. Milletler arasında beraberlik yapmada devletin faide göreceği cemiyet kurmak veya kurulu olanların şubelerini açmak için İcra Vekillerinin kararı lazımdır.

Cumhuriyet Halk Partisi, Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren kurulup, benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'nden doğmuştur. Bu örgüte tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve lüzum yoktur ve olamaz' Bkz. Prof. Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, İş Bank. Yay., Ank, s. 304-305 (CHF isminin CHP'ye dönüştürülmesi 1935 yılındaki Kongrede yapılmıştır. Bu alıntıda 'parti' sözcüğü metnin sonradan sadeleştirildiği kanısını oluşturmaktadır.) Atatürk'ün 16 Eylül 1924 günü, Halk Fırkası Trabzon Şubesindeki konuşmasında da aynı kapsamlı sözleri kullanmış oluşu, Partinin Genel Başkanlığı konusundaki kararlılığının devam ettiğinin göstergesidir. Bkz. Nimet Unan, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1959, s. 189.

Böylelikle, Masonluk dışı âlemde uzun zamandır ve çeşitli ağz-larda çığnenerek, çürümüş bir sakız hâline gelmiş olan “kökü dışarıda” olmak savına, Cumhuriyet Halk Fırkası damgası da vurulmuş oldu.

Bu yaydan atılacak okun vuracağı tek hedefin Türk Masonluğu olduğu da açık seçik ortadadır. Zira genelde, dış âlemden gelen saldırı-ların dayandığı kurgulama veya yalanlara karşı çıkarak kendini savun-mak, Masonluk ilkelerine sokulmamıştır. Böyle durumlarda tercih edilen tavır, “çelebi anlayışı” içinde davranarak, hiç cevap vermemek ve olayı bir polemige götürmemektir. Bu ilkesel davranışın kaynağı-nı, Masonluğun ezoterik yapısında bulmak mümkündür. Ne var ki; bu tür suskunluğun bazı aleyhte uydurmalara sağlam zemin hazırla-yabileceği de nedense daima göz ardı edilmiştir. Özellikle “dinsizlik” ve “kökü dışarıda olmak” iddialarının, çok uzun yıllardır yapıştıkları yerlerde durmaya devam edişlerinin nedeni, Masonluğu bu itham-lara karşı kamuya açık bir şekilde savunmamakta yatmaktadır. Her ne kadar F. Çeltikçi birader dinsizlik ve kökü dışarıda suçlamalarını kastederek: “Bu kabil iddiaların yanlış ve hatta yalan olduğunu, Türk Mason örgütleri her vesile ile kamu önünde açıklamış ve sık sık tekrarlamaştır.” diye ifade ediyorsa da kanaatimiz, bu konularda günümüzde dahi yeterli açıklamaların yapılmamış olduğu ve kamuya açılma yönü-ne doğru atılan adımlarda nedense kıskanç davranıldığıdır. Masonla-rın bu konudaki suskunluğu tercih edişinin 1916 yılına ait bir örneği de aşağıdadır:

“29 Nisan 1332 (1916) tarihli Heyeti İdare Raporu’nda; son günler-de mesleğimiz aleyhinde bazı evrak-ı havadiste tesadüf edilen neşriyat ehemmiyetten ari ve mesleğimiz her an müterakkî ve müteâlî (yücelen ve ilerleyen) olmasına ve bahusus ahval münakaşa açılmasına müsait bu-lunmasına mebni mukabeleden sarf-ı nazar edildiği yazılıdır.”³¹¹

³¹¹ “Türkiye Büyük Maşrıkı’nın 25. Yıl Dönümü Münasebeti ile Fevkalade Celse”, *Mason Dergisi*, Sayı: 124, s. 33.

CHF'nin aldığı her kararın takipçisi ve mecburi uygulayıcısı olan hükûmeti karşısına almak veya bu aşamadan sonra Masonluğun din-siz ve kökü dışarıda bir kurum olmadığını anlatmaya çalışmak için çok geçtir. Yakın gelecekte Türk Masonluğunun seçebileceği tek yol, fırlatılacak oka bağırını açmak olacaktır.

Fesih Zorlaması ile “Kapanış”

Kapanışa yaklaşılana Nisan – Ekim 1935 aylarının bilinen olaylar dizisini özet olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- CHF Kurultayının yaklaşık bir ay kadar öncesinde dolaşan söylentilerin verdiği rahatsızlığa karşı gerçeği saptamak amacı ile Yüksek Şûrâ Hâkim Büyük Âmiri Dr. İsmail Hurşit birader, Ankara'ya gitmiş, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan ve İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya biraderlerle yüz yüze görüşmeler yapmıştır. Şükrü Kaya biraderin kendisine söyledikleri; *“Henüz bir karar olmadığı ve dedikodulara önem verilmemesi”* dir. Bu sözler, Mason Cemiyeti ile ilgili veya onu da kapsayan bir hükûmet kararının gündeme gelmesinin beklendiğini düşündürmektedir.

- 9 Mayıs 1935'te yapılan 4. CHF Kurultayında 69. maddenin kabul edilerek kamuoyuna duyurulması ile bazı gazetelerde Türk Masonluğu aleyhindeki yayınlar çoğalmıştı. Bu gazetelerin yazarlarının kalemlerine doladıkları konu, Masonluğun “kökü dışarıda” olduğu iddiası ve bunun 69. madde ile bağlantısı idi. Artık, kendi iç sağlığını da yitirmiş olan Mason Cemiyetinin temel sütunlarının yıkılması için sürdürülen, kurum dışı düzmece yıpratmaların amacına erişeceği günlere yaklaşılmaktaydı. Yakın çevreye bakıldığında; faşist, komünist ve Nazi rejimi gibi totaliter güdümlerin idaresindeki ülkelerde, Masonların başlarına gelenleri duymak da ayrı bir endişe ortamı yaratmakta idi. Nitekim, kapanış gününün yaklaştığı sıralarda, cemiyetin yöne-

tici kadrosundan bazı biraderlerin, kendilerinden hiç beklenilmeyen davranış ve eylemlerinde bu tür endişelerin belirgin etkilerinin varlığı ortaya çıkacaktı.

- Parti Genel Sekreter Yardımcısı Münir Akkaya, İstanbul'da bir biradere gönderdiği 18 Mayıs 1935 tarihli mektubunda: "Henüz alınmış bir karar bulunmadığını ve bu konuda Ulu Önder'in emirlerine boyun eğileceği ve verilecek kararın beklenilmesinin hayırlı olacağını" yazmaktadır.³¹²

- Münir Akkaya biraderden alınan 31 Mayıs 1935 tarihli bir diğer mektupta: "CHP Kurultayındaki karar bağlamında Mason localarının kapatılacağını ve bu konunun İstanbul milletvekili Hakkı Şinasi Paşa, Trabzon milletvekili Hasan Saka ve Tekirdağ milletvekili Cemil Uybadın ile görüşüldüğünü, bu konuda İstanbul'a da tebligat yapılacağını" bildirmektedir.³¹³

- Büyük Üstad Muhiddin Osman Omay, alınan bu haber üzerine Dr. İsmail Hurşit, Dr. Fuat Süreyya Paşa ve Cevdet Hilmi Balım ile bir araya geldiğinde, sözü geçen tebligatın henüz alınmadığı gerekçesi ile Büyük Üstad M. O. Omay'ın acilen Ankara'ya gitmesi ön görülürse de Büyük Üstad "Ankara'da tanıdıklarının olmadığını ileri sürerek" bu öneriyi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Dr. İsmail Hurşit birader o gece trenle Ankara'ya gitmiştir. Ankara'da Dr. İhsan Abidin ve Şükrü Kaya ile görüşen Dr. İsmail Hurşit, Şükrü Kaya'nın "bütün localarının derhal yaz tatiline girmeleri" hususundaki çok ısrarlı tavsiyesi ile karşılaşmıştır. Görülüyor ki, kapatılması gündemde olan Mason localarının bağlı olduğu Büyük Üstad yerine Yüksek Şûrâ Reisliğini yürüten Dr. İsmail Hurşit birader, onun yapması gereken işleri kovalamaktadır.

³¹² O. Zeki Koylan, *Türkiye Masonları Arasında Sır Gibi Saklanan Bir Olayın İç Yüzü, Kırk Yılda Esintiler*, İnanış Lo. Yayını, s. 28.

³¹³ Age., s. 28-29.

- Bir an önce tatile girmenin yararlı olacağı tavsiyesi üzerine Büyük Üstad Büyük Daimî Heyeti toplantıya çağırılmış ve konu üzerinde yapılan görüşme sonunda; hükûmetin, CHP Kurultayında³¹⁴ kabul edilmiş olan 69. maddeye göre hazırlayacağı kanun teklifini, tatil dönemi içinde beklemenin uygun olacağı kabul edilerek tüm localar için yaz tatili kararı alınmıştır.

- Yüksek Şûra, yaz tatili sırasında kapatılma kararının çıkması hâlinde alınacak bazı önlemler için Ali Galip (Taş), Cevdet Hamdi (Balım), Muhiddin Celal (Duru), Şükrü Hazım (Tiner), Mustafa Reşit, Bahaeddin Lütfi, Ferit Up biraderlerden oluşan bir komisyon³¹⁵ kurulmasına karar vermiştir. 11 Haziran 1935'te kurulan bu komisyonun görevi, beklenen kapatılma kararının resmen duyurulmasından önce hem Yüksek Şûrâ bağlısı atölyeler hem de Türkiye Büyük Maşrıkı bağlısı simgesel localar için alınacak ön tedbirlerin saptanması ve bunların uygulanmasını sağlamak olacaktır. Buradan anlaşılıyor ki; Yüksek Şûrânın da hükûmetin alacağı karar kapsamına alınacağını beklenmektedir. Oysaki, hükûmet kararı olmaksızın, ancak ona eş değerde sayılabilecek bir baskı ile yapılan kapanış, Yüksek Şûrâyı kapsamayacaktır. Bu bağlamda olmak üzere, localara ait bütün yazılı belgelerin belirli yerlere taşınmasına, Büyük Üstad da dahil olmak üzere hiçbir biraderin basına yazılı veya sözlü bir açıklamada bulunmamasına ve bankalardaki paraların çekilmek suretiyle beş birader adına geçici olarak bir banka hesabına yatırılmasına ve bunlardan üçünün imzası

³¹⁴ CHF'nin adı bu kurultayda alınan bir karar ile CHP olmuştur.

³¹⁵ Suha Umur, "Türkiye'de Masonluğun 1935-48 Uyku Dönemi", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 65, s. 17, Bu çalışmada komisyonu oluşturan biraderlerin Daimi Heyetteki görevleri de belirtilmiştir. Ancak 1933-36 dönemi için seçilmiş olanlar listesi ile karşılaştırıldığında isim ve görevlerde uyumsuzluklar görülmektedir. Bunu, 1935 yılına kadar Büyük Daimi Heyet'te bazı isim değişikliği olmasına da yormak mümkündür.

ile çekilebilmesine, kitaplıkta bulunan Masonlukla ilgili kitapların da başka bir yere götürülmesine dair ön kararlar alınmıştı. Bu kararların uygunluğu ve kabul edilmesi için Daimî Heyet Toplantısı yapıldığında Büyük Üstad Yardımcısı Mehmet Ali Haşmet Kırca, para konusunda düşünülenin “hükûmetten para kaçırmak” olarak niteleneceği gerekçesi ile karşıt görüş ileri sürdüğü hâlde, alınmış olan ön kararlar Daimî Heyet tarafından uygun bulunarak kabul edilmiştir.³¹⁶

Ne var ki, kurulmuş olan bu komisyonun toplantıları düzenli olarak yürütülememiş ve bu nedenle de uygulanması zaten olanaksız olan kararlar Ankara ile İstanbul arasında bazı çekişmelere neden olmuştur. Bu kusurlu durumun önemli faktörleri, Büyük Üstad Muhittin Osman Omay’ın bu komisyonun hiçbir toplantısına katılmaması ile locaların yaz tatili kararını takiben bir Avrupa gezisine çıkması, kısa süre sonra Büyük Üstad Yardımcısı Mehmet Ali Haşmet Kırca’nın da Romanya seyahatine gitmesi ve Büyük Kâtip Muhiddin Celal Duru’nun bu denli karışıklığın ve endişelerin yaşandığı günlerde görevinden istifa etmeyi tercih edişidir.³¹⁷

- Yaz tatili sona ererken Büyük Üstad Muhiddin Osman Omay, Ankara’dan tatilin uzatılması için direktif aldığını ve buna uyulması

³¹⁶ Osman Zeki Koylan’ın belirttiğine göre, 15 Temmuz 1935 tarihinde de öncekilere bağlı bazı ek kararlar alınmıştır. Bunlar arasında İmar Bankasına verilecek bir yazı ile Cevdet Hamdi, Şükrü Hazım, Fahrettin Kerim, Ali Galip, Hüsamettin Fuat, Halil Tekin ve İhsan İsmail biraderlerin, bir hayır işi için kendilerine emanet edilen parayı cari hesap olarak müştereken yatırmaları ve gerektiğinde kullanılmak üzere Hazine Emmini biradere 500 lira bırakılması kararları da alınmıştır. Bu gösteriyor ki, 11 Haziran 1935’te alınan kararlar 15 Temmuz 1935’te henüz uygulanmamıştır. Bkz. *Türkiye Masonları Arasında Sır Gibi Saklanan Bir Olayın İç Yüzü, Kırk Yıldan Esintiler*, İnanış Locası Yayını, s. 37-38.

³¹⁷ Suha Umur, “Türkiye’de Masonluğun 1935-48 Uyku Dönemi”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 65, s. 16.

isteğini belirtince Büyük Daimî Heyet bunu kabul etmeyerek aşağıdaki kararı almıştır:

“Daimî Heyetimiz hükûmetin bütün karar ve emirlerine itaat eder. Ancak bu mütalâanın resmî ve tahrirî (yazılı) olması lazımdır. Tescil edilmiş ve beyannamesi de hükûmette mahfuz bir cemiyetin feshi muamelesinin usul ve kanuna uygun olması icap eder. Binaenaleyh böyle bir muamele cereyan etmediğine göre cemiyetimiz, Cumhuriyet prensiplerine ve Büyük Önderimizin umdelerine sadık ve muti bulunduğundan, nahoş bir muameleye maruz kalmaya imkân yoktur. Bu sebeple eskisi gibi faaliyete devama karar verilmiştir.”

Altını çizdiğimiz cümleden anlaşıldığına göre “fesih yolu ile kapanış” konusu artık dile getirilmiş bulunmaktadır.

- 26 Eylül 1935 tarihli ve Ankara'dan alınan bir mektupta CHP mensubu biraderlerin toplantılara gelmedikleri ancak Meclis Reisi Kâzım Özalp ile yapılan bir konuşmada kendisinin “kapanış kararının” sadece İstanbul'daki yabancı obediyanş bağlısı localar için olduğunu söylediği belirtilmişti. Kısa bir süre önce CHP Genel Sekreter Yardımcısı Münir Akkaya biraderin çektiği: “Artık her şey bitti, kapanıyoruz.” telgrafının yarattığı endişenin üstüne biraz ferahlık getirmişse de bu rahatlayış, Kâzım Özalp biraderin o sırada cereyan eden olaylarla ilgili bilgisinin ne yazık ki, çok yüzeysel oluşuna bağlıdır.

- Ekim 1935 başında Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Şükrü Kaya, kendisinin de bir üyesi olduğu Türk Masonluğunun o zamanki yöneticilerinden bir kısmını yapılacak bir toplantı için acele olarak Ankara'ya davet etti.

İstanbul'dan çağırılanlardan Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmiri İsmail Hurşit, Büyük Üstad Muhiddin Osman Omay, Yüksek Şûra üyesi Fuat Süreyya Paşa ve Yüksek Şûrâ üyesi Muhip Nihat Kuran biraderler Ankara'ya geldiler. İstanbul'dan gelenlere, Ankara'dan da Yüksek Şûrâ üyesi M. Reşat Mimaroglu, Vali Nevzat Tandoğan bi-

raderlerle, milletvekili Rasim Ferit³¹⁸ de katılarak yedi kişilik bir heyet oluşturulmuş oldu. Bu heyet, Şükrü Kaya ile birlikte tamamı 33. dereceli Mason olan sekiz biraderi bir araya getirmişti. Bu durum Şükrü Kaya'nın, Türk Masonluğu camiasında 33. dereceli ve Yüksek Şûrâ üyesi olanların, yapılacak "fesih yolu ile kapanış" toplantısı için yetkiye sahip buldukları şeklinde bir yanlış görüşü benimsediğini de göstermektedir. 1929 yılında henüz simgesel derecelerde olduğu hâlde felsefi derecelerin en üstü olan 33. derecenin kendisine "ikram edilmiş olması yanlışının" bir tür psikolojik yönlendirmesi olarak bu tercihi yapmış olduğu da düşünülebilir.

- 9 Ekim 1935 günü Ankara'da yapılan toplantıda Şükrü Kaya, Mason Cemiyetinin kapatılmasının gerekliliği şu sözlerle garip bir nedene bağlamıştır:

"Masonluğun istihdâf (hedeflediği) eylediği sosyal ve kültürel faaliyetlerin bir müddetten beri Halkevleri ve Halkodaları tarafından yapılmakta olduğu göz önünde tutularak Masonluğun artık faaliyetini tatil etmesi gerekir. Kaldı ki, bu hususta Fırkanın kararı vardır. Hükûmet de bu yönde kararlıdır."³¹⁹

"Faaliyet tatili" olarak tanımlanan bu işlevin bizzat Masonlarca yapılmaması hâlinde bunun Hükûmet tarafından uygulanacağını açıklayan bu sözler karşısında, çağırılmış olanların tutacağı tek yol, aslında hiç yetkileri bulunmadığı hâlde, önerilenlerin kabul edilmesi

³¹⁸ Birçok yazılı belgede Dr. Rasim Ferit Talay'ın Ekim ayı başında İçişleri Bakanının düzenlediği bu toplantıya Yüksek Şûrâ üyesi olarak' katıldığı yazılmaktadır. Oysa, bu kişi kapanış günleri yaklaşırken Hakkı Şinasi Paşa ile birlikte Yüksek Şûrâ üyeliğinden istifa etmiş ve her ikisinin istifası da Yüksek Şûrânın 7 Eylül 1935'teki toplantısında kabul edilmiştir.

³¹⁹ K. Apak bu son cümleyi şöyle birleştirerek vermiştir: '... Masonluğun artık faaliyetini tatil etmesi lazım geldiğine partice karar verilmiş olduğunu, hükûmetin de bu kararı tatbik mevkiine koymak zorunda bulunduğunu...' Bkz. K. Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi*, s. 163.

olacaktır kuşkusuz ve öyle de olmuştur. F. Çeltikçi birader dahil bazı yazarların kitap ve makalelerinde; Şükrü Kaya'nın çağrısı ile yapılan toplantıya katılanlara söylediği “Türk Mason Cemiyetinin kendini fesih ve sahibi bulunduğu malları Halkevlerine bağışlama” önerisinin ardından Reşat Mimaroglu biraderin, bu kapsamdaki bir kararın ancak Cemiyetin Umumi Heyeti (Genel Kurul) tarafından verilebileceğini aksi hâlde hukuka uyulmamış olunacağını belirttiği ve Şükrü Kaya'nın da bu uygulamanın zaman alacağını ileri sürerek talebinde ısrarlı davrandığı yazılmaktadır.

Diğer taraftan Reşat Mimaroglu biraderin anısı olarak aktarılan bir başka belgede ise; Fransa'da yayınlanan *Illustration* dergisinin Kasım 1935 sayısında verilen “Türkiye’de Masonluğun tatil edilmesi ve mallarının da elinden alınması” şeklindeki bir habere düzeltme yazısı “hazırlamak” için Ş. Kaya'nın tekrar bir araya topladığı Masonlara, “Cemiyete ait malların hibe edilmesi işleminin çabuklaştırılmasını” söylemesi üzerine öncekine benzer bir sözlü karşı koyuşun o gün yapıldığı anlatılmaktadır. Anılan dergiye gönderilen düzeltme yazısının tarihi ise 9 Kasım 1935'tir. Ancak, yukarıda bahsedilen ise 9 Ekim 1935'te zaten kapanmış olan “Cemiyetin mallarının hibe edilmesinin çabuklaştırılması” arzusuna karşı bir davranıştır.³²⁰

³²⁰ *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi*, Anonim, Tan Matb., İst., 1951, s. 154. ve kitabımızın “1935-48 Uyku Döneminde Türk Masonluğu” bölümü, “Bir Düzeltme Yazısı ve Sonrası” kesimi... Akla gelen bir olasılık, Ş. Kaya'nın, biri diğerinden bir ay sonra olan her iki çağrısında da hazır bulunan Reşat Mimaroglu tarafından iki benzer karşı çıkışın yapılmış olmasıdır. Bunların ilki hem “Mason Cemiyetinin kendini feshetmesine” hem de “mallarının hibe edilmesine”; ikincisi ise kapanış sonrasındaki toplantıda “malların hibe işleminin çabuklaştırılması” önerilerine karşı dile getirilmiş olması düşünülebilir.

Kanımızca bu konudaki doğruluk ağırlığı, Reşat Mimaroglu biraderin itirazını oluşturan sözlerine, kendi anısı olarak yer verilen belgededir.

Her ne kadar, Dahiliye Vekilinin önerisine bir tür panik havası içinde boyun eğilmiş olması tenkid edilmişse de fesih işleminin, yürürlükte bulunan dernekler yasasındaki fesih kurallarına uygun olarak yapılmamış olmasının sağlayacağı yarar da gelecek yıllarda görülecektir. Cemiyetin Genel Kurul Toplantısı yapılarak alınacak fesih kararının uygulamasına gitmek yerine, İç İşleri Bakanlığına verilen birkaç imzalı bir beyanname ile yapılan sözde fesih işlemi hiçbir yasallık taşımamakta ve bunun sonucu olarak da cemiyetin “tüzel kişiliği” varlığını korumuş bulunmaktadır.

Olayların akışına “gelecek için böylesi daha iyi olur” gibi bir düşünce ile yön verilmiş olduğunu kabul etmek elbette olanaksızdır. Bu akışa yön veren iki faktörden biri, Şükrü Kaya'nın kendisinden isteneni yaptığını bir an önce CHP'ye iletebilme telaşı, diğeri ise orada bulunan biraderlerin son günlerde yaşadıklarının birikimi ile bir tür panik havası içinde olmalarıdır.

Şükrü Kaya'nın kapanış olayı sırasında, Mason cemiyeti yöneticilerine karşı aşırı derecede katı bir davranış sergilemesini; o günlerde bazı CHP Milletvekillerinin, Mason locaların kapatılmaları hakkında TBMM'ye sunulmak üzere bir kanun tasarısı hazırlamakta oluşlarına ve aynı tasarıda parti içindeki Masonların da hedeflendiğine bağlayarak değerlendirmek de gereklidir. Yine bu tasarının yarattığı benzer etki ile parti mensubu biraderlerin bir kısmı, bu kanun tasarısının TBMM'ye verilmesinden önce Mason localarının kendilerini feshetmelerinin uygun olacağı kararını almışlardır. Kitabımızın bundan sonraki kesiminde Dr. Tevfik Rüştü Aras biraderin kapanış ile ilgili beyanından, kendisinin de bu kararı alanlar arasında bulunduğu anlaşılmaktadır. Aralarında konuşarak böyle bir kararı almak için hiçbir yetkileri olmayan bu kişilerin çabalayışlarında, kişisel siyasi geleceklere yönelik bir kaygının bulunduğu kesindir.

- Ankara'dan aldıkları örtülü hükûmet emrine boyun eğen biraderler, kapanış bildirisini hazırlayarak İç İşleri Bakanına verdiler. Aynı gün bildirinin bir örneği Anadolu Ajansına da iletildi. 10 Ekim 1935 tarihinde çıkan pek çok günlük gazetede, haber olarak yer alan bu bildirinin metni aynen şöyle idi:

“Ankara 9 Ekim (AA): Türk Mason Cemiyeti, memleketimizin sosyal tekâmülünü ve günden güne artan muazzam terakkilerini nazarı itibara alarak ve Türkiye Cumhuriyeti'nde hâkim olan demokratik ve cidden lâik prensiplerin tatbikatından doğan iyilikleri müşahede ederek faaliyetine – bu hususta hiçbir kanun olmaksızın – nihayet vermeyi ve bütün mallarını memleketin sosyal ve kültürel kalkınmasına çalışan Halkevlerine teberruu muvafık görmüştür.”

- 10 Ekim 1935 gününden başlayarak gazetelerde Mason cemiyetinin hükûmet tarafından kapatılmış olduğuna dair haberlerin çıkması üzerine Dahiliye Vekili Şükrü Kaya basına gerçek dışı olan şu beyanatı vermiştir:

“Türk Masonları kendi ideallerini hükûmetin esas programında dahil olduğunu görerek, kendi teşkilatlarını kendileri feshetmişlerdir. Hükûmetin bu iş üzerinde hiç bir teşebbüsü ve alâkası yoktur.”³²¹

³²¹ İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya'nın yukarıdaki beyanatı hakkında, Fikret Çeltikçi biraderin *Hür Masonluk Tarihinden Notlar* isimli kitabında yazdığı ve bizim de tam bir inanişle katıldığımız aşağıdaki sözleri, Cemiyetin kapatılışı konusuna çok sağlam bir bakış açısı getirmiştir:

“Bu beyanlar ve resmî ağızlardan yapılan bildirimler hakikati yansıtmaktan çok uzaktır. Demokratik bir düzen içinde gelişen bir ülkenin İç İşleri Bakanı, yetkili saydığı kişileri makamına çağırıp, onlardan cemiyetlerini feshetmelerini istediği hâlde, ‘bu işte hükûmetin hiçbir ilgisi yoktur’ demiş olması elbette gerçeği yansıtan bir beyan olmaktan uzak kalır. Böyle bir “emrivaki” işinin sorumluluğunu Türk Masonlarının üzerine yüklemek bugünkü anlayışlara tümüyle ters düşen bir davranıştır. Ne olur ve ne şekilde sonuçlandırılmış olursa olsun 1935 yılında, hukuk dışı bir kararla Mason locaları kapattırılmıştır...” Bkz. Age., s. 325.

- Büyük Üstad M. Osman Omay'ın 12 Teşrinivel (Ekim) 1935 tarih ve 797 Sayı: ile tüm localara yapılan duyurusu ile cemiyetin kapıları kapatılmıştır. Türk Mason Cemiyetinin, bir zorlama sonucu kapatılmış olduğunu çok açık ifade eden bu duyurunun metni aynen şöyledir:³²²

Muhterem Üstad Kardeşim,

İlgili orundan aldığım buyruk üzerine Cemiyetimizin toplantıları yeni bir buyruğa kadar tatil edilmiştir.

Keyfiyeti tebliğ ile sevgi ve saygılar sunarım, Muhterem Üstad Kardeşim.

Türk Yükseltme Cemiyeti Reisi

Büyük Üstad

M. O. Omay

Kapanış duyurusu ile ilgili diğer bir belge de İstanbul/Beyoğlu postanesinden, 14 Ekim 1935 tarihi ile ve Bursa'daki locaların da çalışmalarını durdurmaları için Nilüfer Locası Üstad-ı Muhteremine çekilmiş olan telgraftır ve metni aşağıdadır:

Bay Osman Nuri

Koza Hanı Bursa

Orada da çalışmalara son veriniz, tafsilat postadadır.

Muhiddin Osman

- Büyük Üstad Muhiddin Osman Omay, 3 Aralık 1935 günü İstanbul Valiliğine giderek verdiği bir dilekçe ile o zamanki adı "Türk Yükseltme Cemiyeti-Türkiye Büyük Maşrıkı" olan derneğin faaliyetini tatil ettiğini belgelemiş ve dernek mührünü de aynı makama teslim etmiştir.

³²² Ahmet Akkan, "Türkiye'deki Masonluk Tarihinde İbret Alınması İcap Eden Bir Dönem 1930-1935", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 87, s. 40.

Fesih yolu ile kapanış sırasında yaşananlar karşısında Türk Masonluğunun yönetici kadrosunu oluşturan biraderlerin, içinde buldukları çaresizliği kabul ederek devlet idaresinin üst kademelerinde görev yapan Masonların kapanışın önlenmesi için bir şeyler yapabileceklerini umdukları kuşkusuzdur. Kitabımızın bir sonraki kısmında, bu umuda bağlı olarak önceden yapılanlar ile karşılığında alınan sonuçların bazılarını verecektir.³²³

Beklenenler ve Yaşananlar

Yüksek Şûrâ 1930 yılı içinde; dönemin politik ortamında bulunan ve isimleri öne çıkan bazı biraderlerin 33. dereceye yükseltilmeleri için kararlar vermiş ve bunları uygulamıştır. *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi* adlı çalışmada bu konuya dair şu satırlar aktarılmıştır:

“1930 yılı Mart ayı içinde Türkiye Yüksek Şûrâsından Ankara’ya giden Büyük Komandör Servet Yesârî biraderin reisliği altında, Büyük Hatip Dr. Fuat Süreyya ve azadan Saim Hüsnu ve Muhip Nihad biraderlerden mürekkep bir heyet, Yüksek Şûrâdan haiz buldukları salâhiyete istinaden: Üç dereceli muntazam Mason ve İstanbul’daki localardan birinde fa’al aza Şükrü Kaya, Hasan Saka biraderler ile akdemce Selânik’te mason olmuş 3. dereceli Tefik Rüştü ve aynı evsafa Cemil (Uybadın) biraderlere 33. dereceyi tevcih ve merasimi lâzimeyi ifa etmişlerdir.

Yine bu senenin Temmuz ayında Ankara’ya salâhiyeti lâzime ile giden Kaymakam Servet Yesârî, Dr. Fuat Süreyya ve Saim Hüsnu biraderlerden mürekkep bir heyet, Kâzım Paşa (Özalp) biradere- ki bu birader de ak-

³²³ Burada sözü edilen “önceden yapılanların” ve yapılış “amaçlarının” tamamı ile karşısında olduğumuzu, eğer benzer davranışlar yapılmakta veya yapılacak ise Masonluk gibi yüce bir kurumun yapısına böyle çirkinlikler bulaştırmaya kimsenin hakkı bulunmadığına, gerçek Masonların da böyle bir oluşuma izin vermeyeceklerine inandığımızı belirtmek isteriz.

demce Selânik'te üçüncü dereceyi ihrâz etmiş bulunuyordu- 33. dereceyi tercih ve merasimini ifa etmişlerdir.”³²⁴

Bu biraderlerin hepsi sadece simgesel masonluğun en üst derecesi olan 3. derece mensubu oldukları ve felsefî çalışmaların yapıldığı Yüksek Şûrâ bağlısı atölyelere girmedikleri hâlde, Yüksek Şûrâ kararı ile felsefî derecelerin en üst kademesi olan 33. dereceye çıkarılmışlardır. Yüksek Şûrâ kararının asıl amacı 33. derecenin Masonluğun en üst düzeyinde ve ayrıcalıklı bir güç olduğunun ifadesi ile buna sahip kılınan biraderlerden kendi buldukları siyasi platformlarda Masonluğun korunması görevini yapmalarıdır. Zira Türk Masonluğu 1925 yılından beri geleceğine ait birtakım endişeler içinde yaşamaktadır. Bu endişelerin kurumun kendi bünyesinde yaşanan huzursuzluklardan kaynaklananları varsa da asıl büyük rahatsızlık CHP oligarşisinden gelecek yıkıcı bir dalga olasılığına bağlıdır.

Yukarıda isimleri anılan 33. dereceye yükseltilmiş biraderlerden hiçbirisinin, Şûrânın kendilerinden beklediği Türk Masonluğunun himaye edilmesine dair bir davranışta buldukları hakkında günümüze ulaşan bir söylenti dahi yoktur. Bu beklentinin tam aksine “kapatılma olayı” sırasında Şükrü Kaya biraderin, dönemin hükûmeti ve CHP yanlısı katı bir tutum içinde bulunuşu kendisi hakkında hiç de olumlu olmayan düşüncelere neden olmuştur.³²⁵

³²⁴ Age., s. 117.

³²⁵ İbret verici ve bu satırların düşündürdükleri ile bağlılığı nedeniyle Mason olduktan bir süre sonra bu kuruma küsen siyaset ve bilim adamımız Dr. Adnan Adıvar'a (1882-1955) ait bir anıyı tekrarda yarar olduğu kanısındayız:

Dr. Adnan Adıvar, hastalığı sırasında bakımı ile görevlendirilen Fuad Göksel biradere, Beyoğlu'da terzilik yapan bir şahsın Şehzadelerin terzisi olduğu için “Sarayda nüfuzumuz olur.” düşüncesiyle Masonluğa alınması arzusunun, kendi kişisel ilkelerine uymayışını Masonluğa küskünlüğünün nedeni olarak anlatmıştır. Bkz. Fuat Göksel, “Türk Masonluğu ile İlgili Bir Anı”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 69, s. 43.

Aynı yüksek dereceyi Şükrü Kaya ile birlikte alan Tefvik Rüştü Aras biraderin, 1935'teki "kapatılma olayı" ile ilgili şu açıklaması son derecede ilginçtir:

"... Bu tarihlerden sonra Mason cemiyeti çalışmalarına devam etti. Ancak kabinede bulunan, mesela ben ve Şükrü Kaya Mason idik. Mahmut Esat Bozkurt ve Şükrü Saraçoğlu değillerdi. Kabinede, Mecliste ve partide Mason olanların birbirine yardım ve davranışı karşısında Mahmut Esat ve Şükrü Saraçoğlu bunu kendileri için bir handikap saymaya başladılar ve Masonluk aleyhine bir hava yaratmaya çalıştılar.³²⁶ Bu hava, çalışma düzeni içinde, bir huzursuzluk yaratıyordu. Düşündük, karşı cephe alıp mücadeleyi sürdürmeyi yersiz ve zamansız bulduk. Halk Partisi ve Halkevlerinin Mason ideallerini benimsemiş olması karşısında biz, inkılapçı ve ilerici bir parti içinde yapılacak birçok memleket işleri varken çekişmeye değmez, dedik. Meclis'te ve Kabinede bulunanlar toplanarak uykuya karar verdik ve bu suretle parti içinde birliği ve beraberliği zedeleyici gidişi önledik ve Atatürkçü ekibin el ele çalışmasını sağladık."

Yüksek Şûra, gerekirse Türk Masonluğunu korumaları için devletin üst düzey yetkililerini üçüncü dereceden 33'e çıkarıyor. O kişiler de Halk Partisi ve Halkevlerinin Mason ideallerini benimsemiş olmaları düşüncesi ile "çekişmeye değmez" diyorlar ve Meclis ile Kabine'de bulunan diğer biraderlerle toplanıp Türk Masonluğunun uykuya girmesine kendi aralarında karar veriyorlar. Bu tür bir karar için en ufak bir hakları dahi olmayan bu kişilerin, böyle bir hatayı yapışlarının nedenini, CHP içindeki Masonluk aleyhine olan cereyanın son derecede yükselmiş olmasında ve "hükûmete bile hükmeden CHP'nin karşısında durulamaz" görüşünde birleştiklerinde de aramak gerektir.

³²⁶ 1909 yılında Maşrık-ı Âzam-ı Osmanî adı altında kurulan Büyük Locanın oluşturulmasını takiben parlamento içinde Masonluğa saldırılar başlatıldığını ve bu davranışlardaki asıl hedefin ise bir kısmının Mason olduğu bilinen İrtihatçılar olduğunu, Tefvik Rüştü Aras'ın sözlerindeki anlam benzerliği yönünden hatırlamakta yarar vardır.

Hak verilebilecek tek nokta, önceden uykuya girmenin, kapatılmaktan daha akılcı bir yol olarak seçilmesidir.

Kapanış sırasında TBMM bünyesinde Mason olarak, Meclis Başkanı ile 6 Bakan ve sayıları 60 civarında milletvekili bulunmakta idi.³²⁷ Bu biraderlerin hiçbirinden ses seda çıkamayışının bir nedeni de hepsinin CHP mensubu oluşları ve kendilerini parti ile paralel görüşte olmaya zorunlu hissetmeleridir. Bu durum, Recep Peker'in 1930-36 arasındaki Genel Sekreterlik döneminde ideolojik ve örgütsel yönlerden partiye baskıcı bir tutumla egemen oluşuna bağlı olarak da yorumlanabilir.³²⁸

Niçin 'Fesih' ?

Türk Masonluğunun kendini feshetmek suretiyle faaliyetine son verdirilmesinin yerine, doğrudan hükûmetin vereceği bir kapatılma emrinin uygulanmayışının nedenini düşünmemek mümkün değildir. Bu sorunun cevabı ise, yurt içi ve dışından bakıldığında, devlet idaresi görüntüsünün bir totaliter rejim resmi çizmesine bağlı olarak bunun Atatürk'ü son derecede rahatsız edeceği endişesindedir. Durum böyle iken "kapatılmak" bu görüntüye daha da bir netlik getirecektir.

Bu konuyu incelerken Cumhuriyetin onuncu yılında dahi, yapılmış devrimleri benimsemeyenlerin çoğunlukta olduğu bir ulusu bütünleştirmek için uğraşan Atatürk'ün, seçebileceği başka bir yolun bulunmadığının akılda tutulması bir ön şarttır. Ayrıca, bütünleştirmek için uğraş verdiği, ulus mozaığının içindeki kesimlerin sorunlar çıkarmakta devam ettikleri de göz ardı edilmemelidir.

³²⁷ Suha Umur, "Türkiye'de Masonluk", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 113, s. 14.

³²⁸ 9 Mayıs 1935'teki CHP Kurultayında, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parti devleti olduğunu açıklaması ile de Atatürk tarafından "faşist" nitelikli bulunarak görevine 15 Haziran 1936'da son verilmiştir.

Tüm bu açıklananların ışığında CHP'nin tam bir oligarşiye yönelik kimselerin eline teslim edilmiş olduğunu da düşünerek değerlendirmeleri ona göre yapmak zorunluluğu da vardır. Bütün bunları kabul ettiğimize göre, günümüzden o döneme bakış açısını da ister, istemez daraltmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

1923-35 dönemi içinde, totaliter bir rejimin “kapatılma emrinin” uygulanması yerine, “kendini feshetme” şeklinin, hükûmetçe tercih ettirilmesi bağlamında yaşanmış bazı olaylar şunlardır:

-Başbakan Fethi Okyar, henüz bir yaşına girmemiş Terakkiperver Cumhuriyet Cumhuriyet Fırkası ileri gelenlerine, Atatürk'ün direktifi olarak fırkayı (partiyi) feshetmelerini bildirdiğinde olumsuz yanıt almıştır. Başbakanın: “*Ben de sizin yerinizde olsam, Cumhurbaşkanı'nın isteğini reddederdim.*” dediği³²⁹ bu olayın akla getirdiği; Atatürk'ün, ileride yasallaşacağını bildiği bir kanun ile anılan fırkanın hükûmet tarafından kapatılması yerine, daha önceden kendisini feshetmesini yeğlediğidir.³³⁰

-22 Ağustos 1927'de Selâmet Locasının İstanbul'da kurduğu İkmal-i Tahsil Cemiyetinin ardından, 31 Ocak 1928'de Ankara'da Türk Maarif Cemiyeti adı ile aynı amaçlı bir dernek daha kurulmuştu. Atatürk'ün himayesinde ve birçok Mason biraderin de aralarında bulunduğu 210 CHF'li milletvekilinin katıldığı bu derneğin açılışından bir

³²⁹ *Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*, Cilt 2. s. 143 ve Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, T. Vakfı Yay., 1999, s. 153 ve Dipnot 28.

³³⁰ Bilindiği gibi, 2 Mart 1925 günü güven oyu alamadığı için Fethi Okyar kabinesi istifa etmiştir. İsmet İnönü liderliğinde kurulan yeni hükûmet, 4 Mart 1925 günü güven oyu almasının hemen ardından, Tahrir-i Sükûn Kanun taslağını Meclis'e sunmuş ve bu taslak aynı gün yasalaşmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, karşı çıktığı bu kanun gereği olarak 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır.

süre sonra, İkmal-i Tahsil Cemiyeti Ankara'daki yeni derneğin faaliyete zarar vermemek düşüncesi ile kendini feshetti.³³¹

-Atatürk'ün yakın arkadaşı Fethi Okyar'a kurdurduğu (12 Ağustos 1930) Serbest Cumhuriyet Fırkası, zaman içinde bir muhalefet partisi hâline gelebileceği düşüncesini yaratmış ve bu durum Cumhuriyet Halk Fırkasını son derecede rahatsız etmiştir. Atatürk'ün de kendisine karşı cephe alarak, Cumhurbaşkanı olduğu hâlde Halk Fırkasından yana tutum sergilediğini gören Fethi Okyar, 17 Kasım 1930 günü partisinin feshini bildiren dilekçeyi Çankaya'ya götürmüştür. Fesih dilekçesi, Atatürk ve İnönü beraberliğinde gözden geçirilerek, metin üzerinde kelime düzeltmeleri yapıldıktan sonra Dahiliye Vekaletine (İç İşleri Bakanlığı) gönderilmiştir. Görülüyor ki, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılışında da Atatürk'ün fesih tercihinin göre davranmış olmanın yanı sıra, hazırlanan fesih dilekçesi dahi onun onayına arz edilmiştir.

-İttihat ve Terakki'nin ideolojik temeli üstüne bina edilmiş olan Türk Ocakları, kurulduğu 1912 yılından, 1930'lu yılların başına kadar ülke geneline yayılmış bir kurum idi. 24 Mart 1931 tarihinde, Atatürk, son zamanlarda faşizm beğenisi sergileyen bu örgütü, o rejimin yeşerebileceği bir ortam olarak görmüş ve Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleşmesini istediğini ifade etmiş³³² ve 10 Nisan 1931 günü Türk Ocakları Olağan Üstü Kurultayında da ülkede mevcut tüm ocakların fesih yolu ile kapatılarak tasfiye edileceği kararı alınmıştır. O günlerde

³³¹ Aynı amaçlı iki hayır derneğinden birinin diğerine nasıl zarar vereceğini anlamak kuşkusuz ki mümkün değildir.

³³² Birçok Türk Ocaklarının, kurulduğunda Serbest Fırka'ya katılması; Bandırma Türk Ocağının, yapılacak Belediye seçimleri için CHF'ninkine karşı bir liste hazırlaması; Türk Ocaklarının, Rusya'daki Türklerle ilgilenmesinde duyulan rahatsızlığın Rus Büyükelçisi tarafından iletilmesi ve daha önce belirttiğimiz Türk Ocakları ile ilgili olaylar birikiminin Atatürk'ü bu isteği dile getirmekteki hassasiyetini çok haklı göstermektedir.

gazetelerde: “Türk Ocakları infisah ediyor. Bu teşekküllerin millî bir rolü kalmamıştır. Ocakların bütün tesisat ve teşkilatı Halk Fırkasına intikal edecektir.” haberi yer almıştı.

-Bu arada Türk Matbuat Cemiyeti ile Türk İhtiyat Zabitleri Cemiyeti, Muallimler Birliği ve diğer bazı küçük dernekler de kendilerini feshetmek yolu ile kapandılar.

-5 Aralık 1934'te Türk Kadınına, milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanıyan Anayasa değişikliğinden hemen sonra (Nisan 1935) Türk Kadınlar Birliği çeşitli ülkelerin kadın örgütlerinin katıldığı “Oy Hakkı İçin Uluslararası Kadınlar İttifakı Kongresi”nin ev sahipliğini yaptıktan iki hafta sonra “Türk kadınlarının bütün kanunî haklarına sahip olmuş ve idealine ulaşmış olduğuna kanaat getirerek”³³³ fesih yolu ile kapılarını kapatmıştır.

Kapanış Sırasındaki Aktif Localar

1935 yılındaki kapanış sırasında aktif loca sayısı 31'dir. Bu sayısal doğrunun yanında loca isimlerinde bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin; 1951 yılında basılmış olan *Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi* adlı kitapta bu 31 sayısının içinde, 1934 yılında kapanmış olan Satürn Locası aktifmiş gibi gösterilirken, aktif olan La Renaissance Locasının adı görülmemekte ve Etoile D'Orient Locasının adı Türkçeleştirilerek ‘Şark Yıldızı’ şeklinde belirtilmektedir.³³⁴

³³³ Prof. Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, T. İş Bankası Yay., Ankara 1984. s. 257. Bu kongre üyeleri ile Atatürk arasında, karşılıklı iyi dilek temennileri telgrafları yollanmış ve 26 Nisan 1935 günü Kongre adına Ankara'ya gelen kırk kişilik bir heyet, öğle yemeğinde Şükrü Kaya ve eşi tarafından ağırlandıktan sonra, saat 16.30'da Atatürk tarafından kabul edilmiştir. Bkz. Orhan Topçuoğlu, *Atatürk Günlüğü, 1935*, Ankara, 1989, s. 45-47.

³³⁴ Age., s. 151-152.

Büyük Şark dergisinin, Ocak, Şubat ve Mart 1935 aylarını kapsayan 18. sayısında yayınlanmış, o yıl için seçilen Üstad-ı Muhteremler listesinin localar yönünden de en doğru bilgiyi vereceği kuşkusuzdur. 1934 yılı içindeki Satürn Locasının kapanması ve 1935 başında La Renaissance Locasının Türkiye ulusal obediyanına geçişi de bu bilgilere katılınca Apak biraderin ‘Ana Çizgileriyle Türkiye’deki Masonluk Tarihi’ kitabındakilerle tam olarak çakışan bir liste ortaya çıkmaktadır.³³⁵

1909 ile 1935 arasında Büyük Loca’ya (Maşrık-ı Âzam) bağlı olarak 65 locanın varlığı saptanmıştır. Bunlardan bir kısmı yabancı obediyanların bağılısı iken o dönem içinde Büyük Loca’ya katılanlar, diğer kısmı da yeni kurulanlardır. Kemal Apak’ın tesbitine göre, sayıları 65’i bulan bu localardan 31 tanesi 1935 yılında faaliyet hâlinde idi. Bunların 24’ü Türkçe, 6’sı Fransızca, 1’i ise Almanca çalışmaktaydılar.³³⁶

1935 kapanışı sırasında aktif olan toplam 31 Loca ve **Üstad-ı Muhteremleri** aşağıdadır:

İstanbul’da: “Muhıbbân-ı Hürriyet”, **Hüsameddin Ahmet**,
 “Vefa”, **Mehmet Ali Haşmet Kırcı**,
 “Resne”, **Cemil İpekçi**,
 “Ziya-ı Şark/Tan Işığı”, **Baba Kurbangil**,
 “Sebat”, **Cevdet Hamdi**,
 “Necat”, **Dr. İsmail Hurşit**,
 “Selâmet”, **Dr. Hüseyin K. Tunakan**,
 “Murad”, **Dr. Fahrettin K. Gökay**,
 “Aydın”, **Ferit Up**,
 “Gençlik”, **Dr. Osman Şerafeddin**,
 “Cumhuriyet Yıldızı”, **Dr. Sâni Yaver**,

³³⁵ Age., s. 138.

³³⁶ K. Apak, *Ana Çizgileri ile Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Ank., 1958, s. 138.

- “İnkılap”, **Dr.Mim Kemal Öke**,
“Özkardeş”, **Galip Hamdi**,
İzmir’de: “Güneş”, **Dr. O. Yunus**,
“Ehram”, **Refet S. Tok**,
“Merih”, **Hasan Hilmi**,
“Zuhal”, **Sami Pangoğlu**,
“Ege”, **Kemal Ş. Alanbay**,
Bursa’da: “Nilüfer”, **Osman Nuri**,
“Nar”, **Hulusi Köymen**,
Ankara’da; “Cumhuriyet”, **A. Münir Akkaya**,
Manisa’da: “Ülker”, **Kâmil Aksoy**,
Samsun’da: “Işık”, **E. Baykal**,
Gaziantep’te: “Cenup Yıldızı”, **Cafer Gün** (Bu localar çalışmalarını
nı Türkçe olarak yapıyorlardı.)
İstanbul’da: “Akasya”, **Feridun Dirimtekin**,
“Etoile d’Orient”, **Albert Saltiel**,
“Vedad”, **Jak Eseyan**,
“Réveil”, **Pier Psalti**,
“La Renaissance”, **Armand Mosse**,
İzmir’de: “Homere” **Emile Tissot**, (Bu localar çalışmalarını Fran-
sızca yapıyorlardı.)
İstanbul’da: “İstanbul”, **Emil Kralovitz**. (Bu loca çalışmasını Al-
manca yapıyordu.)
Bu durumda, kapanış sırasında aktif olan localardan 18’i 1923-
35 döneminde kurulan, geri kalan 13’ü ise 1923 öncesinde kurulmuş
olup kapanışa kadar çalışmalarını sürdüren localardan oluşmaktadır.
1923-35 arası kuruldukları hâlde çalışmalarını 1935 yılına kadar
sürdüremeyenler ise Tulû-i Hakikat, Azim, Kemal, Nevzad-ı Hürriyet
ve Saturne Localarıdır.

Kapanış Sırasında Yabancı Obediyanslara Bağlı Localar

İngiliz ve İskoç Locaları: 1935 yılında Türkiye Büyük Maşırıkına bağlı olmaksızın İstanbul'da çalışmalarını sürdüren bazı yabancı obediyans bağlısı localar bulunmaktaydı. Çeşitli belgelerde, varlıkları söylentiye dayandırılan, biri "Oriental" adlı İngiliz ve diğer ikisi "Logos" ve "Paros" adlı İskoç localarından söz edildiğine rastlanılmaktadır. Ancak, TBMM Reisi olan Kâzım Özalp biraderin kendisi ile yapılan bir konuşma sırasında, "CHP Kurultayında kabul edilen 69. maddenin İstanbul'da çalışan yabancı localar için çıkarılmış olduğunu" söylediği hatırlanınca söz konusu İngiliz ve İskoç locaları varlıklarının söylentinin ötesine geçtiği anlaşılmaktadır. Anılan Oriental Locasının kapanışı, İngiltere'deki kayıtlara göre 1949 yılına rastlamaktadır.

Bu localarla ilgili bilgi yokluğunun nedeni İngiliz Masonluğunun, Türkiye Büyük Maşırığı ile başlangıçtan beri hiçbir ilişkisinin bulunmayışı ve devamlı olarak kayıtsız davranışdır.

'Harmonia' Locası: 1935 yılında İstanbul'da aktif ve Yunan Büyük Maşırığı bağlısı olan bir loca bulunmaktadır. Eğer, Türkiye Büyük Maşırığı kapatılmamış olsaydı Yunanistan Büyük Maşırığı ile imzaladığı bir anlaşma gereği olarak Harmonia Locası, 1937 yılında Türk obediyansına katılacaktı. Bu anlaşma, aynı G. O. D. F ile olduğu gibi Paris-1927 A.M.I. Kongresinde kabul edilen "İlkeler Deklârasyonu" 5. maddesi gereği kapsamında yapılmıştı.

Harmonia Locasının o günlere pek uzak olmayan birkaç yıl öncesindeki davranışları ile La Reniassance ve Meles Localarının paralelinde yer alarak Türklük ve Türkiye karşıtı, hatta düşmanı olarak rol alması, işin bu yönü hatırlandıkça, Harmonia isminin daima esfle anılmasına neden olmuştur.

Harmonia Locası Üstad-ı Muhteremi tarafından, Büyük Üstad Muhiddin Osman Omay biradere gönderilmiş olan Türkiye Büyük

Maşrıkı'nın 25. Kuruluş Yılı'nı kutlama yazısının ilgi çekmesi gereken bazı bölümleri aşağıdadır:

Türkiye Büyük Maşrıkı Büyük Üstadına,

“Pek Münevver ve Muktedir Büyük Üstad,

Bundan yirmi beş sene evvel teessüsünü fâl-i hayr (iyi hâl, uğur sayma) addeden Harmonia Mahfeli Muhteremi mübeccel (yüce, ulu) Büyük Maşrıkınızın yirmi beş senelik hayırlı vücudunu teş'ide şitap (öncelikle kutlama) ile duyduğu haz ve meserretin (sevinç, şenlik) haddini tayinde âcizdir.

Aziz Büyük Üstad,

Harmonia Mahfeli Muhteremi bu müddet zarfında sebkedem (vâki olan, yapılan) Mason mesaisinde Büyük Maşrıkınızı kendine rehber edinmiş ve Büyük Maşrıkınızdan büyük himaye görmüş olduğunu şükranla kaydeder.

... Bu vesile ile Büyük Maşrıkınızın ve Türk Masonluğunun namını hürmetle anar ve yirmi beş sene değil nice asırlar insanlığa ve bilhassa insanlık âleminin en nefis bir cüz'ü olan bu aziz memlekete hayırlı hizmetler etmesini candan ve Varlığın Ulu Mimarından dileriz Büyük Üstad ve Aziz Kardeşler.

Harmonia Mahfeli Muhteremi Üstad-ı Muhteremi
Dr. Velicanidi ”

Şûra'nın 7 Eylül 1935 Günü Aldığı Kararlar

Yüksek Şûra, kapatılma olayının yaklaşık bir ay kadar öncesine rastlayan 7 Eylül 1935 günü bir toplantı yapmış ve yakın geleceği görerek gerektiğinde kendisine bağlı bütün ünitelerin bir süre için uykuya girmelerinin uygun olacağı kararını almıştır. Bu kararın nasıl ve ne zaman uygulanacağı ise Hâkim Büyük Âmir ve ondan sonra gelen dört görevli ile İdare Encümeninden üç üyenin birleşmesi ile kurulan bir komisyona bırakılmıştır.

Burada karşılaştığımız; aslında Büyük Maşrık'a bağlı locaların yine Yüksek Şûra egemenliğinde kabul edildiği ve alınan kararlar ilgili uygulamanın sadece Yüksek Şûra üyelerinden teşekkül ettirilecek bir komisyonca yapılacağıdır.

Anlaşıyor ki, gelecekteki kapanış gününün yakınlaştığı kanısı, Mason toplumu içinde de kaçınılmaz sonuç olarak görüldüğü için ve bir tür ön hazırlık niteliğindeki böyle bir karar alınmıştır. Bu karar ile Şûrânın, yine kendisine ait olmayan Büyük Maşrık yetki alanına uzandığı doğrudur. Ancak, “uyanışa” giden ilk adımlar için yararlanılacak başlangıcın da bu noktadan çıkarılacağını kitabımızın bir sonraki bölümde göreceğiz.

Şûra'nın bu toplantısında karara bağlanan bir diğer gündem maddesi de CHF içinde önemli yerler edinmiş iki birader olan Dr. Rasim F. Talay ile Dr. Hakkı Şinasi'nin, Yüksek Şûradan istifalarının kabul edilmişidir. Yine bu kişiler o günlerde localarına çektikleri telgraflar ile Masonluğun devamının gereksizliğine inandıklarını açıklayarak kapanış öncesinde Masonluk dışında kalmayı uygun görmüşlerdir. Olay her yönüyle, ibret verici ve yüz kızartıcıdır.

Basında “Kapanış”

Kapanış olayının hemen sonrasındaki günlerde gazetelerin çoğunda şu haber yer aldı:

“Mason teşkilâtının feshi kararı üzerine bütün Mason locaları birer birer kapanmaya başlamıştır. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya bu mesele üzerinde demiştir ki: ‘Türk Masonları kendi ideallerinin Hükûmetin esas programında dahil olduğunu görerek kendi teşkilatlarını kendileri feshetmişlerdir. Hükûmetin bu iş üzerinde hiçbir teşebbüsü ve alâkası yoktur.’”

14 Ekim 1935 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde “Türkiye Mason Locaları Emirle Kapatıldı” başlığı ile aşağıdaki haber yayımlandı:

“Dahiliye Vekaletinden verilen emir üzerine Türkiye Mason Llocalarının faaliyetine nihayet verilmiştir. Bu emir daha evvelce malûm olduğundan, tatili faaliyet kararı verilmek üzere Türkiye Üstad-ı Âzamı, Yüksek (‘Büyük’ kastediliyor) Maşrıkı toplantıya çağırmıştır.³³⁷ Türkiye Üstad-ı Âzamı olan İstanbul Emlak Bankası Direktörü Muhiddin Osman Omay, Türkiye Mason localarını yüksek makamdan aldığı emir üzerine kapadığını arkadaşlarına bildirmiştir. Bu suretle Türkiye Masonluğunun İstanbul, Bursa, Ankara, İzmir, Edirne, Muğla, Gaziantep, Adana ve diğer yerlerinde bulunan müteaddit locaları kapanmış,³³⁸ bunların emlâki Hükûmete intikal etmiştir. Türkiye’de hâlen ecnebi maşrıklarına mensup localar kalmamış, bunlar vaktiyle Türk Maşrıkına dahil olmaya mecbur edilmiş olduklarından, bu suretle son zamanlarda İtalya, Almanya ve Rusya’da olduğu gibi Mason teşkilatı memleketimizde de ilga edilmiş oluyor. Bu teşkilatın kaldırılmasını icap ettiren sebep, son furka programında kökü dışarıda bulunan teşekküllerin memleketimizde yer bulamayacağına dair olan kayıttır. Mamafih Masonlar kendi köklerinin dışarıda olmadığını, konfederasyon hâlinde idare edilen Masonluğun burada serbest, müstakil ve milliyetçi olduğunu söylüyorlardı. Esasen son zamanlarda yapılan muhtelif neşriyatta da görüldüğü üzere, Masonluk memleketimizde bir sır olmaktan çıkmıştı. Zira, Masonluk daha ziyade lâiklik ve eskiliğe karşı aleyhtarlık ve müntesipleri arasında tesanüd ve müteakabil yardımlar fikrini güden bir müessese olup, koyu taassuba aleyhtarlığından dolayı hatta dinsizlik veya milliyetsizlik isnadı altında bile bulunuyordu. Türkiye’de ulusal bir Maşrık-ı Âzamanın teşekkülü tarihi 30 seneyi müteceviz değildir. İlk önce Selânik’te İtalyan, sonra İstanbul’da İngiliz, Fransız ve Yunan locaları teşekkül etmiştir. Namık Kemal’ler, Ziya Paşa’lar o zaman bu mahfillere devam etmişlerdir.

³³⁷ Böyle bir toplantı yapıldığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Tam aksine K. Apak birader, Şükrü Kaya’nın vakit kaybetmemek konusundaki ısrarlı direktifini alan biraderlerin, Büyük Maşrık Umumi Heyetini toplantıya çağırarak bir karar alınması imkânı olmayacağı için, hazırladıkları fesih beyannamesini hemen imzalarak Şükrü Kaya’ya verdiklerini belirtmektedir.

³³⁸ Bizim saptamalarımıza göre ise kapanış sırasında Türkiye genelindeki 31 Mason locasının dağıldığı şehirler sadece; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Samsun, Manisa ve Gaziantep’tir.

Meşrutiyetten sonra da Türkiye mahfilleri teşekkül etmiştir. Türkiye Masonlarının adedi birkaç bin olup memleketimizin her sahada ileri gelen şahsiyetlerinden birçokları bu mahfillere devam etmekte idiler. Masonluk şimdiki hâlde İngiltere, Fransa, Belçika, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Amerika ve İsviçre gibi memleketlerde faaliyettedir.”

Özelikle Masonlukla ilgili bilgi sahibi kişiler ve Mason olanlarca çok açık olarak anlaşılmıştır ki, bu yazı Masonluğu bilen bir elden çıkmıştır. Kanımızca burada görünmeyen imza bir Mason olan Yunus Nadi biradere aittir. Kendisi *Cumhuriyet* gazetesinin ilk baş yazarıdır. Aynı gazetenin, ilk yazı işleri müdürü de yine bir Mason olan Kemal Sel biraderdir.³³⁹

15 Ekim 1935 tarihli *Tan* gazetesi haberi de şöyledir:

“Türk Yükseltme Cemiyeti (Franmasonlar Cemiyeti) adını taşıyan teşekkül faaliyetini tatil etmiştir. Toplantıları yasak eden emir, Türkiye Üstad-ı Âzamı, İstanbul Emlak Bankası Direktörü Muhittin Osman’a bildirilmiştir. Muhiddin Osman, Yüksek Maşrıkı toplantıya çağırılmış ve Mason localarının faaliyetlerini tatil ettiğini bildirmiştir.

Buyrultu, İstanbul’dan başka diğer ilbaylıklara da gönderilmiştir. Bu suretle Türk Yükseltme Kurumunun teşkilatının kaldırılmasını gerektiren sebep son Fırka (Parti) programında yazıldığı gibi kökü dışarıda bulunan kurulların ana yurtta yer bulmayacağı hakkındaki kayıttır.”

Kapanış Sırasındaki Mason Cemiyeti Lokalleri

1935 yılında ülkemizdeki Mason localarının çalışma yaptıkları toplantı yerleri aşağıdadır:

- İstanbul’da, Nur-i Ziya Sok. No. 25 Beyoğlu,
- Ankara’da, Havuzbaşı, Necatibey Cad. No. 1, Yenışehir,
- İzmir’de, Gazi Bulvarı civarı Akseki Ticaret Bankası üstü,

³³⁹ Kemal Sel biraderin *Türk Masonluk Tarihine Ait Üç Etüd* isimli çok ilginç ve değerli bir çalışması vardır. (Mimar Sinan Yayınları: 2, İstanbul, 1973.)

- İzmir’de, Karşıyaka vapur iskelesi karşısı Karşıyaka Kulübü binasının üst katı

- Samsun’da, Hükûmet civarı, Çakıroğlu fabrikası karşısı,

- Gaziantep’te, Dr. Saip Bey’in evinin alt katı.

Yukarıdaki ilk üç bina Mason Cemiyetine ait olup, kapanış sırasında, İç İşleri Bakanlığı emri ile Halkevleri tarafından kullanılmak üzere, eşyaları ile birlikte CHP’ye bırakılmıştı.

Kapanışın ATATÜRK ile Bağlantısı Hakkında

Aşağıda belirtilenler gibi, yaşanmış bazı olaylar ve söylenmiş sözler vardır ki, bunların geleceğin kapanış olayı için birtakım birikimleri hazırlar nitelikte olabileceği düşünülmelidir.

- Söylenti olmaktan ileri gitmemesine rağmen, “eğer doğru ise” kaydı ile, önemli olan bir olay İzmir Suikastı Sanığı, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin eski Maliye Nazırı Cavid Bey’in 26 Ağustos 1926 günkü idamından önce, yurt dışındaki Mason kuruluşlarından, elçiliklerimiz kanalı ile hayatının bağışlanması için yapılan isteklerdir.³⁴⁰ Bu tür yaklaşımları yaşamış olmanın, Masonluğu kötülemek amacı ile söylenen “kökü dışarıda” sözcüklerini doğru kabul ettirecek bir zihinsel ortam yaratmış olması da çok normaldir.

Celil Layiktez birader, *Türkiye’de Masonluk Tarihi* adlı eserinde Cavid Bey’in affı ile ilgili yabancı girişim söylentisini tutarsız bulduğunu yazmıştır.³⁴¹ Bize göre, yurt dışındaki Mason kuruluşlarından bu tür isteklerin gelmesi Masonik açıdan son derecede doğaldır. Atatürk’ün bu duyumlara hiç kulak asmaması ile birlikte Türk Masonlu-

---

³⁴⁰ Mehmet Cavid 1908 yılında Selanik’teki Perseverancia Locasında Mason olmuş ve 1915 ile 1918 arası Büyük Maşrık Büyük Üstadlığı yapmıştır.

³⁴¹ Age., Cilt 1, s. 167.

ğunun 9 yıl daha ayakta kalmasını ise, sadece onun yüceliğinde aramak gerektir.

- Atatürk'ün başında bulunduğu Millî Mücadelenin yönetici kadroları içinde çok sayıda İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi bulunmuştu. Bunların Meclis'te olanları Atatürk'ü daima rahatsız etmiştir. Onların da rahat oldukları elbette söylenemezdi, özellikle Ankara dışındaki eski İttihatçılar; Cumhuriyet hükûmetlerine ve Atatürk'e, belli bir kuşku ile bakıyorlardı.³⁴² Atatürk'ün gittikçe güçlenen otoritesinden hoşlanmadıkları açık olan bu şahıslar, hükûmet tarafından sıkı bir şekilde izleniyordu. Cumhuriyet Halk Fırkasına ve hatta Atatürk'e uzak durmayı tercih eden veya öyle olmaları hükûmetçe tercih edilen bu kişilerin, bir siyasal rekabet oluşturacak şekilde örgütlenmesinden hep endişe duyulmaktaydı.³⁴³

Fethi Okyar'ın anılarına göre; Atatürk'ün 1930 yılında kendisine yaptığı şu açıklama İttihatçılar hakkındaki kişisel görüşünü belirlemektedir:

“...bilirsiniz ki, bir İttihatçı iyi dosttur, iki İttihatçıdan korkulur, üç İttihatçı için ise iktidarı almaktan başka tatmin yolu yoktur.”³⁴⁴

³⁴² 1920'lerde İttihatçılar ile Atatürk arasındaki bu gergin havanın kaynağı şu noktalarda bulunabilir. 1- İttihat ve Terakki Cemiyetinin başarısız olacağını önceden gören ve bunun için uyarıda bulunan Atatürk, başından beri Cemiyete uzak durmayı tercih etmiş ve Cemiyet de onu benimsememiştir. 2- Millî Mücadele sırasında Cemiyetin arzusu, Atatürk'ün yerinde Enver Paşa'yı görmek olmuştur. 3-Atatürk'ün başkanlığını yaptığı Sivas Kongresi'nin (4-11 Eylül 1919) ilk üç gününü alan hazırlık faaliyeti içinde kabul edilmesi büyük zaman alan yemin metnindeki şu sözler gerginliğin derinleşmesinde hiç kuşkusuz çok etkili olmuştur: '**... İttihat ve Terakki Cemiyetinin diriltilmesine çalışmayacağıma...**' Bkz. *Atatürk'ün TBMM Açış Konuşmaları*, TBMM Basımevi, 1987, s. 29; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 491 ve s. 518.

³⁴³ Sina Akşin (Anonim), *Türkiye Tarihi*, İst., 1997, Cilt 4, s. 103.

³⁴⁴ Cemal Kutay, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Tarih Yay. İst.,1980.

Böyle bir bakış açısından izlenen İttihatçıların bir kısmının Mason oluşu ile yukarıda konu ettiğimiz İttihat Terakki Cemiyeti kapsamındaki olayların hepsinin bir “İttihatçı-Mason” köprüsünü düşündürmesi elbette ki çok doğaldır. Bu bağlamda, gelecekte Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı bir siyasi örgütün oluşturulması zemininin Mason camiası içinde hazırlanması ihtimali de akla gelmiş veya böyle bir girişimin varlığı uydurularak Atatürk’e duyurulmuş olabilir. Aslı olmayan bu tür söylentilerin, yakın geçmişteki iki muhalif parti tecrübesinin sonuçları bağlamında, CHF’ye karşı bir siyasi parti oluşumu için vaktin henüz erken olduğunu düşündüreceği de çok doğaldır.³⁴⁵ Böyle düşüncelere kapı açan asıl faktör, Masonluğun ezoterik/bâtınî özelliği dolayısıyla “kapalı” oluşunun “gizlilik” olarak algılanmasına bağlıdır.³⁴⁶ Yapılan çalışmaların her ne kadar sadece sosyal amaçlı olduğu hakkında genel bir fikir sahibi olursa da bu çalışmaların yönünde değişiklik yapılamayacağı kesinliği hususunda, Masonluğun dışından bir kişinin tam olarak inandırılması olanaksızdır. Üstelik İttihatçı-Mason köprüsünü yakından bilen bir devrimci lider için böyle bir kuşkunun akla gelmesi yadırganmamalıdır.

³⁴⁵ Bu tür asılsız söylentiler, dönemin iç ve dış şartlarının zorlaması; Türk milletinin henüz tam bütünleşmemiş ve yapılan devrimlerin yeterince benimsetilememiş olması; sürdürülmekte olunan rejimden başka bir alternatfin bulunmayışı nedeni ile CHF’nin faşist zihniyetli ileri gelenleri tarafından her fırsatta kullanılmıştır.

³⁴⁶ Masonların bu gizlilik konusundaki sorulara verdikleri yanıt; gizli değil, sadece kapalı bir kurum olduklarıdır. Bu, Masonluğun ezoterik yapısından kaynaklanan bir ifadedir ve kesin olarak doğrudur. Ne var ki; herkese ezoterizm anlatılamayacağına ve en iyi niyetliler tarafından dahi ne olup bittiği görülemeyeceğine göre bazı kimseler Masonluğu hep bir gizlilik arkasında kabul edecekler ve her gizliliğin de kötülük veya kötülükleri örtülediğini ileri süreceklerdir. Kanaatimizce Masonluğun kendi konservatif yapısının dışına çıkarak ezoterik anlayışın izin verdiği oranda dış âleme açılması şarttır.

- 1927 yılında, Türk Ocakları Başkanı ve İstanbul Milletvekili olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Atatürk'ün de bulunduğu bir törendeki nutkunda Masonluk hakkındaki duygularını şöyle dile getirmişti:

“... Kadîm ve tarihî Franmason Cemiyeti ise kendi umdeleri dahilinde mütemadiyen büyümekte, teşkilatını her tarafa yaymaktadır. Millî veya beynelmilel bir mahiyette olsun, olmasın bütün cereyanlar halk kitlesinin kalplerine ve menfaatlerine hitap ederek, onları kendilerine doğru çekiyor. ... Bunların bazıları ile tearuz (birbirine zıt olma) hâlindeyiz. Bazılarına karşı ise derunî ve samimi bir incizabımız (cezbediliş) var.”

Hamdullah Suphi'nin bu sözlerinin yarattığı ortamı gerekçe kabul eden birtakım günlük gazeteler de Masonluk karşıtı yazılar yayınlarak hiç bilmedikleri Masonluğu uydurma kurgularla ülke için kötü, dinsizlik anlayışına sahip ve kökü dışarıda bir kuruluş gibi tanıtarak halkı bunlara inandırmaya çalıştılar.

- Atatürk'ün Harp Okulunda Almanca hocası olan ve Beşinci İnönü Hükûmetinde de Maarif Vekilliği (Milli Eğitim Bakanlığı) yapan Esat Sagay'ın anılarından aktarılmış bir alıntıya göre; akşam sofralarından birinde Mahmut Esat ve diğer katılanlara Masonluk hakkında söz veren Atatürk, hocasının da bu konudaki görüşünü dinledikten sonra “*Arkadaşlarının hepsinden emin olduğunu ancak Masonluk aleyhindeki davranışlarını sürdüren Mahmut Esat'ın bu konudaki incelemeleri ile basındaki yazılarına devam etmekte serbest olduğunu, çünkü herkesin içtihadında hür olduğunu*” açıklamıştır. Atatürk'ün bu söylediklerindeki “*arkadaşlarından emin olmak*” sözcüklerinin Mason olsalar dahi güvenilirlik gibi bir tanımlamayı taşıdığı dikkat çekicidir. Atatürk'ün o akşamki sofrada sohbetinde söylediklerinin arasında, “*eğer Masonluğun memlekette millî çıkarlara zarar verecek bir hâl aldığı görülürse hükûmet tarafından derhal engellenecği*” sözleri de yer almaktadır.³⁴⁷ Bu alıntı-

³⁴⁷ *Türk Mason Dergisi*, Sayı: 75, s. 3829.

dan çok açık olarak anlaşılmaktadır ki; Atatürk, bir yandan çevresindeki Mason kişilere olan güven duygusunu dile getirirken diğer yandan onların bağlı olduğu kurumun ülke çıkarlarına zarar verecek hâle gelebileceği olasılığını da göz ardı etmediğini ifade etmiştir.

- Söylentilere göre; 1928'deki harf devrimi sırasında, İzmir localarından birinde eski harflerden vazgeçişin, gelecek nesillerin geçmişten de kopuşuna neden olacağı görüşünü savunan bir konuşma yapılmış ve kendisine bu iletildiğinde Atatürk şunları söylediği rivayeti mevcuttur:

“Masonları ilerici bilirdim, devrimleri savunacaklarına köstek olmaya başladılar. Galiba kapanmalarının zamanı geldi.”³⁴⁸

1/2 Ağustos 1933 gecesi geç saatlerde, Mahmut Esat'ın İzmir'deki Zuhul Locasını kurşunlatmasının ertesi gününde İzmir Naim Palas Otel'i'ne gelen Atatürk'e bu olay söylendiğinde alınan karşılık şudur:

“Bu ne biçim iş? Gecenin yarısında bir cemiyete silah atmak olur mu? Eğer cemiyetin faaliyeti zararlı ise kanunla kapatılsın. Silâha ne lüzum var...”

³⁴⁸ Celil Layiktez, Türkiye'de Masonluk Tarihi, Cilt, s. 166. Bir belgeye dayanmayan bu olay söylenti bazındadır. Kanımız, Masonluğu karalamak için sonradan uydurulmuş olmasıdır. Atatürk'ün 1928'deki “Galiba kapatılmalarının zamanı geldi.” sözlerini yıllar sonrasındaki davranışlarına bağlamak mümkün değildir. Masonluk hakkındaki hiçbir beyanında da böyle bir olaya değindiği saptanmamıştır. Bu bağlamda ve bu olayın irdelenmesi yönünden şu hususları da göz önünde tutmak gereklidir: 2. Meşrutiyet döneminde de harf devrimi öne sürülmüş ve çıkan tartışmalarda üç ayrı görüş grubu oluşmuştu. Bunlar; Arap yazısını Türk fonetiğine uydurmak, doğrudan Latin harflerine geçmek ve Orhun veya Uygur yazısının alınması idi. Atatürk'e harf devrimi sırasında da Latin harflerinin ulusal kültürden uzak kalmaya neden olacağını söyleyenler olmuştur. Tarihçi ve siyaset adamı Prof. Fuat Köprülü dahi bunlar arasında yer almıştır. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY Yay., İst. 2002, s. 548-549.

Eğer İzmir'deki bu olay gerçek ise bir Mason locasında böyle bir konuşmaya izin verilmiş olması, o loca yöneticilerinin de kusurlu davrandıklarının işaretidir.

- Türkiye Mason Derneğinin 1949'da yapılan kongresinde başkan Dr. M. Kemal Öke'nin bir soruya verdiği cevabın, Mason Cemiyetinin kapanışı ile ilgili bölümü aşağıdadır:

“Atatürk, Mason teşekkülü için çok büyük iltifatta bulunmuş, Ankara'daki binaya her yıl üç bin lira yardım etmişlerdir. Bu gün başımızdakiler de aynı yardımlarda bulunmuşlardır. Atatürk, memleketimizi ziyarete gelen tanınmış şahsiyetleri bu lokalde kabul ve ziyaret etmişlerdir. ‘Mason teşekkülünü Atatürk kapatmamıştır.’ Siyasi ahval o zaman böyle bir îmayı mecburi kılmıştı.”³⁴⁹

Bu alıntıda çok açık ifade edilmesine rağmen kabul edilmesinde zorluk çekilen kısım; ziyarete gelen yabancıların Atatürk tarafından kabul ve ziyaret edildiği lokal olarak kastedilen mekânın, Ankara'daki Mason Cemiyeti binası oluşudur. Kanaatimizce böyle bir şeyin olasılığı dahi düşünülemez. Her şeyden önce bir devlet başkanı kendisini ziyarete gelenleri devlet protokolu sınırları içinde kabul eder ve bu uygulama hiçbir şekilde Mason lokaline taşınmaz. Bunun dışında bir devlet başkanının ülkesine gelmiş kişileri ayrıca ziyaret etmesi diye bir usul yoktur. O ziyaretçiler, ülkesinde buldukları devlet başkanı tarafından sadece kabul edilir ve gerekli ise ağırlandırılır.

Yukarıdaki alıntıda Dr. M. K. Öke biraderin kullandığı “îmâ” sözcüğü de dikkat çekicidir. O devrin ileri gelen pek çok Mason kişilerin, dile getirilmese de kabul edilen, Atatürk'ün verdiği “kapatılma emri” niçin siyasi durumun gerektirdiği bir îmâ, yani “dolaylı söyleme” kalıbına sokulmaktadır? Yani kapatılma emri verilmemiş ama îmâ mı edilmiştir? Doğrusu, Atatürk ve Masonlukla ilgili bir soruya verilen bu cevabın tatmin edici olduğunu kabul etmek mümkün değildir.

³⁴⁹ Tamer Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, Ak Y., İst., 2003, s. 165; *Türk Mason Dergisi*, Ocak 1951, Sayı: 1, s. 13-14.

- Türk Masonluğunun yaşadığı kapanış olayı, *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi* isimli eserde, M. Kemal Öke’nin kendi sözleri ile şöyle açıklanmaktadır:

“Bu hâl Cumhurreisinin kendi insiyâkî (içgüdüsel) bir varışı mı idi? Yoksa, o vakte kadar mütemadi dedikodu karşısında, Türkiye’deki Masonluğun muhâlefete sapması endişesinden doğan ve siyasi bir mahiyet alması ihtimali dahilinde görülen ve mütemadiyen de körüklenen ilkaâta (telkin etmeye) karşı Ata’nın, mecburi olarak hasıl olan bir muvafakat ediverme zaafı mı idi? Burada aydınlanması lazım gelen ve tarihe henüz mal edilmemiş bulunan hadiseler ve vakia’lar vardır.”³⁵⁰

Bu alıntıda, Atatürk’ün “kapatılmayı” kabul ettiği açık bir şekilde belirtilmektedir. M. Kemal Öke’nin bu sözlerine göre, “kapatılma olayı” *Türkiye’deki Masonluğun muhâlefete sapması endişesi* bağlamında mecburi olarak hasıl olan bir muvafakat ediverme yani “kabul etmek zorunda kalıverme” durumuna bağlanmaktadır. Bu, M. Kemal biraderin, daha önce verdiğimiz 1949 yılı kongresinde bir soruyu cevaplarındaki “*Mason teşekkülünü Atatürk kapatmamıştır.*” açıklaması ile bariz bir ikilem oluşturmaktadır.

Varılan bu son noktaya kadar getirilmenin, gerek Masonlar arasından gerek Masonluk dışından “hazırlayıcıları” olduğu aşikârdır. Ancak, bu hazırlayıcıların kapanış kararını almış veya aldirtmiş olsalar bile “uygulanma kararını” yani son emri verebilmeleri elbette ki mümkün değildir. Burada, CHF Genel Sekreter Yardımcısı ve Ankara’daki Cumhuriyet Locasının Üstad-ı Muhteremi Münir Akkaya’nın İstanbul’daki bir biraderine yazdığı 18 Haziran 1935 tarihli mektubun metni içinde bulunan şu cümlelere göz atalım:

“... Fırkamızın programlarını tatbik sahasına çıkarırken millet ve memlekete zarar ve faidesi olan şeyleri kılı kırk yararcasına incelemekte bu-

³⁵⁰ Age., s. 153.

lunduğu meydandadır. Söylediğiniz sahada icra edilecek bir karar henüz yoktur. Ulu ve yüksek önderimizin verecekleri her türlü karar bizler için mu'tâdir. Verilecek karara intizar her hâlde hayırlı olur Üstadım.”

Buradaki son cümlelerle, konuyla ilgili kararı verilebilecek tek kişinin Atatürk olacağı ve bu karara da boyun eğileceği açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Her yönden yapılan, gerçek dışı kirletmelerle oluşturulan bıktırıcı atmosfer, onun sabır sınırlarını aşmış ve Türk Masonluğunu uyku dönemine sevk eden “fesih yolu ile kapanış” Atatürk’ün emri ile ve bizzat Masonlara yaptırılmıştır. Bu konu ile ilgili yazılı açıklama sayısının çok az olduğu da saptanmıştır.³⁵¹

Dr. Mim Kemal Öke’nin kaleme aldığı ve aldirttığı yazılı belgeler incelendiğinde, kendisinin gönül verdiği Masonluğun incinmemesi için olan çabasını görmemek haksızlıktır. Bunu yaparken Atatürk ile olan yakınlığı ve sevgisi, Türk Masonlarının Atatürk’e olan bağlılıklarını yakından bilmesi ve buna çok önem vermesi, kendisini yukarıda belirttiğimiz ikileme düşürmüş olmalıdır. Bir başka anlatım ile Mim Kemal Öke’nin bir tür “arada kalmışlık” yaşamış olması, kapanış ile ilgili açıklamalarında bir tutarsızlık sonucunu doğurmuştur.

- 1925-35 dönemi Avrupa’sında yaşanan “antimasonik” oluşumların yoğunluğunun Türkiye’deki kapanış kararını etkilemiş olacağı da düşünülmelidir. Örneğin; Locaları kapatılan Masonlara çok sert bir

³⁵¹ Dr.Mim Kemal Öke, Atatürk’ün yakın çevresinde bulunan belirli kişilerden birisidir. Bu yakınlığın filizleri, Gazi Mustafa Kemal’in 1911 yılı sonlarında, İtalyan’lara karşı savaşmak üzere atandığı, Derne Osmanlı Kuvvetleri Kumandanlığı için gittiği Tobruk’taki karargâhta boy atmıştır. Atatürk, Cumhurbaşkanlığı döneminde, Mason olduğunu bildiği Mim Kemal Öke ile Masonluk umdelerine ait sorusuyla başlayan, oldukça geniş kapsamlı bir konuşma da yapmıştır. Fuat Köprülü, Ahmet Ağaoğlu ve Hikmet Bayur’un da hazır bulunduğu bu konuşma bir akşam yemeğinde cereyan etmiştir. Bu sohbetin, ana hatlarının az bir kısmını da olsa, Mithat Gürata’nın *Atatürk ve Masonlar* isimli kitabında bulmak mümkündür.

baskı uygulayan Almanya'da, Nazi rejimi öncüleri Berlin Büyükelçimizi ziyaret ettiklerinde, Türkiye'deki Mason localalarının kapatılmasını önermişler³⁵² ve büyükelçimiz de bu Nazi önerisini hükûmete iletmiştir.

ABD'den Bir Mektup Girişimi

Türkiye'deki "kapatılma" olayını öğrenen yabancı Masonik kuruluşlardan Ana Yüksek Şûranın (Ana Yüksek Şûra, 1801 yılında ABD'de kurulmuş olan ve dünyadaki ilk İskoç riti Yüksek Şûrası için tanınmış bir niteliktedir.) Hâkim Büyük Âmiri John H. Cowles, Atatürk'e mektup yazarak, bir tür aracılık girişimine niyetlenmiştir. Bu mektubun aslı iletilmeden önce bir kopyası Türkiye Yüksek Şûrasına gönderilerek görüş alınmak istenmiş ve yanıtın olumsuz oluşu üzerine girişimden vazgeçilmiştir. Bu mektubun önem arz eden kısımları aşağıya alıntılanmıştır:

Sayın
Mustafa Kemal Paşa
Türkiye Cumhurbaşkanı
Ankara - Türkiye

11 Aralık 1935

Sayın Ekselans,
En çok takdir ettiğim ve hatırasını bir hazine gibi muhafaza ettiğim nazik olayların başında, Kahire'de bulunduğum bir sırada, ülkeme dönmezden önce Türkiye'yi ziyaret etmem hususunda tarafınızdan davet edildiğimin Mısır'daki Türkiye Büyükelçisi tarafından bana bil-

³⁵² Almanya'da kapatılan localar içinde en önemlisi Lubeck'te bulunan ve 154 yıllık bir geçmişi olan 'Zur Welt Kugel' isimli locadır. Bu locanın kapanışında, sahibi olduğu bina, eşyalarının tümü ve çevredeki arazisinin tamamı Alman Protestan kilisesine devredilmiştir. *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 15, s. 49.

dirilmesi gelir. O zamanki Büyükelçiniz kendisinin Mason olduğunu, ancak sizin Mason olmamanıza rağmen Türkiye’de Masonluğun koruyucusu olarak tanındığınızı bana söylemişti.

Bu benim için çok sevindirici bir haber olmuş ve daveti kabul ettiğimi Büyükelçiye derhal bildirmiştım, nitekim öyle olmuştur. Ne yazık ki, Ankara’ya gitmeme zaman kifayet etmemiş, sadece İstanbul’u ziyaret edebilmişim. Orada karşılaştığım fevkalâde mükemmel Masonların çok nazik ihtimamlarını görmüş ve büyük bir misafirperverlikle karşılanmışım. ... Ayrıca size karşı duydukları hayranlık ve sevgiyi gördüm ve Cumhurbaşkanlığını kabul etmekle Türkiye’ye neler yaptığınızı açıklamalarına da şahit oldum.

Bana sizin yaptığınız büyük eserleri izah ettiler, o suretle ki ben, vatanıma dönünce önce biri 200.000 üyemize, diğeri de bakanlıklara, okullara, öğretmenlere, eğitimcilere vs. hitap eden iki resmî yayın organımızla ve ayrıca ABD’de yayımlanan 8000 civarında gazete ve dergide bu konuda makaleler yayımladım.

... bu itibarla Türkiye’de Masonluğun yasaklandığını öğrenmek, benim için büyük bir sürpriz oldu. Bunun manâsını anlamam imkânsızdır.

... Kulağıma gelen söylentilere göre Türkiye’de Masonluğa yapılan itirazın sebebi, bunun milletlerarası olması ve yabancı ülkelerdeki Mason kuruluşlarla bağlantılı bulunması olmuş.

Bundan daha büyük bir yanlışlık olamaz. Masonluk, üyelerine vatansever olmayı, dürüst davranmayı, bağlı buldukları veya doğdukları yahut oturdukları ülkedeki hükûmetin kanunlarına itaat etmeyi öğretir. 1’den 33. dereceye kadar olan bütün Mason kardeşler ilk görev ve mükellefiyetlerinin kendi vatanlarına olduğunu kesinlikle bilirler.

... ABD Başkanlarının 14’ü -şimdiki dahil- Masondurlar ve hepsi temayüz, etmenin örneklerini vermişlerdir. ABD halkı, Türk Milletini kardeşçe ve samimiyetle sever ve Masonluğun Türkiye’de yasaklanması çok kötü bir propaganda olur.

...

Muhterem Başkanım, muntazam Masonluğun bulunduğu her memleketteki Masonik kuruluşun hâkim ve müstakil bir kuruluş olduğunu, kendine üstün herhangi bir kuruluşu tanımadığını size temin ederim.

...

Türk Masonluğunun yöneticileri ile vâki muhaberattan ve diğer kaynaklardan öğrendiğim veçhile, hepsinin memleketlerine ve ülkenizin başı olarak size sadık ve dürüst kişiler olduklarını biliyor ve kendilerinden çekinmek için sebep bulunmadığı, aksine onların samimi destek ve tasviplerini daima bulacağınız hususlarında size teminat verebildiğimi zannediyorum.

Böylece memleketinizdeki kardeşlerimizin ve Türkiye'deki Masonik müesseselerin iyilikseverlik, yardım, vatanseverlik ve genellikle insanlığın tekâmülü için çalışmaya devam etmelerine müsaade olunmasına delâlet etmeniz için size başvuruyorum.

HBA

John H. Cowles 33

Aslının fotokopisini 1985 yılında temin eden Hâkim Büyük Âmir Sahir Erman'ın belirttiği gibi bu mektubun gönderilmesi hâlinde ne olacağının kestirilmesi elbette mümkün değildir. Kanımızca, Türk Masonluğunun o sıralardaki yöneticilerinin görüşlerine başvurulması ve onların gösterdikleri hassasiyet bağlamında alınan karar en isabetli olanıdır. Özellikle, satır altları tarafımızdan çizilmiş kısımların taşıdığı anlamlar üzerinde düşünüldüğünde, gerçekten büyük bir yanlışın önlendiği görülmektedir. Ayrıca, mektubun gönderilmesi hâlinde “kapanış olayı” dışında kalmış Yüksek Şûranın da Büyük Locaninkine benzer bir akıbet için dikkat çekmesi ihtimali de olabirdi.

John H. Cowles'in bu teşebbüsünün bizzat mı; yoksa bir Türk Masonun isteği ile mi tasarlandığı da konunun yanıtsız kalan kısmıdır.

Atatürk'ün Masonluğa sempatisi var mıydı?

Kitabımızla ilgili çalışmalarımız sırasında, Türk Masonluğunun temelindeki taşların ikincisi olan Muhibban-ı Hürriyet Locasının 1909-34 yılları arasındaki tutanak özetlerinin bulunduğu kitabın 1925 yılına ait bölümünde şu cümleye rastladık:

“Gazi Paşa'nın tedavilerine Hayim Nahum birader gidiyor. Masonluk hakkındaki muhabbet ve hürmetlerinden bahsediyor. Gazi Paşa'nın beyanatının aynen zapta geçmesi karargir oluyor.”³⁵³

Atatürk'ün lütfettiği bu ilgiye karşılık olarak Büyük Üstad Servet Yesârî imzasıyla gönderilen şükran duyguları ile bezenmiş, 25 Mayıs 1925 tarihli mektup da belge olarak taşıdığı değer nedeniyle aşağıya alınmıştır.³⁵⁴

“Türkiye Cumhuriyeti Reis-i Âlî-i Kaderi 25 Mayıs 1925

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Efendimiz Hazretleri,

Ankara'da hizmet-i celîlelerinde bulunan Doktor Hayim Naum Efendi vasıtasıyla Türkiye Masonluğuna isâl-i selam lütfunda bulunmuş olmanızı derin bir tahassüs-ü minnetdârâne ile istihbar eden Türkiye Maşûk-ı Âzamı, hissiyat-ı samîme-i müteşekkirânesini hâkipâyî sâ-milerine arz ve ilâ ile kesb-i fahr eder.

Hayır ve faaliyete hasr-ı vücud etmiş dehaları takdis eden ve öteden beri ulü-l azmi mevcudiyetinizde yalnız vatanın işgal ve istilâdan tahlisine hizmet ve delaletle iktifa etmeyerek pek muazzez memleketimizde efkâr ve ezham batıl akide ve ananelerden kurtarmağa azmetmiş ve muvaffak olmuş bir kahraman selamlayan Türkiye Masonluğu, mukadderat-ı memleketin, yalnız büyük bir zeka ve büyük bir kalp ile değil, aynı zamanda büyük ve yorulmaz bir faaliyetle ân-be-ân mütezâyid bir azim ve gayretle halkın inkişâf ve teâlîsine hâdim bir tarika sevk edildiğini görmekte cidden bahtiyar ve müftehirdir.

Makasid-i esâsiyyesi meyanında hassaten taassup, cehâlet ve akaid-i bâtila ile mücadele gayesini takip eden Masonluk, Zat-ı riyâ-

³⁵³ *Muhibban-ı Hürriyet Mahfeli- Bir Çeyrek Asırlık Hayat 1909-1934* Alâeddin Matbaası, 1934, s. 54.

³⁵⁴ O yılların karmaşık Türkçesi ile yazılmış bu mektup metni Tamer Ayan biraderin, *Türkiye'de Masonluk Tarihi* adlı eserinden alınmıştır. Okuyucunun yapacağı inceleme için kolaylık sağlamak amacıyla, metnin aslında bulunan ve günümüzde kullanılmayan sözcüklerde Osmanlıcadaki kullanılışlarına uygun olarak düzeltmeler yapılmıştır.

set-penâhîlerinin faaliyet-i mütezâyide-i fazilet-perverîleri sayesinde sevgili memleketimizi pek yakında en muazzam hayr ve mü-kemmeliyete vasil olmuş göreceğinden emin ve mutmaindirler. Teşekkürat-ı tazimkâranemizi hâkipâyî sââmî-i riyâset-penahîlerine arz ve tekrar eyleriz, Efendimiz Hazretleri.

Reis
Servet Yesârî

Konuyla ilgili bir başka olay da 1926'da yaşanmıştır. Atatürk, Başbakan İnönü, İzmir Valisi Kâzım Dirik'in de bulunduğu küçük bir heyetle İzmir-Çeşmealtı'na gelmiştir. Heyet içinde CHP İzmir sorumlusu olan Dr. Sadrettin Kasım birader de bulunmaktadır. Kendisi, o sırada Üstad-ı Muhteremi olduğu Güneş Locası üyesidir. Konuşmaların Masonluk konusuna gelmesi üzerine Sadrettin Kasım birader "Atatürk'ün de katılması hâlinde Türk Masonluğunun çok büyük bir kuvvet kazanmış olacağını" söylediğinde aldığı yanıt şu olmuştur:

"Ben sizin çok faydalı bir teşekkül olduğunuzu, insanlık idealine büyük hizmet ettiğinizi biliyorum. Bunun için size mümkün olduğu kadar yardımcı olmak isterim. Mussolini'nin yaptığı gibi takibata uğramanıza asla müsaade etmeyeceğim. Sadece büyük vazifem itibarı ile sizin usullerini-ze tâbi olamayacağım için, aranıza katılabilmem mümkün değildir."³⁵⁵

Bu yanıtı ile Atatürk, Masonların toplantı usullerine ait detay bilgiye sahip bulunduğunu ifade etmiş ve hatta büyük görevi dolayısı ile tâbi olamayacağını söylediği bu usullerin, hiyerarşik bir düzen içinde uygulandığını bildiğini dahi açıklamış bulunmaktadır. Ayrıca, eğer kendisinin kurduğu cümle bire bir böyle ise, kullanmış olduğu "sadece" sözcüğü de çok önemlidir.

³⁵⁵ Tamer Ayan, "Türkiye'de Masonluk Tarihi", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 104, s. 21.

Cumhuriyetin öncesinde ve ilerleyen yıllarında, Atatürk'ün yakın çevresi ve mesai arkadaşları arasında çok sayıda Mason bulunmuştur. Yukarıda adı geçen ve Atatürk'e Masonluğa katılmasını teklif edebilecek kadar yakınlık içinde bulunan birader de bunlardan birisidir. Çalışma arkadaşlarının Masonluk tercihleri Atatürk tarafından daima anlayışla karşılanmış, hatta konuyla ilgili konuşmaların olduğu zamanlarda, onların incinmelerinden endişe duyduğunu dahi belirtmiştir.

Tevfik Rüştü Aras ile Celal Bayar'ın, "Masonlara karşı bir özel sempatisi ya da antipatisi olmadığını" bilmediklerini belirtmelerine rağmen³⁵⁶ Masonluğun, Atatürk'ün geniş hoşgörü sınırları içinde yer almış olduğunu hatta bunun ölçülü bir sempatiye kadar uzandığını söylemek doğrudur. Tüm sosyal konulardaki geniş bilgi ufkunun varlığı nedeniyle Atatürk'ün, Masonluk ve ilkelerinin neleri kapsadığı hakkında da derin bilgi sahibi olduğu kuşkusuzdur.

Masonların herhangi bir takibata alınmaları veya baskı altında tutulmaları gibi bir durumun yaratılmasına da izin vermeyen ve böylelikle, sanki dokuz yıl sonrasını görmüş gibi 1926 yılında Dr. Sadrettin Kasım biradere söylediği sözlerinin arkasında duran Atatürk'ün, Masonluğu sıradan bir kurum olarak görmediği kuşkusuzdur.

ATATÜRK Mason muydu?

Atatürk'ün, ancak rivayetten ibaret olan Masonluğu ile bu kuruma olan hoşgörüsünü kendisinin Masonluğuna bağlamak gibi görüşleri de kesin olarak yadsımak olanaksızdır. Ancak, elde bulunan kısıtlı sayıdaki doküman üzerinde yapabildiğimiz inceleme sonunda, Atatürk'ün Mason olmadığı yönündeki kanımız daha ağır basmaktadır.

-Bu konuda, Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın aşağıdaki sözleri ilginçtir:

³⁵⁶ Mithat Gürata, *Atatürk ve Masonlar*, s. 42,44.

“**Atatürk Mason değildi** ancak Masonlara karşı bir özel sempatisi ya da antipatisi de yoktu. O devirde Parti Grubunda, Büyük Millet Meclisinde ve Kabinede Mason olan ve olmayan kişiler vardı. Mason olan ve olmayanlar arasında aynı derecede inandığı, güvendiği kimseler vardı. Örneğin Kabinede her zaman birkaç Mason bakan bulunurdu. Bunlar Mason olduklarından değil, yeteneklerinden dolayı Kabineye girerlerdi ve Atatürk bunları ve diğer ileri gelen mevkilerde bulunan Masonları bilirdi.”³⁵⁷

Bir Mason olan Dr. Tefvîk Rüştü Aras’ın; Atatürk’ün Çanakka-
le’de ismini dünya tarihine yazdığı günlerden beri yanında olan ve Cumhuriyet hükûmetlerinde etkin görevler almış bir kişi olarak onu çok yakından tanıdığı kuşkusuzdur. Yıllar boyu bir arada bulunan iki Masonun birbiri hakkında bilgi sahibi olmaması mümkün değildir.

-Konumuza, ayrı yönden yaklaşmamızı sağlayan Büyük Üstad Muhiddin Osman Omay’ın, Türk Masonluğunun sancılar içinde kıvrıldığı 1933 yılında, Büyük Maşrıkın açılış konuşmasında söylediği şu sözlerdir:

“... ve Muhterem Reiscumhurumuz, Ulu Gazi Hazretlerinin memleketimizin iç ve dış idare ve siyaseti âliyesi ve beynelmilel siyaseti mevzuu bahis olduğu zamanlar her fırsat düştükçe, **kayden Mason olmadıkları** hâlde, felsefi ve içtimaî mesleğimizin daima mefkûre ve esaslarını ihtiva eden millî ve beşerî yüksek duygularını ve pek mutenâ sözleri ile telâkkillerini ve hususile Türk Masonluğu lehindeki cihankıymet teveccühlerini düşünürsek ne derecede mesut ve bahtiyar Masonlardan olduğumuzu takdir edersiniz. ...”³⁵⁸

- Büyük Maşrıkın 25. Kuruluş Yıl Dönümü Şöleni’nde önceki Büyük Üstaplardan Fuat Hulusi Demirelli, nutkunun son bölümündeki şu sözleri ile üzerinde düşündüğümüz konuya bir başka yönden açıklık getirmiştir:

³⁵⁷ Mithat Gürata, *Atatürk ve Masonlar*, İst., 1984, s. 42-43

³⁵⁸ *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 12, s. 10.

“... Türklük kadar yüksek olan **Gaziyi, gerçi Türk Masonluğu sinesine alabilmiş değildir.** Fakat o, Türk Masonluğunun mefkûrelerini tahakkuk ettirenlerin başındadır. Masonluğu sinesine ve bağrına o basmıştır.”³⁵⁹

-Yabancı basında çıkarılmış bazı kitap ve dergilerde de Atatürk’ün Mason olup olmadığı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin; H. C. Armstrong 1933 basımlı *Gray Wolf Mustafa Kemal* adlı kitabında Atatürk’ün Vedata Locasında Mason olduğunu ancak bu locanın atmosferinden hiç hoşlanmadığını yazmıştır.

-Yazar Benoit –Méchin de, *Mustafa Kemal ou la Mort d’un Empire* isimli ve 1954 basımlı kitabında Atatürk’ün “Vedata” isimli bir Mason Locasına katıldığını ve bu locanın havasını beğenmediğini belirtmektedir.

- E. Ramsaur da, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli* adlı eserinde yukarıda zikredilen yazarlar ile aynı fikri paylaşmıştır. Görünen odur ki, H. C. Armstrong’un yazdıkları, diğerlerinin de doğruluğuna inandıkları için referans kabul ederek ileri sürdükleridir. Ayrıca, o dönemde Makedonya ve İstanbul’da bulunan Mason Locaları arasında “Vedata” adlı bir loca yoktur.

-Jurgen W. Diener isimli yazar, yeni ve modern Türkiye’yi kuran Atatürk’ün “Risorta ve Veritas Locası” üyesi olduğuna işaret etmektedir. Oysa, “Risorta” isimli bir loca yoktur. Risorta diye belirlediği, ya Macedonia Risorta veya Italia Risorta Localarından biri olmalıdır. Italia Risorta Locası İstanbul’da olduğuna göre; bu sözü edilen, Selânik’teki Macedonia Risorta Locası olmalıdır. Bu Locaların ikisi de İtalya obediyanına bağlıdırlar. Veritas Locası ise yine Selânik’te ancak Fransa Büyük Doğusuna bağlı bir locadır. O sıralarda bu iki obediyan arasında ulusçuluk bazlı bir rekabet de mevcuttur. Bunun dışında, Macedonia Risorta Locasının 1901 ve 1923 yıllarını kapsayan üye-

³⁵⁹ *Büyük Şark Dergisi*, Sayı: 16, s. 13.

ler listesinde Mustafa Kemal'in ismi bulunmamaktadır.³⁶⁰ Bahsedilen iki locanın Yunan asıllı olan üyelerinin Yunan Büyük Doğusu bağılı olarak Macedonia Risorta-Veritas adıyla bir loca oluşturdukları bilinmektedir. Ancak bu birleşik locanın kuruluşu 1937 yılında olmuştur.

-Bir diğer çarpıcı örnek de, *Rivista Massonica* isimli ve Masonlarca muteber sayılan derginin 1 Ocak 1973 tarihindeki sayısında, üstelik Atatürk'ün resminin yanındaki şu sözcüklerdir: "Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK) 1881-1938, Modern Türkiye'nin babası – Macedonia Risorta ve Veritas Locası üyesi." Bu dergi Jurgen W. Denier'ın 1938'deki yanışını, bir de fotoğraf ekleyerek, daha büyütülmüştür. El-lerde dolaşan resimli ve tek sayfa hâlindeki, sözde belge fotokopisi de budur.³⁶¹ Yabancı yazarlarca hazırlanmış bazı farklı çalışmalarda Atatürk'ün Mason olduğu veya sadece İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olarak kaldığı ve kısa sürede bu nitelikten de sıyrıldığı belirtilmektedir. Kanımızca bu savların bulunduğu belgelerin çoğu, kendi basımlarından önceki tarihlerde yazılmış olanları referans kabul ederek hazırlanmış olmalıdır.³⁶²

-Konumuza farklı bir bakış açısını da, C. Layikteş'in *Türkiye'de Masonluk Tarihi* isimli kitabındaki Thierry Zarcone'den yaptığı bir alıntının kapsamında bulunan şu cümlelerden çıkarmamız mümkündür:

"... Tekris merasiminden sonra oturma odasında bir de silah üzerinde edilen İttihatçı yemini vardı. Küçük rütbeli subaylar, tekristen geçme-

³⁶⁰ Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilal*, İst., 1988, s. 57-62.

³⁶¹ 1974 yılında Raif Tanalı birader tarafından İtalya'dan getirilmiş olan bu tek sayfa Rivisita Massonica dergisinden çoğaltılmış fotokopidir.

³⁶² Bu konuda detay bilgi için bkz. Tamer Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, İst., 2003, s. 140-145.

den doğrudan İttihatçı yeminini ederlerdi. Bu yemin merasimi bazı Masonik ritlerden kopyalanmıştı... ”³⁶³

20 Haziran 1907’de Kolağası (Ön Yüzbaşı) rütbesine yükselen Atatürk önce Şam’daki 5. Ordu’ya ve hemen ardından da Selanik’teki 3. Ordu Erkânı Harbiyesine tayin edilmiş (Ekim 1907)ve bundan iki hafta sonra da İttihat ve Terakki Cemiyetine girmiştir.³⁶⁴ O sırada, henüz 26 yaşında ‘küçük rütbeli’ bir subaydır. Yukarıdaki alıntıda belirtilen “küçük rütbeli subaylar” bağlamında düşünersek Atatürk Masonik tekrisi yaşamadan, doğrudan İttihatçı yemini ettiyse kendisinin Mason olmadığı gerçektir. Burada kıyaslama yönünden Kolağası Resneli Niyazi akla gelecek olursa onun Masonluğunun Cemiyete katılım tarihinden daha önceye gittiği hatırlanmalıdır.³⁶⁵

-Yazar Orhan Koloğlu da, Atatürk’ün İttihat ve Terakki Cemiyetine girebilmek için Mason olmayı bir geçiş kapısı olarak kabul etmiş

³⁶³ Burada “oturma odası” olarak tanımlanan yer mabet kapısının dış kısmında kalan “parvi/bekleme odası”dır.

³⁶⁴ Daha önce de bahsettiğimiz Selanik’teki bu cemiyet; 5 Eylül 1906’da orada kurulmuş olan Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin 27 Eylül 1907’de ve merkezi Paris’te olan Terakki ve İttihat ile birleşmesi suretiyle oluşan cemiyettir. Bu yeni kurumun ismi de önce Terakki ve İttihat iken, sonradan Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin ısrarı ile İttihat ve Terakki Cemiyetine dönüştürülmüştür. Bu birleşme ile ikinci merkez olarak ortaya çıkan Selanik’teki İttihat ve Terakki Cemiyeti tamamen özerk bir konumda idi.

³⁶⁵ Sahir Erman ve Suha Umur biraderlerin *Mimar Sinan Dergisi* için ortak çalışması olan “Ünlü Masonlar”da açıklandığına göre; “Resneli Niyazi Bey ve kardeşi Eczacı Osman Fehmi ‘Mahfel-i Ekber-i Vatan-ı Mısır’ isimli locada tekris edilerek Mason olmuşlardır.” Yaptığımız araştırmalarda bu isimde bir loca bulamadık. Eczacı Osman Fehmi’nin, Mısır obediyanına bağlı olarak 1909’da kurduğu Resne locasının mühründeki “Resne Mahfeli Numro 119, Tarih-i Tesis Sene 5909, Mısır Mahfel-i Ekber-i Vatanisinin Taht-ı Riyasetinde “ sözcüklerini okuduğumuz zaman aradığımızın bir Loca adı değil de, Mısır Büyük Locası (Mahfel-i Ekber) olduğunu saptadık. Loca kurmak için daha önceden Mason olmanın şart olduğu da düşünüldüğünde iki kardeşin Masonluğu daha eski tarihlerde aranmalıdır.

olması ve tam bir “eylem adamı” karakter yapısına sahip oluşu nedeniyle; teorik olarak kabul ettiği hâlde, pratikte durağan bir kurum olarak gördüğü Masonlukla ilgisini kesmiş olması ihtimallerinden söz etmektedir. Sonuç olarak da bu ihtimallerin doğru olması hâlinde, Atatürk’ün “gayri muntazam” bir Mason olduğunun kabul edilmesini ileri sürmektedir.³⁶⁶

29 Ekim 1907 tarihinde usulü dairesinde bir törenle ve yemin ettirilerek İttihat ve Terakki Cemiyetine girmiş fakat hiçbir şekilde İttihatçılığı benimsememiş olan³⁶⁷ Atatürk’ün Mason olup, olmadığı konusunda -daha önce de belirttiğimiz gibi- tekris edilen kişinin kazandığı Mason niteliğinin devamlılığı olgusunu hatırladıktan sonra söylenecek şudur:

“Eğer İttihat ve Terakki Cemiyetine ‘usulü dairesinde’ girenken Masonik tekrisi yaşadıysa Atatürk Mason’du.” Bazı farklı anlatılar da var...

Yukarıdaki kesimde belirtilen ve doğruluğundan kuşkumuz olmayan saptamaların dışında, 40 yıl öncesinin bir “uzaktan duymaya” bağlı anısına ve bir o kadar eski anlatılmışın ikinci ağızdan nakli şeklinde Masonik çalışmalara girmiş bazı anlatımları irdelemek gerektiği kanısındayız. Bunlardan ilki, 1933 yılında İzmir’de bir akşam yemeği sırasında Atatürk’ün söylediği sözler olarak aktarılanlardır:

“Biliyor musunuz, ben de Mason oldum. Birgün Beyoğlu’nda iki arkadaşım ile geziyorduk. Bunlardan biri beni kolumdan tutup, önünden geçtiğimiz Mason Cemiyetine soktu. Hatırladığıma göre mermer merdivenlerden aşağı indik, karşımıza bir salon çıktı. Orada tanımadığım kimseler bizi oturtular, kahve ikram ettiler. Tekrar kalktık, gene merdivenden indik, gene bir salona geldik. Burası daha geniş ve kalabalıktı. Bir takım adamlar kılıçlı bir merasim yapıyorlardı. Ben gördüklerimden

³⁶⁶ Orhan Koloğlu, *İttihatçılar ve Masonlar*, 1991, s. 50.

³⁶⁷ Kâzım Nami Duru’nun *İttihat ve Terakki Hatıralarım* adlı yapıtıdan alıntı olarak; Şevket S. Aydemir, “Tek Adam”, *Remzi Kitabevi, İst.*, 1963, Cilt 1, s. 104.

hiç ama, hiç bir şey anlamıyordum. Arkadaş herhalde biliyordu. Beni kolumdan tutmuş, bir bakıma talimat veriyordu. Zannederseniz kılıçların arasından geçip, bir kitaba el bastık. Ondan sonra dışarı çıktık. İşte benim Masonluğum da bu kadar. Bu olaydan sonra bir daha ne kimseyi gördüm ne konuştum ne de o binaya gittim. Zaten şimdi o binayı bulup çıkaramam.”³⁶⁸

Bu alıntı, Atatürk'ün hizmetlisi olan Cemal Granda isimli kişinin İzmir'deki Naim Palas Otelinde Atatürk sofrasında konuyu paylaşanlardan belirli bir mesafede iken duyduklarını anlatıdır. Bu anlatı hem, 17 Kasım 1970 tarihli *Yeni Gazete*'deki bir söyleşide hem de nakledenin yazdığı *Atatürk'ün Uşağı İdim* isimli kitapta yer almıştır. Cemal Granada'nın özellikle *Yeni Gazete* söyleşisinde gazeteci Necmi Onur'a: “*Bunları anlatmakla Gazi'nin Mason olup olmadığı hakkında şüpheleri olanları aydınlattığı*” kanaatini söylemesi de hayli cüretkâr ve ilginçtir. Bu anlatılanları, Masonluk sıfatını kazanmış hiçbir biraderin; ne Masonluğa kabul ediliş ne de uykudaki bir Masonun uyandırılması törenlerinden biri kapsamında kabul etmesi mümkün değildir. Olamaz. Ancak tek ihtimal vardır o da, Atatürk'ün sofrasındakilere şaka yapmış olmasıdır.

- İrdeleyeceğimiz ikinci olay, Atatürk'ün genç bir subay olarak Şam'da bulunduğu (1905-1907) sırada Mustafa Hakkı Nalçacı biraderin Üstad-ı Muhterem olduğu bir locaya kabulü için müracaat ettiği ancak akşamları içki içtiği ve muntazam bir aile hayatı olmadığı için bu isteğin olumlu karşılanmadığı ile ilgili söylentidir. Torun Ümit Nalçacı, dedesinin sadece aile içinde kalmak üzere anlattığı bu sırrı Temmuz 1996'da açıklamıştır.³⁶⁹ Oysa, M. H. Nalçacı biraderin Şam'daki “Nur-i Dımişk” (Şam nuru) Locasının üyesi olduğu ve 11 Aralık 1909'da Üstad derecesini aldığı bilinmektedir. Bu durumda

³⁶⁸ Mithat Gürata, *Atatürk ve Masonlar*, Savaş Basımevi, s. 14-15.

³⁶⁹ Semih S. Tezcan, “Mim Kemal Öke ve Atatürk'le Diyalogu”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 109, s. 16-17.

1905-1907 arasında Üstad-ı Muhteremliği düşünülemez. Bu bağlamda torun Ümit Nalçacı'nın kastettiği, dedesinin o locaya daha sonraki yıllarda Üstad-ı Muhteremlik yaptığı olmalıdır.³⁷⁰ Ne var ki, Üstad oluşundan önce de olsa locasına yapılan bir başvurudan haberi olması da gayet normaldir. Eğer doğru ise, geçmişinde Masonluğa kabul edilmeyişi ile Cumhurbaşkanlığı sırasında çevresindeki Masonlara davranış güzelliğini, Masonlukla ilgili fikirlerindeki inceliğini ve Cemiyete parasal yardım kararını aynı çerçeveye sığdırsak görünen resim Atatürk'ün "Masonluk üstü" olduğudur.³⁷¹

Diğer bir anlatı da Atatürk'ün, dostlarından Asaf İlbaý biradere: "Asaf, beni de Mason yapın." şeklinde istekte bulunduğudur. Bunu, babasının Ankara Valisi olduğu sıralara ait bir anı olarak 1996 yılındaki bir Masonik toplantıda anlatan Nahit İlbaý biraderdir.³⁷² İlk başta bir hafıza yanılması düzeltmek gerekiyor: Asaf İlbaý biraderin Ankara'da yaptığı görevler Bayındırlık Müdürlüğü, Belediye Başkanlığı ve Bayındırlık Bakanlığıdır.

Tuhaf ve anlaşılmaz olan, Atatürk'ün -Nihat İlbaý'a göre defalarca iletlediği- bu isteğı doğrultusunda Asaf İlbaý'ın neden bir girişimde bulunmadığıdır. Eğer, İnönü veya başkalarının Ata'nın isteğini önlemek, engellemek gibi bir cüret gösterebilecekleri düşünülüyorsa bu da içi boş bir sav olmaktan ileri gidemez.

Anı olarak aktarılmış bir başka anlatı da Kâzım Nami Duru'nun, hemşehrisi olan Osman Zeki Koylan'a "Mustafa Kemal, Tevfik Rüştü

³⁷⁰Tamer Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, Ak Yay., İst., 2003, s. 116.

³⁷¹ Mahmut E. Bozkurt ve Recep Peker'in kabul edilmeyiş sonrası davranışları hatırlanmalıdır.

³⁷² Semih S. Tezcan, "Mim Kemal Öke ve Atatürk'le Diyalogu", *Mimar Sinan Dergisi* Sayı: 109, s. 15-16.

ve Fethi Okyar ile birlikte Selanik'te, İtalyan obediyanı bağılı bir lo-caya devam ettiklerini” söylemiş olmasıdır.³⁷³

Doğruluğu kabul edilirse bu anıya göre; Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün Mason olmadığını beyan etmekle gerçeği gizlemiştir. Peki ama neden? Mason olmanın devlet başkanlığı ile bağdaşmayan bir yönü mü vardır? Bir devlet adamı olarak kendi Masonluğunu rahatlıkla açıklayan Tevfik Rüştü Aras'ın, ömrünün büyük kısmını yanında geçirdiği Atatürk'ün Masonluğunu saklamasının hangi nedene bağlanabileceğini bulmak mümkün değildir.

Aklın kabul edebileceği olasılık çizgisine uzak duran ancak, aksi kanıtlanmadıkça kuşku ile bakılacak bu tür nakledilenler hep ortada duracak, belki gelecekte yenileri de bunlara eklenecektir. Önemli olan, bu tür “yakıştırmaları” Atatürk'ün granit sağlamlığındaki karakter yapısı perspektifinden değerlendirebilmektir.

Atatürk'ün Masonluğu ve ‘Kapanış’ ile İlgili Neler Söylemişler?

Şevket Süreyya Aydemir: (Atatürk hakkında çok geniş kapsamlı, ‘Tek Adam’ isimli eserin sahibi olan araştırmacı yazar.)

“Atatürk ve Masonluk konusunda kendimi fikir beyan edecek kadar bilgili görmüyorum. Atatürk için uygarlıktan başka enternasyonal olan her eyleme karşı titiz bir çekingenlik onun her tutum ve düşüncesinde görülür.”

Hikmet Bayur: (Tarihçi ve siyaset adamı, Büyükelçilik ve Bakanlığın yanı sıra toplam altı yıllık bir süre Atatürk'ün Genel Sekreterliğini yapmıştır.) Mithat Gürata biradere göndermiş olduğu mektupta, Hikmet Bayur'un açıklamaları 11 madde hâlinde sıralanmıştır. Bunlardan 6. ve 9. maddeler aşağıdadır:

³⁷³ Tamer Ayan, age., s. 166.

“6. Bildiğime göre yeryüzünde var olan locaların büyük bir kısmı, ya İngiliz Büyük Locasına veya Fransız Grand Orient’ına şu veya bu ölçüde bağlıdır. Masonluktaki zincirleme itaat, Masonları farkına varmadan İngiliz veya Fransız etkisi altına sokmaya değin gidebilir.

9. Atatürk Masonluğu, 6. maddede andığım biçimde, üyelerini etkileyebilecek, kökü veya başı dışarıda bir örgüt olduğu için yasaklamıştır.”

Dr. Tevfik Rüştü Aras: (Atatürk’ün yakın arkadaşı, 1923-38 arasında Dışişleri Bakanlığı sonra da Büyükelçilik yaptı.)

“Masonluk İngiltere ve Amerika’da hayır cemiyeti hâline gelmişti. Fransa ve İtalya’da politika ile de meşgul olurlardı. Türkiye’de de başlangıç politik istikamette olmuş, İttihad ve Terakki mensuplarının ileri gelenleri buralarda toplanıp çalışmışlardır.

... İstiklâl Harbi bitmişti ama kurulan Cumhuriyet’te, bilhassa ekonomik ve kültürel alanda yurtta yapılacak çok iş vardı. Bu hizmetlerin görülmesinde bir ekonomi ve kültür seferberliği hâlinde çalışmak gerekiyordu.

Oysa ki seneler ilerledikçe bazı aksaklıklar müşahede edilmeğe başlanmış, bazı kuruluşlar esas gayelerinden ayrılma istidadı göstermiş (Türk Ocakları), bazı kuruluşlar da istenmeyerek de olsa hizmetin gerektirdiği tempoyu aksatır olmuştur. (Mason Derneği)³⁷⁴

Celal Bayar: (Siyaset adamı ve Türkiye’nin 3. Cumhurbaşkanı.)

“Atatürk’ün Masonluğu hakkında bir bilğim yoktur. Yüzbaşılığı sırasında, Selânik’te bir locaya girmiş olduğu söylenirse de bu rivayetten ileri değildir.

Atatürk’ün Masonlara karşı bir sempatisi ya da antipatisi olduğu söylemez. 1935’te Masonların zararlı bir davranışları olmamıştır. Ancak, o zamanki siyasi iç hava birlik hâlinde bulunmanın daha yararlı olacağını göstermesi nedeniyle, bazı derneklerin faaliyetlerini tatil etmeleri uygun görülmüştü. Mason Derneğinin kapanışı da bundandır.”

³⁷⁴ Bu açıklamada kastedilene belirtmek amaçlı olarak; Türk Ocakları ve Mason Derneğinin parantez içinde yazılmalarının, Tevfik R. Aras veya Mithat Gürata biraderlerden hangisi tarafından yapıldığını kesinleştirmek mümkün olamamıştır.

Nazif Somer: (Atatürk'ün yakın arkadaşlarındandır.)

“1935'te doğuda görevli idim. Bu nedenle kapatılma hakkında hiçbir bilğim yoktur. Ancak totaliter idarelerin Masonluğa müsamahalı davranmadığı hakikati karşısında, bizdeki kapanışın da esasının idare şekli olması gerektiği kanısındayım. Mısır'da Nasır 33. dereceli Mason idi ama Mason derneklerinin çalışması onun da işine gelmedi.”

Muhittin Osman Omay: (Kapanış sırasında Büyük Maşrık Büyük Üstadı)

“Malumunuz olan olaylar ve benim bu husustaki naçiz düşüncemi iki nokta üzerinde kısaca arz edeyim.

1. Din ve mezhep ayrılıklarını, hatta millî tefrikaları dahi mucip olan tarikatlar, tekke zaviye ve dergâhların kapatılması amacını güden malum kanunun tatbikatına geçilmesini müteakip, bunun yanında Masonluk faaliyetinin, o zamanki yanlış ve sakat zihniyetlere göre, tatil edilmesi gerekir gibi, Atatürk'e bazıları tarafından yapılan tavsiyeler, o kararın alınmasına başlıca sebep olmuştur.

2. Bu olaya, o zamanki evrensel politik temayül ve hareketlerin (Almanya'da Nasyonal Sosyalizm, İtalya'da Faşizm gibi) aşırı sosyal eylemlerin de tesiri olmuştur, denilebilir. Hatta bugün dahi yobazlık, aşırı sağcılık, Faşizm ve müfrit solculuk yurdumuzda maalesef yaygın bir hâle gelmiştir. Masonluk için bugün dahi benzeri tehlikeler vardır sanırım.

O kapanış arifesinde, bunlara rağmen Atatürk faaliyetimizi bir kanun çıkartarak tatil ettirmek yoluna gitmemiş, ancak o zaman Mason olan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya birader, cemiyetimizin yöneticilerine münasip tavsiyelerde bulunarak Masonluğun kendi kendine tatil edilmesi hususunu telkin etmiştir.”³⁷⁵

³⁷⁵ Yukarıdaki alıntılarının tümü Mithat Gürata biraderin *Atatürk ve Masonlar* isimli kitabından yapılmıştır. Elinizdeki kitabın yazarı olarak, Masonluğu tanımamız ve tanıdıkça daha çok sevmemiz için bir ilk 'ışık' olan bu mükemmel insanı sevgi ve saygı ile anıyor, çıktığı uzun yolculukta Allah'ın Rahmetinin üzerine olmasını diliyoruz.

Kapanışın ardından o güne kadar Türk Masonluğu içinde yer aldığı hâlde esen rüzgâra göre yelken tutanlar da bulunmaktadır. Bu azınlığın çoğunluğu, gönüllerindeki Masonluk alevini hemen söndürerek işin içinden çıkmış ve tekrar ardına bakmamayı tercih etmiştir. Ancak rüzgârın esişinden gelecekleri için çıkar sağlamak amaçlı durum değerlendirmesi yapanlar da olmuştur. Örneğin, Mason sıfatlı oldukları hâlde aşağıdaki açıklamalarıyla kendi karakter yapılarının yanı sıra ülkemiz Masonluğunun o günlerdeki hiç de iç açıcı olmayan durumu hakkında da fikir vermesi yönünden şu alıntılar oldukça ilginçtir:

“... Masonluk faaliyetine evvelce ne için müsaade edilmişse bugün de yine o sebepten dolayı faaliyetine son veriliyor. Hükûmetin kararlarının herhangi biri üzerinde münakaşa etmeyi uygunsuz bulurum. Masonlar, daha evvel davranıp hükûmetin kararını beklemeden kendi kendilerine dağılacaklardı. Bunu yapmamakla hükûmeti güç durumda bıraktılar.”³⁷⁶

Bu sözlerin sahibi, 1933-1936 dönemi Büyük Maşrık Büyük Daimî Heyetinde, Büyük Hatip olarak görevlendirilmiş olan Avukat Sadi Rıza (Dağ) biraderdir. Ne tuhaftır ki, 1930 Daimî Büyük Heyet seçiminde ileri sürülen: “Emr-i âli böyledir.” sözlerine baş kaldıran da yine aynı Sadi Rıza biraderdir. Anlaşıyor ki, beş yıl ve Büyük Hatip seçilmek kendisini hayli garip bir şekilde değiştirmiştir. Onun bu açıklamasında kapanışın, hükûmet kararı bazında yapılmış olduğunun ifadesi de açık seçik yer almaktadır.

Dr. Salih Haşim biraderin kapanış sonrası beyanı ise şudur:

“Bence Masonluk Türkiye için çoktan tarihe karışmıştır. Belki 15., 16. Lui’ler Fransa’da kral iken Masonluğun bir manası vardı. Çünkü Masonluk istibdada, zulme ve klerikalizme (din adamları erki) karşı yapılmış bir gizli isyan teşekkülü idi. Aynı kara kuvvetlerle çarpışarak dünya milletlerinin en laiklerinden biri mevkiine çıkan Türkiye’de Masonluğun

³⁷⁶ Osman Zeki Koylan, *Türkiye’de Masonlar Arasında Sır Gibi Saklanan Bir Olayın İçyüzü, 40 Yılda Esintiler 1*, İnanış Locası, s. 34-35.

veya buna benzer herhangi bir gizli teşekkülün yeri olamazdı. Masonluk, bir din ise mevcut dinlere bile omuz silkildiği bir çağda bu gizli din sökmez. Eğer sosyal ve kültürel bir varlık ise bütün dünyada ondan çok daha önemli, çok daha kuvvetli müesseseler vücuda geldiği için yine bir faydası yoktur.

Masonluk çoktan beri yaşamıyordu. Çünkü o bir manken olmuştu. En sonunda bütün geçmişleri içine alan tarih müzesindeki yerini buldu.³⁷⁷

Durumun gösterdiği; çınarın gövdesindeki bu denli büyük çürümüşlüğü bir iç yıkımı zaten hazırladığı ve gelecek hafif bir sarsıntının da sona erişe neden olacağıdır.

Atatürk'ün Yakın Çevresindeki Masonlar

Daha önce Atatürk'ün Masonluğa sempatisinin olup, olmadığını irdelerken yakın çevresindeki Masonların varlığından ve kendisinin bu kişilere, bu nitelikleri dolayısıyla, ne denli hassas davrandığından söz etmiştik. Bu kesimde, sözünü ettiğimiz o kişilerden bir kısmının kimler olduğunu göreceğiz. Türk Masonluğunun evrimi içinde yaşadığı çalkantılarda oluşan panik bazındaki korkular nedeniyle; çok sayıda belgenin yakılarak yok edilmiş olması veya bilinmeyen yerlere saklanarak meçhul hâle getirilmesi nedeniyle, aşağıdaki bilgiler kısıtlı sayıda belgelere dayanmaktadır. Biz Atatürk'ün yakın çevresindeki

³⁷⁷ Agm., Kullanılan bu sözcüklerin sahibinin, Masonluktan hiçbir şekilde nasiplene-memiş ve bu konuda kelimenin tam anlamıyla bilgisiz kalmış olduğu kuşkusuzdur. Burada ortaya çıkan katı gerçek; böyle bir kişinin Masonluğa teklifi ile kabul edilmesinin başlangıçta yapılmış bir kusur olduğudur. Ne yazık ki, benzer örnekler az değildir.

kişilerden, Masonlukları kesin olarak bilinenleri buraya almayı daha uygun gördük.³⁷⁸

M. Edip Servet Tör (1904- Selânik, Macedonia Risorta) Gen. Kâzım Nami Duru (1.3.1906- Selânik, Macedonia Risorta), Hasan Cemil Çambel (1908'den önce Bizansio Risorta), Mithat Şükrü Bleda (3.3.1909- Selânik Macedonia Risorta), Prof. Besim Ömer Akalın (1910-Ziya-ı Şark), Nazif Somer (5.10.1910-Son locası Ankara'daki İnanış), Bekir Sami Kunduk (12.12.1910-Muhibban-ı Hürriyet), Prof. Neşet Ömer İrdelp (24.3.1911-Resne), Hüseyin Cahit Yalçın (Katılış tarihi ve Locası bilinmiyor ancak, Yüksek Şura Üyeliği yapmıştır.), Muhittin Üstündağ (18.5.1917-Ziya-ı Şark), Cevat Abbas Gürer (15.8.1918-Resne), Gen. Refet Bele (9.12.1922-Murad), Dr. Rıza Nur (24.12.1923-Murad), Yunus Nadi Abalıoğlu (31.7.1923-Murad), Dr. Fikret Takiyyeddin Onuralp (1925'te 33. dereceye yükselmiştir.), Dr. Hakkı Şinasi (1925'te 33. dereceye yükselmiştir.), Tevfik Rüştü Aras (1930'da 33. dereceye yükseltilmiştir.), Dr. Rasim Ferit Talay (1930'da 33. dereceye yükselmiştir.), M. Cemil Uybadın (1930'da 33. dereceye yükseltilmiştir.), Şükrü Kaya (11.5.1924-Resne), Lütfü Kırdar (18.12.1924-İzmir'deki Güneş), Prof. M. Kemal Öke (20.1.1925-Muhibban-ı Hürriyet), Mustafa Necati (13.2.1925-Resne), Gen. Kâzım Özalp (Selânik, Macedonia Risorta,1930'da 33. dereceye yükseltildi.), Süleyman Asif İlbaý (Selânik tekrisli ancak son Locası Ankara'daki Cumhuriyet), Hasan Saka (Aydın Locası, 1930'da 33. dereceye yükseltilmiştir.), Nevzat Tandoğan (Necat Locası, 1934'te 33. dereceye yükselmiştir.).

Yukarıdakiler, çeşitli dokümanda rastlanan ve Mason oldukları kesinlikle bilinenlerin isimleridir. Dikkat edilirse Masonluğuna rağmen Fethi Okyar'ın adı bu listede yoktur. Nedeni ise daha önce kendisinin

³⁷⁸ Buradaki bilgilerin tümü Sahir Erman ve Suha Umur biraderlerin, *Mimar Sinan* Dergilerinin çeşitli sayılarında yayımlanmış ortak çalışmalarından sağlanmıştır.

bu niteliğini kanıtlayıcı bir bilgi bulamayışımız idi. Ancak çalışmamız sırasında, Celil Layikteş'in "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile ilgili Dokümanlar (1857-1875)" başlıklı makalesinde yer alan "Doküman No. 30"da aradığımız kanıta rastladık.³⁷⁹ Bu dokümana göre, *Courrier de la Campagne, Journal de Reims* isimli Fransız gazetesinin 3 Kasım 1912 günkü baskısında "Masonluk karşıtı" olan Claude Helley isimli bir kişinin imzası ile çıkan yorum yazısında açıkladıkları arasında şunlar yer almaktadır:

"... Fransa'ya gelen ve en az 15 Mason ihtiva eden Türk heyeti aslında Grand Orient'in misafiriydiler, 'La Sincérité de Reims' Locası delegesi Lenoir birader, Osmanlıları ülkelerinde cumhuriyeti kurmaya teşvik ederek, peşinden sulhçu bir orduya sahip Avrupa Birleşik Devletlerinin kurulmasını önermişti. Paris'te ataşemiliter olan Fethi Bey bu öneriyi hemen kabul ederek 'Voltaire' Locasında 'Türkiye'de Franmasonluk, Fransa'da oynamış olduğu rolü tekrarlayacaktır.' demiştir. ..."

"... herhangi bir Paris locasında Fethi Bey'inize rastlarsanız Lüleburgaz savaş meydanındaki Franmasonluğun başarısını, Fransa'da tekrarlatmayacağımızı kendisine bildirin. ... Tanrı'nın yardımıyla ülkemizi 'gizli cemiyetler rejiminin' istibdadından kurtaracağız. ..."³⁸⁰

Bilindiği gibi; 1910 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde sivrilen birkaç subay yurt dışına gönderilmiş ve bunlardan Binbaşı Fethi Okyar da Paris'te askerî ataşe olarak görevlendirilmiştir. Fethi Okyar'ın Paris'ten kesin ayrılışı 1912'nin ilk yarısı içindedir. Yukarıda sözü edilen Osmanlı Mason delagasyonunun Reim'i ziyareti ise bu yorumun yayımlandığı gazetenin tarihinden iki yıl öncesinde yapılmıştır.³⁸¹ Dolayısıyla, anılan Masonluk düşmanı yazarın bahsettiği kişinin Fethi Okyar olduğu kesindir.

³⁷⁹ Agm, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 71, s. 15-16.

³⁸⁰ Celil Layikteş, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Cilt 1, s. 115-117'de aynı konu işlenmiştir. Ancak yapılan alıntıda farklı sözcükler kullanılmış ise de anlam aynıdır.

³⁸¹ Celil Layikteş, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Cilt 1, s 116.

Diğer taraftan, H.C. Armstrong'un 1933 basımlı *Gray Wolf Mustafa Kemal* adlı kitabındaki "Mason Makedonyalı Fethi" de Benoit-Mechin'in 1954'te yazdığı *Kurt ve Pars* isimli kitapta "Mason Makedonyalı Fethi" olarak anılan kişi de Fethi Okyar'dır.³⁸²

Döneminin Atatürk'ü Etkileyen Bazı Olayları

Cumhuriyet sonrasının iç ve dış olayları üzerinde düşünüldüğünde, Türkiye Cumhuriyeti devletinin hiç de iyi şartlar altında bulunmadığı hemen saptanabilmektedir. İç sorunlar genellikle Atatürk ile Başbakan İsmet İnönü arasındaki şu üç ana faktör ekseninde oluşmakta idi:

-Atatürk, Cumhurbaşkanı olmasına rağmen hükûmetin işlerine müdahâle etmekten uzak duramıyordu. Bu hususun, hükûmetteki bakan değişikliklerine kadar boyutlandığı dahi oluyordu. Oysaki, 1924 Anayasası Cumhurbaşkanıya bazı simgesel yetkileri tanıırken, siyasal sorumluluğu sadece Başbakan ve hükûmete ait olarak belirlemişti.

-Atatürk, Başbakan İsmet İnönü'den farklı olarak, devletçi ekonomik politikanın başarısından kuşkulu olduğu için özel girişim ve liberal ekonomiden yana bir tutumu tercih ediyordu. Cumhuriyetin ilanından itibaren geçen on üç yıla rağmen ülke düzeyinde bir ekonomik rahatlama sağlanamamış olması, onun için yadsınamaz bir üzüntü kaynağı idi.

-Hatay sorunu ile ilgili dış politika konusunda da Atatürk Hatay'ı kısa yoldan Türkiye topraklarına katabileceğine inanırken; İnönü so-

³⁸² Bazı çalışmalarda 1924-25 dönemindeki kabinede, aşırı derecede Masonluk karşıtı kişilik sergilemiş bir politikacı olan Şükrü Saraçoğlu'nun Mason olduğu ileri sürüldüğü hâlde, kısa süreli de olsa Başbakanlık yapmış olan Fethi Okyar'dan hiç söz edilmemiştir. Bkz. Reşit Ata, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mason Vekiller", *Tesviye Dergisi*, Mayıs 2002, Sayı: 55, s. 19-20.

runun daha politik bir platformda görüşmeler yolu ile ve uzun vadede çözülmesinden yana bir tutum içinde olmayı istiyordu.³⁸³

Ciddi ve önemli olan bu görüş ayrılıkları, Büyük Millet Meclisindeki milletvekilleri arasında da karşıt gruplar oluşmasına neden olduğu gibi, devletin ülke içi yapısının diğer sektörlerine de huzursuzluk olarak yansımaktaydı.

Atatürk, Başbakanı ile arasındaki gerginliğin, ülke genelinde yarattığı bu ortamdan son derecede huzursuzdu. Bütün yabancı ülkelerin dikkatle izledikleri Türkiye’de, demokratik bir iç siyaset platformu oluşturamamış olmak da, bu rahatsızlığın ayrı bir faktörünü daha oluşturmakta idi. Bu şartlar altında yaşanan olaylar, 25 Eylül 1937 tarihinde, İnönü’nün Başbakanlıktan istirahat amaçlı izin alarak ayrılması ile sonuçlanacaktır. Bu ayrılışın arkasından Atatürk’ün Celal Bayar’a hükümet kurdurması yukarıda açıklanan liberal ekonomi anlayışının önünün açılması arzusuna da bağlıdır.

Türkiye’de “demokratik bir iç siyaset platformu” yaratılması için yapılanların Atatürk’ün ulaşılacağı sandığı hedeflerin tam aksi ile sonuçlanmıştır. Bu konu ile ilgili olduğu için dönemin başlangıç yıllarına giderek çok partili Cumhuriyet anlayışı yolunda atılan ilk adımdan başlarsak özet görüntü aşağıdaki gibidir:

1924 yılında Millet Meclisindeki ilk muhâlefet partisi olarak kurulan “Terakkiperver Cumhuriyet Partisi” bir yıllık bir ömre ulaşmadan kapandı. Atatürk’ün dava arkadaşlarından çoğunun bu parti içinde yer almış olmaları, kendisine karşıt bir ortamın hazırlanmış olduğunu göstergesiydi.

1926 yılında İzmir’de Atatürk’ü öldürmek amaçlı bir suikast yapılacağı ihbarı üzerine, daha önceden kapatılmış olan Terakkiperver Fırkası milletvekillerinin bazıları ile Atatürk’ün arkadaşları Kâzım

³⁸³ Sina Akşin (Anonim), *Türkiye Tarihi*, İst., 1997, Cilt 4, s. 116-117.

Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ile Refet Bele dahi kısa süreli de olsa, tutuklandılar. Bu konuda açılan davanın sonunda bazı kişiler için idam cezaları da verildi.

CHF'nin Cumhuriyetin tek partisi oluşunu ve hatta devletle bütünleşme yolundaki yönlendirilişini "örtülemek" maksadıyla ve CHF'nin muhtaç olduğu muhâlefetin teşekkül ettirilmesi için, siyasal yönden "yumuşak bir rakip" olarak 12 Ağustos 1930'da kurulan "Serbest Cumhuriyet Fırkası" ise, yaklaşık üç buçuk aylık bir soluk almayı yaşayabildikten sonra 17 Kasım 1930 günü feshedilmiştir. Zaten bu partinin kurdurulmasındaki tek amaç, ülkede varlığı kesin olan "tek partili demokrasi" bağlamındaki totaliter görünümü bir şemsiye altına almak idi. Atatürk'ün böyle bir yönetimin başında olmaktan duyduğu huzursuzluk, 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurucusu olmasını teklif ettiği, çok yakın arkadaşı Fethi Okyar ile yaptığı bir görüşmede söylediği şu sözlerde tam bir netliğe kavuşmaktadır:

"Bu günkü manzaramız, aşağı yukarı bir diktatör manzarasıdır. Vakıa bir meclis vardır, fakat dahil ve hariçte bize diktatör nazariyle bakıyorlar."³⁸⁴

Sözü edilen her iki partinin siyaset düzeyinden kayboluşları, CHF'ye rakip olabilecekleri endişesinden kaynaklanmaktadır. Zira işin başından beri Atatürk devrimlerine karşı olan ancak hükûmet otoritesinin etkisi ile sessiz kalan, fakat homurdanmayı sürdüren toplulukların varlığı bilinmekte ve bunların bir muhâlefet partisi ekseninde bütünleşmeleri korkusu yaşanmaktadır. Kurulan her iki muhalif partinin hayata geçirilmeleri ile ülkede dinci kökenli iki isyanın çıkmış olması da bu konuda CHF'nin haklı olduğunu göstermektedir. Gerçekten de, yapılan iyileştirmelerden hoşnut olmayan gericiler,

³⁸⁴ Osman Okyar- M. Seyitdanlıoğlu, 'Fethi Okyar'ın Anıları', İş Bankası Yay., 1999, s. 98.

o partilerin politik istek ve hedefleri dışında olmasına karşın, her iki partiyi de, kendi amaçlarına alet etmeyi becermişlerdir.³⁸⁵

Bu gerici ayaklanmalardan “Şeriat Bayraklı” olarak başlayan Şeyh Said İsyanı’nın (1925) bastırılmasından sonra Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde, bu kez Kürtçülük ideolojisi bağlamındaki yöresel ayaklanmalara karşı yürütülen çete savaşları uzun süre devam ederek devlet yönetimi içinde huzursuzluk nedeni oldu. 1924 ile 1938 yılları arasında din ve Kürtçülük bazlı ayaklanmalar sayısının 18’i bulunduğu, bunlardan Menemen olayının dışında hepsinin ülkenin doğu bölgelerinde geçtiği düşünülürse genel durumun hiç de iç açıcı olmadığı kanısına varılacaktır.³⁸⁶

1929 yılında başlayan dünya ekonomik bunalımı bazı ülkelerde totaliter rejimlerin boy atmaları için uygun ortamlar hazırlamıştı. Bu bunalımın Türkiye’ye de yansması ile o ülkelerdeki birbirinden çeşitli oluşumlar; CHF ve yanlıları içinde bazı çelişkili görüşlerin “savunulan fikirler” düzeyinde ortaya çıkmasına neden olmuştu. Moskova, Roma ve Berlin’de büyümekte olan komünizm, faşizm ve Nazizm gibi doktrinlerin savunucuları olan ve ideoloji arayışındaki kişilerin, bu türden görüşlerini kabul edilir bir rejim ideolojisi hâlinde görmeleri Atatürk’ü hem üzüyor hem de uğraştırıyordu. Zaman zaman bunlara karşı koymak, durumunda dahi kalmaktaydı. Özellikle 1930 yıllarda, faşizmi benimseyen, ilkelerini savunan aydınlar ve yazarlar sayısının yükseldiği görülmektedir. Bu tırmanışta CHF’nin faşizm yönündeki özendir-

³⁸⁵ Bu dinci ayaklanmalardan ilki 1925 Şubat ayındaki Şeyh Said İsyanı’dır. CHF, bu ayaklanmaya Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gömleğini giydirmiştir. İkincisi ise; 23 Aralık 1930’da Serbest Fırka’nın kapatılmasından bir ay sonra, Menemen’de yaşanan Kubilay Olayı’dır. Bu isyan da Serbest Fırka’nın kapatılmasının dinci platformdaki reaksiyonu olarak nitelendirilmiştir.

³⁸⁶ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı, İst., 1999, s. 134.

melerinin de büyük payı bulunmaktaydı. Bir örnek olarak 23 Nisan 1930'da Türk Ocakları Merkez Binası Açılış Töreni'nde yaptığı konuşmada Hamdullah Suphi Tanrıöver'in söylediği şu sözleri gösterebiliriz:

“Faşizm, bir vatan ideali etrafında iktisadi refahı, siyasi ve içtimai ahengi tesis etmeyi düşünür... Biz faşist milliyetperverliğin dünkü (İtalya kastediliyor) galeyânında hem mazimizi hem de istikbalimizi görürüz.”³⁸⁷

1923 ile 1930 yılları arasında, demokratik özgürlüklerdeki kısıtlamalar ve ekonominin düzeltilmesi için halkı zorlayan politik tedbirler sonunda, bürokratlar ile halk kesimi arasındaki mesafe daha da açıldı. Diğer taraftan, tüm dünyada hüküm süren ekonomik sıkıntılar 1930 yılından itibaren Türkiye'de de etkilerini göstermeye başladı.

Cumhuriyetin kuruluşunun onuncu yılında dahi, yapılan devrimleri gönülden benimseyen vatandaş sayısı beklenildiği kadar çok değildi. Bu gerçek, Karaosmanoğlu'nun *Kadro Dergisi*'nin 6. sayısındaki yazısında cesurca açıklanmıştır:

“... Bazı şeylerin adı değişmekle mahiyetlerini değiştirebileceği zannı, inkılâb hareketinin, bizde, yarım yamalak kalmasına sebep olan amillerden biridir. ... Halbuki, bugün, inkılâbımızın bu onuncu yılında, hile-i şer'iyesiz şapka ve kasket giyenler, Kanun-u Medeniye'ye göre evlenip boşananlar ve yeni harflerle yazıp okuyanlar bütün Türkiye'de on bin kişiyi geçmez. Bütün Anadolu kasabalarında, Ankara'nın, İzmir'in, İstanbul'un bütün kenar mahallelerinde kadınlar sınıksız kapalıdır. Kocalarına 'şeriatçe' bağlıdır.”³⁸⁸

Görüldüğü gibi, demokratik bir siyasi ortamın oluşması için yapılan girişimlerin çoğu negatif sonuçlarda düğümlenirken yapılan iyileştirme amaçlı devrimlerin ulus kapsamındaki kabulü, benimsenmesi de istenilen düzeyde değildir. Dolayısıyla, ulus kavramının içerdiği

³⁸⁷ Age., s. 307. Bu sözler; Avrupa'da yükselen faşizm ve Nazizm gibi ideolojilerin Türk Ocaklarına sıçraması olasılığını düşündürmüş ve bu nedenle de kapatılması gerekçesini oluşturmuştur.

³⁸⁸ Tefvik Çavdar, *Türkiye'de Demokrasi Tarihi*, İmge Kit., Ank., 1999, s. 310.

önemli faktörlerden, ‘toplumun ruhsal biçimlenişi’ de henüz oluşturulamamıştır.

Atatürk, gerçek bir demokrasi için nedenli istekli olsa da; karşısına çıkan olumsuz oluşumlar ve yakın çevresinde yaratılan birtakım politik kargaşalara bağlı olan şartlar, bir taraftan rejimin totaliter bir çizgide olmasını gerekli kılarken diğer taraftan bu gerekliliğe bağlı olarak asıl arzu ettiğine hep uzak kalmıştır. Bu durumda da genç Türkiye, devamlı olarak “totaliter rejim” ile yönetilme görünümünü üstünden atamamıştır. Bunun temel nedeni, iktidarda bulunan CHF’ye uzak duran ve aralarında devrim karşıtlarının da bulunduğu halk kitlelerinin varlığı ve onlara her hangi bir tavizin verilmesinin yaratacağı büyük tehlikeler dizisidir. Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet Fırkalarının kuruluşlarını bu tür bir taviz gibi algılayan, karşı görüşteki o kitlelerin yarattıkları olaylar bu tehlikenin varlığını doğrulayan ilk göstergeler olmuştur.

İşte bu nedenlerle, Cumhuriyet hükûmetine tam bağlılığı sağlanamamış olan halk kitlelerinin bir gaye çevresinde bütünleştirilebilmeleri maksadı ile CHF’nin bir ideoloji çemberi yaratması gereğine inanıldı ve farkında olmaksızın, geleceğin oligarşi kaynaklı sorunlarının yaratıcılarına da tırmanış merdiveni hazırlanmış oldu. Asker ve sivil bürokrasisinin bel kemiğini oluşturduğu bu ideolojik yapının sınırladığı özgürlükler nedeniyle, halkın kendini yöneten tek partiye yabancılaşması ve ona kuşku ile bakışı da başlamış oluyordu ve bu durum 1945 yılına kadar sürecekti.

Türkiye Cumhuriyeti’nin doğması ve dünya milletler topluluğu içinde yerini alabilmesi için başlatılan Millî Mücadele’nin ana çekirdeği olan Mustafa Kemal, Rauf Orbay, Refet Bele, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy’dan oluşan “İlk Beşler”in köklü dostluklarının dalları, 1920 ile 1935 arasındaki zaman içinde “esen ve estirilen” politik rüzgârlar nedeniyle bir hayli hırpalanmış, hatta

kırılmıştı. Etrafında bütünleştikleri ideal zincirinin en güçlü halkaları çözülmüş olsa da baş koydukları büyük davanın temel taşları olan “İlk Beşler”in her birinin gönlünde diğerleri için içten, fakat buruk bir sevginin daima yaşadığı da kuşkusuzdur. Dönemin tarihi iyi incelendiğinde, bu kanı tam bir kesinlik kazanmaktadır.

Bütün bunlardan ayrı olarak; Atatürk, hayatını paylaşmak istediği Latife Hanım ile yürütülemeyen, mutsuz bir evliliğin derin izlerini de taşımaktaydı.³⁸⁹ Bir ulusu var ederek onun geleceğinin sorumluluğu da taşıyan “Tek Adam” aynı zamanda “Yalnız Adam” olmuştu artık.³⁹⁰

---

³⁸⁹ Yukarıda bahsedilen “İlk Beşler” ve “yürütülemeyen evlilik” konusunda Ahmet Ağaoğlu “Atatürk’ün Latife Hanım’dan ve eski silah arkadaşlarından ayrılmasını, Türkiye’nin iki büyük şanssızlığı kabul ettiğini” kendisine söyleyerek her iki olayın kişisel üzüntüsünü ifade etmiştir. Bkz. İpek Çalışlar, *Latife Hanım*, Doğan Kitap, İst., 2006, s. 346.

³⁹⁰ Atatürk’ün karakter yapısı ne kadar güçlü olsa da bu yalnızlığın bir psikolojik dağınıklığa da neden olacağı kuşkusuzdur. Süreyya Ağaoğlu’nun belirttiği gibi yakın çevresinden bazı kişilerin, bu durumu kullandıkları da olmuştur. Onların bu davranışlarını, ona en yakın olmak bencilliği dürtüsü bağlamında da değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

1923-35 Arasında Türkiye Maşrik-ı Âzamı Döneminde Kurulan ve Türk Obediyansına Katılan Mason Locaları

Loca No.	Loca Adı	Kuruluş/Katılış Tarihi ve Yeri	Diğer bilgiler
41	Aydın	21 Ocak 1923 İstanbul	İşgalde İzmir'de kapanıp, İst.da açılan Güneş Locasının Kurtuluş sonrası İzmir'e dönüşü ile İst.da kalan üyelerce açılan bir locadır. Kurucusu Cevad birader olup sonradan Albert Ferit Aseo Üstad-ı Muhteremi olmuştur.
42	Tulû-i Hakikat	8 Şubat 1923 İstanbul	1898'de Ankara'da kurulup, Birinci Dünya Savaşı sırasında kapanan İtalya obediyansından "Veritari Coneciata" Locasının uyandırılması olarak kabul edilen bu Loca 3 Ocak 1926'da usule aykırı davranışları nedeniyle kapatılmıştır. İlk Üstad-ı Muhteremi Hahamyan biraderdir.
43	İstanbul	31 Ekim 1924 İstanbul	Çalışmalarını Almanca yapmak üzere kurulan bu Locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Moris Krolovic biraderdir. Meşrutiyet sonrasında açılan, Almanya obediyansı başlısı "Die Leuchte" (Işık) adlı locanın devamıdır.
44	Ehram	31 Ekim 1924 İzmir	1909 sonrasında İzmir'de Türk obediyansında kurulan ikinci Mason Locasıdır. İlk Üstad-ı Muhteremi Dr. Esat Cimcoz biraderdir.
45	Gençlik	31 Ekim 1924 İstanbul	İlk Üstad-ı Muhteremi İbrahim Necmi Dilmen biraderdir.

46	Vedâd	31 Mart 1925 İstanbul	Çalışmalarını Fransızca yapan bir loca olarak kurulmuştur. İlk Üstad-ı Muhteremi Leon Dantes biraderdir.
47	Réveil	6 Mayıs 1925 İstanbul	Çalışmalarını Fransızca yapan bir loca olup, ilk Üstad-ı Muhteremi Darius Arditti biraderdir.
48	Cumhuriyet	15 Kasım 1925 Ankara	Bu dönemde Ankara'da kurulan ilk locadır. İlk Üstad-ı Muhteremi Cevdet Hnamdi Balım biraderdir.
49	Merih	21 Mayıs 1926 İzmir	Bu locanın İlk Üstad-ı Muhteremi Ömer Abdülkadir biraderdir.
50	Zuhâl	21 Mayıs 1926 İzmir	Karşıyaka'da kurulmuş olan bu loca özellikle fakir okul çocuklarına büyük yardımlar yapmıştır. İlk Üstad-ı Muhteremi Âkil Koyuncu biraderdir.
51	Azîm	21 Mayıs 1926 İstanbul	1932 yılı loca görevlileri seçimleri ve tüzüklerdeki değişiklikleri neden göstererek çeşitli huzursuzluklar yaşatan bu loca aynı yıl içinde kapatılmıştır. İlk Üstad-ı Muhteremi Nuri Aziz biraderdir.
52	Cenup Yıldızı	19 Kasım 1926 Gaziantep	1935 yılında, bu locadaki üye sayısı 90'lardadır. İlk Üstad-ı Muhteremi Dr. Saip Özer biraderdir.
53	Kemal	10 Aralık 1927 İstanbul	Bu loca, sonradan Tahran'a nakledilmek üzere kurulmuş, fakat çalışmalarına başlayamamıştır. Kurucu ilk Üstad-ı Muhteremi (İran B. Elçisi) Mehmet Sadık Tabatabâi biraderdir.

54	Işık	10 Şubat 1928 Samsun	Daha önce Malatya'da kurulmuş olan Işık Locası ile ilgisi olmayan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi (Samsun Polis Müdürü) Ahmet Mithat biraderdir.
55	Nevzâd-ı Hürriyet	10 Şubat 1928 İzmit	Daha önce de, 30 numara ile İzmir'te kurulup çalışmamış olan aynı isimli locanın 16 yıl sonra yeniden kuruluşu olduğu hâlde sonuç yine aynı olmuştur. İlk Üstad-ı Muhteremi Ali biraderdir.
56	Cumhuriyet Yıldızı	10 Şubat 1930 İstanbul	Kadıköy'de kurulan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Dr. Hakkı Şinasi biraderdir.
57	Saturne	10 Şubat 1930 İzmir	Fransızca çalışan bu loca 1934 yılında devamsızlıktan kapandı. İlk Üstad-ı Muhteremi Nedim Şakir biraderdir.
58	Ülker	10 Şubat 1930 Manisa	1935 yılına kadar devam zorlukları ile çalışan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi İsmail Mestan biraderdir.
59	Nilüfer	16 Haziran 1930 Bursa	Bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Memduh ... biraderdir.
60	İnkılap	8 Ekim 1932 İstanbul	Bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Cevad Abdürrahim biraderdir.
61	Ege	12 Aralık 1932 İzmir	Bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Kemal Şakir Alanbay biraderdir.
62	Homére	21 Ocak 1933 İzmir (Kuruluş: 21 Nisan 1909)	G. O. D. France bağlısı iken Büyük Maşrika katılan bu loca 14 Ocak 1935'e kadar Fransız Riti'nde çalışıp sonra İskoç Riti'ne geçti. Bu sıradaki Üstad-ı Muhteremi Akif Halil biraderdir.

63	Öz Kardeş	12 Şubat 1933 İstanbul	Bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Tunalı Mustafa biraderdir.
64	Nar	30 Ocak 1933 Bursa	Bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Hüseyin Hüsnü biraderdir.
65	La Renaissance	4 Ocak 1935 İzmir (Kuruluş: 22 Ağustos 1908)	G. O. D. France bağlısı ve Fransız ritinde çalışan bu Loca Büyük Maşrık'a katıldıktan sonra da Fransız Riti'nde çalışmaya devam etmiştir. Katılıştaki Üstad-ı Muhteremi Armand Mosse biraderdir

(K. Apak birader, Gaziantep'teki "Cenup Yıldızı Locası" tarafından 1934 yılında, Adana'da "Hale" isimli bir loca kurulduğunu ve ilk Üstad-ı Muhteremi Dr. Fazıl Halil birader olan bu locanın üç, dört toplantı sonrasında kapandığını ve Büyük Maşrık kayıtlarında bu Locaya ait bilgi bulunmadığını belirtmektedir. Bkz. *Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi*, s. 121)

1923-35 Dönemindeki Büyük Üstadlar

1921-1925 Dr. Besim Ömer (Akalın)

1-1927 Mehmet Servet Yesârî

Dr. Fikret Takiyeddin (Onuralp)

1-1930 Mustafa Edip Servet (Tör) (İncelemeler sırasında, Türk Masonluğu ile ilgili dokümanın hemen hepsindeki Büyük Üstadlar sıralamasında, bu dönemde ikinci isim olarak, sanki bir süre sonra Büyük Üstadlığı devralmış ve dönemi tamamlayamamış gibi Mehmet Servet Yesârî ismine rastlanılmaktadır. Bu, 1927-30 dönemi Büyük Üstad Yardımcısı olarak görevli bulunan Kenan Ömer (Öner)'in ayrılması ile M. Servet Yesârî'nin bu göreve getirilişinin; ilk olarak F. Çeltikçi birader tarafından yanlış algılanmasından, diğer yazarların da onun listesini aynen almalarından kaynaklanmaktadır.)

1930-1933	M. Servet Yesârî Dr. Mim Kemal (Öke) Prof. Mustafa Hakkı (Nalçacı)
1933-1936	Muhittin Osman Omay

Dr. Besim Ömer (Akalin): (1862-1940) Askerî Tıbbiye mezunudur. Tıp Fakültesi Dekanlığı ve Darülfünun Rektörlüğü yapmış olup, Kızılay'ın canlandırılması, Çocuk Esirgeme Kurumunun ve Verem Savaş Derneğinin kurulmasında büyük emeği geçmiştir. Beş ve altıncı dönemlerde milletvekilliği yapmıştır.

Mehmet Servet Yesârî: (1873-1943) Hukuk mezunudur. Selanik'te İttihat Terakki ve Masonluğa girmiştir. 1924 yılında seçildiği Büyük Üstad'lık görevinden 1925 yılında istifa etmiştir. 1930-33 dönemi için yeniden Büyük Üstad seçilmiş ise de seçime siyasetin karıştırılmış olması nedeniyle istifa ederek görevinden ayrılmıştır. Dürüstlüğünün yanı sıra sert karakter yapısı ile tanınmıştır.

Dr. Fikret Takiyeddin (Onuralp): (1887-1946) Millet vekilliği yapmış olup 1925'te Servet Yesârî'nin istifası üzerine Büyük Üstad olarak seçilip o dönemi tamamlamıştır. 1928 yılında "Yavuz-Havuz Davası" suçlusu olarak cezalandırılmış ve Cemiyetten kaydı silinmiştir.

Mustafa Edip Servet (Tör): (1881-1960) Mondros Mütarekesi sonrasında subaylıktan istifa ederek, Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk'ün yanında yer almıştır. Milletvekilliği yapmış ve döneminin tamamını Büyük Üstad olarak sonuçlandırmıştır.

Dr. Mim Kemal (Öke): (1884-1955) Askerî Tıbbiye mezunudur. Osmanlı Dönemi ve Kurtuluş Savaşı sıralarında görevler almıştır. Siyasetin karıştırıldığı 1930-33 dönemi seçimlerinin getirdiği yönetimin istifasından sonra Ekim 1930'da Büyük Üstad seçilerek 1932 yılında Mareşal F. Çakmak tarafından uyarılana kadar bu göre-

vi yürütmüştür. Milletvekilliği de yapmış ve çok sayıda tıp doktorunun hocası olmuştur.

Prof. Mustafa Hakkı (Nalçacı): (1882-1953) Askerî Tıbbiyeden mezun olmuş ve İstanbul Fen Fakültesinde dekanlık yapmıştır. Mim Kemal (Öke) 1932'de istifa edince Büyük Üstadlık görevini üstlenmiş ve 1930-33 dönemini sonlandırmıştır. 1946 yılında yürürlüğe giren Cemiyetler Kanunu kapsamında Mason Derneğinin yeniden kurulması için büyük emek vermiştir.

Muhittin Osman Omay: (1891-1985) Genç yaşta askerlikten ayrılıp bankacılığa yönelmiştir. Özellikle 1934 ve 1935 yıllarındaki Masonluk karşıtı cereyana göğüs germiş bir kişidir. Büyük Üstadlık görevi 1935 kapatılma olayı ile sona ermiştir. 1948 yılındaki Uyanış sonrası çalışmalarda da aktif olmuş ancak 1965 olaylarının ardılı olarak kurulan "Türkiye Büyük Mason Mahfili" üyesi olmayı seçtiği için Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Derneği ile ilişkisi kesilmiştir.

Dönem İçinde Yüksek Şûrâ Hâkim Büyük Âmirleri

1917 - 1926 yılları: Dr. Mehmet Ali

1926 - 1928 yılları: Dr. Fikret Takiyeddin Onuralp

1928 – 1931 yılları: Fuat Hulusi Demirelli

1931 – 1933 yılları: Servet Yesârî, Kaymakamı

1933 yılı Mustafa Reşat Mimaroglu: (Bu göreve seçilen M. R. Mimaroglu yapılan seçimden habersiz olduğunu ve Devlet Şûrâsı Reisi (Sayıştay Başkanı) olarak görev yaptığı Ankara'da ikamet etmek durumunda bulunduğunu belirterek verilen bu görevden affını istemiştir. Uzun bir süre yeni Hâkim Büyük Âmir seçimi yapılmamış ve anılan görev Ağustos 1933 sonunda yapılacak seçime kadar yardımcı-sı Nurettin Râmih tarafından yürütülmüştür.)

1933 – 1936 yılları: Dr. İsmail Hürşit Gün

1923-1935 Zaman Diliminin Önemli Olayları

24 Temmuz 1923: Lozan Barış Antlaşması imzalandı.

29 Ekim 1923: Cumhuriyet ilan edildi ve Atatürk, Cumhurbaşkanı seçildi.

3 Mart 1924: Hilâfet kaldırıldı ve Tevhîd-i Tedrisat Kanunu çıkarıldı.

20 Nisan 1924: 1924 Anayasası kabul edildi.

1924: CHF içinde İ. İnönü ve R. Peker'in başını çektiği sertlik yanlıları ile Fethi Okyar'ın lideri olduğu ılımlılar arası gerginlikler yaşanmaktadır.

17 Kasım 1924: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu.

13 Şubat 1925: Şeyh Sait Ayaklanması başladı.

4 Mart 1925: Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edildi.

15 Nisan 1925: Şeyh Sait Ayaklanması bastırıldı.

3 Haziran 1925: Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamına sokulmak suretiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı.

25 Kasım 1925: Şapka Kanunu kabul edildi.

30 Kasım 1925: Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu kabul edildi.

17 Şubat 1926: Türk Medeni Kanunu kabul edildi.

14 Haziran 1926: İzmir'de Atatürk'e yönelik bir suikast girişimi ortaya çıkarıldı.

10 Nisan 1928: 1924 Anayasası'ndaki "Devletin resmî dininin İslâm olduğu" hükmü kaldırıldı.

1 Kasım 1928: Yeni Türk Alfabesi kabul edildi.

1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Bunalımının etkisindeki Türkiye'de de 1930'lu yıllar ekonomik sıkıntılar içinde geçiyordu. Ancak, bu yıllarda Türkiye'nin sanayileşme yolunda başlattığı atılımın büyük hızla ilerlediği de bir gerçektir.

12 Ağustos 1930: Fethi Okyar, Atatürk'ün isteği üzerine, "Serbest Cumhuriyet Fırkası"nı kurdu.

17 Kasım 1930: Serbest Cumhuriyet Fırkası kendini feshetti.

23 Aralık 1930: Menemen'de gerici ayaklanma sonucu Teğmen Fehmi Kubilay şehit edildi.

1931: Mançurya'yı işgal etmiş olan Japonya Çin'e de saldırdı.

10 Nisan 1931: Türk Ocakları, Olağanüstü Kurultay yaparak, kendini feshetti.

19 Şubat 1932: Cumhuriyet Halk Fırkası ilkeleri doğrultusunda çalışmak üzere, Halkevleri kuruldu.

1932: Türkiye 'Milletler Cemiyeti'ne girdi.

1933: "Bozkurt" amblemi altında Millî Türk Talebe Birliği kuruldu.

1933: Almanya ve Japonya, Milletler Cemiyetinden çekildiler.

1933: Türkiye'nin 1930 başından beri içinde bulunduğu ekonomik politika arayışında, devletçiliğe ağırlık verildi.

1934: Balkan Paktı oluşturuldu.

21 Haziran 1934: Soyadı Kanunu kabul edildi.

5 Aralık 1934: Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı.

Nisan 1935: Türk Kadınlar Birliği kendini feshetti.

Bu Dönemdeki Cumhuriyet Hükûmetleri

30/10/1923 ile 22/11/1924 arası 1. ve 2. İsmet İnönü Hükûmetleri,
22/11/1924 ile 3/3/1925 arası Fethi Okyar Hükûmeti,
4/3/1925 ile 1/11/1937 arası 3. , 4. , 5. , 6. ve 7. İsmet İnönü Hükûmetleri.

Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları

1925: Fransa'da Masonluk Karşıtları Birliği kuruldu.

1925: İtalya'da faşistler tarafından Masonluk Karşıtları Birliği kuruldu.

1926: Fransa'da Komünist Parti üyelerinin Mason olmaları yasaklandı.

1927: İspanya'da bazı eyaletlerde Mason toplantıları yasaklandı.

1927: İskoçya'da presbiteryan kilisesi üyelerinin Mason olmalarını yasakladı.

1927: İngiltere'de metodist kilise üyelerinin Mason olmalarını yasakladı.

1930: Avusturya-Viyana'da Masonluk karşıtı kongre yapıldı.

1930: İrlanda Katolikleri tarafından çok sayıda Masonluk karşıtı doküman bastırıldı.

1931: Portekiz'de Masonluk yasaklandı ve Büyük Üstad hapsedildi.

1933: Ortodoks kilise Masonluğu mahkûm etti.

1933: Nazi Almanyasında, 1945 yılına kadar sürecek olan Mason localarının kapatılması ve mallarının haczedilmesi olayları başladı.

1935 : Fransa parlamentosunda Masonluk karşıtı bir grup kuruldu.

1935: 10 Ekim'de Türkiye Büyük Locası kendini feshetti.

IV. BÖLÜM

1935 - 1948 UYKU DÖNEMİNDE TÜRK MASONLUĞU

Bir Düzeltme Yazısı ve Sonrası

Aşağıdaki metin, Fransa'nın ünlü haftalık dergilerinden *Illustration*'un³⁹¹ 1935 yılı Kasım ayı başında çıkan sayısında; Türkiye'deki Mason Localarının, hükûmetin çıkardığı bir kanun ile kapatıldığını bildiren haberin yarattığı huzursuzluk nedeniyle, Türk Mason Cemiyetinin söz konusu dergiye gönderdiği düzeltme yazısıdır:

“Bay Direktör,

9 Kasım 1935

Illustration'un Kasım 1935 tarihli sayısında ‘Türkiye’de Mason Localarının Feshi’ başlığı altında, Türkiye’de bütün Mason localarının feshi ve mallarının ellerinden alınmasına dair ani bir kanunun kabul edildiği bildirilmektedir.

Uygun bulduğunuz takdirde, bu mektubumuzu muhterem ve çok takdir edilen mevkutanızda (sürelî yayını) yayınlanmak üzere göndermekle isti’cal (acele etmek) etmekteyiz.

---

³⁹¹ Birçok belgede aylık olarak belirtilmiş olan bu dergi aslında haftalık olup, 1843’te kurulmuş ve dünya olaylarına yer vermesi bakımından çok değerli bir kaynaktır.

Memleketin sosyal gelişmesini, Cumhuriyetçi Türkiye'yi yöneten çok büyük ilerlemeleri göz önünde tutarak Türk Mason Cemiyeti, bu hususta hiçbir kanun olmaksızın faaliyetini durdurmayı ve bütün mallarını, halkın kültürel ve sosyal kalkınmasına çalışan Halkevleri örgütüne hibe etmeyi uygun bulmuştur.

Bay Direktör, en iyi dileklerimizi kabul etmenizi dileriz.”

Kapanışın, hükûmetin çıkardığı bir kanun ile yapılmadığı doğrudur. Ancak olayın, Fransa'da çıkan dergide verilen haberin, Türk hükûmetinin çıkardığı bir kanuna bağlanmasının, ülkemizin o dönem yöneticilerinde belirgin bir rahatsızlığa neden olduğu da ayrı bir gerçektir.³⁹² Bu rahatsızlığın yaşandığı düzeylerin ise CHP ve onunla bütünleştirilmiş hükûmet olduğu kuşkusuzdur. Bunun asıl nedeni, birkaç yıl geriye bakıldığında totaliter rejimler yönetimindeki ülkelerde Mason Derneklerinin kanun veya benzeri emirlerle kapatıldığıdır. Yani, bir rejim benzetmesi olasılığına, daha başka nedenler oluşturmak Türkiye için çok önemlidir.

Bu düzeltme yazısı da İstanbul'daki bazı Mason idarecilerin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya birader tarafından Ankara'ya çağırılması ve Ankara'da bulunan bazı biraderlerin de katılması suretiyle yapılan bir toplantıda, Şükrü Kaya'nın gözetiminde hazırlanmış ve adı geçen dergiye gönderilmiştir.³⁹³

³⁹² Gönderilen bu düzeltme yazısı, anılan haftalık derginin 11 Kasım 1935 sayısında yer almış ve İstanbul, Ankara ve İzmir'deki lokallerin geri alınması amacıyla, 15 Kasım 1954 tarihli olarak Yargıtay'a verilen temyiz lâyihasında delil niteliğinde kullanılmıştır. Bkz. Suha Umur, “Yargıtaya Verilen Temyiz Lâyihası”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 24, s. 61.

³⁹³ Bu düzeltme yazısının hazırlanması için yapılan toplantı sırasında Şükrü Kaya, Halkevlerine teslim edilecek mallarla ilgili işlemin bir an önce yapılmasını tekrarlayınca, orada bulunan M. Reşat Mimaroğlu birader şu cevabı vermiştir: “Devr ü hibe edilecek malların mutasarrıfı ve söz sahibi, Cemiyetin Umumi Heyeti ve onun kararı ile İdare Heyeti olması iktiza eder. Bu hususta heyetten bir karar

Baskı altında olsalar dahi, bu mektubu hazırlayan kişilerin, kendi doğrularından vazgeçivermelerini, birer kusur olarak görmek mümkündür. Ancak, yadsınamaz bir gerçek de Türk Masonluğu adına alınan bu “zorlama kararlarda” imzaları bulunan kişilerin de, dönemin yarattığı şartların ve yaşanmış olayların etkileri altında oldukları ve karşı davranış tutumlarının hiçe sayılacağıdır. Dolayısıyla, gelecekte Türk Masonluğu ile ilgili olarak yapılacak araştırmalarda, bu hususun dikkate alınmasında yarar bulunacağı kuşkusuzdur. Suçlamadan önce, içinde bulunulan ortamın oluşturduğu düzenin, kişileri ne türlü zorluklarla karşılaştırdığını anlayarak, değerlendirmeler yapmak gerçeğe daha yakın olabilmektir. Bu önemli noktayı, kendi görüşüne göre, odakladığı gerekçesi ile Suha Umur biraderin “Türkiye’de Masonluğun 1935-1948 Uyku Dönemi” başlıklı makalesinden bir bölümü aynen aktarıyoruz:

“İdarecilerin kapanmayı önlemek için bir gayret sarf etmedikleri, bu gayreti devletin yüksek mevkilerinde bulunan Masonlardan beledikleri anlaşılmaktadır. Kanaatimce, başta Şükrü Kaya kardeş olmak üzere bu kardeşler ellerinden geleni yapmışlardır. Kapanışı önleyememişlerdir ama bunu en az zarar verecek bir şekilde, kanun vs. çıkartmadan yaptırmışlardır.”

“Umumî heyetçe” (genel kurul) alınmış bir karar gereği olmayıp, öylesine verilmiş bir beyanname ile Mason cemiyetinin kendisini feshetmesinin, hukuksal nitelikli bir fesih kapsamına girmeyeceği gerçektir. Bu nedenle, olay bir tür feshetme görünümü ile gölgelenmiş olan “faaliyet durdurmaktan” ibarettir. Fransızca olan aslının tam

---

alınmadan başka türlü muamele yapılmasının kanuni mevzuata uymayacağı tabiidir, bu yola gidilmelidir.” Bu gösterilen yasal yolun zaman alacağı gerekçesi ile malların öncelikle teslimi Bakan Şükrü Kaya tarafından ısrarlı bir şekilde tekrar edilmiş ve sonra da hazırlanan düzeltme yazısı metni, toplantıya çağırılmış bazı biraderlerce imzalanmıştır. Bkz. *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi*, Anonim, Tan Matb., 1951, İst., s. 154.

tercümesi yukarıda verilen düzeltme mektubunda yapılan açıklamada da kapatılma olayı, cemiyetin “faaliyetini durdurma” sözcükleri ile tanımlanmıştır.³⁹⁴ Metnin hazırlanması direktifini veren hükûmet yetkililerince bu tanımlamanın yeterli bulunmuş veya üzerinde durulmamış olması da ilginçtir. Uygun bulunacak ortam yaratıldığında, nasıl olsa tekrar açılacak bir kurumun kapatılışı sırasında, gelecek için bir tür esnekliğe göz yumulmuş olduğu duygusuna kapılmamak elde değildir. Sonuç olarak yaşananlar, Türk Masonluğunu maddi ve manevi yönlerden yaralamıştır. Ama bu kurum “tüzel kişiliğini” kaybetmeksizin, soluk almayı güçlükle de olsa sürdürebilecek bir durumda bırakılmıştır.

Kapanışın kaçınılmazlığı görüldüğünde bunu bir kanuna bağlı yapmaktansa gelecekte yeniden uyanış için kolaylık olması düşüncesi ile kendini feshederek, sadece bir faaliyet durdurmak cihetine gidilmiş olmasının en doğru seçenek olduğu kuşkusuzdur. İç yapısında da sıkıntıları olan Mason Cemiyeti mensuplarının durumu böyle değerlendirmeleri kuşkusuz normal ve Cemiyetin geleceği için ferahlatıcıdır. Ancak, kendini fesih yolunun Mason Cemiyetine tanınmış bir ayrıcalık olarak kabulü ve özellikle devrin hükûmeti içinde yer almış Masonlar için bu sözde “ayrıcalık tanıma” düzmecesinden pay çıkarmak yersizdir. Zira, bundan önceki bölümde de zikredildiği gibi, 1931 yılından itibaren faaliyetine son verilmek istenen cemiyetlerin çoğuna, CHF güdümlü hükûmetlerin değişmez önerisi, genellikle

³⁹⁴ Her ne kadar bazı Mason araştırmacı ve yazarlar bu olayın Mason üst makamlarınca “loca çalışmalarının durdurulması” veya “uykuya giriş” şeklinde nitelendirilmesinin “kapatma veya kapatılma” sözcüklerine tercih edilmesinin doğru olduğunu savunuyorlarsa da araştırmalarımızın sonucu olarak bunu kabul edebilmemiz olanaksızdır. Bize göre, 1935 yılında Türk Masonluğu, CHF güdümlündeki hükûmet tarafından kapatılmıştır. Ancak aceleye getirilerek yasal olmayan bir fesih şekli ile yapılması, büyük bir tenkit düzeyi oluşturmuş olsa da, bu durum 1948 yılındaki “uyanış” sonrası olayların bazılarında yarar sağlayacaktır.

kendilerini fesih yolu ile kapatmaları olmuştur. Bu davranışta en büyük etken, iç ve dış âlemdeki totaliter rejim görüntüsünün daha da koyulaşmasından duyulan endişedir.

Suha Umur biraderin, Mason Cemiyetinin kanun yolu ile kapatılmayarak kendini fesih ile faaliyetine son verişinde, dönemin hükûmeti içinde ve Millet Meclisinde görevli olan Masonların gayreti konusuna geri dönersek bize göre ilk söylenecek söz: “Bunu doğrulayan hiçbir belgeye veya sözlü anlatıya rastlanmadığı ve o mevkilerde bulunan Masonların pek çoğunun hemen sonraki yıllarda da Türk Masonluğu ortamında hiç görünmedikleridir.” Zühtü Hilmi Velibeşe birader, 1956 yılında yazdığı *Türkiye’de Fran Masonluk* isimli kitabında bu konudaki duygularını şöyle dile getirmektedir:

“1934 senesi içinde, Adliye Vekili merhum Mahmut Esat Bey’in Masonluk aleyhine şiddetli hücumları başladı. İcabında müdafaa edilmek ümidi ile en yüksek Ekose tepelerine çıkarılan 18, 30, 33 ve aralarındaki derecelerdeki haricî mevki sahibi üstadların buna karşı Masonluk lehine en küçük bir reaksiyon gösterdikleri işitilmedi.”³⁹⁵

Bu bölümün başında da belirttiğimiz gibi, suçlamadan önce içinde bulunulan ortamın oluşturduğu zorlukların aşılabilir olup olmadığını da irdelemek gerekmektedir. Kısıtlı olanaklarla da olsa yaptığımız araştırmaların sonucu olan kanaatimiz, Suha Umur biraderin anılan makalesindeki iyimserlik seviyesine çikamamaktadır.

Ayrıca, ezoterik bir kurum olan Masonluktan kaynaklanan felsefi derecelerin en üst basamaklarının devlet mekanizmasında belirli mevkilere gelmiş bazı Mason biraderlere, “hükûmet düzeyinde Türk Masonluğunun korunabilmesi için yardımcı olabilir” düşüncesiyle

³⁹⁵ Z. Hilmi Velibeşe, *Türkiye’de Franmasonluk*, Ank., 1956, s. 54. Z. Hilmi Velibeşe, 32. derecede bulunduğu hâlde kapanış sırasındaki son olaylardan haberdar edilmemiş olan, dolayısıyla “kırgın” bir Masondur. 1951 yılında Adnan Menderes Hükûmetinde İktisat Vekili (Ekonomi Bakanı) görevini deruhte etmiştir.

bol keseden dağıtılmış olmasının da kurumun tüzel kişiliğine ait ciddiyete sığdırılması olanaksızdır. Ama ne yazık ki, yapılmıştır. Sorumlusu da Türk Masonluğunun aslı olan Büyük Loca ve bağlılarını kendi egemenliğinde sanan ve bu yanlış o dönemin Türk Masonluğu düzeyinde kabul ettiren, o yüksek derecelerin dağıtımıcısı Yüksek Şûradır.

Hiç kuşku yok ki, kapanışın herhangi bir kanun gereği olmayışının; 1948 yılındaki “uyaniş” için, o kanunu değiştirmek maksadı ile verilecek büyük uğraşları yaşamamak yönünden, yadsınamaz yararı olmuştur.

Yüksek Şûrânın Kapatılma Olayı Dışında Kalışı

Kitabımızın “1923-35 Dönemi” bölümünde Yüksek Şûrânın 7 Eylül 1935 günü yaptığı toplantıda “gerektiği zaman” uykuya girmek ile ilgili bir karar ve bu kararın ana hatlarından bahsedilmişti. İşte bu karara göre uykuya giriş Yüksek Şûrânın direktifi ile olacaktı. Eğer böyle bir uygulama ile uykuya girilmiş olsaydı gelecekteki “uyaniş” hareketi için yapılacak girişimin de Yüksek Şûrâdan beklenileceği açıktır. Oysa kapanış olayı, zamanın hükûmetinin uyarısı ile yapılmıştır. Bu uyarıya maruz kalan kurum ise Büyük Maşrık ve bağlısı localardır. Dolayısıyla, Yüksek Şûrâ; 7 Eylül 1935 günü aldığı kararın dışında ve CHP ile hükûmet bağlantılı bir zorlamayla oluşturulan farklı bir kararın uygulanmış olması yönünden, kendi bünyesini uykuya sokmayarak fesih yolu ile kapatılma kapsamı dışında bırakıldığı anlayışını savunabilmek olanağına sahip olmuş ve kapanan localar üzerindeki egemenliğine ait ısrarlı bir tutumdan da, o dönem için, uzak kalmak gibi akılcı bir yolu tercih etmiştir.

Üzerinden geçen bunca yıla karşın, asıl nedeni tam bir açıklığa kavuşmamış olan “kapatılma” hakkında, bu olayın içinde yaşayan ve bilen kişiler, konuyla ilgili açık konuşmamakta, sorulanları da yanıtlama-

mamakta ısrarlı davranmışlardır. Ancak, bu uyku döneminin kapsadığı, 12 yılı aşan süre içinde, Türk Masonlarının çalışmalarının tamamen durduğu da söylenemez. Masonluğu özümsemiş biraderlerin bir kısmı, zaman zaman bir araya gelerek beraberliklerini sürdürmüşler, evlerinde veya uygun olan çeşitli yerlerde toplantılar tertip etmişlerdir. Belirli kuralların uygulanamayışları yönünden bu birlikteliklerin, Masonik toplantılar sayılmaları elbette ki mümkün değildir. Burada güzel olan; her şeye rağmen kaybedilmemesi, yaşatılması için gayret edilen bir amacın varlığının sürdürülmesidir. A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun Doğuşu* adlı eserinde, kapatılan Büyük Maşrık yöneticilerinin yapılan bu tür toplantılara bir yön veremediklerini belirtmektedir.³⁹⁶

Böyle bir yön verme çabasının gösterilmeyişi veya gösterilemeyişi üzerinde durulunca, iki husus akla gelmektedir. Bunlardan birincisi; yönetenlerin, yakın geçmişte ve o sırada, bazı ülkelerde Masonluğun ve Masonların maruz kaldıkları durumları göz önüne alarak “Bu iş artık Türkiye’de de bitti.” anlayışına sahip bulunmalarıdır. Diğer ise aynı yönetenlerin; Büyük Maşrık ve bağlısı Locaların, Yüksek Şûrâ egemenliğinde bir kurum olduğu görüşünü benimsemiş olmaları nedeniyle, böyle bir yönlendirme girişimini de Yüksek Şûrâdan beklemeleleri, hatta bunu daha da uygun bulmalarıdır. Bu ikinci şık, akla çok daha yakın gelmektedir. Çünkü, dönemin Masonlarının hemen hepsi Yüksek Şûranın, Türk Masonluğu örgütünün en üst kuruluş seviyesini oluşturduğunu kabul eden bir ortak görüşe sahip bulunmaktadırlar.

Henüz uyku dönemi sürerken, biraderlik sevgisinden kaynaklanarak yapılan küçük gruplar hâlindeki toplantılar, gelecekteki “uyanış”ın yapısallaşmasına temel oluşturan nedenlerden biridir. Bu konudaki çok önemli olan diğer bir neden de Yüksek Şûranın kapatılmamış olması suretiyle, kendi faaliyetini devam ettirmesidir.

³⁹⁶ Age., s. 87.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Büyük Maşrık yöneticilerinin pasif davranışlarının oluşturduğu engelin aşılabileceği tek çıkar yol, Yüksek Şûrânın harekete geçmesidir. Genellikle felsefi konularla ilgili olan Yüksek Şûrâ bu dönem içindeki çalışmalarını, kapanmış olan ilk üç derecedeki Mason localarının yeniden toparlanabilmesi için yapılan ve yapılacak olan işler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu oluşumun, düzenini muhafaza edebilen bir örgüt olan Yüksek Şura içinde hazırlanması, gelecekteki “uyanış” için oluşturulan zeminin sağlamlığı yönünden kuşkusuz ki, çok önemlidir. Ne var ki; 1948 yılında Yüksek Şûra egemenliği altındaki “uyanış” Türk Masonluğunun geleceğinde yaşanacak bazı ağır sorunların da nedeni olacaktır.

İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet öncesinde kurulup da ülkemiz coğrafyası içinde çalışan yabancı obediyanlara bağlı locaların bir kısmı Büyük Maşrık koruması altına girmişlerdir. Bu hareket 1927 A.M.I. Kongresi’nde alınan “ulusallaşma kararı” ile daha da ciddi bir düzeye oturtulmuş ise de A.M.I.’ye ve dolayısıyla onun kararlarına da karşı tutumda olmayı tercih ettikleri için bu statüyü kabul etmeyen İngiliz ve İskoç obediyanlarına bağlı locaların, Büyük Maşrıkın kapatılmasından sonra da, kendi özerkliklerine sahip oluşlarından dolayı Masonik çalışmalarını sessiz ve örtülü bir şekilde yürüttükleri kabul edilmektedir. Örneğin İngiliz obediyanına bağlı olarak 1856’da kurulmuş olan Oriental Locasının 1949 yılına kadar İstanbul’da çalışmalarına devam ettiği İngiltere Büyük Locası arşiv kayıtlarından belgelenmiştir.³⁹⁷ O günlerde, İstanbul’da yabancı obediyanlara bağlı bazı loca veya locaların bulunduğunu doğrulayan bir başka kanıt da Millet Meclisi Reisi olan Kazım Özalp biraderin, kendisiyle yapılan bir görüşme sırasında, 69. maddeyi kastederek: “*Canım bir şey yok. Bizim için değil. Bu, İstanbul’daki ecnebilere karşı*” şeklinde cevaplamış olduğudur.

³⁹⁷ Celil Layiktez, “İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 71, s. 16.

Yüksek Şûrâ Yeniden Yapılıyor

Bu dönemde Yüksek Şûra, zorluklar içinde de olsa, İstanbul, Ankara ve İzmir’de yaşamını sürdürme gayretini devam ettirebilmiş ve 1933 yılında Yüksek Şûranın Hâkim Büyük Âmiri olarak seçilen İsmail Hurşit Gün ile Kaymakamı Nurettin Ramih, 1938’de yapılacak seçime kadar bu görevlerinde kalmışlardır. 1938 yılında ise Nurettin Ramih, Hâkim Büyük Âmirliğe getirilmiş ve 1945’e kadar bu görevi yürütmüştür. Bu zaman dilimi içinde Kaymakamlık görevi Mim Kemal Öke tarafından üstlenilmiştir.

1935 yılındaki kapatılma olayının kendi tüzel kişiliğini kapsamadığı gerekçesi ile çalışmalarını sürdüren Yüksek Şûranın yaptığı toplantılarda, herhangi bir karar alınabilmesi için, 33. dereceden az 9 üyenin hazır bulunması gerekiyordu. Oysa, sayıları bunun çok üzerinde olduğu bilinen 33. derecedeki Masonların birçoğu 1935 sonrasında, Masonik platformlarda görünmemeyi tercih etmişlerdir. Bu yolu seçenlerin bir kısmının, kapatılma olayının karar odağı Cumhuriyet Halk Partisinin, o sıradaki üyeleri olduğu da göz önüne alınırsa alınan karara direnememiş olmanın getirdiği bir tür mahcubiyetin varlığı da düşünülebilir.

Bu durumda Yüksek Şûranın yapacağı toplantılarda “karar alıcı kadrosunun” tamamlanabilmesi için 1938 yılında; İsmail Memduh Altar, Ali Galip Taş ve Cevdet Hilmi Balım 33. dereceye yükseltildiler. Böylelikle Yüksek Şûranın aktif üyeleri aşağıda isimleri verilen 10 kişiye ulaştırılmıştır.³⁹⁸

³⁹⁸ Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti Anayasasına göre, bir ülkede Yüksek Şûra kurulabilmesi için ritin sonuncu kademesi olan 33. derecesindeki en az 9 Masonun bir araya gelmesi gerekmektedir. Kurulan bu Yüksek Şûranın çalışmalarına başlayabilmesi ve anılan ritin egemen otoritesi olarak kabul edilmesi de kendinden önce kurulmuş ve etkinliği devam eden en az bir Yüksek Şûrâ tarafından tanınarak, “berât” almasına bağlıdır. İlk Türk Yüksek Şûrasının 1861’de Şûra-yı Âlî-i

Nurettin Ramih, Mim Kemal Öke, Fuat Hulusi Demirelli, Muhtittin Osman Omay, Reşat Mimaroğlu, Mustafa Hakkı Nalçacı, Orhan Tahsin, İsmail Memduh Altar, Ali Galip Taş ve Cevdet Hilmi Balım.

Yüksek Şûraya bağlı Üç Yeni Mason Locası Kuruluyor

28 Haziran 1938 tarihinde, hükûmetçe kabul edilen 3512 sayılı yeni Cemiyetler Kanunu'nun aşağıda verilen 10. Maddesi Mason derneklerinin de yeniden açılabilmelerine olanak tanımaktaydı.

“Merkezi yurt dışında olan bir cemiyetin Türkiye’de şubesi açılmaz. Arsiulusal maksatlarla cemiyet kurulamaz. Ancak, milletler arasında beraberlik yapmakta fayda mülâhaza edilen cemiyetlerin Türkiye’de kurulmasına ve kurulu olanların yurt içinde şube açmalarına İcra Vekilleri Heyeti kararı ile izin verilebilir. Bu cemiyetler şubeler lüzumunda İcra Vekilleri Heyeti kararı ile fesih ve tasfiye edilir.”

Kültür Yüksek Şûra, işte bu kanun değişikliğine dayanarak 1939’da önce “İdeal” ve ardından da “Kültür” ile “Ülkü” isimli üç simgesel locayı kurarak Türk Masonluğunda yeni bir dönemin ilk sayfasını açmış oldu.³⁹⁹

Her üçü de İstanbul’da kurulmuş olan bu locaların ilk Üstad-ı Muhteremleri; o sıradaki Yüksek Şûranın üyeleri olan kişilerdi. İdeal Locasının Üstad-ı Muhteremi Ali Galip Taş; Kültür Locasının Üs-

---

Osmanî ismi ile kurulmuş olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu kurumun devamı olarak çalışmalarını sürdüren Yüksek Şûranın kuruluş tarihi de dolayısıyla aynı yıla gitmiş olmaktadır.

³⁹⁹ Bazı çalışmalarda İdeal Locasının kuruluş yılı 1938 olarak gösterilmiş olsa da 1948 yılında Büyük Loca tarafından verilen beratta 1939-1948 yazdığına göre kuruluşun 1939 kabul edilmesi gerekmektedir. Bkz. Dündar ERENDAĞ, “Kalkedonya Mah.den Günümüze”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 44, s. 14-15 ve Suha UMUR, “İdeal Locasının Kuruluş Tarihi Hakkında”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 76, s. 8-9.

tad-ı Muhteremi Mustafa Hakkı Nalçacı ve Ülkü Locasının Üstad-ı Muhteremi de Cevdet Hamdi Balım idi.

1939 yılı içinde çıkan İkinci Dünya Savaşı'nın ülkemize de akse-den çalkantıları içinde yeni kurulan bu localar çalışmalarını sürdürmediler. Dolayısıyla, yeni Türk Masonluğunun temeli kabul edilebilecek bu üç loca, kuruluşlarını takip eden zaman içinde örgütlenme olanağını maalesef bulamadılar. O sıralarda faaliyeti yavaşlamakta olan A.M.I. kuruluşunun üyesi obediyanslardan altısının, İkinci Dünya Savaşı'nın önlenmesini dileyen bir telgraf ile ABD Başkanı Roosevelt'e, uzanışlarını anımsamakta yarar bulunmaktadır. 24 Eylül 1938 tarihli bu telgraf metni aynen şöyledir:

“Fransa Büyük Locası, İsviçre Alpina Büyük Locası, Yugoslavya Büyük Locası, Belçika Büyük Doğusu, İspanya Büyük Doğusu temsilcilerinin katılımıyla yasal olarak toplanan Fransa Büyük Doğusu Genel Kurulu; Başkan Roosevelt'ten Avrupa'da yaygınlaşan kuvvet gösterilerini durdurabilmek için girişimde bulunmasını, en kardeşçe duygularla, diler. Bir dünya savaşı ancak, Başkan Roosevelt'in yüksek gücüyle yasaların ve adaletin yanında yer almasıyla önlenebilir. Milyonlarca insanın minnet duygularıyla.”

İki gün sonra Başkan Roosevelt, 26 Eylül 1938 tarihli ve “barışın devamlılığı” için yayımlanan uluslararası bildirisini ile olası bir savaşın sonuçlarının doğuracağı kötülükleri belirtmekte ve barışın savaş sonrası değil de öncesinde yapılması gerektiğini tüm Avrupa uluslarına önermektedir. Bu bildirisinin aşağıdaki son iki paragrafı, 2002 yılında yaşanan ABD – Irak gerginliğinin Başkan Bush tarafından zorla savaşa ve onun ardılı olarak da Irak'ı istilaya götürülmesi yönünden değerlendirildiğinde çok düşündürücüdür:

“130 milyon Amerikan vatandaşı adına ve insanlık aşkıyla dolu olarak görüşmeleri sürdürmeye ara vermeyiniz, barışçı bir çözüm yolu aramanız, oluşan sorunlara doğru ve yapıcı olarak yaklaşmanız için tüm gücümle sizlere bu çağırımı yapıyorum.

Görüşmeler sürdürüldükçe, farklılıkları dengeleyebilmenin bir yolu olabileceği gerçeğinin altını önemle çizmek istiyorum. Ama, bir kez ilişki koparsa akıl tutunacak yer bulamaz ve kaba güç her şeye egemen olur. Ve kaba güç ne geleceğe ne de insanlığın yararına dönük hiçbir çözümlenmeyi beraberinde getirmez.”⁴⁰⁰

Yüksek Şûranın kurduğu localar sayısının üç olması, önemli bir maksada dayanmaktadır. Bu, “muntazam şekilde kurulmuş” en az üç locanın, uluslararası Masonik kurallar bağlamında bir Büyük Loca oluşturulabileceği kuralıdır. Böylelikle kapatılan Büyük Locanın da yeniden kurulmasına olanak sağlanacağı düşünülmüş olmalıdır. Ne var ki; yukarıda anılan kurallar gereği bunun yapılması aslında, mümkün değildir. Çünkü, Büyük Locayı teşekkül ettireceği tasarlanan İdeal, Kültür ve Ülkü Localarının anılan kurallar gereği “muntazam şekilde kurulmuş” olduklarını kabul etmek mümkün değildi. Söz konusu locaların kuruluş işlemlerinde, beynelmilel Masonik kurallar dışı bir durum yaratılmıştı. Dünyanın her tarafındaki Hür ve Kabul Edilmiş Mason Localarının, Yüksek Şûralar ile bir bağılılığı olmaması gerekirken, konumuz olan locaların kuruluşları Yüksek Şûra tarafından ve bağılı olarak yapılmıştı. Oysa bu kuruluşların, ayrı bir kurucular heyeti tarafından yapılması, hatta böyle yeni localar kurmak yerine, uykudaki bazı locaların kendi istekleri doğrultusunda uyandırılmaları sağlanabilirdi.

F. Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar* adlı eserinde, Yüksek Şûranın yeni loca kurma yetkisini muhtemelen, Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti'nin 1786 tarihli yasasındaki “bir ülkede ilk üç derece çalışan loca bulunmadığı takdirde, Yüksek Şûranın bu derecelerde loca kurabileceği” hükmüne dayanarak kullanmış olabileceği ihti-

⁴⁰⁰ Hüseyin Özgen, “Savaş ve Barışa İlişkin Mason Aktarımları”, *Mason Dergisi* Sayı: 120, s. 53-58.

maline özellikle işaret etmiştir.⁴⁰¹ Bu uygulama, Türk Masonluğuna uzun yıllar huzursuzluklar yaşatacak bir zemini de hazırlamıştır. Zira, kurulan bu locaların Yüksek Şûrâ yerine, bir Büyük Locadan patent (berat) almak suretiyle kurulmaları gerekmektedir. Kuşku yok ki, bütün olanlar iyi niyete dayalıdır ama o sıralarda uluslararası Masonik kurallara gereken ilginin gösterilmediği veya bunlardan yeterince haberdar olunmadığı da bir gerçektir. Yüksek Şûrâ Hakim Büyük Âmiri İsmail Hurşit biraderin, Büyük Maşrık'ın 25. Yıl Dönümü nedeniyle, 1 Ağustos 1934 günü yapılan Fevkalâde Celse'deki konuşmasının aşağıdaki bölümü, bu gerçeğin daha ilerideki yıllara kadar uzanacağını habercisidir:

“Aziz Büyük Üstad ve Sevgili Kardeşlerim,

Pek sevgili Büyük Maşrıkımızın yirmi beşinci senesini tamamlayan bugünü Türk Masonluğunun büyük bir bayramı olarak cümlenize kutlarım.

Kardeşlerim, bilirsiniz ki bir memlekette müstakil Masonluk teşkil edebilmek için evvelâ -eskiden Şûra-yı Âlî diye tercüme ettiğimiz- bir Süprem Konsey (Yüksek Şûrâ) teşekkül eder. Şimdilerde Yüksek Heyet namını verdiğimiz bu heyet, vatanda remzî mahfiller açarak ve eskiden muhtelif obediyanlara mensup olarak çalışmakta bulunan mahafilden (Localardan) kendine iltihak edenleri de alarak müstakil bir Mason varlığı tesis eder. Bu müstakil teşekkülün aza-yı mürekkibesi (oluşturan üyeleri) olan remzî mahfiller matlup adedi bulup aşmaya başlayınca idarelerini kendi murahaslarından mürekkep bir heyete devir ve tevdi eder. Ve bu heyet de kavanini mahsusası (özel kanunları) mucibince muvazzafarını (vazifelilerini) seçerek, daimî büyük bir idare heyeti teşkil eder. Bu suretle Büyük Maşrık ve Büyük Daimî Heyet teşekkül etmiş olur.

... Demek oluyor ki, Büyük Maşrıklar Büyük Şûrâların zâdesidir (evlâdıdır).

⁴⁰¹ Age., s. 331.

Ne mutlu o babaya ki, sinesinden yetiştirdiği bu nur pârenin yirmi beşinci yıl dönümünü kutlama toplantısını idrak eder. ...”⁴⁰²

Bilgilenmek amaçlı incelediğimiz yazılı belgelerin sayıca çok az olanında Yüksek Şûranın bu yetkiyi sahiplenişinin haklılığını ifade eden bölümler bulunmakta ise de diğer belgelerin onlarca sayfası aksi görüşü savunan anlatımlarla doludur. **Bu, Büyük Loca dışında Masonik otorite tanımayan Anglosakson Masonluğunun kuralları yönünden doğru olandır. Ne var ki, diğer görüşün de ‘Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti’ bağlamında Yüksek Şûraya tanınmış bir yetki ve Fransız Masonluğunda kabul görmüş bir uygulama olduğu unutulmamalıdır. Türk Masonluğu da sözü edilen Fransız sistemi doğrultusunda bir Maşrık-ı Âzam (Büyük Doğu) formu ile kurulmuş olduğu için bu tür olaylar bir süre daha yaşanacaktır.**

Kitabımızın “Türk Masonluğunun 1909-1923 Dönemini” kapsayan bölümünde Yüksek Şûra ile Büyük Maşrık arasında, 1 Kasım 1909 tarihinde imzalanan Anlaşmadan (konkordato) detaylı olarak bahsetmiştik. Bu anlaşmaya göre, Büyük Maşrık 1. 2. ve 3. derecelerde çalışan locaların; Yüksek Şûrada felsefî çalışmaların yapıldığı derecelerdeki atölyelerin idare yetkilerine sahip kılınmışlardı. Durum kâğıt üzerinde böyle olmakla beraber Yüksek Şûra, daha kuruluşundan itibaren Büyük Maşrıkı kendi egemenliği altında kabul etmekte ve ona bağlı olan locaları da kendisinin idaresindeki atölyelerin alt basamakları gibi görmekte ve bunu savunmakta idi. Hatırlanacağı üzere, Yüksek Şûranın bu yetki egemenliği Anlaşma metninde de açık ve seçik bir şekilde yer almıştı. Daha önce de belirtildiği gibi bu görüşü benimseyen Yüksek Şûra Maşrık-ı Âzamin kendisini feshetmesi için zorlandığı sırada, egemenliği altında kabul ettiği bu kurumun maruz kaldığı “kapanış baskısına” karşı sessiz kalmayı uygun bulmuştur. Bu

⁴⁰² *Türkiye Millî Büyük Maşrıkının 25. Yıldönümü Münasebeti ile Fevkalâde Celse Kitapçığı*, Alaeddin Matb., İst., 1934.(Satır altı tarafımızdan çizilmiştir.)

tepkisiz davranışın, Yüksek Şûranın kendi tüzel kişiliğinin bu uygulama dışında tutulduğunu kabul ederek, kapatılmış olan locaların, gelecekte yeniden açılmaları için kendi statüsünden yararlanabileceği düşüncesinden mi, yoksa farklı bir nedenden mi kaynaklandığını bilmemiz mümkün değildir. Şu bir gerçektir ki Masonik kurallar dışı da olsa, yukarıda açıkladığımız gibi “uyanış inisiyatifinin” bırakılmış olduğu Yüksek Şûra, bu konudaki ilk adımların atılması ve bunun düzeni dağılmamış olan bir örgütçe yapılmış olması yönünden, önemli bir etken olmuştur.

Yüksek Şûranın, loca kuruculuk fonksiyonunu üstlenmesinin bir diğer nedeni de kapanışın ardından birtakım endişeler içinde olup devam ettiği felsefî derece çalışmalarının yapıldığı atölyelerle de ilgisini kesen bazı Masonların, bu birimlerdeki üye sayılarının düşmesine neden oluşudur. Bilindiği gibi, bu atölyeler “mavi” veya “simgesel” olarak da adlandırılan 1. 2. ve 3. derecelerde çalışan localarda üçüncü dereceye erişmiş, yani üstad olmuş Masonların, belirli bir süre sonrasında ve kabul edilmeleri hâlinde, devam edebilecekleri ayrı bir kurumdur. Dolayısıyla bu atölyelerin üye kaynağı sadece “simgesel” localardır. Bu bağlamda açılacak yeni locaların üyelerinin, anılan atölyelerin düşmüş olan üye sayılarına olumlu etkisi olacağı da bir gerçektir. Sözün kısası, Yüksek Şûra biliyordu ki egemen olduğunu benimsediği Büyük Maşrıkın idaresinde olan tüm localar, kendi bağılı olan atölyeler için birer atar damardır.

Çıkarılan yeni Cemiyetler Kanunu ile doğan fırsatın kullanıldığı zamanın, çeşitli eserlerde Mason olduğu ileri sürülen Refik Saydam’ın Başvekilliğini yaptığı hükûmet dönemine denk gelişinin bir rastlantı olup, olmadığı da akla gelen bir sorudur. Ayrıca Refik Saydam, Başvekillik döneminin bir öncesindeki, ikinci Celal Bayar hükûmetinde de Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) görevini yürütmüştür. Derneklerle ilgili tüm resmî işlemler, bugün olduğu gibi o zaman da, bu bakanlığın

bağlısı olan Valilikler kanalı ile yapılmakta idi. İşte bu bağlamda düşünüldüğünde 1939'da Yüksek Şûrâ'nın kurduğu üç locanın da İstanbul doğumlu olmasına İstanbul Valisi Lütfü Kırdar'ın da bir desteğinin olabileceği sezsini de doğrulamaktadır.⁴⁰³ Refik Saydam'ın Masonluğu ile ilgili hiçbir belge veya sözlü anlatım bilgisi bulunmadığı gibi dönemin Masonik olaylarına ait belgelerde de ismine rastlanmamaktadır. Mason olsun veya olmasın, eğer Mason Derneği için böyle bir "yararlı olma imkânı bulup, kullandırmış ve bunu hiç dile getirmemiş" ise yaptığı tam bir davranış asaletidir.⁴⁰⁴

İngiltere Birleşik Büyük Locası Büyük Üstadının Mesajı

İngiltere kralı VI. George'un, 1 Haziran 1943 tarihinde ikinci kez İngiltere Birleşik Büyük Locası Büyük Üstadlığına seçilmesi töreninde, II. Dünya Savaşı'nın dünya Masonluğu üzerindeki olumsuz etkilerini de belirterek yaptığı konuşmadan alınan aşağıdaki bölüm çok ilginçtir:

"... Bu vazifeyi Farmasonluk tarihinin belki de en nazik devresinin başında üzerimize almış bulunuyoruz. Localarımızdan birçoğu hâlen düşman işgali altında bulunan memleketlerde. Bu localar yeniden kurulmalıdır. Bu locaların azası faaliyetlerine yeniden başlamayı büyük bir sevinçle arzu edeceklerdir. Fakat bu locaların rehberliğe ve bazı hâllerde belki de yardıma ihtiyaçları olabilecektir. Bizim nizami bir kurum olarak tanıdığımız Farmasonluğun dağıtıldığı veyahut faaliyetine nihayet verdiği memleketler de vardır. Bu hâl, bu teşekküllerin tarihinde kederli bir safhadır. Şundan şüphem yoktur ki; şartlar elverdiği zaman Dünya Büyük Locası, Farmasonluğun yeniden kurulması için yardımını yapacak

⁴⁰³ 1938-49 arasında İstanbul Valiliği yapan Lütfü Kırdar, 18.12.1924 tarihinde İzmir-Güneş Locasında, katılma töreni yapılmış bir Masondur.

⁴⁰⁴ Celil Layiktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Cilt 1, s. 167'de belirtildiğine göre; Yüksek Şûra izni ile bu üç yeni Mason locasının kuruluşu, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bilgisi dahilindedir.

ve Farmasonluk geçirmiş olacağı nekbet (talihsizlik) devresinden daha ziyade kuvvetlenmiş olarak çıkacaktır...” [Satır altları tarafımızdan çizilmiştir.]

Reuter ajansı kaynaklı olarak verilen bu haber, Anadolu ajansı aracılığı ile Ankara ve İstanbul’daki 3 Haziran 1943 tarihli bazı gazetelerde yayımlanmıştır.⁴⁰⁵

Uyku Döneminde İdeal Locası

Kültür ve Ülkü Localarının kuruluşlarından, “uyanışa” kadar olan dönem içinde bir durağanlık yaşayarak örgütlenme olanağı bulamadıkları bilinmektedir.

İdeal Locasının bu dönemdeki durumu ise diğer ikisinden daha farklı bir çizgide yürümüştür.⁴⁰⁶ Dönemin kısa bir süresine ait toplantı tutanakları, bu locanın yapmış olduğu o zamanki çalışmaları aydınlığa çıkarmaktadır. Anılan tutanaklardan sağlanan kısıtlı bilgiler, İdeal Locasının 3 Haziran 1945 ile 1 Eylül 1946 arasında yaptığı bazı toplantılara aittir. Yazılmış cümlelerin irdelenmesi ile 1945 öncesinde de Loca toplantılarının, seyrek de olsa, yapıldığı anlaşılmaktadır. Çeşitli Masonik dergilerdeki makaleler, anılar ve localarda verilmiş konferans metinlerinde, o sırada İdeal Locasında yeni üye kabulü ve dereceler arası yükselmeler dahi yapıldığı belirtilmektedir.

⁴⁰⁵ Bu konuşmada sözü edilen “Dünya Büyük Locası” tamamen ütöpik bir oluşumdur. Ancak VI. George’un, bir taraftan İngiltere kralı diğer taraftan ülke obediyanasının ikinci kez Büyük Üstadı olduğu göz önünde tutulursa konuşmasında hayalci sözcüklere yer vermiş olmasını da hoş karşılamak gereklidir sanırız.

⁴⁰⁶ İdeal Locası; Ali Galip Taş, Mecdettin Ali Akasya, İsmail Köni, Naci Lütfi Yücel, Reşit Hasan Taşdur, Memduh Mazlum Alaybeyi ve Dr. Mustafa Sakarya tarafından Bankalar Caddesi, Assikürasyonu Generali Han’ın 1. katındaki 6 numaralı dairesinde 16 Ocak 1939 tarihinde kurulmuştur. Locanın kurucuları olan bu yedi kişi kapatılmış olan Necat Locası üyelerindedir.

1 Eylül 1946 günü yapılan toplantıya ait tutanak bu 14 aylık sürenin son tutanağı olmuş ve bazı endişelerden kaynaklanan bir kararla o tarihten sonraki toplantılarda tutanak tutulmasına ara verilmiştir. Daha sonraki ilk tutanak 12 Haziran 1948 tarihlidir.

Zaman zaman biraderlerin evlerinde veya halka açık yerlerde yapılan İdeal Locası toplantılarının ağırlıklı konusu, 1935 yılındaki kapatılma olayı öncesi aktif Mason olan kişilerin hangilerinin uyandırılarak çalışmakta olan loca toplantılarına davet edileceği olmuştur. Bu işin içindeki gerçek; eskilerin tamamının geri dönmesinin localar için yararlı olması şöyle dursun hatta zararlı olacağı anlayışındaki görüş birliğinde yatmaktadır. Locanın 1945 yılı Haziran ayı toplantısı tutanağında, uyandırılması istenen ve yeni katılacak kişiler için alınmış olan karar aşağıdadır:

“Tekrar sinemize iltihakları düşünülen biraderler ve haricilerin listesi tanzim ve bunlar üzerinde bütün mahfil biraderlerinin denemeler yapmaları ve neticelendirip tasvibi umumiyeye iktiranından sonra Şûrâya arzı ve müsaade istihsal edildiği takdirde toplantılara daveti muvafık görülmüştür.”

Bu karar gereği olarak; uyandırılacak Masonlar için yapılan araştırma sonuçları locada görüşmeye açılmakta ve hakkında olumsuz bir konuşma yapılmayanlar, oylamada tek olumsuz oy dahi almamış olanların isimleri listelenerek uyandırılmak üzere toplantılara davet için izin isteği ile Yüksek Şûraya bildirilecekti. Burada dikkat edilecek husus “bir olumsuz konuşma” ile “bir olumsuz oy” çıkması hâlinde dahi söz konusu kişinin uyandırılmasından vazgeçileceğidir.

İdeal Locasının toplantı tutanağında yer alan, uyandırılacak Masonlarla ilgili bu kararın tamamen Yüksek Şûra güdümünde oluşturulduğu yadsınamaz. Bu locanın Üstad-ı Muhteremliğini 1945 yılı sonuna kadar birbirine devrederek yürüten Mecdettin Ali Akasya 1940 yılında, Ali Galip Taş ise 1938’de 33. dereceye yükselerek Yüksek Şûra üyesi olmuş biraderlerdir. 1945-48 arası aynı görevi üstlenen Ziya Os-

man Gökşin de 1940 yılında yükselmiş bir Yüksek Şura üyesidir. Görülüyor ki; Üstad-ı Muhteremlerin üyelerinden olmaları ile locaların devamlı olarak Yüksek Şûra ile irtibatlı tutulması olanağı sağlanmıştır.

Ancak, eski ile bağlantıyı mümkün olduğunca silmek için 1935 öncesi locaların aynı isimlerle uyandırılmaları yerine yeni localar kurulmasının tercih edilmesi, uykudaki Masonların uyandırılmalarının oylama ile saptanması başka bir deyimle, eskilerden bir kısmının “ayıklanması” suretiyle yeni bir örgütlenmeye yönelik olayına; Yüksek Şûrâya bağımlılık konusundan arındırarak bakıldığında, haksızlık yapıldığını söylemek, insaf dışı olacaktır. Kapatılma öncesindeki son beş yıllık dönemde Türk Masonluğunun yaşadığı yıpratılışın nedenleri irdelendiğinde, Mason toplumunun dışından olduğu kadar, kendi iç bünyesinden de birtakım sapkınlıklarla uğraştığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bunu yapan ve/veya yapılmasına göz yuman her Masonun, böyle bir yeni oluşumda yeni kurulan toplum yapısının dışında bırakılmasının, kurumun geleceği yönünden öneminin büyüklüğü gerçektir.

D. Erendağ biraderin “İdeal Muhterem Locasının Tarihi” başlıklı yazısından yaptığımız aşağıdaki alıntı konuyu biraz daha aydınlatmaktadır:

“Uykuya girişimize sebep olmuş düşünce ve davranışların yanında bulunmuş, İdeal Muhterem Locasının 2 Eylül 1945 tarihli tersimatındaki (tutanak) ifade ile ‘hatta evvelce intisapları (üyelikleri) dahi teessürle karşılanmış sabık biraderlerin’ yeni yapılanmada tasfiye edilebileceği düşüncesi tek teselli kaynağıydı.”⁴⁰⁷

Sadece bu alıntı üzerinde düşünmek dahi, Masonluğun iç yapısında zarar veren, düzen bozucu kişilerin aynı topluma dönüşlerini engellemek için alınmak istenen önlemlere hak vermektedir.

⁴⁰⁷ *Tesviye Dergisi*, Sayı: 12, s. 24.

Uyku Döneminde Cumhuriyet Locası

Cumhuriyet Locası 15 Kasım 1925 tarihinde Ankara'da kurulmuş ve 1935 kapanışına kadar bu şehirdeki tek loca olarak yaşamıştır. Kurucuları Cevdet Hilmi Balım, Akif İyidoğan, Maarifçi Edip, Münir Mazhar, Ahmet Rıza Baba, Kemal Ziya Aktuna, Mithat Akdora ve Seyfeddin Raşid biraderlerdir. Cevdet Hilmi Balım'ın kuruluşundan 1931 yılına kadar Üstad-ı Muhteremliğini yaptığı bu loca, toplantılarını önceleri Akif İyidoğan biraderin Hacıdoğan semtindeki evinde yapmış ve 1928 yılında şimdiki Güven Park'ın karşısındaki güzel bir bina Belediyeden borçlanarak ödeme yolu ile satın alınmıştır. Locanın 1931-32 yılları Üstad-ı Muhterem Doktor Ziya ve 1933-34 yılları için ise Ali Rıza Sun biraderlerdir. 1935 kapanışı ile locanın son Üstad-ı Muhterem Münir Akkaya ödenememiş bir miktar borcun varlığı nedeniyle binayı Ankara Belediyesine iade etmek zorunda kalmıştır.

Kemal Apak biradere göre bu locanın 1935 yılında 300 civarında üyesi bulunmaktadır. Ancak, özellikle CHF içindeki Masonluk karşıtı kışkırtmaların artması ile toplantılara katılanların sayıları artık çok azalmıştır.

Yüksek Şûra alt Yapısını Güçlendiriyor

Yüksek Şûranın yapacağı çalışmalarda karar alabilmek fonksiyonu için lüzumlu olan sayısal gereksinimi karşılamak üzere 1938 yılında 33. dereceye yükseltilmiş olan İsmail Memduh Altar, Ali Galip Taş ve Cevdet Hamdi Balım biraderlerin ardından, uyku dönemi zaman dilimi içinde aynı dereceyi alan Masonlar aşağıdadır:

1939 yılında Hüseyin Mazlum Tozan, 1940 yılında Halit Tekin, Burhanettin Devellioğlu⁴⁰⁸, Mecdettin Ali Akasya, Ziya Osman Gök-

⁴⁰⁸ Burhanettin Devellioğlu, 1927 yılında Türk Ocakları hars heyetinde iken Masonların gayri millî bir kuruluş mensupları olduğu hakkında takrir hazırlayan ve

şin, İsmail Hakkı Köni ve Hüsamettin Fuat Sunal, 1944 yılında Baba Kurbangil, Cemil Hamdi Balım, Cevdet Abdürrahim Gücü, 1945 yılında Kemalettin Apak, 1947 yılında Hazım Atıf Kuyucak ve Ferid Üp.

Bu yükselişlerle Yüksek Şûra tam olarak yapılaşmış ve durumu itibariyle güçlü bir bünyeye de sahip olmuş bulunuyordu. Burada kesinlikle yanlış algılanmaması gereken bir hususun altını çizmek şarttır. Yüksek Şûra tarafından 33. dereceye yükseltilen bu kişiler, yükselişe gerçekten lâyık olan ve bundan sonraki faaliyetlerinde de bahis konusu liyakatin kendilerinde var olduğunu kanıtlamış Masonlardır.

1945 yıl içinde yapılan seçimle, Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmirliğine, Tabip Albay Mim Kemal Öke getirilmiş ve 1955 yılına kadar bu görevde kalmıştır.

Cemiyetler Kanunu'nda Yapılan Bir Diğer Değişiklik

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra 5 Haziran 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan 4919 sayılı bir başka değişiklik ile Mason localarının kurulabileceği daha bir açıklık kazanmış ve 1939 yılı kuruluşlu üç loca için çalışmalarına başlamak imkânı doğmuştur.⁴⁰⁹ Türk Masonluğu, aslında 1938 yılı çıkarılan 3512 sayılı kanunun 10. maddesi ile bir "uyanış" girişimi için yeterli fırsat elde ettiği hâlde sessiz kalmayı tercih etmişti. Bu kez de son kanun değişikliğinin sağladığı olanaktan yararlanma yönüne gitmeyerek beklemeyi daha uygun bulmuştur. Uzun süren bu sessizliği yırtmak cesareti ancak 1948 yılında gösterile-

---

kendisine Masonluğun ne olduğu anlatıldıktan sonra yaptığı çalışmadan vazgeçerek 13 Mayıs 1928'de Mason olan kişidir.

⁴⁰⁹ Daha önce sözünü ettiğimiz, İdeal Locasının 2 Eylül 1945 tarihli toplantı tutanağını hatırlayacak olursak bu locanın Cemiyetler Kanunu'ndaki son değişiklik öncesinde de çalışmalarını yürüttüğü anlaşılmakta idi. Mevcut diğer belgeler incelendiğinde ise İdeal Locasının, anılan kanun değişikliğinden bir yıl öncesi olan 3 Haziran 1945 tarihinden itibaren çalışmalarını sürdürdüğü saptanmıştır.

cek ve ileride detaylarına değineceğimiz bu olay, 5 Şubat 1948 tarihinde yeni “Mason Derneği”nin kurulması olacaktır.

Yukarıda sözü edilen, uzun süreli bekleyiş döneminin nedenleri için şu gerçeklerin hatırlanması yeterlidir:

-1938 yılında hastalığının zor günlerini yaşayan Büyük Önder Atatürk için tüm ulusun derin bir endişe duymaktadır. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'nın barut kokusu Avrupa'yı sarmaya başlamıştır.

-Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti, Şükrü Saraçoğlu'nun iki kez Başvekillik yaptığı ve 9 Temmuz 1942 ile 5 Ağustos 1946 zaman dilimini kapsayan hükûmetler tarafından yönetilmiş ve bir sonraki dönem olan 7 Ağustos 1946 ile 9 Eylül 1947 arasındaki sürede ise Recep Peker'in Başvekilliğindeki bir hükûmet, yönetimi üstlenmiştir. Dönem hükûmetlerinin başkanı olan her iki şahsın da, aşırı derecede Masonluk karşıtı kişiler oldukları kesin olarak bilinmektedir.

-Bundan ayrı olarak; hükûmetleri yöneten CHP'nin, özellikle 1930-1945 arasında uyguladığı baskılı ve katı ideolojik tutum ile temel haklar ve özgürlüklerin, partinin çizdiği sınırlarla belirlendiği ve bu durumun halk üzerinde oluşturduğu “yabancılaşma ve çekingenlik” duygusunun hâlen devam ettiği de kesindir. Dolayısıyla, bu dönemlerdeki Masonik sessizliğin nedeni bu noktalarda belirginlik kazanmaktadır.

-Mason Derneğinin kurulması girişimi, Hasan Saka'nın 10 Eylül 1947'de Recep Peker'den görevi devir aldıktan sonraki ilk hükûmet başkanlığı dönemine rastlamaktadır.

Bir Mason olan Hasan Saka'nın, Türk Masonluğunun kendini toparlaması için yapılan bu önemli atılımda payı bulunup bulunmadığı hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır.⁴¹⁰

⁴¹⁰ İstanbul'daki Aydın Locasına kayıtlı olan Hasan Saka, Mart 1930'da Ş. Kaya ve T. Rüştü ile birlikte henüz 3. derecede oldukları hâlde, felsefi derecelerin 33. basamağının, Yüksek Şûrâ tarafından armağan edildiği biraderlerdendir.

Bilinen gerçek, Mim Kemal Öke biraderin, Türk Masonluğuna olan sevgisine ilaveten “sahip olduğu büyük bir olanağın sağladığı güçten kaynaklanan” gayretinin tüm “uyaniş” isteklilerine önderlik ettiğiidir.

1935-1948 Döneminde kurulan Mason Locaları

Büyük Loca kapatılmış olduğu için Yüksek Şûranın 1939’da kurduğu -çalışmaları kısıtlı olan- üç Loca vardır. Adları Ülkü, Kültür ve İdeal olan bu locaların Türk Masonluğunun “uyaniş” tarihinde kuruldukları kabul edilerek kuruluş beratlarının tarihleri 1948 olarak değiştirilecektir. Dolayısıyla bu üç locanın kuruluşu 1948-1956 dönemine taşınmıştır.

1935-1948 Dönemindeki Büyük Üstadlar

Büyük Loca kapatılmış olduğu için Büyük Üstad yoktur.

Dönem İçinde Yüksek Şûrâ Hâkim Büyük Âmirleri

1935’te Kapatılma nedeni ile üye sayısında azalma olmuş, üç yıllık bir duraklama devresi geçirilmiştir.

1938-45 yılları: Dr. Nurettin Ramih

1945-55 yılları: Dr. Mim Kemal Öke ___

1935 – 1948 Arası Kurulan Mason Locaları

1935-1948 zaman diliminin önemli olayları..

9 Mayıs 1935: CHF Dördüncü Büyük Kurultayında, Recep Peker tarafından, Türkiye Cumhuriyeti’nin bir parti devleti olduğu dile getirilerek parti-devlet bağımlılığı açıklandı. Partinin ismi Cumhuriyet Halk Par-

tisi olarak değiştirildi. (Parti Genel Sekreteri Recep Peker'in asıl amacı, ülke siyaset düzeyinde CHF egemenliği kurmak suretiyle, partiyi devlet ve hükûmetin de üstünde bir güç yapmaktı. Ancak, bu gerçekleştirilemedi. Zaman içinde, CHF ile devlet ve hükûmet arasındaki bağıllık, daha da güçlenmiş oldu. Bunun sonucu olarak da partinin artık devletin bir organı hâline getirilmesine yol açılmış bulunuyordu.)

15 Haziran 1936: Recep Peker, CHP Genel Sekreterlik görevinden alındı.

18 Haziran 1936: Partinin Başkan Vekili olan İsmet İnönü CHP'nin devlet ve hükûmet ile bütünleşmesini resmen açıkladı.

28 Haziran 1938: Yeni Cemiyetler(Dernekler) Kanunu kabul edildi.

1938: Almanya Avusturya'yı ilhak etti.

10 Kasım 1938: Türk Ulusunun Büyük Önderi **ATATÜRK** vefat etti.

11 Kasım 1938: İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı seçildi. Bu görevi 1950 yılına kadar sürdürdü.

29 Haziran 1939: Hatay Sancağı Türkiye ile birleşme kararı aldı

3 Eylül 1939: İngiltere ve Fransa, iki gün önce Polonya'ya saldıran Almanya'ya savaş ilan ettiler.

1940: Danimarka, Norveç, Lüksemburg, Fransa, Hollanda ve Belçika toprakları Almanya tarafından istila edildiler. İtalya da İngiltere ile Fransa'ya savaş ilan etti.

1 Kasım 1940: Cumhurbaşkanı İ. İnönü Türkiye'nin savaşa katılmayacağı kararını açıkladı.

1941: Japonya'nın, Pearl Harbor'a yaptığı baskın ile ABD, Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etti. Almanya tüm Balkan ülkelerini işgal etti. Almanya Sovyetlere saldırdı.

1942: ABD, Japon yayılmasını önleyen Midway Savaşı'nı kazandı. Almanya ise Kuzey Afrika'da büyük yenilgiye uğradı.

1943 - 44: Alman ve İtalyan ordularında büyük bozgunlar yaşandı.

11 Şubat 1945: ABD, İngiltere ve Rusya bir açıklama yaparak; "1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etmeyen ülkelerin, savaş sonrasında kurulacak Birleşmiş Milletler Teşkilatına kurucu üye olamayacaklarını" duyurdular.

23 Şubat 1945: Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti.

1945: Almanya savaşı kaybetti ve devlet başkanı Hitler intihar etti.

1945: ABD, Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atarak, Japonya'yı dize getirdi.

1947: 1945'te başlamış olan Sovyet tehdidine dayalı soğuk savaş yoğunluk kazandı.

7 Ocak 1946: Türkiye'de Demokrat Parti kuruldu.

5 Haziran 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan bir değişiklik ile Türkiye'de Masonluğun uyardırılması olanağı da açıklık kazandı.

1948: Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan komünist rejime teslim oldular. Aynı yıl içinde İsrail devleti kuruldu ve Arap-İsrail Savaşı başladı.

Bu Dönemdeki Cumhuriyet Hükûmetleri

1/3/1935 ile 1/11/1937 arası 7. İsmet İnönü hükûmeti,

1/11/1937 ile 25/1/1939 arası 1. ve 2. Celal Bayar hükûmetleri, (2.sinde Refik Saydam Dahiliye Vekilidir)

25/1/1939 ile 8/7/1942 arası 1. ve 2. Refik Saydam hükûmetleri,

9/7/1942 ile 5/8/1946 arası 1. ve 2. Şükrü Saracoğlu hükûmetleri,

7/8/1946 ile 9/9/1947 arası Recep Peker hükûmeti,

10/9/1947 ile 14/1/1949 arası 1. ve 2. Hasan Saka hükûmetleri.

Dönemin Masonluğa ilişkin olayları..

1936: İsviçre’de yapılan bir referandum ile Masonluğun kapatılması reddedildi.

1936: Bulgaristan Yüksek Derece atelyeleri 2. Dünya Savaşı başlaması ile kapatıldı.

1938: Almanya’nın Avusturya’yı ilhakı ile Mason locaları kapatıldı.

1939: İsveç’te Masonluk karşıtı basın kampanyası başlatıldı.

1939: Türkiye Yüksek Şûrası üç yeni loca kurdu.

1939: İspanyada, faşist Franko rejimi Masonluğu kapattı ve birçok Mason ülkelerini terk ettiler.

1940: Fransa’daki Alman işgali sırasında, ülkedeki Masonlar takibata uğradılar. Aralarında hapsedilenler ve ölenler oldu.

1941-42: Sırbistan’da anti-Masonik bir sergi düzenlendi ve bu sergi anısına pullar çıkarıldı.

1942: Amerika’da “presbiteryen” ve “ortodoks”, Güney Afrika’da “reformist” kiliseler Masonluğa karşı olduklarını açıkladılar.

1945: Gen.De Gaullle’ün geçici hükûmeti döneminde Fransız Masonluğu yeniden uyandı.

1945: Dünya Savaşı sonrasında Almanya’da Masonluk yavaş ve güç koşullar altında dirilmeye başladı.

1945: Çekoslovakya’da, komünist hükûmet Masonları hapsetti.

1945: İspanya’da lider Franko, Masonlar aleyhinde bir nutuk vererek, çok sayıda Masonu tevkif ettirdi.

1947-48: ABD’de çeşitli dergi ve gazetelerde Masonluk karşıtı yazılar çıktı, kitaplar basıldı.

5 Şubat 1948:Türk Masonluğu Türkiye Yüksek Şûrası tarafından uyandırıldı.

V. BÖLÜM

1948-1956 DÖNEMİNDE TÜRK MASONLUĞU

Uyanış - ‘Türkiye Mason Derneği’ ..

Kitabımızın bir önceki bölüm sonunu Türk Masonluğunun, tam bir durgunluk olmasa da devinimsiz denebilecek, on iki yılı aşkın ‘uyku döneminin’ kepenklerini açmak fırsatını Mim Kemal Öke biraderin kullanabileceği bir olanağa bağlamıştık. Söz konusu olanak, kendisinin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün özel doktoru olarak seçilmişliği idi. Daha önce Atatürk’le olduğu gibi İnönü ile de olan bu yakınlığın, yeri geldiğinde bir istekte bulunma cesaretine zemin oluşturabileceği ve Mim Kemal biraderin böyle bir şansı “Uyanış”a izin verilmesi için kullanacağı bekleniyordu. Zira, İsmet İnönü’nün sahip olduğu fikir ufğunun genişliği bağlamında Masonluğa bakış açısı zaten olumlu idi. Hatta, doğruluğu kanıtlanamamışsa da 1935’teki ‘kapatılma’ olayından kendini kurtarmış olan Yüksek Şûra için bazı parasal bağışlar yaptığı dahi söylenmekteydi. Sözüünü ettiğimiz “istek zeminin” oluşması için anılan kişisel yakınlığın dışında, aşağıda belirtilen nedenlerin varlığını da göz ardı etmemek yerinde olacaktır:

- O yıllarda çok partili politik bir düzeye doğru ivmelenmeye başlamış Türkiye’de, dünya ülkelerinin çoğunda kabul gören Masonluğun yasaklı oluşu, o ülkelerin bakışlarında ülkemiz üzerinde “anti demokratik” gölgenin varlığı kanısını uyandırmaktaydı.

- Bir Türk heyetinin, hazırlıkları yapılmakta olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni imzalamak üzere yurt dışına gidecek olmasının da bu konuda katkısı olabileceği de bir hayli akla yakındır.⁴¹¹

- Her ne kadar konu ile ilgili olumlu bir yaklaşımı bilgisine rastlanmamış ise de bir Mason olan Hasan Saka'nın o sırada Başbakan oluşunun en azından bir diyalog rahatlığı sağlamış olacağı da kuşkusuzdur. Uyanış amaçlı bir girişimin önceki Başbakan Recep Peker döneminde düşünülmesinin dahi imkânsızlığı kesindir.

Nitekim, Mim Kemal Öke her bakımdan yeri ve zamanı geldiği düşüncesiyle Türk Masonluğunun uyandırılması talebini Cumhurbaşkanına İnönü'ye ileterek olumlu yanıt almış ve 5 Şubat 1948'de "Türkiye Mason Derneği" adıyla yeni bir dernek kuruluşu için İstanbul Valiliğine yasal başvuru yapılmıştır. Yüksek Şûra üyesi 7 biraderin⁴¹² kurucusu olduğu bu dernek ile Masonluğun ülkemizde yeniden hayat bulmasına yol açılmış oluyordu. Artık, 1939'da İstanbul'da olan İdeal, Kültür ve Ülkü Locaları, kurucuları Yüksek Şûra egemenliğinde de olsa birer yasal dernek statüsü ile çalışmaya başlayabileceklerdi. Yakın gelecekte İzmir ve Ankara'da açılacak localar için de durum aynı olacaktı. Bütün bunların ortaya koyduğu gerçek, kurulan Türkiye Mason Derneğinin yeni bir Yüksek Şûradan başka bir şey olmadığı idi.⁴¹³ Söz buraya gelmişken Mim Kemal biraderin koyu bir Yüksek Şûra egemenliği yanlısı olduğunu belirtmekte de yarar vardır. Bu kanaati doğ-

⁴¹¹ Önceki Büyük Üstaplardan Necdet Egeran Türk Masonluğunun yeniden açılması iznine bu hususun 'asıl etken' olduğu fikrindedir. Bkz. N. Egeran, "Memleketimizde Masonluğun 1948'de Yeniden Açılışı", Tesviye Derg., Sayı: 34, s. 6.

⁴¹² Mecdi Akasya, Cevdet Hamdi Balım, Cemil Hamdi Balım, Muhip Nihat Kuran, Hazım Atıf Kuyucak, Mustafa Hakkı Nalçacı ve Orhan Tahsin.

⁴¹³ İleride görüleceği üzere bu dernek, Şubat 1958'de yapılan genel kurul toplantısı kararı ile 4 ile 33. dereceler arasındaki felsefi atölyeleri kapsayan bir kurum hâline dönüştürülecektir.

rulayan belgelerden en önemlisi, Mim Kemal biraderin 1951 yılında bir heyete yazdırdığı *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi* adlı eserdir.⁴¹⁴ ,

Aşağıdaki alıntı bu anonim çalışmanın 93 ve 94. sayfalarından yapılmış olup, Yüksek Şûra ile Büyük Maşrık arasındaki 1909 Anlaşması ile Yüksek Şûra otoritesinin kırk yıl önce zedelendiğinden yakınılan kısmındandır:

“ ... Metnin dahilinde görülür ki, hükümler Büyük Maşrık için kuvvetli ve Ana kuvvet olan Şûrayı Âli için zayıftır. ... Bu, geçmişe ait bir meseledir. Bugün hiçbir hükmü yoktur ve ancak bir tarihtir.

... Burada en ziyade göze çarpan nokta Şûra-yı Âli’nin, kendi ritine ait esaslardan teâmî etmiş (görmezden gelmiş) gibi görünmesidir. Yahut da kendisini terkip edenlerin ve ön safta olan bazı rehberlerin -çoğunun dereceleri yükseltilmekle beraber- Ritin esas nizamlarını ihmâl ederek yalnız üç dereceli simgesel Localarının istiklâl-i tâm fikri mahsusunun baskısı altında kalmışlardır.

1935 yılında tatil-i faaliyetten sonraki yeni teşkilâtta ise Türk Masonluğunun yürüyüşü, Rit ahkâmına tamamıyla uygun bir hâle ifrâğ (şekillen-dirme) olunmuştur.”

Bazı yazarlara göre Mim Kemal biraderce kaleme alınmış bu görüşün⁴¹⁵ kabulü mümkün değildir. Yüksek Şûrayı egemen bir “ana kuvvet” olarak gören bakış açısının 1948’deki uyanışı da aynı yanlış zihniyet düzeyinde hazırlayacağı kuşkusuzdur. Nitekim öyle de olmuştur.

Ancak, yaptığı atılım ile Türk Masonluğunun silkinmesine ve yeniden soluklanır hâle gelmesine liderlik eden Mim Kemal Öke bira-

⁴¹⁴ Bu eser, Reşat Mimaroğlu başkanlığındaki Necmettin Tahsin Erol, Muhip Kuran, Ferit Zühtü Özücü, Haydar Ali Kermen, İsmail Memduh Altar, Edvard Löbe ve Hırant Naradunkyan biraderlerin oluşturduğu heyet tarafından hazırlanmıştır.

⁴¹⁵ Örneğin, Z. H. Velibeşe, *Türkiye’de FranMasonluk*, Ankara, 1956 s. 56-58.

derin, bu camianın gerçek büyüklerinden biri olduğu hiç unutulmalıdır.

1948 yılında hazırlanmış olan 25 maddelik “Türkiye Mason Derneği Statüsü”nün ilk şeklinin sözcük yazılımları ve noktalama işaretleri yönünden tashih edilmiş, önemli maddelerini kapsayan metni aşağıdadır:

Türkiye Mason Derneği Statüsü

Madde 1 - Merkezi İstanbul’da olmak üzere “Türkiye Mason Derneği” adı ile bir dernek kurulmuştur.

Dernek, lüzum gördüğü yerlerde şubeler açabilir.

Madde 2 - Derneğin mevzuu ve gayesi:

Üyelerinin, fikrî, felsefî, ilmi ve ahlâkî tekâmüllerine; Hürriyet, Müsavat ve Kardeşlik prensiplerinin Türkiye hudutları içinde gelişmesine çalışmak ve hayır işleri ile meşgul olmaktır.

Bu gayelere varmak için dernek; mecmua, risale neşir ve üyeleri arasında konferanslar, musâhabe ve münakaşalar tertip ve tanzim eder.

Bu hususların icrasını kolaylaştırmak maksadıyla dernek üyeleri Merkez İdare Kurulu kararı ile Gruplara ve Kollara ayırılır. Bunların çalışma tarzları iç tüzükle tayin olunur.

Dernek siyasetle iştigal etmez. İkamet için gayrimenkul tasarruf edebilir.

Madde 3 - Derneğin kurucu üyeleri şunlardır:

AKASYA (Mecdi Ali) Ticaret Odası Sicil Müdürü, T.C., Anadoluhisarı Körfez Caddesi, No. 39.

BALIM (Cevdet Hamdi) Emekli, T.C., Kızıltoprak Feneryolu Caddesi, Cami Sokak, No. 27-29.

BALIM (Cemil Hamdi) Emekli, T.C., Fatih, Fevzipaşa Caddesi, No. 61.

KURAN (Muhip Nihad) Emekli Polis Müfettişi, T.C., Şişli Osmanbey, Rumeli Caddesi No. 70.

KUYUCAK (Hazım Atıf) Profesör, T.C., Nişantaşı, Teşvikiye Caddesi, Güneş Apartmanı, No.6.

NALÇACI (Mustafa Hakkı) Kimyager, T.C. Şişli, Halâskâr Caddesi, İstanbul Apartmanı, No.6.

ORHAN (Yahya Orhan Tahsin) Doktor, T.C., Divanyolu Kuyulu Sokak No.5.

Madde 4 - Derneğe üye olmak isteyenlerde aşağıdaki şartlar aranır:

- a - 21 Yaşını tamamlamış olmak,
- b - Medeni haklarına sahip bulunmak,
- c - En az lise derecesinde bilgi sahibi bulunmak.

Bu şartları haiz olan taliplerin kabul edilip edilmemeleri hakkında İdare Kurulunca karar verilir.

Madde 5 - Her üye dilediği zaman Dernekten istifa edebilir. Her üye hiçbir sebep gösterilmeksizin Genel Kurul Kararı ile Dernekten çıkarılabilir.

...

Madde 22 – Derneğin kendisini feshetmesi için bu statüye göre toplanacak Genel Kurulda, üyelerinin en az üçte ikisinin huzuru şarttır. Bu suretle çokluk elde edilemediği takdirde ikinci defa toplanmak için sekizinci maddenin ikinci fıkrasına göre üyeler çağırılır. Bu çağrı üzerine toplanacak üyelerin sayısı ne olursa olsun fesih keyfiyeti görülebilir. Ancak, bu suretle yapılacak toplantıda ve görüşme sonunda fesih hakkındaki kararın, mevcut üyelerin üçte iki oyu ile verilmesi şarttır.

Derneğin feshi kararı, İçişleri Bakanlığına sunulmak üzere İdare Kurulu tarafından beş gün içinde İstanbul Valiliğine bildirilir.

Madde 23 - Derneğin feshi veya infisâhı hâlinde malları, Genel Kurulun vereceği karara göre tasfiye olunur. Böyle bir karar verilemezse bütün mallar Türkiye Çocuk Esirgeme Derneğine verilir.

... .

Yukarıdaki 22 ve 23 maddelerdeki “derneğin kendini feshi” ve böyle bir durumda “dernek mallarının” ne olacağı konularının bilhassa belirtilmiş olmasında, 1935 kapattırılışının bıraktığı sanıkların izlerini bulmak mümkündür.

Hatırlanacağı üzere, 1935'teki kapanış ile İstanbul, Nur-i Ziya sokaktaki 25 numaralı bina Hazine adına kayıtlanarak, Cumhuriyet Halk Partisine teslim edilmişti. Dolayısıyla, Masonik toplantıların yapılacağı bir lokal temini şarttı. Bu amaçla, dernek merkezi olarak önce Galata-Bankalar Caddesi, Assikürazyoni Generali Handa bir daire ve kısa bir süre sonra da Sıraselviler'de, sanatçı Safiye Ayla'nın mülkü olan Ayla Apartmanı'nın üçüncü katı kiralandı.

Yeni Derneğin İzmir ve Ankara Şubeleri

Türkiye Mason Derneğinin, Ankara ve İzmir şubelerinin açılması için yapılan çalışmalarla bu şehirlerde önceden kurulmuş, üyelerin evlerinde toplantılar yapan İzmir'de İzmir Locası ve Ankara'da Uyanış Locası ile başlatıldı. İzmir Şubesi, 1948 Aralık ayı içinde Hamdi Çançar, Dr. Osman Yunus, Mustafa Sakarya ve Halit Arpaç biraderler önderliğinde, Ankara Şubesi ise 11 Ocak 1949 günü Muhittin Osman Omay, Dr. Saip Özer, Kemalettin Apak ve Reşat Mimaroglu biraderlerin girişimleriyle kuruldu. İzmir'de toplantı yeri olarak Başdurak Caddesi, Emirler Çarşısı'nda Hamza Rüstem biradere ait olan hanın bir dairesi kullanılacaktı. Ankara'da ise Meşrutiyet Caddesi, 79 numaralı Seler Apartmanı'nın bir dairesi kiralandı.

Bir Kapatılma Önergesi

Dik durma çabalarının henüz birinci yılında iken Türk Masonluğunu tekrar devirmek için yapılan bir ön girişim de Adana Bağımsız Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun 18 Mart 1949 günü Büyük Millet Meclisi'ne verdiği önergesidir. Bu önerge; yürürlükteki kanunlara rağmen Masonluğun Türkiye'de nasıl olup da aktif bir dernek hâline gelişini sorusunu kapsamaktadır. Bu önerge, dönemin İçişleri Bakanı Emin Erişirgil tarafından şöyle yanıtlanmıştır:

“Cemiyetler Kanunu’na göre kurulacak her cemiyet nizâmnâme ve tüzüğünü bakanlığımıza verir ve lazım gelen inceleme yapıldıktan sonra cemiyet teşekkül eder. Onun faaliyetlerini menetmek mahkeme kararına bağlıdır.”

Bu yanıt sonrasında daha uzun bir görüşme açılmasına neden bulunmayan konu tartışmasız olarak kapatılmıştır.

Bu kapatılma önergesi ile ilgili olarak İçişleri Bakanlığı, Türkiye Mason Derneği kurucularından, bazı sorulara açıklık getirilmesi isteğinde bulunmuş ve bu sorular önce sözlü sonra da İstanbul Valisi Lütfü Kırdar kanalı ile yazılı olarak yanıtlanmıştır.⁴¹⁶ İçişleri Bakanlığının soruları, derneğin “kökü dışarıda” ve “uluslararası” mı olduğu ile “beklenen yararlar” hakkında olmuş, verilen yanıtlar ise özetle şunları kapsamıştır:

- Dernek, tamamen bağımsız ve ulusal bir kurumdur.
- Dünyada mevcut Mason kuruluşlarının hiçbirine bağlı değildir.
- Dernek, ulus için ilmî, ahlaki ve sosyal amaçları olan bir kuruluştur.
- “Mason” sözcüğü dünyada dürüstlük ve çalışkanlık simgesi bir unvan olarak kullanılmaktadır.

Uyandırılma şekli hakkında Yüksek Şûra kararı

Aynı yıl içinde Yüksek Şûranın aldığı bir karar bağlamında, 1935 olayı ile uykuya girmiş olan biraderler arasından bazılarının teker teker uyandırılarak “bazı eski üyelerin uyandırılmaması” ile bir tür yeniden yapılanma tercih edilmiştir. Bu fikri destekleyenlerin istedikleri, eski üyelerden sadece Masonluğu hakkı ile özümsemiş olanların ferden uyandırılmaları ve diğerlerinin yeni kurulacak beraberliğe katılma-

⁴¹⁶ “Atatürk ve Masonluk”, *Türk Mason Dergisi*, Sayı: 1, s. 12-14.

malarıydı. Bunun tek sebebi de vaktiyle localarda yaşanmış sıkıntılı ve Masonluk anlayışını hırpalayan birtakım olayların nedenleri olan bazı eski üyelerin, tekrar eylemli biraderler hâline getirilmelerinde yarar görülmemesiydi. Kimin uyandırılıp, kimin uykuda bırakılacağı saptanması ise Yüksek Şûranın kuruluş beratı verdiği ilk beş locanın üyelerinin oylamaları ile saptanacaktı.⁴¹⁷ Buna bağlı olarak “1935’te kapatılmış” locaların uyandırılması üzerinde hiç durulmadığı gibi geçmişten tam anlamıyla uzak durabilmek için kurulacak loca isimlerinin dahi o dönemdekilerden farklı olması hedeflenmişti. Böylelikle, mazi ile bağlantının kalmayacağına ve tam bir yeniden yapılanmanın şekilleneceğine inanılıyordu.⁴¹⁸

Her ne kadar kısa bir süre sonra Yüksek Şûranın bu kararından vazgeçilerek eski Maşrık-ı Âzâmın Localar Nizâmnâmesine (Tüzüğüne) göre uygulama yapılmış ise de bu düşüncelerin 1939 yılında olduğu ve eski locaları uyandırmak yerine İdeal, Kültür ve Ülkü gibi yeni localar kurmanın tercih edildiği, hatta 1948 yılına da o dönemden taşınmış olacağı akla yakındır. İdeal Locasının 1945 yılı Haziran ayı toplantısı tutanağındaki, locaları kapatılmış Masonların uyandırılmaları ile ilgili aşağıdaki karar bu sava ışık tutmaktadır:

“Tekrar sinemize iltihakları düşünülen biraderler ve haricilerin listesi tanzim ve bunlar üzerinde bütün mahfil biraderlerinin denemeler yapmaları ve neticelendirip tasvibi umumiyeye iktiranından sonra Şûraya arzı ve müsaade istihsal edildiği takdirde toplantılara daveti muvafık görülmüştür.”

⁴¹⁷ Bu ilk beş loca İstanbul’da İdeal, Kültür ve Ülkü; Ankara’da Uyanış, İzmir’de İzmir Localarıdır. Görülüyor, uyandırma işleminde üç bölge de maksat sınırları içine alınmıştır. Oysa, 1935’teki kapatılma sırasında Bursa, Manisa, Samsun ve Gaziantep’te de Mason locaları bulunmaktaydı.

⁴¹⁸ Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye’deki Masonluk Tarihi*, Ank., 1958, s. 171; Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, İst., 1982, s. 333; Abdurrahman Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun Doğuşu*, İst., 1996, s. 89.

Yeni Localar kuruluyor

Yüksek Şûra 1950 yılına kadar olan iki yıl içinde İstanbul'da 5, Ankara'da 3 ve İzmir'de 2 loca daha kurmak suretiyle Türkiye Mason Derneği bağlısı olan localar sayısını 13'e yükseltmiştir. Dikkat çeken husus, anılan locaların ilk dokuzunun Üstad-ı Muhteremlerinin Yüksek Şûra üyesi olması, diğerlerinin de onlara yakın derecelerde bulunmasıdır. 1957 yılı ilk yarısına kadar geçen zaman içinde Yüksek Şûranın berati ile kurulan loca sayısı 27'e ulaşacaktır.

Aynı zaman dilimi içinde, her üç şehirde de Felsefî Derecelere devam edecek biraderler için atölyeler de kurulmuştur. Bu atölyelerin adları 1935 öncesindekilerin devamı olarak bırakılmış, değiştirilmemiştir. Önceden felsefî derecelere devam eden biraderlerin bu yeni kurulan atölyelerdeki çalışmalarına başlamalarından hemen sonra da “uyku döneminde” geçen yıllarının hesaba katılması suretiyle hızlı bir şekilde dereceleri yükseltilmiştir. Bu hesaplamanın hangi Masonik mantık ve kurala göre yapıldığı anlaşılammış olsa da sonuç olarak derece terfilerinin atölyelerin görünümüne ayrı bir göz alıcılık kattığı ve bunun simgesel localar topluluğunu etkileyeceği de kuşkusuzdur.⁴¹⁹

Felsefî derecelerin Yüksek Şûra bağlısı olarak ve onun egemenliğinde yönetilmesi kural gereğidir. Ancak, simgesel dereceler de aynı uygulama içine sokulmuş bulunmakta, “çalışma rehberlerinde” (ritüellerinde) bu derecelerin “Türkiye Mason Derneği – Türkiye Yüksek Şûrası” bağlısı olduğunu kesin şekilde ifade edilmektedir. Bu durumda Yüksek Şûra hem felsefî hem de simgesel dereceleri yönetmek erkine sahip bir durumdadır. Ancak, 1935 öncesi dönemdeki gibi locaların kendi oyları ile oluşacak bir Büyük Loca otoritesine bağlı olmalarının doğru olacağı düşüncesi kendini göstermeye başlamıştı yeniden. Localarda dile getirilen bu kapsamda-

⁴¹⁹ Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, İst., 1982, s. 336.

ki konuşmalar yeni katılmış olanları da uyarıcı nitelikteydi kuşkusuz. Ne var ki, bu görüşün karşısında olan bazı eski Masonlar da bulunmaktaydı. Onlara göre:

Türkiye’de Masonluk İskoç Riti esaslarına göre kurulmuştur. İskoç Riti’nin Türkiye’deki koruyucusu ve nâzımı ise Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti’nin Türkiye Yüksek Şûrasıdır. Dolayısıyla, localar ister doğrudan doğruya Süprem Konseye (Yüksek Şûraya) bağlı olsun ister arada idari işleri yürüten bir Büyük Loca olsun, nizâmların tedvini (basılı hâle getirilmesi) ve murâkabesi Yüksek Şûranın esas görevidir.⁴²⁰

Daha önce de belirtildiği gibi locaların Üstad-ı Muhteremlerinin çoğunun Yüksek Şûra üyeleri ve onlara yakın felsefi derecelerdeki biraderlerden oluşturulması da yukarıdaki savın kabul edilmesine zemin oluşturacağı belirgindir. Sözü edilen, felsefi derecelerdeki hızlı terfi edişlerin localardaki bu huzursuz ortamın belirmesi ile eş zamanlı denecek şekilde yapılmış olmaları da aynı bakış açısına dahil edildiğinde resmin görüntüsü daha netleşmektedir.

Sözün geldiği bu noktada şunu özellikle belirtmek isteriz ki, bizim yerdiğimiz ve karşı olduğumuz; Yüksek Şûra ve onun mensubu olmak onurunu kazanan biraderlerin arasından Türk Masonluğu üzerinde bir otoriter kuruluş olarak varlık sürdürebilmeyi amaç edinenler ile fikirlerini kapsamaktadır. Sayıca az olmakla beraber etken bir tutum ile Türk Masonluğunu çıkmazlara sürükleyip üzüntüler yaşatan bu kişilerle eşit makamlarda oturup onların görüşlerinin yanlış, kural dışı ve kusurlu olduğunu savunan biraderlerin sayılarının da küçümsenemeyecek kadar olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca, bu taraflaşmalar platformunda yaşadıkları hâlde fikir yoksunluğunun galibiyetiyle ezilip, suskunluğu yeğleyen “umarsız” denebilecek biraderlerin bulunduğu da yadsınamaz.

⁴²⁰ Age., s. 335.

Büyük Loca Girişimi

Localarda oluşan huzursuzluk kısa zamanda çoğunluğun benimsediği, simgesel locaların bir Büyük Locaya bağlı olması isteğine dönüşerek hissedilir hâle gelmesiyle birlikte Yüksek Şûranın İdare Encümeni, kurulmasını olumlu karşıladığı bir Büyük Loca (Büyük Mahfil-Gran Loj) için tüzük taslağı hazırlanması işini de üstlenmiştir. Şûranın 30 Eylül 1950 günlü toplantısında Büyük Loca kurulması ve 38 maddeden oluşan taslak tüzük hakkında yapılan görüşmeler sonunda olumlu karar verilmiştir. Bu toplantının tutanağından ilgi çekici kısımların alıntıları aşağıdadır:

“...Yüksek Şûramız meriyete giren yeni Cemiyetler Kanunu'nun müsait hükümlerinden bilistifade ‘Türkiye Mason Derneği’ namı altında bir cemiyet kurmaya muvaffak olarak yeni yeni isimlerle teşkil ettiği remzî mahfilleri (simgesel locaları) de ekosizmin verdiği salâhiyete istinâden doğrudan doğruya kendi idaresi altına almış olduğu, ancak cemiyetimiz azasının zaman geçtikçe çoğalmakta olması, gerek İstanbul vadisinde gerek Ankara ile İzmir’de remzî mahfiller adedinin mütenâziren artmakta bulunması ve bundan sonra memleketimizin diğer mahallerinde de mahfiller açılacağı göz önünde tutularak Hâkim Büyük Âmirin, amâl (işler) ve mesâîsi ekosizmin ilk üç derecesine ait idarî işlerin tedvirine (idaresine) maksûr (ayrılmış) ve münhasır (sınırlı) kalmak şartı ile bir ‘Büyük Mahfil’ Gran Loj kurulması hakkındaki teklifi ... encümence ittifakla kabul edilmiş olduğu ...

...

Esasen Lozan Konvansiyonunun 22 Eylül 1875 tarihli celsesinde kabul edilmiş olan Büyük Teşkilat Kanununun altıncı maddesinde; **Süprem Konsey on yedinci derecenin dînündeki (altındaki) dereceler üzerinde hâkimiyetini daima kullanmaz, vakit ve hâle ve mahalli ahvâle göre vekâletler verir; fakat Süprem Konseyin hâkimiyeti mürûru zamana ve sukuta uğramaz. 33 derecelilerin Büyük Umumî Müfettişlik hukuk ve imtiyazını her loca ve her meclis, dereceleri ne olursa olsun tanıyacaktırlar denilmektedir.**

Bu kayıt ve şartlara göre camiamızda bir Büyük Mahfil tesisi Yüksek Şûramızın kudret ve salâhiyeti cümlesinden bulunduğunu nazarı dikkate alan Büyük Umumî Müfettişler nizâmname projesinin müzakeresine geçilmesini ittifakla kabul etmişlerdir. ...”⁴²¹

Yüksek Şûraya bağlı ve işlev alanı, simgesel locaların idarî yönetimiyle sınırlı bir Büyük Locanın kurulmasını teklif eden bizzat Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmiri Mim Kemal Öke'dir. Kendisinin bu teklifi, yukarıda belirtilen kanun maddesi içeriğindeki, “Süprem Konsey on yedinci derecenin dûnundaki (altındaki) dereceler üzerinde hakimiyetini daima kullanmaz, vakit ve hâle ve mahalli ahvâle göre vekâletler verir; fakat Süprem Konseyin hâkimiyeti mürûru zamanına ve sukuta uğramaz.” tümcesi bağlamında yaptığı da kuşkusuzdur. Bu durumda kurulacak Büyük Loca yetki alanı, kısıtlamalarına ilâveten bir de Yüksek Şûranın verdiği vekâlet kapsamında bağımlı olacaktır. Kanımızca, Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti başlısı Yüksek Şûraların ilk ‘genel kurulu’ olarak 22 Eylül 1875’te Lozan’da yapılan toplantıda alınan kararlardan çıkarılan bu tür yorumlar, Yüksek Şûralar ile Büyük Localar arasındaki “otorite savaşlarının” bir türlü sonlanmayışının önemli nedenlerindedir.

İlk olarak, usul gereği verildiği Şûranın ‘İdare Encümeni’ tarafından incelenip olumlu karşılanan bu öneri, Yüksek Şûranın 30 Eylül 1950’deki toplantı gündemine konulmuş ve kabul edilmiştir.

30 Eylül 1950 tarihli ve 38 maddelik tüzüğün önemli kısımları aşağıdadır:⁴²²

⁴²¹ Satır altlarının çizilmesi ve kalın harfler tarafımızdan yapılmıştır. Bu tutanak detayı için bkz. C. Layıktez. *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 1, s. 171.

⁴²² Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, İst., 1982, s. 337.

“Türkiye Yüksek Şûrasına Tâbi Büyük Mahfil Nizâmnamesi”

Madde 1 - Türkiye Yüksek Şûrasına tâbi; İstanbul’da, Ankara’da ve İzmir’de teşekkül etmiş ve bundan sonra teşekkül edecek olan remzî mahfiller murahhaslarından (simgesel localar delegelerinden) müteşekkil Büyük Mahfil -Grande Loge- namıyla Masonik bir müessese kurulmuştur.

Madde 2 - Büyük Mahfil Türkiye Yüksek Şûrasına tâbidir ve merkezi İstanbul’dadır.

Madde 3 - Büyük Mahfilin maksadı Türkiye Yüksek Şûrasına tâbi remzî mahfiller arasında ahenk ve intizamı temin ve yalnız üç dereceye ait idarî işleri tedvir etmektir.

...

Madde 18 - Büyük Mahfil, Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti’nin ri-tüelleri, kanun ve nizamları ve Yüksek Şûranın alınmış ve alınacak prensip kararları müstesna olmak üzere remzî mahfillerin tesis ve sed’ine, idare ve inkişafına taalluk eden bütün kararları almaya ve icraya salâhiyetlidir. Yüksek Şûranın, ancak muvaffakiyetiyle hariçte Masonluğu temsil için murahhas gönderebilir.

Madde 19 – Büyük Mahfilin masrafları lokal komisyonunca tesviye olunur. (Ödeme şekli ayrıca bir talimatname ile izah edilecektir.)

...

Madde 29 - ... Büyük Üstad, Yüksek Şûranın ve Büyük Mahfilin ni-zam ve kararlarına ve Masonik prensiplerine riayet edilmesine neza-ret eder.

...

Madde 36 - Büyük Mahfil, murahhasları arasından seçeceği müfettiş-ler ile Yüksek Şûrânın 22 Mayıs 1949 tarihli içtimaında kabul edilmiş olan teftiş talimatnamesi esasları dairesinde mahfilleri teftiş ettirir.

...

Otorite konusundaki bu ısrarlı tutumun kurulacak Büyük Locanın adına ve tüzük maddelerine yansıtılmasını, Yüksek Şûranın –varlığını ekosizmin esasından kabul ederek- benimsediği egemenlik erkinin algılanışında aramak gerekmektedir. 1875'teki Lozan Konvansiyonunda kabul edilen 6. madde içeriğindeki: “33 derecelilerin Büyük Umumî Müfettişlik hukuk ve imtiyâzını her loca ve her meclis, dereceleri ne olursa olsun tanıyacaklardır.” tümcesinin yukarıdaki toplantı tutanağında yer almış olması da bu algılayış sınırlarının nerelere uzandığının işaretidir. Oysa, 1875'ten 29 yıl sonrasında 26 Temmuz 1904 tarihinde, Fransız Yüksek Şûrâsının, Grand Loge de France'a (Fransa Büyük Locası) tanımış olduğu “kesin bağımsızlık”, daha yakın geçmişin çok önemli bir olayı olmasına rağmen anımsanmamıştır.⁴²³ Diğer taraftan 1875 kararının, Yüksek Şûralar Genel Kurulunda alınmış “genel kapsamlı” oluşu ile 1904'tekinin sadece Fransız Yüksek Şûrâsınca verilmişliği Türk Yüksek Şûrâsının tercihinin haklılık kazandırmaktadır. Ancak Türk Yüksek Şûrâsının da Fransa'nın gösterdiği anlayış çizgisinde davranması kuşkusuz ki mümkün idi. Ama yapılmadı.

Kuruluş farklı olamaz mıydı?

Türk Masonluğundaki ‘uyanış’ hareketinin Anglosakson Masonluğu şablonuna uydurulmasının hiç düşünülmediği kuşkusuzdur. Tarafsız olarak bakıldığında, eğer düşünülmüş olsaydı dahi bunun olanaksızlığı görülecektir. Zira, anılan sisteme uygun bir Büyük Loca oluşturacak olan locaların “düzenli” olmaları gerekmektedir. Türkiye’de ise o sırada, Şûraca kuruldukları için Anglosakson sisteminin “düzensiz” nitelediği localar bulunmaktadır. Ayrıca, Anglosakson şablonunda, Masonluğun sadece simgesel dereceler sınırları içinde tanınmanın uy-

⁴²³ Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, 1982, s. 197-198.

gun ve yeterli kabul edilmesi ile sistem içinde Rit olgusuna yer verilmediğinden simgesel dereceler için Yüksek Şûra veya benzeri bir ‘üst kurum’ da söz konusu değildir.

Sözünü ettiğimiz bu kural, bazı ülkelerde Anglosakson sistemi bağlısı Büyük Locaların, felsefî dereceler platformu olarak İskoç Riti uygulamasını kabul ettiklerinde Yüksek Şûraların da o Büyük Locaların (obediyanların) yanında yer almasıyla “otorite” sorununun ortaya çıkmasını önlemek amacını taşımaktadır. Kendi ülkesindeki “otorite egemenliği alanında” sorun tanımayan İngiltere Birleşik Büyük Locası 4 Eylül 1929’da yayımladığı, Uluslararası Hür Masonlukta ‘Düzenlilik’ (tanınma) kurallarındaki şu koşul ile bu tür kaosların önünü kesmiştir:

“Sorumlu, bağımsız ve kendini yöneten olmaları şart olan her Büyük Locanın ‘simgesel dereceler’ tek ve tartışmasız otoritesidir ve bu otoriteyi bir Yüksek Şûra veya başka bir Masonik kuruluşla paylaşamaz veya devredemez.”

Bundan 9 yıl sonra, İngiltere, İrlanda ve İskoçya Büyük Locaları 1938 Ağustos ayı içinde toplanarak başka bir “ortak bildiri” yayımladılar. “Masonluk Örgütünün Amaçları ve İlişkileri” başlıklı bu bildiri- nin maddelerinden biri yine aynı konuya ilişkindir:

“İngiltere Büyük Locası eski ve temiz anayasasında tespit edilmiş esaslar çerçevesi dahilinde ve yalnız ilk üç derece üzerinde hâkim ve müstakil olarak çalışan bir topluluktur ve ne nam altında olursa olsun, başkaca üstün Masonik bir kuvvetin mevcudiyetini tanımaz.”⁴²⁴

Anglosakson Masonluğunun kaleleri kabul edilen üç locanın imzalarını taşıyan bu koşul da bir önceki ile aynı kararlı ve sert ifadeyi taşımaktadır. Aynı koşul gelecek yıllarda da Anglosakson Masonluğunun tanınma kuralları içinde varlığını koruyacaktır.

⁴²⁴ “İngiliz Masonlarının Beyannamesi”, *Türk Mason Dergisi*, Sayı: 1, s. 7-8.

Yukarıda bahsedilen bildirilerin her ikisinin metninde de yer alan çok önemli iki koşul daha bulunmaktadır. Bunlar da Türk Masonluğu “uyanış” eyleminin, Anglosakson şablonuna uyamayacağına diğer nedenleridir. Şöyle ki; hem 1929 hem de 1938 bildirilerindeki “düzenlilik” şartlarında, loca üyelerinin “Tanrı inancına sahip” kişiler olmaları ve Masonik çalışmalar sırasında localarda “Kutsal Kitapların” bulundurulması birer zorunluluk olarak zikredilmektedir. Oysa, Türk Masonluğunda kuruluşundan beri uygulanmamış olan bu hususlara, 1948 yılında da yabancı kalınmıştır. İşin özünde, 1909 yılında başlayan doku uyumsuzluğunun kırk yıl sonrasında da devamına göz yumulması, bunun bir sorun olarak algılanmaması yatmaktadır.

Görülüyor ki, 1948 uyanış olayındaki kusurları sadece Yüksek Şûranın, kronikleşmiş bir şekilde amaçladığı egemenlik erkine bağlamayıp Türk Masonluğunun kuruluşundaki ilk yanlışların devam ettirilmesinden kaynaklanan bir “rayına oturtulamayışında” da aramak gereklidir. Eğer bu irdelenirse dünya Masonluğu tarihinde, geleneklere yıllarca sırtını dönmüş yöneticiler eline bırakılmışlık gerçeği karşımıza çıkacaktır. Diğer bir gerçek de üyeler arasında durumun böyle devam ettirilmesine karşı çıkan üyelerin sayıca azlığı; “böyle gelmiş böyle gider” uyuşukluğu ile sessiz kalmayı yeğleyenlerin ise sayıca çok olduğudur.

Ayrıca, 1909’daki kuruluşu sonrasında Maşrık-ı Âzam-ı Os-mânî’nin tanınması beklentisini içeren yazıların İngiltere Birleşik Büyük Locasına gönderildiği ve bunların cevapsız bırakıldığına dair kayıtlar da bulunmaktadır. İngiltere’ye ‘tanınma’ talebinde bulunmuş olması Maşrık-ı Âzamin, Anglosakson ve Fransız Masonluklarının zıt kutuplar olduğu bilgisinden uzakta olduğunu düşündürmektedir. 1948’de dahi 1909’a benzer bir aymazlığın yapılması şu soruları akla getirmektedir: Türk Masonluğunun bu tutumu, acaba potansiyel bir araştırma isteksizliğinden mi, yoksa Anglosakson Masonluğu ile yüzleşmemeyi tercih edişinden mi kaynaklanmakta idi?

Yeni Büyük Loca Kuruluyor⁴²⁵

28 Ocak 1951 tarihinde Hâkim Büyük Âmir Mim Kemal Öke başkanlığında toplanan Yüksek Şûra tarafından, Mustafa Hakkı Nalçacı biraderin Büyük Üstadlığına seçildiği yeni “Türkiye Büyük Locası” (Gran Loj) kuruldu.

Önceden kurulmuş olan tüm simgesel locaların başlısı olduğu bu Büyük Locanın görevlileri olarak seçilen biraderler şunlardı:

Büyük Üstad Mustafa Hakkı Nalçacı, Büyük Üstad Muavini Fethi Erden, Büyük Birinci Nâzır Celal Öget, Büyük İkinci Nâzır Y. Ziya Erdem, Büyük Kâtip Tarık Ziyal, Büyük Hatip Şükrü Hazım Tiner, Büyük Hazine Emni Jak Esseyan, Büyük Hasenat Emni Armand Mosse, Büyük Muhakkik Nazmi Duhani, Büyük Teşrifatçı Cevdet Caculi, Büyük Koruyucu Hamza Rüstem, Büyük Kâtip Muavini ‘Seçimi sonraya bırakıldı’, Büyük Hatip Muavini Hrant Noradunkyan, Büyük Hazine Emni Mvn. Menahem Abravanel, Büyük Hasenat Emni Mvn. Necip Hancı, Büyük

⁴²⁵ Bazı belgelerde, bu dönemdeki Büyük Loca için “Büyük Mahfil” veya “Gran Loj” gibi isimlendirmelere sık rastlanılmaktadır. Kitabımızda, anlatım kargaşasına neden olmaması için sadece “Büyük Loca” sözcükleri kullanılacaktır. Özellikle 1948 sonrası yıllarda, birçok Masonik tanımlamada değişikliklere gidildiği dikkat çekicidir. Örneğin; Yüksek Şûrâ için “Süprem Konsey”, Hâkim Büyük Âmir yerine “Gran komandör”, Büyük Üstad için “Gran metr” gibi kelimelerle sözde yenileştirmeler getirilmiştir. Genelde Fransız Masonluğu terminolojisinden seçilerek yapılmış bu değişikliğin 1935 öncesi dönemden tamamen kopmak amaçlı olduğunu ifade eden yazarlar var ise de kanımızca bu, bir diğer yanlısın uygulanmasından başka bir şey değildir. Ayrıca yarattığı anlam karmaşası, günümüzde dahi yakın geçmişin incelenme ve algılanmasında zorluklar oluşturmaktadır. Bu döneme ait karşılaştırmalı inceleme yapacaklar için başka çalışmalarda karşılaşmaları hâlinde, kolaylık olması amacıyla, yeri geldikçe yukarıdaki “yenileştirme sözcüklerinin” de parantez içinde verilmeleri uygun bulunmuştur.

Muhakkik Mvn. İ. Kenan Sunal, Büyük Teşrifatçı Mvn. R. Vamık Girgin, Büyük Koruyucu Mvn. Kalodi Laskari.

Kurulan bu yeni Büyük Loca ile yine sancılı bir döneme giriş yapılmış, Türk Masonluğunun sahip olması gereken “düzenlilik” yıllarca sonraya itelenmiştir.

Kanun teklifi: “Kapansın!”

29 Ocak 1951 tarihinde, Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, TBMM Başkanlığına 14 milletvekili arkadaşının da katıldığı aşağıdaki kanun teklifini vermiştir. Gerekçesinin bazı kısımlarını alıntıladığımız bu teklif, Masonluk teşkilatının kapatılmasını “kanun bazında” gerçekleştirmek amaçlıdır:

“Mason Derneklerinin Kapatılmasını Âmir Kanun Teklifi:

Madde 1- Ne namda olursa olsun bir daha açılmamak üzere Mason Dernekleri kapatılmıştır.

Madde 2- Kapatma işi kanunun neşrinden itibaren 15 gün içinde bitirilir.

Madde 3- Bu kanunun neşri tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 4- Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.”

GEREKÇE:

Türk Milletinin, kurulduğundan beri daima şüpheli nazarlarını üzerine çeken, hatta daima sinsi ve muzır hareketleriyle milliyetçilik şuurumuzu zedelemekte devam eden bir cemiyet vardır. İsim verilmeden dahi bu ifade tarzından kolayca anlaşılır ki, bu cemiyet (Mason) derneğidir. Şüphe yoktur ki, Mason derneklerinin çalışma tarzını hâlâ ondan olmayanların hakkıyla bilmesine ve anlamasına imkân yoktur. Ancak bunun gayet muzır bir teşekkül olduğunu, gizli çalışmasından ve programlarını açıklamayı tevahhuş edercesine çekinmesinden anlamak zor değildir.

... Her tarafını bilmemekle beraber Mason cemiyetinin Garp memleketlerinde ve mahzâ İslâm dini ile mücadele suretiyle Hıristiyanlık

din ve mezheplerini yaymak için kurulduğunu ve sonra da asıl gayeleri olan İslâm dini ile mücadelelerinde muvaffakiyet sağlamak için yurdumuzda Türk Teâlî Cemiyeti adı ve maskesi altında bir cemiyet kurduğunu pek çok münevverlerimiz bilirler.

Kökü dışarıda olan bu cemiyetin vasıf, gaye ve maksatları hakkında birazcık olsun bilgi verebilmek için onun anayasasından bazı madde ve fıkraları misal olarak sıraladıktan sonra bu gerekçe ve kanun teklifimin çok haklı bir sebep tahtında hazırladığımı da bu suretle ifade etmiş olacağıma kani bulunmaktayım.

... ve bugüne kadar da müsamaha görmesi onlara bir nevi mürûri zaman gibi bir def'i hakkı verebilir. İşte bu bakımdandır ki, Mason derneklerinin kapatılması için yeni bir kanun tedvinine ihtiyaç olduğu kanaatiyle iş bu (Mason Derneklerinin Seddi Kanunu) teklifini hazırladım.

29.1.1951

Meclisin İç İşleri ve Adalet komisyonlarına sevk edilen bu teklifi her iki komisyon da ayrı ayrı reddettiler.

27 Nisan 1951 günü Mecliste, Adalet komisyonu raporuyla ilgili görüşme sırasında teklif sahibi Ahmet Gürkan: "Teklifimiz aleyhinde rapor tanzim eden arkadaşlar Masonluğu o kadar methettiler ki, benim de Mason olacağım geliyor." demiş ve toplantı sonrasında Başkan Vekili Mustafa Zeren, Ahmet Gürkan'a verdiği teklifin gereksizliğini söyleyince de iki taraf arasında sözlü tartışma yaşanmıştır.

Anılan teklif, 30 Nisan 1951 günlü Meclis Genel Kurul Toplantısında da 157 red, 58 kabul ve 7 çekimser oy ile kabul edilmemiştir.

Milliyetçilik bilincini zedelediğini, muzır bir kuruluş olduğunu ve İslâm diniyle mücadeleyi amaçladığını ileri sürece kadar Masonluk hakkında bilgi cehâletinin sergilendiği bu teklifin reddedildiği aynı Genel Kurul Toplantısı gündeminde olan Masonlukla ilgili bir diğer konu da, Afyonkarahisar milletvekili Gazi Yiğitbaşı'nın Başbakanca yanıtlanmasını talep ettiği soru önergesi idi. Bu soru, Ekonomi

Bakanı Zühdü Hilmi Velibeşe'nin teşvik ve tavsiyesi ile birçok milletvekilinin Mason Derneğine baş vurduklarını duyuran 26 Ocak 1951 tarihli *Ulus* gazetesi haberine dayanarak; kökü dışarıda, Allah ve din tanımaz bu derneğin faaliyetine daha ne kadar izin verileceğini hükümet adına Başbakanın yanıtlaması hakkında idi. Bu önerge içinde çok ilginç olan bir kısım da Masonluğa teşvik edilen milletvekillerinin genelde varlıklı ve ileride bakanlığı olası kişilerden seçildiği iddiasıdır. Bu öylesine garip bir savdır ki, Mason olan bir Bakanın Türk Masonluğu için bir şey yapmak şöyle dursun üyesi olduğu Locasındaki biraderlerini tanımazdan geldiği bile çok yaşanmıştır. Görülen odur ki, bilgiden yoksun kafaların Masonluğa sıvamak istedikleri kirlilik, politika platformunda çok daha kalın ve yoğundur.

Bir gazetenin düzmece haberi üzerine yaratılan bu saldırı o toplantıda Başbakana vekâlet eden İçişleri Bakanı Halil Özyörük, Mason Derneğinin geçmişteki olayları ve hukuksal dayanakları da belirtmek suretiyle Cemiyetler Kanunu esaslarına göre kurulmuş bir kurum olduğunu ifade etmiş ve soru sahibinin, önergede ileri sürülen hususlar hakkında deliller göstermesi hâlinde gereken kanunî işlemin derhal yapılacağını da belirtmiştir.

Belki bir rastlantıdır ama ilginçtir ki, Ahmet Gürkan ve 14 arkadaşının imzalarını taşıyan kapatılma önergesinin tarihi, yeni Büyük Locanın kuruluşunun hemen sonrasındaki günü göstermektedir.

A. E. Yalman'ın Makalesi

Mason Localarının kapatılması için Milletvekili Ahmet Gürkan ve arkadaşları tarafından verilen kanun teklifinin duyulması üzerine *Vatan* gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman birader de "Hangi Dünyada Yaşıyoruz?" başlıklı bir makale kaleme almıştır. İçinde, "kapatılma olayı" kastedilerek "Tek parti devrinde hiçbir nevi içtimaî teşekküle

tahammül edilmediği için, Abdülhamid'den de haşin davranılmış ve Mason locaları kapatılmıştır” tümcesinin de geçtiği bu yazının iki paragrafı aşağıdadır:

... Zararlı ve mahzurlu bir rol oynadığına dair hiçbir delil göstermeden, sırf “kökü dışarıda” diye bunu kapatmaya teşebbüs etmek, memlekete hiçbir fayda temin etmez. Fakat, hür dünya demokrasi-si ile sıkı temaslar aradığımız ve kendimizi iyi bir şekilde tanıtmaya mecbur olduğumuz bir sırada memleket için çok zararlı olur. Bu şekilde hareket etmekle, Masonluk gibi fikir ve içtimaî mahiyeti dünyaca malûm olan ve hürmete lâyık diye kabul edilen bir cemiyetin varlığına bir asır evvelki taassup devrinde tahammül ettiğimiz halde bugün tahammül edememek mevkiine düştüğümüz ve faşist bir yol tuttuğumuz yolunda bir zehâb yaratırız.

... Bu satırlar Masonları müdafaa etmek için değil, her şeyden evvel “kökü dışarıda” zihniyetini tenkid için yazılmıştır. Mason cemiyetinin kapanması gayesiyle bir harekete girişmek meylini gösteren milletvekillerinin iyi niyetinden şüphe etmeyiz. Fakat, meseleyi yakından tetkik ederlerse şuursuz bir taassup cereyanının veya ortalığı bulandırmak ve dedikodu uyandırmak emelini temsil edenlerin yarattıkları havaya, hiç farkında olmadan, sürüklendiklerini ve hatalı bir taassup yolunda olduklarını elbette fark edeceklerdir. Müsbet ve yaratıcı faaliyetlere atılmamız lazım geldiği bir sırada, böyle dedikodu mevzularıyla ve taassup zihniyetleriyle vakit kaybedildiğini görünce insan kendi kendine şu suali sormaktan alamıyor: “Hangi dünyada yaşıyoruz?”

Yeni Büyük Loca Yabancı Obediyanslara da Duyuruluyor

Aşağıda metni bulunan Mart 1951 tarihli duyuru ile yabancı obediyanslara Türkiye Yüksek Şûrâsının himâyesinde Büyük Locanın kurulduğu hakkında bilgi verildi:

Türkiye Yüksek Şûrasının himâyesinde
TÜRKİYE BÜYÜK LOCASI

İstanbul, Mart 1951

Pek Muhterem Kardeşlerim,

Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti'nin 33'üncü ve sonuncu derecesinin Türkiye Yüksek Şûrasının himâyesinde Türkiye Büyük Locasının tahsis edildiğini ve Şubat 1951'den bu yana, İstanbul Şarkında, Masonik faaliyetlerini yürüttüğünü bildirme şerefine nâil olmaktadır.

1951 -1953 dönemi için seçilen Büyük Görevlilerin listesini ilişikte sunuyoruz. İşbu vesaikin altında imzaları bulunan kardeşlerimiz bundan böyle sizlerle olacak muhaberatın altına da imzalarını atacaklardır.

Kardeşçe sorabileceğiniz herhangi bir konuda sizlere cevap vermeye hazır olduğumuzu bildirir, kardeşçe sevgi ve selamlarımızı sunarız.

Büyük Üstad   Büyük Sekreter   Büyük Hatip
Mustafa Hakkı Nalçacı   Tarık Ziyal   Şükrü Hazım Tiner

Yüksek Şûra himayesinde olmak şekli ile Masonik kurallar dışında oluşturulan Büyük Loca, dönemin Türk Masonluğunca kabul görmüş ve makbul sayılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, sonradan bazı tartışmaların ana konusu olan yeni simgesel locaların kurulması da o dönemde Yüksek Şûranın inisiyatifine bırakılmıştır. Ne var ki, yabancı obediyanlara yukarıdaki duyuru ile tanıtılan bu Büyük Locanın kuruluşundaki uluslararası Masonik kurallara uysuzluk nedeniyle Anglosakson platformunda “düzenli” kabul edilmeyeceği açıktır. Zühtü H. Velibeşe biraderden yaptığımız aşağıdaki alıntının da bu görüşü destekleyeceği kanısındayız:

“ ... Her yerde Süprem Konseyler (Yüksek Şûrâlar) münhasıran dörtten otuz üç kadar olan kendi derecelerine hâkimdirler; üç dereceden ibaret olan asıl Masonlukta en küçük bir hüküm sahibi değildiler. Haiz olmadıkları bir salâhiyetin devri zaten kabul edilemeyeceği gibi böyle bir

telâkki bile -en az- manevî bir vesâyet hareketi sayılır ve o lütfa uğrayan teşekkülü dünya Masonluğu tanıyamazdı. ...”⁴²⁶

Türk Masonluğunun uyanış sonrası döneminin ilk altı yılı dik duramayan bir omurganın sağlamlaştırılması ve bünye içindeki sınırların giderilmesi amaçlı idarî düzenlemelere yönelik çalışmalarla geçmiş özellikle 1951 yılında İstanbul, Tepebaşı, Meşrutiyet Caddesi, 111 numaralı binanın satın alınması ile lokal ihtiyacı bakımından çok olumlu bir adım atılmıştır.

1952 yılı sonunda Fransa Büyük Doğusu (Grand Orient de France), Almanya Büyük Doğusu, Fransa Büyük Locası (Grand Lodge de France), Kolombiya, Kentucky, Paraguay, Ekvator, Sao Polo, New York, İtalya ve Yunanistan Büyük Locaları ile dostluk ilişkileri oluşturulmuştur.⁴²⁷ Bu, o kurumların doğru kabul ettikleri kurallarına uygun kurulmuş Türkiye Büyük Locasını “düzenli” bir Büyük Loca olarak tanıdıklarının göstergesidir.

Çok Değerli Belgeler Küllere Dönüşüyor

1935 yılında yaşanan kapatılış olayı sonunda Halkevlerine devredilmek zorunda bırakılan Beyoğlu Nur-i Ziya Sokak'taki lokal binası terk edilirken 1909 tarihinden başlayarak muhafaza edilmek şansına sahip olmuş çok sayıdaki arşiv belgelerinin geleceği sorun olmuş ve bunların biraderler arasında bölüştürülerek saklanması dahi düşünülmüştür. O sırada bir birader, başkanı olduğu Hayvanları Koruma Cemiyetinde muhafazaya uygun yer olduğunu bildirince, çuvallar içindeki belgelerinin çoğu oraya konulmuştur. Tepebaşı, Meşrutiyet Cad. 111 numaralı binanın satın alınması ile yer uygunluğu oluşunca

⁴²⁶ Zühtü H. Velibeşe, *Masonluğumuz Hakkında*, Ankara G.M.T.A.O, 1955, s. 6.

⁴²⁷ C. Layikteş, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, 1999, Cilt 1, s. 178.

anılan belgeler muhtaç oldukları tasnifin yapılması umudu ile bu binaya getirildi.

Ne yazık ki, bu değerli belgelerin geleceğe tutacağı ışığın idrakinden yoksun kişiler, hiç kolay olmayacağı kesin bir tasnif girişimi yerine kalorifer kazanını daha uygun gördüler. Belgelerin büyük bir kısmı yakılarak Türk Masonluğu tarihinin birçok belgesi küllere dönüştürüldü. İnanılır gibi değil ama gerçek.⁴²⁸

1953 Büyük Loca Görevlileri Seçimi

1 Şubat 1953 günü Yüksek Şûra başlısı Büyük Locanın görevlilerinin (Dâimî Heyet) seçimi için Genel Kurul (Umûmî Heyet) toplantısı yapıldı. Yüksek Şûra zirvesinin ilk üç kişisi olarak Hâkim Büyük Âmir M. Kemal Öke ile Kaymakamı Ferit Z. Örucü ve Büyük Müfettiş Muhip Kuran biraderler de bu toplantıya katıldılar. Açılıшта M. Kemal birader hem Hâkim Büyük Âmir olarak hem de Yüksek Şûra adına olduğunu ifade ettiği bir konuşma yapmıştır. M. K. Öke'nin bu konuşmasından toplantı tutanağına kaydedilmiş hususların bir kısmı aynen aşağıdaki gibidir:

“ ... bu intihabata (seçime) bütün delegelerin vicdanları huzurunda tamamen serbest olarak iştirâkleri (katılmaları) arzu edilmekte olduğunu, 33 dereceli Büyük Müfettişlerin Büyük Üstadlığa namzetliklerini (adaylıklarını) koymak ve intihap edilmek (seçilmek) sarîh hakları bulunduğunu ancak bu önemli makama bir 33'lünün gelmesinin Yüksek Şûrâca arzu edilmekte olduğu zehâbının (sanılmasının) peydâ olmaması lazım geldiğini, bugünkü intihabatta Yüksek Şûranın bir arzu dahi izhârı (göstermesi) suretiyle müessir olmak niyetinde bulunmadığını, ancak Büyük Mahfilin (Büyük Locanın) ve Dâimî Heyetinin (Büyük Görevlilerin)

⁴²⁸ C. Layikteş – A.O. Cever, “Eski Evrakın Önce Yakılması”, *Tesviye Derg.* Sayı: 51, s. 23-24.

vazifesinin ehemmiyet ve ciddiyeti dolayısıyla sadece bir temenni arz etmek istediğini bildirdi. ...⁴²⁹

Net olarak görülen, Büyük Loca seçimlerine bir Şûra müdahâlesinin, hiç de hoş görülemeyecek bir biçimde yapıldığıdır. O günü yaşayanlar arasında “Artık bu kadarı da fazla” diyenlerin olduğu ve olumsuz bir tepki oluşumuna biraz daha ivme kazandırıldığı kuşkusuzdur.

Seçim aşğıda gösterilen şekilde sonuçlanmıştır:

Büyük Üstad Fethi Erden, Büyük Üstad Muavini Ekrem Tok, Büyük Birinci Nâzır Mecit Duruiz, Büyük İkinci Nâzır Vedat Başar, Büyük Hatip Kemal Salih Sel, Büyük Kâtip Tarık Ziyal, Büyük Muhakkik Cevdet Caculi, Büyük Hazine Emmini Muhsin Türen, Büyük Hasenat Emmini Suat Gürel, Büyük Teşrifatçı Asaf Sirman, Büyük Muhafız Refet Hakul, Büyük Hatip Muavini Sacit Öncel, Büyük Kâtip Muavini Sedat Abut, Büyük Muhakkik Mvn. R. Vamık Girgin, Büyük Hazine Emmini Mvn. Necip Hancı, Büyük Hasenat Emmini Mvn. Hasan Vâfi, Büyük Teşrifatçı Mvn. Necdet Alan, Büyük Muhafız Mvn. Hamza Rüstem.

Aynı yılın Mayıs ayında Daimî Heyetin aşğıdaki önemli saptamalarının dile getirildiği bir toplantı yapılmıştır:

-Bazı localarda toplantılar çok düşük sayılarda üye katılımlarıyla yapılmaktadır.

-Parasal yükümlülükler konusunda biraderlerin kendilerinden beklenen duyarlılık içinde olmadıkları görülmektedir.

-Localarda yapılan çalışmalar düşünsel düzeylerde değildir.⁴³⁰

⁴²⁹ Suha Umur, “Büyük Mahfil U. Heyet Toplantısı No.13”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 144.

⁴³⁰ İstanbul’da 21 Ocak 1952 günü yapılan Büyük Loca Toplantısındaki 4. no.lu Daimî Heyet Raporu’nda bu hususu doğrulayan şu cümleler yazılıdır: “Muhterem

Bu saptamaların içeriği, locaları oluşturan biraderlerde Masonluk heyecanının çok sönük kaldığının ifadesidir. Böylesine dağınıklığın asıl nedeni “Yüksek Şûra himayesinde bir Büyük Loca” anlayışını kabulde zorluk çekenlerin huzursuzluğu ve bunun üyeler arası yayılma ile genişlemesi idi.

Üniteler Kuruluyor

Bu sıralarda, Ankara ve İzmir'deki locaların İstanbul'daki Büyük Loca ile olan idarî ilişkilerinin yavaş yürümesi zaten var olan sorunları adeta beslemekteydi. 1953 yılı içinde özellikle Ankara ve İzmir'deki localarda biraderlerin huzursuzluklarını localarda sesli olarak dile getirir hâle gelmiş olmaları gidişatın ciddi bir bunalıma yönlendiğini işaret etmekteydi. Ancak her türlü yakınmaların Masonik düzeyde yapılarak saygı dışı hiçbir davranışın görülmemiş olmasını da Masonluğun özündeki disiplin anlayışının biraderlerce ne denli benimsenmiş olduğuna bağlamak yerinde olacaktır.⁴³¹

Durumu izleyen Yüksek Şûra, huzursuzluğu sadece Büyük Locanın İstanbul'da bulunuşuna odaklamış olmalı ki, çözüm olacağını sandığı şöyle bir organik değişiklik ileri sürdü: İstanbul'da yerleşik olan Büyük Locanın sorumluluğu sadece kendi bölgesini kapsayacak, Ankara ve İzmir'de ise Büyük Locadan bağımsız birer

---

Remzî Mahfelerimizin (Simgesel Localarımızın) son bir buçuk, iki ay zarfındaki mesaisinin (çalışmalarının), daha ziyade fikrî sahalara tevcih edilmiş olduğu memnuniyetle müşahede olunmaktadır. ...” Suha Umut, “Büyük Mahfil Umumi Heyet Toplantısı No.5”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 134, s. 14.

⁴³¹ Mayıs 1954 başı itibariyle İstanbul'da 10, Ankara'da 5 ve İzmir'de 3 olmak üzere Türkiye'de 18 loca bulunmaktadır. (Bkz. Bölüm sonu “Uyku Dönemi ve 1948-56 Arası Kurulan Mason Locaları”) Bu localardaki üyelerinin sayısı da 1000'in biraz üzerindedir.

ünite oluşturulacaktı. Doğrudan doğruya Yüksek Şûra bağılısı olacak ünitelerin yetki sınırları Büyük Loca ile eşit olacaktı.

Yüksek Şuranın Ankara temsilcisi olan Muhittin Osman Omay biraderin isteği ve Mim Kemal Öke biraderin de uygun bulmasıyla 24 Nisan 1954 günü, Ankara'da Büyük Müfettişler, felsefi derecelerin atölye başkanları ile simgesel locaların eylemli ve önceki Üstad-ı Muhteremlerinin çağırıldığı bir toplantı yapıldı. Ana maksat 'Ünite' adlı kurumun tanıtılması idi. Toplantıda Hâkim Büyük Âmir M. Kemal Öke, Ankara ve İzmir'de kısa süre içinde kurulacak Ünite teşkilatının idari işler yönünden kendini yöneten, Yüksek Şûraya bağlı kuruluşlar olacağını adeta müjde veriyormuş havası içinde anlattı. Toplantıya katılanların çoğunun sıkıntıları yok edecek bir çözüm gibi yorumlayıp memnun oldukları bu habere -M. Kemal biraderin ısrarla fikrini sorması üzerine- Fikret Çeltikçi'den karşı görüş beyan edilmiştir. Çeltikçi birader konuya ilişkin görüşünü şöyle açıklamıştır:

"Öyle ise, müsaadenizle ve emriniz üzerine fikrimi arz edeyim. Benim bildiğime göre, dünyanın hiçbir tarafında böyle 'ünite' diye bir 'Enité Maçonnique' mevcut değildir. Mason locaları bir üniteye değil, muhtar ve müstakil bir Büyük Locaya bağlı olarak çalışır. Kurulması gereken bir örgüt varsa o da bütün bölgelerdeki locaların kendi kararlarıyla oluşturulmuş bir Büyük Loca olabilir. Bu örgütün kurulması da 'ârâ-yi umûmiye'nin (oy çoğunluğu) kararı ile ve hiçbir otoritenin tesirinde olmadan yapılmalıdır."

M. Kemal Öke'nin bu görüşe katılanlar hakkındaki sorusuna, toplantı salonunda süren sessizlikle yanıt verilirken, Yüksek Şûra üyesi olan Kemalettin Apak birader söz alarak şunları söylemiştir:

"Fikret Çeltikçi kardeşimizin fikrine ben iştirak ediyorum. Yalnız Çeltikçi biraz acele ediyor. Onun arzuladığı Türkiye Büyük Locası, elbette kurulacaktır. Tedrici bir gelişme ile buna vasıl olacağız. Ancak, bugünkü şartlar altında böyle bir merhaleden (Üniteler kastediliyor) geçmek yerinde olur. Bir müddet sonra bölgelerdeki localarımızın kendi kararlarıyla ayrı ayrı birer

mahalli Büyük Loca kurduktan sonra isterlerse bir konfederasyon hâlinde, isterlerse bir tek Türkiye Büyük Locasında birleşeceklerdir.”⁴³²

Çeltikçi'nin de eserinde belirttiği gibi Büyük Loca kurulması fikrine en yatkın olan Yüksek Şûra üyesinin dahi konuya açık yürekli bir yaklaşma şekli yoktur. Bütün bu tarz davranışların gölgesinde bazı niyetlerin varlığı ve onlar yakın zamanda gölgelerden sıyrılarak göz önüne çıkacakları beklenmelidir. Burada da aynı şeyin olacağı kuşkusuzdur.

1 Mayıs 1954 günü yürürlüğe sokulan “Ünite Talimatnamesi” ile Ankara ve İzmir üniteleri, ikisi de birer Büyük Loca yetkisine sahip olarak resmî sıfatlarını almış oldular. Söz konusu talimatnamenin tam metni aşağıdadır:

Ünite Talimatnamesi

1. Ünite, Süprem Konsey mümessili ile Muhterem Mahfiller (Localar) Üstad-ı Muhteremlerinden ve bunların seçecekleri bir muhasipten ibaret olmak üzere beş ila yedi azadan mürekkeptir.
2. Ünitenin vazife ve salâhiyeti, Mahfiller arasında ahenk ve intizam, muamelâtın kolaylaştırılmasını temin ve yalnız üç dereceye ait işleri tedvir etmektir.
3. Aza, arasından bir Umumî Kâtip seçer.
4. Ünitenin mercii Süprem Konseydir.
5. Üniteye Süprem Konsey mümessili riyaset eder.
6. Ünite ayda en az bir defa toplanır. İcabında Reisin daveti ile fevkalâde toplanır.
7. Ünite kararlarını Süprem Konseye bildirir.
8. Ünitenin kararları mürettep azanın yarısından bir fazlasının reyî ile ve el kaldırmak suretiyle ittihaz olunur. Mevcudun üçte birinin teklifi ile gizli oy mecburidir.
9. Ünitenin Reisi, Süprem Konseyin nizam ve kararlarına ve umumî olarak Mason prensiplerine riayet edilmesine nezaret eder ve Mahfil-

⁴³² Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, 1982, s. 342-345.

lerde Mason ruhunun, nizam ve intizamının ve kardeşlik sevgisinin temin ve inkişafına ve Kardeşler veya Mahfiller arasındaki anlaşmazlıkların muslihane bertaraf etmeye çalışır.

10. Mahfiller lüzumu hâlinde Ünitenin mütalaasını alırlar.

11. Mâli işler, derneğin muhasebe talimatnamesi hükümleri dairesinde yürütülür.

12. Her Mahfil senenin altıncı ve on ikinci aylarının sonlarında aza matrikülünü Üniteye tevdi mecburdur.

13. Mahfiller kabul edecekleri azanın tekris, iltihak, uyandırma, intizama irca keyfiyetlerini ve hüviyetlerini üçer fotoğrafla Üniteye bildirirler. Tard ve imhâl vakalarını da Üniteye bildirmekle mükelleftirler. Ünite gelen listeleri ilân ettikten bir ay sonra muamelelerinin yapılmasında mahzur olup olmadığını alakalı mahfile yazar.

14. Mahfiller bilumum intihapları Üniteye bildirirler.

15. Kabul edilecek harici hakkında ve bir kardeşin gayri muntazam ilânında ve diğer muamelatta müteâmil (Dipnot: Bu sözcüğün anlamı bulunamamıştır. Kastedilenin “teâmül” yani “olagelen/yerleşik usuller” anlamında olduğu kesindir.) usullere tevfikân Gran Loj ile Ünite yekdiğerini müteakabilen haberdar ederler. Bunlar hakkında otuz gün zarfında cevap verilmezse Süprem Konseye haber verilir. Bu ihbardan otuz gün sonra muameleye devam olunur.

16. Herhangi bir vadide Ünitenin teşekkül edebilmesi için en az üç mahfilin mevcut olması şarttır.

17. Mahalli Gran Loj kuruluncaya kadar Üniteye dahil mahfillerin tevcih edecekleri Üstad derecesinin şahadetnamesi yerine alakalı biradere ileride verilecek diploma ile tebdil edilmek üzere Ünite tarafından resimli bir hüviyet varakası verilir.

18. Üniteler, Mahafili Umumiye Nizâmânâmesi’nde Grand Loj’a verilen salahiyetleri haizdir.

19. Üniteler kendi azası arasından seçeceği müfettişlerle Süprem Konseyin 22 Mayıs 1949 tarihli içtimaında kabul edilmiş olan talimatname esasları dairesinde mahfilleri teftiş ettirirler ve neticesini raporla Süprem Konseye bildirirler.

20. Bir müfettiş âmil azasından bulunduğu mahfilin teftişine memur edilemez.
21. Tekris harçlarının yarısı, refik (kalfa) ve üstad dereceleri harçlarının tamamı Süprem Konseye gönderilir.
22. Yardımlaşma sandığı bugünkü durumunu muhafaza eder.
23. Gran Loj Heyet-i umumiyesinde muhalif nizâmnâmesinin 46 ve 67'inci maddelerinde yapılan ve Suprem Konseyin tasvibine iktiran etmiş bulunan tadilat Üniteler için mer'idir.
24. Her yıl sonunda akdedilecek konvansa Grand Loj'un ve Ünitelerin murahasları davet edilir, bu konvanda Türk Masonluğunun yüksek menfaatleri müzakere edilir.
25. İş bu talimatname 1 Mayıs 1954 tarihinden itibaren mer'idir.
26. İş bu talimatnamenin tadili Süprem Konseye aittir.

Anılan talimatnamenin yürürlüğe girişinden hemen sonra, 14 Mayıs 1954 tarihli bir Yüksek Şûra bildirisini ile Ankara ve İzmir'de bulunan 33 dereceli biraderlerin ünite çalışmalarına danışman olarak katılabilecekleri tebliğ edilmiştir.⁴³³ Yürürlükteki talimatnamenin 5. maddesi gereği başkanlığını Yüksek Şûra üyesi 33 dereceden bir biraderin yaptığı çalışmaya başka bir 33 derecelinin danışman olarak katılabileceğinin bildirilmesine anlam vermek zordur. Kanımızca bu, 33 dereceli oldukları hâlde Yüksek Şûra etkin üyesi olmak için bir hazırlanma süresi ve süreci geçirmesi gereken biraderlerin İskoç Riti'nde "danışman üye" (agreje üye) niteliği ile tanımlanmasındaki "danışman" sözcüğünden kaynaklanmıştır.⁴³⁴

⁴³³ C. Layiktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, İst., 1999, Cilt 1, s. 183.

⁴³⁴ Felsefi derecelerin sonuncusu olan 33'e geçen biraderler Yüksek Şûra etkin üyesi olana kadar bir bekleme ve hazırlanma süresi geçirmektedirler. Bu üyeler Yüksek Şûranın toplantılarına katılabilirler, öneri verme ve görüşlerini söyleme hakları vardır. Ancak, oylamalara katılamazlar.

Yüksek Şûraca hazırlanmış olan yukarıdaki talimatname ile nasıl şekilleneceği ve nasıl çalışacağı hakkında bazı esasların saptandığı “Ünite”ler Türk Masonluğu bünyesinde yer almış oldu. Oldu olmasına da dünyada Türkiye’den başka hiçbir ülkenin Masonik yapısı içinde bu denli garip bir organa rastlanmamıştı. Bir yanda 10 locası ile İstanbul’da “İstanbul Büyük Locası”, diğer tarafta Ankara’da 5, İzmir’de 3 locası ile Ankara ve İzmir Üniteleri... Her biri Büyük Loca yetkisine sahip ve özerk olduğu ifade edilen bu kuruluşların başkanlarının Yüksek Şûra üyesi olması da ön şart.. Bu bağlamda Fethi Erden, İstanbul’daki görevine devam ederken Ankara Ünitesi Başkanlığına Muhittin Osman Omay, İzmir’e de Hamdi Nüzhet Çançar seçildiler. Ankara ve İzmir üniteleri her türlü idarî yazışmalarını Yüksek Şûra ile yapmaya başlayınca fonksiyonsuz bir pozisyona düşen İstanbul’daki “Türkiye Büyük Locası”nın adı da İstanbul Büyük Locası (Gran Loj) olarak değiştirildi ve sadece İstanbul’daki locaların bağlı olduğu bir kuruluş hâline geldi.

Talimatnamenin 17. maddesinin “Mahalli Gran Loj kurulunca-ya kadar...” sözcükleri ile başlamasının hemen akla getirdiği; ileride Ünitelerin Bölgesel Büyük Localar (Mahalli Gran Lojlar) hâline dönüştürüleceğinin Yüksek Şûraca tasarlanmış olduğu ve 24 Nisan 1954 günü Ankara’da yapılan toplantıda Kemalettin Apak biraderin -daha önce alıntuladığımız- sözlerindeki eş anlamın da bunu doğruladığıdır. Nedense, yapılacak bir hamle ile mevcut simgesel locaların bir Büyük Loca kurmalarını sağlamak yerine, varış noktasının farklı olacağı belli birtakım dolambaçlı güzergâh yeğlenmektedir.

Kısa süre içinde, Ankara ve İzmir’deki biraderler de İstanbul’daki gibi kendi kentlerinde Bölgesel Büyük Loca kurulmasını arzulamaya başlamışlardı. Hatta, bu arzunun daha da ilerisi kurgulanarak üç Bölge Büyük Locasının, kurulacak Türkiye Birleşik Büyük Locasının birer organı olmaları bile konuşulup, tartışılmakta idi. Ankara ve İzmir’deki

biraderlerin bu hayallerinin gerçekleşmesi için yeterli olacağını sandıkları husus; üç locanın bir Büyük Loca kurabileceği hakkındaki uluslararası Masonik kural olmalıydı. Oysa durum farklı gelişecekti.

Üniteler kurulduktan sonraki zaman içinde yaşanan karmaşanın beklenen çözümü getirmeyeceğini anlayan Yüksek Şûrâ, 10 Nisan 1955 tarihinde Ankara ve İzmir’de de Büyük Loca (Grand Lodge) kurulmasına izin verileceğine dair bir yeniden düzenleme kararı aldı. Ne zaman uygulanmaya geçeceği belirlenmemiş olan bu kararın kapsadığı esaslar şunlardı:

1. Yedi mahfilin (Locanın) bulunduğu her bölgede muhtar (özerk) bir Büyük Loca kurulacaktır.

2. Bu Büyük Localar İskoç Riti’nde çalışmak üzere Süprem Konseye (Yüksek Şûrâya) bağlı olacaklardır.

3. Bu Büyük Locaların üyeleri, İstanbul Gran Lojunun tâbi olduğu nizâmânâmenin 4. ve 5’inci maddelerine göre delegelerini seçeceklerdir. Bu delegeler asgarî üç yıldan beri Üstad derecesini haiz biraderlerden olacaklardır. Ancak, 4. dereceye terfi etmiş olan biraderler bu şarta tâbi tutulmayacaklardır.

Bu kararların biraderlerce öğrenilmesini ardından, eğer uygulamaya geçilirse Büyük Localar üzerindeki Yüksek Şûra egemenliğinin devam edeceği ve felsefî derecelerin ilk basamağı olan 4. derecedekilerin Üstadlıkta üç yılını tamamlamış olanlara kıyasla üstünlüğü de kabul edilmiş olacaktı. Ayrıca, Büyük Loca kurmak için gerekli olan simgesel loca sayısı da üçten, yediye çıkarılmış oluyordu. Ne var ki, böylesi bir Büyük Loca zaten uluslararası kurala göre “düzenli” bir kurum olamayacaktı. Ama her şeye rağmen İzmir Ünitesi, bünyesindeki üç simgesel loca sayısını yediye çıkarmak için gerekli girişimi başlatmıştı. O sırada Ankara’daki loca sayısı ise zaten yediye ulaşmıştı.

Bazıları uluslararası Masonik normları bilmedikleri için farkında olmazlığa bağlı bir hoşnutluk sergilerken, o normları bilen ve tam

bağımsız bir Büyük Loca kurulmasını gerekli gören bazı biraderlerin karşısındaki bir grup da Türk Masonluğunda düzenleyici tek otoritenin Yüksek Şûra olduğunu ve kurulacak bir Büyük Loca için onun izninin gerektiğini savunmaktaydılar. Sonuç olarak bir türlü çaresi bulunamayan bir tartışma ve çalkantı sürüp gitmekte, dolayısıyla tam bir bütünlük oluşturulamamakta idi. Bunun tetiklediği endişe de “yapısal bir bölünmenin” yaşanması idi.

Söz konusu tartışmaların yoğun olduğu Ankara Ünitesinin Başkanı Muhittin Osman Omay, 14 Haziran 1955 günü, gündemi Bölgesel Büyük Locanın kurulacağı tarihin saptanması olan bir toplantı tertip etti. Bu toplantıda Yüksek Şûra üyesi Kemalettin Apak yaptığı sözlü açıklamada: “1948’deki uyanış hareketi ile sonrasındaki simgesel localar faaliyetinin Yüksek Şûra tarafından sağlanmış olduğunu” söylemek gereğini duymuş ve kurulacak Büyük Locaların, simgesel locaların çalışma usul ve programlarını da hazırlayabilecek birer federasyona sahip olacaklarını, ancak çalışma rehberlerinde (ritüellerde) yapılacak değişikliklerin Yüksek Şûraca onaylanmaları şartının altını çizerek belirtmiştir. Toplantının tartışmalı bir ortam içinde devamını izleyen Apak birader aşağıdaki sözleri ile konuya ilişkin kesin görüşünü daha açık ve net bir şekilde beyan etmiştir:

“Hürriyet bizim için esastır. Ancak, her hürriyetin bir hududu vardır. Masonlukta herkes düşündüğü gibi hareket edemez. Süprem Konseye (Yüksek Şûraya) bağlılığı kimse unutamaz. ...”

Toplantıya katılan Üstad-ı Muhteremlerin görüşlerinin sonucu olarak bu konunun bir Genel Kurul’da görüşülmesinin daha doğru olacağı kanısı ortaya çıkmıştı. Fikret Çeltikçi birader; tek çözüm şeklinin bağımsız bir Büyük Loca kurulması olduğunu ve bunun da hiçbir yerden izin almaya gerek olmaksızın (kastedilen Yüksek Şûrâdır.) simgesel locaların bir Mason kongresi -genel kurul- şeklinde toplanarak yapılabileceğini belirtmesinden sonra Apak biraderin fikirlerinin

kabul edilmeyişinden üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Bu arada Ahmet Salih Korur da Fikret Çeltikçi ile görüş birliğinde olduğunu açıklamış ve toplantı, kesin kararın “yaz tatili” sonrasına bırakılarak kapatılmıştır.⁴³⁵

Ankara’da yapılan toplantının on iki gün sonrasında, 26 Haziran 1955’te tertiplenen Yüksek Şûrâ toplantısında Kemalettin Apak biraderin, 14 Haziran Ankara toplantısındaki izlenimlerinin doğrultusunda hazırlayıp, sunduğu teklif Yüksek Şûraca da kabul edilmiş ve bir beyanname olarak o günün tarihiyle tüm localara iletilmiş ve Fransızca çevirisi de ilişkide olunan yabancı Yüksek Şûralara gönderilmiştir. Bu beyannamenin metni aşağıdadır:

Türkiye Süprem Konseyi Beyânnâmesi

“Türkiye Cumhuriyeti hudutları içindeki Mason faaliyetinin Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti esaslarının dairesinde yegâne nâzımı bulunan Türkiye Süprem Konseyi, memleketimizde bu ritin hükümleri ve nizamları çerçevesinde taazzî eden (şekillenen) Masonluğun son senelerde gösterdiği şükranı değer gelişmeler karşısında üç remzî derecenin tamamen müstakil bir otorite hâlinde teşkilatlanması zamanının geldiğine inandığı için, Türkiye Süprem Konseyinin kuruluşunun 94. yıl dönümüne tesadüf eden 26 Haziran 1955 tarihli toplantısında ittihâz eylediği karara dayanarak Türkiye Cumhuriyeti hudutları içindeki bütün Remzî Mahfillere ve bu Mahfillere mensup muhtelif derecelerdeki Kardeşlere beyan ve ilân eder ki:

1- Bütün Kardeşler tarafından esaslarının muhafazası taahhüd edilmiş ve o suretle Masonluğa intisapları vâki olmuş bulunan Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti esasları mahfuz kalmak üzere üç remzî dereceye ait çalışmaların tarz ve usullerinin tespiti ve bu derecelere ait çeşitli mevzuatın tedvîn (basılı hâle getirme) ve tadil işleri ile yine bu derecelerdeki Masonik faaliyetlerin her türlü malî, idarî ve kazaî salâ-

⁴³⁵ 14 Haziran 1955 toplantısı ve ardılı olayların detayları için bkz: Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, İst., 1982, s. 352-364.

hiyetleri mutlak olarak hâlen kurulmuş veya ileride yeniden kurulacak Provensiyal Gran Lojlara yahut bunların bilâhare aralarında anlaşılıp, bütün Türkiye Remzî Mahfillerine şâmil olarak Türkiye Gran Loju namı altında teşkil edecekleri müttehid (birleşmiş) bir otoriteye ait bulunacaktır.

2- Vadilerinin tayin edilecek hudutları içinde remzî derecelerin mutlak hâkimi olan bu otoritelere üç remzî dereceye ait işleri tedvir etmek hususunda hiçbir Masonik teşkilat ve kudret üstün mevkide sayılmayacak ve idarelerine müdahâle olunmayacaktır. Ancak, ileride Türkiye Gran Loj'u teşekkül edince bu salâhiyetler Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki topraklara şâmil olmak üzere bu müttehid Gran Loj'a ait bulunacaktır.

3- Eski ve Kabul edilmiş İskoç Riti esasları mahfuz kalmak üzere, Türkiye dahilindeki bütün Remzî Mahfillerde tatbik edilecek ritüellerin kaleme alınması ve diğer obediyanlarla üniversalite bakımından münasebat ve idamesi işleri Türkiye Gran Loj'unun teşekkülünü müteakip münhasıran bu Gran Loj tarafından tedvir edilecektir.

4- Bu tarihten itibaren remzî üç derecenin açılış ve kapanışlarında, yeminlerinde ve diğer her türlü çalışmalarında ve sair hususlarda Süprem Konseyin hâkimiyetine ve himâyesine izafeten yapılmakta olan muameleler veya bu şekilde mevcut bütün metinler, bu otoriteler tarafından yeni mevzuat vücuda getirilinceye kadar otomatik olarak tadil edilmiş sayılacak, Süprem Konsey de kendi mevzuatında bu esaslara muvazi gerekli tâdilleri yapacaktır.

5 - Bizzat Süprem Konsey azaları da dahil olduğu hâlde 4 - 33 derecelerdeki bütün Kardeşler dahi remzî bir Mahfilin azası bulduklarına, bundan sonra da Yüksek Derecelere geçecek biraderlerin yetiştirme ve seçilme muhitleri yine Remzî Mahfiller olacağına göre Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Masonluğunun ananevî tesânüt bağlarının bilumum Kardeşler arasında tam ve kâmil bir surette muhafazası tabii görüldüğünden gerek Süprem Konsey gerekse remzî derecelerin yegâne ve mutlak hakimi olan otoriteler arasında her hâl ve zamanda memleketimizdeki Masonluk hayatının başarılar ve inkişâflar göstermesini sağlamış olan Kardeşlik havasının devamı için Süprem Konsey bütün imkânları ile çalışacaktır.

6 - Türkiye Mason Derneğinin kendi mevzuatına ve Cemiyetler Kanunu muvacesesindeki icaplara intibak bakımından Süprem Konsey

ile Türkiye Gran Loj'u gerekli tertip ve tedbirleri müştereken ittihâz edeceklerdir.

Süprem Konsey bütün Kardeşleri bu vesile ile de en derin sevgi ve saygılarıyla selamlar ve kendilerine Sâni-i Âzam-ı Kâinattan başarılı faaliyetler diler.

26 Haziran 1955

Büyük Umumî Kâtip
İsmail Memduh Atrlar

Suvren Gran Komandör
Fuad Hulusi Demirelli

30 Ocak 1955'te vefat eden H. B. Âmir M. Kemal Öke yerine seçilen (13 Şubat 1955) F. H. Demirelli imzasını taşıyan bu bildirin ilk tümcesindeki "Türkiye Cumhuriyeti hudutları içindeki Mason faaliyetinin Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti esasların dairesinde yegâne nâzımı bulunan Türkiye Süprem Konseyi, ..." sözcükleri daha başlangıçtan itibaren bir Yüksek Şûra otoritesinin altını çizerek bir yaklaşım sergilemektedir. Çünkü, senelerdir yaşanmakta olan huzursuzluk, Türk Masonluğunda nâzım yani düzenleyici olduğunu sanan, Yüksek Şûrânın bu husustaki ısrarlı tutumundan kaynaklanmaktadır. Oysa Türk Masonluğunun muhtaç olduğu, bağımsız bir Büyük Loca oluşturmak suretiyle kendi yönetimini kendi kurmaktır. Bunun bilincinde olanların yaşadığı huzursuzluğunun önünde sonunda, özerk bir Büyük Loca kurulması girişimi olasılığına bu beyanname ile engel olunduğu da aşikârdır.

Ayrıca, Bölgesel Büyük Localar (Provensiyal Gran Lojlar) kurulacaksa bunların yönetiminde oldukları, bir üst organ olan Ana Büyük Loca varlığı şarttır. Ortada böyle bir kurum yoktur, olan sadece Yüksek Şûra egemenliğinin gölgesidir. İleride kurulması tasarlanan Türkiye Büyük Locası (Türkiye Gran Loju) da hiçbir zaman usulünce kurulmuş, bağımsız bir kurum olarak kabul görmeyecektir.⁴³⁶

⁴³⁶ Bölgesel Büyük Localar, Masonluk tarihinde ve günümüzde de uygulanmasına rastlanan bir örgütlenme şeklidir. Bir "Ana Büyük Loca" bağılı olarak ve

Bölgesel Büyük Localar

İstanbul Bölgesel Büyük Locası: Zaten var olan bu Bölgesel Büyük Locanın 1955–57 dönemi için önceden seçilmiş olan Daimî Heyet üyeleri:

Büyük Üstad Fethi Erden, Büyük Üstad Yardımcısı, M. Celal Duru, Büyük Birinci Nâzır Hayrullah Örs, Büyük İkinci Nâzır Selahattin Güvendiren, Büyük Hatip Sacit Öncel, Büyük Kâtip İbrahim Memduh Seydol, Büyük Muhakkik Ruhi Vamık Girgin, Büyük Teşrifatçı Sırrı Tümer, Büyük Hazine Emini Muhsin Türen, Büyük Hase-nat Emini Aristo Papadis, Büyük Koruyucu Edip Seydi biraderlerden oluşmuştur. Bu sırada İstanbul'daki loca sayısı 11'dir.

Ankara Bölgesel Büyük Locası: Ankara'da tartışma bazlı görüşmeler bir süre daha devam etmiş ve Ünite Başkanı Muhittin Osman Omay biraderin 9 Temmuz 1955 günü yapılacak toplantı çağrısı, karar noktasına yaklaşıldığının işareti olmuştur. Bu toplantının sonunda, karşı görüşü savunan en dirençli biraderlerin dahi katılımı ile Ankara Bölgesel Büyük Locasının (Gran Loj'unun) kurulması kararı alınmış ve Daimî Heyet üyeleri seçimi yapılmıştır. Seçilen görevliler aşağıdadır:

Büyük Üstad Kemalettin Apak, Büyük Üstad Yardımcısı Ahmet Salih Korur, Büyük Birinci Nâzır Naki Cevat Akkerman, Büyük İkinci Nâzır Süreyya Tahsin Aygün, Büyük Hatip Fikret Çeltikçi, Büyük Kâtip Galip Menteşe, Büyük Muhakkik İlhami Atayık, Büyük Teşrifatçı Arif Anıl, Büyük Hazine Emini Fevzi Magat, Büyük Hase-nat Emini İzzet Beltan, Büyük Koruyucu Avni Türel. (F. Çeltikçi ve

---

sınırlandırılmış yetki ile çalışan Bölgesel Büyük Locaları, daha çok geniş bir coğrafyaya yayılmış locaların yönetim ve denetimi için baş vurulan bir düzenlemedir. Ülkemizdeki Özgür Masonlar Büyük Locası 1993 yılında, İzmir'de kurduğu Ege Bölge Büyük Locası ile başlayarak örgütlenmesini bu düzeye taşımıştır.

Ahmet Salih Korur biraderler katılmadıkları bu toplantıdaki görevlendirilmelerini kabul etmemişlerdir.)

Bu sırada Ankara'daki Loca sayısı 8'dir.

İzmir Bölgesel Büyük Locası: İzmir Büyük Locasının kuruluşu ancak 18 Kasım 1955 tarihinde yapılacaktır. Bunun sebebi, 10 Nisan 1955 tarihli Yüksek Şûrâ kararları bağlamında bölgedeki loca sayısının en az 7 olmasının gerekliliğidir.⁴³⁷ Ekim 1955 ayı içinde İzmir'de Kemal, Gönül, İrfan ve Ümit Localarının kurulmaları ile bölgedeki loca sayısı istenene ulaşacak ve kurulacak İzmir Bölge Büyük Locası'nın Daimî Heyeti aşağıdaki biraderlerden oluşacaktır:

Büyük Üstad Hamdi Nüzhet Çançar, Büyük Üstad Yardımcısı Halit Arpaç, Büyük Birinci Nâzır Hakkı Türegün, Büyük İkinci Nâzır Mahmut Yalay, Büyük Hatip Hulûsi Selek, Büyük Kâtip Halil Erman, Büyük Muhakkik Cahit Tuner, Büyük Teşrifatçı İsmail Paya, Büyük Hazine Emni İsmail Ergüney, Büyük Hasenat Emni Kemal Ali Şaylansoy, Büyük Koruyucu Şefik Baran.

Ankara'da Türkiye Büyük Locası Kuruluyor

Bölgesel Büyük Localarının kurulması sonrasında da bu yeni düzenleme içinde Türk Masonluğunun geleceğine ait tartışmalar devam ediyordu. Bölge Büyük Locaları uygulamasının huzurlu bir ortam, uygun bir çözüm getiremeyeceği çok açıktı. Sorumluluk duygusu ta-

⁴³⁷ İzmir Bölge Büyük Locasına ait bilgilerin kronolojik sıralama dışında ve bu kesimde verilmesinin nedeni konuya ait bütünlüğün dağılması amaçlıdır. Zühtü H. Velibeşe'nin 5 Kasım 1955 günü yapılan bir toplantıdaki açıklamasına göre bu locaların kuruluş girişimleri, İstanbul Bölge Büyük Locası Büyük Üstad Yardımcısı Muhittin Celal Duru ile Büyük Kâtip İbrahim Memduh Seydol biraderlerce ileride değinilecek konu olan- Ankara Büyük Locası kuruluşunun hemen ardından yapılmıştır. Bkz. A. Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu*, İst., 1996, Ek-27, s. 2.

şıyanların çoğunda “toplum içi bölünme” endişesi de kendini göstermekteydi artık. Ankara’da yaşayan biraderler arasındaki hareketlilikse İstanbul ve İzmir’e kıyasla daha bariz bir hâle gelmişti. 1948’den bu yana bağımsız Türkiye Büyük Locası fikrinin bilinçli ve yürekli savunucuları olan Fikret Çeltikçi ve Zühtü H. Velibeşe’nin bu hareketliliğin güç kaynakları oldukları da kuşkusuzdur.

Ahmet Salih Korur biradere Ankara’daki loca delegeleriyle yardımcılarının çağırılacağı bir toplantı düzenlemesi önerilince bu özel toplantı aşağıda isimleri verilen biraderlerin katılımı ile 8 Ağustos 1955 günü yapılmıştır:

Ahmet Salih Korur, Zühtü Hilmi Velibeşe, Fikret Çeltikçi, Mümtaz Tarhan, Naki Cevat Akkerman, Zühtü Berke, Rıza Berke, Mümtaz Somer, Nazif Somer, Necmettin Sahir Sılan, Şerif Cemal Kısakürek, Feyzi Işıkman, Hikmet Turat, Ali Korur, Semuhi Sonar, Nazif İnan, Celal İmre, Şerif Önay, Suat Beriker, Macit Selem, Mithat Akdora.

Bu toplantı sırasındaki görüşmelerde F. Çeltikçi biraderin, 9 Temmuz 1955 günü yapılanın yanlış bir uygulama olduğu ve bu kararı veren delegelerin tekrar toplanmaları suretiyle o günkü yanlışlarını düzeltmeleri fikri dahi görüşülmüş ve bunun bir kaos yaratması olasılığı ileri sürülerek kabul edilmemiştir.⁴³⁸ Genel olarak “özerk bir Türkiye Büyük Locasının” kurulması için fikir birliği sağlanan bu toplantıda:

- Ahmet Salih Korur’un, hemen ertesi gün İstanbul’daki Hâkim Büyük Âmir Fuat Hulusi Demirelli, Kemalettin Apak ve İstanbul Bölge Büyük Locası Büyük Üstadı Fethi Erden biraderlere telefon ederek o gün alınan kararları da bildirerek, acilen Ankara’ya davet etmesi,

- Taraflar arası anlaşma olsun veya olmasın, bir Büyük Loca için karar verilirse hemen girişimlerde bulunulması,

⁴³⁸ Bu toplantının detayı için Bkz. Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, İst., 1982, s. 365-370.

- Kurulacak Büyük Loca merkezinin Ankara'da olmasının gerekliliği,

- İstanbul ve İzmir'deki simgesel localara çağrıda bulunmak suretiyle oralardaki Bölgesel Büyük Locaları kapatarak Ankara'daki localarla birlikte "özerk Türkiye Büyük Locasının" kurulması girişimlerinin yapılması kararları alınmıştı.

Bu toplantının hemen ardından, 12 Ağustos 1955 günü katılmaları gereken bir başka toplantı için Ankara'daki loca delegelerine çağrı yapıldı. Bu toplantı gündeminde "Türkiye'de Masonluğun tek elden ve umumî heyet marifetiyle idaresi" ve "Türkiye'de Masonluk teşkilâtının tesbiti ve salâhiyetli organların esas vazifelerini tayin eden muvakkat (geçici) bir nizâmnamenin (tüzüğün) kabulü" gibi çok ciddi konular yer almaktaydı. Burada çok bariz bir şekilde dikkat çeken husus; böylesine önemli konuların gündeminde olduğu bu toplantının niçin sadece Ankara localarının delegeleri ile yapıldığıdır. Böyle bir ayırım ile yapılan toplantıda alınacak kararlara karşı İstanbul ve İzmir'deki locaların kayıtsız davranmaları olasılığı çok yüksektir. Fikret Çeltikçi biraderin bu noktaya ışık tutan, ancak detaylandırmadığı için biraz gri kalan bir açıklaması vardır:

"Gönül isterdi ki, bu girişim için İstanbul ve İzmir locaları, Ankara locaları ile birlikte hareket etsin! Maalesef bu bölgelerdeki biraderlerin sözü geçenlerinin birçoğları bu hususta Ankara'nın öncülüğünü kabul etmeye yanaşamadılar."⁴³⁹

Toplantıda ilk olarak Ahmet Salih Korur'un telefon görüşmesi yapacağı İstanbul'daki biraderlerden K. Apak dışında iki biradere de ulaşamadığı, Apak ile olan konuşmasının da çok sert geçtiği açıklanmıştır.⁴⁴⁰ İkinci olarak ele alınan konu F. Çeltikçi tarafından hazırla-

⁴³⁹ Age., s. 371.

⁴⁴⁰ A.S. Korur'un görüşme yapacağı üç biraderin de İstanbul'dan oluşunu, İzmir'in bu konuda önemsenmemiş olmasına değil de o sırada İzmir'de henüz Bölge

nan bir taslağın müzakeresi olmuştur. Görüşmeler sonunda 12 Ağustos 1955 tarihi ile kabul edilen bu taslak, bağımsız “Türkiye Büyük Locasının Kuruluşuna Ait Beyânnâme”dir.

Türkiye Büyük Locasının Kuruluşuna Ait Beyânnâme

Ankara Vadisinde çalışan Uyanış, İnanış, Bilgi, Barış ve Dikmen Muhterem Mahfillerinin Salahiyetli Murahhasları:

A - Bir taraftan kendilerini vazifelendiren Muhterem Mahfillerinin bu husustaki görüş ve temayülleri ile verdikleri esas direktiflere istinâd ederek (Doğuş ve Yükseliş murahhasları, mahfillerinden sarih bir direktif almamış olmakla beraber murahhaslığın kendilerine bahsettiği haklara dayanarak şahsen bu karara iştirak etmişlerdir.)

B - Diğer taraftan, Rit bakımından mevcut hususiyetlere rağmen, bütün dünya üzerine yayılmış olan Masonluğun esas itibariyle aynı yüksek gayeye müteveccih olarak simgesel denilen locaların azası sıfatıyla daima federatif bir teşekkül olan bir Büyük Locada veya bazı memleketlerde olduğu veçhile Büyük Locaların muadili olan Büyük Maşrık'ta toplanarak bir birlik vücuda getirdiklerini müşahede ederek;

C - Büyük Locaların kurulduğu memleketlerin millî hudutları dahilinde, aynı Masonik prensip ve esaslara göre teessüs etmiş olduğu takdirde, daima bir tek Büyük Loca bulunduğunu;

D - Ve Büyük Locaların Masonluğun ilk üç derecesi üzerinde yegâne Masonik kudret olduğunu;

E - Bu, kudretin fevkinde idarî, malî, kazaî veya teşriî hususlarda başka hiçbir otoritenin mevcut olmadığını;

F - Üçüncü dereceden sonraki derecelerde çalışan atölyelerin ayrı bir idarî otoriteye bağlı olması mümkün ise de bu gibi atölyelerin azası

Büyük Locası kurulmamış oluşuna bağlamak daha doğru olacaktır. Ancak, orada da Bölgesel Büyük Loca çalışmaları içinde olan ve başında 33 dereceli Hamdi Nüzhet Çançar biraderin bulunduğu İzmir Ünitesi varlığının unutulduğunu düşünmek de mümkün değildir. Her şeye rağmen bir sebebin olduğu kesindir.

olabilmek için Büyük Locaya bağlı Simgesel Localardan birinin azası olmak şart olduğunu kat'î surette tesbit ederek;

G - Nihayet, Büyük Locanın, sevk ve idaresi kendisine bağlı localarda kayıtlı Hür Masonların heyeti mecmûasına ait olduğunu aynen kabul ederek; alenen beyan ve ilân ederler ki:

1 - Türkiye'de hâlen mevcut ve ileride kurulacak olan Simgesel Locaların her bakımdan idaresi locaların müstakilen ve muhtar bir cüz'î tam olarak serbestçe seçtikleri Umumî Heyete aittir.

2 - Bu idare hususunda başka hiç bir otoritenin veya Masonik kudretin müdâhâlesi veya tesiri mevzu bahis olamaz.

3 - Yukarıda beyan olunan esaslar dairesinde, Türkiye'de mevcut Simgesel Localar "Türkiye Büyük Locası" ismi altında bir federasyon teşkil ederler.

4 - Türkiye'de hâlen mevcut locaların aynı esas ve prensiplere göre tesis edilmiş ve mesaide bulunmaları itibarıyla ve mensuplarının tamamı ile aynı Masonik gayelere bağlı ve aynı prensip ve esaslara göre tekris edilmiş ve nihayet bunlara ilâveten aynı Rit'e intisap etmiş bulunmakla Masonik hüviyet bakımından aralarında hiçbir fark bulunmadığı cihetle, bugün mevcut Türk localarının "Türkiye Büyük Locası"na bağlı olmaları tabîî ve zaruridir.

5 - Türkiye Büyük Locasının merkezi Ankara'dadır. Fakat Umumî Heyeti, lüzum gördüğü takdirde Türkiye'de başka bir yerde toplanmakta muhtardır.

6 - Türk Masonluğunu dahilde veya hariçte temsil hakkı yalnız "Türkiye Büyük Locası"na aittir. Bu hakkı herhangi bir şekilde başka hiçbir kudret veya teşekkül kullanamaz.

7 - Türkiye Büyük Locası'nın kanun, nizam ve kararları Umumî Heyetince kabul olunur ve Türkiye Büyük Locasının federal konseyince tatbik mevkiine konur.

8 - Türkiye Büyük Locasına bağlı Localar, buldukları vadilerde kendi kendilerini idare etmek üzere herhangi bir nam altında mahalli birlikler vücuda getirmekte serbest değildirler. Vadilerdeki Localar ayrı ayrı ve müstakilen Türkiye Büyük Locasının birer cüz'î tamamını teşkil ederek Umumî Heyetin kanun, nizam ve kararlarına göre hareket ederler.

9 - Bu beyannameyi imzalayan yukarıda isimleri yazılı Muhterem Mahfillerin Murahhasları, Türkiye Büyük Locasının teessüsünde ha-

zır bulunmuş olanlar diğer vadilerdeki locaların bu müstakil ve muhtar teşekküle iltihak edeceklerinden emin olarak, bütün Türk Mason Kardeşlerini kardeş hislerle meşbû olarak bu iltihaka davet ederler.

10 - İşbu Beyanname bin dokuz yüz elli beş yılının Ağustos ayının on ikinci cuma günü, Ankara vadisindeki Muhterem Mahfillerin Murahhasları tarafından kabul ve ilân edilmiştir.

Uyanış, Doğuş, Yükseliş, İnanış, Bilgi, Barış ve Dikmen Muh. Mah. Murahhasları

İmzalar

Yukarıdaki beyannamenin kabul edilmesi ile gündemdeki “Türkiye’de Masonluğun tek elden ve umumî heyet marifetiyle idaresi” konusunda karar alınmış olmaktadır. Bundan sonra yapılacak olan toplantı gündemindeki “Türkiye’de Masonluk teşkilâtının tesbiti ve salâhiyetli organların esas vazifelerini tayin eden muvakkat (geçici) bir nizâmnâmenin kabulü” maddesine geçerek “statü” olarak adlandırılmış bir nizamname (tüzük) taslağının görüşülmesi idi. Velibese’nin hazırladığı taslak metin üzerinde yapılan görüşmeler, Çeltikçi’nin eklediği dördüncü madde ile kabul edildi.⁴⁴¹

12 Ağustos 1955 günü yapılan toplantıda kabul edilen “geçici nitelikli” statü metni şöyledir:

Türkiye Büyük Locası Esas Statüsü

Birinci Madde: Türkiye’de Fran-Masonluğun teşrîf, icraî ve kazaî (yasama,yürütme ve yargılama) bakımlardan hakiki, meşrû ve tek kayna-

⁴⁴¹ Aslında Çeltikçi’nin hazırlamış olduğu bir taslak nizâmnâme görüşüleceken, Velibese birader bunun çok zaman alacağını ileri sürerek kendi hazırladığı üç maddelik kısa bir nizâmnâmenin (tüzüğün) görüşülmesini istemiş ve önerisi kabul edilmişti.

ğı Hür ve Kabul Edilmiş Masonların “Türkiye Büyük Locası”dır. Bu Büyük Locanın merkezi Ankara’dadır.

Mahfiller Federasyonu olan Türkiye Büyük Locasının yetkileri kendi nefsinde mevcut olup münhasıran kendi tesis edeceği hükümlerle ve eski Mason ananeleriyle ve Türkiye Devletinin kanunlarıyla kayıtlıdır. Türkiye Büyük Locası kendi hudutları içinde ve Masonluğun herhangi bir mevzuunda kendisine üstün veya eşit hiçbir kuvvet tanımaz; kendi haricinde hiçbir Masonik kudretin uzaktan yakından açık veya kapalı kontrol ve nezaretine tâbi olmadığı gibi otoritesini başka hiçbir kuvvetle paylaşmaz.

İkinci Madde: Türkiye Büyük Locası Masonlukta çırak, kalfa ve üstad derecelerinden başka hiç bir derece tanımaz. Kendisine tâbi mahfiller, bunlardan başka herhangi bir derecede çalışmaktan ve Türkiye Büyük Locası tarafından tanınmamış her hangi bir Mason teşekkülü veya tarikat lehinde teşrifat ve hususi merasim yapmaktan memnurdurlar. Buna aykırı hareket eden mahfillerin sütunları yıkılarak ruhsatnameleri batıl edilir ve isimleri Büyük Loca tarafından kütükten silinir.

Türkiye Büyük Locası kütüğünde yazılı mahfillerden birine mensup her birader, Büyük Loca tarafından yazı ile müsaade edilmedikçe herhangi bir başka derece, tarikat veya obediyanın çalışmalarına ve faaliyetine iştirak edemez. Buna aykırı hareket eden veya Masonik vasfı Büyük Loca tarafından tasdik edilmemiş güya Masonik bir cemiyete giren, orada vazife alan biraderler mensup oldukları mahfilin veya Federal Şûrânın kararıyla gayrı muntazam ilân olunurlar.

Üçüncü Madde: Çırak, kalfa ve üstadlık dışında başka dereceler tefvîz eden (dağıtan) kuvvetlerin, Masonluk gayesinde munzam ve yardımcı teşekküller olduklarının takdiri Büyük Loca umumî heyetine aittir. Bu mahiyette olduklarına karar verilen teşekküller iş bu Temel Kuruluş Yasasının birinci maddesi hükümleri ve kendilerine intisap edecek (katılacak) biraderleri münhasıran Türkiye Büyük Locasına tâbi mahfillerin Mason Üstadları arasından seçmeleri şartını, kayıtsız şartsız kabul ettikleri takdirde, Türkiye Büyük Locası bunlarla dostane kardeşlik münasebetleri tesis eder ve müşterek mevzuların kardeşçe bir arada hall ve fasl edilmesine (çözülüp ve sonuçlandırılmasına) müteallik konkordatolar akteyleyler.

Türkiye haricindeki memleketlerde Mason ana prensiplerine uygun faaliyette bulunan ve intizam hâlinde oldukları Mason âleminin

ekseriyetince tanınmış olan Remzî Mason kuvvetleriyle dostluk ve kardeşlik temasları temini Türkiye Büyük Locasının esas vazifelerindedir.

Bu madde şümûlüne giren hususlardan tahakkuk edenler derhal mahfillere ihbar ve tebliğ olunur.

Dördüncü Madde: Türkiye Maşrık-ı Âzamının Nizâmât-ı Umûmiyesinin yukarıdaki maddelere muhalif olmayan hükümleri aynen tatbik olunur.

12.8.1955

Bu nizamnamenin (tüzüğün) kabulü ile toplantı gündeminin önemli iki maddesi de onaylanmış ve “Türkiye Büyük Locası” Ankara’da bulunan localar tarafından kurulmuş oluyordu. Sıra Büyük Loca görevlilerinin seçimine gelmiş ve yapılan seçim sonunda aşağıda gösterilen şekilde görev paylaşımı yapılmıştır:

Büyük Üstad Ahmet Salih Korur, Büyük Üstad Yardımcısı Mümtaz Tarhan, Büyük Birinci Nâzır Naki Cevat Akkerman, Büyük İkinci Nâzır Celal İmre, Büyük Hatip Fikret Çeltikçi, Büyük Kâtip Nazif İnan, Büyük Muhakkik Nazif Somer, Büyük Teşrifatçı Zühtü Berke, Büyük Hazine Emni Fevzi Magat, Büyük Hasenat Emni Şerif Cemal Kısakürek.

Aynı gün hazırlanan duyuru özellikli bir yazı ile, seçilen Büyük Loca görevlilerinin listesi ve kararların tamamı, 31 Ekim 1955 sonrasında yapılacak diğer bölgelerdeki loca delegelerinin de katılacağı bir Genel Kurul’a kadar geçerli olacağı kaydıyla tüm localara gönderilmiştir.

Ne var ki, Ankara’nın beklentisinin tam aksine bir tutum sergilenmiş, bu yazı ile yapılan çağrılar cevapsız kalmıştır. Her şeyden önce bir oldu-bitti havası hissettiren böyle bir girişimin İstanbul ve İzmir’deki locaların temsilcilerinin de bulunacağı bir Genel Kurul yerine, sadece Ankara kapsamında yapılmış olması bir karşı duruşu tetiklemiştir.

Gidişat, Ankara girişiminin bu hatası nedeniyle, sonucun hüsrana uğradığını göstermektedir. Bu kusurun bileşenlerinin; “üç bölge arasında tam bir iletişimin sağlanamayışı” ile “Büyük Loca merkezinin hangi şehirde olacağı konusundaki anlaşmazlıklar” olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Zira K. Apak biraderin de belirttiği gibi, İstanbul ve İzmir’deki biraderler arasında da özerk bir Büyük Loca kurulması fikri öteden beri benimsenmişti. Ancak Ankara’nın bu işi sadece kendi bölgesinin locaları ile realize etmiş olması ister istemez bir dışlanmışlık duygusu yaratmıştı. İstanbul ve İzmir’den hiçbir locanın yapılan katılım çağrısına uymayışlarını bu bağlamda da irdelemek gerekir.⁴⁴² Nitekim İzmir’deki biraderler, sanki olanlardan hiç haberleri yokmuş gibi Ekim 1955 ayı içinde kurulacak dört yeni locayı bekleyerek 18 Kasım tarihinde İzmir Bölgesel Büyük Locasını kurmayı uygun bulacaklardır. Hiç kuşkusuz bu davranış Ankara’ya karşı tam bir kayıtsızlığın ifadesidir.

Her ne kadar Kuruluş Beyannamesi’nin 8. maddesinde “Türkiye Büyük Locasına bağlı localar, buldukları vadilerde kendi kendilerini idare etmek üzere herhangi bir nam altında mahalli birlikler vücuda getirmekte serbest değildirlir.” kuralı bulunsa da Ankara’da kurulan Büyük Locanın oradaki Bölge Büyük Locasını dolaylı olarak ortadan kaldırmış olacağı düşünülmemelidir. Sonradan, isimlerindeki “Büyük” sözcüğü çıkarılarak sadece “Bölge Locası” diye anılacak bu kuruluşlar, birçok karışıklığa neden olarak da olsa, 1970 yılına kadar varlıklarını devam ettireceklerdir.

Bir de, aynı tarihli “Türkiye Büyük Locası Esas Statüsü” adlı geçici tüzüğün 2. maddesindeki “Türkiye Büyük Locası kütüğünde yazılı mahfillerden birine mensup her birader, Büyük Loca tarafından yazı ile müsaade edilmedikçe herhangi bir başka derece, tarikat veya obe-

⁴⁴² K. Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye’de Masonluk Tarihi*, s. 204.

diyansın çalışmalarına ve faaliyetine iştirak edemez.’ kuralı da felsefi derecelere bir tür karşı duruşun ifadesi olarak yorumlanabilir.

İstanbul Kabul Edemiyor

Kanımızca, Ankara’daki oluşumun hazırlıkları bir hayli acele ile yapılmış ve Türkiye Büyük Locasının kuruluşu sonrasında İstanbul ve İzmir’deki localarının pek çoğunun bu yeni çatı altında hemen birleşecekleri düşünülmüştür. Bu bağlamda Büyük Loca kuruluşunu sadece Ankara’daki locaların katılımı ile yapmanın uygun olacağı fikri ağır basmış ve kuruluş sonrasında da bu yanlışın neden olduğu sorunlar düğümünün ortaya çıkacağı hiç akla getirilmemiştir.⁴⁴³ Her şeye rağmen, zamanında İstanbul ve İzmir ile fikir teatisinde bulunarak bir ortak nokta oluşturmak için yeterli gayretin sarf edilmemiş veya edilememiş olması Ankara’nın hatasıdır. Bunun sonucu olarak da, Ankara’da kurulan Türkiye Büyük Locasının sadece o bölgeye ait olduğu ve İstanbul ile İzmir’deki locaları kapsamayacağı savı öne çıkarılmıştır.

Hatırlanacağı üzere, kuruluşu takiben localara gönderilen bir yazı ile 31 Ekim 1955 sonrası için bir Genel Kurul (Umumî Heyet) toplantısı yapılacağı ve bu toplantıda seçilecek yeni Büyük Daimî Heyete yönetimin devredileceği de bildirilerek, bir iktidar sevdasından uzakta olduğu özellikle belirtildiği hâlde, o sırada yaşananlar Ankara için üzücü idi. Zira, kendilerini ve amaçlarını İstanbul ve İzmir’deki biraderlerine tam olarak anlatamamışlardı. Türk Masonluğunun uluslararası kurallara uygun bir kurum olması gibi tamamen iyi niyetle

⁴⁴³ O günlerde Türk Masonluğu genelindeki bağımsız bir Büyük Loca kurulması arzusunu hatta bunun Muhittin O. Omay ve Fuat H. Demirelli gibi bazı Yüksek Şûrâ üyelerince dahi ‘kabul edilebilir’ görülmesinin Ankara’nın bu davranışında etken olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Bkz. Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, s. 381- 382.

yapılan bir eylemin sonucu, ne yazık ki Ankara'daki locaların yalnız bırakılması olmuştu.

18 Ağustos 1955 günü, Ankara'daki Türkiye Büyük Locası ilk Daimî Heyet (Büyük Kurul) toplantısını yapmış ve bu toplantıda alınan kararlar gereği olarak İstanbul'a gönderilen Mümtaz Tarhan birader 26 Ağustos 1955 günü Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmiri Fuat Hulusi Demirelli biraderi ziyaret ederek Ankara'daki yeni oluşumu ve bunu gerektiren nedenleri açıklamış ve birkaç gün içinde Türkiye'ye gelecek olan Amerika'da tanınmış bir Mason olan Dr. Charles W. Frossel ile Türkiye Büyük Locası adına ziyaret ve görüşmenin Ahmet S. Korur tarafından yapılacağını bildirmiştir.⁴⁴⁴ Bu görüşmenin en ilginç yanı, Fuat H. Demirelli'nin Ankara'nın rit değişikliğine gittiği düşüncesini ve diğer bazı tenkidlerini belirttikten sonra "bağımsız bir Büyük Loca kurulması fikrine" katıldığını ve bu hususta yardım edeceğini ifade etmiş olmasıdır.

Bu görüşmenin hemen ardından, Ahmet S. Korur ve Mümtaz Tarhan'ın bir kısım Yüksek Şûrâ üyeleriyle İstanbul'da bir araya gelerek yaptıkları toplantıda Yüksek Şûrâ üyeleri yeni Büyük Loca olayına karşı olduklarını ve bu konuda 'iktidardaki hükûmet etkisinin varlığı' kanaatlerini de belirtmişler ve toplantı bir sonuca varılmadan, karşı-

⁴⁴⁴ Anılan Amerikalı zatın Türkiye'ye gelişi Birleşmiş Milletler Teşkilâtı nezdindeki daimî delegemiz Selim Sarper biraderin bir mektubuyla doğrudan Ahmet S. Korur'a bildirilmiştir. Bilindiği gibi, Korur o sırada Başbakan olan Adnan Menderes'in çok güvendiği üst düzey bir bürokrattır. Orhan Koloğlu'na göre bu husus bir hükûmet gölgesindeki politikaya bağlanmakta, hatta Ahmet S. Korur'un Ankara'nın merkez olmasındaki direnişini de aynı nedene ilişkilendirmektedir. Koloğlu, CHP'den uzak durmayı yeğleyen Masonların Demokrat Partiyle biraz olsun yakın duruşun yararını fark ettiklerini ve Demokrat Partinin de Amerika ile olan yakınlaşmada Masonik ilişkilere önem verdiğini de kişisel görüşü olarak ifade etmektedir. Bkz. O. Koloğlu, 'Cumhuriyet Dönemi Masonlar', Pozitif Yay., İst., 2004, s. 136-137.

lıkl kırınlıkla dağılmıştır. Öyle anlaşılıyordu ki; Yüksek Şûrâ üyeleri, Ankara'daki Büyük Locanın bir "hükûmet baskısı" sonunda kurulmuş olduğu kanısındaydılar. Görüşme sırasında isimleri anılmamış olsa da özellikle hükûmette etkin pozisyonu olan Zühtü H. Velibeşe ile Başbakan'a yakınlığı bilinen Ahmet S. Korur'un bu kanaatin oluşmasında ilk akla gelen kişiler olduğu kuşkusuzdur.

Acaba?..

İstanbul'da ileri sürülen "hükûmet baskısı" için kesin doğrudur veya yanlıştır demek mümkün değildir. Ancak, 24 Ekim 1955 tarihinde Ankara'da yapılacak bir özel toplantıda Çeltikçi biraderin söyleyeceği şu sözler, o sıralarda bu görüşün ortalarda dolaştığını göstermektedir:

"... söylendiğine göre bizler Zühtü Hilmi Velibeşe'nin arkasından gidiyormuşuz. Bu sözün gerçeklerin incelenmesinden önce söylenmiş bir söz olduğunu kabul etmek gerekir. Bugün görülüyor ki, Zühtü Hilmi Velibeşe'nin ileri sürdüğü fikirler Masonik esasları içermektedir."⁴⁴⁵

Büyük Locanın kuruluş öncesindeki 8 Ağustos 1955 günü Ankara'da yapılan özel toplantıya geri dönersek Ahmet S. Korur diyor ki;

"... Türkiye Masonlarının da dünya teşkilatında yer alması, Amerika tarafından tanınması ve dolayısıyla dünya Mason teşekküllerince tanınması emelimizdir."⁴⁴⁶

Bu cümle rastgele söylenmiş ise hiç üzerinde durmadan, sadece düzenli tanınmak isteği bağlamında dile getirilmiş ise sorun yoktur. Ancak, Amerika'nın Türk Masonluğunun dünyaca tanınmasında başat faktör olacağı sanılarak söylenmişse içinde bir yanlış barındırmaktadır. Bu yanlış; dünya Mason teşekküllerce tanınmak için önce

⁴⁴⁵ F. Çeltikçi, Hür Masonluk Tarihinden Notlar, İst., 1982, s. 387.

⁴⁴⁶ F. Çeltikçi, age., s. 368 ve O. Koloğlu, *Cumhuriyet Dönemi Masonlar*, İst., 2004, s. 134.

İngiltere Birleşik Büyük Locası tarafından tanınmanın gerekli olduğudur, Amerika'nın değil.. Korur birader, yukarıdaki sözleri, bu kuralı bildiği hâlde özellikle kullanılmış ise; dönem iktidarının Amerika ile olan yakınlığın geliştirilmesi için Masonik ilişkileri de kullanmak isteği olduğunu belirten O. Koloğlu doğrulanmış oluyor.⁴⁴⁷

Diğer taraftan bize göre, düşündürücü olan başka bir husus da şudur: Ahmet S. Korur 1933 yılı Ekim ayında Masonluğa katılmış ve kariyerinin henüz ikinci yılını tamamladığı 1935 Ekim ayında ülkedeki bütün localar kapatılmıştır. Ankara'daki Masonik 'uyanış' on üç yıldan uzun bir süre sonra 11 Ocak 1949'da olmuştur. Korur birader 1953-54 döneminde Doğu Locası Üstad-ı Muhteremliğine seçilmiş ve 1955 Temmuz ayı itibariyle de Türk Masonluğunun o sıradaki karmaşık ortamına yaptığı çok ani bir çıkışla Ankara'daki lider rolünü üstlenmiştir. Aktif Masonik hayatı sekiz yıla ancak sığan bir birader için bu hızlı yükseliş büyüteç altına alındığında O. Koloğlu'nun kitabında yazdığı gibi yine iktidarın parmak izlerine rastlamak olasılığı kendini göstermektedir. Ayrıca, Ankara'da bulunan biraderler arasında özerk bir Büyük Loca konusunda bilinçli ve de çırpınarak emek veren, baştan beri sesini duyurmuş çok daha kıdemli Masonların bulunmasına rağmen liderlik tacının Korur biradere lââyık görülmesindeki tercihi anlamak hiç de kolay değildir.

Bütün bunları, Velibeşe biraderin o sıralarda özellikle İstanbul'daki cemiyet üyeleri arasında çıkarılan bazı dedikoduları anlatmak için yazdığı şu satırlarla aynı çerçeveye koyarak düşünmek yerinde olacaktır:

“... Dedikodular şunlardı:

1) Demokrat Parti Masonluğa el koymak istiyor. Bu işe, bu satırları yazanını (Z. H. Velibeşe) memur etmiştir. Onun sert konuşmalarıdır ki, arayı bozmuştur.

⁴⁴⁷ O. Koloğlu, age., s. 137.

2) Bazı Üstadlar, haricî mevkilerinin nüfuzunu kullanarak Kardeşlere tesir etmektedirler. ...”⁴⁴⁸

1951’de iktidarın İktisat Vekiliği (Ekonomi Bakanlığı) koltuğunda oturan Zühtü Hilmi Velibeşe’nin, önceki partisi CHP’den ayrılarak Demokrat Partinin kurucuları arasında yer almış olduğu ile Başbakan Menderes’in sağ kolu olan Ahmet S. Korur’un aynı parti-deki etkenliğini ve Başbakanlık dahil çeşitli müsteşarlık görevlerinde bulunduğunu da hatırlarsak “... haricî mevkilerinin nüfuzunu ...” sözcükleri açıklık kazanacaktır. Buldukları makam nüfuzunu (erkini) kullandıkları ima edilenler arasında Velibeşe ve Korur’dan başka biraderlerin de kastedildiği kuşkusuzdur.

Çabalar Devam Ediyor

30 Ağustos 1955 günü Amerikalı ünlü bir Mason olan Dr. Charles W. Frossel, Ahmet S. Korur ve heyeti tarafından ziyaret edilmiş ve Türk Masonluğu hakkında bilgilendirilmiştir. Korur birader ve beraberindekilerin Ankara’daki yeni Büyük Loca kuruluşu hakkında anlattıkları, Dr. Frossel tarafından “olması gerekenin” yapıldığı şeklinde karşılanmıştır.

Zühtü H. Velibeşe’nin belirttiğine göre; Dr. Frossel için Büyük Loca tarafından tertiplenen ağırlama yemeğine Yüksek Şûra üyeleri de davet edilmiştir. Yüksek Şûranın yanıtı, bu daveti kabul etmediklerini ve kendilerince verilecek yemeğe de Büyük Locanın davetli olmadığını bildirmek olmuştur.⁴⁴⁹ Başka bir yazılı belgede rastlamadığımız bu olay, son derecede tatsız olmakla beraber, Korur biraderin Türk Masonluğu adına görüşme hakkının Büyük Üstad olarak sadece kendisine ait oluşunu belirtmesinden ve bunun da kabul görmeyişinden

⁴⁴⁸ Zühtü H. Velibeşe, “Türkiye’de Franmasonluk”, Ank., 1956, s. 64.

⁴⁴⁹ Age., s. 65-66.

kaynaklanan bir davranış olarak da düşünülebilir. Ne olursa olsun, yapılan yanlıştır.

İçinde bulunulan karmaşanın daha yaygınlaşmasını önlemek düşüncesindeki İstanbul Bölge Büyük Locası, 3 Eylül 1955 günü kendi bünyesinde bir Genel Kurul (Umumî Heyet) toplantısı tertiplemiştir. Ankara'dan bazı biraderlerin de katıldığı toplantıda yapılan görüşmeler sonunda bütün locaların katılacağı geniş kapsamlı bir Genel Kurul ile mevcut soruna çözüm getirilmesinin çıkar yol olacağı fikrinde anlaşma olmuştur. Bu toplantının, daha önceki özelliği ile Türkiye Büyük Locası (Türkiye Gran Loju) olan İstanbul Bölge Büyük Locasının çağrısı ile olması uygun bulunmuş ve 12 Ekim 1955 tarihli bir genelge ile İstanbul, Ankara ve İzmir'deki loca delegelerinin 6 Kasım 1955 günü İstanbul'da yapılacak Genel Kurula katılmaları çağrısı yapılmıştır.

Bu çağrı sonrasındaki 24 Ekim 1955 günü, Ankara'da 'özel' bir toplantı yapılarak; genelde Ankara dışındaki localarda da bağımsız bir Büyük Loca anlayışının yaygınlaşmış olduğu ve İstanbul'da yapılacak toplantıda bir anlaşma imkânının oluşabileceği fikirleri ileri sürüldükten sonra Ankara'nın bu toplantıya katılıp, katılmaması üzerinde yapılan tartışmalarda Velibeşe biraderin olumsuz görüşüne karşı Mümtaz Tarhan, Fikret Çeltikçi ve Naki Cevat Akkerman biraderler katılmanın uygun olacağını ifade ettiler. Sonunda 28 Ekim 1955 günü bir Genel Kurul yapılması kararı verildi.

28 Ekim 1955 günü Ahmet S. Korur biraderin başkanlığını yaptığı Ankara'daki Türkiye Büyük Locası Genel Kurulunda vazgeçilmezliği saptanan hususlar şunlardır:

1. Türkiye Büyük Locasının merkezi Ankara'dadır.
2. Türkiye Büyük Locası müstakildir, kendisine eşit veya üstün hiçbir otorite yoktur. Yüksek dereceli diye bilinen atölyelerin üyelerinin remzî (simgesel) locaların üyesi olmaları şarttır.

3. Mahalli mahiyetteki hiçbir teşekkül veya birlik şayanı kabul değildir. Dolayısıyla, İstanbul veya İzmir vadilerindeki provensiyal (bölgesel) mahiyetteki büyük localar tanınmaz.

İstanbul'da yapılacak toplantıya katılmak, ancak tarihinin ertelenmesi için girişiminde bulunmak ve hazırlık yapılması amacıyla 5 Kasım 1955 günü Genel Kurulun tekrar toplanması kararı ile o günkü çalışmaya son verildi.

5 Kasım 1955 günü yapılan olağanüstü Genel Kurula, Büyük Görevlilerin tamamı ile Avni Türel, Suat Beriker, Cemal Gücü, Zühtü H. Velibeşe, Cevat Memduh Altar,

Süreyya T. Aygün, Galip Menteşe, Necmettin Sahir Silan, Nazım Arman, Kerim Arman, Ali Korur, Muzaffer Öztunç, Şerif Önay, Rıza Berke delege olarak İstanbul'dan Selahattin Güvendiren ve Ankara'dan Muhittin Osman Omay, Alaettin Mizanoğlu, Cahit Çeltikçi ve Nüvit Osmay biraderler de ziyaretçi olarak katılmışlardı.

Başkan Ahmet S. Korur'un açılışı takiben, o güne kadar yaşanan olayları özetleyerek delegelerin görüşlerine sunduğu sözlü önerisi aşağıdadır:

“Kardeşlerimizi rencide etmiş isek, bunu telâfi etmek üzere yeniden bir umumî heyet toplayıp birlikte karar almak mümkündür. Ancak, bizim yayınladığımız beyannamede belirttiğimiz esaslardan asla ferâgat etmeyiz ve merkezin Ankara'da olmasından vazgeçmeyiz. Bugün, bu kayıtlar saklı kalmak şartıyla, görevlilerin istifa etmesini, yeni görevlilerin gelecek genel kurulda seçilmesine kadar işleri vekâleten tedvire devam etmelerini kabul edersek, gündemin bundan sonraki maddelerine geçmeye lüzum kalmaz. Bu hususta delegelerin görüşlerini belirtmelerini istiyorum.”

Yakın gelecekteki tüzük düzenlemelerinin görüşülüp kabul edilmesi zamanına kadar bu ılımlı yaklaşımın içerdiği istifa olayının erte-

lenmesinin uygun olacağı kararı verilerek toplantıya son verilmiştir.⁴⁵⁰ Bu toplantıda, Yükseliş Locasından Necmettin Sahir Silan söz alarak Ankara'da kurulan Büyük Locanın geleneklere aykırı ve hukuk dışı kurulmuş bir organ olduğunu belirtmiş ve konuşmasının ardından Büyük Üstad onun toplantıyı terk etmesini söylemiştir. Silan biraderin, bu davranışında Yükseliş Locasında hâkim olan görüşle birlikte, felsefî derecelerin 33. basamağına üç yıl sonra erişecek yakınlıkta oluşunun da etkisi var mıydı acaba?

İkinci Büyük Loca Kuruluşuna Doğru

Ankara'da erteleneceğine kesin gözüyle bakılan İstanbul'daki Genel Kurul, İstanbul ve İzmir loca delegelerinin katılmaları ile önceden belirlenen 6 Kasım 1955'te toplandı. Toplantıya Ankara'dan Yükseliş Locası delegesi olarak Mithat Akdora biraderin de katılmış olması, Yükseliş Locasının bu toplantının ertelenmeyeceğinden bilgisi olduğunun kanıtıdır.

Anılan toplantıda Ankara'daki Büyük locanın varlığının kabul edilmesinin mümkün olmadığı üzerine görüşler belirtilmiş ve Ankara'daki Locaların bu toplantıya katılmamış olması eleştirilmiş ve sonunda da Ekrem Tok ile Nüzhet Çançar biraderlerin verdiği önergenin kabul edilmesiyle bu Genel Kurul toplantısı 5 Şubat 1956 tarihine ertelenmiştir. Ankara'daki yetkililer de üç ay sonrasındaki toplantıda yeni bir Büyük Loca kurulacağını ve merkezin Ankara'da olmasının bir sorun yaratmayacağını öğrenmiş bulunmaktaydılar. Yapılmak iste-

⁴⁵⁰ Hatırlanacağı üzere 12.8.1955 tarihli Türkiye Büyük Locası Esas Statüsü'nün 4. maddesi Maşrık-ı Âzaminin Nizâmât-ı Umûmiyesinin (Maşrık-ı Âzam Genel Tüzüğü'nün) statüde belirtilen şartlar dahilinde kullanılmaya devam edileceğini belirtmiştir. O sıralarda üzerinde çalışılan tüzüklerin neler getireceğinin bilinmeyişinin bu endişeyi doğurması da tabiidir.

nen, bağımsız bir Büyük Locanın tüm loca delegelerinin katılımı ile kurulmasıydı.

Burada çok önemli bir aşamaya gelinmiş olduğunu görmemek olanaksızdır. Uluslararası esaslara göre oluşturulacak bir Büyük Loca kurulmasının tek çıkar yol olduğu konusunda fikir birliği oluşmuştur ve artık 26 Haziran 1955 tarihli “Türkiye Süprem Konseyi Beyânâmesi”nin bağlayıcı kurallarından hiç söz edilmemektedir. Ankara’daki biraderlerin kurdukları Büyük Locanın taşlarını koyarken kusur etmiş olsalar dahi, Türkiye genelinde bu aşamaya gelişte dolaylı bir payın sahibi oldukları da yadsınmamalıdır. Buna rağmen Ankara, kurulmuş olan Büyük Locaya katılımın, sorunun çözülmesi için yeterli olacağındaki ısrarını her fırsatta yinelemektedir. Karşı taraf ise geçen günlerle katılaştıran bir “hiçe sayılmışlık” kırgınlığı yaşadığı için bu yaklaşıma kayıtsız kalmaktadır.

Bu olayların başlangıcından beri İstanbul’dan, İbrahim Memduh Seydol ve Selahattin Güvendiren isimli iki birader adeta bir arabuluculuk görevi üstlenmişlerdir. Özellikle Kasım 1955 ile Şubat 1956 arasında bir uyuşma ortamı için büyük uğraş veren bu biraderlerden Selahattin Güvendiren’e Büyük Üstad Korur biraderin yazdığı 10 Kasım 1955 tarihli mektup çok yönü ile önemlidir:

“Muhterem Üstadım,

10. 11. 1955

8.11.1955 tarihli mektubunuzu aldım. Teşekkürlerimi arz ederim. Vermiş olduğunuz kıymetli izahattan anladığıma göre, İstanbul’da toplanan kardeşlerimiz (6 Kasım 1955 toplantısı kastediliyor.) esas itibarıyla bizim burada almış olduğumuz kararlara uygun neticeye varmışlardır. Onlar da bizim gibi Türkiye’de tek ve müstakil bir Türkiye Büyük Locasının lüzumuna kanaat getirmişler ...

Biz Ankaralı kardeşleriniz her türlü sui tefehhümü (yanlış anlamayı) izale etmek ve müşahede ettiğimiz, cidden üzüntü ile karşılaşmış bulunduğumuz hissi iğbirarı (gücenmeyi) ortadan kaldırmak maksadıyla Tür-

kiye Büyük Locasının vazifelilerinin istifasını da kabul etmek suretiyle bu ittifadı hazırlamak için ilk adımı atmış bulunduk. ...

Bizim şu veyahut bu şekilde hareketlerimizde kusur olmuşsa bunun o zamanki durumun yaratmış olduğu imkânsızlıkların ve ilk teşebbüs günleri atmosferinin tesirinin bir neticesi olarak kabulü gerekir. Biz bu hususta İbrahim Memduh Seydol ve sizin huzurunuzda mazeretlerimizi beyan ettik.

... her ne suretle olursa olsun bir kere kurulmuş bulunan bir Büyük Locanın tanınması cihetine gidileceği yerde, aynı şekilde diğer birini kurmaya teşebbüste Türk Masonluğu için, ne fayda mülahaza edilebilir ne de vahdetin (birliğin) temini mümkün olur. Eğer, esaslarda ve doktrininde birleşmiş isek bu suretle yeni bir Büyük Loca kurmaktansa mevcudu ele alıp onu tanzim ve ikmal etmek daha iyi olmaz mı?

Biz vazifeliler, bizlere düşen her türlü kolaylığı göstermek gayesiyle obediyanın bütün salahiyetlerini olduğu gibi devretmeye hazır olduğumuzu ve bunu seve seve yapacağımızı siz kardeşlerimize alenen bildirdik. ...

... Hiç şüphesiz durum tamamen aydınlanmış değildir. Bu sahada daha birçok mesainin sarf edilmesi gerektiğini anlıyorum. ..."⁴⁵¹

Bu mektubu ile Korur birader daha önceden yaptığı kusurlu olmayı kabul eden açıklamasını yinelemekte ancak, İstanbul'da kurulacağı kesin görünen yeni Büyük Locanın Türk Masonluğunda birleşme sağlayamayacağı endişesinin altını çizmektedir.

Nitekim, kendisinin bu görüşü 5 Şubat 1956'dan itibaren yaşananlarla doğrulanacaktır.

5 Şubat 1956'da Ali Galip Taş'ın başkanlığında yapılan ve İstanbul ile İzmir'dekilerin tümü, Ankara'dan da Yükseliş Locasını temsil edenlerle birlikte yirmi civarındaki delegenin katıldığı Genel Kurul Toplantısında, sanki altı ay önce Ankara'da kurulmuş olan bir Türkiye Büyük Locası yokmuş gibi merkezi İstanbul olacak yeni bir Büyük

⁴⁵¹ Bu mektubun tamamı için F. Çeltikçi, age., s. 394 – 396.

Locanın kurulması oylanıp, kabul edildikten sonra yapılan seçimle aşağıda gösterilen Büyük Loca görevlileri de belirlenmiştir:

Büyük Üstad Ekrem Tok, Büyük Üstad Yrd. (İzm.) Hamdi Nüshet Çançar, Büyük Üstad Yrd. (Ank.) Galip Menteşe*, Büyük Üstad Yrd. (İst.) Fethi Erden, Büyük Birinci Nazır Süreyya Tahsin Aygün*, Büyük İkinci Nazır Muzaffer Uras, Büyük Hatip Ziya Üstün, Büyük Kâtip İbrahim Hoyi, Büyük Muhakkik Refet Hakul, Büyük Muhakkik Yrd. (İzm.) Mustafa Sakarya, Büyük Muhakkik Yrd. (Ank.) Nazım Arman*, Büyük Muhakkik Yrd. (İst.) Vahit Demirkan, Büyük Hazine ve Hasenat Emmini Nuri Pere, Büyük Haz. ve Has. Emmini Yrd. (Ank.) Kerim Arman*, Büyük Haz. ve Has. Emmini Yrd. (İzm.) Sami Kulakçı, Büyük Haz. ve Has. Emmini Yrd. (İst.) Sadullah Gökçek, Büyük İdare Memuru Kenan Sunal.

(* işaretliler Ankara, Yükseliş Locası üyeleridir.)

Bu son durum ile Türkiye’de iki Büyük Loca yani iki ‘obediyan’ mevcuttur ve korkulan bölünme olayı çok yakınlaşmış bulunmaktadır. Ali Galip Taş, 5 Şubat 1956 günlü Genel Kurul öncesinde Fikret Çeltikçi biradere yolladığı bir mektupta, “Ankara’daki tüm loca delegelerinin İstanbul’da yapılacak toplantıya katılmalarının sağlanmasını” Çeltikçi’nin vatanseverliğinden ve Masonluğa olan bağlılığından beklediğini yazmıştır. Ankara’da Büyük Üstad Korur birader varken bu isteğin Çeltikçi’den yapılması yakışık almayan bir davranıştır aslında. Nitekim, anılan toplantıya Ahmet Salih Korur birader de katıldığı hâlde son derecede soğuk bir tavırla karşılanarak, hem ona bir “karşı duruş” ifade edilmiş hem de Ankara ile anlaşmanın mümkün olmayacağı izlenimi yaratılmıştır.

F. Çeltikçi, Türk Masonluğunun o sıralardaki savrulmuşluğunun toparlanması uğraşları içinde yer almaya çalışan A. Galip Taş’a bir türlü güvenemediğini dile getirerek onun bu çabasında Yüksek Şûra gölgesinde bir Büyük Loca kurmak amacını gizlediğinden kuşkulandı-

tır. Zira, A. Galip Taş birader 1938 yılından beri 33. dereceye sahip ve fanatik bir Yüksek Şûra egemenliği yanlısıdır.⁴⁵²

Seçimin İlginç Yönleri

Yukarıdaki seçimin yapıldığı simgesel localara ait Genel Kurul nitelikli bir toplantıda Ali Galip Taş'ın başkanlık edişinin nedeni hiç de net değildir. Acaba, Yüksek Şûrânın da içinde olduğu bir Genel Kurul düzeyi havası mı yaratılmak istenmiştir? Bunu bilmek olanaksızdır.

Diğer bir ilginç olay da yine Yüksek Şûrâ üyesi olan Ekrem Tok biraderin bu toplantıya katılmadığı hâlde Büyük Üstad seçilmesidir. Bu, önceden görüşülüp, tasarlanılmışlık olasılığını akla getirse de anılan biraderin -ileride de görüleceği gibi- sevecen, sakın ve yapıcı bir kişiliği oluşu yönünden isabetlidir.

Ankara'daki Yükseliş Locasının, İstanbul'da kurulan bu yeni Büyük Locaya bağlanması da ilginç bir görünümdür. Hatırlanacağı üzere, Ankara'daki Büyük Locanın kuruluş beyannamesinde “Doğuş ve Yükseliş murahhasları, mahfillerinden sarıh bir direktif almamış olmakla beraber, murahhaslığın kendilerine bahsettiği haklara dayanarak şahsen bu karara iştirak etmişlerdir.” şeklinde bir açıklama yer almakta idi. Öyle anlaşılıyor ki, Ahmet S. Korur'un Üstad-ı Muhterem ve Zühtü H. Velibeşe biraderin de üyesi olduğu Doğuş Locası bunu kendi adına kabul etmiş, Yükseliş Locası ise uygun görmemiştir. Yükseliş'in, 5 Şubat 1955 Genel Kurul Toplantısı için İstanbul'a delege göndermiş olması bu kanının doğrulayıcısı olmaktadır. Yükseliş

⁴⁵² F. Çeltikçi, age., s. 402. Çeltikçi'nin bu kuşularında ne denli haklı olduğu Ali Galip Taş'ın gelecekteki “1965 Olayları” içindeki rolü ile tam olarak doğrulanacaktır. Bu kişi, 5 Şubat 1956 tarihinde, İstanbul'daki Genel Kurul Toplantısında kurulması için başı çektiği Büyük Loca ile olduğu gibi “1965 Olayları” sonunda da “Türk Masonluğunun bölünmesinde” büyük etki sahibi olacaktır.

Locası üyesi olanlardan dört biradere seçilen Büyük Loca görevlileri arasında yer verilmiş olması da ilginçtir ama olayların akışı yönünden de normal karşılanmalıdır. Yükseliş baştan beri Ankara'daki diğer altı locanın izlediği rotanın dışında kalmayı yeğlemiştir.

Bu seçimin ardından Ankara'daki Büyük Locaya, kentte mevcut yedi Locanın altısı; İstanbul'daki Büyük Locaya da İstanbul ve İzmir'dekilerle birlikte Ankara'dan Yükseliş de dahil olmak üzere toplam yirmi loca bağlanmıştır.⁴⁵³

Ankara, 20 Şubat 1956 -Yeni Tüzük

Hatırlanacağı üzere 12 Ağustos 1955'te Ankara'da yapılan Genel Kurulun gündeminde "muvakkat (geçici) bir nizâmname (tüzüğün) kabulü" maddesi vardı. Bu maddeye gelindiğinde Çeltikçi'nin hazırladığı "Nizâmname taslağı" üzerinde görüşme yapılacakken Velibeşe birader uzun zaman geçmemesi için kendisinin hazırladığı üç maddelik bir taslağı teklif etmiş ve Genel Kurulca uygun görülerek, o taslak bir madde ilavesi ile kabul edilmişti. Çeltikçi biraderin hazırlamış olduğu taslağın ise bir komisyonca incelenmesi istenmişti. İnceleme sonucu 20 Şubat 1956'da Ankara'daki Genel Kurula yetiştirilerek kabul edilmiş ve aynı tarih itibariyle yürürlüğe girmiştir. Bu durumda, 12 Ağustos 1955 tarihli ve 'statü' ismi ile anılan geçici tüzük de yürürlükten kaldırılmıştır.

⁴⁵³ Bazı eserlerde Ankara'daki loca sayısı Yıldız Locası da hesaba katılarak sekiz gösterilmekte ve bu locanın da toplantıya delege gönderdiği ve İstanbul'a bağlanmayı seçtiği yazılmıştır. (Bkz. K. Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'de Masonluk Tarihi*, s. 206; A. Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu*, 1996, s. 114; C. Layiktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, 1999, Cilt 1., s. 200) Oysa, Yükseliş Locasından 16 biraderin temelini attığı bu locanın kuruluşu 19 Mart 1956, berat tarihi ise 30 Mayıs 1956'dır. Dolayısıyla, 5 Şubat 1956'daki toplantıya Yıldız Locasının katılımı mümkün değildir.

“Türkiye Büyük Locası Esas Nizâmnâmesi” adını alan bu yeni tüzük ile Türk Masonluğunda önemli bir adım atılmış olmakta ve yıllardır uygulaması sürdürülen “Türkiye Maşrık-ı Âzâminin Nizâmât-ı Umûmiyesi” artık geçmiş yılların Masonik belgeleri arasında yer almaktaydı. Bu en azından, Ankara adına ve o günler için böyle idi.

Bu yeni tüzükte “Masonluğa katılmak isteyenlerde, Allah inancı ve iyi ahlâk sahibi olmalarının, aranan ilk şart” olduğuna yer verilmiş olması çok önemlidir. Ayrıca, 4. maddede belirtilen “Büyük Loca merkezinin başkentte olacağı” kuralının, 57 ve 59. maddelerle de belirgin bir ısrarla pekiştirilmiş olması da ilginçtir.

16 Aralık 1956-Genel Kurul ve “Yeni Büyük Loca”

Bundan sonraki günlerde bir taraftan her iki obediyanısa bağlı olan Localarda rutin Masonik çalışmalar devam ettirilirken; diğer taraftan da bazı biraderlerin yaşanan bölünmüş yapının ilerisi için getireceği zararların bilincinde olarak yaptıkları ve on aylık bir süreyi kapsayan çabaları müşterek bir Genel Kurulun yapılması kararı ile sonuçlanmıştır. Bu toplantı için saptanan tarih 16 Aralık 1956, yer ise İstanbul’dur.

16 Aralık 1956 ve günlerden Pazar. İstanbul’da bütün delegelerin katıldığı ve Nüzhet Hamdi Çançar’ın istifası ile açılan başkanlık makamına, o günkü anlaşma ortamının yaratılması için büyük çabaları olan Galip Hamdi Tekyeli birader’in seçildiği Genel Kurul Toplantısı saat 10.00’da başlamış bulunmaktadır. Başkan, toplantıda üzerine yoğunlaşılması gereğini duymuş olmalıdır ki, öncelikle Hatip biraderin belirttiği aşağıdaki hususları sırayla oylamaya koymuştur:

- a. Türkiye Masonlarının bir tek teşekkülde birleşmeleri,
- b. Bu teşekkülün merkezinin Ankara’da olması,
- c. Bu konvan (genel kurul) heyetinin kendini “Türkiye Büyük Locası” ilân etmesi.

Bu konuların oy birliği ile karara bağlanmasının ilk düşündürdüğü, Türk Masonluğunun aranan, istenen bütünlüğe yönelmiş olduğudur. Gün büyük ve anlamlı bir gün olmuştur artık... Büyük Görevliler (Daimî Heyet) seçimi de şu şekilde neticelenmiştir:

Büyük Üstad Ahmet Salih Korur, Büyük Üstad Yardımcıları Mümtaz Tarhan (Ank.), Sadık Bigat (İst.), Hamdi Çançar (İzm.), Büyük Birinci Nazır Kamil Sokullu (Ank.), Büyük İkinci Nazır Süreyya T. Aygün (Ank.), Büyük Hatip Galip Menteşe (Ank.), Büyük Kâtip İbrahim Hoyi (İst.), Büyük Muhakkik Zühtü Hilmi Velibeşe (Ank.), Büyük Muhakkik Yrd.ları Tarık Ziyal (İst.), Asaf Sirman (İst.), Hakkı Türegün (İzm.), Büyük Hazine ve Hasenat Emini Cemal Gücü (Ank.), Büyük Teşrifatçı Suat Beriker (Ank.), Büyük Teşrifatçı Yrd.ları Celâl Öget (İst.), Halit Arpaç (İzm.), Büyük Muhafız ve İdare Memuru Zühtü Berke (Ank.).

Bu toplantıda, Ankara'da kabul edilmiş olan Büyük Loca Tüzüğü'nden hiç söz edilmeksizin bütün simgesel locaların uyacağı bir Büyük Loca tüzüğü hazırlanana kadar "Türkiye Maşrık-ı Âzaminin Nizâmât-ı Umûmiyesi"nin (genel tüzüğü'nün) kullanılmasına devam edilmesi kararı da alındı. Böylelikle Ankara'nın 20 Şubat 1956 tarihli tüzüğü de geçmişin belgeleri arasına konulmuş oldu.

Taraflar arasında birleşmenin gerekli olduğuna inananların buluştuğu ve Yüksek Şûrâ etkisinin hiç hissedilmediği bir atmosfer içinde geçen bu ılımlı toplantı kapatılmadan önce Başkan, verilmiş bir öneriyi okutarak, katılanların onayına sundu. Oy birliği ile kabul edilen o öneri şuydu:

"16 Aralık gününün bundan böyle "Türkiye Masonları Günü" olarak kutlanmasının kabulünü arz ve teklif ederiz."

Bu önerinin içeriği 1 Ekim 1957'de yürürlüğe girecek olan Büyük Loca Anayasası'nda (tüzüğü'nde) da 36. madde olarak yer alacaktır.

Bu genel kurulun ertesi günü (17 Aralık 1956) yapılan Büyük Daimî Heyet Toplantısındaki en önemli karar, Büyük Loca Genel Tüzüğü için bir komisyon seçilmiş olması ve yapılacak çalışmanın bir ay içinde bitirilmesidir. Bu komisyona seçilenler; Ankara'dan Zühtü Hilmi Velibeşe, İstanbul'dan Tarık Ziyal, Galip Hamdi Tekyeli, Sadık Bigat ve İzmir'den Hamdi Nüşhet Çançar biraderlerdir.

Kitabımızın bu bölümündeki kronolojik akışın bozulmaması için aşağıdaki kesimin, 1954 yılı olayları arasında yer alması gerekli idi. Ancak bunun da Türk Masonluğunun o sıralardaki 'yapılanışına ilişkin' olayların sırasıyla anlatımında bir kopuş ve tekrar geri dönme zorunluluğu yaratacağı düşüncesi ile önemi büyük olan bu kesimi bölüm sonuna almanın daha doğru olacağını düşündük.

Yunanistan Masonluğunda Siyaset - Kıbrıs

Yunanistan 1954'te Kıbrıs adasında yaşanmakta olan sorunun 'self-determination' -kendi kaderini tayin- yolu ile çözülmesi kararının alınması için Birleşmiş Milletlere bir teklif vermiştir. Bunun ardından Yunan obediyanı da bütün dünya obediyanlarına birer yazı göndererek; ülke delegelerinin Birleşmiş Milletler nezdinde bu teklifi desteklemelerinin sağlanması talebinde bulunmuştur.⁴⁵⁴ Yunan obediyanının dünya Masonluğundan ulusal çıkarları için yardım dilenen bu yakışıksız yazısının bir kopyası da Türk Mason Derneğine ulaşmış ve

⁴⁵⁴ Birleşmiş Milletlerin 17 Aralık 1954'te bu isteğin görüşülmemesi kararını alması, Yunanistan'ın maddi ve manevi desteğinden kaynaklanan EOKA tedhişinin başlangıcını oluşturacak ve önce adadaki İngilizlere karşı olan saldırılar sonra Türkler üzerine yoğunlaştırılacaktır.

24 Ağustos 1954 tarihi ile Yunan obediyanına hitaben hazırlanmış metninin büyük bir kısmı aşağıda olan bir sirküler⁴⁵⁵ dünyadaki Mason kuruluşlarının tamamına yollamıştır:

“Kıbrıs Adası'nın Yunanistan'a ilhâkı hakkında Ada Rum Masonlarının seslerinin vasitanızla bütün cihana duyurulmasını ve bu arzunun haklı bir talep hâlinde yayılmasını temine çalışan sirkülerinizi Türkiye Mason obediyanı da almış bulunuyor.

Elen obediyanına, biz de açıkça ve samimiyetle hatırlatmak isteriz ki, bu hususta gösterilen gayretin bir hakkı müdafaadan ziyade ölçsüz şahsi duyguların tesiri ve nerelerden geldiği meçhul olmayan tahrik ve teşvik altında Mason mevzuatının ana düsturu “Masonluk siyasetle meşgul olmaz.” prensibinin mana ve gayesini unuttuklarını görmekle derin bir hayret ve teessür duymaktayız.

Kıbrıs adası hiçbir zaman Yunan idaresine girmemiştir. Tarih ve ansiklopedi sayfelerinde yer almış bulunan bu realitenin dışında bu gibi iddiaların ve insan haklarının müdafaası şeklinde gösterilerek yapılan ve yapılmakta olan farklı gayretlerin hakiki manasını pek iyi anlıyor, fakat yerine masruf ve matuf olmayan böyle bir gayreti Mason gaye ve idealleri ile telif edemiyoruz.

Hele hakikatin araştırılması, insan haklarının müdafaası mevzuunda mücadelenin yalnız bir zümreye hasrettirilmiş olmasını, ana prensibin kâd ve istihdaf ettiği mânâda bir türlü bulamıyoruz.

Masonlar bir milletin bünyesinde yer almış birer unsur sıfatı ile hiç şüphesiz milli hislerinden tecerrüd edemezler. Fakat Mason ideal ve gayesi karşısında faziletli ve ruveyal (yüce) olmak vasfını bu hislerine feda etmemeli ve bilhassa hür Masonluk idealini siyasi mevzularda istismara kalkışmamalıdır.

Unutulmamalıdır ki Kıbrıs davası ancak ilgili devletler arasında neticelendirilebilecek diplomatik, politik nâzik bir mevzudur.

Elen obediyanının müsâadeleri ile ilâve edelim ki; Mason obediyanlarının doğru veya yanlış, haklı veya haksız siyasi emelleri müdafaaya

⁴⁵⁵ Faruk Ülkü – A.Semih Yazıcıoğlu, *Dünyada ve Türkiye'de Masonluk*, İst., 1965, s. 342-344.

iştirak ettirilmeleri gayretinin, milletlerin duygularını tahrik ederek insanlığı rencide eden ve sadece his sahasında kalabilecek bir gayret kıymeti üstünde bir ehemmiyet kazanamayacağını tahmin ederiz.

Hatırlanmalıdır ki, hiçbir zaman Yunan idaresine girmemiş olan Kıbrıs adasında bugün Rumlarla beraber Türkler de yaşamaktadır. Fakat bir Mason olarak bu siyasi mevzuu münakaşa etmek sureti ile salâhiyetimiz hududunu aşmak istemiyoruz.

Adada yaşayan Türkler Rum hemşehrilerinin fena muamelelerine maruz kalmış olmalarına rağmen, orada aynı siyasi haklarla yaşamakta ve saadetlerini böylece tahakkuk ettirmeye çalışmaktadırlar. Bunu, biz Türklerden daha iyi bilen Elen Masonlarını, realiteyi yakinen gören Yunan obediyanının bu teşebbüsünü hoş karşılamadık. Millîleştirmek istedikleri şahsi duygularının tesiri altında teşebbüslerinin tahakkuk ettirilmesi yolunda Mason prestijini istismar ettiklerine inanmaktayız,

Biz Türk Masonları saf Mason idealini istismar eden ve bunu şahsî düşüncelere ve emellere feda eden obediyanların telâkki ve görüşlerine iştirak etmiyoruz ve iştirak etmeyeceğiz.

İki memleket arasında samimi münasebet tesisini ve unsurları arasında kardeşlik duygularının takviye ve inkişafını düşünürken hazin bir sürprizle karşılaşmanın azab ve ızdırabını duyduk.

Bilvesile...”

İstanbul, 24.8.1954

Türk Dışişleri Bakanlığına da gönderilen bu yazının bir kopyası, Bakanlık tarafından, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı nezdindeki daimî delegemiz Selim Sarper biradere de yollanmıştır. Önceki Büyük Üstatlardan Mim Kemal Öke'nin de aynı konu üzerine hazırladığı bir yazısı *Türk Mason Dergisi*'nde yayımlanmıştır.⁴⁵⁶ Bu yazıdan yaptığımız kısmi alıntılar aşağıdadır:

⁴⁵⁶ *Türk Mason Dergisi*, Sayı: 16, s. 788-789.

Helen Kardeşlere Bir Hitab

Memleketimize yaptığınız birkaç ziyarette iki memleket arasındaki münasebetlerin samimiyetinden ve onun takviyesinde Masonların rolünden, sevgi ve saygı gösterilmesi lüzumundan hararetle bahseden hitabeleri, biz de dikkat ve heyecanla, hatta inanarak, takdirle dinlemiştik. Hatta bana gönderdiğiniz bir broşürde, (Promethee) müdürü, insanîyetin kardeşlik bağlarıyla bağlanması idealine tereddütsüz inandığını üniversite kürsüsünde resmen ilân ederken kârgâhlık⁴⁵⁷, âdet ve ruhî vasıfları itibariyle her iki milletin benzerliğine ve müşterek menfaatlerle birbirine bağlı, aynı tehlikelerle çevrilmiş olduklarına da işaret etmişti.

Ben, ne yalan söyleyeyim; samimi ve ciddi telâkki ettiğimiz ve bizim de tereddütsüz inandığımız bu sevgi ve saygı göstermelerin, günün birinde ortaya çıkan bir ‘Kıbrıs’ davasının çıkmazında boğulacağını düşünmemiştik! Meğer o dostluk, kardeşlik sözleri tevarüs edilmiş emperyalist bir zihniyetle çabucak kıymetsizleşen nazârî bir terimden ve iki milletin birbirine bağlılık iddiası da herhangi bir vesile ile hemen silinebilecek bir hayalden başka bir şey değilmiş. Nutuklarda bağlılık, sevgi ve saygı gibi Mason faziletleri, sözleri söyleyenin, birer nezaket yıldızı olarak ağızından dökülen, kalpe alâkası bulunmayan sihirli kelimelermiş.

... Muhterem Hellen Kardeşler,

Kıbrıs’ın mahdûd birkaç Rum Masonunun anlayışlarını, dileklerini haklı telâkki ederek bütün dünya obediyanlarına bir sirküler dağıtmak gayretini ve bir tanesini de Türk Mason obediyanına göndermek nezaketini ve saygısını ihmal etmeyen(!) siz dostlarıma nasıl hitab edeceğimi ve sizleri nasıl vasıflandıracağımı takdir edemiyorum. Hiçbir kimsenin hissiyatına tercüman olmaksızın, sırf şahsî duygumu açıkça izhar etmeme müsaade ederseniz, sizlere “muslih, kadirşinas, müdebbir, loyal kardeş”⁴⁵⁸ terimleriyle hitap edemeyeceğim!

⁴⁵⁷ Filozofik derecelerde çalışan Masonların toplantı yeri (Atölye),

⁴⁵⁸ ‘loyal kardeş’ sözcüklerinin anlamı bulunamamıştır. ‘Ruveyal’ olması olasıdır. Dilimizdeki karşılığı şahanedir.

Yunan obediyanasının bu nahoş davranışıyla “Masonluğun uluslararası kardeşlik anlayışı” boyutunda da kocaman bir delik açılmış olduğu hiçbir şekilde yadsınamaz.

Uyku Dönemi ve 1948-56 Arası Kurulan Mason Locaları

<u>Loca No.</u>	<u>Loca Adı</u>	<u>Kuruluş tarihi ve yeri</u>	<u>Diğer bilgiler</u>
1.	İdeal	16 Ocak 1939 İstanbul (Büyük Loca berâti 1939-1948 tarihlerini taşımaktadır.)	Yüksek Şûra izni ile uyku döneminde kurulan ilk locadır. İlk Üstad-1 Muhteremi Ali Galip Taş biraderdir. Bu Loca 1939-48 arasında çalışmalarını fasilalı olarak sürdürebilmiştir. 1948 yılındaki Üstad-1 Muhteremi Hazım Atıf Kuyucak biraderdir.
2.	Kültür	10 Nisan 1948 İstanbul	Bu Loca Yüksek Şûra izni ile 1939 yılında, uyku döneminde kurulan ikinci locadır. Ancak o dönem içinde çalışmalar yapamamıştır. 1948'deki ilk Üstad-1 Muhteremi Mustafa Hakkı Nalçacı biraderdir.
3.	Ülkü	22 Mayıs 1948 İstanbul	Yüksek Şûra izni ile uyku döneminde kurulan üçüncü locadır. İlk Üstad-1 Muhteremi Cevdet Hilmi Balım Biraderdir. Uyku döneminde çalışmaları saptanamamıştır.
4.	İzmir	1948 İzmir	Uyanış sonrası İzmir'de kurulan ilk locadır. İlk Üstad-1 Muhteremi Hamdi Nüzhet Çançar biraderdir.

5.	Uyanış	12 Temmuz 1948 Ankara	Ankara Vadisinde uyanış sonrası kurulan ilk loca olup, ilk Üstad-ı Muhteremi Muhittin Osman Omay biraderdir.
6.	Kardeşlik	1949 İstanbul	İlk Üstad-ı Muhteremi Ferit Up biraderdir.
7.	Hürriyet	1949 İstanbul	İlk Üstad-ı Muhteremi Ali Galip Taş biraderdir.
8.	Sevgi	1949 İstanbul	İlk Üstad-ı Muhteremi Hüsamettin Fuat Sunol biraderdir.
9.	Atlas	1949 İstanbul	Çoğunluğu gayri müslim biraderlerce kurulmuş ve Fransızca çalışan bir locadır. İlk Üstad-ı Muhteremi Mehmet Raşit Erer biraderdir.
10.	Doğuş	14 Şubat 1949 Ankara	İlk Üstad-ı Muhteremi Saip Özer biraderdir.
11.	Müsavat	1950 İstanbul	İlk Üstad-ı Muhteremi Şükrü Hazım Tiner biraderdir.
12.	Yükseliş	24 Haziran 1950 Ankara	İlk Üstad-ı Muhteremi Süreyya Aygün biraderdir. (K. Apak bu locanın kuruluşunu 6 Ekim 1950 olarak vermiştir.)
13.	Nur	1950 İzmir	Bu locanın kurucuları İzmir locasından bazı biraderlerdir. 13 rakamı uğursuzluğu bazında önce 14 sonra 17 numaralar ile berat almış olan bu loca sonradan yine 13 sayısı ile numaralandırılmıştır. İlk Üstad-ı Muhteremi Kemal Şakir Alanbey biraderdir

14.	İnanış	29 Ekim 1951 Ankara	Doğuş Locasından 11 biraderin kurduğu bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Kamil Sokullu biraderdir.
15.	Bilgi	10 Haziran 1951 Ankara	Uyanış, Doğuş ve Yükseliş Localarından 20 biraderin kurduğu bu Locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Fikret Çeltikçi biraderdir. (K. Apak bu Locanın kuruluşunu 31 Ekim 1951 vermiştir.)
16.	Promethee	9 Haziran 1952 İzmir	İlk Üstad-ı Muhteremi Ernest Feri olan bu loca Fransızca çalışmaktadır. (K. Apak, kuruluşu 16 Haz. 1952 vermiştir.)
17.	Libertas	30 Kasım 1952 İstanbul	Almanca çalışan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Lazzaro E. Franco biraderdir.
18.	Hakikat	17 Haziran 1953 İstanbul	Çoğunluğu gayri müslim olan biraderlerin Rumca çalışmak üzere kurduğu bu locanın İlk adı Titan iken 19.10.1953 celsesinde Hakikat olarak değiştirilmiştir. İlk Üstad-ı Muhteremi Aristarhos Papadis biraderdir.
19.	Ahenk	21 Mayıs 1954 İstanbul	İlk Üstad-ı Muhteremi Ziya Üstün biraderdir.
20.	Fazilet	24 Mayıs 1954 İstanbul	İlk Üstad-ı Muhteremi İbrahim Hoyi biraderdir.
21.	Barış	25 Aralık 1954 Ankara	Çalışmalarını Türkçe ve Fransızca yapmak üzere kurulmuş olan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Şerif Öney biraderdir.

22.	Dikmen	25 Aralık 1954 Ankara	Çalışmasını Türkçe ve İngilizce yapabilen bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Hilmi Akın biraderdir. (K. Apak ilk Üstad-ı Muhteremi Baha Esad Tekand olarak belirtmektedir.)
23.	Kemal	5 Ekim 1955 İzmir	İlk Üstad-ı Muhteremi Hayri Çakaloğlu birader olan bu loca, çalışmalarına devam edememiştir.
24.	Gönül	1 Ekim 1955 İzmir	İlk Üstad-ı Muhteremi Sami Kulakçı biraderdir.
25.	İrfan	3 Ekim 1955 İzmir	İlk Üstad-ı Muhteremi Kemal Şakir Alanbey biraderdir.
26.	Ümit	1 Ekim 1955 İzmir	18'i Nur locasından 20 biraderin kurduğu bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Lütfü Sabri Serinkan biraderdir.
27.	Yıldız	31 Mayıs 1956 Ankara	Tamamı Yükseliş locasından olan 16 biraderin kurduğu bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Faik Reşit Unat biraderdir.

(Bu tabloda bulunan bütün Locaların kuruluş beratları Yüksek Şûrâ tarafından verilmiştir. 16 Aralık 1956'da Büyük Locanın kuruluşundan sonraki dönemde bu beratlar Büyük Loca tarafından yenilenmiş ve bu tabloda gösterilen kuruluş sıra numaraları verilmiştir.)

(Bu bilgiler; K. Apak, *Ana Çizgileri ile Türkiye'deki Masonluk Tarihi*; F. Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar* ve A. Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu* adlı eserlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

1948-56 Dönemindeki Büyük Üstadlar

1948 uyanışı Yüksek Şûrâca yapıldığı ve Büyük Loca kurulmamış olduğu için 1951 yılına kadar Büyük Üstad da yoktur.

1951-1953: Mustafa Hakkı Nalçacı

1953-1955: Fethi Erden

1955- 1960: Ahmet Salih Korur

Mustafa Hakkı Nalçacı: (1882-1953) Eczacı ve kimyagerdir. 15 yıl süre ile Şam ve Beyrut'ta hocalık yapmıştır. 1928'de profesör, 1930'da Fen Fak. Dekanı olmuştur. 1 Haziran 1953 yılında vefat etmiştir.

1908'de Nur-i Dımşık (Şam) Locasında tekris olmuş, kurucusu olduğu Aydın Locasında Üstad-ı Muhteremlik yapmıştır. 1932'de de Büyük Üstad seçilmiştir. 1948'de Vedat Locasında uyandırılmış Kültür Locası Üstad-ı Muhteremliği yapmıştır.

Fethi Erden: (1895-1966) Tıp doktorudur. Bakteriyoloji ve hayatî kimya uzmanıdır. Tıp sektörünün çeşitli kuruluşlarında hizmetler vermiş ve çok sayıda dernekte görevler, başkanlıklar yapmıştır. 71 yaşında vefat etmiştir.

1928 yılında Muhibban-ı Hürriyet Locasında tekris, Mayıs 1948'de Uyanış; 1949'da Hürriyet Locası üyesi; 1953'te Büyük Üstad.

Ahmet Salih Korur: Kitabımızın 1957-64 Dönemindeki Türk Masonluğu bölümündeki "Büyük Üstadlar" kısmına bakınız.

Dönem İçinde Yüksek Şûrâ Hâkim Büyük Âmirleri

1945-1955: Dr. M. Kemal Öke

13 Şubat 1955- Aralık 1955: Fuat Hulusi Demirelli

25 Aralık 1955-1967: Hazım Atıf Kuyucak

1948-1956 Zaman Diliminin Önemli Olayları

14 Mayıs 1948: İsrail devleti kuruldu ve hemen ardından ilk Arap-İsrail Savaşı başladı.

- 1 Şubat 1949: İlkokullara seçmeli din dersleri konuldu.
- 4 Haziran 1949: Ankara'da İlahiyat fakültesi kuruldu.
- 8 Ağustos 1949: Türkiye, Avrupa Konseyine girdi.
- 14 Mayıs 1950: Demokrat Parti, genel seçimleri kazandı.
- 16 Mayıs 1950: Türkiye'de Arapça ezan yasağı konuldu.
- 6 Haziran 1950: Silahlı Kuvvetlerde Genelkurmay Başkanının da dahil olduğu üst kademelerde değişiklikler yapıldı.
- 16 Haziran 1950: Türkçe okunması mecburiyetine son verilerek Ezan Arapça'ya dönüştürüldü. Belirgin şekilde "dinle ilgili" hususlarda ödünler verilerek laikliğin zedelenmesine yol açılmaya başlandı.
- 25 Haziran 1950: Kore Savaşı başladı.
- 25 Temmuz 1950: Hükûmet Kore'ye asker gönderme kararı aldı.
- 8 Ağustos 1951: Halkevleri ve Halkodaları devletleştirme görüntüsü verilerek ortadan kaldırıldı.
- 15 Ağustos 1951: Nazım Hikmet'in Türk vatandaşlığından dışlandığı Resmî Gazete'de ilân edildi.
- 17 Ekim 1951: Türkiye'nin NATO'ya katılma protokolü imzalandı.
- 1951: Ulu Önder Atatürk heykellerine iğrenç saldırılar başladı.
- 18 Şubat 1952: Türkiye ve Yunanistan NATO üyeliğine alındılar.
- 5 Mart 1953: Stalin öldü.
- 29 Mayıs 1953: İstanbul fethinin 500. yılı kutlaması, Yunanistan'la olan Kıbrıs bağlamı gerilimi yükseltti.
- 2 Mayıs 1954: Demokrat Parti, baskıcı yönetimini daha da güçlendirecek olan genel seçimleri kazandı.
- 24 Şubat 1955: Irak, Türkiye arasında Bağdat Paktı imzalandı.
- 14 Mayıs 1955: Varşova Paktı imzalandı.
- 6/7 Eylül 1955: İstanbul ve İzmir'de Kıbrıs sorunu kaynaklı olarak Yunanistan karşıtı şiddet eylemleri yapıldı.

26 Temmuz 1956: Mısır'ın Süveyş Kanalını millîleştirmesi üzerine bunalım çıktı.

13 Ağustos 1956: Türkiye'de, orta okullarda din dersleri okutulması kararı alındı.

29 Ekim 1956: İsrail, Süveyş Kanalı'na doğru saldırıya geçti ve İkinci Arap-İsrail Savaşı başladı.

Bu dönemdeki Cumhuriyet Hükûmetleri

10/9/1947 ile 8/6/1948 arası Birinci Hasan Saka Hükûmeti.

10/6/1948 ile 14/1/1949 arası İkinci Hasan Saka Hükûmeti.

16/1/1949 ile 22/5/1950 arası Şemsettin Günaltay Hükûmeti.

22/5/1950 ile 8/3/1951 arası Birinci Adnan Menderes Hükûmeti.

9/3/1951 ile 14/5/ 1954 arası İkinci Adnan Menderes Hükûmeti

17/5/1954 ile 30/11/1955 arası Üçüncü Adnan Menderes Hükûmeti.

9/12/1955 ile 1/11/1957 arası Dördüncü Adnan Menderes Hükûmeti.

Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları

1949: İspanya Devlet Başkanı Franko, Masonlukla savaş için bütçeye 100.000 dolarlık tahsisat koydurdu.

1950: Macaristan'daki komünist rejim Masonluğu kanun dışı ilan etti.

1950: Vatikan gazetesi *Observatore Romano*, papaların Masonluk karşısı emirlerinin geçerliliğini yazdı.

1952: Yunanistan'da piskoposlar Masonluk karşısı karar aldılar.

1953: Amerika'da bazı kiliseler Masonluğa karşısı cephe oluşturdular.

1956: Yunan kralı ülkede bir 'Masonik Enstitü' kurulması iznini verdi.

VI. BÖLÜM

1956-65 DÖNEMİNDE TÜRK MASONLUĞU

1957 yılının ilk dört ayı içinde yapılan çok sayıdaki Büyük Daimî Heyet (Büyük Görevliler Kurulu) toplantısı genelde, yeni tüzükler ve Yüksek Şûra ile imzalanacak anlaşmanın (Konkordato) ön hazırlıkları üzerinde görüşmelerle geçmiştir. Bu anlaşma metni, Büyük Locadan Galip Menteşe, Zühdü Hilmi Velibeşe ve Orhan Alsaç ile Yüksek Şûradan Galip Taş, Necmettin Erol ve Veli Şefik Gizer biraderlerin yaptıkları ortak çalışma sonucudur. 1 Nisan 1957 tarihinde hazırlayıcıları tarafından parafe edildikten sonra Yüksek Şûranın 21 Nisan 1957 günlü toplantısında kabul edilip imzalanmış bir ön yazı ile Büyük Locaya gönderilmiştir. Büyük Loca da 30 Nisan 1957 tarihli toplantısında anlaşmayı imzalamış ve bir nüshasını Yüksek Şûraya gönderme kararı almıştır.

Dikkat edilirse taraflarca görevlendirilmiş kişilerin ortak çalışması olan Antlaşma'nın imzalanışında tam bir "serinlik" söz konusudur. Bir araya gelinerek ve bir tören havası içinde imzaların atılması yerine tercih edilen bu yol, güzel ve zarif olmaktan çok uzaktır. "Anlaşma" imzalanmış olsa da "anlaşma" henüz uzaklarda gibi görünmektedir.

Anlaşmanın (Konkordatonun) Tam Metni:

KONKORDATO

Bir taraftan işbu metinde (Türkiye Büyük Locası) diye anılan Hür ve Kabul Edilmiş Türk Masonlarının Türkiye Büyük Locası; diğer taraftan metinde (Süprem Konsey) diye zikredilen Türkiye Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti 33'üncü ve sonuncu derecesi Süprem Konseyi: İstanbul'da 16 Aralık 1956 tarihinde toplanan ve Türkiye Masonlarının tamamını temsil eden Konvan'ın aldığı karara tevfiқан Türkiye'deki bilumum Masonların Türkiye Büyük Locasını kurmuş ve Masonik bir kuvvet olarak teşekkül etmiş olduğunu, Masonik faaliyetlerini geliştirmek isteyen bir kısım Mason Üstadlarının Türkiye Süprem Konseyi kollarına da iltihak edebileceklerini dikkate alarak; Masonluğun Üniversalitesinin ve Türkiye'de istikrarının temini ve çalışmaların ahenkle cereyanının sağlanması için umumi Mason esaslarına uyularak aralarındaki Kardeşçe münasebetleri tanzim etmek üzere bir KONKORDATO akdine karar vermişlerdir.

Ve bu maksadın husulü için, Türkiye Büyük Locası tarafından Zühdü H. Velibeşe, Galip Menteşe, Orhan Alsaç biraderler; Süprem Konsey tarafından da Galip Taş, Veli Şefik Gizer, Necmettin Erol Biraderler murahas olarak tayin edilerek Konkordato esaslarının ve metninin müştereken tesbiti ile vazifelendirilmişlerdir.

Yüksek Akid taraflar murahasları, İstanbul'da toplanarak fikir ve görüşlerini kardeşçe izah ettikten sonra, her iki yüksek tarafın ve Masonluğun gaye ve esaslarına uygunluğunda ittifak ettikleri aşağıdaki hükümlerde tam bir mutabakata varmışlardır. Şöyle ki:

Madde 1 - Yüksek Akid taraflar, Çırak, Kalfa ve Üstad derecelerine şâmil olan Masonluğun, Türkiye sınırları içinde en yüksek otoritesi ve mutlak hâkimi Türkiye Büyük Locası olduğu ve bu Masonik kudretin bütün salâhiyetleri kendi nefsinde mündemiç olup, münhasıran kendi aldığı ve alacağı kararlar ve eski Masonik gelenek ve nizamlarıyla ve memleket kanunları hükümleriyle mukayyed bulunduğu ve bu otoritenin hiçbir suretle münakaşa edilemeyeceği ve Türkiye'de bu derecelere hâkim üstün veya eşit hiçbir Masonik kuvvet tanınmayacağı hususlarında ittifâk etmişlerdir.

Madde 2 - Yüksek Akid taraflar Çırak, Kalfa ve Üstad dereceleri dışında Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Ritinin ve derecelerinin Türkiye’de nâzımı ve en yüksek Otoritesi Türkiye Süprem Konseyi olduğu ve yukarıda sayılan üç derece dışında Atölyeler kurmak ve Ritin mesaisini idare etmek hususunda münhasıran salâhiyetli bulunduğu bu cihetin müdahâle ve münakaşa mevzuu ittihaz edilemeyeceği noktalarında da kezalik ittifak etmişlerdir.

Madde 3 - Yüksek Akid taraflar, yukarıdaki maddelerde yazılı esasları uzaktan, yakından ihlâl edecek hiçbir harekette bulunmamayı ve her birinin hâkimi veya nâzımı bulunduğu dereceler dışında Atölyeler tesis etmemeyi ve teşkilat kurmamayı müteakiben taahhüd ve kabul ederler.

Madde 4 - Yüksek Akid taraflar, Süprem Konseyin nâzımı bulunduğu Atölye ve teşkilata mensup bulunan veya ileride intisâb edecek olan biraderlerin mutlaka Büyük Loca Mahfillerinden birinde kayıtlı ve Üstad derecesinde muntazam âmil veya fahrî aza olması ve Localarda intizamını kaybedenlerin Süprem Konsey teşkilatında da otomatik olarak nizamlarını kaybetmeleri ve Masonluktan ihraç hâllerinde de aynı vaziyetin hasıl olması hususlarında tam bir mutabakata varmışlardır.

İşbu maddenin birinci fıkrası tatbikatının selâmeti için bu Konkordatonun akdi tarihinde Süprem Konsey teşkilatına mensup olanların veya bundan sonra intisâb edeceklerin Masonik vaziyetleri hakkında Türkiye Büyük Locasından resmî malûmat istenmesi ve yeni taleplerin, alınacak cevaba göre karara bağlanması ve kabul tarihinde keyfiyetten Büyük Locaya malûmat verilmesi hususlarında tam bir mutabakata varmışlardır.

Madde 5 - Yüksek Akid taraflar, her birinin en büyük makamını işgal eden üstadının diğerinin atölye veya locasını ziyareti takdirinde, o teşekkülün mensup olduğu kuvvetin en yüksek mevkiindeki Üstadı hakkında mevzu merasim dairesinde kabul edilmesi ve İskoç Riti’nin 33’üncü derecesini ihrâz etmiş biraderlerin kendi localarının gayrisinde Büyük Locanın en yüksek derecesi olan Üstad mertebesi hakkındaki saygı nizamıyla kabul edilmeleri ve Şarka davet olunmaları ve bu Biraderlerin yalnız merasim celselerine resmen davetleri takdirinde kendi nişan ve kordonlarını takabilmeleri hususunda mutabık kalmışlardır.

İki Yüksek Akid tarafın idarelerindeki teşkilattan birine davetleri takdirinde, o teşekkülün mensup olduğu kuvvetin vazifelileri kendi merasim ve teşrifatı dairesinde daha önce ve davetli taraf Biraderlerinin aynı merasimle daha sonra içeri alınmaları hususunda taraflar mutabıktırlar.

Madde 6 - Yüksek Akid taraflar, idarelerindeki teşekküllerin birbirleriyle, merasime davetten gayri hususlarda, muhabere zarureti olduğu takdirde bu muhaberenin münhasıran Türkiye Büyük Locasıyla Süprem Konsey arasında cereyan etmesi hususunda mutabıktırlar.

Madde 7 - İşbu Konkordato tasdik ve teatisinden itibaren yürürlüğe girer. Yürürlüğe girdikten en az bir sene sonra taraflardan biri herhangi bir hükmün yeniden gözden geçirilmesini istediği takdirde, mevzuunu diğer tarafa bildirdiği tarihten itibaren en az üç ve en çok altı ay zarfında, birlikte tesbit edilecek tarihte taraflar arasında müzakere edilecektir.

30 Nisan 1957

İmzalar

Büyük Üstad Ahmet Salih Korur

S. Gran Komandör (H. B. Âmir)

Hazım Atıf Kuyucak

Büyük Kâtip İbrahim Hoyi

Büyük Umumi Kâtip İsmail Memduh Atlar

Büyük Hatip Galip Menteşe

Büyük Umumi Hatip Necmettin Tahsin Erol

Egemenlik sınırlarının çizildiği bu Anlaşma (Konkordato) ile simgesel dereceler üst kurumunun sadece Büyük Loca olduğu da belirlenmiş bulunmaktaydı.⁴⁵⁹ Bundan sonraki günlerde ele alınan konuların

⁴⁵⁹ Anlaşmanın 2. maddesi dikkatli okunduğunda “Çırak, Kalfa ve Üstad derecelerinin dışında” sözcükleri ile bu dereceler, aslında İskoç Riti’nin şemsiyesi altında olduğu hâlde yapılan Anlaşma ile Rit yapısının dışına alındığı ifadesi hissedilmektedir. Aslında bu, doğrudur. Zira, Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti’nin kurumsal yapısındaki ilk organ Simgesel Localardır. Bu Rit -ki Ekosizm olarak da adlandırılmaktadır- üçü simgesel, otuzü felsefi olmak üzere toplam 33 dereceden oluşmaktadır. Ancak, ritin bu özelliğine rağmen simgesel locaların, federatif yapıda bir yönetim örgütü olan Büyük Localar kurarak özerk bir konum kazanmaları dünyada yaygın bir uygulama olmuştur. Türk Masonluğunda da 1957 yılında

başında Büyük Loca Anayasası'nın (Genel Tüzüğü'nün) hazırlanması geliyordu. Ne var ki; 17 Aralık 1956'da Tüzük Komisyonu'na seçilen görevlilerin, bir ay içinde sonuçlandırmaları istenmiş çalışmalarının, Mayıs 1957'de dahi bitirilmemiş olması durumu zorlaştırmaktaydı. Anılan komitedeki biraderlerden birinin Ankara, birinin İzmir ve üçünün de İstanbul'da yerleşik oluşları bu konuda hoşgörülü olmayı zorunlu kılmaktaydı.

19 Mayıs 1957 günü yapılan Büyük Dâimî Heyet Toplantısında, Büyük Loca isminin Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası olarak değiştirilmesi⁴⁶⁰ ve mevcut Bölge Büyük Localarının (Gran Lojların) varlıklarının devamı ile adlarındaki 'Gran Loj' sözcüklerinin kaldırılarak sadece Bölge Büyük Mahfili (Locası) şekline sokulması ve yetki sınırlarının saptanmasının gerektiği hususunda kararlar alındı. Türk Masonluğunun organik yapısındaki bu düzenlemenin, yaşanmış olan sıkıntılara rağmen devam ettirilmesi kararının verilmesi, geleceğe ait öngörüde yetersiz kalındığını gösterecektir.

23-24 Haziran 1957 - Büyük Loca Genel Tüzüğü (Anayasası) Kabul Ediliyor

İstanbul'da yapılan ve 82 delegeden 61'inin katılımıyla açılan bu Genel Kurul Toplantısının amacı, hazırlanmış olan Büyük Loca Anaya-

---

yapılan bu Anlaşma/Konkordato sonuncu olmuş ve sonraki yıllar için gereksiz görülmüştür. O zamandan beri her iki kurum da kendi yönetimlerindeki birimlerle dirlik ve düzen içinde çalışmaktadırlar. (Tetkik edildiğinde görüleceği üzere, oluşumunda ilk basamak olarak Simgesel Locaların yer aldığı birçok rit bulunmaktadır. Örneğin, Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti, York Riti, Adon Hiram Riti, İsvaç Riti, Düzeltilmiş Eski Rit, Düzeltilmiş Memphis Riti, Ramsay Riti, Mizraim Riti, Reform Riti, Yenilenmiş İskoç Riti, Zinnerdorf Riti vd.)

⁴⁶⁰ F. Çeltikçi ve A. Erginsoy biraderler bu değişme tarihini 1 Şubat 1957 olarak vermektedirler

sası (Genel Tüzüğü) taslağının içeriği üzerinde görüşmeler ve oylama yapmak olduğu hâlde, bazı biraderler; taslağın henüz ellerine geçmiş olduğunu ve vakit yetersizliği dolayısıyla okuyamadıkları gerekçesiyle ertelenme teklif ettiklerinde, Büyük Üstad Ahmet Salih Korur'un verdiği cevaptan yaptığımız şu alıntı ilginçtir:

"... Hariçten pek çok mektup alıyorum. Anayasamızın İngilizce sureti istenmektedir. Projeyi altı ayda ancak bu hâle getirebildik. Bir Anayasa projesi hazırlamak kolay bir iş değildir. Bu vazifeyi deruhte eden Kardeşlerin diğer meşgaleleri de vardır. Bu proje mükemmel olmayabilir, fakat hiç yoktan iyidir. Bu itibarla, üç beş aylık talik (geciktirme) teklifine taraftar değilim; olsa olsa yarına tehir edilebilir. ..." ⁴⁶¹

Yerinde ve zamanında kullanılan otorite örneği bu sözler etkisini göstermiş olmalı ki, taslakla ilgili görüşmelerin ertesi gün yapılması kararı alınmış ve o gün maddelerin tümü müzakere edilerek Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası Anayasası, 1 Ekim 1957'de yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiş ve önceden kullanılmakta olan Maşrık-ı Âzam Nizâm-nâmesi de Türk Masonluğu tarih arşivine kaldırılmıştır.

Büyük Locanın tamamen bağımsız olduğunu belirleyen bu yeni Anayasa (Genel Tüzük) metninde belirtilen diğer kurallar arasında önemli ve dikkat çekenler şunlardır:

- Büyük Loca ve bağılı locaların toplantı ve çalışmalarında bütün Kutsal Kitapların bir kürsü üzerinde ve göz önünde bulundurulmaları ile yeminlerin kişilerin kendi inançları üzerine yapılması. ⁴⁶²

- Masonluğa katılacaklarda, Allah inancı ile iyi ahlâk sahibi olmanın aranacak ilk ve en mühim şart olması. ⁴⁶³

⁴⁶¹ C. Layiktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Cilt 2, s. 27.

⁴⁶² Anglosakson Masonluğu koşullarından olan bu kural, 1959 yılı itibariyle çalışma rehberlerinde yer almıştır.

⁴⁶³ 20 Şubat 1956 tarihli B. Loca Genel Tüzüğünde de aynı kural bulunmaktaydı. Bu kuralın Ritüellere aksedişi ise 1967 yılında olmuştur.

- Felsefi derecelere devam etmek isteyen biraderlerin Büyük Loca-dan izin almaları şartının kaldırılmış olması.

- Türkiye Büyük Locasının kuruluş günü olan 16 Aralık'ın her yıl kutlanması.

- Büyük Daimî Heyetteki görevli kadrosunda yapılan bazı değişiklikler.⁴⁶⁴

Anayasa içeriğindeki bir diğer husus da “Bölge Teşkilâtı” başlığı altındaki maddelerin kapsamıdır. Bunlara göre, vaktiyle Yüksek Şûranın kurduğu ‘Ünitelerden dönüştürme’ olanlar yerine, Büyük Loca tarafından yeniden Bölge Büyük Locaları kurulacaktır. (Bu bağlamda İstanbul ve İzmir’de mevcut olan Bölge Büyük Locaları ile Ankara’da-ki localara yeni Bölge Büyük Locaları için kuruluş faaliyetine başlamalarının bildirilmesi kararı, 3 Aralık 1957 tarihli Büyük Büyük Daimî Heyet Toplantısında alınmıştır.)

1958 Yılı İlk Umumî Heyet (Genel Kurul) Toplantısı

1-2 Şubat 1958 günleri yapılan Genel Kurul Toplantısında Büyük Üstad Ahmet S. Korur’un açış konuşmasından alıntılıdığımız ve satır altları tarafımızdan çizilmiş olan aşağıdaki bölüm, Türk Masonluğu karakter yapısının ana hatlarının birkaçını işaret etmesi nedeniyle çok önemlidir.⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ Önceki 5 Şubat 1956 ve 16 Aralık 1956’da yapılan seçimlerde Büyük Loca görevlileri arasında gösterilmiş olan Büyük Üstad yardımcılar üçten bire indirilerek ‘Büyük Üstad Kaymakamı’ olarak isimlendirilmiş, sayıları dört olan Büyük Muhakkik ve yardımcılar ikiye indirilmiş, Büyük İdare Memurluğu kaldırılmış; Büyük Hazine ve Hasenat Eminliği ayrı görevler hâline getirilmiş, Büyük Sancaktar, Büyük Dahilî ve Haricî Muhafızlar ilave edilmiştir.

⁴⁶⁵ Bu konuşmanın tam metni için Bkz: C. Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 2, s. 32-34.

“....

Pek Aziz Üstadlarım,

Sevgili yurdumuzda mahiyet ve mevzuu lâıyıkı ile belirtilmemiş ve dâba doğrusu açıklanmamış olmasından dolayı Masonluğun gizli bir cemiyet gibi tasavvur ve her gizlilikte düşünülebilenin tahayyül edilmekte olduğunu nadir de olsa duymakla müteellimiz (elem duymaktayız).

İlmî, ahlâkî ve felsefî çalışmaları ile bir kültür müessesesi, hodbinlik, baris menfaat düşünce ve duyguları ile mücadelesi bakımından sosyal bir teşekkül olan Masonluğun kat'iyen gizli bir cemiyet olmadığı hepimizin malûmudur. Tamamen ulvî gayeler üzerine bina edilmiş bulunan bu müessesenin gizli ve dolayısıyla millî olmadığını iddia etmek, onu gereği gibi tetkik ve ihâta edememiş (kavrayamamış) olmaktan mütevellid çok haksız ve o kadar da insafsız bir düşüncedir. Masonluğa girme teşebbüsünüz tahakkuk safhasına girdiği zaman: 'Vatanınıza karşı vazifeniz nedir?' sualine verdiğiniz cevabı derhatır buyurmanızı (hatırlamanızı) rica ederim.

Bu cevabın milliyet ve vatanperverlik hakkında en ufak bir müsamaha ummaksızın verilmiş olmasının beklendiğine ve aranıldığına daima şâhit oldunuz ve olmaktadır ve daima olacaksınız.

Bu sözlerim, bu vadede bizlere düşen vazifeleri pek aziz kardeşlerime hatırlatmak ve dilekte bulunmak içindir.

...

Pek Aziz Üstadlarım,

Sözlerimi bu suretle bitirir ve toplantıyı açarken çalışmalarımıza Büyük Atatürk'ün manevî huzurunda beş dakikalık bir saygı duruşu ile başlamayı edası vâcib (yapılması gerekli) bir minnet ve şükran borcu ve bu arada maşrik-ı ebediyeye (sonsuz Doğuya) intikal eden kardeşlerimizi tahattur etmeyi de (hatırlamayı da) mesaimizin ilk maddesi olarak kabulünüzü arz ve rica ederim.

Bu toplantıda, Türk Masonluğunun başlangıcından beri süregelen ve artık içinden çıkılmaz bir karmaşa hâline dönüşmüş bulunan

kurumsal unvan konusunda, yetkililer arasında yapılmış ön görüşmelerden çıkan fikir birliğine dayanarak;

- 16 Mayıs 1929 tarihinde tescil edilen ve 1957'de de yasal yönden varlığı devam etmekte olan Türk Yükseltme Cemiyeti adlı derneğin "simgesel derecelerdeki localarının tamamını kapsayan" bir kurum olarak devamına,⁴⁶⁶

- 5 Şubat 1948'de Yüksek Şûrânın kurduğu ve yasal varlığı devam etmekte olan 'Türkiye Mason Derneği'nin de ülkemizdeki 4 ile 33. dereceler arasındaki felsefî atölyeleri kapsayan bir kurum olarak devamına,

- Ankara'daki "Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası Derneği"nin de kendini feshetmesine karar verilmiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ 16 Mayıs 1929 tarihinde Cemiyet unvanının "Türk Yükseltme Cemiyeti (Türkiye Büyük Locası)" olarak değiştirilmesi için yapılan tüzük değişikliği İstanbul Valiliğince kabul edilerek yeniden tescil edilmiş idi. Bkz. Kitabımızın "1923-35 Döneminde Türk Masonluğu" bölümü "Yeniden İsim Değişikliği" kısmı.

⁴⁶⁷ Ne var ki, 2 Şubat 1958 Genel Kurulunda alınan bu kararlara rağmen, 1958, 1959, 1960, 1962 hatta 1970 yılında dahi ritüellerde (Çalışma rehberlerinde) ve Büyük Loca tüzüklerinde kullanılan unvan "Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası" olarak kalmıştır. Örneğin, 14 Kasım 1970 tarihli Genel Kurul toplantısında o gün itibarı ile yürürlüğe giren "Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası Anayasası" adlı tüzüğün 52. maddesi 'aynı isimli' ve 1 Ekim 1957 tarihli anayasanın (tüzüğün) yürürlüğünün sona erdirildiğini bildirmektedir. Yürürlükten kaldırılan bu eski tüzüğün 23/24 Haziran 1957'de kabul edilmiş olduğu da hatırlanırsa 1958 Genel Kurulunda alınan unvanlarla ilgili kararın uygulanması pek başarılı olamamıştır.

1958'in aynı ayı içindeki bir Büyük Dâimî Heyet toplantısında "Türk Yükseltme Cemiyeti" adının "Türk Yükseltme Büyük Locası Derneği" olarak değiştirilmesi dahi konu edilmiştir. 30 Nisan 1958 günkü Büyük Dâimî Heyet Toplantısında ise ileride yapılacak ilk Genel Kurulda unvanın bu defa da "Türkiye Büyük Locası Yükseltme Derneği" olarak değiştirilmesi için bir karar alınmıştır. Ancak, 25 Kasım 1958 günkü Dâimî Heyet kararı ile dernek unvanının "Türk Yükseltme Cemiyeti" olarak devamı uygun bulunmuştur.

Aynı toplantıda daha önce birkaç komisyonca hazırlanmış Localar Umumî Nizâmnâmesi (Genel Tüzüğü) ile Bölge Büyük Mahfilleri Nizâmnâmesi tasarılarının incelenerek basıma hazır hâle getirilmesi görevi yeni bir komisyona verilmiştir. Bu komisyon Başkan Ali Galip Taş, Raportör Tarık Ziyal, Sekreter Halit Arpaç ile N. Sahir Silan, İ. Memduh Seydol, Mustafa Sakarya, Orhan Alsaç, Hulusi Selek ve İsfendiyar Kadaster biraderlerden oluşmakta idi.

1958 Yılıının Diğer Olayları

Bu yılın faaliyetleri genel olarak aşağıdaki konuları kapsamıştır:

-Bölge Büyük Locaları: Yılın ilk çeyreğinde Büyük Loca tarafından bir “Münâsebât-ı Hâriciye” (Dış İlişkiler) komitesi kurulduğunun bilinmesine rağmen Bölge Büyük Localarının yabancı obediyanlarla kendi adlarına yazışmaya varacak kadar Büyük Loca egemenliğini yok sayar tarzdaki davranışları örgüt içi gerginliğe neden olmuştu.

-“Düzenlilik” ve “tanınma”: Anglosakson kurallarına göre “düzenli” tanınmak amacı ile İngiltere Birleşik Büyük Locası ve İskoçya Büyük Locasına gönderilen mektuplarda;

- Tanrı inancı şartının,
- Loca çalışmalarında üç kutsal kitabın açılmasının,
- Toplantılarda din ve politika tartışmalarının yapılamayacağını,

- Anglosakson Masonluğunun vazgeçilmezi olan ilkelerin tamamına uymanın Türk Masonluğu uygulamalarında da kurullaştırılmış olduğu belirtilmekte idi.

- Çeşitli tüzük ve Loca çalışma rehberleri (ritüeller): Bu çalışmaların en önemlisi, 26 Ekim 1958 günü İzmir’de yapılan olağanüstü Genel Kurul Toplantısında, ekleri ile birlikte 59 sayfadan oluşan 171

maddelik Localar Umumî Nizâmnâmesi'nin (Localar Genel Tüzüğü) 1 Mart 1959'da yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiş olmasıdır.

Bu çok detaylı tüzüğün 2. maddesi, daha sonraki tüzüklerin aynı maddeleri ile kıyaslama yönünden çok ilginçtir. Söz konusu tüzüğün 2. maddesi aynen şöyledir:

“Madde 2 - Localar muhtardır. Türkiye Büyük Locası Anayasası ile bu Umumî Nizâmnâme hükümleri dairesinde kendi kendilerini serbestçe idare ederler.”

Buradaki “muhtar” yani “özerk” olmak ve o bağlamda “kendi kendilerini serbestçe idare etmek” ifadelerinin Genel Tüzük ile sınırlandırılması her dernek için çok normal olan bir kuraldır. Ancak görülen o ki, bundan sonraki tüzüklerin hiçbir maddesinde locaların özerkliği ve kendilerini serbestçe idare etmeleri konularına yer verilmemiş ve o tüzüklerde “Locanın İç Tüzüğü” başlığı altına alınmış olan 2. maddenin ilk cümlesi hep şu şekilde yazılmıştır:

“Madde 2 – Her Loca, Mason gelenek ve mevzuatı dahilinde çalışır..”

Yukarıdaki cümlenin devamı her locanın hazırlayacağı ve Büyük Kurulun (Dâimî Heyetin) onayı ile yürürlüğe girecek olan “Loca İç Tüzükleri” ile ilgilidir.⁴⁶⁸

Kanımızca, 2. maddeden “muhtar” ve “serbest” sözcüklerinin kaldırılması Masonik disiplini zedeleyebilecek yanlış yorumlanma olasılığını önlemek amacı ile yapılmış bir değişikliktir.

31 Ocak 1959 - Bölge Büyük Mahfilleri Nizâmnâmesi

Bölge Büyük Mahfilleri Nizâmnâmesinin (Tüzüğünün) görevli komisyonca hazırlanan yeni taslağı, 1 Ekim 1958 günü teslim edilerek

⁴⁶⁸ Bu tüzükler, her locanın yetkililerince hazırlanan ve çalışma düzenlerini belirlemektedir. Tüzükler, Büyük Loca Tüzüğü, Localar Genel Tüzüğü ve Çalışma Rehberlerine aykırı bir hüküm taşıyamazlar.

26 Ekim 1958 günlü Genel Kurula yetiştirilmiş ise de; o günkü çalışma süresinin izin vermediği nedeniyle 31 Ocak 1959'da yapılacak olan bir sonraki Genel Kurul Toplantısı gündemine aktarılmış ve o toplantıda bazı değişiklikler yapılmak suretiyle, aşağıda tam metni verilen şekli ile kabul edilmiştir.⁴⁶⁹

**Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası
Bölge Büyük Mahfilleri Nizâm-nâmesi**

Madde 1 - Bir Vadide bulunan muhtelif locaların müşterek mevzularını müzakere ve halletmek, kardeşçe intizam ve ahenk içinde çalışmalarını temin eylemek ve Türk Yükseltme Cemiyetinin mahallî vazifelerini ifa etmek maksadıyla, o vadideki Muntazam Locaların isteği üzerine, Türkiye Büyük Locası tarafından "Bölge Büyük Mahfili" tesis edilebilir.

Madde 2 - Bölge Büyük Mahfillerinin teşekkül tarzı ve vazifelerinin gizli olarak seçimi Türkiye Büyük Locası Anayasasının 22. maddesine tâbidir. Bu suretle teşekkül eden heyet, Bölge Büyük Dâimî Encümenidir.

Madde 3 - Bölge Büyük Mahfili, en az iki ayda bir defa, Bölge Dâimî Encümeni de en az on beş günde bir defa toplanır.

Madde 4 - Bölge Büyük Mahfilleri, Türk Yükseltme Cemiyetinin şubeleri mahiyetindedir. Bu itibarla, locaların çalıştığı binanın ve lokalın idaresini deruhte ve bütün işlerini tedvir ederler.

Madde 5 - Bölge Büyük Mahfilleri, kendi vadilerindeki localar ile Türkiye Büyük Locası arasında irtibat vazifesi de görürler. Bu suretle, locaların yeniden kaydedecekleri aza ile istifa, uyan-

⁴⁶⁹ Anılan "taslak" metni için bkz. C. Laiktez, *Türkiye'de Masonluk Taribi*, Cilt 2, s. 37- 40.

ma ve uyandırma, intizamsızlık ilânı ve intizama iade gibi her türlü muameleler Localardan Bölge Büyük Mahfilleri vasıtasıyla Türkiye Büyük Locasına intikal ettirileceği gibi Türkiye Büyük Locasından gönderilecek tersimat ve talimat da aynı yoldan geçirilmek suretiyle localara ulaştırılır.

Bölge Büyük Mahfilleri, aynı zamanda, kendi vadilerindeki azanın şahsi dosyalarını, matrikülleri, Cemiyetler Kanunu'na göre tutulması icap eden defterleri ve kayıtları, istifa eyleyenlerle red ve imhâl edilenlerin listelerini ve bunlara müteallik zabıtları tutmak ve itina ile saklamakla mükelleftirler.

Madde 6 - Bölge Büyük Mahfilleri, her yıl Ocak ayı içinde, bir önceki takvim yılında kayıt ve kabul edilmiş veya yer değiştirmiş olan azanın durumunu gösteren matrikülleri localardan alarak, bunları kendi kayıtları ile karşılaştırdıktan sonra bir nüshasını Türkiye Büyük Locasına sunarlar.

Madde 7 - Bölge Büyük Mahfilleri, azanın Hazine ile olan intizamlarını, tutacakları fişler vasıtasıyla takip eder ve intizamdan uzaklaşanların durumları muvacehesinde, gerekli muameleler hususunda localar ile temas ve muhaberede bulunurlar.

Bölge Büyük Mahfilleri, localar tarafından tahsil ile kendisine intikal ettirilen Türkiye Büyük Locası ve Bölge Büyük Mahfili hisseleri ile Ölüm Yardım Sandığı paralarını ait olduğu makamlara tevdi eder ve bunların hesabını tutarlar.

Madde 8 - Bölge Büyük Mahfilleri, locaların kendi özel sosyal toplantıları dışında kalan ve bir vadideki locaların birden fazlasına şamil olabilecek ve haricilerin de bulunmasına imkân verebilecek olan balo, konser vesaire gibi umumî toplantıları tanzim ve idare ederler.

Madde 9 - Bölge Büyük Mahfilleri gündemleri, içtima gününden en az on gün ve Bölge Dâimî Encümenleri gündemleri,

toplantı gününden en az beş gün önce Türkiye Büyük Locasına ve vadilerindeki localara ayrı ayrı gönderilir.

Madde 10 - Bölge Büyük Mahfilleri o vadede bulunan Büyük Üstad Murahhasının teftiş ve murakabesine tâbidir.

Madde 11 - Bir vadede açılması istenilen yeni localar için Localar Umumî Nizâmnamesinin ilgili maddelerindeki hükümler uygulanır. Yeni localar, tesis taleplerini Bölge Büyük Mahfiline verirler. Bölge Büyük Mahfili bu talebi Türkiye Büyük Locasına arz eder.

Madde 12 - Bölge Büyük Mahfillerinin faaliyeti, icabında Türkiye Büyük Locası tarafından, mahdut veya gayri mahdut zaman için tatil edilebilir. Bu takdirde localar doğudan doğuya Türkiye Büyük Locası ile temas ederler.

Madde 13 - Bu Nizâmname 1 Mart 1959 tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Bu toplantıda yapılan Büyük Dâimî Heyet seçimi sonuçları aşağıdadır:

Büyük Üstad Ahmet Salih Korur, Büyük Üstad Kaymakamı Ke-malettin Apak, Büyük Birinci Nazır Orhan Alsaç, Büyük İkinci Nazır S. Tahsin Aygün, Büyük Hatip N. Sahir Sılan, Büyük Kâtip Necdet Egeran, Büyük Hazine Emini Cemal Gücü, Büyük Hasenat Emini Zühtü Berke, Büyük Birinci Muhakkik Refet Hakul, Büyük İkinci Muhakkik Muzaffer Uras, Büyük Birinci Teşrifatçı Suat Beriker, Büyük İkinci Teşrifatçı Celal İmre, Büyük Üçüncü Teşrifatçı Safet Rona, Büyük Sancaktar Avni Karabece, Büyük Dahili Muhafız Fuad Aydemir, Büyük Harici Muhafız Mazlum Öget.

O günkü toplantının son kısmında Masonik çalışmalar için gerekli olanlarla birlikte güzel amaçlara yönelik çok sayıda temenni dile geti-

rilmiştir. “Fakirler için haftada bir gün ücretsiz doktor muayenesi” ile “kadınlara Masonik yetiştirme imkânları sağlanması”nın bu dilekler arasında yer alması ilginçtir ve günümüz için de temenni niteliğindedir.

22 Mart 1959 - İskoçya Büyük Locasından Ziyaret

Bazı Güney Asya ülkelerindeki İskoç Localarına uğradıktan sonra Türkiye Büyük Locasını da ziyaret etmek üzere İskoçya Büyük Locası önceki Büyük Üstadı Lord Macdonald ile Büyük Sekreter Dr. Alexander F. Buchan biraderler 22 Mart 1959 günü Ankara’ya geldiler. Bu ziyaret, önceden yapılan karşılıklı yazışmalar sonunda ve Türkiye Büyük Locasının yabancı obediyanlarca “tanınma” girişimleri kapsamında yapılmaktaydı. İskoçya Büyük Locası ile diğerlerinden farklı ve baştan itibaren sıcaklık taşıyan bir iletişim kurulmuştu. Bu iletişimin taşıdığı belirgin özellik, Türk Masonluğunun Anglosakson sisteminde yer alabilmesi için gösterilen İskoç Büyük Locasının içtenliği idi.⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ İskoçya Büyük Locasının bu duygusal yaklaşımını başlatan ve hep canlı tutan Robert T. Sime biraderdir. Olay, 1955 yılında Sadi Aral biraderin, Mason olduğunu fark ederek Robert T. Sime ile İzmir’de tanışması ve Ümit Locasının bir toplantısına daveti ile başlamıştır.

Attığı bu ilk adımla Türk Masonluğu ile tanışan Robert T. Sime o sırada Söke’deki bir Amerikan şirketinin genel müdürlüğünü yapmakta ve İzmir’de ikamet etmektedir. Kısa zamanda edindiği bilgileri ve Türk Masonluğunun “düzenli olarak tanınma” isteğini İskoç Büyük Locasına ileterek arada bir köprü oluşumunu ve iki Büyük Loca arasında ön yazışmaların başlatılmasını sağlamıştır.

Sime birader Türk Masonluğunun Anglosakson platformunda tanınması için özellikle dönemin Büyük Sekreteri olan Necdet Egeran ile çok yakın bir çalışma birliği içinde Türk obediyanının Anglosakson platformunda yer alması amacı ile büyük emekler veren “gerçek dost” bir biraderdir. R. T.Sime, 1963 yılında Türk Masonluğu ile ilk tanıştığı Ümit Locası üyesi ve 1965’te de, Ephesus Locasının kurucusu ve Üstad-ı Muhteremi olmuştur. Haziran 1968’de ülkesine döndükten sonra da Türk Masonluğu ile yakın ilişkisini devam ettirerek çeşitli etkinliklere

Türkiye Büyük Locasının da, İskoç Büyük Locası yetkililerinin de bu ziyaretten beklediklerinin Türk Masonluğundaki pratiğin Anglosakson sistemine mesafesinin ne olduğu hakkında bir ön bilginin saptanması olduğu kuşkusuzdur. Bu maksatla, ziyaretin ikinci gününde, konuklarla Büyük Daimî Heyet arasında görüşmeler yapılmış ve uygulanan ritüelik çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Kuşkusuz, yapılan görüşmelerin, verilen bilgilerin odaklandığı tek nokta; “tanınma” kurallarına uygun bir forma getirilecek Türk Masonluğunun, Anglosakson platformunda yer almasıdır. İskoçya Büyük Locası bu konuda elden gelen her türlü girişim ve hatta yardım için hazır olduğunu zaten kanıtlamış bulunmaktadır.

İngiltere Birleşik Büyük Locasına Mektup ve Yanıtı

18 Mart 1959 tarih ve Büyük Üstad A. S. Korur imzası ile İngiltere Birleşik Büyük Locasına bir mektup gönderilerek; Türkiye Büyük Locasının kuruluşu ve Anglosakson Masonluğunun vazgeçilmez kurallarına uygun çalışılmakta olduğu hakkında bilgiler verilerek tanınma talebi yinelenmişti. Bu mektupta Büyük Loca kuruluşunun temeli olan o sırada mevcut localar da zikredilmişti.

Bu mektuba, İngiltere Büyük Locası sekreteri Mr. Stubbs 1956'da Türkiye Büyük Locasının kuruluşunu yapan locaların Anglosakson sistemine uygun kurulmuş localar olup olmadığını sorgulayan bir yanıt vermişti. Buna verilen cevapta, 1948 yılındaki kusurlu “uyanış”

önderlik eden Robert T. Sime birader zaman içinde İskoçya B. Locası Büyük Kurul (Dâimî Heyet) üyeliğine de yükselmiş, 1995 yılına kadar olan dönem içinde Ephesus Locasını 3 kez ziyaret etmiştir.

1965 yılındaki konsekrasyon töreninde de önemli bir rol alacak olan Robert T. Sime birader Türk Masonluğuna olan emekleri ile daima hatırlanmalı ve bu, geleceğe de yansıtılmalıdır.

açıklamasının yapılmasından kaçınmak olanağı bulunmadığı için beklenen sonucun alınamayacağı belirliydi kuşkusuz.

Bu yazışmaların aynısı İrlanda Büyük Locasına da gönderilmişti. Tamamen İngiltere paralelinde olan bu Büyük Locanın tutumunun da aynı olması beklenen sonuçtu.

Bu arada, Türkiye Büyük Locasını tanıdığını bildirmiş olan çeşitli Güney Amerika, Fransa ve İtalya Büyük Doğuları ile de ilişkiler sonlandırılmış ve bu hususta İngiltere, İrlanda ve İskoçya Büyük Localarına bilgi verilmiştir. Bu ilişki kesme olayının, özellikle İskoçya'dan yapılan uyarımlar bağlamında olduğu kuşkusuzdur.

Aynı yılın Haziran ayı içinde, Büyük Sekreter Necdet Egeran biraderin iş toplantısı için gittiği Amerika'da New York Büyük Locası Büyük Üstadı Froessel ve önceki B. Üstad Arbury ile yaptığı görüşmelerde; kendisine tüzük ve ritüellerde yapılacak bazı değişikliklerin Türkiye Büyük Locasının düzenli loca olarak tanınması için yeterli olacağı ifade edilmiştir.⁴⁷¹ Nitekim, Türk Masonluğu da, o yılın faaliyeti içinde çeşitli tüzük ve çalışma rehberleri (ritüeller) düzenlenmelerine geniş yer vermiştir.

“Düzenli Tanınma” İçin Yazışmalar⁴⁷²

Necdet Egeran birader Amerika'dan dönüşünün üçüncü ayında, aşağıda metni bulunan mektupla Froessel biradere tüzük ve çalışma rehberlerinde yapılan değişiklikleri bildirmiştir.

⁴⁷¹ N. Egeran, *Gerçek Yüzüyle Masonluk*, Ank., 1972, s. 35.

⁴⁷² N. Egeran biraderin belirttiği gibi yazışmaların tamamında Büyük Üstad A. S. Korur'un onayı bulunmaktadır. Bkz. N. Egeran, age., s. 35.

En Saygı Değer Froessel Kardeşim,

29 Eylül 1959

Masonluğun vazgeçilmez koşullarından bazı esaslı kavramların yanlış anlaşılmasını önlemek üzere tüzük ve ritüellerimizde yapmış olduğumuz değişiklikleri öğrenmekten memnun olacağınızı biliyorum. Şimdi açık olarak görülüyor ki:

- Allah'a müphem bir kudret olarak değil Kutsal Kitaplarda anlatılan manevî bir varlık olarak inanıyoruz.
- Kutsal Kitaplarda öğretilen ruhun ölmezliğine inanıyoruz.
- Türkiye'deki bütün localarımızda çalışma esnasında Kutsal Kitapların açık olarak bulundurulmasını ve Gönye ile Pergelin olduğu dereceye göre yerleştirilmesini temin ettik.
- Yeminlerin Kutsal Kitaplarla, Gönye ve Pergel üzerine el koyarak yapılmasını kesinlikle temin ettik.

Hâlen Türkiye'de 8'i Ankara'da, 17'si İstanbul'da ve 7'si de İzmir'de olmak üzere 32 locamız vardır.

Aşağıda isimlerini verdiğim Büyük Localarla dostluk kurduğumuzu ve kendileriyle Büyük Temsilciler teati ettiğimizi bildirmekten mutluluk duymaktayım:

Hollanda Büyük Maşrıkı,
Kansas Büyük Locası,
İsviçre Alpina Büyük Locası,
Almanya Birleşik Büyük Locaları.
Kardeş sevgilerimle,

Dr. E. N. Egeran
Büyük Kâtip

Bir kopyası da Sime biradere gönderilmiş olan bu mektubun New York'a postalanmasından kısa bir süre sonra İskoçya Büyük Locası Büyük Kâtibi Dr. Buchan'dan 11 Kasım 1959 tarihli aşağıdaki mektup alınmıştır:

Aziz Kardeşim Dr. Egeran,

11 Kasım 1959

Dostumuz Sime biraderden birkaç gün önce bir mektup aldım. Sizin Newyork'ta, En Saygıdeğer Froessel biradere gönderdiğiniz mektubun suretini de yazısına eklemişti. Ben de Amerika'dan yeni geldim ve Hâkim Froessel biraderle tanınma konularını tartıştığımız çok hoş bir saat geçirdik. Söylemeye lüzum var mı bilmem, vaktimizin büyük bir kısmı Türkiye'deki Masonluk hakkında görüşmekle geçti. Kendisine En Saygıdeğer Lord Macdonald biraderle benim Ankara'da sizlerle bulunduğumuz esnada ne kadar empresyone olduğumuzu anlattım ve sizin Büyük Locanızın resmen tanımamızın bir zaman meselesinden ibaret kaldığını da ilave ettim. Umarım ki, Sime birader size, Lord Macdonald biraderin Ankara seyahatimiz hakkında çok etraflı bir rapor hazırlayıp Büyük Dâimî Heyetimize sunduğunu ve onların da bu raporu çok olumlu karşıladıklarını bildirmiştir.

Geçen hafta Londra'da İngiltere, İskoçya, İrlanda Büyük Locaları ortak toplantımızı yaptık. Bu toplantıda İskoçya'dan Lord Macdonald birader, ben ve dış münasebetler komitemiz başkanı olan Draffen birader hazır bulunduk. Türkiye Büyük Locasının tanınma meselesi uzun boylu münakaşa ve müzakere edildi. Ve diyebilirim ki, Lord Macdonald birader fevkalade bir savunmada bulundu. İngiltere Birleşik Büyük Locası bundan birkaç yıl önce kopyası ekli olan tanınma ana prensiplerini tesbit ve tevzî etmişti. Bu prensiplerden 2 ilâ 8. maddeye dahil bulunanlarının Türkiye'de harfiyen tatbik edilmekte olduğu hakkında toplantıdakileri iknâa muvaffak olduk. Ve fikrimize göre, Türkiye'de yapılmakta olan her şeyin en ufak ayrıntılarına kadar tamamen düzenli olduğunu izah ettik. İngiltere Büyük Locasına göre yegâne güçlük birinci maddeyi teşkil eden:

“Menşein muntazam olması; yani her Büyük Locanın ya düzenli olarak tanınmış bir Büyük Loca tarafından (berât verilme suretiyle) veya muntazaman kurulmuş üç veya daha fazla loca tarafından nizamla uygun olarak tesis edilmiş olması şarttır.” hükmünden doğmaktadır.

Bu yüzden müşterek bir karara varmak mümkün olmadı ve konunun İskoçya Büyük Locası tarafından bir hâl sureti bulununcaya kadar tehir edilmesinde mutabık kalındı.

Türkiye'de mevcut bulunan 30 küsur locanın nasıl kurulduğunu bildirirseniz bana pek çok yardım etmiş olacağınızı sanıyorum. Belki de bunlardan bir kısmı eski zamanlarda düzenli bir Büyük Loca tarafın-

dan tesis olunmuş ve muhtemelen bir kısmı da Büyük Locanız 4 yıl önce teşekkül ettiğine göre, berâtlarını sizin tarafınızdan almışlardır. Keza, Yüksek Şûranın Türkiye'deki bütün Masonları kontrolü altında bulundurduğu zaman hangi localara tesis berâtı vermiş olduğunu bildirmeniz de yararlı olacaktır. Bildiğiniz gibi bir zamanlar Türkiye'de bizim de localarımız vardı. Fakat İskoçya Büyük Locasının jürisdiksiyonu altında iken bu localarda inisiye edilmiş biraderlerden hayatta kalanlar bulunacağını sanmıyorum. Böyle olsa idi, o locaları uyandırmak mümkün olurdu.

Başka bir hâl sureti bulmak imkânı vardır: İskoçya Büyük Locasının Türkiye'ye gelip, sizin Büyük Locanızı resmen tesis ve tanzim etmesine (konsekrasyon kastediliyor) sizin Büyük Büyük Dâimî Heyetiniz ne der? Bana öyle geliyor ki, Büyük Locanızın teşekkülünden bu yana en az üç locaya tesis berâtı vermiş bulunuyorsanız ve İskoçya Büyük Locası da Türkiye Büyük Locasını resmen tesis ve tanzim ederse, o zaman İngiltere Büyük Locasının birinci prensip şartı yerine getirilmiş olacaktır.

İfade etmeliyim ki, şüphesiz bu hâl sureti benim kişisel görüşümdür. Bu teklif hakkındaki düşüncelerinizi bana bildirmek lütfunda bulunacağınızı umarım. Tesâdüfen sizin Büyük Loca esas görevlilerinden biri İngiltere'ye seyahat etmekte ise İngiltere Büyük Locası Büyük Kâtibi ile temas etmesi yerinde olur.

Size yardımcı olmak için elimizden geleni yapmakta olduğumuzdan sizi temin etmek isterim ve yeni bir gelişme olursa size derhal haber vereceğim.

Kardeş sevgi ve saygılarıyla,

Dr. Buchan
Büyük Kâtip

Satır altları tarafımızdan çizilmiş olan bu mektup çok açık olarak göstermektedir ki, İskoçya Büyük Locası, Türk Masonluğunun “düzenli” olduğunu kanıtlama uğraşı vermektedir. Mektup metnindeki şu cümle bu uğraşta ne denli etken bir çizgi oluşturduğunun da işaretidir:

“Bu yüzden müşterek bir karara varmak mümkün olmadı ve konunun İskoçya Büyük Locası tarafından bir hâl sureti bulununcaya kadar tehir edilmesinde mutabık kalındı.”

Egeran’ın, Froessel’e yazdığı ve kopyasını kendisine gönderdiği mektubun Sime birader tarafından İskoçya Büyük Locasına iletmesi, Egeran ile Sime’nin biraderlerin aynı amacı hedeflemiş olarak tam bir koordine içinde çalıştıklarını göstermektedir. Egeran yukarıdaki mektubu hemen denecek kadar kısa bir sürede şöyle yanıtlamıştır:

Aziz Kardeşim Dr. Buchan,

Ankara, Kasım 1959

11 Kasım tarihli nazik mektubunuzu Büyük memnunlukla almış bulunuyorum, pek çok teşekkür ederim.

Her şeyden önce size ve Lord Macdonald biradere Büyük Locamızın tanınmasını sağlayacak olan davanın savunmasında harcamış olduğunuz çabalar için teşekkür etmek isterim. Gayet doğru olarak ifade ettiğiniz gibi tanınma ana prensiplerinden 2 ilâ 8. maddelere dahil koşullara Büyük Locamız harfiyyen riayet etmektedir. Açık ve samimi olarak kaydetmeliyim ki, şahsen menşein muntazamlığı bakımından kuşkuyu giderecek durumda değilim. Bununla beraber, birçok eski Üstadlarımız tamamen nizâmî bir teşekkül olduğumuzu hâlen kesinlikle ifade etmektedirler. Ancak bu kanaati tevsik edecek orijinal bir doküman bulmak mümkün değildir.

Varlığımızın “une fois pour toute” legalize edilmesi (yasallaştırılması) hususunda bir yol bulma gayretini şahsen takdirle karşılarım. Bu husustaki teklifinizi Büyük Üstadıma ve Büyük Dâimî Heyete aktaracağım. Bu ayın 29’unda Büyük Dâimî Heyet toplantısı olacaktır. Mektubunuzu o toplantıda okuyacağım. Mektubunuzda ikinci hâl şekli olarak bahis konusu edilen Büyük Locamızın, İskoçya Büyük Locası tarafından resmen tesis ve tanzim olunması hakkında bana daha etraflı bilgi vermeniz kabil midir?

Halen bizim jürisdiksiyonumuz altında bulunan locaların adedi 32’dir. Bunlardan 29’u orijinal olarak, Türkiye’de bütün Masonları

kontrolü altında bulundurduğu zaman Yüksek Şûra tarafından tesis olunmuştur. Ancak şimdi bu 32 locanın hepsi de berâtlarını Türkiye Büyük Locasından almış bulunuyorlar.

Aydınlatıcı bilgilerinizi bekler, kardeşçe sevgi ve saygılarımı sunarım.

Dr. Necdet Egeran

Büyük Kâtip

Aşağıdaki metin çok kısa bir süre içinde alınan yanıt mektubun çevirisidir:

Aziz Kardeşim Dr. Egeran,

Edinburgh, 25 Kasım 1959

18 Kasım tarihli mektubunuza pek çok teşekkür ederim. Bu cevabım umarım ki, Pazar günü yapılacak Büyük Dâimî Heyet Toplantınızdan önce elinize ulaşır. Lord Macdonald birader ve denizaşırı localarımızla Dış Münasebetler Komitemizin Başkanı olan George Drafen biraderle birlikte, İngiltere Birleşik Büyük Locasının ilk şartı olan “menşe meselesini” çözümlmek için bir formül bulmak hususunda daha fazla düşündükçe birtakım zorluklarla karşılaştığımızı itiraf etmem lazımdır.

İskoçya Büyük Locası tarafından resmen tesis ve tanzim edilmenizden bahsettiğim zaman aklımdan geçen, Büyük Locamızdan bir heyetin Türkiye’ye giderek kendi jürisdiksiyonumuza dahil bir kardeş locanın tesis ve takdisinde yaptığımız törene benzer bir tören yapmaktı. Aklımda olan hakkında size bir fikir verebilmek için bu gibi vesilelerde kullandığımız tören ritüelinin bir kopyasını ilişikte gönderiyorum. Şüphesiz, Türkiye Büyük Locasının, İskoçya Büyük Locasına tâbi olması hiçbir veçhile bahis konusu değildir. Bana göre bu, Türkiye Büyük Locasına muntazamlık damgasını vurmak üzere yapılacak sade bir törenden ibaret olacaktır. Büyük Locanız bu suretle “regülarize” edilebilirse İngiltere Büyük Locasınıninkine benzer koşulları öne süren düzenli Büyük Localar tarafından tanınmanız daha kolay olacaktır.

Tekrar kaydedeyim ki, bunlar henüz İskoçya Büyük Locasının resmî görüşleri değildir ve kafamızda döndürmekte olduğumuz fikirlerden

ibarettir. Mektubuma verdiğiniz açık yürekli cevabınıza müteşekkirim. Bazı Büyük Localar berâtlarını Yüksek Şûradan almış olan locaları düzenli kabul etmeyeceklerdir. Ancak, belirttiğinize göre bu localar, Büyük Locanız kurulunca berâtlarını sizden almışlardır. Mektubunuzda bahsettiğiniz diğer üç Locanın, Büyük Locanız birkaç yıldan beri var olduğuna göre, berâtlarını doğrudan doğruya sizden almış olduklarını farz etmekte doğru muyum?

Hangi ritüeli çalışmalarınızda kullandığınız hususu da bazı Büyük Locaları düşündürebilir. Bu itibarla, İskoçya, İngiltere, İrlanda ve dünyanın her yerindeki düzenli diğer birçok Büyük Localar tarafından kullanılmakta olan ritüeli kabul etmeyi Büyük Dâimî Heyetiniz düşünmekte bir yarar mülâhaza eder mi bilmem? Ankara'da yaptığımız görüşmelerden anladığıma göre Türkiye'deki Localar, Eski Fransız Kontinantal Ritüelini kullanmaktadır. Bu safhada bunun önemli bir rol oynayacağını sanmıyorum. Ancak, ileriye sürülecek her türü itiraz ihtimallerini ortadan kaldırmaya çalışıyorum.

Ocak'ta deniz aşırı bir geziye çıkacağını benden öğrendiğinizi açıklamak suretiyle, İngiltere Büyük Kâtibine bir mektup yazarak yolu İstanbul'a düştüğü takdirde bir heyetinizin kendisiyle görüşmekten memnun olacağını bildirmenizden bir zarar hasıl olacağını sanmıyorum.

Ekim'de yaptığımız ortak toplantıda İngiltere Büyük Locası, Türkiye'de çalışmakta olan 32 locanın nasıl meydana geldiğini açıklayan inandırıcı bir cevap alamadıklarını ileri sürmüştü. Bana yazdığınız gibi açık ve samimi olarak Büyük Kâtip Stubbs biradere de yazarsanız yararlı olacağı kanısındayım.

Kardeşçe sevgi ve saygılarımla,

Dr. Buchan
Büyük Kâtip

Bu mektupta sözü edilen “tesis ve takdis” törenleri bir Masonik birimin “kuruluş ve kutsanma” törenleridir. Aşağıdaki yanıt yazısından anlaşılacağı üzere Necdet Egeran 29 Kasım'daki Büyük Kurul toplantısında yukarıdaki mektubu konu etmiş ve yapılacak törenin kapsadığı “kuruluş ve kutsama” olayının (konsekrasyonun) sadeleştirilerek “tanışma” (mutual recognition) şekline sokulması daha uygun

bulunmuştur. Bu sözcük Masonik terminolojide; iki bağımsız Masonik kurum arasında dostluk ilişkilerinin kurulması ve dolayısıyla her birinin diğerini “düzenli” kabul ettiği anlamındadır. Bu olayda, taraflardan biri olacak İskoçya Büyük Locasının Anglosakson sisteminin düzenli üç büyüğünden biri oluşu Türk Masonluğu için büyük önem taşımaktadır. Egeran biraderin bu mektuba yanıtı da aşağıdadır:

Aziz Kardeşim Dr. Buchan,

Ankara, 9 Aralık 1959

18 Kasım tarihli mektubuma derhal cevap vermiş olmanıza pek çok müteşekkirim. Gerçekten 25 Kasım tarihli mektubunuz, 29 Pazar günü yapılmış olan Büyük. Dâimî Heyet toplantısından önce elime geçti.

Gerek Büyük Üstadım ve gerekse Büyük Dâimî Heyet, Büyük Locamızın düzenli olarak tanınması için harcadığınız çabaları memnurluk ve takdirle karşıladılar. Mektuplarınızın hepsinin Türkçe tercümelemlerini yaparak konuyu 27 Aralık'ta akdedilecek gelecek toplantı gündemine koymamı istediler.

Ancak, açık yürekle şunu belirtmem gerekir ki, Büyük Locamızı kendi locanızı tesis ve tanzim eder gibi bir törene tâbi tutmanızı şahsen uygun bulmuyorum. Teklifinizi bütün incelikleriyle Büyük Dâimî Heyetimize sunmadan önce bunu daha sade bir tanışma töreni hâline koymanızı özellikle tavsiye ederim.

Bu arada, Büyük Locamızın kuruluşundan bu yana tesis edilmiş alan 3 locanın berâtlarını; Yüksek Şûradan değil, tamamen bağımsız olan Türkiye Büyük Locasından almış olduklarını tavzihan bildiririm.

Yeni gelişmeler hakkında size şüphesiz bilgi vereceğim.

Kardeşçe sevgi ve saygılarımı sunarım.

Dr. Necdet Egeran

Büyük Kâtip

F. Buchan'ın 16 Aralık tarihli cevabı şöyledir:

Aziz Kardeşim Egeran,

Edinburg, 16 Aralık 1959

9 Aralık tarihli mektubunuza çok teşekkür ederim. Şayet bu mektubum sizin Daimî Heyet toplantınız günü olan 27 Aralık'tan önce elinize geçerse teklifimizin bu yeni şeklini bildirmenizi rica ederim. Sizin gibi diğer bazı biraderler de, hakikatte mevcut olan Türkiye Büyük Locasının yeniden tesis töreni yapmak suretiyle tanziminin lüzumsuz olduğu kanaatini ihzâr edebilirler. Bu itibarla törenin, sadece "tanzim etme" dediğimiz kısma inhisâr etmesi daha iyi olacaktır. Biz burada her yeni locayı tanzim ederiz. Bu törende, locadaki bütün çalışmalarımızda Kâinatın Ulu Yaradan'ının Kutsallığından bizi himaye etmesini dileriz. Locanın hatibi bir dua okur ve biz de İlâhî iyiliği, neşeyi ve huzuru remzeden buğday, şarap ve zeytinyağını locaya serpmeye törenini yaparız.

Yapmaya çalıştığımız şey, Türkiye Büyük Locasının varlığını düzenli hâle getirmek suretiyle başka Büyük Locaları sizin Büyük Locanızın düzenli olduğuna ikna etmektir. Sizin doğru yolda yürümekte olduğunuz kanısındaım ve zamanla her şey mükemmel olacaktır.

Bu fırsattan yararlanarak, yılın bu mevsiminde bütün dostlarımıza her zaman yolladığımız gibi size de en iyi dilekelerimizi sunmaya izininizi dilerim. Eminim ki, 1960 yılı Türkiye için barış ve mutluluk dolu bir yıl olacaktır.

Kardeşçe sevgi ve saygılar,

Alex F. Buchan
Büyük Kâtip

Yukarıdakine yanıt olarak gönderilen aşağıdaki mektup, 27 Aralık 1959 günü yapılan, İskoçya Büyük Locası ile olan yazışmaların görüşüldüğü Büyük Daimî Heyet Toplantısında alınan karar bağlamında, 'konsekrasyon' teklifinin İskoçya Büyük Locasından resmî bir yazı olarak istenmesi hususunu içermektedir:

Aziz Kardeşim Buchan, Ankara, 4 Ocak 1960
 16 Aralık 1959 tarihli mektubunuza pek çok teşekkür ederim. 27 Aralık toplantımıza sunmak üzere vaktinde elime geçmiştir. İskoçya Büyük Locasının, Büyük Locamızı sadece tanzim etmesi hususundaki şahsî teklifinizin Büyük Locamızca kabulüne oybirliğiyle temâyül gösterildiğini açıklamaktan hakiki memnunluk duymaktayım. Bu teklif Büyük Locanızdan resmen geldiği takdirde, bunun Büyük Dâimî Heyetimizce olumlu bir karara varmak üzere büyük sempati ile mütâlaa olunacağını size bildirmemi benden rica ettiler. Büyük Locamızın senelik konvanının 31 Ocak 1960 tarihinde İstanbul'da toplanacağını bildirmek isterim. Büyük Localarımız arasında tanışmayı temin edecek olan dostane yazışmalarımız bu konvanın bilgilerine sunulacaktır. Herhangi bir gelişme hakkında beni haberdar etmenizi rica eder, Kardeşçe sevgi ve saygılarımı sunarım.

E. Necdet Egeran
Büyük Kâtip

Abdurrahman Erginsoy'un belirttiğine göre söz konusu "kısmî konsekrasyon" uygulamasının İskoç B. Locası tarafından yapılması 31 Ocak 1960 tarihli Genel Kurul toplantısında karara bağlanmıştır.⁴⁷³ Türk Masonluğunda tuhaf bir anı özelliğine sahip olan bu toplantı aşağıdaki kesimde kısaca ele alınacaktır.

31 Ocak 1960 - Olaylı Genel Kurul (Umumî Heyet) Toplantısı

Bu toplantının olaylı olan kısmı, locaların "çalışma rehberlerinde" (ritüellerde) yapılması önerilen bir sözcük değişimi ile ilgili tartışmayla başlamış ve karşı olduğu önergeyi kabul edenlerin kalkan ellerinin

⁴⁷³ A. Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu*, İst., 1996, s. 119.

sayıca çoğunluğunu gören Büyük Üstad Ahmet S. Korur'un büyük bir öfke ile toplantıyı terk etmesiyle zirveye ulaşmıştır. Bunun üzerine, Kemalettin Apak birader, ortamın biraz olsun yatışması amacıyla, idaresi kendisine bırakılmış olan toplantıya on dakikalık bir ara vermiştir. On dakika sonrasında toplantı tekrar açıldığında görüntü çok ilginçtir. Kızgınlıkla ve yakışsız bir şekilde toplantıyı terk eden Büyük Üstad Ahmet S. Korur, Apak biraderin yanında yer almış bulunmaktadır. Görevin kendisine devredilmiş olması nedeniyle Apak, toplantının idaresine devam ederek bir önce yapılmış olan oylama hakkında yasal görüşünün ne olduğunu sorduğunda Büyük Hatip Üstad, oy sayımı yapılmadığı için önceki oylamanın geçersizliğini ve yeni bir oylama yapılmasının doğru olacağını beyan etmiştir. Bunun üzerine oylama tekrarlanmış ve birkaç dakika öncesinin tam aksine, önerilen sözcük değişimi kabul edilmeyerek, çoğunluğun tercihi Korur biraderin savunduğu yöne dön(dürül)müştür. Büyük Üstad Ahmet S. Korur, sonucun alınması üzerine toplantıyı idare için Apak biradere bıraktığı çekici tekrar geri almıştır.⁴⁷⁴

Bu yaşananlar, kişisel hırsların güdülediği davranışların Masonluk ortamında yer almış olması çok üzücüdür. Ayrıca rüzgârın dinmesi, suların durulması için seçilen yol da hiç makbul değildir.

⁴⁷⁴ Bu Kongrenin tutanağı bulunmamaktadır. Büyük olasılıkla, ortadan kaldırılmasının daha doğru olacağı düşüncesiyle yok edilmiştir. Sadece alınan kararlar ve temenniler bölümünü kapsayan bir liste mevcuttur. Hoş olmayan 'olay' bölümüne ait bilgi ve detay için bkz. Celil Layikteş, "Kayıp Tersimat", Tesviye Derg., Sayı: 42, s. 22-23.

Türkiye Mason Derneği (Yüksek Şûra) Yeni Tüzüğü (1 Ocak 1960)

Yakın geçmişte, İskoç Riti yönetici otoritesi Yüksek Şûrânın “Türkiye Mason Derneği” olarak adlandırılması kararı verildiği hatırlardadır. Bu derneğin, “Türkiye Mason Derneği Dahilî Nizamnamesi” adlı ve 1 Ocak 1960 tarihinde yürürlüğe girmiş olan tüzüğünün “Remzî Mahfiller” başlığı altındaki 154. maddesini irdelemekte yarar bulunmaktadır. Anılan tüzük maddesi aynen şöyledir:

Madde 154 – Remzî mahfil (simgesel loca) birinci dereceden üçüncü dereceye kadar mesaiye, Kadim ve Kabul Edilmiş İskoç Riti’ne uygun olarak bu dereceleri tefvize (vermeye) Yüksek Şûrâ tarafından mezun kılınan (izin verilen) bir kârgâhtır (atölyedir).⁴⁷⁵

1957 Antlaşmasınının (Konkodatonun) üç yıl sonrası tarihli tüzüğün bu maddesinde, simgesel locaların toplantı yapma ve üyelerine dereceler verme yetkilerinin Yüksek Şûrâca verilmiş izin bağlamında olduğu açıklanmakta ve ‘Loca’ yerine de ‘atölye’ (kârgâh) sözcüğü kullanılmaktadır.

Diğer taraftan, 1954 basımlı Yüksek Şûra Tüzüğü’nün “Remzî Mahfiller” başlığı altındaki 179. maddede yazılı olanlar da aşağıdadır:

Yüz yetmiş dokuzuncu madde – Remzî bir mahfil (simgesel bir loca) birinci dereceden üçüncü dereceye kadar Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti meratib (dereceler) silsilesine (sırasına) göre çalışır. Bu dereceleri tafvize (vermeye) salâhiyetlidir (yetkilidir).⁴⁷⁶

1957 Anlaşması’nın üç yıl öncesi tarihli tüzükteki bu maddede de simgesel locaların çalışması ve derecelerin verilmesi yetkisinin Yüksek Şûrâca tanındığı örtülü bir şekilde belirtilmiştir. Üzerinde durulmazsa bu örtünün varlığı fark edilmeyebilir. Ancak, 1960 tarihli yeni tüzük bu örtüyü tamamen kaldırarak hatta yırtarak kesinkes bir tanımlama

⁴⁷⁵ *Türkiye Mason Derneği Dahilî Nizamnamesi*, 1960, s. 44-45.

⁴⁷⁶ *Türkiye Süprem Konseyi Umumî Talimatnâmesi*, Becid Basımevi, 1954, s. 50.

ile “Bu yetkiyi Yüksek Şûra verir.” savını öne çıkarmıştır. Anlaşılama-yan bir nedenin oluşturduğu bu durum, elbette ki tüzük metnini hazırlayan ve kabul edenlerin görüş ve anlayışları çizgisinin bilinmesiyle irdelenebilirdi. Ne var ki, bu konuda bilgimiz yoktur.

“Bir derneğin tüzüğü sadece üyelerini ilgilendirir” gibi bir “karşı sav” da akla gelebilir. Bu doğrudur kuşkusuz ama o Yüksek Şûra derneğin yani Yüksek Şûra üyelerinin aynı zamanda simgesel locaların aktif üyeleri olduğu da unutulmamalıdır. Tarafların birbirinden bağımsızlığı bir Antlaşma ile kesinleştikten yaklaşık üç yıl sonra yürürlüğe giren tüzükteki böyle bir maddenin varlığına gerekçe bulmak mümkün değildir. Aslında salt o madde değil, bu tüzükteki “Mahfiller” (Localar) bölümünün tamamının gereksizliği şüphesizdir.

1954 ve 1960 tarihli Yüksek Şûra tüzüklerinden yaptığımız bu karşılaştırmalı alıntıyı, gelecekte yaşanacak “1965 Olaylarına” doğru giden bir zihniyetin alt yapı tuğlaları niteliğinde tanımlamak acaba yanlış mıdır? Göreceğiz..

Değerli Belgeler İkinci Kez Yakılıyor

Gerekli tamir ve tadilatı yapılan Nur-i Ziya sokak 25 numaralı lokale 1960 yılında Büyük Loca ve simgesel localar taşınmış ve Tepebaşı, Meşrutiyet Caddesi 111 numaralı bina da felsefî dereceler çalışmaları için Yüksek Şûraya tahsis edilmiştir. Türk Masonluğuna ait olup daha önce yakılardan geriye kalanlarla birlikte birçok arşiv değeri taşıyan yeni tarihli belge de Yüksek Şûraya verilen binada bırakılmıştır.

Meşrutiyet Cad. 111’in yetkili kişi veya kişilerinden mevcut arşiv belgelerinin kışın soğuk havasına karşı ısınmak amacı ile kaloriferde yakılması emrini alan bina hizmetlisi bu görevi yerine getirmiş, geri kalan bir kısım belgeleri de arabalı bir kâğıt toplayıcıya vermiştir. Bina dışına çıkarılan bu belgeler satın alınmak suretiyle *Yeni İstanbul* gaze-

tesini eline ulaşılmış ve üzerlerinde çalışmalar yapılarak 1964 yılı içinde Masonluk karşıtı ve Masonların ismen açıklanmasına varan bir yazı dizisi başlatılmıştır.⁴⁷⁷

Yakın geçmişte de “suç sayılabilecek” benzer bir olayın yaşanmışlığı hiç kimseye bir vicdanî sıkıntı vermemiş olmalı ki, on yılı aşkın bir süre sonrasında bu ikinci belge yakma olayı da sorumlu aranmasına gerek görülmeyecek kadar önemsiz kabul edilmiş gibidir. Türk Masonluğunun tarih sayfaları ile bedenleri ısıtmak.

Bu olayın *Yeni İstanbul* gazetesi ile ilgili kısmı biraz akıl karıştırıcıdır. Zira, soğuk olan günlerde ısınmak için yakılan o belgelerden geriye kalanların, gelecekte aynı amaçla kullanılmak üzere saklanması yerine bina dışına çıkarılması pek akla yakın düşmemektedir. Her ne olursa olsun, ikinci kez belge yakılmasının ardından gelen *Yeni İstanbul* gazetesi olayı, sanki Derneğe hak ettiği bir cezanın tecellisi gibidir.

8 Nisan 1960 - Yine Ahmet S. Korur Öfkesi

8 Nisan 1960 günü, Müsavat Locasında “Masonluğa Kabul Töreni” (tekris) yapılmakta iken mabede girmek üzere gelen Büyük Üstad A. S. Korur, kurallara uygun davranan Loca Üstad-ı Muhteremini, Büyük Üstad olarak sahip olduğu yetkiyi yanlış kullanmak suretiyle zor durumda bırakan öfkeli hareketlerde bulunmuştur. Sonuç olarak yapılmakta olan törenin uygulanış düzenini de bozarak kendisine nezaketen teklif edilen Üstad-ı Muhteremlik makamına da öfke ile oturarak töreni tamamlamıştır.⁴⁷⁸ Bu, Masonik hiyerarşi (sıra düzen) ile ilgili kural ve geleneklerin rastlanmamış bir şekilde hırpalanması

⁴⁷⁷ C. Layiktez – A.O. Cever, “Eski Evrakın Önce Yakılması ...”, *Tesviye Dergisi*, Sayı: 51, s. 24.

⁴⁷⁸ Detay için bkz. C. Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 2, 2001, İst., s. 78-79.

olayıdır. Bir Büyük Üstadın tören uygulanacak bir locayı ziyareti onur verici bir davranıştır. Ancak bu ziyaret toplantıya zamanında katılarak yapılmalı ve eğer başlamışsa tören akışı aksatılmamalıdır. Usulüne göre yapılan Büyük Üstad ziyaretinde loca, Üstad-ı Muhtereminin yönetimi kendisine devretmeyi teklif etmesi saygı bağlamında bir gelenektir. Buna karşı Büyük Üstad da Üstad-ı Muhtereme görevine devam etmesini söyleyerek yönetime karışmamak inceliğini gösterir. Bir Büyük Üstadın yapılan teklifi kabul ederek Üstad-ı Muhterem kürsüsüne oturacağı düşünülemez.

27 Mayıs 1960 Devrim Harekâtı ve Sonrası

O güne kadar varlığını şu veya bu şekilde sürdürmüş olan hükûmetin askerî güçle devrilmesi yönünden “darbe”; sosyal devlet gereksinimleri olan birçok kurum ve anlayışın ülkeye kazandırılması yönünden ise “devrim” olarak nitelenmesi gereken 27 Mayıs ile Türk Masonluğu kısa süren bir bocalama dönemi yaşamıştır. Bu bocalayışın nedeni Büyük Üstad Ahmet S. Korur’un devrilen Hükûmetin, Başbakanlık Müsteşarı olması ve tutuklanmasıdır.

Ahmet Salih Korur’un, henüz hüküm giymiş olmasa da tutukluluğu nedeniyle hasıl olan görev ve yetki boşluğuna bir çare bulunması gerekliliği kendini göstermiştir. Çözüm için ileri sürülen aşağıdaki farklı görüşler mevcut idi:

- Ahmet S. Korur’un görevden alınması,
- Şahsen istifa etmiş kabul edilmesi,
- Daimî Heyetin istifası suretiyle Korur’un da istifa etmiş sayılması,
- Büyük Üstad Kaymakamının (yardımcısının) verilecek tüm yetkilerle görevi yeni seçime kadar sürdürmesi.

26 Haziran 1960 günü İstanbul'da, Kemalettin Apak başkanlığında ve toplam 84 delegenin katılımıyla yapılan Olağanüstü Umumî Heyet (Genel Kurul) toplantısı bu çeşitli çözüm önerileri üzerinde tartışmalarla geçmiş, sonuçta Apak birader katılanları verilmiş bir önerge için oylamaya çağırmıştır:

“Büyük Üstad ifâ-yi vazife edememektedir (vazifeyi yapamamaktadır). Hakkında bir hüküm sâdır oluncaya (çıkıncaya) kadar gelecek Masonik seçimler zamanı ile mukayyet (bağlı) olmak üzere Büyük Üstad işlerini Kaymakam icra etsin, meâlindeki (anlamındaki) takriri reylerinize arz ediyorum.”

Ekseriyetle kabul edilen bu öneri ile yaşanmakta olan yönetim boşluğu sıkıntısı giderilmiş ve gündemin diğer konusu olan 27 Mayıs Devrimi ile ilgili bir Dernek bildirisi yayınlanması kısa bir görüşme sonunda uygun bulunmamıştır. Büyük Dâimî Heyet (Büyük Kurul) 3 Temmuz 1960 tarihindeki toplantısında:

- Kısa süre önceki Genel Kurulda alınan ‘görev devri’ kararı bağlamında, Ahmet S. Korur’un istifa etmiş kabul edildiğinin Ankara Valiliği, Bölge Locaları ve tüm localara yazıyla bildirilmesi,

- Ekim ayı içinde yapılacak yeni bir Olağanüstü Genel Kurul Toplantısına Büyük Daimî Heyetin toplu istifası ile gidilmek suretiyle yeni bir seçime olanak verilmesi;

- Ekim'deki Genel Kurula katılacak delegelerinin yenilenmesine gerek gören localarda seçimlerin yapılması konularında oybirliği ile karar verilmiştir.⁴⁷⁹

30 Ekim 1960 günü İstanbul'da, Apak birader başkanlığında toplanan Olağanüstü Genel Kurul 76 delege katılımı ile başlamıştır. Gündemde olan “idarî” ve “malî” raporların okunmasının ardından yaptığı konuşmada; üye ödentilerin zamanında yapılmayışına bağlı olan pa-

⁴⁷⁹ Büyük Üstadın istifa etmiş kabul edilmesi, önceki Genel Kurulda alınmış bir karar olmadığı için ileride tartışmalara neden olacaktır.

rasal sıkıntıyı ve Büyük Daimî Heyetin hep birlikte istifa ettiğini ve dolayısıyla bu toplantıda yeni bir seçimin yapılacağı belirtilmiştir. Söz alan delegeler tarafından dile getirilen ve tartışmalı bir ortam yaratan hususlar şunlardır:

- Okunan mali raporun müzâkeresi ve istifa eden Daimî Heyetin parasal yönden ibrâ edilmesi (aklanması).

- Önceki Genel Kurulda Büyük Üstadın istifa etmiş kabul edilmesi hakkında bir karar verilmediği hâlde Daimî Heyetin bunu kabullenmiş olmasının nedeninin açıklanması.

- Bir önceki Genel Kurulda, Nisan 1961'de yapılacak olana kadar devamı kararı verilen Daimî Heyetin istifa nedeninin açıklanması.

Kemalettin Apak biraderin bu konulara yanıtları ise şöyle özetlenebilir:

- Okunan idarî ve mali raporlar, seçilecek Büyük Daimî Heyete verilecek ve yapılacak titiz incelemeler sonucu Nisan kongresinde açıklanacaktır.

- Önceki toplantı sonrasındaki günlerde Büyük Üstadın istifa etmiş sayılmayışına bağlı olarak Türk Masonluğunu çöküşe götürecek bir atmosferin oluşmaya başladığına tanık olunmuştur.

- Yeni bir Daimî Heyetin gerekli birlik ve beraberliği sağlayacağı kuşkusuzdur.

Aynı toplantının öğleden sonraki kısmında Büyük Daimî Heyet seçimi yapılarak yeni görevliler saptanmıştır:

Büyük Üstad Kemalettin Apak, Büyük Üs. Kaymakamı Turgut Saner, Büyük Birinci Nazır Avni Karabece, Büyük İkinci Nazır Şükürü Hazım Tiner, Büyük Hatip Necmettin Sahir Sılan, Büyük Kâtip Enver Necdet Egeran, Büyük Hazine Emni Cemal Gücü, Büyük Hasenat Emni Saffet Rona, Büyük Birinci Muhakkik Fuat Aydemir, Büyük İkinci Muhakkik Hikmet Turat, Büyük Birinci Teşrifatçı Kerim Arman, Büyük İkinci Teşrifatçı Asaf Sirmen, Büyük Üçüncü Teşrifat-

çı Sacit Öncel, Büyük Sancaktar Zühtü Berke, Büyük Dahili Muhafız Fahri Günergin, Büyük Harici Muhafız, Halil Erman.

Yıl 1961

27 Mayıs harekâtının dernek mensupları üzerinde yarattığı kapatılma olasılığı endişesi ile ödenmeyen aidatlar, Bölge Localarının parasal konularda kayıtsızlık içindeki davranışları, 1961 yılını Büyük Loca için maddî sıkıntının zirvede olduğu bir dönem yapmıştır. Öylesine zorluklarla karşılaşmıştır ki, yaptırılması düşünülen Büyük Loca soğuk damgası için gereken para miktarı nedeniyle Locaların kuruluş belgelerinin (berâtlarının) lastik damgalarla mühürlenmesine devam edilmesi tercih edilmiştir. Genel Kurul delegelerinin katılacağı toplantılar için olan yol masraflarının da Büyük Loca yerine kendi localarınca karşılanması kararı alınmıştır.

27 Mayıs devriminin şekil itibarıyla bir “askerî müdahale” oluşu dolayısıyla yabancı ülkelerde sadece bu yönü ile değerlendirilmesinin Türk Masonluğunun geleceği hakkında da farklı düşüncelere yol açması olasılığı da bir huzursuzluk nedeniydi kuşkusuz. Büyük Loca, bu konuda bir önlem olmak üzere, ‘düzenli’ tüm Büyük Localara yazılı bilgi iletilmesini gerekli görmüştür. Bu iletilerde özellikle Ahmet S. Korur’un tutuklu bulunmasının nedeni olarak devrik Hükûmet görevlisi oluşu; kurulan yeni hükûmetin Masonluk karşıtı bir davranışının olmadığı gibi kabine ve temsilciler meclisinde Mason biraderlerin varlığı ile Büyük Loca görevlileri içinde aktif politikacı bulunmadığına dair bilgiler verilmekte idi.

22-23 Nisan 1961 tarihlerindeki yıllık olağan Umumî Heyet (Genel Kurul/Konvan) Toplantısının ilk gününde, Türkiye Büyük Locasının merkezinin İstanbul olduğu ve B. Loca görevlileri sayısının

16'ya çıkarıldığına ilişkin iki Anayasa (Genel Tüzük) değişikliği kararı alındıktan sonra yapılan seçim aşağıda görüldüğü gibi sonuçlandı:

Büyük Üstad Kemalettin Apak, Büyük Üs. Kaymakamı Şükrü Hazım Tiner, Büyük Birinci Nazır Halit Arpaç, Büyük İkinci Nazır Enver Necdet Egeran, Büyük Hatip Necmettin Sahir Silan, Büyük Kâtip Nafiz Ekemen, Büyük Hazine Emmini Edip Seydi, Büyük Hase-nat Emmini Saffet Rona, Büyük Birinci Muhakkik Refet Hakul, Büyük İkinci Muhakkik Ali Galip Dinçel, Büyük Birinci Teşrifatçı Mahmut Yalay, Büyük İkinci Teşrifatçı Kerim Arman, Büyük Üçüncü Teşrifatçı Yorgo Vakalopulos, Büyük Sancaktar Avni Karabece, Büyük Dahili Muhafız Servet Vafi Alko, Büyük Harici Muhafız Macit Erbudak.

Haziran 1961- İskoçya Büyük Locasından Mektup

Uzun zamandır sessizliği tercih etmiş olan İskoçya Büyük Locasından gelen 2 Haziran 1961 tarihli mektupta; Büyük Loca merkezinin İstanbul'a nakli ve Masonik çalışmaların devam ettirildiğini öğrenmekten duyulan memnuniyet ile İngiltere, İrlanda ve İskoçya B. Localarının yapacakları müşterek toplantıda Türkiye Büyük Locasının 'tanınma' konusunun da görüşüleceği belirtilmekte idi. Sonbaharda yapılacak olan bu toplantıdan olumlu bir sonuç alınmasının büyük olasılığın-dan da bahis ile yabancı obediyanlarla temaslarda İskoçya'nın düzenli tanıdıkları çevriminin içinde kalınması önerilmekteydi.

Bu mektuptan kısa bir süre sonra da 1962 yılının Şubat veya Mart ayı içinde İskoçya Büyük Locasının "düzenli tanınma" törenini (kon-sekrasyonu) uygulayacak yetkililerinin Türkiye'ye geleceği haberi alınmıştır.

“Tanınma” Konusunda Hız Kaybı

Hatırlanacağı üzere Kasım 1961’de, Şubat veya Mart 1962’de İskoçya Büyük Locası konsekrasyon heyetinin Türkiye’ye geleceğine dair bir haber alınmıştı. Eylül ayına gelinmesine rağmen bu hususun gerçekleşmemiş nedeni Robert Sime biraderden alınan 1 Eylül 1962 günlü mektupta açıklanmıştır. Sime birader, İskoçya Büyük Locasının Türkiye’deki politik ortamın normale dönüşmesini beklemeyi uygun bulduğunu ancak, İngiltere ve İrlanda Büyük Locaları ile konuya ilişkin teması sürdürdüklerini bildiriyor ve düzenli kabul edilmeyen obediyanlar konusunda dikkatli davranılmasını öneriyordu.

Çok ilginçtir ki, kısa bir süre sonra 15 Ekim 1962’de İskoçya Büyük Locası Büyük Sekreteri Alexander J. Buchan biraderin yazdığı bir mektubun içeriği de Türkiye’de politik ortamın normalleşmesinin ardından “tanınma” konusundaki faaliyetin yeniden başlatılacağını ve yabancı obediyanlarla temas konusunda titiz davranılması gerektiği konusunda uyarı nitelikli öneride bulunmaktaydı.

R. Sime ve Buchan biraderlerin mektuplarında belirttiklerinin paralelliği, 27 Mayıs’ın yurt dışından görünüşünün bir politik istikrarsızlık olarak algılanışı ile Türkiye Büyük Locasının ‘düzensiz’ yabancı obediyanlarla temas olasılığına karşı bir uyarının gerektiği kanısını çağrıştırmaktadır.

Büyükada’da Bir Akşam Yemeği ve Sonrası

1962 yaz döneminde, Büyükada Anadolu Kulübünde Kardeşlik, Müsavat ve Sadık Dostlar adlı locaların tertipledikleri, eşlerin de bulunduğu bir yemekli toplantıda Kardeşlik Locası Üstad-ı Muhterem Orhan Hançerlioğlu biraderin, büyük olasılıkla alkol etkisiyle, her ezoterik kuruluşta olduğu gibi Masonluk platformunda da kendine özgü olarak uygulanan bazı simgesel davranışlar hakkında açıklamalar

yapması çok üzücü olmuştu. Bu olay, 27 Ekim 1962'deki Daimî Heyet Toplantısında görüşme konusu olduktan sonra bir soruşturma komisyonu incelemesine verilmişti.

Yukarıda anılan inceleme henüz sonuçlanmamışken Orhan Hançerlioğlu birader 1963 yılı başında kural dışı bir olay daha yaratacak ve bu kez her iki suç birleştirilerek Yüksek Haysiyet Divanına verilecektir. Bu ikinci olay, kendisinin Üstad-ı Muhteremi olduğu locada Üstadlığa yükselecek iki biraderin yapılacak törene gelmeyişleri nedeniyle hiddetlenen Hançerlioğlu'nun o töreni, Üstadlık için bekleme süreleri henüz dolmamış üç birader için uygulaması ile ortaya koyduğu usul dışı davranıştır.

1963 yılının Ekim ayında Daimî Heyet, Yüksek Haysiyet Divanının bir yılı aşkın süredir bu soruşturmayı bitiremeyişi nedeniyle, Hançerlioğlu biraderin Büyük Üstad tarafından uyarılmasıyla iki olayın da kapanmış kabul edilmesi kararı alınacaktır.

Froessel Biraderin Ziyareti

Türk Masonluğunun “düzenli tanınma” gayretlerine olumlu ve ılımlı yaklaşımı olan New York Büyük Locasının Önceki Büyük Üstadı Charles S. Froessel birader 31 Ocak – 1 Şubat 1963 günlerinde, İstanbul'a gelerek Masonik incelemelerde bulunmuştur. Sadık Dostlar Locasının çalışma toplantısına katılarak ritüelik uygulamaları yakından gören bu birader ağırladığı eşli yemek sırasında gördüklerinden çok memnun kaldığını ifade etmiş ve “tanınma” konusunda olumlu kanaatini belirtmiştir.

Froessel biraderin izlenimlerini dile getirirken söyledikleri arasında en ilginç olan kısım; bu ziyaretin İngiltere ve New York Büyük Locaları tarafından verilmiş bir görevin yerine getirilmesi olduğu hakkındaki sözleridir. Bu, Türk Masonluğunun “tanınması” konusunda

İngiltere Birleşik Büyük Locasının da inceleme girişimlerine başlaması yönünden önemlidir.

İskoçya Büyük Locasının ‘Tanıma’ Kararı

Froessel biraderin ziyaretinin iki hafta sonrasında İskoçya Büyük Locasından N. Ekemen’e gelen Alexander J. Buchan imzalı ve çevirisinin bir bölümü alıntılanmış aşağıdaki mektup Türk Masonluğu için dört yıllık bir emeğin güzel sonucudur.

Sevgili Büyük Sekreter Kardeşim,

14 Şubat 1963

İskoçya Büyük Locasının üç ayda bir toplanan 7 Şubat tarihli Genel kurulunda Büyük Locanızın tanınması ile karşılıklı Dostluk Kefillerinin tayin edilmesinin ittifakla kabul edildiğini sevinerek bildiriyorum. Bu karar dört yıllık bir çaba ve düşüncenin meyvesi olduğundan, şahsen mutluyum. Komitem tanınmanız için öneride bulununca, diğer Büyük Localarla tanışma sürecinizde rehberliğimizi kabul ettiğinizi vurguladım. Tanıma veya tanımanın kaldırılması işlemlerinde, İngiltere, İrlanda ve İskoçya Büyük Localarının birlikte hareket etmemeleri çok ender bir olaydır. Bu defa, kendi başımıza vermiş olduğumuz kararda haklı olduğumuzun bilincinde olarak, sizden de yalnızca İskoçya Büyük Locasının tanımış olduğu Büyük Localarla ilişki kurmanızı rica ediyoruz. Bir tereddüdünüz varsa, lütfen bana yazınız. Örneğin, Filipinlerde iki Büyük Loca vardır ve biz bunlardan yalnızca birini tanıyoruz.

İskoçya’daki Dostluk Kefiliniz için ileride tasvibinize sunacağız, sizden de İskoçya Büyük Locasını Türkiye’de temsil edecek bir adayı tarafımıza bildirmenizi rica ederiz.

Geçmişte çok güzel yazışmalarımın olduğu Dr. Egeran Kardeş bu mektubun bir kopyasını yolluyorum. ....

İskoçya Büyük Locasının bu mektubu, Türk Masonluğu topluluğunda büyük memnuniyet yanında tam bir sürpriz niteliğinde karşılanmıştır. Zira, çok yakın geçmişte R. Sime biraderin 1 Eylül 1962 günlü ve Büyük Sekreter Alexander J. Buchan'ın 15 Ekim 1962 tarihli mektuplarında; İskoçya Büyük Locasının “tanınma” faaliyetine tekrar başlaması için Türkiye'deki politik ortamın normale dönüşmesinin bekleneceği belirtilmiş idi. Yani, bir yıl öncesinde yapılmış “genel seçim” ile yönetim sivil bir hükûmete devredilmiş olsa da Türkiye'nin dışarıdan görünüşü henüz normal değildi.

İskoçya Büyük Locasının bu kararı aldığı 7 Şubat 1963'te de Türkiye'nin politik fotoğrafı pek iç açıcı değildir. Şöyle ki; 22 Şubat 1962'de, bastırılan bir askerî ayaklanma olmuş ve 27 Mayıs harekâtını yapanların aralarındaki huzursuzluk doğuran kaos sivil yönetimi de etkilemiştir.

Bütün bunlara karşın İngiltere ve İrlanda yanında üçüncü büyük Anglosakson Masonluğu kalesi olan İskoçya'nın benzer konularda müşterek karar almalarının kurallaşmış olmasına rağmen Türkiye için yaptığı bu farklı davranış bir fedakârlık olarak kabul edilmelidir.

İskoçya Büyük Locasının bu kararı alışı Türkiye adına çok büyük payı olan Robert T. Sime ve Charles S. Froessel biraderlere de Büyük Locanın şükran dilekleri iletilmiştir.

Bir Sirküler ve İngiltere Büyük Locası

Büyük Üstad vekili Şükrü Hazım Tiner, Türkiye B. Locasını ‘tanınmış’ bulunan Avrupa, ABD ile Güney Amerika'daki B. Locaların isimlerini ve ‘tanınma’ talebinde bulunulan diğerlerini de içeren bir sirküleri Mart ayında, Anglosakson platformundaki tüm B. Localara göndermiştir. Bu yazıdaki B. Loca isimleri arasında İskoçya B. Locası adının bulunmasının asıl güç kaynağını oluşturduğu kuşkusuzdur. Tiner bi-

rader, alınan bu güç konusunda biraz da cesur davranarak, aynı yazıya yakın gelecekte İngiltere'nin de Türkiye B. Locasını 'tanıyacağı' ümidini de eklemekten çekinmemiştir.

Olayın bundan sonraki kısmı 1 Nisan 1963 tarihi ile İngiltere Birleşik Büyük Locasından alınan, kesinlikle Masonik nezaket sınırlarına sokulamayacak bir üslûp ile yazıldığı için kırgınlık yaratan, bir mektupla ilgilidir. Bu mektupta, Türkiye'den gelen sirkülerdeki 'İngiltere Birleşik B. Locasının yakın zamanda Türkiye B. Locasını tanıyacağı'nın ümit edilmesi' cümlesinin hayretle karşılandığı ve bunun neye dayanarak yazıldığı sorulmaktadır.

B. Kâtip Nafiz Ekemen'e adreslenmiş bu mektup çok daha farklı bir şekilde yazılabilir, örneğin; İngiltere'nin de arzusuna rağmen 'tanıma' için henüz erken olduğu belirtilebilirdi. Mektubu imzalayan kişi B. Sekreter Stubbs'tır. Gelecek yıllarda yine bu şahsın imzasıyla alınacak mektuplar kendisinin portresini daha yakına getirecektir.

27 Nisan 1963 – Genel Kurul ve Seçim..

Bu Genel Kurul toplantısında, bütçe ve idarî konular üzerindeki görüşmelerden sonra yapılan yeni dönem Büyük Görevliler seçimi şöyle sonuçlanmıştır:

Büyük Üstad Ekrem Tok, Bü. Üs. Kaymakamı E. Necdet Egeran, Bü. Birinci Nazır Halit Arpaç, Bü. İkinci Nazır Nuri Pere, Bü. Hatip Sacit Öncel, Bü. Kâtip Nafiz Ekemen, Bü. Hazine Emmini Cemal Gücü, Bü. Hasenat Emmini Yorgo Vakalopoulos, Bü. Birinci Muhakkik Cevat Memduh Altar, Bü. İkinci Muhakkik Macit Erbudak, Bü. Birinci Teşrifatçı Saffet Rona, Bü. İkinci Teşrifatçı Velit İsfendiyar, Bü. Üçüncü Teşrifatçı Albert Arditti, Bü. Sancaktar Safa Dikmen, Bü. Dahili Muhafız Hulusi Selek, Bü. Harici Muhafız Faiz Poroy.

Bu liste yurtdışına da gönderilmiş ve 15 Mayıs 1963 tarihi ile İngiltere Birleşik B. Locasından, seçilen B. Loca görevlilerine başarılar

dileğini içeren bir mektup alınmıştır. Bu, daha öncekilere karşı gösterilen duyarsızlıkla kıyaslanırsa ilginç nitelenecek bir olaydır.

1963 Yılıının Diğer Önemli Olayları

- İskoçya Büyük Locasının uyarıları gereği olarak düzenli olmayan B. Localarla ilişki kurmamak için özen gösterilen bir döneme girilmiş ve “Grand Orient de France” ile “Grand Loge de France” Büyük Localarıyla olan ilişkilere son verilmiştir.

- Fransa’da Anglosakson sisteminin temsilcisi olan Grand Loge Nationale de France Büyük Locası ile dostluk bağları kurulmuştur.

- Tüzüklerle ve dernek binaları ile ilgili çalışmalara devam edilmiştir.

- İzmir’de yaşan İngiliz ve Amerikalı bazı biraderlerin bölgede bulunan localara katılmak ve ardından da İzmir’de İngilizce çalışan bir loca kurmak arzuları Büyük Locaya iletilmiştir.⁴⁸⁰

İrlanda Büyük Locasından Mektup

27 Nisan 1964 tarihli, İrlanda Büyük Locasından gelen bir mektubun çeviri metni aşağıdadır.⁴⁸¹ Ancak, bu metni okumadan önce; 18 Mart 1959’da İngiltere Birleşik Büyük Locasına yollanan mektubun ve çok yakın geçmişte Büyük Üstad vekili Şükrü Hazım Tiner’in yolladığı sirkülerin kopyalarının da İrlanda Büyük Locasına ulaştığını ve her iki yazının da “tanınma” talebi içerdiğini; İngiltere’nin bu yazıları ne tür bir üslûp ile yanıtlamış olduğunu da hatırlamak yararlı olacaktır.

⁴⁸⁰ Bu, 28 Mayıs 1965 tarihinde Türk Masonluğuna katılacak olan Ephesus Locası için Robert T. Sime birader liderliğinde yapılmış kuruluş girişimidir.

⁴⁸¹ A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun Doğuşu*, Ek 10.

Muhterem Efendim, Dublin,

27 Nisan 1964

Büyük Üstadımdan aldığım talimat gereği olarak; Türkiye Büyük Locasının, İrlanda Büyük Locasınca tanınmasını talep eden mektubunuzun alındığını bildiririm.

Türkiye Büyük Üstadı Bay A. S. Korur tarafından tevdi edilmiş bulunan 26 Mart 1959 tarihli beyanattan anlaşılacağı üzere Türkiye Büyük Locası, İrlanda Büyük Locasının Saf Kadim Masonluk olarak tanımadığı Türkiye Yüksek Şûrası tarafından kurulmuştur.

Bu itibarla, Türkiye Büyük Locası, İrlanda Büyük Locası bakımından tanınması mümkün olmayan menşei gayri muntazam bir teşekkül durumundadır.

Saygılarımla,
J. O. Harte
Büyük Sekreter

Dr. Ekrem Tok
Nuriziya Sokak No.: 25
İstanbul – Türkiye

Gerginlik Artıyor

Çevirisi aşağıda verilmiş olan İngiltere Birleşik Büyük Locası Sekreteri imzalı mektup,⁴⁸² 8 Nisan 1964'te yazılıp, gönderilmiş Büyük Loca yazısına yanıt olarak alınmıştır. Anılan 8 Nisan tarihli B. Loca mektubu İngiltere'nin, Türkiye Büyük Locası "kuruluşunun düzenli oluşunun" kanıtlanması sorusuna cevaben yazılmış olmakla beraber, anlaşılacağına göre makbul kabul edilmemiştir.

⁴⁸² Age., Ek.9.

Muhterem Efendim,

Londra, 22 Mayıs 1964

8 Nisan tarihli yazınızı almış bulunuyorum. Teşkilâtınız İngiltere Birleşik Büyük Locası tarafından muntazam olarak kabul edilip tanışma muamelesi tekemmül edinceye kadar bana Masonik tabirlerle hitap etmekten vazgeçmenizin daha uygun olacağını sanıyorum. Zira, size aynı tabirlerle mukabele etmek durumunda olmadığımı takdir buyuracaksınız.

Menşeinizin muntazamlığı sorusunu cevaplandırmaktan kaçınmakta olduğunuzu müşahede etmekle müteessirim, bu mevzuda diğer Büyük Localarla istişarelerde bulunmaktan bir şey elde etmek mümkün olmaz, anlaşılan diğer Büyük Localar tanışmak için bu hususu şart olarak koymamaktadırlar. İkinci fıkradaki beyanların heyetimiz üzerinde bir tesir yapacağını zannetmiyorum, bilakis açık suallere açık cevaplar isteyeceklerini sanıyorum:

1. Büyük Locanız, muntazam bir Büyük Loca tarafından usûl-i vecihiyle mi kurulmuştur?
2. Eğer kurulmuş ise, hangi Büyük Loca tarafından?
3. Veyahut muntazam şekilde tesis edilmiş bulunan üç veya daha fazla loca tarafından usûlü vechiyle kurulmuş mudur?
4. Eğer kurulmuş ise, bu localar hangileridir ve berâatlarını nereden almışlardır?

Büyük Locanızın, kendisini tanımış olan bütün diğer Avrupa Büyük Locaları kadar eski olduğu mealindeki beyanlar, kuvvetli bir mesnede dayanmadığından, davanızı ilerletecek kuvvet ve mahiyette görülmemektedir.

Bu cevapları 1 Temmuz 1964 tarihine kadar veremediğiniz takdirde, Heyete hiçbir terakki elde edilemediğini arz edecek ve semere vermeyeceği anlaşılan bu yazışmayı kesmek için müsaadelerini almak mecburiyetinde kalacağımı bildiririm.

Saygılarımla,
J. W. Stubbs
Büyük Sekreter

Bu mektubun satır altları tarafımızdan çizilmiş olan kısmı Türkiye Büyük Locası kuruluşundaki Masonik düzen hakkında kesin ve kabul edilir bir cevaplama yapılamadığı gerçeğini doğrudan işaret etmekte; İskoçya Büyük Locasının aldığı “tanıma” kararının da hoş karşılanmadığını îmâ etmektedir. Ne var ki, kullanılan sözcüklerin yine J. W. Stubbs’ın kişiliğinden yansıdığı bellidir.

İngiltere ve İrlanda’nın Türkiye Büyük Locasının kuruluşunda aradıkları düzen Anglosakson sisteminin ‘olmazsa olmaz’ kabul ettiği bir kuraldır. Bu kural, bir Büyük Loca kuruluşunun iki şekilde yapıldığı takdirde “düzenli” kabul edileceğini açıklamaktadır. Bunlardan ilki, kuruluşun düzenli olarak tanınmış bir Büyük Loca tarafından yapılması; diğeri ise düzenli oldukları bilinen üç veya daha fazla loca tarafından kurulmaktır. Bu, Anglosakson sisteminin sekiz maddelik “Düzenlilik ve Tanıma Kurallarının” birincisidir.

Türkiye Büyük Locası kuralların geri kalan yedisini uygulamalarına dahil etmiş olduğu hâlde birinci kuralda kısa kalmakta ve çözüme ulaşmamaktadır. Sekreterinin yakışsız üslubunun dışında İngiltere Birleşik Büyük Locası gerçekte tamamen haklıdır. Türkiye Büyük Locasının 1909’daki kuruluşunun o zamanki Yüksek Şûrâ tarafından yapılmış olması, yukarıdaki mektubun sorularını yanıtlamak yönünden eli kolu bağlamaktadır. Bu konuda, 16 Aralık 1956’da kurulan Büyük Locanın niçin başlangıç kabul edilerek girişimde bulunulmadığı akla gelebilir. Bu da bir çözüm yolu olamazdı. Çünkü, “uyaniş” öncesi kurulan üç loca da dahil olmak üzere 1956’ya kadar tesis edilen simgesel locaların tümünün kurucu otoritesi Türkiye Yüksek Şûrası olduğu için yine aynı sonuçla karşılaşılacaktı.

Yukarıda belirtilenlerle doğrudan bağlantılı olarak Türkiye’de mevcut localardaki üyelerin de ‘düzenli Mason’ kabul edilemeyecekleri ortaya çıkmaktadır.

‘Belki Yararı Olur’ Umudu İle...

İngiltere Birleşik Büyük Locasına, Haziran ayı içinde Büyük Sekreter Nafiz Ekemen imzalı bir mektup ulaştı. Yukarıdakine yanıt olan 15 Haziran 1964 tarihli bu mektupta;

-Türkiye Büyük Locasını kuran locaların düzenliliği ile ilgili soruyu cevaplandırmaktan kaçınılmadığı,

-XIX. yüzyıldaki Türkiye coğrafyasında kurulmuş olanlar arasında, o sırada yaşamını sürdüren İngiltere obediyanı bağlı locaların da diğer obediyanlarla birlikte kuruluşuna katıldıkları için Türkiye Büyük Locasının “düzenli” olduğu savunulmakta idi.

İngiltere Birleşik Büyük Locası arşivinin nedenli muntazam ve dikkatle korunmuş olacağı herhalde akla gelmemiş olmalı ki, “belki bir yararı olur” umudu ile de olsa, gerçeğe uymayan kurgulamaları içeren bu mektup, Nafiz Ekemen biradere “Bay” hitabı ile başlayan 23 Temmuz 1964 tarihli ve Stubbs imzalı bir yazı ile yanıtlandı.⁴⁸³

15 Haziran 1964 tarihli mektubunuza cevaben, 15 Aralık 1865 tarihinde İzmir’de toplanan Türkiye Bölge Büyük Locası zabıtlarında; Türkiye Büyük Locasının kuruluşu ile ilgili bir kayıt yoktur. Bu Bölge Büyük Locası İngiltere Birleşik Büyük Locasına bağlıydı ve 1884’te kapandı.

Mektubunuzda saydığınız locaların çoğu 1884 ile 1895 yılları arasında kapandı. Homer Locası, 1894’te kapanan diğer İzmir Localarının aksine, yaşamını sürdürebileceği ümidiyle 1908’e kadar varlığını koruyabildi. Oriental Locası 1949’a kadar var oldu, ancak hiçbir zaman İngiltere Birleşik Büyük Locası dışında bir obediyanı katılmadı.

Büyük Loca kayıtlarımızda, kapanan bu locaların kapanma nedeni olarak Türkiye Büyük Locasını kurma veya kuruluşunu desteklemek gibi bir amaç gösterilmemiştir. Bu bizim normal prosedürümüzdür

⁴⁸³ C. Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, İst., 2001, Cilt 2, s. 157-158.

ve dünyanın başka yerlerindeki Büyük Localarla ilgili bu tür kayıtlar mevcuttur.

Yukarıda sayılan nedenlerle Büyük Kurulum, zamanında Türkiye’ de faaliyet göstermiş olan İngiliz Obediyansı ile 1909’ da kurulan Türkiye Büyük Locası arasında bir bağın varlığını kabul etmemektedir. İstanbul ve İskenderun ‘da İskoçya Büyük Locasından berat almış olan dört loca hakkında konuşmaya yetkim yoktur ancak, 1909 ‘da kurulan Türkiye Büyük Locasının bu localarla bir ilgisi olmuşsa onu da öğrenmek isterim.

Sonuç olarak, Türkiye Büyük Locası üyelerinin muntazam Mason oldukları hakkında hiçbir kanıt bulunmadığından, İngiltere Birleşik Büyük Locasının, Büyük Locanızı ‘tahsis etmesi’ için bir neden görevlediğimizi size bildirmekle görevlendirildim. Üyeleriniz muntazam bir kuruluşta tekis edilerek intizama kavuşmadan Büyük Locanızın tahsis edilmesi söz konusu olamaz.

Her satırında “Bunları bilmiyorsun, öğren!” ifadesi sezilen bu yazının, 1909’daki Osmanlı Maşrık-ı Âzamı kuruluşunun gereğince incelemiden yazdığı mektubuna cevap olarak almak Büyük Sekreter Nafiz Ekemen’i üzmüş olmalı ki, Stubbs imzalı bu yazının kopyasını da ekleyerek, İskoçya Büyük Locası Büyük Sekreteri A. J. Buchan’a, 24 Ağustos 1964 günlü bir mektup göndermek gereğini duymuştur. Bu mektuptan bazı alıntılar aşağıdadır:⁴⁸⁴

... Aynı idealler peşinde çabalayan insanlar zincirine bir halka daha ilâve etme arzusu, gelecek Nisan ayında görev sürem dolmadan bir sonuca varmaya beni teşvik etmiştir. İskoçya ve New York’un göstermiş oldukları iyi niyet, tolerans ve iş birliğinin İngiltere tarafından tekrarlanacağını hiç değılse, öneriler getirmek suretiyle, bir iş birliği ve dostluk işaretini vermelerini bekliyordum.

⁴⁸⁴ a.g.e, s. 158-159. (Satır altları tarafımızdan çizilmiştir.)

...

... gayretlerimiz baltalanmak isteniyorsa, kuru ve aşılmaz teknik maddelerden oluşmuş engeller yüzümüze atıldı.

... Bu soğuk ve yasaklayıcı üslup damarlarımdaki kanı dondurdu ve her halde bundan sonra kişisel hiçbir teşebbüste bulunmayacağım. Sanıyorum ki, arzulu davranışla, bu çağrımı gereğinin çok üzerinde tekrarladım.

Sevgili Kardeşim Buchan, sergilediğin iş birliği, nezaket ve sıcak anlayış için hepimiz sana minnettarız ve şimdye kadar yaptığımız gibi, değerli tavsiye ve önerilerinize uymaya çalışacağız.

Alıntılardan anlaşıldığına göre Nafiz Ekemen biraderin İngiltere'ye yazmış olduğu o mektup tamamen kişisel bir yaklaşımdır ve ne yazık ki, kendi tarihi ile gerektiği kadar ilgisi olmayan bir Büyük Locanın yazısı kanısını yaratmıştır. Ayrıca, öncelikle J. W. Stubbs ve dolayısıyla da İngiltere Birleşik Büyük Locasından yakınma nitelikli bu mektubun içerdiği “kuru ve aşılmaz teknik maddelerden oluşmuş engeller” sözcüklerine katılmak da maalesef elde değildir. Zaten saygı yoksunu olan J. W. Stubbs, eline geçen mektubun hatasını tam bir silaha çevirmeyi becermiştir.

İngiltere Birleşik B. Locası İle Yazışmalara Son

1964 yılı 1 Kasım günü yapılan Büyük Dâimî Heyet Toplantısında alınan önemli karar; İngiltere Birleşik Büyük Locası ile sürdürüldüğü müddet içinde bir türlü çözüm noktasına ulaşamayan “tanınma” konusundaki yazışmalara son verilmesi olmuştur.

Daimî Heyetin bu kararını, 22 Mayıs 1964 gün ve J. W. Stubbs imzalı mektubun son cümlesi bağlamında da değerlendirmek yerinde olacaktır:

“Bu cevapları 1 Temmuz 1964 tarihine kadar veremediğiniz takdirde, Heyete hiçbir terakki elde edilemediğini arz edecek ve semere vermeyeceği anlaşılan bu yazışmayı kesmek için müsaadelerini almak mecburiyetinde kalacağımı bildiririm.”

14 Kasım 1964 - Masonluk Politika Çukurunda

Bugünün tarihi ile başlayarak çok çalkantılı bir karmaşa dönemini yaşayacak olan Türk Masonluğunun önündeki birkaç yılı hiç de iç açıcı olmayacaktır. Ülkemizin politika platformunda hiçbir zaman “ne” ve “nice” olduğu anlaşılammış Masonluğun, bu kez de utanç verici bir nitelikmiş gibi kullanılması ve peşinden gelen olaylar dizisi akışının bir bütünlük içinde incelenip irdelenmesinin gerekliliği doğrultusunda 14 Kasım 1964 ile başlayan bu süre ve sürecin kitabımızın bir sonraki bölümüne taşınmasının uygun olacağını düşündük.

1956-65 Arası Kurulan Mason Locaları

<u>Loca No.</u>	<u>Loca Adı</u>	<u>Kuruluş tarihi ve yeri</u>	<u>Diğer bilgiler</u>
28.	Erenler	25 Mayıs 1957 İstanbul	11'i Kültür Locasından olmak üzere 14 biraderin kurduğu bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi İbrahim Memduh Seydol biraderdir.
29.	Delta	5 Mart 1958 İstanbul	İlk Üstad-ı Muhteremi Sedat Abut biraderdir.
30.	Sadık Dostlar	9 Aralık 1958 İstanbul	Hürriyet Locasından doğan bu Locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Suat Arpat biraderdir.

31.	Ülke	27 Aralık 1958 İstanbul	Ülkü Locasından doğan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Yaşar Ali biraderdir.
32.	Şefkat	29 Mayıs 1959 İstanbul	Kültür Locasından doğmuş olan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Celal Öget biraderdir.
33.	Humanitas	6 Eylül 1961 İstanbul	Fransızca çalışan bu locanın kurucularının çoğu Atlas Locası kökenli ve gayri müslimdir. İlk Üstad-ı Muhteremi Mehmet Fuat Akev biraderdir.
34.	Hulûs	24 Ekim 1961 İstanbul	Tamamı Hakikat Locasından ayrılan ve hepsi de gayri müslim olan biraderlerin kurduğu Rumca çalışan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Aleksandros Kelaiditis biraderdir.
35.	Freedom	18 Aralık 1961 İstanbul	İngilizce çalışan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Sedat Abud biraderdir.
36.	Çankaya	14 Ekim 1961 Ankara	Bir kişi hariç tamamı Uyanış Locasından ayrılan biraderlerin kurduğu bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Hikmet Turat biraderdir. (A. Erginsoy bu locanın açılışını 23 Aralık 1961 olarak vermiştir.)

37.	Devrim	1 Aralık 1962 İstanbul	Çoğunluğu Kardeşlik Locasından ayrılma biraderlerin kurduğu bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Sırrı Enver Batır biraderdir. (A. Erginsoy bu Locanın açılışını 10 Ekim 1962 olarak vermiştir.)
38.	Arayış	29 Şubat 1964 Ankara	Arayış ve Yükseliş Locasından biraderlerin kurduğu bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Aziz Alpat biraderdir.
39.	Üçgül	29 Aralık 1964 Ankara	Bilgi Locasından ayrılanlarca kurulan bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi İbrahim Telimen biraderdir.

(Bu tablonun başındaki Erenler Locası daha öncekiler gibi kuruluş beratını Yüksek Şüradan almıştır. Büyük Locanın 16 Aralık 1956'daki kuruluşundan sonraki dönemde bu locanın beratı da Büyük Loca tarafından yeniden düzenlenmiştir. Delta Locası ve sonrasında kurulan locaların tümünün kuruluş beratları Büyük Loca tarafından verilmiştir.)

(Bu tablodaki bilgiler; K, Apak, *Ana Çizgileri İle Türkiye'deki Masonluk Tarihi* ; F. Çeltikçi, **Hür Masonluk Tarihinden Notlar**, Kaan Tunalı (Derleyen) *1909-1989 Türkiye'de 80 Yılda Mason Locaları* ve A. Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu* adlı eserlerden yararlanılarak sağlanmıştır.)

1956-65 Dönemindeki Büyük Üstadlar..

1955-1960	Ahmet Salih Korur
1960-1962	Kemalettin Apak
1962-1965	Dr. Ekrem Tok

Ahmet Salih Korur: (1905-1982) Hukuk mezunudur. Çeşitli devlet memuriyetlerinde görevden sonra 1950 yılından başlayarak bazı Bakanlıklarda ve Başbakanlıkta müsteşarlık seviyelerinde hizmetler yapmıştır. Demokrat Parti döneminin etkin kişilerindedir. 30 Ocak 1982’de vefat etmiştir.

1 Ekim 1933’te Cumhuriyet Locasında tekris oluşundan 2 yıl sonra yaşanan “kapatılma” olayı ile 13 yıllık süre ile uykuda kalmıştır. 1 Kasım 1949’da Doğuş Locasında tekrar Masonik hayata döndükten 3 yıl 2 ay sonra da locanın, 1953-55 dönemi Üstad-ı Muhteremi olmuştur. {A. S. Korur’un aktif Masonik kariyerinin henüz kısa olmasına rağmen Üstad-ı Muhteremliğe seçilmesi, o yıllarda Localar Genel Tüzüğü olarak kullanılması sürdürülen “Türkiye Büyük Maşrıkının Alelumûm Mahfiller Hakkında Cârî Nizâm-nâme-i Umumîsi”ne bağlanmaktadır. Zira bu tüzüğe göre Üstad-ı Muhterem seçilme hakkı; en az 2 yıllık Üstadlık ile o Locanın en az 1 yıllık üyeliğine şartlanmıştır. (Bkz. Age., Üçüncü tabı, İst., 1932, Syf. 20; Madde 34 ... 1 Mart 1910’da yürürlüğe giren bu tüzük 1923’te ikinci 1932’de de üçüncü kez basılmıştır. Üçüncü baskısı /tabı 1931 yılında yapılan bazı küçük değişiklikleri de içermektedir.)}

1955 yılında Büyük Üstad seçilmesi genel kabul görmediği gibi çoğunluk memnuniyeti ile de karşılanmamıştır. (Bkz. Celil Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, İst., 2001, Cilt 2, Syf.84,85,87) Son derecede hırçın bir kişilik sahibi olarak daima otoriter tutum izlemeyi tercih etmiş olsa da, Türk Masonluğunun “tanınması” için çabaları olmuştur. 1960 ‘Askerî Darbesi’ ardından Yüce Divan tarafından mahkûm edilmiş ve 28 Aralık 1961 itibarıyla Türk Masonluğundaki kaydı silinmiştir..

B. Dâimî Heyet kararı ile tekrar Masonluğa dönen A. S. Korur, 27 Mart 1973’te İstanbul’da Pınar Locasına katılmıştır.

Kemalettin Apak: (1898-1962) Mülkiye Mektebi mezunudur. Çeşitli devlet kuruluşlarında görevler yapan Apak birader hassas yaratılışlı, saygınlığı olan bir kişilik sahibi olarak tanınmıştır. 1958 basım tarihli *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi* adlı bir kitabın yazarıdır. 11 Ağustos 1962'de Büyük Üstadlık görevi sırasında vefat etmiştir.

1926'da İzmir Güneş Locasında tekris, 1955'te Ankara Bölge B. Locası B. Üstadı, 30 Ekim 1960'da Büyük Üstad seçilmiştir. Doğuş ve Yıldız Locaları kurucu üyesi olmuştur.

Dr. Ekrem Tok: (1892-1975) Tıp doktorudur. Değişik sağlık kurumlarında görevler almış, 1946'da Sağlık Bakanlığı müsteşarlığı yapmıştır. Daima fedakârlığa hazır ve alçak gönüllü yapısıyla Türk Masonluğunun sıkıntılı dönemlerinde hep orta yol bulucu olarak çaba sarf etmiştir. 1 Nisan 1975'te vefat etmiştir.

1933'te Gaziantep Cenup Yıldızı Locasında tekris edilmiş, 1934'te Cumhuriyet Locasına katılmış, 1950'de Doğuş Locası Üstad-ı Muhteremliği, 1956'da Ülkü Locası Üstad-ı Muhteremliği yapmıştır.

Dönem İçinde Y. Şûrâ Hâkim Büyük Âmirleri..

1955-1967: Hazım Atıf Kuyucak

1956-1965 zaman diliminin önemli olayları..

1957 yılı başları: Türkiye ekonomisi bozulmaktadır. İktidar (D.Parti) anti demokratik davranışlar içindedir.

27 Ekim 1957: Demokrat Parti yapılan erken seçimi büyük bir oy kaybına rağmen kazandı.

26 Mayıs 1958: Hükümete karşı komplo nedeniyle dokuz subay hakkında dava açıldı.

14 Temmuz 1958: Irak'ta monarşiye son veren askerî darbe yapıldı.

20 Temmuz 1958: İncirlik, Beyrut'a çıkartma yapan ABD birliklerince üs olarak kullanıldı.

19 Şubat 1959: Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında, Kıbrıs'ı bağımsız kılacak olan Londra Anlaşması imzalandı.

28 Nisan 1960: Öğrenci hareketleri nedeniyle Anka ve İstanbul'da sıkı yönetim ilân edildi.

27 Mayıs 1960: Askerî darbe DP iktidarına son verildi. Ülke, Milli Birlik Komitesi adlı askerî bir yönetime sokuldu.

3 Ağustos 1960: 235 general ve amiral ile 5000'e yakın subay silahlı kuvvetlerden çıkarıldı.

29 Eylül 1960: DP kapatıldı.

Ekim 1960: Üniversitelerden 147 öğretim üyesi tasfiye edildi.

13 Kasım 1960: Yönetimin sivil idareye devrine karşı olan 14 MBK üyesi tasfiye edildi.

21 Şubat 1961: Adalet Partisi kuruldu.

11 Temmuz 1961: Yapılan referandumun olumlu sonuçlanması ile yeni Anayasa kabul edildi.

16-17 Eylül 1961: Yassıada Mahkemesi kararı ile Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edildi.

15 Ekim 1961: Genel seçimler yapıldı. Koalisyonlara yol açan sonuçlar alındı.

24 Ekim 1961: TBMM açıldı.

21/22 Şubat 1962: T. Aydemir liderliğinde askerî darbe girişimi yapıldı.

20/21 Mayıs 1963:T. Aydemir'in ikinci darbe girişimi..

Aralık 1963: Kıbrıs'ta Türklere yapılan, papaz Makarios yönetimindeki Rum mezalimi doruk noktalara çıktı. Türkiye'de askerî hazırlıklar hızlandı.

5 Haziran 1964: Başbakan İnönü, ABD Başkanı Johnson'dan Kıbrıs'a askerî müdahâle yapılmamasını ihtar eden bir mektup aldı.

Temmuz 1964: Kıbrıs çıkarmasına hazırlanan birlikler geri çekildi

Bu Dönemdeki Cumhuriyet Hükümetleri..

9 Aralık 1955 ile 27 Mayıs 1960 arası IV. ve V. Adnan Menderes hükümetleri.

30 Mayıs 1960 ile 28 Ekim 1961 arası I. ve II. Cemal Gürsel Hükümetleri.

20 Kasım 1961 ile 13 Şubat 1965 arası VII., IX. ve X. İnönü Hükümetleri.

Dönemin Masonluğa ilişkin olayları

1958: Fransa'da, Fransız Ulusal B. Locasından ayrılan dört Loca tarafından 'Geleneksel ve Simgesel Opera Büyük Locası' kuruldu.

1962: Küba'da Masonluk Castro emriyle yasaklandı.

14 Şubat 1963: İskoçya B. Locası, Türkiye B. Locasını düzenli Masonik kuruluş olarak tanıdı.

VII. BÖLÜM

1965 – 1970 DÖNEMİNDE TÜRK MASONLUĞU

Bu bölümün zaman dilimi kapsamındaki olaylar arasında, Türk Masonluğu tarihinde “1965 Olayları” olarak adlandırılmış ve sonucunda “tarafklar” oluşturmuş bir olaylar dizisi de yer almaktadır. Öyle ki, birbirine bağılı bu olayların akışı Türk Masonluğuna bir bölünme yaşatmış ve ülkemizde ikinci bir obediyan teşekkül etmiştir. Bu, bölünmeyi hazırlayan süreci, dönem içindeki diğerk olaylarla birlikte ve bir kronolojik sıralama içinde sunmanın “bölünme olayı” bütünlüğünü dağıtacağı kuşkusuzdur. Dolayısıyla kitabımızın bu bölümünde; 14 Kasım 1964 tarihli bir belgeye odaklanarak başlatılan ve 1968 yılının ilk yarısına kadar süren “1965 olaylarının özgün bir şablon içinde verilmesinin, sözünü ettiğimiz bütünlüğü sağlayacağı düşüncesi ile “1965 Olayları ve Türk Masonluğunun Bölünmesi” başlığı altında anlatımı tercih edilmiştir. Yaptığımız bu tercihi haklı gösterecek bir neden; bu olaylar dizisinin Türk Masonluğu tarihinde “1965 öncesi” ve “1965 sonrası” olarak anılan bir zaman sınırlaması şeklinde anılmakta olmasıdır. Dönem içinde oluşan farklı olayları ise “1965-70 Döneminin Diğerk Önemli Olayları” başlığı altına sıralamanın uygun olacağını düşündük. Dileriz ki, doğruyu yapmış olalım.

1965 Olayları ve Türk Masonluğunun Bölünmesi

Taraflar oluşması ile sonuçlanan her kaosta olduğu gibi, “1965 Olaylarının” da o taraflara ait bakış açılarına bağlı anlatımlarının bulunacağı kuşkusuzdur. Bizim amacımız, okuyucuya kendi yorumlarımız bağlamında ve kanımızca “tarafsız” bir irdelemeyi sunmak olacaktır.

14 Kasım 1964 Tarihli Belge

Dünya Masonluğu içinde “düzenli bir kurum” olarak kabul edilmek amacına yönelik bazı çalışmaların yapıldığı ve yapılması gerekenlerin de sırada olduğu bir dönemi yaşayan Türk Masonluğu yapısında büyük bir yıkıma neden olacak bu “olaylar zinciri”nin ilk halkası 14 Kasım 1964 günü oluşturulmuştur.

Adalet Partisinin Genel Başkan seçiminde aday olan Sadettin Bilgiç’in karşısında bir başka aday daha vardı. Bu kişi, gelecekte ülkemizin Cumhurbaşkanlığı makamına oturacak kadar açık bir politik ufku ele geçirecek olan Süleyman Demirel’di. Sadettin Bilgiç yandaşları, politika platformunun vazgeçilmezi olan taktik gereğince, Demirel hakkında, seçim öncesinde, karalayıcı bir şeyler bulmak için hemen faaliyete geçtiler ve kısa süre içinde, kendilerince en büyük balığı yakaladılar. Üstelik, elde bir belge fotokopisi de vardı: Bilgi Locası Üye Albümü’nün 15. sayfası ve sayfanın üst kısmında 43 sıra numarası ile “Nafia Vekâleti, Devlet Su İşleri Umum Müdürü” Süleyman Demirel ve fotoğrafı. Bırakınız 1964 yılını, günümüzde dahi ülkemizin politik ortamında bir leke olarak kabul gören bir yönünü ortaya çıkarmışlardı Demirel’in. O, bir Masondu.

Kendisinin Parti Genel Başkanı seçilmesini engelleyici ana faktör olarak Masonluğunun öne sürülmesi üzerine Demirel, Mason olmadığını beyan ederek “evlerinde her sabah İslâmî ibadet edilmeden kahvaltı yapılmadığını” da söyleyerek ilk yalanının altına yakışsız,

uydurma bir payanda yerleştirmiştir. Bu payandanın amacı, Müslümanlık anlayışında bu denli sağlam yapıdaki Demirel ailesinde, bir Mason bulunması imkânsızlığının altını çizmektir. Söylenen bu sözlerin gölgesindeki bir diğer anlam ise Masonluğun dinden uzak bir kurum olduğunun dolaylı bir şekilde ileri sürülmüş olması ve bu açıklaması ile Demirel'in de bunu kabul ettiğinin kapalı bir şekilde ifade edilmiş olmasıdır. Kutsallığı, dinler arası farklılık kabul etmeksizin, en yüce anlamda uygulayan Masonlar için bu düzmecenin, aralarına yanlışlıkla da olsa kabul ettikleri bir “birader eskisi” tarafından dolaylı bir şekilde ortaya atılması çok üzücü olmuştur. Ne var ki Süleyman Demirel'in bu sözleri ile birlikte elden ele dolaşan bir belge basında da yer almıştı. 14 Kasım 1964 tarihli bu belge, o dönemde adı “Türk Yükseltme Cemiyeti” olan Mason Derneğinin Büyük Üstad Kaymakamı Enver Necdet Egeran'ın imzasını ve Derneğin Ankara Şubesi mührünü taşıyan ve “kendisinin Cemiyette kaydının bulunmadığını” açıklayan bir yazıydı. Demirel, Mason Derneğinden sağladığı bu belge ile yalan beyanına resmî bir kanıtlamayı da dahil etmiş bulunuyordu.

Oysa Demirel, Necdet Egeran'ın yıllardır üyesi bulunduğu Bilgi Locasında, 15 Şubat 1956 günü Masonluğa kabul edilmiş ve “kalfa” derecesine yükseldikten bir süre sonra locasının toplantılarına katılma konusunda kusurlu olan bir biraderdir.⁴⁸⁵ Ancak, üyeliği devam ettiği için Bilgi Locasının 1959 yılı basımlı üye albümünde yer almaktadır. Nitekim, ellerde dolaşan fotokopi de bu albümden alınmıştır. Bu durumda, Demirel'in Bilgi Locasına kabul edildiği N. Egeran'ın anılan yazıyı, birtakım “kayıtların tetkiki” sonunda ve Demirel'in kendi Locasının üyesi olduğunu da hiç hatırlamadan imzalamış olması kesin-

⁴⁸⁵ Bazı belgelerde, Demirel'in çalıştığı kurumun Genel Müdürü olduktan sonra Masonluğa ilgisinin kaybolduğunun yazıldığına rastlanmakta ise de bu hatalı bir saptamadır. Zira 15 Şubat 1956'da Masonluğa kabul edilen Demirel 1955'ten itibaren zaten DSİ Genel Müdüdür.

likle akla yatkın değildir. Bir Masonun, sekiz yıl önce locasına katılmış ve 1964 yılının politika sahnesinde aktör olmuş bir kimseyi hatırlaması olanaksızdır. Daha önemlisi; Demirel'in, Masonluğa kabul tarihi olan 15 Şubat 1956'da Bilgi Locasının II. Nazırı, 1955-57 yılları için seçilmiş olan Necdet Egeran'dır. **Ancak, bu “belge olayının” irdele- nişinde ön planda tutulması şart olan husus şudur: Demirel'in isteği, Mason olup olmadığı kapsamında olmayıp, Cemiyette üyelik kaydının bulunup, bulunmadığı çerçevesi içindedir.** Egeran imzalı belgede de bu soru: “İsteğinize uygun olarak yapılan tetkiklere göre Cemiyetimizde kaydınızın bulunmadığı anlaşılmıştır.” şeklinde yanıtlanmıştır. Ortada gerçek dışı bir durum yoktur. Zira, Demirel 1960 yılında sürekli devamsızlığı nedeniyle Dernek üyeliğinden dışlanmış ve kaydı da silinmiştir. 1960 yılında kaydı silinen bir üye isminin 1964 yılı “kayıtlı üyeler listesi”nde isminin bulunamayacağı gayet normaldir.

Demirel'in Mason olup, olmadığına gelince verilecek yanıt, kendisinin “gayri muntazam” ilan edilmiş olmasına rağmen Masonluğunun devam ettiğidir. Şöyle ki, Demirel artık, düzenli bir Masonun hakkı olan hiçbir Masonik faaliyete katılamaz ama kendisinin Masonluğu ortadan kalkmamıştır. Her ezoterik kurumda olduğu gibi Masonlukta da yaşanan tekris töreni (inisiyasyon) ile o kurumun üyesi niteliği kazanılmış olmaktadır. Bu nitelik kişinin cilt derisi gibidir, çıkarılamaz. Devamlılık arz eden kusurlu durumlarda o kişinin kurumsal çalışmalardan mahrum edilmesi kararı verilebilir. Ancak, bu durum kişinin kazanmış olduğu Mason niteliğini silemez. Dolayısıyla, Demirel yaşamı boyunca bir Masondur. Söz konusu belgede yazı ile ifade edilenin Demirel'in “Mason olup, olmadığı” değil de “Dernekte kaydının bulunup, bulunmadığı” şeklinde olması da yukarıda belirttiklerimiz üzerinde önceden düşünülmüş olması ihtimalini akla getirmektedir. Zaten, Demirel'in kendisi hakkındaki bilgi isteği yazısı ile Egeran imzalı yanıtta aynı sözcüklerin kullanılmış olması, soru şek-

linin verilebilecek yanıtla eş formatta olması uygunluğunun, önceden yapılmış görüşmelerle kararlaştırıldığı kanısını kuvvetlendirmektedir. Süleyman Demirel'in el yazısı ile yazılmış olan belge istek mektubunun metni aşağıdadır:

“Türk Yükseltme Cemiyeti – Ankara

Cemiyetinizde kaydımın bulunup, bulunmadığının bildirilmesini rica ederim.

Saygılarımla,
Süleyman Demirel (İmza)⁴⁸⁶

Verilen belgenin politika ortamında kullanılacağı bilindiği hâlde, suya atılan taş örneği oluşturacağı halkaların nerelere kadar genişleyeceğinin zamanında düşünülmemiş olması kusurdur.

Nitekim anılan belge, Mason Derneğinin tüm dikkatinin odak noktası olmuş ve Türk Masonluğu bünyesinde çok hızlı bir şekilde başlayan büyük huzursuzluğun nüvesi hâline gelmiştir. Ortada, Mason camiasının tümünü rahatsız eden, camianın kendi içinden çıkmış bir başka yanılmaca daha vardı. Politik ortamda kullanılmasına göz yumularak Derneğin üst düzey bir yetkilisi tarafından imzalanan bu belge, “politikayı yapısı dışında tutmayı” ana ilkeleri arasında benimsemiş olan Türk Masonluğunun, ilkesine sadakatinde tutarsızlık olarak görülmekte idi.

Dernek içindeki “belge huzursuzluğunun” büyümesi endişesini yaşayan Büyük Loca, başlısı tüm localara 28 Aralık 1964 tarihli ve Büyük Kâtip tarafından imzalanmış bir genelge (tamîm) göndermek

⁴⁸⁶ Suha Umur, “1965 Olayları”, *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 84, s. 48, Dinot 7.

suretiyle; diğer resmî kayıtlarla birlikte, “güya mensup bulunduğu iddia edilen” sözcüklerini de kullanarak, Bilgi Muhterem Locasının 1 numaradan hâlen ulaştığı 109 numaraya kadar olan üye kayıt defterinin de Büyük Dâimî Heyetçe incelendiğini ve Demirel’in adına rastlanmadığını duyurmuştur.⁴⁸⁷ Ayrıca, eğer böyle bir belge verilmişse bunun Büyük Üstad ve Büyük Dâimî Heyetin bilgisi dışında verilmiş olabileceğini de beyan ile belgeyi veren birader dışında, o makamlardakilerin konuyla ilgisizliklerinin altı çizilmiş ve derneğin politik düzeye taşınmasına izin verilmeyeceği de hatırlatılmıştır.⁴⁸⁸

Bu genelgede isim verilmese de belge sorumluluğunun sadece yazıyı imzalayan biradere ait olduğu açıkça ifade edilmekte ve bundan sonrası için benzer olay sorumlularının hoş karşılanmayacağı ikazı da yapılmaktadır. Kanımızca, bu tamim metninde asıl söylenmek istenen: “Bu iş oldu bir kere, unutam gitsin. Ancak, tekrar edilirse, davranışımız farklı olacaktır.” tarzında bir anlatımdır. Garip olan, Demirel’in Masonluğunu kesin olarak bilenlerin ve hatta aynı locadan olanların dahi bu “kaydına rastlanmadı” kararlarına sessiz kalmayı tercih etmeleridir. Bu tercih, o günlerde, yukarıda belirttiğimiz “örtbas etmek” anlayışında, bir görüş birliği oluştuğunun veya oluşturulduğunun belirtisi kabul edilebilir.

Daha Ciddi Araştırma Gereksinimi

10 Ocak 1965 günü, İstanbul’da yapılan Büyük Daimî Heyet Toplantısında gündem maddelerine geçilmeden önce, yukarıda sözü-

⁴⁸⁷ Bu kitabın yazarı, 1993 yılında, Bilgi Locasından bir biraderin gösterdiği, Valilik emri gereği olarak derneklerce tutulan “Üye Kayıt Defterinde”, kişisel bilgilerin el yazısı ile kayıtlı olduğu sayfalardan birinde Süleyman Demirel’in fotoğrafının ve üye kaydının bulunduğunu bizzat görmüştür.

⁴⁸⁸ Nafiz Ekemen, ‘Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları’, İst., 1978, Belge No.28.

nü ettiğimiz, Devrim Locasından dört biraderin verdiği “16 Aralık 1965 tarihli ve Büyük Daimî Heyetin belge olayı ile ilgili tutumunu eleştiren yazı” hakkında bilgi veren Büyük Üstad, o biraderleri davet ettiğini ve toplantıya kabul edilmelerini dilediğini bildirmiştir. Heyetin kabulü üzerine içeri alınan bu dört biradere Demirel’in kaydının bulunmadığı bazı belgeler gösterilmiştir. Üstelik bu belgelerden biri de “kuruluşundan o güne kadar Bilgi Locasına katılan ve ayrılan üye isimlerinin” bulunduğu bir listedir. Demirel’in adının bu listede de bulunmayışının kabul edilmesi olanaksızdır. Anlaşılacağı üzere, tamamen iyi niyetle yapılmış olsa dahi olayda, “durumu istenen şablona uydurmak için her türlü gayretin gösterildiğini” yadsımak mümkün değildir.⁴⁸⁹ Olayın ortaya çıkışından bu yana geçen iki aya yakın süre içinde Necdet Egeran biraderle konuya ilişkin görüşmeler yapıldığı ve kendisinden gerçeğin öğrenilmiş olduğu kuşkusuzdur. Ancak, bu olayın kişisel platforma çekilmeden kapatılması istenilmesine karşın üyeler arasında aratan bir huzursuzluk ortamı da endişe vericidir. Dolayısıyla, gerçeğe bağlı huzurun sağlandığı bir ortam içinde olmak ihtiyacı kendini göstermiş ve Halit Arpaç, Hulusi Selek ve Saffet Rona biraderlerin olayı yerinde araştırmak amacıyla Ankara’ya gönderilmeleri kararı alınmıştır.

Şubat ayına gelindiğinde, belgeyi veren kişinin Egeran olduğu Masonlar arasında fısıldanmaya başlamıştı. Dönemin yönetimi, isim açıklamanın, olaya tepkinin boyutlarını etkileyeceği endişesi içinde olmalı ki, devamlı olarak üstünü külleme tutumunu sürdürmüştür. Bu tutumun en açık örneği, Büyük Üstad Ekrem Tok’un, İstanbul’daki Locaların Üstad-ı Muhteremleri, Müfettişleri ve Dâimî Heyet (Büyük Loca) delegeleri ile tertiplemediği bir toplantıda kendisine Egeran’ın, duyduğu pişmanlığı belirterek itirafta bulunduğunu açıklaması ve

⁴⁸⁹ Age., Belge No.29.

“Ben affettim, sizler de affediniz.” anlamındaki isteğini iletmesidir. Bu isteğe rağmen Refet Hakul, Galip Dolun ve diğer bazı biraderler belgeyi verenin adının resmen açıklanmasını talep ediyorlardı. Bu ısrarın nedeni olarak da yakındaki seçimlerde bu kişinin adaylığı hâlinde, adı bilinmediği için oy alarak, Büyük Üstad seçilmesi olasılığını ileri sürüyorlardı. Büyük Üstad E. Tok da isim açıklamayı doğru bulmadığını, ancak kendisi ile bizzat görüşerek bu seçimlerde görev talebinde bulunmamasını isteyeceğini bildirmişti.⁴⁹⁰

Diğer taraftan, Türk Masonluğunun Anglosakson Masonluğu düzeyinde tanınması için anahtar kurum olan İskoçya Büyük Locası ile olan yakınlığı Egeran biraderi İskoçya Büyük Locası fahri ikinci nazırlığına kadar getirmişti. Büyük Katiplik döneminde olduğu gibi Kaymakamlığı sırasında da Egeran’ın emeklerini hiç esirgemediği ‘diğer obediyanlarca tanınmak’ yani ‘düzenlilik’ konusunda olumlu sonucun çok yakınlaştığı da binmekteydi. Böyle bir zeminin varlığı Egeran’ın seçilme şansına elbette ki olumlu etki yapacaktı. Ne var ki, ortada bütün yükünü sırtında taşıdığı bir ‘belge olayı’ vardı.⁴⁹¹

Araştırma Heyetinin 14 Mart 1965 Tarihli Raporu

Rapor hazırlamakla görevli biraderler 24 Şubat 1965 günü Ankara’ya giderek, Bilgi Locasının üye kayıt defterinde Süleyman Demirel’den bir sonraki sırada yer alan ve o tarihte Locasının Üstad-ı Muhteremi olan Şekûr Ökten ve diğer yetkili biraderlerin de katkıları ile genelde doğru bilgilerle donanmış olarak dönmüşlerdi. Çok önemli olan husus, Büyük Üstad Kaymakamı Necdet Egeran biraderin de bu in-

⁴⁹⁰ C. Layikteş, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 2. s. 252.

⁴⁹¹ Suha Umur, “1965 Olayları”, Mimar Sinan Der., Sayı: 84, s. 34 ve Yalçın İlter, “Türk Masonluğunda 1965 Olaylarına 30 Yıl Sonra Değişik Bir Bakış”, *Mason Dergisi*, Sayı: 98. s. 32.

celeme sürecinde görevli heyete yardımcı olmasıdır. Heyetin 14 Mart 1965 tarihli raporu, “belge olayı”nın gerçek yönlerine ışık tutacak ve üç ayrı coğrafyada kurulmuş Bölge Localarının yarattığı iletişim kopuklukları nedeniyle “Büyük Loca kayıtlarında bulunmamaktadır.” denilerek, olayın üstünün örtülmesi tutumuna da son verecek niteliktedir.⁴⁹²

Heyet raporunun ilk üç maddesine göre Süleyman Demirel’in Masonluğu kesindir. Kendisine verilen belge, 14 Kasım 1964 günü yaptığı yazılı istek üzerine, aynı günde yanıtlanmıştır. Kanımızca, bu belge Hikmet Turat birader tarafından Derneğin antetli kâğıdı üzerine önceden yazılıp, Necdet Egeran’a imzalatırılmıştır. Egeran birader, Demirel’in parti başkanı seçilmesinin Derneğin geleceğine yarar sağlayabileceğini düşündüğünü de beyan etmiş ve bu husus söz konusu heyet raporunda da belirtilmiştir.⁴⁹³

Belge Verilmesinin Olası Nedenleri

Demirel’in böyle bir belge istemesinin nedeni çok aşikâr olmakla beraber, Necdet Egeran biraderin bunu kabul etmesi nedenini; araştırma heyetinin raporunda belirtilen “... bir kardeşin bütün istikbalini tehlikeye düşürmenin; geleneklerimize, yardım vecibelerimize aykırı

⁴⁹² Nafiz Ekemen, Arşivlerimiz İçinde 965 Olayları, İst., 1978, Belge No.30, para.4.

⁴⁹³ Politik ortama dahil olmuş, hele bir de seçilerek TBMM’ye girmiş hangi biraderin ne türlü yararının olduğunu veya olabileceğini anlamak çok güçtür. Bu örnekler içinde, politik arenada kötü sözler söylendiğinde Türk Masonluğunu savunmak yürekliliğini gösterenler, Masonların gönlünde adeta abideleştirilmiştir. Bu abideleşen biraderlerin sayısı, ne yazık ki, tek haneli rakamların en küçüklerindedir. Ülkemizde sonradan politikacı olan Masonların çoğu, sahip oldukları bu yüce niteliklerini öz geçmişlerinin bir ayıbı gibi gizlemeyi seçmişlerdir. Kuşkusuz, bu yapıdaki kişilerin o niteliğe ne denli layık oldukları da düşünülmelidir. Türk Masonluğunun dış âlemden beklediği, sadece gerçek yönünün anlaşılmasıdır.

olacağını göz önünde tutarak...” sözcüklerinin sınırlarına yerleştirmek, konunun boyutlarında bir küçültme yaratılmış duygusunu vermektedir.⁴⁹⁴

Oysa olay farklı bakış açılarından, “acaba” veya “belki de” ile başlayan yaklaşımlarla irdelenirse Egeran biraderin belgeyi verişinde, “kardeşlik” dışında birtakım olası nedenlere rastlanacaktır. Bu bakış açılarını oluşturacak olaylar aşağıdadır:

ABD yöneticileri, ülkemizdeki siyâsî parti liderlerinin seçimlerinde genellikle kendi çıkarlarına uygun düşecek kişilerin başa geçirilmesinde etkindir. Böylelikle ülke sathındaki “genel seçimlerde” de, tercih ettikleri kişilerin liderliğindeki siyasi partilerin kaderlerine etkili olabilmektedir.

Demirel 1949-50 ve 1954-55 yıllarında birkaç kez eğitim amaçlı olarak ABD’ye gitmiştir.

1962’de Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünü bırakan Demirel, 1962-64 döneminde Adalet Partisi Genel Kurul Üyesi olarak görev almış olup, parti liderliği için ABD’nin tercih ettiği kişidir.

1962-64 arasındaki “serbest müşavir-mühendislik” döneminde Orta Doğu Teknik Üniversitesinde “Su Mühendisliği” konusunda dersler de veren Demirel’e ABD’nin petrol sektöründe önder firmalarından Morrison’un Türkiye temsilciliği de verilmiştir.

Necdet Egeran birader ise o sırada, uzun yıllar hizmet verdiği ABD Petrol Şirketi

Mobil’in Türkiye Genel Müdürüdür.

ABD Petrol Şirketlerinin, kendi coğrafyaları dahil tüm dünyada, devlet gücünü aşan düzeyde söz sahibi oldukları yaşanmış ve bilinen bir gerçektir.

⁴⁹⁴ Age., Belge No.30.

Bu dönemdeki soğuk savaş ortamında Türkiye'nin Amerika güdümünü kabul edişi, Amerikan Masonluğunun da Türkiye'ye ilgisi artmıştır.

Birbiri ile olan ilişkileri bağlamında düşünülürse bu olayların, Egeran'ın söz konusu belgeyi vermesi ile ilgili farklı bir bakış açısı oluşturacağı kuşkusuzdur.

29 Nisan-2 Mayıs 1965 Genel Kurul Toplantısı

29 Nisan 1965 tarihli toplantının önemli olayı B. Üstad Ekrem Tok'un, o gün evine davet ettiği Egeran biradere: *"Bu sene seçimlerde vazife almayın, adaylık koymayınız, rica ediyorum."* dediğini ve Egeran'ın da bu isteğe: *"Bu sene kat'iyen böyle bir niyetim yok, irşadınıza teşekkür ederim."* cevabını verdiği açıklamasıdır.

Genel Kurul Toplantısının ikinci gününden (1 Mayıs 1965) başlayarak farklılık arz eden süreç devreye girecek ve olayların gelecekte çizeceği resmin ana hatları belirmeye başlayacaktır. Bu süreçte, "belge eksikli" huzursuzluk, Yüksek Şura ile Büyük Loca arasındaki anlaşmazlıkla yer değiştirecektir.

Nitekim, ikinci günün çalışmaları sırasında söz alarak; "belge olayı" ile ilgili sorumluların tespitini ve haklarında gerekli işlemin yapılmasını, temsilcisi olduğu Fazilet Locası isteği olarak Genel Kurula ileten Refet Hakul birader, geleceğin kaos rüzgârının ilk serinliğini estirmişti. Refet Hakul'un bu talebi üzerine söz alan Büyük Üstad Kaymakamı Necdet Egeran'ın açıklamasından yapılan ilginç bir alıntı aşağıdadır:

"... Bir gün Hikmet Turat Kardeşimiz bana müracaat etti ve bugün artık Cemiyetimize kayıtlı bulunmayan bir Kardeşimizin Türk Yükseltme Cemiyeti Ankara Şubesine hitaben yazılmış bir mektubunu getirdi. Bu mektubunda, hâlen Cemiyette kayıtlı olup olmadığını bildirilmesini istiyordu. Kayıtlarımızı tetkik ettirdim ve hâlen Cemiyette kaydı bu-

lunmadığını tesbit ettirdikten sonra ‘Halen Cemiyette kaydınıza rastlanmamıştır.’ diye bir cevap vermeyi, Derneğin İkinci Başkanı olarak mahzurlu görmedim ve bu şekilde yazılmış, Ankara Şubesinin mührü ile mühürlenmiş olarak bana getirilen bu cevabı imzalayarak Turat Kardeşime verdim. Bir Dul Kadın çocuğunun benden istediğini yapmakla ne gibi kötü bir harekette bulunduğumu anlamaktan acizim. Raporda ‘Nahoş Hadise’ diye adlandırılan olay, benim bu yazıyı vermiş olmakiğim keyfiyeti değil, bu yazının bilahare kullanılış tarzı ile Hikmet Turat Kardeşimizin bütün bunlardan tegafül (bilmiyormuş gibi) ederek, her locaya bir levha (yazı) göndererek hadise ile olan ilişkisini inkâr etmiş olmasıdır.⁴⁹⁵

Anlaşıldığına göre Hikmet Turat birader olayda, üstüne düşen kusur payının küçük olmadığı bilinci ile olsa gerek, tüm Localara yazılar göndermek suretiyle kendisini dikenli sahanın dışına çekme yollarını aramıştır. Kuşkusuz bu da hoşgörü anlayışına sığdırılmaz büyüklükte “ayıplı” bir davranıştır.

Büyük Üstad Ekrem Tok biraderin de bu olaydan üzüntü duyduğu kesindir. Nitekim, 1 Mayıs günü, Refet Hakul biraderin “belge olayı” sorumlusu hakkında gerekli işlem yapılmasını Fazilet Locası adına dile getirmesi ile Necdet Egeran’ın açıklaması ardından yaptığı konuşma ile bu üzüntüsünü ifade etmiş ve *“Birbirimizi incitmekten başka bir netice vermeyecek bu konuyu burada kapatalım.”* sözleri ile gündemin diğer maddeleri ertesi gün görüşülmek üzere Genel Kurul Toplantısına son vermiştir. Onun da arzusu, bu olayın bir şekilde örtülmesi ve başında olduğu Türk Masonluğunun daha fazla zarar görmemesidir. Çok sayıda yazılı çalışmada Büyük Üstadın yukarıda verdiğimiz sözlerinin sonrasında ‘sükût cari olduğu’ yani ‘sessizliğin var olduğu’ belirtilmektedir. Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*’da: *“Büyük Üstadın bu dokunaklı sözlerinden sonra söz almak isteyen biraderler ısrar edememişlerdir.”* diye yazmıştır. Bazı yazarlar

⁴⁹⁵ Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, İst., 1978, Belge No. 31.

ise Büyük Üstadın, isteyenlere söz vermeyerek, toplantıyı kapattığını belirtmişlerdir.⁴⁹⁶

Ertesi günkü (2 Mayıs 1965) toplantı gündeminin maddeleri arasında Büyük Dâimî Heyet Üyelerinin (Büyük Loca Görevlilerinin) seçimi de bulunmaktadır. O gün, Türk Masonluğunu parçalayacak dinamit fitilinin de ateşlenmesi ile 14 Kasım 1964'te başlamış olan olaylar zincirine bir halka daha eklenmiştir.

Toplantı salonu girişinde Yüksek Şûrâ görevlilerinden Ali Galip Taş birader, salona girenlere, Büyük Üstadlık için oylarını Necmettin Sahir Silan'a⁴⁹⁷ vermelerinin yararlı olacağını önermek gibi bir kusunun çukuruna düşmüş ve Yüksek Şuranın, bu seçimi kontrolüne almak arzusunu kanıtlamıştır. Kuşkusuz bu davranış, geleceğin Büyük Loca idaresinde egemen olmak amacı ile yapılan bir hata idi.

Asıl olan, bu amacın nereden kaynaklandığının bilinmesidir. Görüleceği üzere, o gün başlatılacak ve gelecekte keder verici, esef ettirici bir hâle dönüşecek olayların ekseni sanki Egeran biraderin verdiği belgeymiş gibi bir hava yaratılacaktır. Oysa, ileride belirteceğimiz bazı diğer nedenlerin yanında asıl neden, birkaç gün önceki konsekrasyon olayıdır. Konsekrasyon/tanzim törenini yaşayan Türk Masonluğu, bundan sonra Yüksek Şura ile hiçbir idarî bağlantısı olmaksızın sadece Büyük Loca otoritesinde varlığını devam ettirecektir. Türk Masonluğundaki yanlış uygulamaların, uzun yıllar devam ettirilmesiyle, daima otoriteyi elinde tutan Yüksek Şûra, konsekrasyonun getirdiği düzenlemenin işler hâle gelmesiyle, bu yetkiyi Büyük. Locaya kaptıracağından dolayı rahatsızdır. Ali Galip Taş'ın toplantı salonuna giren-

⁴⁹⁶ Suha Umur, "1965 Olayları", *Mimar Sinan Dergisi*, Sayı: 84, s. 34 ve *Türk Masonluğu İçinde Bir Olay ve Tablîli*, Türkiye Büyük Mason Mahfili Yayını, s. 36.

⁴⁹⁷ S. Silan birader, 1920'li yıllarda Meclis Evrak ve Tahrirat (Yazı İşleri) Müdürlüğü ve Fethi Okyar ile onu takiben gelen İsmet İnönü'nün dönemlerinde de Başvekil Özel Kalem Müdürlüğü yapmıştır.

lere oy vermelerini talep etmesi ile seçimde aday gösterileceği kesinleşmiş olan Necmettin Sahir Silan da uzun yıllar öncesinden beri Büyük Loca karşıtı olarak Yüksek Şûra sahnesinde rol almış bir biraderdir. Büyük Üstadlık seçimini kazanması hâlinde, görevindeki tutumunun Yüksek Şûrâ otoritesinden yana olacağı açıktı. Büyük Loca özgürlüğüne inanmış olan Egeran'ın, seçimde aynı görüş yanlısı biraderlerce destekleneceği de kuşkusuzdur. Ayrıca, konsekrasyondaki payının büyüklüğü yadsınamaz olan ve konsekrasyon törenini uygulayacak İskoçya Büyük Locası ekibinde vekâleten Büyük Hatip olarak görevlendirilen bu biraderden, Türk Masonluğunun dış ilişkiler bağlamındaki geleceği için önemli beklentiler bulunmaktadır. Özellikle, İngiltere ve İrlanda Büyük Locaları ile yapılacak temaslarda etkili girişimlerinin olacağı kanısı, bu beklentilerin başında gelmektedir.⁴⁹⁸ Bütün bunlar, adaylığı hâlinde, Egeran'ın seçilme şansını besleyen faktörlerdir kuşkusuz. Onun ufkunu kapatmak için tek çare ise “belge ayıbı” odaklı nedenlerle, üstüne gitmek olacaktır. Seçim öncesi günlerdeki bazı toplantılarda olayın suçlusunu olarak, Egeran isminin açıklanması taleplerinin asıl nedeni de budur.

Seçim celsesinde adaylığını açıklayan Nuri Pere'den sonra, tam anlamıyla bir Büyük Loca taraftarı olan Fikret Çeltikçi'nin Necdet Egeran'ı teklif etmesini, yukarıda sözünü ettiğimiz, Egeran şansını artıran faktörlere bağlamak doğru olacaktır.⁴⁹⁹ Büyük Üstad Ekrem Tok'un “aday olmayacağına dair kendisinden söz aldığı” beyan ettiği

⁴⁹⁸ Dünyada kendi yetki ağırlığını kabul ettirmiş Büyük Localar, ilk başta İngiltere olmak kaydı ile İskoçya, İrlanda, New York ve Massachusetts Büyük Locaları olarak sıralanmaktadır. Bu Büyük Localarca düzenlilik yönünden kabul edilmediği takdirde Türk Masonluğunun diğer obediyanlarca “tanınması”nın mümkün olmayacağı bilinmektedir. Dolayısıyla, İskoçya ile kurulmuş ve geliştirilmiş olan ilişki büyük önem taşımaktadır.

⁴⁹⁹ Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, M. Sinan Yay., İst., 1982, s. 434.

kişi ansızın aday olarak ortaya çıkıvermiştir. Kanımızca, Yüksek Şûra yanlılarını çileden çıkararak bu olay, Büyük Üstadı da Daimî Heyet karşısında çok zor duruma düşürmüştür. Egeran, Çeltikçi biraderin adaylık önerisini teşekkürle: “...*fakat ben namzetliğimi koymuyorum.*” sözleriyle karşılamıştır. Hemen ardından Fuat Aydemir, Necmettin Sahir Silan’ın adaylığını teklif etmiş ve bu birader de adaylığı kabul ettiğini bildirmiştir.

Bu durumda Büyük Üstad seçimine katılan iki aday mevcuttur. Bunlardan biri kendi adaylığını açıklamış olan Nuri Pere, diğeri ise önerilen adaylığını kabul eden Necmettin Sahir Silan biraderlerdir. Ne var ki, aday olmadığını açıklamış Egeran’a birinci turda 15 adet oy verilmiştir.

İkinci tura geçilmeden önce söz alan Egeran birader, adaylığını koymadığı hâlde oy verenlere teşekkür ile “... *ısrara rağmen yine namzetliğini koymayacağını ve fakat kardeşler kendisine vazife vermek isteklerinde devam ettikleri takdirde, bunu kabul edeceğini*” bildirmiştir. Bundan sonra delegelerin kendi aralarında konuşmalar olmuşsa da açık bir itiraz yapılmamış ve ikinci turda Egeran’ın oy sayısı 28’e yükselmiş ve eş sayıda oy almış olan Nuri Pere birader onun lehine adaylıktan vazgeçtiğini duyurmuştur.

Üçüncü tur sonrasında yapılan ve beş adet boş oyun çıktığı balotaj oylamada Egeran, rakibi Silan’ı 2 oy farkı ile geçerek Büyük Üstadlığa seçilmiştir. Bu oylamadaki oy sayıları incelendiğinde, Büyük Loca taraftarı Nuri Pere yanlıların yarısı civarındaki oyların Yüksek Şûrâ aday olan N. S. Silan’a kaydığı görülmektedir. Bu, Egeran kaynaklı “belge olayı”nın, Büyük Loca yanlısı olan delegelerde de yarattığı olumsuz etkinin reaksiyonu şeklinde nitelenebilir.

Bazı yazılı çalışmalarda, Büyük Üstad Ekrem Tok’un, Egeran’ın seçildiği açıklandıktan sonra konuşmak isteyen delegelerden hiçbirine söz vermediği ve acele ile görev yeminini ettirerek yeni Büyük Üstadı

makamına oturtuktan sonra yorgunluk mazereti ile toplantıdan ayrıldığı belirtilmektedir.⁵⁰⁰

Sonucun açıklanmasının hemen ardından itiraz maksadı ile söz isteyenler olmuşsa da yeni Büyük Üstad Egeran hiçbirine söz vermemiş ve 26 delege salonu terk etmiştir. Bu davranış, Masonik adaba uymamakla beraber, bir tür sessiz protesto ifadesi olmuş ve diğer görevlilerin seçimlerine 65 delege katılımı ile devam edilmiştir.⁵⁰¹

Neticede Necdet Egeran, Büyük Üstad Ekrem Tok aracılığı ile duyurduğu “seçimlerde hiçbir görev için aday olmayacağı” sözünü tutmuş, hatta adaylığını koymayacağını iki kez sözlü olarak tekrar etmesine karşın yine de Büyük Üstadlık görevine getirilmiştir. Kendi adaylığını onun lehine feda eden Nuri Pere birader ise Egeran’ın isteği doğrultusunda kurulacak olan Dâimî Heyette, Büyük Üstad Kaymakamlığına seçilecektir.

Diğer görevliler için de seçimler yapıldıktan sonra oluşan, 1965/67 dönemi Büyük Dâimî Heyet görevlileri aşağıdadır:

Büyük Üstad Necdet Egeran; Büyük Üstad Kaymakamı Nuri Pere; Büyük Birinci Nazır Halit Arpaç; Büyük İkinci Nazır Cevat Memduh Altar; Büyük Hatip Sacit Öncel; Büyük Kâtip Nafiz Eken; Büyük Hazine Emni Cemal Gücü; Büyük Hasenat Emni Hulusi Selek; Büyük Muhakkik Saffet Rona; Büyük 2. Muhakkik

Celal Olca; Büyük 1. Teşrifatçı Süreyya Akalın; Büyük 2. Teşrifatçı Galip Kardam; Büyük 3. Teşrifatçı Safa Dikmen; Büyük Sancaktar Fikret Çeltikçi; Büyük Dahilî Muhafız Orhan Alsaç; Büyük Hariçî Muhafız Mansur Sayın.

⁵⁰⁰ Suha Umur, “1965 olayları”, *M. Sinan Dergisi*, Sayı: 84, s. 35 ve *Türk Masonluğu İçinde Bir Olay ve Tablîli*, Türkiye Büyük Mason Mahfili, 1966, s. 11.

⁵⁰¹ Suha Umur, agm.

Seçilenlerin tümünün “felsefî dereceler” üyelerinden oluşmasına karşın, aralarında Yüksek Şûra üyesi veya 33. dereceden birader bulunmayışı dikkat çekicidir.⁵⁰²

Seçim sonuçları Büyük Kâtip ve Büyük Üstad imzalarını taşıyan, 7 Mayıs 1965 tarih ve 1795 sayılı bir yazı ile Yüksek Şûraya bildirilmiştir. Bu yazının son cümlesi aynen aşağıdaki gibidir:

“Bilgi edinilmesini diler, kardeşçe sevgi ve saygılarımızı teyid eyleriz.”

Birbirinden bağımsız olursa dahi, kurumlardan birindeki seçim sonuçlarının diğerine haber verilmesinin, gelecekte yapılacak yazışmalar yönünden taşıdığı önem bu yazının gönderilme nedenidir. 1957 yılında Büyük Loca ile Yüksek Şûra arasında akdedilmiş olan Anlaşma (Konkordato) da bunu gerektirmektedir. Büyük Locanın beklentisi ‘hayırlı olması ve başarı dilekleri’ içeren bir cevap verilmesi iken bu yazının, Yüksek Şûra tarafından belirttiğimiz neden kapsamında algılanmadığı ve yakın gelecekte çatışmaya varacak bir tırmanışa basamak oluşturduğu görülecektir.

⁵⁰² 1965 yılında Yüksek Şûra ‘aktif üyeleri’ kıdem sırası ile şu kişilerdir: Muhiddin Osman Omay*, Ali Galip Taş*, Burhaneddin Develioğlu, Hüsameddin Fuat Sunol*, Hazım Atif Kuyucak*, Ali Kemal Sarıay, Ali Remzi Yiğitgüden, Ekrem Tok, Sedat Aziz Erim, Mecit Duruiz, Jak Esseyan*, Muhiddin Celal Duru, Mustafa Sakarya*, Fazlı Güleç*, Cafer Ergin*, Veli Necdet Sünkitay, Lazzaro Emilio Franco*, Yakup Çelebi, Mehmet Ali Haşmet Kırca*, Necmettin Sahir Silan, Arif T. Anıl*, Mukbil Gökdoğan*, Ertuğrul Kemal Eyüboğlu*, Selâmi Işındağ*. (* işaretli olanlar 1964-66’yı kapsayan üç yıl için seçilmiş olan Yüksek Şûra görevlileridir.) Yüksek Şûranın omurgasını oluşturan bu 24 aktif üyeden ayrı olarak yine 33. dereceden ‘agreje’ yani Şûrâ üyeliği için bekletilen Kemal Şakir Alanbay, Alaeddin Mizanoğlu, Zühtü Tingiz, Mesut Gün ve Hüseyin Salor biraderler ile ‘emerit’ yani emekli statüsünde olan üyeler bulunmaktaydı. O yılın emerit üyeleri Mustafa Zühtü İnhan, Hasan Yusuf Başkam, Mustafa Reşit Çavdar ve Armand Mosse idi. Toplantılara katılmakla beraber oy hakkı bulunmayan bu son iki grup ile Yüksek Şûranın üye sayısı 33 olmaktadır.

9 Mayıs 1965 Büyük Dâimî Heyet Toplantısı

9 Mayıs 1965 günü yapılan toplantıdaki konuşmalar sonunda, seçimlerin kurallara uygunluğu ve Yüksek Şûrâ ile Büyük Loca arasında herhangi bir anlaşmazlığın bulunmadığı hususları katılanların oy birliği ile kabul edilmiştir. Büyük Üstad Necdet Egeran bu oylamanın ardından Yüksek Şûrâ Hâkim Büyük Âmiri Hazım Atıf Kuyucak ile görüşmüş olduğunu ve Kuyucak biraderin “yapılan seçimlerden memnun olduğunu ve Yüksek Şûrânın seçimlere müdahalesini doğru bulmadığını” ifade ettiğini toplantıya katılanlara duyurmuştur.⁵⁰³

O günkü toplantıda sağlanan oy birliği ve Kuyucak biraderin söyledikleri aynı çerçeveye oturtulduğunda, iyi niyetli bakış açılılar için “inşallah bu iş burada bitti artık” umudunun filizlenmekte olması çok doğaldır. Fakat, Türk Masonluğunun geleceğini hazırlayan örümcek tüm kötülüğü ile çalışmaya devam ederek taraflar arasına gerilmek üzere birtakım yapışkan ağlar örmektedir.

Ekrem Tok Birader Hakkında Şikâyet, Savunma ve Ceza

Şûra üyelerinden Selâmi Işındağ, 18 Mayıs 1965 tarihli bir yazı ile Önceki Büyük Üstad Ekrem Tok'u, 1-2 Mayıs günlerindeki toplantılarda isteyen biraderlere söz vermemek; Egeran'ın suçunu bilmesine rağmen adaylığına karşı çıkmamak; beş boş oy nedeniyle seçimi yenilemesi gerekirken Egeran'a makamını teslim etmek gibi nedenlerle suçlayarak hakkında Şûra Tüzüğü'nün uygulanması isteği ile şikâyet etmiş ve ileri sürdüğü suçlar için 12 biraderi de “şahit olarak” listelemiştir.⁵⁰⁴

⁵⁰³ Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, İst., 1978, s. 150 ve Fikret Çeltikçi, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, İst., 1982, s. 436.

⁵⁰⁴ Nafiz Ekemen, age., s. 252-254.

Yüksek Şûra, 27 Mayıs 1965 günlü bir yazı ile hakkındaki şikâyeti bildirerek, Ekrem Tok biraderden yazılı savunmasını istemiştir. İki gün sonra, 29 Mayıs 1965 tarihi ile hazırladığı yazılı savunmasında Ekrem Tok, yanıtlarını son derecede yumuşak bir üslup ile sıralamış ve suçlandığı hususlarla ilgili olarak, vicdanının huzur içinde olduğunu da belirtmiştir.⁵⁰⁵ Yüksek Şûrâ; Işındağ biraderin şikayet yazısı ile bir heyete yaptırmış olduğu inceleme raporunu ve Ekrem Tok'un savunmasını tetkik ettikten ayrıca tanıkları da dinledikten sonra Önceki Büyük Üstada 'bir yıllık bir süre için Masonik hak ve hizmetlerden mahrumiyet' cezası verecektir. (13 Haziran 1965) Yüksek Şuraya göre bu ceza, 'Umumî Nizamname'nin 204. maddesi b. fıkrası kapsamında verilmiş olacaktır.⁵⁰⁶

İzmir'den Sesler Geliyor

İzmir'deki altı locanın⁵⁰⁷ Büyük Loca delegeleri imzalarını taşıyan, Büyük Üstada hitaben yazılmış ve 19 Mayıs 1965 günü postaya verilmiş bir yazı⁵⁰⁸ alınmıştır. Bu yazı incelendiğinde; Büyük Üstad Necdet Egeran birader hakkında bir soruşturma açılmasının kesin bir gereksinim olarak ifade edildiği ve bu soruşturma sonucunun da tüm locaların masonik çalışmalarına huzur ortamı sağlayacağına öne sürüldüğü görülmektedir.

⁵⁰⁵ Age., s. 254-259.

⁵⁰⁶ Age., s. 250-251.

⁵⁰⁷ İrfan ve Gönül Locaları adına ikişer delege imza attığı için kişi sayısı 8, oysa loca adedi 6'dır. O tarihte İzmir'de, bu 6 locadan başka biri 1952 yılında kurulmuş, çalışmalarını Fransızca yapan 'Promethee' ile diğeri ise açılışı 28 Şubat 1965'te yapılacak ve İngilizce çalışacak 'Ephesus' Locaları da bulunmaktadır. Son iki loca delegelerinin konu edilen yazıda imzalarının bulunmayışını, çalışma dillerinin de kaynaklandığı "üyelerinin yapısal farklılığı" nedenine bağlamak mümkündür.

⁵⁰⁸ Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, İst., 1978, Belge No. 35.

Bu yazının hemen ardından, 26 Mayıs 1965 tarihli ve İstanbul'dan on biraderin aralarında yaptıkları toplantının raporu olarak Büyük Locaya gönderilen Türkiye Büyük Locası Reisliğine başlığı ile hazırlanmış bir başka yazı daha alınmıştır. Kullanılan "Reisliğine" sözcüğünün Masonik adresleme şekline uymayışı, sözcüğün bilhassa seçildiğini ve bir maksada dayandığını işaret etmektedir. Görülen, havanın sertleşmekte ve dalgaların büyümekte olduğudur. Bu yazı, yapılmış seçimin iptali ile yenilenmesi hususunda o toplantıya katılan on biraderin görüş birliğini dile getirmektedir. Bu isteklerinin yerine getirilmesi için gerekçe olarak da,

- Necdet Egeran'ın gerçek dışı belge vermiş olması suçu,
- Önceki Büyük Üstadın (Ekrem Tok), 1 ve 2 Mayıs günlerindeki toplantılarda isteyen biraderlere söz hakkı tanımadığı,
- Önceki Büyük Üstadın, Necdet Egeran'ın Büyük Üstadlığa aday olmayacağına dair bir garanti vermiş olduğu,
- Büyük Üstad seçiminde boş çıkan beş oyun, Genel Tüzük esaslarına göre seçimin tekrarını gerektirdiği,
- Önceki Büyük Üstadın, oylamalar sırasında kendisine ulaştırılan ve 'Egeran'ın Ankara'da oturması ile Büyük Locanın İstanbul'da oluşunun nasıl bağdaştırılacağı' konusundaki yazılı soruyu okutarak, cevaplamak üzere Egeran biradere söz verişinin ardından konuşmak isteyenlere söz hakkı tanımayışı gibi hususları işaret etmektedirler.⁵⁰⁹

Seçimlerin yenilenmesi için ileri sürülen bu nedenleri irdelediğimizde vardığımız kanılarımız şunlardır:

- Seçim sonrasında itiraz eden Yüksek Şûra ve yanlıları tarafından Egeran'ın seçimlerde aday olmasını engellemek için "zamanında yapılmış" ciddi bir girişim yoktur.

⁵⁰⁹ Nafiz Ekemen, age., Belge No. 37.

- Egeran'ın biraz dolambaçlı bir yoldan da olsa, seçimlere katılmasına göz yumulması ile Büyük Locanın bu olayı kapatmak istediği ortadadır. Egeran'ın Türk Masonluğu için yaptıkları, Büyük Locanın bu tutumunda geçerli nedenlerdir.

- İtiraz amaçlı söz istenmesi ise toplantının 1 Mayıs günü yapılan bölümünün sonunda ve Önceki Büyük Üstad Ekrem Tok'un: "... birbirimizi incitmekten başka bir netice vermeyecek bu konuyu burada kapatalım, artık üzerinde konuşmayalım." dedikten sonra isteyenlere söz hakkı tanınmadığı anlaşılmaktadır. O günkü söz vermeyiş, Büyük Üstadın ifade ettiği neden bağlamında haklı görülebileceği gibi, söz vermemek kendisinin yetkileri arasındadır. Ancak, 2 Mayıs günü Necdet Egeran'ın Büyük Üstad seçilmesinden hemen sonra söz isteyenlere bu hakkı tanımamaktaki ısrarlı davranışı Büyük Üstad Ekrem Tok'un seçim olayında taraf olduğunun bir belirtisidir. Suha Umur biradere göre, söz isteyenlerin itiraz nedenlerinin boş oylar olacağı da belli olmuştur.⁵¹⁰

- Ekrem Tok biraderin 29 Nisan günü yaptığı görüşmede aldığı sözün tutulması, sadece o sözü veren Egeran'ı bağlayıcıdır. Sözünü şu veya bu şekilde yerine getirmemesinin sorumluluğu kendisine aittir. Büyük Üstadın vasıflarından olan tarafsızlığı nedeniyle, verdiği sözü hatırlatarak, Egeran'ın adaylığını engellemesi de düşünülemezdi. Bundan ayrı olarak, Ekrem Tok biraderin de bir Büyük Loca egemenliği yanlısı olduğu unutulmamalıdır.

- Balotajda beş adet boş oy çıkmasının, 'Localar Genel Genel Tüzüğü' Md.56 uyarınca 'yenilenme gerektirdiği' kuralı doğru olmakla beraber bu kuralın Büyük Daimî Heyet seçimi için uygulanmasını istemek yanlıştır. Zira yapılmış olan seçim bir loca düzeyinde olmayıp Umumî Heyet/Genel Kurul seviyesindedir. Büyük Loca için uy-

⁵¹⁰ Age., s. 35.

gulanacak kurallar kapsamında mütalaa edilmelidir. Büyük Locanın seçimlerde boş oy çıkması hâlinde uygulanacak kural yönünden bir bağlayıcılığı da bulunmamaktadır. Zaten, bu konuya açıklık getirecek kuralın bulunduğu bir “iç tüzük” de yoktur. Büyük Loca taraftarlarınınca benimsenen görüş de “boş oyların” verilmemiş sayılacağı olmuştur.

- Seçimin önemli olaylarından biri de ikinci tur sonrasında Büyük Loca merkezinin İstanbul’da oluşu ile Egeran’ın Ankara’da oturmasının yaratacağı zorluğun nasıl çözüleceği sorusunu belirten bir pusulanın Büyük Üstada sunulmuş olmasıdır. Bu pusulayı kimin yazdığını bilmediğini belirterek veren Yüksek Şûrâ taraftarı Edip Seydi biraderdir. Bu pusulanın seçimi etkileyeceği nedeni ile delegelere duyurulmasına şiddetle karşı çıkanlar olmuşsa da yazı okutulmuş ve cevap hakkı doğduğu için Egeran’ca yanıtlandıktan sonraki itiraz bazlı söz isteyenlere, söz verilmemiştir.⁵¹¹

Anlaşılan o ki, bu pusulanın okutulmamasını isteyenler Egeran’ın yanıtının ne olacağını ve bunun da kendisinin lehinde bir ortam yaratacağını düşünenlerdi. İşin doğrusu, ‘iki şehir arasındaki mesafe sorununu sadece kendi olanakları ile her zaman halledebileceğini’ söyleyerek cevaplamaşının Egeran biraderin işine yaradığıdır. Bu yanıtın sonra isteyenlere söz verilseydi, itirazların o sırada ‘görüşülen konu sınırları içinde’ olması şartına bağlı olarak neler söylenebilirdi acaba? Aşikâr olan, eğer söz alınabilseydi, yapılacak itirazların bu konu kapsamındaki sınırlarını aşacağı kesin olduğudur. Ancak, eğer verilseydi, sözün konu dışına taşırılması hâlinde Büyük Üstad, yapılan konuşmayı kesme hakkını kullanabilir ve “isteyenlere söz verilmedi” suçlamasına da zemin yaratılmamış olurdu.

⁵¹¹ Önceki Büyük Üstad Ekrem Tok, Yüksek Şûrâya yaptığı 29 Mayıs 1965 tarihli yazılı savunmasında Egeran’ın yanıtına hiçbir itiraz olmadığını ifade etmiştir. Bkz. age., s. 258.

Asıl olan, bu ileri sürülenlerin hiçbirinin Türk Masonluğunun bu denli savrulup, gelecekteki parçalanmasının nedenlerini oluşturmadığı ve oluşturamayacağıdır. Gerçek neden, Türk Masonluğunun yıllardır içinde bocaladığı yanlış uygulamalardan sıyrılarak, düzenli bir kurum hâline gelmesine gönül verenlerle, eski ve kusurlu uygulamaların devamına duydukları hayranlıktan kurtulamayanların aralarındaki didişmedir.

Seçim Sonrasında Yüksek Şûradan Büyük Locaya Gönderilen İlk Yazı

İstanbul, 28 Mayıs 1965
Beyoğlu, Meşrutiyet Caddesi, 111

Türkiye Büyük Locasına,

Türkiye Büyük Locası Umumi Heyetinin, 1965 tarihli toplantısında, 1965-1967 devresi için seçtiği Büyük Dâimî Heyet Üyelerini ve görevlerini bildiren, 7 Mayıs 1965 tarihli ve 1795 sayılı yazınız alındı. Bahis konusu seçim hakkında çeşitli kaynaklardan ve yapılan şikâyetlerden aldığımız bilgilere nazaran Mason esas nizamlarına ve ilkelere aykırı bazı hareketler olmuş ve seçimler usulü dairesinde yapılmamıştır. Bu sebeple seçiminizi daha tebrik edecek durumda olmadığımızı ve 13 Haziran 1965 tarihine kadar durumun düzeltildiğini bildirmenizi üzülererek beyan ederiz.

Büyük Umumi Kâtip ve B. Şansölye
Muhiddin Osman Omay

Hâkim Büyük Âmir
Hazım Atıf Kuyucak

Bu yazı, Türk Masonluğunun içine itilmekte olduğu kargaşanın vazgeçilemeyen ve artık katılmış bazı ihtiraslarla beslenmekte olduğunun çok açık bir ifadesidir. Yüksek Şûra sahip olduğunu sandığı

otoriteyi kullanmanın en uygunsuz yolunu seçerek; Büyük Locaya, usule uygunluğunu kabul etmediği seçim sonuçlarının iki haftalık bir süre içinde düzeltilmesini emretmektedir. Bu isteğin, imzalı bir belge üzerinde yazı ile ifade edilmiş olması, Yüksek Şûranın “geri dönülemez” nitelikli ilk büyük hatasıdır. Bunca yılın Masonları olarak uygulanması şart olan uluslararası Masonik kurallardan habersizlik de düşünülemeyeceğine göre bu gözü kara tutumun hangi akılcı kaynağa dayandığını bulmak olanak dışıdır.

Huzursuzluğun Tırmanışı

İdeal Locası Üstad-ı Muhteremi Enver Bakırcı tarafından Egeran’a yazılmış, 31 Mayıs tarihli, bir mektup daha alınmıştır. İçeriği bakımından yine Egeran’ın seçimlerde aday olmayacağına dair vermiş olduğu sözü; oylamalar sırasında “kendisine görev verilmek arzu edilirse bunu kabul edeceği” açıklamasını; söz hakkı tanınmaması ile boş çıkan beş oyu da konu eden bu mektubun, Egeran’ın Büyük Üstadlık görevinden istifasını talep eden, satır altları tarafımızdan çizilmiş, son paragrafı aynen aşağıdadır:

“İdeal Muhterem Locası Kardeşlerimiz, bu hareketinizi, nizamlar zorlanarak meşru telakki edilse dahi, Mason ananeleri ile kabili telif görmemektedirler. Bahusus bu hareketinizin neticesi, Türk Masonluğu camiasında çözülme ve parçalanma emareleri belirmesi de Mahfilimizi müteessir etmektedir. Türk Masonluğunun âli menfaatleri herhangi bir kardeşe şahsi feragatte bulunmasını icab ettirirse, bu feragatten hiçbir kardeşimizin kaçınmayacağına eminiz. Bu lûtfu esirgemediğiniz takdirde İdeal Muhterem Mahfilindeki Kardeşlerinizi minnettar bırakacaksınız.”

Usule uygunluğu ancak kuralların zorlanması ile kabul edilen bir seçim sonunda edinilmiş olan Büyük Üstadlığın, Mason gelenekleri ile bağdaşmadığı ve bu davranışın Türk Masonluğunda çözülme ve parçalanma belirtilerini yaratmış olmasının İdeal Locası Kardeşlerine ya-

şattığı üzüntü. Bütün bunlardan kurtulabilmek için beklenen tek şey: Kişisel özveri, istifa. İşte, yukarıdaki son paragraf alıntısının ana hatları. Hissedilen endişeler bağlamında düşünüldüğünde, bu alıntıda önerilen çözüm hiç de yanlış değildir. Zira, Büyük Üstad seçiminin kusurlu olduğu, yapılışı sırasında kuralların zorlandığı ve bunun geleneklere aykırılığı doğrudur. Tarafların bu konuyla ilgili ısrarlı tutumlarının Türk Masonluğunu parçalanmaya götürmekte olduğu da yadsınamaz. Ancak, Büyük Locanın bu konudaki ısrarlı tutumunun tek nedeni Yüksek Şûranın aksi görüşte direnişine bağlıdır. Dolayısıyla 'bölünmeli' bir sona gelindiğinde, sorumluluk her iki tarafa ait olacaktır.

Peki, Necdet Egeran istifa ederse, Türk Masonluğu bütünlüğünü koruyabilecek midir? Buna alınacak yanıtın, olumlu olması hâlinde Egeran biraderin bu isteği derhal yerine getireceğine kuşku yoktur. Onun ve aynı düşünce çizgisinde olanların endişesi, istifa tavizinin ardılı olacak eylemlerle, çok yakın geçmişte yapılmış olan konsekrasyonun Türk Masonluğuna kazandırdığı sağlam temel in örtülmesi suretiyle Büyük Locanın, Yüksek Şûra egemenliğine hapsedildiği yıllara geri dönüleceğidir. İleride görüleceği üzere, Yüksek Şûra bu niyetin peşinde olduğunu "simgesel Localar kurma hakkı" sahibi olduğu konusundaki direnişi ile de gösterecektir. 1957 Anlaşması/Konkordatosu ile bu hakkın sadece Büyük Loca yetkisinde olduğunun kurallaştırıldığını, tutuldukları ihtiras ateşi ile hatırlayamayanlara fırsat tanımamak, Türk Masonluğu için gerekeni yapmış olmaktadır. Özetlenecek olursa; Büyük Loca yanlısı tutumun vazgeçilmezliği için verilen mücadele yanlışıyla da doğrusuyla da son derecede isabetli olmuştur.

Yüksek Şûra Yazısına Yanıt..

6 Haziran 1965 günü Büyük Üstad Necdet Egeran başkanlığında yapılan toplantıda; Masonik haberleşme usulleri dışında hazırlanmış

olan Yüksek Şûra yazısı içeriğinin, Büyük Loca seçimlerine müdahaleden ibaret olduğunu ve aynı yazıdaki “13 Haziran 1965 tarihine kadar durumun düzeltilmesi” şeklindeki önerinin de asla kabul edilmeyeceğini belirten bir cevap verilmesi kararı alınmıştır. Anılan mektubun Masonik nezaket kuralları içinde yazılmış olmakla beraber tam bir başkaldırının ifadesi olan metni aşağıdadır:

Türkiye Yüksek Şûrâsına

Pek Muk. ve Pek Mün. Hâkim Büyük Âmir İstanbul, 7 Haziran 1965
ve Büyük Umumî Müfettiş Üstadlar,

Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası ile Türkiye Yüksek Şûrâsı arasında mün'akit konkordatonun beşinci maddesi ruhunun ifade ettiği mana icabı ve üyeleri Mason Kardeşlerimizden ibaret iki ayrı teşekkül arasında bir nezaketin ifadesi olarak tarafınıza irsal ettiğimiz 7 Mayıs 1965 tarih ve 1795 sayılı mektubumuza karşı gönderdiğiniz 28 Mayıs 1965 tarih ve 531.01/1.82 sayılı yazınız Büyük Locamıza gelmiştir.

Her şeyden evvel yazınızda Masonik muhabere usullerinin dışına çıkılarak mutad hitap cümlesi ile selam ibaresinin dahi esirgenmiş olmasını üzüntü ile kaydetmek isteriz. Masonik, mükemmel geleneklerimizi dahi unutturacak kadar hissi tesirler altında kaleme alınmış olduğu görülen bu yazının, müstakbel Mason kuşaklarına tarihî bir ibret vesikası hâlinde intikal etmesini hiç arzu etmezdik. Masonların tam tekâmülünü sağlamaya matuf felsefi derecelerin en bariz hususiyeti olan Masonik zarafetten sarfı nazar edilse dahi; bu yazının, Büyük Locamız işlerine müdahale ve hatta direktif verme temayülünü görmezlikten gelmeye imkân yoktur. Usul ve nizamına uygun olarak yapılmış bulunan Büyük Loca seçimleri hakkında Türkiye Büyük Locasından üstün bir otorite ve yine kendisinden başka bir şikâyet mercii mevcut olmamasına rağmen, bağımsız bir Büyük Loca düzenine bir türlü ayak uyduramayan bazı yüksek dereceli Kardeşlerimizin eski bir alışkanlıkla yersiz şikâyetlerini Yüksek Şûrâya ve

ona bağlı atölyelere getirmek ve o yoldan Büyük Locamıza bağlı Loca Üstad-ı Muhteremleri üzerinde baskı yapmak gayretlerini Masonluğa yakıştırmamaktayız. Yakışksız ve Masonluğun yüksek menfaatlerine aykırı hareketleri önleyeceğini beklediğimiz bazı Biraderlerin, Türk Masonları arasındaki birlik ve beraberliği zedeleyecek fevrî tesirlere kapılarak, muayyen bir tarih zikretmek suretiyle seçimlerimiz hakkında, durumun düzeltilmesi gibi yersiz bir talebi ileri sürmesini zühûl eseri kabul etmekteyiz.

Türk Masonlarını bünyelerinde toplayan teşekküllerimiz arasında mevcut iyi münasebetleri daha da takviye etmek için karşılıklı anlayış ve gönül birliği tesisine en muhtaç olduğumuz bir devrede Masonik mükemmel vasıflarımızı beraberce harekete getirmemiz en büyük arzu ve temennimizdir. Türkiye Yüksek Şûrâsının değerli üyelerinin tarihî vecibelerini yerine getireceklerinden emin bulunuyoruz. Kâinatın Ulu Mimarından Türk Masonlarına tesânüd zincirimizi kuvvetlendirmek için gereken basireti ihsan eylesini gönülden niyaz eder, Kardeşçe sevgi ve saygılarımızı sunarız.

Büyük Kâtip
Nafiz Ekemen

Büyük Üstad
Dr. Enver Necdet Egeran

Aynı toplantıdaki görüşmelerde Bölge Localarının kapatılmaları hakkında ‘ön karar’ nitelikli bir fikir beraberliği de oluşmuştur. Toplantı sonuna gelindiğine Büyük Üstad Necdet Egeran ‘seçimleri kusurlu mu, yoksa kanuna uygun mu kabul ettikleri hakkında’ Büyük Loca görevlilerinin karar vermeleri için bir oylama yaptırmıştır. Yapılan oylama sonunda oy birliği ile alınan ve toplantı tutanağına yazılan kararın Büyük Üstadın sorusu ile ilgili kısmı şudur:

“Seçimlerin muallel (kusurlu) olmadığına Büyük Dâimî Heyetin meşru olarak vazife gördüğüne ve uhdemize düşen tarihi vazifeyi yapmak için birlik olduğumuza oybirliğiyle karar verildi. Bundan sonra, Türkiye Yüksek Şûrâsının müdahalelerinin önlenmesi ve bu hususta kardeşlik ruhunun muhafazası çarelerinden uzaklaşılmasına ... oy birliğiyle karar verildi.”

Egeran Biraderin Adaylığı Hakkında

Hatırlanacağı üzere Büyük Üstad Ekrem Tok 29 Nisan 1965 günü evine davet ettiği Egeran'a *"Bu sene seçimlerde vazife almayım, adaylık koymayınız, rica ediyorum."* demiş ve *"Bu sene katiyen böyle bir niyetim yok, irşadınıza teşekkür ederim."* yanıtını almış⁵¹² ve bunu konu ile ilgilenen biraderlere iletmiştir.

Öte yandan Fikret Çeltikçi, seçim günü sabahı "herşeye rağmen" aday olmasını söylediğinde, Egeran'ın *"böyle şey olmaz"* diye karşılık verdiğini, ancak iki adayın ilan edilmesinin ardından üçüncü olarak da Egeran'ı, kendisinin teklif ettiğini ve neticede onun seçildiğini açıklamıştır.⁵¹³ Anlaşılan o ki Egeran, Çeltikçi'nin teklifine o olumsuz yanıtı "adaylık isteğinin kendisi tarafından açıklanmasının doğru olmayacağını" düşünerek vermiştir. Aksi hâlde, aldığı kesin cevaba rağmen Çeltikçi biraderin, Egeran'ın adaylığını önermesinin anlamını çözebilmek mümkün değildir.

Adaylığını koymadığı hâlde, ilk turda kendisine verilmiş olan 15 oy açıklandıktan sonra Egeran birader, oy verenlere teşekkür ederek: *"... israra rağmen yine namzetliğini koymayacağını ve fakat kardeşler kendisine vazife vermek isteklerinde devam ettikleri takdirde, bunu kabul edeceğini"* açıklamıştır. Bu sözcüklerinin arasında "Siz bana oy vermeye devam edin." anlamını aramaya gerek yoktur. Çünkü, kastedilen budur. Zaten, Egeran'ın seçim sırasındaki "adaylığını kendisinin koymadığı" beyanatını tekrarlamasından, başkalarınca önerilmeye olumlu yaklaşım gösterdiği de algılanmaktadır.

Egeran'ın, Büyük Üstad Ekrem Tok aracılığı ile "seçimlerde aday olmayacağına" dair verdiği söz üzerinde konuşmuşların bir kısmı irdelendiğinde de ortaya çıkanları birleştirmek zorlaşmaktadır. Ör-

⁵¹² Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, s. 257.

⁵¹³ Age., s. 239.

neğİN; 3 Ekim'deki Umumî Heyet Toplantısında konuşan Selâmi İşındağ birader Büyük Üstad Egeran'a seçime katılmamak için verdiği sözü hatırlattığında, kendisinden: *"Benim böyle bir taahhüdüm yok, Üstadım"* yanıtını almıştır. Oysa, Egeran'ın seçim sırasındaki konuşmaları ile adaylığını bizzat koymadığının altını çizmeye özen gösterdiği de ortadadır.

Aynı konuda yaşanmış bir başka olay da önceki Büyük Üstad Ekrem Tok'un, Yüksek Şûraya verdiği 29 Mayıs 1965 tarihli savunmasında bulunmaktadır. Bu belgede Tok birader, Egeran'dan aldığı sözün seçim sırasında Refet Hakul tarafından hatırlatılmasını: *"Bu sene adaylığını koymamasını kendisinden rica ettim ... ve Necdet Üstad bu teklifimi kabul etmişti."* şeklinde yanıtladığını açıklamıştır. Bunun üzerine Egeran'ın da söze girerek: *"Evet, ben de adaylığımı sureti katiyede koymak niyetinde değildim. Fakat on beş delege birden bana oy verip, beni aday gösterdiklerine göre onlara hürmet etmeye mecburum."* demek lüzumunu hissettiğini de sözlerine eklemiştir.

Anılan toplantıda söz alan Rasim Adasal; seçim öncesinde Egeran'a, Ankara delegeleri olarak, seçime girmemesini söylediklerini ve bu teklifi de kendisinin harcanmasını istemedikleri için yaptıklarını açıklamıştır.⁵¹⁴ Daha sonra söz alan Necip Alayeli ise; Egeran'ın adaylığı için bazı biraderler arasında fikir birliği olduğunu ve seçimden bir gün önce adaylığını koymasının uygun olacağını kendisine söylediklerinde, "Egeran'ın bu teklifi kabul ettiğini" beyan etmiştir.⁵¹⁵ Bu çelişkiler gösteriyor ki; Büyük Loca cephesinde de birtakım seçim oyunları hazırlanmıştır.

Akla gelebilecek bir soru da Necdet Egeran üzerinde bu kadar direnecek yerde bir başka biraderin Büyük Üstadlığının niçin düşünülmediği olabilir. Bunun cevabı şudur: Daha önce belirttiğimiz çok

⁵¹⁴ Age., s. 231.

⁵¹⁵ Age., 244.

önemli eylem ve özellikleri ile Egeran'ın liderliği, sadece Büyük Loca egemenliği yönünden değil, Türk Masonluğunun gelecekte uluslararası ortamda kabul görmesi için de şarttır.

Aşağıdaki alıntı, Büyük Üstad Egeran'ın tüm localara gönderdiği 7 Haziran 1965 tarihli duyurudan olup, yukarıda belirtilenlerle örtüşmektedir:

“Siz Kardeşlerimden şu anda beklediğim, safarınızı sıklaştırmanız ve Türk Masonluğunun ayrılmaz bütünlüğünü zedelenmekten kurtarmak üzere gereken beraberliği temin etmenizdir. Beraberliğimiz, Büyük Locaya dışarıdan gelecek bütün hücumları defetmeye yetecek kuvvet ve kudreti verecektir. Unutmayınız ki, Dünya Masonluğunun nazarları da Büyük Locamızın tesanüd ve beraberliği üzerine temerküz etmiş (toplanmış) bulunmaktadır. Tesânüdü (dayanışmayı) ve disiplini gevşettiğimiz anda, Türk Masonluğunun yıkılmasına, haysiyet ve şerefının onarılmaz yaralar almasına ve muntazam Dünya Masonluğunca tanınmamızı sağlamak için yapılan 10 yıllık büyük gayretlerin heba olmasına yol açacaktır. Bunun vebali de hiç şüphe yok ki, şu veya bu tesir altında localarda karıştıracı rol almış bulunanlara raci olacaktır.”⁵¹⁶

Kemal Locasının Mektubu

İzmir'den Kemal Locası yetkililerinin Büyük Üstada gönderdikleri 7 Temmuz 1965 tarihli mektup, tam bir ay önceki tarihle Egeran ve Pere biraderlerce imzalanarak yollanmış olan duyurulara karşı olumsuz bir tepkiyi dile getirmekteydi. Ağır bir üslûb ile yazılmış bu mektubun dikkat çeken kısımlarından biri; Büyük Üstadın anılan duyurusunda “siyasetle hiç ilgisinin olmadığı” belirtmesinin, Masonların siyasî hayata girmek özgürlüğüne karışmak şeklinde yorumlanmış olmasıdır. Oysa Egeran, duyurusunun hiçbir yerinde Masonların siyasete

⁵¹⁶ Age., s. 169. (Satır altları tarafımızdan çizilmiştir.)

girmeleri konusuna değinmemiştir. O duyuruda Egeran'ın yazdıkları arasında siyaset sözcüğü içeren kısım aynen aşağıdadır:

“ ... daha açık ve sarih olarak ifade etmek isterim ki, siyasetle hiçbir zaman uğraşmadım ve siyasî hayata girmeye de niyetim yoktur. Bu itibarla beni, Masonluğumuzu siyasete karıştırmış olmak gibi bir töhmet altında bulundurmak isteyenlerin, asıl siyaset yapmakta olduklarını görmekten üzüntü duymaktayım. Ne acıdır ki, hakkımda asılsız dedikodular çıkararak suretiyle beni yermeye çalışanlar, değil yalnız Masonluğu siyasete alet etmek, siyaseti Masonluğun tâ can evine kadar sokmakta asla tereddüt göstermemektedirler. ...”⁵¹⁷

Kemal Locası mektubunun diğer dikkat çeken kısmı ise Yüksek Şûra görevlisi bir Üstadın seçimlere müdahalesinin, Egeran biraderin duyurusunda “kardeşi kardeşe jurnallemek” ve “Yüksek Şûra hakkında suçlamalarda bulunmak” şeklinde nitelenmesidir.⁵¹⁸ Oysa duyuruda, Yüksek Şûrâ ile ilgili hiçbir suçlama olamadığı gibi, sözü edilen kişinin ismi dahi açıklanmamıştır. Egeran duyurusunun içeriği, kendisinin yaşamakta olduğu çok sıkıntılı durumdan yakınması ile Localardaki biraderlere aralarında tam bir bağlılık önerisinden ibarettir.

Kemal Locası mektubunda Büyük Locanın “Loca kapamak” yetkisinin bulunmadığı şeklinde bir karşı çıkış daha yer almıştır. Bu karşı çıkışın kaynağı, aynı tarihte yollanmış olan Büyük Üstad Kaymakamı Pere'nin duyurusunda belirtilen Bölge Localarının “kapatılması yetkisinin” Büyük Locada olduğunun zikredilmiş olmasıdır.⁵¹⁹ Anlaşılan o ki; salt Bölge Localarını işaret eden bu ifade, daha yaygın bir mana gizliyormuş gibi algılanmış ve Kemal Locasının mektubuna yansımıştır.

Yanlış algılamalara bağlı olan böylesine sert bir tutumu tercih eden Kemal Locasının dikkatinden kaçmış olan husus; o sırada yü-

⁵¹⁷ Age., s. 169

⁵¹⁸ Celil Layiktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Cilt 2, s. 209.

⁵¹⁹ Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, s. 164; *Bölge Büyük Mahfilleri Nizamnamesi*, Ank., 1959, Md.12,

rürlükte olan Büyük Loca Disiplin Tüzüğü'nün 51. ve 52. maddeleri bağlamında Büyük Locanın, herhangi bir locayı süreli veya süresiz kapatma yetkisinin bulunduğu⁵²⁰.

Büyükada Grubu Girişimi

14 Temmuz 1965 tarihi bu kaos dönemi içinde, çok yerinde bir girişimin ilk adımının atıldığı önemli bir gündür. Sonradan “Büyükada Grubu” olarak adlandırılan; İsmail Hüsrev Tökin, Ali Ratip Dinçel, Sahir Erman, Reşad Atabek ve Rıfat İnel o günün öğle vaktinde, Bahçekapı Atabek Han'da, Reşad biraderin ofisinde bir araya geldiler. Bu beş biraderin ortak amaçları, Yüksek Şûra ile Büyük Loca arasındaki gerginliğe son verilmesini sağlamak üzere bir tür aracılık görevi üstlenmekti. O günkü toplantıda, fikir birliği içinde alınan önemli görüşler aşağıdadır:

-Türk Masonluğu, biri diğerinden ayrı düşünülme kaydı ile iki anlaşmazlık sorunu yaşamaktadır. Bunlar, Büyük Loca ve Yüksek Şûra anlaşmazlığı ile Necdet Egeran'ın Büyük Üstad seçilmesine bağlı olan anlaşmazlıklardır.

-Büyük Loca ile Yüksek Şûra arasında akdedilmiş anlaşma/konkordato esaslarına bağlı kalınması şarttır. Aksi takdirde Büyük Loca, Masonik kurallar yönünden “düzensiz” sayılacaktır.

-Büyük Loca ile Yüksek Şûra arasında bir rit anlaşmazlığı bulunmaması şarttır.⁵²¹

⁵²⁰ *Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası Disiplin Tüzüğü*, İstanbul, 1962, s. 14.

⁵²¹ O sıralarda, kullanılmakta olan Yüksek Şûraca hazırlanmış ritüellerin (çalışma kılavuzlarının) değiştirilmesi maksadı ile yapılan Büyük Loca çalışmaları mevcuttur. Bu ritüellerin Masonik yönden düzenli kabul edilen diğer Büyük Localarınkiyle uyumlu olmaları şarttır. Ancak, Yüksek Şûra bu çalışmaları rit değişikliğine gidiş olarak nitelemekte ve karşı çıkmaktadır.

-Büyük Üstadın görevinden istifasının olumlu sonuçlar doğurabileceği umulduğu için kendisinin bu konuda ikna edilmesi cihetine gidilecektir.

-Yukarıda belirtilen konuların oluşturulması için Büyük Üstad ve Hâkim Büyük Âmir ile görüşme olanağı sağlanacaktır.

17 Temmuz 1965 günü, yukarıda sözü edilen kararlar doğrultusunda bir toplantı daha yapılmıştır. Nur-i Ziya Sokak'taki lokalde yapılan bu toplantıya Büyük Üstad Necdet Egeran, Büyük Kâtip Nafiz Ekemen ile Büyükada Grubunun, İsmail Hüsrev Tökin dışındaki, dört biraderi katılmıştır. Bu toplantıda fikir birliğine varılan hususlar şunlardır:

-Yüksek Şûranın bir yazısı ile Büyük Locanın işlerine karışılmayacağı, felsefi derecelerde duyurulması ve bir kopyasının Büyük Locaya verilmesi yeterli olacaktır.

-Masonik toplantıların çalışma kılavuzları olan ritüellerin değiştirilmesi çalışmalarının Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti'nden ayrılmakla ilgisi olmadığı cihetle, Yüksek Şûranın karşı görüşte olmadığını bildiren bir duyurusu ve bunun bir kopyasının Büyük Locaya verilmesi taraflar arasında, bu konu bağlamındaki ilişkileri düzeltecektir.

-Büyük Üstad, bir Umumî Heyet toplantısı tertip edecek ve bu toplantıda kendisi ile ilgili olarak ileri sürülenler konusunda görüşme açılması veya açılmamasını oylatacaktır. Oylamanın "görüşmenin açılması" ağırlıklı olması hâlinde derhal istifa edecektir. Görüşme açılması istenmediği takdirde, Büyük Üstad göreve devam konusunda güven oylaması yaptıracaktır. İstifayı gerektiren durumlarda tekrar adaylık söz konusu olmayacaktır.

-Sözü edilen Umumî Heyet Toplantısının o sırada yapılacak olan ülke çapındaki Genel Seçimlerden önceye alınması suretiyle; Süley-

man Demirel'in seçim sonrası pozisyonuyla bağlantı kurulabilecek politik uydurmalardan korunmak cihetine gidilecektir.⁵²²

Bu toplantının iki gün sonrası, 19 Temmuz 1965 tarihinde Büyükkada Grubu çabalarının bir adımı daha atıldı. Bu kez, Tepebaşı Meşrutiyet Caddesi 111'de yapılan toplantıya Yüksek Şûra görevlilerinden Ali Galip Taş ve Ertuğrul Kemal Eyüboğlu ve anılan Büyükkada Grubunun dört biraderi katıldılar. Anılan grubun çözüm ümidi taşıyan görüşleri anlatıldığında; Ali Galip Taş sözü edilen girişimler ile sorunun çözülebileceğini sanmadığı kanaatine rağmen konuya olumlu baktığını açıkladı. Toplantının sonunda Büyükkada Grubu ile Hâkim Büyük Âmir Hazım Atıf Kuyucak'ın buluşturulması görevini Eyüboğlu birader üstlendi.

23 Temmuz 1965 günü, Hâkim Büyük Âmir Hazım Atıf Kuyucak kendisinin yönetim kurulu üyesi olduğu Mobil şirketinin Elmadag'daki Pegasus Evinde Büyükkada Grubundan aynı dört kişi ile bir araya geldi. Bu toplantıda Büyükkada grubunun düşünceleri dile getirildi. Ayrıca, İskoçya Büyük Locası tarafından yapılmış olan tanzim töreninin⁵²³ Yüksek Şûrada olumsuz bir etki yarattığı düşüncesine sahip biraderlerin bulunduğu da söylenince, Hazım Atıf Kuyucak buna yanıt olarak: *"Kesinlikle böyle bir durumun bulunmadığını, Yüksek Şûranın hiçbir şekilde Büyük Locanın işlerine karışmamak kararında olduğunu ve bu hususta kendisine güvenilmesini istediğini, bu toplantıda konu edilen girişimleri de memnuniyetle karşıladığını ve görüşülmek üzere Yüksek Şûra encümenine götüreceğini"* açıkladı.

⁵²² Egeran birader, iki buçuk ay sonra 10 Ekim 1965'te yapılacak Genel Seçimlerin üç, iki veya bir gün öncesini Büyük Umumî Heyet Toplantısı için uygun gördüğünü söylemiştir.

⁵²³ Tanzim töreni (konsekrasyon) konusu bu bölümün ikinci kısmı olan '1965-70 Döneminin Diğer Önemli Olayları'nda tanımlanacaktır.

Bir buçuk saat süren bu toplantı, Büyükkada Grubunun sözlü olarak belirttiği hususları, yazılı olarak da Yüksek Şûraya iletmesi talebi ile sona erdi. Biraz ileride görüleceği üzere istenen bu yazı, 27 Temmuz 1965 tarihinde hazırlanacak ve Yüksek Şûraya gönderilecektir.

Büyük Daimî Heyetin 25 Temmuz 1965 Günlü Toplantısı

Büyük Üstad Egeran, 17 Temmuz 1965 günü Büyükkada grubu ile yaptığı görüşmeyi ve 11 Ağustos 1965 günü için Yüksek Şûra Disiplin Kuruluna çağırılmış olduğunu bildirerek, artık taraflar arasındaki Antlaşmanın (Konkordatonun) ele alınması gerektiğini duyurmuştur. Söz alan biraderlerden bir kısmı, hiçbir yetkisi olmayan Büyükkada grubunun Egeran tarafından kabul edilerek, birtakım şartlar üzerinde görüşmeler yapılmış olmasını hoş karşılamadıklarını beyan ederken, çoğunluk ise mevcut Anlaşmanın (Konkordatonun) Büyük Loca tarafından feshedilmesi gerektiğini savunmuştur. Sonuç olarak; Antlaşmanın Yüksek Şûra tarafından ihlâl edilmiş olduğuna ve Cevat Memduh Altar biraderin görüşmeler sırasındaki teklifi kapsamında bir yazının Yüksek Şûraya gönderilmesine oy birliği ile karar verilmiştir. Cevat Memduh Altar biraderin teklif olarak söyledikleri şunlardır:

“Yüksek Şûra ile bugün müzakere masasına oturmakta fayda yoktur. Tarih zikretmek suretiyle seçimlerin düzeltilmesini isteyen, Büyük Üstadlarımızı mahkemeye veren, atölyelerinde seçimlerimizin neticeleri ve bunların kabul edilmemesi gerektiği yolunda konuşmaların yapılmasına cevaz veren Yüksek Şûraya, gayet enerjik bir şekilde bu hareketlerinin Konkordatoyu ihlâl mahiyetinde olduğunu ve bu hareketlere son verilmediği takdirde bizim de konkordatoyu feshedeceğimizi bildirmemiz lazımdır. Böyle bir levhanın, derhal yazılmasını teklif ediyorum.”

Yukarıda bahsedilen toplantı kararı olarak sert bir üslup ile kaleme alınan 27 Temmuz 1965 tarihli Yüksek Şûraya gönderilen Büyük Loca mektubunun içeriği; Yüksek Şûrâ yetkililerince, Büyük Loca ve

yöneticileri aleyhinde konuşmalar yapılması, Büyük Üstadın Yüksek Şûraca Haysiyet Divanına verilmiş olması, Önceki Büyük Üstad da Yüksek Şûra tarafından ceza verilmiş olması, felsefî derecelerdeki biraderlerin toplantılarında Büyük Loca üzerinde bir egemenlik sahibi olunduğunun empoze edilmeye çalışılması bağlamında duyulan rahatsızlığı anlatmakta idi. Sonuç olarak da bu davranışlardan vazgeçilmediği takdirde Anlaşmanın Büyük Loca tarafından feshedileceği kesin bir ifade ile belirtilmişti.⁵²⁴

Büyükada Grubundan Mektup

Hazım Atıf Kuyucak'ın Büyükada Grubundan, Yüksek Şûraya hitaben yazılmasını istediği, grubu oluşturan beş biraderin imzalarını taşıyan, sulh içinde bir ortam arayıcısı niteliğindeki mektup aşağıdadır:

İstanbul 27.7.1965

Türkiye Yüksek Şûrasına

Pek Muktedir ve Pek Münevver Hâkim Büyük Âmir ve Aziz Büyük Üstadlar,
Türkiye Büyük Locası, Büyük Üstad seçimlerinden beri Türkiye Büyük Locası ile Yüksek Şûrası arasında bazı görüş ayrılıklarının meydana çıktığı ve Yüksek Şûranın Büyük Locanın işlerine müdâhâle etmek istediği, icabında mevcut konkordatoyu fesh ederek yeni Localar kurmak temayülünde olduğu Türkiye Büyük Locasının kendisine bağlı remzi (simgesel) localarda kullanılmakta olan ritüelleri değiştirmek ve muntazam Büyük Locaların ritüellerine uygun bir hâle getirmek

⁵²⁴ Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, Belge No. 53.

fikrinin benimsenmediği yolunda birtakım rivayetler biraderler arasında dolaşmaktadır.

Sadece bu rivayetlerin tekrarlanması ve yaygın bir hâle gelmek istidadını göstermesi dahi biraderler arasında üzüntü ve tereddüt yaratmakta ve mevcut kardeşlik sevgi ve samimiyetine gölge düşürmektedir.

Bu sebepledir ki aşağıdaki imzaları bulunan biz kardeşleriniz, Yüksek Şûraya müracaatla görüşünü açıklamasını ve böyle bir müdahale arzu ve niyetinin dahi olmadığını ve olamayacağını bir tamim ile felsefî kârgâhlara duyurmasının ve bu meyanda işbu tamimin bir nüshasının bilgi edinilmek üzere Büyük Locaya gönderilmesinin faydalı olacağına kanaat getirmiş bulunmaktayız.

Böyle bir tamimin yapılmasına karar verilmesi hâlinde kârgâhların tatilde bulunduğu göz önünde tutularak bu tamimin birer nüshasının diğer biraderlere gösterilmek üzere tarafımıza tebliğini ayrıca arz ve rica ederiz.

Böyle bir talepte bulunmak cesaretini gösterdiğimizden dolayı engin toleransınıza sığınır, bu vesile ile kardeş sevgi ve saygılarımızı teyid ederiz Muhterem Hâkim Büyük Âmir ve Aziz Büyük Üstadlar.

Reşad Atabek

Sahir Erman

Ali Ratıp Dincel

İsmail Hüsrev Tökin

Rıfat İnel

Büyük Dâimî Heyetin 25 Temmuz 1965 günlü toplantısındaki olumsuz reaksiyonun herhangi bir şekilde duyurulmasından olsa gerek, anılan grup girişimlerini bu noktadan itibaren sonlandırmıştır.

Yüksek Şûranın Büyük Üstad Egeran'ı Cezalandırması

Bu konuyla ilgili olayların sıralanışı Haziran ile Eylül 1965 aylarının bazı günlerini kapsamaktadır.

Yüksek Şûranın, Yüksek Haysiyet Divanına şikâyet edilmiş olan Egeran biraderin savunmasının istenmesine gerek görmüş ve 11 Ağustos 1965 günü çağırılan Egeran'ın gitmemesi hâlinde “gıyabında karar verileceği” de kendisine gönderilen yazıda belirtilmiştir. Bu isteğe karşı Egeran, anılan mahkemenin kendisini yargılama yetkisinin bulunmadığını belirten, kısa bir not hâlindeki yazısına ek olarak, 7 Haziran 1965 tarihli ve bütün localara gönderdiği “duyuru nitelikli” yazısını göndermekle yanıt vermiştir.

Bunun üzerine, Yüksek Mahkeme Heyeti 25 Ağustos 1965 günü yaptığı gizli toplantıda Egeran'ın mahkeme için “yetkisizlik” görüşünü red ederek kendisi hakkında Yüksek Şûra Genel Tüzüğü Md. 204, C fıkrası gereğince “Masonluktan tard ve ihracına, temyizi kabil olmak üzere” oy birliği ile karar vermiştir.

Necdet Egeran'ın verilen cezayı yetki dışı bularak kabul etmediğini açıklayan, fakat yine de “yanlışın düzeltilmesi” amacıyla yaptığı 19 Eylül 1965 tarihli temyiz isteği, Şûranın 20 Eylül 1965 günü yapılan toplantısında kabul edilmemiş ve verilmiş olan karar tasdik edilmiştir.⁵²⁵ Egeran'ın, 19 Eylül tarihli temyiz isteği yazısının hemen ertesi günü, 20 Eylül'de, Yüksek Şûranın cezayı tasdik kararını vermiş olması dikkat çekicidir. Şûranın aldığı bu hızlı karar nedenini, Egeran'ın, aşağıda iki paragraflık alıntısını yaptığımız, temyiz istek yazısındaki üslûbunda aramak yanlış olmayacaktır:

“... Her şeyden evvel kemâl-i ehemmiyetle arz etmek isterim ki, bu maruzatım ve bazı vesikaları takdim ederek isnâd edilen suçun mevcut olmadığını ispat edişim, gerek Haysiyet Divanının ve gerekse muhterem heyetinizin bu konuyu muhakeme edip karara bağlamak yetkisini haiz olduğunu kabul ettiğimden değildir. Daha muhakeme başlamadan evvel, bidâyetten localarda biraderleri kıskırtmak suretiyle, mahkûm edilmeye çalışılmış bir insan olarak, yalancılık ve Masonluğa siyaset sokmak

⁵²⁵ Age., s. 251-252.

isnadının hilâf-ı hakikat olduğunu izah ederek haysiyetimi muhafaza ve müdafaa etmek istegimindedir.

“İzahatımdan görülüyor ki; Yüksek Şûranın ücretli müstahdemi, müzâkerâtın diğer kısımlarını saklayarak beni ihbar ve şikayet ediyor veya buna sevk ediliyor, aynı divanın tabii reisi hakaretamiz sözlerle suçu işlediğimi muhakeme ve müdafaasız iddia ve bunu tamîm edip mahkemeye tesir ediyor; mahkeme yarım, eksik tahkikatla hadiseyi tam tespit etme”-den, tespit etmeye de yanaşmadan benim yalancılığımı hükmediyor ve Masonluğun bazı biraderlerce tehlikeye atıldığına dair uyarıcı tamimimiz şiddet sebebi telâkki ederek ceza veriyor. Eminim ki sizin de vicdanlarınız buna adalet demeyecektir.⁵²⁶

3 Ekim 1965 Büyük Loca Umumî Heyeti Olağanüstü Toplantısı

Hatırlanacağı üzere, 17 Temmuz 1965 günü Büyükkada Grubu ile yapılan görüşmelerde Büyük Üstad Egeran ileride bir Umumî Heyet (Genel Kurul) Toplantısı yaparak, kendisi hakkında ileri sürülenler konusunda görüşme açılması veya açılmamasını oylatacağına karar vermişti. Bu karara göre, görüşme açılması istenirse Egeran hemen istifa edecek, aksi olursa da göreve devam için güven oyu talep edecekti.

3 Ekim 1965 günü yapılan Umumî Heyet Olağanüstü Toplantısı, birçok biraderin, Egeran’ın Büyük Üstadlığını kabullenemeyişlerinin zorlaması ile birlikte, Büyükkada Grubu ile yapılan toplantıdaki o kararın uygulanması olarak da görülebilir. Toplantı davetiyesinde yer alan tek ‘gündem’ maddesi aynen şöyledir:

“Gündem: Türk Masonluğunun yüksek menfaatleri hakkında Büyük Üstadın izahatı, bu konuda müzakere yapılması ve gereken kararların alınması”

⁵²⁶ Celil Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 2, s. 226. (Metnin aslındaki bazı sözcüklerin yazım düzeltilmesi tarafımızdan yapılmıştır.)

Beş saatlik bir süreyi kapsayacak olan toplantının açılışında Büyük Üstad konuşmasının başlangıç kısmı aşağıdadır:

“Muhterem Kardeşlerim,

Davetimde belirttiğim gibi camiamız maalesef büyük bir huzursuzluk içindedir. Huzur iade edilmez ise bu durum teşkilâtımızı anarşiye götürecektir mahiyettedir.

Hemen ilâve edeyim ki, huzursuzluk sun’i olarak ve fakat derin bir maksatla yaratılmış ve genişletilmiştir. Bunun ‘zâhiri’ ve ‘hakiki’ nedenleri tamamen farklıdır. Görünüşte bir yazı bu durumu yaratmıştır. Hakikatte ise Masonluğumuzun bir ileri hamle hareketi asıl sebebi teşkil etmektedir.

Vesika diye ağızlarda dolaşan şey, tanınmış muhterem bir zatın Türk Yükseltme Cemiyetinde kaydı bulunup, bulunmadığına dair bir soru yazısı üzerine verilmiş normal bir cevaptan başka bir şey değildir.”

Bu alıntıdaki anlatım, mevcut huzursuzluğun “zâhirî” (görünen) nedeni olarak “belge olayını”; aynı huzursuzluğun “hakiki” nedeni olarak da ileri hamle hareketi sözcükleri ile ifade edilen “konsekrasyon”u tanımlanmaktadır. Aslında gerçek olan da budur. Konsekrasyon, Yüksek Şûra otoritesindeki Büyük Locayı sindirilmiş yapısından çıkarıp dik durmasını sağlayan bir omurga oluşturmaktadır. Bazı biraaderlerin tahammülsüz davranışlarındaki -açıklamadıkları veya açıklayamadıkları- asıl neden bu örtünün altındadır.

Egeran, hayli uzun olan açış konuşmasında, belge olayının kendi görüşleri bazındaki detaylı anlatımının ardından 2 Mayıs seçimlerinde yaşanan olaylara da değinmiş ve dünya Masonluğunca “muntazamlığı tanınan” bir Büyük Loca olmanın, atılmış ilk adımı olan konsekrasyondan da bahsettikten sonra aşağıdaki sözleri ile Büyük Loca ile Yüksek Şûra ilişkisindeki düğüm noktasına işaret etmiştir:

“Kardeşlerim,

Açık konuşalım. Ne Türkiye Yüksek Şûrası ve ne de Büyük Locamız, birçok gayretlere ve tanışmalara rağmen henüz tam ve mükemmel bir

şekilde muntazam Masonluk olarak kabul edilmemektedir. Büyük Locamız ancak İskoçya Büyük Locasının, broşürde yeniden takip ettiğiniz, tanzim merasimi ile Mayıs başından itibaren intizama girmiş bulunuyor. Bunu yıkmak, sadece Büyük Locamız için değil, Büyük Locamıza dayanan Yüksek Şûranın da bir daha geri gelmemek üzere gayri muntazamlığını tescil etmek olacaktır.

Fakat ne yazık ki, Yüksek Şûradaki bazı kardeşlerimiz bunu bile bile yıkmayı arzu ediyorlar. Neden? Çünkü:

1 - Kendileri olumsuz inançlarından, Masonik ilkelere uymayan fikirlerinden ayrılmak istemiyorlar.

2 - Müstakil ve muntazam bir Büyük Locanın mevcudiyeti ile kendileri için Türk Masonluğu üzerinde öteden beri tesis ettikleri usulsüz hâkimiyetin elden gideceğini görüyorlar.

3 - Müstakil ve muntazam bir Büyük Locanın Türk Masonluğuna getireceği ilerilik ve dinamizm dolayısıyla hâlen değişmez şef durumundaki mevkilerini muhafaza edemeyeceklerini anlıyorlar.

Bütün bu arzular, görüşler ve anlayışlardır ki, bebeği daha doğarken boğmanın yolunu tutmuşlardır. Bunun için her türlü hazırlıklarını tamamlamışlardır. Fakat bebeği doğuran sizlersiniz. Onun boğulmasına sizler rıza göstermeden hiçbir şey yapamayacaklardır.”⁵²⁷

Necdet Egeran, konuşmasının devamında, başında bulunduğu Büyük Locanın isteğinin, Yüksek Şûrâ ile birlik ve beraberlik içinde yaşayarak Türk Masonluğunu, huzurlu bir geleceğe taşımak olduğunu; kendisinin, Masonluğun kutsallığına ters düşen birtakım söz ve davranışlara göğüs gererek tam bir sabırlılık örneği gösterdiğini ve bunu, Türk Masonluğunun bütünlüğüne zarar verilmemesi için yaptığını da söylemiştir.

⁵²⁷ Alıntılarda geçen “broşür” sözcüğü, Büyük Loca tarafından bastırılmış ve bazı belgelerde “Beyaz Kitap” olarak isimlendirilen *Büyük Dâimî Heyetten Bütün Kardeşlere Açıklama* adlı kitapçığı tanımlamaktadır. (C. Rigo Basımevi, İst., 22 Ağustos 1965)

Açış konuşmasının dikkat çekici olan son bölümü aynen aşağıya alınmıştır:

“... İşte Kardeşlerim, Masonluğumuzu görmek ve göstermek için Türkiye Büyük Locasının bu tarihi celsesinin müzâkerelerini açıyorum.

Sizlerden istediğim zâhirî sebep üzerinde herhangi bir müzâkere değildir. Bu, geçen Umumi Heyette halledilmiştir. Büyük Daimî Heyetin de bu konunun mahlûl bulunduğunu tasvip eden kararı vardır. Bu karar broşürde de yer almıştır.

Müzâkere edeceğimiz husus hakiki sebeplerdir. Müzâkerelerin dağılmasını önlemek ve neticelere ulaşmayı kolaylaştırmak için konuyu iki kısma ayırdım. Kıymetli irşadlarınızı şu yolda belirtmenizi rica ediyorum:

1 - Muntazam masonluğa ulaşmak için şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalarını tasvip ediyor musunuz? Ve aynı yolda mesaiye devamı uygun buluyor musunuz?

2 - Yüksek Şûranın Büyük Locamız üzerinde hâkimiyet tesisine imkan vermeyerek Büyük Locanın Türk Masonluğu üzerindeki hükümrânlığını ve istiklâlini elde etmek için Masonik mücadele edilmesini tasvip ediyor musunuz?

Bu iki maddeyi ayrı ayrı müzâkereden sonra varılacak netice ve varılacak kararlar bize yol gösterecek ve hareketlerimize kat'î bir yön verecektir. Ancak bundan sonradır ki, çalışmalarımızı Türk Masonluğu hayrına hızlandırabileceğiz.”

Yukarıdaki alıntıda, görüşmelere dahil edilmesi istenmeyen “zâhirî sebep” sözleri ile kastedilen, daha önce de değindiğimiz gibi “belge olayı”dır. Egeran, bir önceki Umumi Heyet Toplantısında bu konunun “mahlûl” yani halledilmiş olduğunu da söyleyerek; delegelerden, Yüksek Şûranın konsekrasyon bağlamındaki tutumuna karşı neler yapılacağı kararına odaklanmış müzâkereler yapılmasını istemiştir. Ne var ki, söz alan biraderlerin konuşmaları ile konu, yine Egeran hakkında ileri sürülenlere ve dolayısıyla onun şahsına eksenlenmiştir. Çoğunlukla, “belge olayı” ve Büyük Üstad seçimi sırasındaki olayların

didiklendiği bu konuşmalarda Büyük Üstadın istifasının yararlı olacağı da savunulmuştur.

Toplantı sonuna yaklaşılırken Egeran birader, söz almak isteyen yoksa açış konuşmasında belirttiği iki hususu oylamak istediğini söylediğinde delegelerden bu toplantıda bir oylama yapılmaması isteği gelmiş ve Büyük Üstadın aşağıdaki sözleri ile toplantıya son verilmiştir:

“Sizleri beş saat devamlı olarak ve büyük dikkatle dinledim. Söz isteyenlerin hepsi deşarjını yapmış bulunuyor. Lehte ve aleyhte konuşuldu. Hepimiz, birbirimizin fikirlerine hürmet etmeye mecburuz. Ancak, hakkımdaki bazı ölçüsüz sözler beni hem üzdü hem de pek çok uyardı. Masonluğumuzun umumi durumu hakkında düşüncelerimde yanıldığımı anlamaktan dolayı çok memnunum. Kendi hareket tarzım için en doğru kararı bizzat vereceğimden emin olabilirsiniz. Bu kararımı verirken burada yapılmış olan bazı konuşmaların tesiri altında kalmayacağım. Zamanı gelince, kendi içimdeki saf Masonluğun sesini dinlemek, kararımın kesinliğine kâfi gelecektir. Umarım ki, şimdiye kadar yaptığımız çalışmalar ve Türk Masonluğuna vermek istediğimiz istikamet, hiç değilse, ekseriyetin tasvibine mazhar olmuştur ve bu yolda devam edilecektir.

Şunu da hatırlatayım ki, ne bugün ve ne de yarın Yüksek Şûranın Büyük Locaya hâkim olmasını asla kabul etmemek lazımdır.”

Uzun süren bu toplantıdan kesin bir sonuç alındığını söylemek olanaksızdır.⁵²⁸

Bu kesimin başında, Büyükkada grubu ile yapılan toplantıda alınan “kararlardan birinin” uygulanması olarak da görülebileceğini belirtmiştik. O da bu toplantının 10 Ekim 1965’te ülke sathında yapılacak olan “genel seçimler” öncesinde yapılmasının doğru olacağı karardır. Aynı toplantıda alınan kararlardan bir diğeri de; Egeran’ın, yapılacak Umumî Heyet Toplantısında kendisi hakkında ileri sürülenler konu-

⁵²⁸ Detay için bkz. C. Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 2, s. 221- 249.

sunda görüşme açılması veya açılmamasını oylatması ve oylama sonuçlarına göre uygulanacak davranış alternatiflerini kapsamakta idi.⁵²⁹ Oysa, böyle bir oylama 3 Ekim'deki Umumî Heyet Toplantısı gündeminde yer almamıştır. Hatta, söz alan delegelerin konuşmalarıyla uygun zemin oluşturulmasına rağmen, böyle bir yaklaşımdan uzak kalmak tercih edilmiştir.

Kasım – Aralık 1965, İstifa ve Seçim

7 Kasım günü yapılan Büyük Daimî Heyet Toplantısındaki önemli konulardan biri, Ekrem Tok ve Necdet Egeran biraderlere verilen cezaları bildiren 30 Ekim 1965 tarih ve 531.00/294 sayılı Yüksek Şûrâ yazısı olmuştur. Bu toplantıda, Yüksek Şûrâya karşı daha kararlı bir tutum sergilemek yönünden; “Daimî Heyetin istifası, göreve devam ve Yüksek Şûrâ ile ilişkilerin kesilmesi” gibi çeşitli bakış açıları kapsamında fikirler ileri sürülmüş ve söz konusu Yüksek Şûrâ yazısına verilecek cevabın 14 Kasım günü yapılacak toplantıda hazırlanmasına karar verilmiştir.⁵³⁰ Daimî Heyetin 14 Kasım 1965'teki toplantısı ise “göreve devam ve istifa” konuları üzerinde yoğunlaşmış görüşmeler şeklinde geçerek Fikret Çeltikçi biraderin çekimser kaldığı ve diğer üyelerin oy birliği ile alınan “toplular istifa” kararı ile bitirildi. 7 ve 14 Kasım 1965 günleri yapılan toplantılarda Büyük Üstad Kaymakamı Nuri Pere'nin konuşmalarında ağırlığın “toplular veya bireysel istifa” oluşu ile kendisinin bu konudaki kararlılığı da dikkat çekici olmuştur.

Büyük Üstadın, toplantının son kısmındaki konuşmasının aşağıdaki bölümünde, Nuri Pere ve benzer görüşteki biraderler için olan duygularının açıklanışı da yer almaktadır:

⁵²⁹ Bkz. Bu bölümdeki “Büyükada Grubu Girişimi” başlıklı kısım.

⁵³⁰ Age., s. 260-264.

“ ... Kendime çok yakın telâkki ettiğim ve birçok istifa kararlarımı geri almama saik olan kardeşlerimin beni bugün yalnız bırakmak yoluna gittiklerini esefle görüyorum. ‘Heyetten çekilmek isteyenler, istifa ederler, giderler, ben kalırım,’ diye bir iddiada bulunacak değilim. Ne mevki âşkıyım ne mevki budalası. Harici hayatta da Masonluk aleminde de çok hizmetler yapmış, çok büyük mevkiler işgal etmiş bir insanım. Fakat, benim uğradığım hakarete hanginiz maruz kalır ve sükûnetinizi muhafaza edebildiniz? Konvanı toplayalım, hep beraber istifamızı bildirerek yeni seçim isteyelim. Şûranın himayesine girmek isteyen girer, dereceleri alır, girmek istemeyen de çekilir. ...”⁵³¹

Dikkat edilirse; 7 Kasım günü, bu toplantıda hazırlanması kararlaştırılan Yüksek Şûrâya cevap yazısı, gündeme alınamamıştır. Bu husus, ancak 30 Ocak 1966 günü yapılacak Dâimî Heyet Toplantısında yeniden gündeme getirilecek ve Yüksek Şûrâya 7 Şubat 1966 tarih ve 2273 sayılı bir yazı ile yanıt verilecektir.

Büyük Üstad’ın Masonluktan İstifası

Büyük Üstad Necdet Egeran “toplular istifa” kararının verildiği günün tarihi ve 2079 Sayı: ile bir mesaj yayınlayarak tüm biraderlere Masonluktan ayrıldığını duyurdu. Bu duyurunun ilk paragrafı şöyledir:⁵³²

“Muhterem Kardeşlerim,

Oylarınızla ve meşru olarak Büyük Üstadlık vazifesini bana tevdi ettiğiniz 2 Mayıs 1965 tarihinden beri vuku bulan ve şahsımı hedef tutan nahoş olayları hepimiz bilmektesiniz. Vakıa, bu haksız ve değil Masonluğa, insanlığa sığmayan agresif hareketlerin ıstırapı bana şahsen, olgunluk yolunda birçok mesafeler kazandırmıştır. Ancak antimasonik olayların sürüp gitmesi kesin bir karara varmağımı gerektirmektedir.”

Egeran’ın istifa duyurusuna “şahsının hedef tutulduğu nahoş olaylardan” söz ederek başlamasındaki haklılığını doğrulayan ve top-

⁵³¹ Age., syf. 270. (Satır altları tarafımızdan çizilmiştir.)

⁵³² Bu belgenin tam metni için bkz. Age., s. 271-273.

lantı tutanağına geçmiş bir kanıt olarak 5 Aralık 1965'te Büyük Hatip seçilen olan Abdullah Ecemen'in 26 Aralık 1965 günü yapılan Dâimî Heyet Toplantısındaki şu sözleri gösterilebilir:

“... “Necdet Egeran’a karşı, locanda şu veya bu kararı al!” diye her gün beni ziyaret eden Şûrâ mensuplarından hiçbiri, vazifeye seçildikten sonra beni tebrik bile etmemiştir. ...”⁵³³

Egeran anılan yazılı duyurusunda, bazı biraderlerce “dürüstlük erdeminin ve adalet ilkesinin” ortadan kaldırıldığını, “Mason topluluğunda hakikate ermek bir yana vicdanı bile teessüs etmemiş kimseler bulunmasının” üzüntü kaynağı olduğunu açıkladığı gibi Masonlarca benimsenerek uygulanması gerek ve şart olan şu hususları da ifade etmiştir:

“... Düşüncelerimizin ve dikkatlerimizin derinliklerini, localardaki merasimlerin değil, Masonluğun hak ve hukukunun, irfân ve ahlâkiyatının teşkil etmesi şarttır. Bizler nur arayanlarız ve bu dünyadaki hayatımızı, asîl hareketlerimizin tatbikat sahası ve ölümsüzlüğün bir parçası kabul etmemiz ve ona göre davranmamız lazımdır.

... Sadece düşünmek kâfi değildir. Bu düşünceleri tatbik sahasına koymak gerekir. ... Masonlukta fikren ve ruhen aydınlanmaya gayret olunur. Masonik müsamâha, her kardeşin kendi fikrini ifadeye hakkı olduğunu kabul eder. ...”

Aynı duyuruda Yüksek Şûranın, Büyük Loca egemenliğini yaralamış olduğunu ve kendisinin Yüksek Şûra otoritesini kabullenmiş bir Büyük Locanın başında olmak şöyle dursun, içinde kalmanın dahi kişisel ilkelerine aykırı düştüğünü beyan eden Egeran'ın, istifa mesajının son kısmı aynen aşağıdaki gibidir:

“Büyük Mason Oswald Wirth'in Masonluk hakkındaki eserinde (1963 baskısı III. cildin 235. sayfasında) Yüksek Dereceler için düşüncelerini dikkatinize arz etmeği de bir borç bilirim:

⁵³³ Age., s. 291.

‘Üstadlığa erişmeği arzulayanlar ve fakat Orta Hücrede kendi kendilerine Üstadlık mertebesine yükselmeyi bilmeyenlere, yüksek dereceler tavsiye edilmektedir. Bu gibilere yardım etmek için İskoç Riti, tekrarlama dersleri vermeye amadedir. Bu tekrarlamaların kıymeti vardır, fakat mutlaka lüzumlu değildir.

Yüksek olduğu iddia edilen bu derecelerin bazıları ise temaları itibarı ile hakikatte Masonlukla ilgisi olmayan acınacak derecede aşağıdır.

Mason hiçbir zaman intikam almaz. Fenalığa karşı şifa dağıtan hâkim gibidir. Mason, yıkılanı yeniden inşa eder; kin ile nefret dolu cehaletle ancak bol bol nur-i ziya saçmakla mücadele eder ve kör taassuba ancak tam aydınlık müsamahası ile mukabele eder. Ve haris dalâlet, müşterek huzuru tehdit ettiği anda Mason, sağlam iradeleri birleştirerek kargaşalıktan, daha mükemmel bir nizam çıkarmasını bilir. Mason, toplulukların kıymet ifade etmeleri için muhtaç oldukları idealleri sağlar.

Hülâsa, Masonlukta esas olan üç derece ölü metinler hâlinde kalmadığı müddetçe yüksek derecelere hiçbir zaman ihtiyaç duyulmaz. Localar hakiki üstadlar yetiştirecek kapasitede olduğu takdirde yüksek derecelerin mevcudiyetlerinin sebebi hikmeti kalker.’

İşte Kardeşlerim, bu 9 maddelik müşahedelerim muvaceshesinde, Türk Masonluğunun karışıklık içinde ve Yüksek Derecelerin fuzûlî hakimiyeti altında bulunduğu neticesine varmamak mümkün değil.

Bu düşünce ile ve haysiyet ve şerefimi daha fazla zedelenmekten korumak maksadı ile Masonluktan istifa ediyorum.

Hakiki Mason kardeşlerime, Kâinatın Ulu Mimarının yardımcı olmasını diler, sevgi ve saygılarımı sunarım.”

Büyük Üstad Necdet Egeran’ın “Masonluktan istifası” üyesi bulunduğu Bilgi Locası tarafından kabul edilmeyerek dönemin Localar Genel Tüzüğü 153. maddesi bağlamında ve kendisine yapılan ısrar ve ricalarla geri aldırılarak son durum Loca Üstad-ı Muhteremî Şekûr Ökten imzalı 29 Kasım 1965 tarihli bir yazı ile Dâimî Heyete bildirilmiştir.

5 Aralık 1965 – Seçim

14 Kasım günü alınan karar gereği olarak, Büyük Dâimî Heyet saat 10.00'da 107 kişilik bir katılımla toplandı. Alınmış olan toplu istifa kararının resmen bildirilmesi ve bunun kabul edilmesi için oylama yapılacağına duyurulması üzerine yapılan gizli oylama sonunda 68 kabul oyuna karşı 39 red ile toplu istifa uygun bulundu.

Seçim celsesine geçildiğinde katılım 111'e yükselmişti. Büyük Üstadlık için aday üç biraderden Hayrullah Örs 59, Reşat Atabek 43, Nuri Pere ise 8 oy aldılar. Necdet Egeran, Büyük Üstad seçilen Hayrullah Örs'e görevi devrettikten sonra Büyük Üstad Kaymakamlığı için yapılan oylamanın ikinci turunda kesin sonuç alınarak Şekûr Ökten göreve seçildi.

İlk sekiz görevlinin aldıkları oylarla, diğerlerinin ise Büyük Üstadın atamasına bağlı olarak teşekkül ettiği yeni Büyük Dâimî Heyet listesi aşağıdadır:

Büyük Üstad Hayrullah Örs ; Büyük Üstad Kaymakamı Dr. Şekûr Ökten; Büyük 1. Nazır Celâl Olcay; Büyük 2. Nazır Orhan Alsaç; Büyük Hatip Abdullah Ecemen; Büyük Kâtip Nafiz Ekemen; Büyük Hazine Emimi Cemal Gücü, Büyük Hasenat Emimi İbrahim Telimen; Büyük 1. Muhakkik Sahir Akev; Büyük 2. Muhakkik Velit İsfendiyar; Büyük 1. Teşrifatçı Fahri Nişli; Büyük 2. Teşrifatçı Dr. Sait Pembeci-oğlu; Büyük 3. Teşrifatçı Nafi Ziya Başak; Büyük Sancaktar Dursun Bayraktar-oğlu; Büyük Dahili Muhafız Dr. Aydın Uluyazman; Büyük Harici Muhafız Behçet Nerat.

Yapılan bu seçim ile görev alan Daimî Heyetten beklenen; Yüksek Şûra ve Büyük Loca arasındaki bu gergin atmosferin, durgun ve dingin bir havaya dönüştürülmesi idi. Ancak bunu yaparken "konsek-rasyon" (tanzim töreni) ile kazanılmış Büyük Loca egemenliğinden ödün verilmemesinin gerekliliği de kesin olarak savunulmaktaydı.

Diğer tarafta ise 1965 yılının çok gerilerinden gelen “yanlış uygulamalar zırhını” kuşanmış Yüksek Şûranın, Büyük Loca üzerindeki otoritesinin sürdürülmesinden yana olanların, bitmeyen hırsları devam etmekteydi. Yeni bir seçim yapılmış, yönetim farklı ellere teslim edilmişti ama pek çok biraderi usandırmış olan tartışmaların sonu alınamamıştı. Net olarak görünen, Türk Masonluğunu bölecek olan bir kılıcın kınından çıkarılmış olduğu idi. Bu konuda, Büyük Loca yanlısı biraderlerin ortak düşüncesi; Türk Masonluğunun bölünmesi hâlinde bir taraftaki parçasının, uluslararası Masonik kurallara göre “düzenli, ulusal bir Büyük Loca” ile onun bağlısı “düzenli localar” olarak kalacağı ve bu düzeyde sağlam bir gelişmenin yaratılabileceği idi.

İstifasına rağmen hakkındaki tartışmalı ortamın sürdürülmesindeki ısrarlı davranış göstermiştir ki; Yüksek Şûranın hedefi, “belge olayı” bahanesine bağladığı Büyük Üstad Necdet Egeran değildir. Asıl hedef, konsekrasyonun mimarı olan Egeran birader ve konsekrasyondur.

İki taraf arasında yüz kızartıcı hâle gelmiş bu karmaşanın evrelerini düşünürken; kişilere indirgenmiş olsa da akla gelen bir başka husus daha mevcuttur. Bu, mensubu oldukları Mobil petrol şirketinin üst düzey yöneticileri olarak Prof. Hazım Atıf Kuyucak ile Dr. Necdet Egeran arasında, çalışma ortamında uzun süredir devam eden bir çekişme ve sürtüşmenin varlığıdır.⁵³⁴ İş hayatlarındaki bu olumsuzlukların Masonik ortama hiç yansımayacağını, daha doğrusu birer Mason olarak her ikisinden de bunun beklenmeyeceğini düşünmek gerekmez miydi? Kanımızca, ütopyik kurgulamaları bir yana bırakarak her şeyden önce “insan” olduğumuz faktörü üzerinde yoğunlaşmak daha doğrudur. İki kişi arasındaki sonu gelmeyen uyumsuzlukların, ilişki güzergâhındaki her istasyona uğrayacağı da bir gerçektir. Dolayısıyla

⁵³⁴ Yalçın İlter, “Türk Masonluğunda 1965 Olaylarına 30 Yıl Sonra Farklı Bir Bakış”, *Mason Dergisi*, Sayı: 98, s. 24.

onların aralarındaki bu özel durumu, Masonik platformdaki çatışmalarının asıl nedeni olarak ileri sürmek ne kadar yanlışsa nedenler arasına gizlenmiş bir etken olduğunu yadsımak da o denli yanlıdır.

Yurt Dışından İki Mektup

Büyük Kâtip Nafiz Ekemen'in İskoçya Büyük Locası Büyük Sekreteri Alex F. Buchan'a yazdığı bir mektuba yanıt olarak gelen 22 Aralık 1965 günlü yazı metni aşağıdadır:

Azizim Ekemen Kardeşim,

22 Aralık 1965

Bu sabah 1 Aralık tarihli mektubunuzu aldım ve muhteviyatı beni pek ferahlandırdı. Dr. Egeran ve R. T. Sime Biraderlerden de mektuplar aldım; ikisinden de bütün olup bitenler hakkında aldığım haberlerden oldukça sarıh bir fikir edinebildiğimi söyleyebilirim. Bu Biraderler tarafından verilen malumatı takviye etmesi bakımından mektubunuzu ahzetmiş bulunmak benim için bilhassa memnuniyet bahş oldu. Birkaç hafta evvel Amerika Birleşik Devletleri Büyük Localarının tanışma meselelerini Tetkik Komitesi Azası arasında en ileri gelenlerden biri olan Massachusetts'li Dr. Roy Biraderden uzun bir mektup almıştım. Bu Biraderle öteden beri muhabere etmekteyiz ve benden, mesela sizlerle olduğu gibi, en samimi münasebatta bulunduğumuz Büyük Localardaki Franmasonluğun durumları hakkında malumat almak itiyadındadır; benden böylece edindiği bu malumatı da A.B.D.'deki Büyük Locaların pek büyük bir kısmına yaymaktadır.

Türkiye'de olup bitenleri ona tafsilen bildirdim ve o da, tıpkı benim gibi, dosdoğru ve hiç çekinmeden ikaz edilmesi gereken bazı Biraderler var ise bunların Türkiye Yüksek Şurası azaları olduğu kanaatine varmış bulunmaktadır. Maamafih bu husus tamamen bizlerin yetkisi dışındadır ve Büyük Locanızın mutlak ve hâkim durumunun muhafazası ve Büyük Locanızın hattı hareketi diğer her türlü Masonik otoritenin diktasından masun tutulması hususlarının sağlanması

nı sizlerin hüsnü muhakemesine tevdi ediyoruz. Yalnız sizlere şunu temin edebilirim ki, biz İskoçyalı Kardeşleriniz, Türkiye Büyük Locasını dünyanın bulunduğunuz köşesinde muntazam Masonluğun tatbikat sahasında büyük ve ehemmiyetli bir rol oynamasını şiddetle arzu etmekteyiz. Aşılması lazım gelen ne gibi müşküllerle karşı karşıya bulunduğunuzu pekâlâ müdrükim, fakat iş başında sizin gibi Biraderler buldukça bu sene başınızdaki geçen müessif hadiseler misillü müşkilatın tekerrürüne mahal verdirmeyeceğinizi ümit ederim. Yeni Büyük Üstadınızla tanışıp tanışmadığımı hatırlayamıyorum, fakat lütfen kendilerine vazifeleri başında mesut bir yıl geçirmeleri hususunda en samimi dileklerimi iblağ buyuracak olursanız, minnettarınız kalırım. Sizin için de önümüzdeki yıl için en candan iyilik temennilerimi takdim eder, bilvesile Kardeşçe saygılarımı sunarım.

Alex F. Buchan
Büyük Kâtip

Bu günlerde alınan bir diğer mektup da Büyük Kâtip Nafiz Ekemen'in Newyork Büyük Locası önceki Büyük Üstad-ı Charles W. Froessel'e gönderdiği 13 Aralık 1965 tarihli yazıya cevap olarak geleni olup, aşağıdadır:

Azizim Ekemen Birader,

29 Aralık 1965

On üç tarihli mektubunuzu, sene sonu kartınızı ve Büyük Locanızın yeni vazifelilerinin isimlerini bildiren listenizi ahzettim, teşekkürlerimi sunarım.

Egeran Biraderin Büyük Üstadlıktan istifasını teessürle öğrenmiş bulunuyoruz, çünkü bu Biraderin şahsına karşı büyük bir saygı beslemekteydik. Bununla beraber, mektubunuzdan, Büyük Locanızın Türkiye'deki remzi üç derece masonluğun, en yüksek hâkim ve nâzım otoritesi olduğu hakkındaki haklı iddialarınızı okumakla cidden bah-

tiyarım ve yeni Büyük Üstadınız, Pek Muhterem Örs Biradere olduğu gibi bütün vazifelilere mesut ve başarılı bir idare yılı temenni ederim. Gelişmeler hakkında sizden, vakit vakit haber almakla pek memnun olacağımı arz eder, Kardeşçe saygılarımı sunarım.

Charles W. Froessel
Büyük Üstat

Satır altları tarafımızdan çizilmiş olan bu mektuplar, Türk Masonluğunun yaşamakta olduğu sıkıntıların ülke sınırları dışına taşıtığını, oralarda da “sorunu yaratan tarafın” Yüksek Şûra olduğunun kabul edildiğini tanımlamaktadır.

Büyük Locanın Sabrı Tükeniyor

Daimî Heyet, 30 Ocak 1966 günkü toplantısında iki önemli konuyu karara bağladı. Bunlardan biri, Yüksek Şûrânın vermiş olduğu cezalarla ilgili 30 Ekim 1965 tarihli yazıya bir yanıt hazırlanıp gönderilmesi diğeri ise geçen yılın Mayıs ayı başından beri devam etmekte olan Büyük Loca işlerine karışılmasının mevcut konkordatusunun (anlaşmanın) Yüksek Şûra tarafından lağvedilmiş kanısı yarattığının ayrı bir yazı ile bildirilmesi idi. Cezalandırma konusunda Büyük Locanın bir hayli gecikilmiş olan 7 Şubat 1966 tarihli yanıtı aşağıdadır:

Türkiye Yüksek Şûrasına

Pek Muhterem ve Pek Münevver Hâkim Büyük Âmir ve Büyük Umumî Müfettiş Üstadlar,
30 Ekim 1965 tarih ve 531.00/294 sayılı levhanız Türkiye Büyük Locası Büyük Daimî Heyetince lâyük olduğu ehemmiyetle incelenmiştir.
İttihâz edildiğine bu levhanız ile muttali olunan kararlar, Türkiye Büyük Locasının selâhiyetine dahil bulunan hususların Yüksek Şûra-

nızca tetkik ve tahkik konusu yapılmış olduğunu göstermektedir. Bu tarzı hareketi Türkiye Yüksek Şûrası ile Türkiye Büyük Locası arasındaki münasebeti düzenleyen 1957 tarihli Konkordato hükümleri ile bağdaştırmaya imkân yoktur.

Bu sebeple, eski Büyük Üstadlarımız Dr. Ekrem Tok ve Dr. Enver Necdet Egeran Biraderler hakkında Türkiye Büyük Locası dahilindeki faaliyetlerinden dolayı, Yüksek Şûranızca ittihâz olunan kararlar, bir Masonik zühûl olarak mütalâa edilmiş ve Türkiye Büyük Locası açısından hükümsüz ve keenlemeyekûn (hiç yokmuş) addolunmuştur. Bu hususun Yüksek Şûranızca da teyidini ve bu suretle iki büyük Masonik otorite arasındaki hüsnü münasebatın devamı imkânını sağlamanızı rica eder, Kardeşçe saygı ve sevgilerimizi sunarız.

Büyük Kâtip

Nafiz Ekemen

Büyük Üstad

Hayrullah Örs

Tam bir karşı çıkışın yazıya dökülmesi olan bu mektubun, tarafımızdan altı çizilmiş olan satırlarındaki açık anlam, Büyük Locaya göre ilişkilerin kopuş noktasına vardığını tanımlamaktadır. Şûra, 4 Mart 1966 tarihi ile vereceği yanıtta, bu cezaların kendi üyeleri olan kişilere verildiğini ve “işlenmiş suçun yerinin” söz konusu olamayacağı kanısını ileri sürerek kopuş noktasına yaklaşımı daha ileriye taşıyacaktır.

Yüksek Şûraya, aynı tarihli, 2274 sayılı ikinci bir yazı daha gönderilmiştir. Yakın geçmişteki yazışmaların çoğunun irdelendiği bu belgede; Büyük Locaya karşı egemen bir tutum uygulamakta direnen Yüksek Şûranın bu davranışının kabul edilemezliği belirtilmekte ve bu konudaki ısrarının, konkordatonun, Yüksek Şûrâ tarafından lağvedilmiş olduğu izlemine doğurduğuna da dikkat çekilmektedir. Anılan yazının, bu sözünü ettiğimiz hususları belirleyen kısmı aşağıdadır:

“Büyük Daimî Heyetin düşünce ve kanaatlerine göre meselenin çözüm yolu, Hür ve Bağımsız Büyük Loca mefhumunun tespit ve tefsirinde bulunmaktadır. Filhakika, 21 Nisan 1957 tarihli Konkordatonun her

iki akit tarafı da Türkiye Büyük Locasının hür ve bağımsız olmasını ve Çıracak, Kalfa ve Üstad derecelerinin yegâne hâkim ve nâzımı olduğu hususunu kabul etmektedirler.

Ancak, 2 Mayıs 1965 tarihinden bu yana cereyan eden uygulamada, Türkiye Yüksek Şûrasının kabul etmek istediği bağımsız ve hâkim Büyük Loca fikri ile hakiki manasında hürriyet ve bağımsızlık arasında azim farkların bulunduğu açıkça görülmektedir.

Nitekim, 3 Ağustos 1965 tarih ve 531.00/255 sayılı levhanız ile tarafımıza tebliğ edilen Hâkim Büyük Âmir Hazım Atıf Kuyucak biraderin 31 Temmuz 1965 tarihli yazısı bu tezadın aşikâr bir ifadesidir.

Mezkûr yazıda, Yüksek Şûranın meşrû Türkiye Büyük Locasının işlerine müdahale etmeyeceği bildirilmekte ancak Yüksek Şûranın remzi loca kurmakta serbest olduğu, mevcut locaların büyük kısmının Yüksek Şûra tarafından kurulduğu ve Yüksek Şûranın, Büyük Loca seçimlerini tanıyıp tanımamakta muhtar bulunduğu ifade olunmakta ve neticede, Türkiye Büyük Locasının idari işlerinin dolayısıyla dahi olsa Türkiye Yüksek Şûrasının murakabesine (denetlemesine) tabi olduğu îmâ edilmektedir.

Bütün bunlardan istihrâc (çıkarılacak) olunacak netice şudur ki, Türkiye Yüksek Şûrasının hür ve bağımsız Büyük Loca anlayışı; bir nevi idari muhtariyet (özerklik) seçimlerini kendi kendine yapabilme ve localarla doğrudan doğruya muhabere etme gibi şekli bir bağımsızlık anlayışıdır.

Bu görüşün dar bir görüş olduğu ve Masonluğun temel ilkeleri ile muatabakat hâlinde bulunmadığı muhakkaktır. Filhakika, bazı remzî localarımızın Yüksek Şûra tarafından tesis edildiği tarihi bakımdan, doğru olmakla beraber bu kuruluşun Büyük Locamızın tanınmasına en büyük engeli teşkil ettiği ve İskoçya Büyük Locası tarafından icra kılınan "tan-zim/consecration" merasiminden sonra ancak bu nakîsenin izâle edilebildiği, keza tarihi bakımdan her türlü belge ile tevsiki kabil bir olaydır.

Türkiye Büyük Locası Büyük Daimî Heyetinin, hür ve bağımsız Büyük Loca mefhumunu bu şekilde anlamasına imkân yoktur. Hâkim Büyük Âmir 31 Temmuz 1965 tarihli sirkülerinde iki Masonik kuvveti birer devlete ve aralarındaki münasebeti de devletlerarası bir münasebete benzetmektedir. Bu kıyas bir bakıma doğrudur, ancak Devletler Hukukuna hâkim olan temel ilkenin, devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin iç iş-

lerine müdahale etmemeleri prensibi gözden uzak tutulmamalıdır. Bu kıyas bir bakıma da yerinde değildir, zira, sirkülerde de işaret edildiği gibi, Yüksek Şûra mensubu her birader, aynı zamanda Türkiye Büyük Locasının üç derecesine sahip bir kardeştir ve bu sıfatı ile, Türkiye Büyük Locasının remzî üç derecenin yegâne hâkim ve nâzımı olduğuna, defalarca yemin etmiştir ve bu yemini ile bağlıdır.”

Aynı mektubun, Büyük Locanın, Şûradan beklediklerinin açıklandığı son bölümü de şöyledir:

“Yukarıda tafsilatıyla izah olunan meseleler, Yüksek Şûra ile Büyük Loca arasında mün’akid (bağlanmış olan) konkordatonun iyi işlemediğini, mana ve mahiyetinin iyi anlaşılmadığını göstermektedir.

Bu durum karşısında karşılıklı gayret ve anlayışla bu meselelerin bir hâl tarzına bağlanması Masonluğun âtîsi ve intizamı bakımından zaruridir.

Buna göre, Türkiye Büyük Locası Büyük Dâimî Heyeti, Konkordatonun 7’nci maddesine uygun olarak ve murahhas heyetler marifetiyle aşağıdaki mevzularda müzakere açılmasını talep etmektedir:

1 - Türkiye Yüksek Şûrasının Türkiye Büyük Locası seçimlerine ve iç işlerine müdahale mahiyetinde sayılacak ve yukarıda tahlil edilen yazıların geri alınması ve bunların bir levha ile yazılmamış sayılmasının istenmesi;

2 - Türkiye Yüksek Şûrasına tâbi atölyelerde, Büyük Loca işlerinin müzakere mevzuu edilemeyeceği hususunun açıkça kabulü, bunun alakalı atölyelere tebliği ve keyfiyetin Konkordatoyu tavzih eden bir anlaşma olarak tesbiti;

3 - Konkordato ile Türkiye Büyük Locasının münhasır salâhiyeti olarak kabul edilen remzî loca kurmak yetkisinin Türkiye Yüksek Şûrasında mevcut bulunmadığının, bu yola baş vurulmayacağına teyidi ve keyfiyetin ek anlaşmaya geçirilmesi, Şûra dahilî nizamlarında buna ait tadilâtın icrası;

4 - Türkiye Yüksek Şûrasının ve ona bağlı Haysiyet Divanlarının sadece kendi dereceleri hakkında cezalar tertip edebileceklerinin açıklanması, bu hususun anlaşmaya derci, evvelce verilen kararların bu bakımdan tasahihi ve Şûrâ mevzuatında bu hususta gerekli tadilâtın icrası.

Konkordatonun 7. maddesine göre, bu yazımız tarihinden itibaren en az üç ve en geç altı ay sonra toplantı tarihinin tesbiti, toplantıların münâvebe ile bir defa Yüksek Şurada, bir defa Büyük Locada yapılmasını ve taraflarca seçilecek murahhas heyetlerinin karşılıklı olarak bildirilmesi lüzumunu arz eder, bu vesile ile Kardeşçe saygılarımızı sunarız.”⁵³⁵

Büyük Kâtip ve Büyük Üstad tarafından imzalanmış olan bu mektubun üslûbu ve kullanılan sözcüklerdeki ifade kesinliği göstermektedir ki; Büyük Loca, taraflar arası ilişkiler bağlamında son çizgiye gelmiştir. Buna rağmen, seçilecek yetkili kişilerin yapacağı görüşmelerden olumlu sonuç beklentisini ve işlemeyen konkordatoya yeni bir şekil verilmesi umudunu taşımakta olduğunu da göstermiştir.

Yüksek Şûranın Konkordatoyu Tek Taraflı Feshi

Yüksek Şûra, Şubat ayı içinde yaptığı toplantısında Büyük Locanın son mektubuna verilecek yazılı cevap konusunda bir ön görüşme yapmış ve bir prensip kararı benimsenmiştir. 31 Mart 1966 günündeki İdare Encümeni (Yönetim Kurulu) toplantısında da yazılacak mektup metnini hazırlamak üzere iki biraderden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Büyük Umumî Kâtip Muhiddin Osman Omay ise Şûra Sekreteri oluşuna rağmen, Büyük Loca karşıtı tutumundaki sertlik bilindiği için, sadece komisyonun isteyeceği belgeleri vermekle görevlendirilmiştir.

Komisyonun verilen talimat, hazırlanacak taslakta “konkordatonun feshinden” söz edilmeyeceği gibi değişiklik yapılmasına olumlu bakıldığı ve taraflar arası görüşmeler isteğine yer verilmesi idi.

Yüksek Şûra İdare Encümeni üyesi olan Prof. Mukbil Gökdoğan’a, bizzat katıldığı bu toplantılardan sonraki 5 Nisan günü bir ara-

⁵³⁵ Bu mektubun tamamı için bkz. Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, s. 301-308.

ya geldiklerinde Hâkim Büyük Âmir Hazım Atıf Kuyucak tarafından “taslağın gönderilmeden önce kendisine okunacağı” söylenmiştir.

Ne var ki, 9 Nisan 1966 günlü bir yazı ile yukarıda belirtilen ve-
rilmiş sözlerden sanki kimsenin haberi yokmuş gibi bir davranışın kâ-
ğıda dökülmüş şekli Büyük Locanın önüne serilmiştir. Bu yazı metni
aşağıdadır:

Türkiye
Hür ve Kabul Edilmiş Masonları
Büyük Locası Büyük Dâimî Heyetine

İstanbul, 9 Nisan 1966

Muhterem Büyük Üstad ve Aziz Kardeşler,
7 Şubat 1966 tarih ve 2274 sayılı yazınız üzüntü ile okundu. Bu mek-
tubunuzla, 1964 yılının ikinci yarısından beri Türk Masonluğuna
gölge düşüren sebeplerin aslını ihmal ederek Yüksek Şûrayı Büyük
Locanın işlerine karışmak, üyeleri hakkında yetkisiz kararlar almış
olmakla itham etmekte ve tashihini talep eylemektесiniz. Binneti-
ce, aramızdaki Konkordatonun da yeniden düzenlenmesini teklif
etmekteсiniz.

Yüksek Şûranın, kendi teşkilatına dahil üyeleri hakkında aldığı karar-
ların geri alınması bahis konusu olamaz. Yüksek Şûra kararına mesnet
teşkil eden fiilin bir Masonik suç olduğu 28 Aralık 1964 gün ve 1473
sayılı Türkiye Büyük Locası sirküleriyle de kabul ve ilan olunmuştur.
Konkordato konusundaki teklifinize gelince; Yüksek Şûra yakın za-
manlardaki hadiselerden sonra bu ahitnameyi işlemez bir hâle getir-
diğinizi büyük bir üzüntü ile müşahede ve tesbit eylemiş ve feshine
karar vermiştir.

Saygılarımızla tebliğ olunur.

Büyük Umumi Kâtip Şansölye
Muhiddin Osman Omay

Hâkim Büyük Âmir
Hazım Atıf Kuyucak

Görüldüğü gibi Şûra, Büyük Locanın gerilme direncinin son noktasına vardığını fark ettiği için “Biz onlardan önce işi bitirelim. En azından otoriter davranış tarafımızdan kullanılmış olur” düşüncesi içinde bu yazıyı göndermeyi yeğlemiştir. Seçtiği bu yol ile de Yönetim Kurulunda alınan kararları ve kendi bünyesi içindeki en üst düzey biraderler arasında verilmiş sözleri dahi hiçe saymıştır. İşin tuhaf yanı, mektubun altına imzası bulunan Hazım Atif Kuyucak’ın, gönderilecek yazının taslak hâlinin Mukbil Gökdoğan’a gösterileceğine söz veren kişi oluşudur.

Mukbil Gökdoğan birader bu olayın hemen ardından, Hazım Atif Kuyucak’a Şûranın davranışından dolayı kelimenin tam anlamı ile teessüflerini bildiren, 13 Nisan 1966 tarihli ve aşağıda alıntıları verilen bir mektup göndermiştir.

“ ... 5 Nisan 66 tarihli Rotary Toplantısında, yan yana oturduğumuz bir sırada ve ben bu hususta hiçbir şey sormadığım hâlde, hazırlanmakta olan cevabın kat’i metnini “bana da okuyup öyle göndereceğiniz” lütufkâr teveccühünü de göstermişsiniz.

Dün akşam, 12 Nisan 66, İstiklâl Toplantısının umumi menfaatlerinde, yine muhterem Kaymakamınızın ihtarını ile biraderler konuşmaya teşvik edildi. Ekseriyetle İttihât ve İttifâk üzerinde duruldu ve buna Yüksek Şûranın yumuşak hareketlerle önyak olması temennisinde bulunuldu. Bir birader de “bölünmeden başka çare yoktur” dedi. Konuşmalar sonunda Büyük Umumî Kâtip birader “Büyük Loca münfesihtir” beyanında bulundu; müteaddit biraderler hayretlerini gizleyemediler fısıltılar oldu ve bu sözün zapta geçirilmesi istendi.⁵³⁶

... Bir Âmirin, riyâset ettiği mes’ul bir organın yetkisini ve azasının şahsiyetlerini hiçe sayarcasına, hele böyle nazik ve üstünde aylardır hassasiyetle durulan can alıcı bir meselede uluorta hareketi hüzmün vericidir, ümit kırıcıdır. Sizin çapınızdaki bir Âmir’e hiç yaraşmamıştır.

⁵³⁶ Burada sözü edilen Kaymakam, Ali Galip Taş; Umumî Kâtip de Muhiddin Osman Omay biraderlerdir. Her ikisi de baştan beri Büyük Loca karşıtı davranışın merkezinde yer almıştır.

Benim naçizane görüşüme göre, şimdi size yakışacak şey, başta zat-ı-âli-leri olmak üzere, muhterem Kaymakam ve Büyük Umumî Kâtiple beraber bu vazifelerinizden, hemen istifa etmenizdir.

Şimdiye kadar her vesile ile en sıkıntılı hâllerde bizi bırakıp işin içinden sıyrılmak, istifa etmek istediğiniz zaman ben size karşı koydum ve size yazılı olarak bu düşüncemi taa Avrupa'dan da bildirdim; çünkü, böyle kritik bir durumda işi devir alacak olana büyük mes'uliyetler yüklenir ve altından kalkamaz diye düşünüyordum.

Fakat, bu son olayla da apaçık ortaya çıktığına göre, herkeste şu kanaat tebellür etmiştir ki; bu işlerle meşgul olabilmek için on beş günde on beş dakikadan daha fazla vakit verebilecek ve bu yükleri daha iyi, ilgi ve bilgi ile taşıyabilecek biraderler mevcuttur. ...”⁵³⁷

Fesih Sonrası

Büyük Üstad, Şûranın konkordatoyu tek taraflı olarak fesih kararını tüm localara resmen bildirdiği 19 Nisan 1966 tarih ve 2441 sayılı yazısında; olayı, Yüksek Şûranın otorite üstünlüğü kompleksinden kurtulamayına bağlamış ve toplantılarında “Büyük Locanın da feshedilmiş olduğunun” söylenmesine kadar varan bu davranış bozukluklarını Masonik kural ve ilkelerden haberdar olmayış olarak nitelemiştir.

22-23 Nisan günleri toplanan Büyük Loca Umumî Heyetinde, idarî olanların dışında Şûra ile ilişkiler ve 1957 tarihli “anlaşma”nın tek taraflı feshi ağırlıklı konuşmalar yapılmıştır. Bu konuşmalar arasında Büyük Kâtip Nafiz Ekemen'in, Türk Masonluğunun kuruluşu ve 1935'teki kapanışı ile 13 yıl sonrasındaki 'uyanışı' olaylarındaki yanlış uygulamaları işaret eden aşağıdaki sözleri, böyle geniş çaplı bir toplantıda söylenmiş olması nedeniyle çok önemlidir:

⁵³⁷ Yüksek Şura aktif üyelerinin ve üyelik sırasında (agreje) olanların hepsine, birer kopyası gönderilmiş olan bu mektubun tam metni için Bkz. Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, s. 355-357.

“... Lâkin, acı da olsa hakikatleri görmek, değerlendirmek ve çarelerini aramak mecburiyetindeyiz. Aksi hâlde Büyük Daimî Heyet vazifesini yapmamış olur. Seleflerimizi kötölemek yoluna gitmedik; niçin yanlış yaptıklarını, niçin Türk Masonluğunu gerektiği gibi kurmadıklarını onlardan sormadık. Hesap aramadık. ‘Günün icaplarına göre hareket etmişlerdir.’ dedik, ‘Bilmiyorlarmış, mazur görelim.’ dedik. Fakat, bugün hakikatler gün ışığına çıkmıştır. Kuruluşumuz da yanlıştır, uyanmamız da yanlıştır. Bu yanlış kabul edelim, elbirliğiyle Türk Masonluğunu lâ-yık olduğu mevkie, muntazam Dünya obediyanları içindeki hürmete değer yerine çıkaralım. ..... Bugünkü nesil, bilerek eski neslin hatalı yolunda yürümekte ısrar ederse gelecek neslin lânetine uğrar. Onun için ‘tanzim’(konsekrasyon) kelimesine manasını verelim ve bu gibi hatalı yollara bir daha düşmekten kaçınalım.”

Konkordatonun Şûra tarafından feshi konusunda en çarpıcı ve gerçek yüklü olan sözler de Fikret Çeltikçi birader tarafından söylenmiştir:

“... Yüksek Şûrasız Büyük Loca olur, fakat muntazam bir Büyük Locasız Yüksek Şûra olamaz. Görmeğe alıştığımız bazı kardeşlerimizin aramızdan ayrılmasından, olsa olsa şahsen üzüntü duyabiliriz; fakat, Konkordatonun feshedilmesinden ötürü Büyük Locamızın intizamına hiçbir hâlel gelmez. ...”

Aynı toplantıda Necdet Egeran biraderin yakın geçmişteki olaylar nedeniyle Haysiyet Divanına verilip, verilmemesi için oylama yapılmış ve 81 delegenin 49’u lehte, 32’si aleyhte oy verdiğinden işlem uygulanmamıştır.

O günlerde kulaktan kulağa dolaşan bir haber de Yüksek Şûraya kullanım amaçlı verilmiş olan Tepebaşı, Meşrutiyet Caddesindeki 111 numaralı binada, bazı locaların kurulmakta olduğu idi. En azından, daha önceden yaşanmış tecrübelerin ışığında, böyle bir girişim ile kurulacak Locaların Masonik yönden ‘muntazam/düzenli’ sayılmayacaklarının düşünülmesi gerekirdi. Ekemen biraderin sözlerini kapsayan yukarıdaki alıntıda belirtilen yanlışların merkezlendiği asıl

nokta da budur. Anlaşılan o ki; Şûra bu konuda, kural tanımamakta ısrarlılığını sürdürmektedir.

İki gün süren Umumî Heyet (Konvan) Toplantısında alınan diğer kararlar şunlardır:

- 1957 Konkordatosunun Türkiye Yüksek Şûrasınca feshedildiği resmî kayıtlara geçirilecektir.

- Özellikle tören ve protokol ritüelleri ile her türlü tüzük, kararname ve benzeri belgelerdeki, Yüksek Şûra üyeleri için konmuş olan kurallar kaldırılacaktır.

- Yüksek Şûra, gayrı muntazam “simgesel localar kurmak” girişiminde bulunmadıkça, isteyen biraderler, bu kuruma bağlı olan felsefi dereceler atölyelerine devam etmekte serbest olacaklardır.

Bu sonuncu kararla, felsefi derece çalışmalarına katılmak isteyen biraderlerden İstanbul'da olanlar için Tepebaşı'ndaki Şûra binasına gitmelerine; Ankara ve İzmir'deki felsefi derece çalışmalarının da Büyük Loca binalarında yapılmasına izin verilmiş olunmaktaydı. Ancak bu özgürlük Şûranın bahsedilen simgesel localar kurma girişimi ile sınırlandırılmıştı. Burada açık bir şekilde görünen, her şeyin düzeleceği konusunda Büyük Loca umudunun sürmekte olduğudur. Bir yandan Tepebaşı 111'de gayrı muntazam locaların kurulması söylentileri dolaşüyor, diğer taraftan o locaları kuracak Şûraya karşı böyle hoşgörülü bir tutum sergileniyor.⁵³⁸

Büyük Locanın Sulh Çabalayışları Devam Ediyor

İstanbul'daki 21 Locadan 19'unun Üstad-ı Muhteremleri 10 Mayıs 1966'da toplanarak Büyük Loca ve Yüksek Şûraya gönderilmek üzere

⁵³⁸ Büyük Locanın bu tutumunu değiştirme kararı, ileride görüleceği üzere, ancak 6 Haziran 1967 tarihli ve 3176 sayılı duyurusu ile localara bildirilecektir. Bkz. Nafiz Ekemen, Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları, Belge No. 128.

bir protokol hazırladılar. Bu belgede, Türk Masonluğunun bölünmesi olasılığının, Localarda yarattığı üzüntü belirtilerek, taraflar arası anlaşmazlığı daha fazla büyütecek davranışlardan kaçınılması ve ılımlı kişiler arasından seçilecek temsilcilerle “birlik ve bütünlüğü sağlamak” maksadıyla şartsız olarak görüşmelere başlanması talep edilmekteydi.

Protokolün ilgililere iletilmesinin ardından Büyük Üstad Hayrullah Örs, Nafi Ziya Başak ile Hâkim Büyük Âmir Hazım Atıf Kuyucak, Ertuğrul Kemal Eyüboğlu 19 Mayıs 1966 günü Nur-i Ziya Sokak'taki lokalde buluştular. Yapılan görüşmelerle ilgili, aşağıdaki bilgiler Ertuğrul Kemal Eyüboğlu biraderin tuttuğu notlardan sağlanabilmektedir.⁵³⁹ Görüşmelerin sonunda katılanlar huzurunda da okunan bu belgeye göre; karşılıklı nezaket ve içtenlik yüklü konuşmalarla başlayan toplantıda ilk olarak anlaşmazlık nedenlerine genel bir bakış yapılmıştır. Bir ara, henüz Büyük Locaya ulaşmamış olan ve Şûranın, Büyük Loca ile her türlü ilişkinin kesilmesi kararından söz edilmiş ise de üzerinde durulmamıştır.

Hayrullah Örs birader, tarafların bağlıları olan loca ve atölyelerde mevcut durum hakkındaki dedikodu nitelikli konuşulmalara son verilmesi ve Yüksek Şûranın kendi yapısı içinde localar kurulmasını önlemesi hâlinde, sorunların ortadan kalkacağı kanaatini belirtmiştir. Kuyucak birader ise, önerilenler üzerine konuşmak yerine; taraflar arasındaki yazışma belgelerinin ne olacağını sormuştur. Burada çok önemli olan Şûrâ koruması altında simgesel localar kurulmakta olduğu veya olmadığı hakkında Kuyucak'ın hiçbir şey söylememiş olmasıdır.⁵⁴⁰

⁵³⁹ Suha Umur, “1965 Olayları”, *M. Sinan Dergisi*, Sayı: 84, s. 40-42.

⁵⁴⁰ O günlerde Şûrâ binasında, kurallara göre “düzensiz nitelikli” bazı simgesel locaların çalışmalarına başladığı bilinmektedir. 20 Mayıs günü Mukbil Gökdoğan'ın bina müdürü Cemil Kıpçak'a “Kimden izin aldın Kardeşim, nasıl böyle bir şeye müsaade edersiniz?” sorusunun yanıtız kalışı olayın doğruluk kanıtıdır. Bkz.

Büyük Üstad Hayrullah Örs, Büyük Loca görüşü olarak her iki tarafın yazışma belgelerinin yakılması hâlinde “Şûranın konkordato-yu feshi” de dahil, pek çok anlaşmazlık nedeninin ortadan kaldırılmış kabul edilebileceğini söylediğinde, Hazım Atıf Kuyucak’ın “o takdirde, iki birader hakkında Şûraca verilmiş ceza kararlarının ne olacağı” sorusu ile karşılaşmıştır. Görüşmelerin bir yerine gelindiğinde Kuyucak bu kez de “anlaşmaya varıldığı takdirde Egeran’ın tekrar Büyük Üstad seçilmesi” endişesinden söz etmek gerektiğini duymuştur. Bütün bunların ortaya koyduğu gerçek, Yüksek Şûrada ve özellikle Kuyucak biraderdeki Egeran karşıtlığının artık betonlaşmış olduğudur.

Ne var ki toplantı, her iki başkanın da konuşulanları, yönettikleri kurumlara kabul ettirmek arzularının ifadesi ile bitmiştir. En azından, yaratılan görüntü öyle olmuştur.

Bir sonraki gün, (20 Mayıs 1966) telefon etmek suretiyle Yüksek Şûra İdare Encümeni toplantıya çağırılmış ve önceki gün yapılmış olan toplantı hakkında bilgi verilerek Kuyucak ve Eyüboğlu biraderlerin olumlu izlenimlerinden de bahsedilmiştir. Bu toplantıda bulunan on üyeden Ali Galip Taş ve Muhittin Osman Omay dışındakiler bu ılımlı çalışmaların devam ettirilmesini arzu ettiklerini açıklayarak bir umut kapısını aralamışlardır. Toplantıdaki konuşmacılar arasında “Necdet Egeran’ın yeniden görev almamasının” sağlama bağlanmasını isteyenlerin bulunuşu da hayli ilginç bir husustur. Zira, Egeran hakkında bu söylenenlerin gölgesinde, onu bağışlamadıkları hâlde, mevcut anlaşmazlığın artık düze çıkması olasılığının arzu edilmesi yatmaktadır. Bir yıldır yaşanan dalgalanmanın durması, durdurulması Türk Masonluğu mensuplarının çoğunluğunun tek isteği hâline gelmiştir.

Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, s. 354. O güne kadar kurulmuş olan 3 İstanbul ve 1 İzmir Locası mevcuttur. Mayıs sonuna kadar 2 İstanbul, 1 İzmir Locası daha kurulacaktır.

Dikkat edilirse bir yıldır giderek büyüyen karmaşanın durulmasını istemeyen bazı Şûra yanlısı isimler hep sahne önünde ve kavganın jeneratörleri durumundadırlar. Örneğin yukarıda da adı geçen Ali Galip Taş, 21 Mayıs'taki İdeal Locası toplantısında üyesi olduğu bu Locanın Büyük Locadan ayrılması için sarf ettiği çabanın sonuç vermemesi üzerine istifa ettiğini söyleyerek toplantıyı usulsüzce terk etmiştir. Benzer örnekleriyle birleştirildiğinde ortaya çıkan resim, olayın kişiler platformuna da yayıldığını göstermektedir.

Büyük Üstad Hayrullah Örs'ün, Kuyucak biradere yazdığı aşğıdaki mektupta 19 Mayıs günü yapılan görüşmelerin olumlu etkisi görölmektedir:

İstanbul, 24 Mayıs 1966

Pek Münevver ve Pek Muktedir
Hâzım Atıf Kuyucak Üstad
Türkiye Yüksek Şûrâsı Hâkim Büyük Âmiri

Pek Münevver ve Pek Muktedir Ertuğrul Kemal Eyüboğlu Kardeşimle birlikte 19 Mayıs 1966 tarihinde Türkiye Büyük Locasına vaki nazik ve ümit verici ziyaretinize karşı şükranlarımı bir kere daha ifade etmek isterim.

Türkiye Yüksek Şûrâsı ile Türkiye Büyük Locası arasındaki anlaşmazlığı gidermeğe matuf bu yapıcı ziyaretinizi iade etmek ve başlamış olan görüşmelerimizi hayırlı bir sonuca bağlamak arzusundayım.

Sizce uygun olan gün ve saatin bildirilmesini rica ve en derin kardeş sevgi ve saygılarımı teyid ederim.

Türkiye Büyük Locası Büyük Üstadı

Hayrullah Örs

Bir sureti E. K. Eyüboğlu Biradere gönderilmiştir.

Çabaların Sonucu: Yıkım

Huzursuzluğun ve gerginliğin ortadan kalkması için ılımlı bir görüşme ortamının oluşturulmasıyla Türk Masonluğunun bölünme tehlikesini aşmakta olduğunu düşünmek, her iki tarafın iyimserlerine umut ışıkları yakmıştı kuşkusuz. Oysa, bir sonraki günün tarihi ile Şûradan, Büyük Locaya gelecek inanılmaz içerikli, aşağıdaki mektup umut ışıklarına açılmış tüm kapıları kapatacaktı.

İstanbul, 25 Mayıs 1966

Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası
Nuriziya Sokak No. 25
Beyoğlu

Pek Muhterem Büyük Üstad ve Aziz Kardeşler,
1 Mayıs 1965 tarihinden beri Büyük Locanın durumu ve davranışları, Mason nizamlarına, temel prensip ve geleneklerine tamamı ile aykırı bulunduğundan, Türkiye Yüksek Şûrası, Türkiye Büyük Locası ile her türlü münasebetleri kesmeye ittifakla karar vermiştir.

Keyfiyeti bildirir ve bilvesile saygılarımızı sunarız.

Büyük Umumî Kâtip Şansölye

Muhiddin Osman Omay

Hâkim Büyük Âmir

Hazım Atıf KUYUCAK

Bundan sonrası için yapılacak bir şey kalmamıştı artık. Türk Masonluğu bölünecekti. Bu aritmetiği önceden yapmış Şûranın şemsiyesi altında kurulmakta olan ‘simgesel localar’, bu bölünmeye gidişin alârmını önceden vermişti zaten.

Ancak, bu mektupta belirtilen karar, bir “ittifak” yani “oy birliği” ile alınmış değildi. Şûra üyeleri olan Mukbil Gökdoğan, Ertuğrul Kemal Eyüboğlu ve Selâmi Işındağ’ın reaksiyonları da bu gerçeği kanıtlamaktadır.

Mukbil Gökdoğan, Yüksek Şûraya gönderdiği 27 Mayıs tarihli mektubunda; tarafların bir araya gelmeleri suretiyle sağlanan ılımlı görüşme ortamının 20 Mayıs günkü İdare Encümeni Toplantısında yarattığı memnuniyeti ve tutulan yolun iyi bir sonuca ulaşacağı kanaatinin hasıl olduğunu belirtmiş ve ondan birkaç gün sonrasını şöyle anlatmıştır:

“ ... 24 Mayıs 66 Salı günü Büyük Loca, Büyük Üstadı Hayrullah Örs birader, öğleden evvel bana telefon edip Kuyucak biraderin 19 Mayıs ziyaretini iade etmek istediğini bildirmiş ve tavassutumu rica etmiştir. O gün Rotary toplantısında saat 12.45'te bunu kendilerine bildirdim. Aynı masada yemek yedik; saat 14.00'te ayrılırken “Bana bir emriniz olacak mı?” diye sordum ve bana “İdeal Locası Üstad-ı Muhteremi Enver Bakırcı biraderle görüşeceğim, ondan sonra ben kendilerini ararım.” dediler ve misafirlerimle beraber oradan ayrıldık. Bu mesajı, o gün Hayrullah Örs biradere bildirdim.

Olaylar böylece sulh yoluna sokulmuşken; 25 Mayıs 66 tarihli, Kuyucak ve M. O. Omay biraderlerin imzalarını taşıyan bir levha, Türkiye Büyük Locası ile her türlü münasebetin kesilmiş olduğuna Yüksek Şûraca ittifakla karar verildiğini bildiriyor.

... .. Garip, pek iptidai, Masonik geleneklere ve nizamlara hiç uymayan, aykırı, şahsî, asabi, inatçı heveslere kendini kaptırmış birkaç Kardeş bu işleri bırakmakta devam edersek yüzüncü yaşını geçmiş olan Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti Türkiye Yüksek Şûrasının kısa zaman sonra bu ellerle gömülmesine şahit olacağız. ...”⁵⁴¹

Aşağıdaki alıntı da Yüksek Şûra üyesi Ertuğrul Kemal Eyüboğlu biraderin 10 Haziran 1966 tarihinde Şûrada söyledikleridir:

“...Üstadlarım, 12 Mayıs'ta bize sulh teklifi geldi, 13 Mayıs'ta İdare Encümenini topladınız. Büyük Locanın Büyük Üstadı ile görüşmeyi bir muhalife karşı dokuz oyla kabul ettiniz. Bu müzakerede bulunmaya beni de memur etmiştiniz. 19 Mayıs günü Büyük Locada birleştik; oradan

⁵⁴¹ Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, s. 353-354 ve Suha Umur, “1965 Olayları”, *M. Sinan Dergisi*, Sayı: 84, s. 43-44.

ümitli görüşmelerle döndük. Hâkim Büyük Âmirin de o gün Büyük Locadan ümitle ayrıldığına eminim. Çünkü ertesi günü derhal Encümeni toplayarak istişareye tehâlük ile (istekle) lüzum gördü.

20 Mayıs'ta Encümen toplandı. O gün Encümende okuduğum 19 Mayıs görüşmeleri özetini hatırlarsınız. En kısa zamanda Yüksek Şûrâyı davet kararı, iki muhalife karşı sekiz oyla alındı. Hâkim Büyük Âmirimiz, bu karara muhalif kalan Kaymakam ve Büyük Umumî Kâtip birader ile görüşüp davet mektuplarını hazırlayacağını söyleyerek celseyi kapadı.⁵⁴²

Netice ne oldu? ... 25 Mayıs tarihli bir yazı ile Yüksek Şûranın Büyük Loca ile münasebetleri kestiğine dair bir yazı Büyük Locaya gönderildi.⁵⁴³

Yüksek Şûra üyesi ve bir yıldır süren olaylar sırasında tam bir Şûra yanlısı olduğunu kanıtlamış olan Selâmi Işındağ biraderin 10 Haziran 1966 günü aynı toplantıdaki şu sözleri olayın gerçek yönüne tam bir netlik kazandırmaktadır:

“ ... 24 Mayıs'ta Hâkim Büyük Âmirin Yüksek Şûra-Büyük Loca müzakerelerini kestiği kararını duyduk. Bu karar Yüksek Şûrada, muhtemelen alınacaktı. Fakat, Encümende bile alınmasının ihtiyatlı olmayacağı düşünülen bu karar, Encümene hele Yüksek Şûraya arz edilmeden yani bir müzakere ile alınmadan nasıl ve niçin tebliğ edildi? Bu karar bildirilecek idiye niçin Encümen 20 Mayıs'ta toplantıya çağırıldı? Niçin Encümene Büyük Loca ile yapılan müzakereleri anlatmak lüzumu hissedildi? Niçin Encümende barışa muhalif iki oya karşı mülayim tutumu olanlar hesaba katılarak Yüksek Şûranın acele toplanması kararlaştırıldı? Mademki, Yüksek Şûra-Büyük Loca'nın 19 Mayıs görüşmelerinde uygun bir hava görülmedi, Encümenden niçin Yüksek Şûradan karar ve yetki alınacağı söylendi? Niçin şahsî kararlar alınıp tebliğ edildi?

Sonuç olarak kanılarımı arz ediyorum: Ben de Büyük Loca ile barışmanın, bu şartlarda, pek mümkün olmayacağına inanıyorum. Fakat, safhalarını arz ettiğim uş ve olacak olan müzakereler yapılmadan bu kararın

⁵⁴² Burada bahsedilen Kaymakamın Ali Galip Taş, Büyük Umumî Kâtibin de Muhiiddin Osman Omay olduğu hatırlanmalıdır.

⁵⁴³ Suha Umur, “1965 Olayları”, *M. Sinan Dergisi*, Sayı: 84, s. 44.

iki veya en çok üç kişinin bilgisi içinde verilip tebliğ edilmesini, İdare Encümeni ve Yüksek Şûra üyelerinin hiçe sayılmasını, Ritimizin gelenekleri ve otuz üçler meclisinin vakur ve demokratik nizamlarıyla gayr-ı kabil-i te'lif ve nihayet diktatörce yapılmış bir hareket olarak görüyoruz. Tenkidim bu yüzdendir.”⁵⁴⁴

Yüksek Şûra, 25 Mayıs 1966 Tarihli Mektubu İle Suç İşlemiştir

Yukarıdaki alıntılar göstermektedir ki; Şûranın 25 Mayıs tarihli yazısındaki: “Türkiye Yüksek Şûrası, Türkiye Büyük Locası ile her türlü münasebetleri kesmeye ittifakla karar vermiştir.” cümlesi, kararın bir ittifaka (oy birliğine) dayanması yönünden doğru değildir. Düşünülürse bu da Egeran biraderin “belge olayı” ile aynı düzeye oturmuş bir hâldir. Üzerinde durulması gereken, bu yalan beyanı belgeleştiren o yazının Büyük Umumî Kâtip Muhiddin Osman Omay ve Hâkim Büyük Âmir Hazım Atıf Kuyucak’ın imzalamış olmasıdır.

Bu sözlerin sahipleri Şûra üyelerinin de açık bir şekilde belirledikleri ve sorumlularından hesap sordukları bu olayın ekseninin, uzun zamandır “bilinçleri ihtiraslarına yenilmiş” olan Ali Galip Taş ile Muhiddin Osman Omay oldukları kuşkusuzdur. Önceki görüşmelerdeki ılımlı tutumu, soruları cevaplayışlarındaki çözüme yatkınlığı ile yarattığı izlenimlerle Kuyucak biraderin, diğerleri gibi başını almış giden bir ihtirasa kulluk ettiğini söylemek doğru olamayacaktır kanısındayız. Fakat, kendisinin imzaladığı, gerçek dışı ifadelendirilmiş bir belge, çok ciddi bir mektup da ortadadır. Acaba imzalamak için bir tür zorunluluk mu duymuştur? Bu bağlamda akla gelen; Şûra görevlileri olarak kendisinden sonra gelen bu iki biraderin, Yüksek Şûra

⁵⁴⁴ Suha Umur, agm..., s. 45 (Dr. Selami Işındağ’ın bu sözlerini katı bir Yüksek Şûra yanlısı oluşu bağlamında değerlendirmek, kendisinin karakter yapısının ne denli ilkeli olduğuna da kanıttır.)

kıdemi yönünden en öndeki iki kişi oluşlarının iteleyeceği bir “hiyerarşik itaat” dürtüsünün olabileceğidir. Hatta, Hâkim Büyük Âmir seçilmek için almış olması muhtemel destek veya teşvikin zorladığı “kadirşinaslık” da böyle büyük bir yanlışa sürüklenme nedeni olabilir. Nereden bakılırsa bakılsın, Kuyucak’ın imzasının bir tür gizli güdüm etkisinde atılmışlığı düşüncesinden uzak kalmak kolay değildir. İşin aslı, bir göreve seçildikten sonra gerçek bir “görev adamı” kalabilmenin zorluğunda yatmaktadır.

İmzalanan bu mektupla Hâkim Büyük Âmir Kuyucak; 14 Kasım 1964’teki Büyük Üstad Kaymakamı Egeran’ın, Masonik suçunun benzerini işlemiş bulunmaktadır. Anılan mektubun, taşıdığı bu niteliğinden dolayı Büyük Loca tarafından; bir tür “belge olayı” misillemesi şeklinde ele alınmadığı kesindir. Bunun yapılmayışını, dikkatlerden kaçmış olmasına veya Büyük Locanın sulh yolu arayışı gayretinin devamına bağlamak mümkündür.

Yüksek Şûra Beratlı Localar ve Türkiye Büyük Mason Mahfilî (Locası)

7 -31 Mayıs tarihleri arasında, beratları Yüksek Şûra tarafından tanzim edilmiş olan 7 loca kurulmuştur.⁵⁴⁵ 2’si İzmir, 5’i İstanbul’daki bu locaların kuruluş tarihlerine göre sıralanışı ve isimleri şöyledir:

- 7 Mayıs 1966 Helikon Locası (İstanbul)
- 13 Mayıs 1966 Feza Locası (İzmir)
- 18 Mayıs 1966 Ar Locası (İstanbul)
- 18 Mayıs 1966 Özgür Locası (İstanbul)

⁵⁴⁵ Anımsanacağı üzere 1909 Maşrık-ı Âzam kuruluşu için önce Şûra’yı Âlinin kurduğu localarla işe başlanmıştı. Unutulmaması gereken, bu uygulamanın İskoç Ritinin kuralları kapsamında olduğu, Anglosakson Masonluğuna göre ise düzenlilik kuralları dışında olduğudur.

21 Mayıs 1966 Namık Kemal Locası (İzmir)

24 Mayıs 1966 Nar Locası (İstanbul)

31 Mayıs 1966 Murat Locası (İstanbul)

Bu hızlı koşunun son turu, Türkiye Büyük Mason Mahfili Derneğinin 4 Haziran 1966 tarih ve 1 sayılı zaptına (tutanağına) göre şöyle tamamlanmıştır:

4 Haziran 1966 Cumartesi günü, saat 15.00'te muntazam Mason Bira-derler tarafından kurulmuş bulunan aşağıda isimleri yazılı 7 Muhterem Mahfilin yine aşağıda adları ve soyadları yazılı yetkili murahhasları Tepebaşı, Meşrutiyet Caddesi 11 no.lu binada toplanmışlardır:

Feza Mah. (İzmir) Mustafa Sakarya, Cahid Tuner, Özcan Onat; Namık Kemal Mah. (İzmir) Hayri Çakaloz, Şevket Beşe, Fahri Nişli; Helikon Mah. (İstanbul) Orhan Hançerlioğlu, Affan Kırmılı, Vedat Yeğinsu; Ar Mah. (İstanbul) Avni Teoman, Edip Kantemir, Mecdi Devrim; Nar Mah. (İstanbul) M. Osman Omay, Cemal Kıpçak, Hikmet Feridun Arda; Özgür Mah. (İstanbul) Cemil Senâ, Muhsin Türen, Ali Ülgezen; Murat Mah. (İstanbul) Osman Edip Seydi, A. Arif Atasagun, Halit Şevki Akyüz.

Dikkat edilirse bu tutanak "Türkiye Büyük Mason Mahfili Derneği"nin ilk toplantısı olarak 1 sayısı ile numaralandırılmıştır. En kıdemli üye olan Muhiddin Osman Omay'ın geçici başkanlığında yapılan bu toplantıda ilk önce geçici bir Büyük Loca kurulmuş ve ardından tüm katılanlara toplu olarak şu yemin ettirilmiştir:

"Hakiki birer Mason olarak şimdiye kadar yapmış olduğumuz yeminleri teyid eder (doğrular) ve bilhassa bugün kuracağımız simgesel derecelere ait muhtar ve müstakil Büyük Loca'nın kuruluşunu tekemmül ettirerek süratle inkişafını ve bütün yurdumuzun her tarafına yayılmasını ve herkesçe tanınmasını sağlayacak semereli ve devamlı faaliyetlerde azamî gayret ve himmet sarf ederek Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Ritimize sadâkatle bağlı kalacağımızı alenen beyan ve hepimizce mukaddes olan Mason Kanunları, nizamları ve mer'i ve muteber olan Masonluk geleneklerimizi muhafaza edeceğimizi Yemin Kürsüsü üzerinde açık duran

Mukaddes Kitap, Gönye ve Pergel üzerine ve vicdanımız üzerine yemin ve taahhüd ederiz.”

Sıra Büyük Mason Mahfili görevlilerinin seçimine geldiğinde yapılan oylama sonunda aşağıdaki listede gösterilenler ilk “Büyük Mahfil Görevlileri” olmuşlardır:⁵⁴⁶

Büyük Üstad Orhan Hançerlioğlu; Büyük Üstad Yardımcısı Osman Edip Seydi; Büyük 1. Nazır Hayri Çakaloz; Büyük 2. Nazır Avni Teoman; Büyük Hatip Arif Atasagun; Büyük Kâtip Cemal Kıpçak; Büyük Hazine Emni Muhsin Türen; Büyük Hasenat Emni Ali Ülgezen; Büyük Muhakkik Şevket Beşe; Büyük Teşrifatçı Özcan Onat; Büyük Dahili Muhafız Edip Kantemir; Büyük Hatip Yardımcısı Mecdî Devrim; Büyük Kâtip Yard. Affan Kırımlı; Büyük Hazine Emni Yard. Fahri Nişli; Büyük Muhakkik Yard. Vedat Yeğinsu.

Aynı gün Büyük Locaya aşağıda tam metni bulunan yazı gönderilmiştir.

Aziz Kardeşim,

4 Haziran 1966

Masonluk, şahsî menfaat endişelerinin dışında bulunmak ve samimi olmak şartıyla her türlü düşünce ve inanç ayrılıklarını kapsayarak insanların birbirlerini sevmelerini gerçekleştirmeye çalışan âlemşümül bir müessesedir. Masonluğun yüzyıllardan beri süregelen dünya çapındaki salâbeti, siyaset ve inanç tartışmalarının dışında kalmakla sağlanmıştır. Türk Masonluğu da bu temel prensiplere titizlikle sadık kalmak zorundadır.

14 Kasım 1964 tarihinde, Büyük Üstat Kaymakamının işlediği Masonik bir suç neticesinde Büyük Locanın, maalesef takip ettiği aykırı tutum, bu temel prensipleri sarsmıştır. Büyük Loca, o tarihten beri almakta bulunduğu Mason kanun ve nizamlarına aykırı kararlarıyla

⁵⁴⁶ İlhami Soysal, *Dünyada ve Türkiye’de Masonluk ve Masonlar*, Der Yay. İst., 1988, s. 444-445.

Büyük Üstad Kaymakamının bizzat itiraf ve ikrârı ile sabit olan suçuna iştirak etmiş bulunmaktadır. Bu itibarla, siyasetin ve her türlü düşünce ayrılıklarıyla şahsî menfaat endişelerinin mutlak surette üstünde kalması gereken Türk Masonluğunu, tarihin derinliklerinden gelen üstün safiyetiyle muhafaza edebilmek, muntazam Masonlar için zaruri bir vazife olmuştur.

Bu gaye ile İstanbul ve İzmir vadilerinde birleşen Kardeşler her türlü kanunî formaliteleri tamamlayarak ‘Türkiye Büyük Mason Mahfilini kurmuş bulunmaktadır.

Keyfiyeti kardeşçe sevgi ve saygılarımla arz ederim.

Türkiye Büyük Mason Mahfili
Büyük Üstadı
Orhan Hançerlioğlu

Birbiri peşinden gelen umulmadık olaylar zincirinin bu son halkası için ‘beklenmiyordu’ demek hatalıdır. Şöyle ki; Yüksek Şûrâ, yeni simgesel Localar kurulması sırasında Büyük Locanın gösterdiği tepkiyi, bu işin İsviçre Büyük Locasının (Alpina) izni ile yapıldığını ifade ederek yanıtlamıştı. Bu söylenenlerin doğru olması hâlinde, Şûrâ yanlısı bir Büyük Locanın da kurulması olasılığının akla gelmemesi düşünülemezdi. Zira, muntazam bir Büyük Locadan alınacak izinle kurulmuş üç simgesel locanın, ayrı bir Büyük Loca oluşturma olanağı, mevcut Masonik kurallardan biri idi. Bu düşüncenin yönlendirmesi ile “Alpina İsviçre Büyük Locası” tarafından bu hususun gerçek olup olmadığını Büyük Locaya soran mektubun çevirisi aynen şöyledir:

“Pek Muhterem Nafiz Ekemen Birader, 3000; Berne, 8 Haziran 1966

Büyük Kâtip
Türkiye Büyük Locası
Nur-i Ziya Sokak 25 - Beyoğlu - İstanbul,

Pek Muhterem Büyük Kâtip Birader,
Alpina İsviçre Büyük Locası İdare Encümeni dün akşamki toplantısında bir suretini Dâimî Kitâbete de göndermiş olduğunuz 27 Mayıs 1966 tarihli mektubunuza muttali olmuştur.

Türkiye Büyük Locası ile tanışmış olduğumuz 1958 yılından beri münasebetlerimiz daima çok samimi olmuş ve her zaman Simgesel Masonluk seviyesinde kalmıştır.

Alpina İsviçre Büyük Locası, hiçbir zaman, Türkiye Yüksek Şûrasına simgesel loca kurma yetkisini vermemiştir, buna Anayasası gereğince hakkı yoktur ve tamamı ile dahili olan bu münazaralara karışmak istemez.

Büyük Locanıza sulh ve ahenk getirmesi için müşküllerinizi yenme imkânını bulmanızı bütün kalbimizle temenni ederiz.

Pek Muhterem Büyük Kâtip, Kardeşçe selamlarımın kabulünü dilerim.

İdare Encümeni adına
Büyük Kâtip
Gilbert Jomini

Son adımı da atan Şûranın bu noktaya gelişi, bir örneği yukarıda verilmiş olan bazı gerçek dışı uydurma ve kaydırmalarla olmuştu. Yapılmış kural dışılıkların bir başkası da Türkiye Büyük Mason Mahfili kurucu üyelerinin çoğunun, o sırada Büyük Loca başlısı localarda üyeliklerinin devam etmekte oluşudur. Kurucular, İdeal Locasından Avni Teoman, Edip Kantemir, Mecdi Devrim; Ülkü Locasından Abdullah Arif Atasagun, Osman Edip Seydi, Halit Şevki Akyüz, Vedat

Yeğinsu; İzmir Locasından Mustafa Sakarya; Kardeşlik Locasından Orhan Hançerlioğlu; Hürriyet Locasından Ali Ülgezen, Cemil Senâ, Muhsin Türen; Sevgi Locasından Affan Kırımlı; Nur Locasından Cahit Tuner, Özcan Onat; Kemal Locasından Hayri Çakaloz, Kemal Salih Aysay, Şevket Beşe; Erenler Locasından Cemal Kıpçak, Hikmet Feridun Arda, Muhittin Osman Omay biraderlerden oluşan 21 kişilik bir gruptur.

İsimleri 11 Haziran 1966 tarihli *Ekonomi* gazetesine verilen ilân ile resmen açıklandığı halde Büyük Locanın bu kişileri dışlaması tam iki ay sonraki 9 Ağustos 1966 gününe kadar bekletilmiştir. Büyük Locanın zamanı bu şekilde kullanmış olmasını, bütün bu olanlara rağmen her şeyin düzelebileceği umudunun devam edişinde aramak mümkündür.⁵⁴⁷

Büyük Mason Mahfilî'nin (Locasının) kuruluşu şekil yönünden geleneksel usule uygun görünmektedir. Ortada olan pürüz, Masonik yönden “düzenli/muntazam” olmak anlayışında yatmaktadır. Anglo-sakson Masonluğu sistemindeki obediyanların, yeni kurulmuş Büyük Mason Mahfilini “düzenli” kabul etmeleri olanaksızdır. Çünkü, bu üst kurumu oluşturan localar Yüksek Şûra beratları ile kurulmuşlardır. Yüksek Şûranın verdiği berat ile kurulan simgesel localar Fransa kökenli Masonlukta “düzenli”; Anglosakson Masonluğunda ise “düzensiz” sayılmaktadırlar. Dolayısıyla, son kurulan o Büyük Mason Mahfilinin durumu da aynı farklı görüşlerin çizgisinde bulunmakta-

⁵⁴⁷ Büyük Loca, 15 Eylül 1966 tarihli İngilizce bir sirkülerle, bütün obediyanlara, yukarıdaki kişilerle birlikte Yüksek Şûra üyelerinden Burhaneddin Develioğlu, Cafer Ergin, Jak Esseyan, Selâmi Işındağ, Hazım Atıf Kuyucak, Necmeddin Sahir Silan, Hüsameddin Fuat Sunol, Veli Necdet Süngitay ve Ali Galip Taş'ın da ilişkilerinin kesildiğini ve o tarihe kadar obediyan dışına çıkarılan birader sayısının 88 olduğunu duyuracaktır. (Bkz. Nafiz Ekaman, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, s. 389-391)

dır. Neticede her iki taraf da kendi bünyesi içinde sağlıklı olduğuna, karşı tarafınsa bundan yoksun bulunduğuna inanmakta ve savunmaktadır.

11 Haziran 1966 tarihinde *Ekonomi* gazetesinde Türkiye Büyük Mason Mahfili Derneği olarak kuruluşunun ilân edilmesi suretiyle dernek formatına girmiş olan bu kurum, çalışmalarını vaktiyle Yüksek Şûraya verilmiş olan Tepebaşı, Meşrutiyet Caddesi 111 numaralı binada sürdürmeye başlamıştır.⁵⁴⁸

Mukbil Gökdoğan biraderin üyesi olduğu Yüksek Şûraya gönderdiği, 11 Haziran 1966 tarihli mektuptan yapılan aşağıdaki alıntı duyduğu üzüntü boyutlarının büyüklüğünün göstergesidir:

“... Masonluğun aksiyonlarına göre Büyük Localar, Büyük Locaları tanır ve bir memlekette bir Büyük Loca olur. Yüksek Şûralar, Yüksek Şûraları tanır ve yine bir memlekette bir Yüksek Şûra olur. ...Şimdi kurulduğunu öğrendiğimiz “Türkiye Masonları Büyük Mahfeli” kendi kendine “yegâne” ve “muntazam” sıfatlarını vermiş bulunuyor. ... Herhangi bir teşekkül böyle isimler veremez. ...Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası mevcuttur; muntazamdır ve hâlen dünyaca tanınmaktadır. Konkordatosunun feshedilmesi, münasebetlerin kesilmesi bu hâli bozamaz. Şu hâlde Masonik usullere göre herhangi nam ile olursa olsun başka bir Büyük Loca, muntazam Büyük Loca olamaz ve böyle bir teşkilatın muntazam bir Masonik değeri olamaz. Onun için, bir kaç Kardeşimizce düşünüldüğü gibi Yüksek Şûraya bağlı Felsefi Kârgâhlara bu yeni kuruluştan, clandestin-kaçak teşekkülden, aza almaya başlar ve bu kaçak teşekküle, istedikleri gibi, mabedimiz içinde çalışma izni verirken bütün Yüksek Şûra Kârgâhları (atölyeleri) ve bu yeni teşekküle aza olacak Hâkim Büyük Umumi Müfettişler, gayri muntazam - irregulier

⁵⁴⁸ 1993 yılında Büyük Mason Mahfili sözcükleri “Özgür Masonlar Büyük Locası” olarak değiştirilmiştir. Ancak, dernek adı “Büyük Mason Mahfili Derneği” olarak kalmıştır. Baştaki “Türkiye” sözcüğünün kalkmış olması 1973 tarihli Dernekler Kanunu gereğidir. Günümüzde de farklı bir obediyan olarak çalışmalarına devam eden bu dernekten söz edilirken, “Tepebaşı” veya “111” gibi kısaltmalarla tanımlanması, yukarıda belirtilen bina adresi bağlamındadır.

Mason olurlar. Bu suretle de Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti Masonluğunu böyle bir kararın verildiği anda ve o kararı verenlerle beraber görmüş oluruz. ...”⁵⁴⁹

M. Gökdoğan birader bir ülke coğrafyasında sadece bir Büyük Loca ve bir Yüksek Şûranın bulunabileceği kuralını öne sürerek ifade ettiklerinde çok haklıdır. Bu ‘bölgesellik kuralı, 1927 yılında yapılan A.M.I. (Uluslararası Masonluk Birliği) toplantısında Türkiye’nin de aralarında bulunduğu tüm A.M.I. üyeleri için yaptırımcı bir karar olarak kabul edilmiştir.

Bu açıdan bakıldığında, 4 Haziran 1966’dan itibaren Türkiye coğrafyası üzerinde her ikisi de simgesel derecelerdeki locaların bağlı olduğu iki ayrı “Büyük Loca” dolayısıyla da iki ayrı obediyan (Büyük Loca) mevcuttur: Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası ve Büyük Mason Mahfili. Ancak, “Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasının kuralları nedeniyle, Büyük Mason Mahfili ile bağılı olan simgesel locaların “muntazam-düzenli” kabul edilmeleri olanaksızdır.

Türkiye Büyük Mason Mahfili, kuruluşundan kısa bir süre sonra 1967 yılında Grand Lodge de France-Fransa Büyük Locasından “kuruluş belgesi” alacak ve aynı obediyan çizgisinde çalışan, on beş ‘Büyük Loca’ ve ‘Büyük Doğu’ tarafından da tanınacaktır.⁵⁵⁰

(1989 senesinde de “Fransa Büyük Doğusu/Grand Orient de France” Türkiye Büyük Mason Mahfiline ikinci bir kuruluş belgesi (berât) daha verecektir.)

⁵⁴⁹ Suha Umur, “1965 Olayları”, *M. Sinan Dergisi*, Sayı: 84, s. 45-46.

⁵⁵⁰ Grand Lodge de France, 1894 yılında kurulmuş, zaman içinde Yüksek Şûradan bağımsızlığını sağlamış, önemli Masonik çalışmaları olan bir Büyük Locadır. En önemli özelliği, Zerdüştlük inancının temelleri olan ‘iyi düşünülün’, ‘iyi söylenin’ ve ‘iyi yapılın’ kurallarını, ilke öğütlemesi olarak benimsemiş olmasıdır. Ancak, tüzüğünde Tanrı inançlı olmak gereği yazılı olmadığı ve Grand Orient de France ile de ilişkiler kurduğu için bu Büyük Loca da Anglosakson Masonluğu kurallarınca düzensiz sayılmaktadır.

Anılan kurum, 1992 yılında “Özgür Masonlar Büyük Locası” olarak değişen adı ile günümüzde de faaliyetine devam etmekte ve Masonik çalışmalarını 1909 yılında başlatılmış olan Türk Masonluğunun çalışma şekline -çağdaş şartlara uyum sağlayarak- Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti’nin simgesel üç derecesi kapsamında ve “Liberal Masonluk” anlayışına uygun olarak sürdürmektedir.

Büyük Locadan İki Önemli Mektup

Yaşanan bölünmeyi haber aldıklarında, ilişkiler kurulmuş olan bazı yabancı Büyük Localardan, Türkiye Büyük Locasının tutumunu haklı bulduklarını belirten yazılar alınmıştır. Bunlar arasında Amerika Birleşik Devletleri Güney Jürisdiksiyonu Yüksek Şûrası Hâkim Büyük Âmiri Luther A. Smith imzası ile gönderilmiş 19 Temmuz 1966 tarihli mektup ve eki olan inceleme raporu, özü itibarıyla “ancak muntazam bir Büyük Locanın desteğine sahip olan Yüksek Şûraların intizam içinde sayılabileceğini” belirtmektedir. İlginç olan, bir Yüksek Şûra Hâkim Büyük Âmirinin Büyük Locaya gönderdiği bu yazı ile bizdeki Yüksek Şûranın yanlışını işaret etmesidir. Ayrıca, 1801 yılında kurulmuş olan bu Yüksek Şûranın birçok ülkenin Yüksek Şûralarının kuruluşunu yaptığı için “Ana Yüksek Şûra” olarak kabul edilmesi alınan bu mektubun önemini daha da artırmaktadır.

Büyük Üstad Hayrullah Örs, bu mektubun bir kopyasının Yüksek Şûraya da gönderildiğini bilmesine rağmen, geldikleri son noktadan hâlâ geriye dönülebileceği umudu ile bütün iyi niyetini kullanarak Kuyucak biradere, aşağıda metni sunulan 1 Ağustos 1966 tarihli mektubu göndermiştir:⁵⁵¹

⁵⁵¹ Suha Umur, “1965 Olayları” *M. Sinan Dergisi*, Sayı: 84, s. 46.

1 Ağustos 1966

Hazım Atıf Kuyucak
Türkiye Yüksek Şûrası Hâkim Büyük Âmiri
İstanbul

Aziz Kardeşim,
Cenup Jüridiksiyonu Hâkim Büyük Âmiri Luther A. Smith Biraderin size ve bana göndermiş olduğu müşterek mektubun, aslının elinize geçmemiş olması ihtimaline karşı, fotokopisini ekli olarak takdim ediyorum.

Bu mektuptan da anlaşıldığı gibi, Türkiye'deki bir avuç Mason arasında çıkan ve çok çirkin safhalar arz eden hadiseler artık memleketimizin sınırları dışına kadar intikal etmiş bulunmaktadır.

İki eski Mason olarak bunun beni olduğu kadar sizi de müteessir edeceğinden eminim. Bu teessürü mucip sebeplerin izalesi yolunda bundan sonra da şahsen gayret sarf etmekten vazgeçecek değilim. Sizin de düşünceniz bu yolda ise bu hususu lütfen bildirmenizi Türk Masonluğunun şerefi adına bir kere daha rica ederim.

Kardeşçe saygılarımla,

Hayrullah ÖRS
Büyük Üstad

Bu mektubun açık anlamı, 19 Mayıs 1966 toplantısındaki yeşil ışıkların yeniden yakılabilmesi için ortak çabanın harcanması önerisidir. Kuyucak biraderin, bu mektuba vereceği umulan yanıt ne yazık ki esirgenmiş, tamamen iyi niyetli olan bu yaklaşıma karşı sessiz kalmıştır. Aslında, Örs biraderin mektubundaki “sizin de düşünceniz bu yolda ise...” sözleri, olumsuz bir yanıt ihtimalinin akla geldiğini göstermektedir. Zira, her iki taraf da düşünce yollarının tamamen farklı yönleri seçtiğinin bilincindedir artık.

Büyük Üstad Hayrullah Örs'ün yanıtı bırakılanından sonra Kaymakam Nuri Pere biraderin Orhan Hançerlioğlu'na yazdığı, kısmî

alıntıları aşağıda bulunan mektup, Türk Masonluğunun bölünmesi olayındaki kişisel ihtirasın saptanması yönünden ayrı bir önem taşımaktadır:

Sayın Bay Orhan Hançerlioğlu
Tepebaşı, Meşrutiyet Cad. No. 111
İstanbul

14 Eylül 1966

Bir suretini bana da göndermek lütfunda bulunduğunuz 4 Haziran 1966 tarihli sirkülerinizi teessürle aldım.

Bir müddetten beri Türk Masonluğuna karşı, bölücü ve yıkıcı mak-satlarla devam ettirilen çabaların 'Türkiye Büyük Mason Mahfili' adı altında ve bir dernek olarak cephe teşkil ettiğini tevsik ve ilân eden bu sirkülerin altında sizin isminizi görmek beni çok üzdü.

Her zaman takdir ettiğim ve kendisi için saygı ve sevgi beslediğim Orhan Hançerlioğlu gibi kıymetli bir şahsın nasıl olup da böyle bir oyuna gelerek, zoraki kurulmuş bir derneğin başına geçtiğini anlayamadım. Adı geçen mahfilin reisliğini kabul etmekle, benim gibi daha yüzlerce hakiki Masonu, sizi kardeş bilmek ve öyle tanımak hakkından mahrum ettiniz. Şimdi sizin safınızda ve etrafınızda yer almış ve alacak olan Masonlar da aynı hatalı yola, aynı akıbete sürüklenmiş olmaktadırlar.

Pekâlâ bilirsiniz ki, Türkiye'de yegâne ve muntazam Mason teşkilatı 'Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası (Türk Yükseltme Cemiyeti)' dir. Hâl böyle iken, bazı kimselerin bir araya gelerek bir dernek kurmalarıyla, bunca yıllık ve dünyaca tanınmış bulunan Türk Masonluğunu bir kenara itmeye ve onun yerine geçmeye çalışmak nasıl bir iştir?

... .. bütün bu bozguncu ve bölücü hareketleri tertip, tanzim ve ısrarla takip eden ve saf vicdanları karıştıran sayın zat da Türkiye Büyük Locasının çalışmalarında hazır bulunmuş ve ta seçimlere kadar ki kararları takip ve tasvip etmiştir. Ancak, kendi istediği kimsenin Büyük Üstadlığa seçilmemesinden sonradır ki, hareket tarzını değiştirmiş ve hakimiyeti altına alamadığı birliği bozmak, yıkmak yolunu tutmuştur.

... Eğer o seçimlerde, mumaileyhin (adı geçenin) namzedi olan sayının zat, Büyük Üstad seçilmiş olsaydı ortada herhangi bir mevzu, bir mesele veya ihtilâf kalacak mıydı? Tabii ki, kalmayacaktı ve bugün kaynatılıp, kaynatılıp ortaya konulan hususlar çoktan klâse edilmiş olacaktı. Fakat böyle bir netice, Türkiye Büyük Locasını, Yüksek Şûrânın, hatta daha doğrusu, Yüksek Şûrâyı sadece kendisi olarak mütalaa eden zatın patronajı altına girmiş olacaktı.

Zaten bütün bu bozguncu ve yıkıcı çabaların sebebi nedir ki? Sayın zatın bütün Türk Masonlarına ve onların her türlü idari teşkilatına hâkim olmak, "Vazgeçilmez Tek Şahıs" hâline gelmek hırsı değil midir? Bu hırs o kadar şiddetlidir ki; bir ara, iki tarafın akıselimin ışığı altında anlaşmaya ve ihtilâfları halletmeye doğru ilerlediklerini görünce böyle bir neticenin kendisine hazırlayacağı âkibeti hissederak şahsını ortaya atmış ve 'intihar etme' tehdidiyle anlaşmanın yapılmasına mâni olmuştur.

Birtakım yan fikirlerle desteklenip kamufle edilen bu şiddetli ihtiras, Türk Masonluğunu ikiye, hatta üçe bölmüş, bir kısım biraderleri de küstürmüştür. Sizi de bu ihtirasın mecrasında görmek üzüntümü bir kat daha arttırmaktadır.

.....

Masonluğun ilk telkinlerinden olan, nefesine ve hırslarına hâkim olma hikmetinden nasip alamayanların bu hakikatleri anlamalarını beklemek beyhudedir. Bu gibilerin Mason olarak devamlarında da hiçbir fayda bulunmadığı meydandadır.

Mevzuları ve hadiseleri, varmak istedikleri neticelere göre izah etmek suretiyle biraderlere telkin ve teşviklerde bulunanların bu maksatlı hareketlerine, akıselim sahiplerinin pek gecikmeden teşhislerini koyacaklarına ve hakikatleri olduğu gibi göreceklarine eminim.

Bir Mason olarak duyduğum üzüntü ve heyecanla kaleme aldığım bu yazılarımı lütfen okuduğunuz için teşekkürler ederim.

Saygılarımla...

Nuri PERE

Bu mektubun içeriği ile yakın geçmişteki bazı olayların kronolojisine bakınca şunlar dikkat çekmektedir:

- 2 Mayıs 1965, Büyük Loca görevlileri seçimi öncesinde kendi adayı Necmettin Sahir Sılan'ın Büyük Üstad seçilmesi için delegeleri yönlendirmek çabası ile çırpınan kişi Ali Galip Taş'tır.

- 19 Mayıs 1966 günü Yüksek Şûra ile Büyük Loca yetkilileri arasında yapılan ve mevcut anlaşmazlıkların çözümü yönünden her iki tarafı da umutlandıran toplantının ertesi günü, 20 Mayıs'ta Yüksek Şûra görevlileri bir araya gelerek konunun yapılacak bir Yüksek Şûra toplantısında ele alınmasını oyladıklarında iki üye olumsuz oy kullanmıştır. Bunlar Ali Galip Taş ve Muhiddin Osman Omay'dır. Hâkim Büyük Âmir Kuyucak, toplantının yapılması için oy çokluğu ile karar alınmış olmasına rağmen üyelere çağrı yazısını bu iki kişi ile görüşerek hazırlayacağını söylemek gereğini hissetmiştir. Bunun çok açık olarak ifade ettiği husus, Kuyucak'ın bu iki biraderin yönlendirmesini kabullemiş olduğudur.⁵⁵²

- 21 Mayıs 1966'daki toplantısında İdeal Locasının, Büyük Loca bağlılığından ayrılarak Yüksek Şûra egemenliği altında yer alması konusunda ısrarlı davranan ve bunu kabul ettiremeyince, ilk Üstad-ı Muhterem olduğu locasını usulsüz bir şekilde terk eden kişi Ali Galip Taş'tır.

- 24 Mayıs 1966 günü Büyük Üstad Hayrullah Örs'ün, taraflara umut veren 19 Mayıs görüşmesine bir ziyaret iadesi yapmak için randevu isteği hatırlatıldığında, Hazım Atıf Kuyucak'ın yanıtı "İdeal Locası Üstad-ı Muhterem ile yapacağı görüşme sonrasında bildireceği" şeklinde olmuştur. Bu görüşmede İdeal Locasının cephe değiştirmesi konusunda Kuyucak'ın son hamleyi yapacağı kuşkusuzdur.

- Büyük Loca yukarıda belirtilen, ikinci görüşme isteğine cevap beklerken, 25 Mayıs 1966 tarihli bir yazı ile Yüksek Şûranın taraflar

⁵⁵² Bu olaylar sırasındaki Hâkim Büyük Âmir Hazım Atıf Kuyucak, Hâkim Büyük Âmir Yardımcısı Ali Galip Taş ve Büyük Üstad Ekrem Tok, bu üç birader de İdeal Locasının üyeleriydiler.

arası ilişkilere son verdiği bildirilmiştir. Bu yazının, üyelerin “ittifakı” ile olmayıp, Ali Galip Taş ve Muhiddin Osman Omay’ın baskıları ile kaleme alındığı, bizzat Şûra mensuplarının yaptıkları karşı çıkışlarla da doğrulanmıştır. Bu iki biraderin Büyük Locaya karşı katı tutumları her fırsatta, tam bir hareket beraberliği içinde yürütülmüştür.

- 14 Eylül 1966 tarihli, Nuri Pere biraderin mektubunda sözü edilen “kendi adayının seçilmesi ve dolayısıyla Şûra egemenliği devamını isteyen” Ali Galip Taş’ın taraflar arasında durumun düzelmesinden büyük bir endişe duyduğu için “intihar” konusunu dahi gündeme getirmiş olması “hırs yüklü davranışlarının” uç noktaya ulaştığının göstergesidir.

Bu kronoloji ile geçmişteki bazı olayları sentezlediğimizde görünen net resim şudur:

1965 olayları sürecinde gerginliğin yükselmesine merdiven tutanların, Ali Galip Taş, Muhiddin Osman Omay ve Hazım Atıf Kuyucak’tan kurulu Şûra üçlüsü olduğu belirgindir. Taş ve Omay, Şûranın Büyük Locaya egemen olmasının, çok katı ve değişmez yargılı savunucularıdır. Hâkim Büyük Âmir Hazım Atıf Kuyucak’a gelince o da Şûra egemenliğini benimsemektedir. Ancak, 1965 olayları içinde, birçok kez ılımlı davranışlar sergilediği ve bunları dile getirdiği de belgelerle kanıtlanmış durumdadır. Örneğin, kıyametin koparıldığı Egeran’ın seçimi sonrasında dahi “seçimlerden memnun olduğunu ve Şûranın seçimlere müdahalesini doğru bulmadığını” ifade etmiş; Mayıs ayında yapılan uzlaşma amaçlı görüşmelerin olumlu gidişatından hoşnut kaldığını belli etmiştir. Ancak, bütün bu ılımlı davranışlarının hemen ardından ters yönde dönüşler yapmış ve Büyük Locayı hayretler içinde bırakmıştır. Bugünden yarına oluşuveren bu tutarsızlığın nedeni düşünüldüğünde akla gelen, Masonik ‘kıdem psikolojisi’ odaklı bir baskı uygulanması olasılığıdır. Şöyle ki; Muhiddin Osman Omay 1926’da, Ali Galip Taş ise 1938’de 33. dereceye yükselmiş ve

Şûranın en kıdemlileri olan aktif üyeleridirler. 1956 yılından beri aynı görevde olan Hâkim Büyük Âmir Hazım Atıf Kuyucak da 1946 yılında 33. dereceyi kazanmış olup, aynı sıralamada beşinci üyedir. İşte, buradaki yılları gösteren rakamlar “kıdem psikolojisi” zemininin değişmez mozaik parçalarıdır. Bunlar özellikle, eşit derecelerden Masonların bir arada olduğu platformlardaki uygulamalarda fonksiyonel olabilmektedirler.

25 Eylül 1966 – Büyük Daimî Heyet Toplantısından Notlar

- İzmir'deki Kemal Locası, 13 Mayıs 1966 günü yapılan toplantıda, katılan 21 biraderin oy birliği ile locanın aktif üyelerinin toplu istifası için aldıkları kararı Büyük Üstada bildirmişti.⁵⁵³ Yazıda, “yeni ve müstakil bir loca kurmak amacı” toplu istifa nedeni olarak belirtilmekte ise de olması gereken diğer bilgiler bulunmamaktaydı. Yeterli bilgi sağlanması için bazı yazışmalara gerek görülmüş ve cevapsız kalışlar nedeniyle zaman kaybedilmişti. Yaklaşık dört aylık bir süre sonunda konu 25 Eylül günü yapılan Dâimî Heyet Toplantısında gündeme alınabilmiş ve aktif üyelerinden sadece üçünün istifa etmediği öğrenilen Kemal Locasının kapatılmasına karar verilmiştir. Bu karar anılan locanın “toplama ve çalışma olanağı kalmadığı” gerekçesiyle verilmiş, istifa etmemiş biraderler için diğer localara katılma yolunun açık olduğu duyurulmuştur.

-Aynı toplantıda görüşülen önemli bir diğer konu da istifa etmiş veya Büyük Üstad tarafından ilişkileri kesilmiş olan kişilerin; lokal binalarına giremeyecekleri gibi toplantılara da katılamayacaklarına, bu konuda girişimde bulunmaları hâlinde lokali ve mabedi terk etmeye davet olunmalarına, eğer çıkmamakta ısrar ederlerse yapılmakta olan toplantının derhal sona erdirilmesine karar verildi. Bu kararı kapsa-

⁵⁵³ Celil Layıktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 2, s. 322.

yan, 27 Eylül 1966 günlü bir Büyük Loca duyurusu 2708 Sayı:ile tüm localara gönderildi.

Ekim 1967 – Büyük Locanın Daha Kararlı Davranışları

Şûranın, Mayıs ayında Büyük Loca ile her türlü ilişkisinin kesildiğinin bildirilmiş olmasına karşın, 4 Aralık 1966 günü yapılan Daimî Heyet Toplantısında Büyük Üstad Hayrullah Örs ilişkilerin durağan hâlinin Yüksek Şûra tarafından düzeltileceğini umduğunu söylemiştir. Buna bağlı olarak Büyük Loca yanlısı biraderlerin, felsefi dereceler çalışmalarının yapıldığı diğer taraftaki toplantılara devam edip, etmemeleri konusunu ileri bir tarihe bırakmak isteğini de açıklamıştır. İstanbul’da Şûra bağlısı bu toplantıların yapıldığı ayrı bir bina varken, Ankara ve İzmir’deki “simgesel dereceler toplantılarının” yapıldığı binaların “felsefi dereceler” toplantıları için de kullanılması gereksinimi sorun oluşturmakta ve bu iki şehirdeki durum, 27 Eylül 1966 gün ve 2708 sayılı Büyük Loca duyurusundaki “ilişkileri kesilenlerin lokal binalarına sokulmaması” direktifi ile tam bir çelişki doğurmaktaydı.

4 Aralık 1966 toplantısında alınan kararın ardından altı ay daha geçmiş ve 6 Haziran 1967’deki Büyük Üstad mesajı ile bu ümit dolu bekleme sona erdirilmiştir. Tüm localara yollanan bu mesaj metninde “klandesten⁵⁵⁴ bir teşekkürün üyeleri ile herhangi bir derecede bir arada çalışmaya imkân olmadığına göre bundan böyle Yüksek Şûranın atölyelerine devam edilmemesi” talimatı verilmekteydi. Mesajda tarihten sonra uygulanacak ortak tutumun kesin olarak belirtilmesine rağmen, bazı söz dinlemezlilikler veya yanlış yorumlamalar olmuştur. Örneğin, 29 Haziran’da Tepebaşı 111’de yapılan bir felsefi derece toplantısına katılan sekiz birader hakkında bilgi edinilmiş ve bunun üye-

⁵⁵⁴ Gizli ve kötü amaçlı.

rine, verilen direktifin daha kesin bir biçimde tekrarlanmasına gerek görülerek, aşağıdaki duyuru locaların tamamına gönderilmiştir:

İstanbul, 5.10.1967

Muhterem Localara

Üstad-ı Muhterem ve Aziz Kardeşler,

6/6/1967 tarihli, 3176 sayılı mesajıma ektir.

Klandesten kuruluşlarla her türlü ilişkileri kesilerek intizama girinceye kadar, Yüksek Şûranın atölyelerine devam edilmemesi hakkındaki yukarıda tarihi ve numarası kayıtlı mesajımın bazı Biraderlerce sadece temenni mahiyetinde anlaşıldığı öğrenilmiştir.

Halbuki, bu mesaj, Büyük Loca Umumi Heyetinin bu husustaki kesin ve itiraz kabul etmez kararının tebliğinden ibaret idi.

Kardeşlerimin bu hususa gereği gibi riayet etmelerini ve bu gayrı muntazam kuruluşu, dolaylı yollardan da olsa, maddeten ve manen destekleyecek hareketlerden kaçınmalarını önemle rica eder, bu vesile ile Kardeşçe sevgi ve saygılarımı teyid eylerim.

Büyük Üstad

Hayrullah Örs

İşte, 1909 yılında doğduktan sonraki devinimi içinde yanlışların neden olduğu çalkantılı bir başlangıç, 13 yıllık kapatılmanın zorladığı bir “uyku dönemi” ve yine yanlış uygulamalı bir “uyaniş” ardından Masonik kurallara göre “düzenlilik” platformuna ilk adımı attığı sırada patlayan kaos nedeniyle bölünen Türk Masonluğu Türkiye coğrafyasında birinin diğerini “düzenli kuruluş” olarak tanımadığı, farklı Masonik düzeylerde çalıştıkları hâlde “amaçları” hiç de farklı olmayan iki obediyan.

Büyük Loca ile Şûra arasındaki çatışmanın farklı bakış açılarından değerlendirilmeleri elbette ki olacaktır, olmalıdır. Suha Umur birade-

rin de belirttiği gibi Ertuğrul Kemal Eyüboğlu'nun 15.8.1966 tarihli mektubundan yapılan aşağıdaki alıntı, bu konuya önemli bir bakış açısından yaklaşımı tanımlamaktadır:

“... Türkiye Mason Derneği üyeliğine kabul edildiğim günden beri Yüksek Şûrayı geleneksel bir vasîlik hukuku içinde Büyük Locanın kurucusu ve hâmişî gibi tanıdım. Masonluk tarihi üzerine yazılmış kitap, broşür ve makalelere göre de Büyük Locanın doğumu ve gelişmesi bu düşünceye uygun bir seyir takip eder.

... arz ettiğim sebeplerle Türkiye Yüksek Şûra idarecileri Masonluk hayatımız boyunca Türk Masonluğunun kurucusu ve aile reisi sıfatını, Şûranın bir imtiyazı gibi benimsediği; her vesile ile bu rolü ifâdan (yapmaktan) kendilerini alamadıkları için münasebet düştükçe locanın özel işlerinde salâhiyetli birer nasîh (öğüt veren) edası ile yer almaları, Büyük Locanın genç kadrolarını tesir ve güdüm altında kalmış olmak kompleksi ile tedirgin etmiştir. Bugün de çeşitli açıklama ve düzeltmelere rağmen loca üyeleri arasında hâkim olan şüphe ve çekingenlik bu otoriter görüşün tepkisinden doğmaktadır.

Elli yedi yıllık tarihimiz boyunca cemiyet bünyesinde sayabileceğimiz önemli anlaşmazlıklara taş çıkaran, en yenisi 1964 Kasım ayının 14'üncü günü böyle bir hava içerisinde sahte belge olayı ile eklenmiştir. Bir Mason Derneği için en geniş tolerans anlayışı ile affedilemeyecek bir suç niteliği gösteren bu olay Yüksek Şûrâ ile Büyük Loca arasındaki son gerginliğin ilk sebebi olmuştur. Ancak dikkat edilmesi gereken mühim bir özelliği, bu ihtilâfın da yine Yüksek Şûra tarafından Büyük Locanın özgürlüğüne müdâ hâle kompleksinden doğmuş olmasıdır. Bunu takip eden yazışmalar sırasında, aslında haklı olmasına rağmen Yüksek Şûranın 1965 Mayıs'ından başlayarak izlediği politikanın bugünkü tutumu Cemiyet hesabına ümit verici bir nitelikte gelişmemiştir.”⁵⁵⁵

Eyüboğlu biraderin ilk paragraftaki sözleri Türk Masonluğundaki ‘yanlış’ başlangıcın ‘doğru’ sanılarak literatüre dahi aksedişinin göstergesidir. Sanki doğru olanlarmış gibi bu yanlışların peşindeki yolculuk Türk Masonluğunun uzun yıllarını almıştır. Bir sonraki paragrafta

⁵⁵⁵ Suha Umur, ‘1965 Olayları’, *M. Sinan Dergisi*, Sayı: 84, s. 50-51.

ise Şûranın kanıksadığı otorite kavramının genç Masonları rahatsız etmesine rağmen “Şûra baskısı altındaki duygularının” zorlamasıyla sineye çekilişi ifade edilmiştir. Eyüboğlu, son kısımdaki “Büyük Loca özgürlüğüne müdahale kompleksi” sözcükleri ile Şûranın tutum hatasını işaret ederken, “belge olayı” bağlamındaki davranışının doğruluğunu da “aslında haklı olmasına rağmen” sözleri ile ifade etmiştir.

Yeni bir Yüksek Şûra (Türkiye Fikir ve Kültür Derneği) Yapılanması

İkiye ayrılmanın getirdiği zorlukların en öncülü, Şûra bağlısı felsefi derece toplantılarına devam eden biraderler arasında Büyük Loca yanlısı olanların durumları idi. Üyesi oldukları simgesel locaları bir yanda, devam ettikleri felsefi toplantılar diğer yanda kalmıştı. Hatırlanacağı üzere Büyük Locanın, simgesel Localar kurulmadıkça, o tarafın binasında yapılan felsefi derece toplantılarına katılmaları için ilgili biraderlere izin verdiğine ve bu izinin 6 Haziran 1967 duyurusu ile kaldırıldığına değinmiştik. Zira, Yüksek Şûra tarafından simgesel localar kurulmuş ve Büyük Loca yanlıları olup da felsefi derece toplantılarına katılanların kurulan bu Localara transferi amaçlı davranışlar başlamış bulunmaktadır. Bu tür davranışların en ileriye gitmiş olanı da Yüksek Şûranın 1 Ekim 1967 günlü toplantısında aldığı bir karardır. Buna göre, Hâkim Büyük Müfettiş sıfatlı on biraderin⁵⁵⁶ on beş gün içinde mensubu buldukları B. Locadan ayrılarak, yeni kurulmuş olan ‘Büyük Mahfile’ katılmadıkları takdirde, Yüksek Şûra üyelikleri sonlandırılacak ve Masonik haklarından yoksun bırakılacaklardır.

⁵⁵⁶ Bu on biraderin adları; Ekrem Tok, Mecit Duruiz, Yakup Çelebi, M. A. Haşmet Kırca, Arif Anıl, Mukbil Gökdoğan, Kemal Eyüboğlu, Alâeddin Mizanoğlu, Mesut Gün ve Zühdi Berke’dir.

Sabır gücü zorlanmasının son haddi olan bu olay, sözü edilen on biraderin imzalarını taşıyan 22 Ekim 1967 tarihli bir iç sirkülerle tüm B. Loca başlısı Localara ve üyelerine duyurulmuştur. Dağıtılan sirkülerde, olayın tamamı ve alınan kararın hükümsüzlüğünün gerekçeleri açıklanmış, son olarak da Yüksek Şûranın bu davranışı ile Masonik hüviyetini yitirmiş olduğu da bildirilmiştir.⁵⁵⁷

Bu durumda Büyük Loca için de yeni ve düzenli bir Yüksek Şûra oluşturulması tam bir gereksinim hâline geldiği için eski Şûranın üyesi olan Hâkim Büyük Umumî Müfettiş nitelikli on birader, Türkiye Yüksek Şûrasının içinde bulunduğu karmaşık durumu özetledikten sonra asıl isteklerini şu sözcüklerle giriş yapılan bir yazı hazırladılar:

“... Aşağıda imzaları bulunan bizler, Türkiye Yüksek Şûrasının baştan aşağıya yeniden düzenlenmesi işine girişilmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğuna her zamandan çok inanmış bulunuyoruz...”

24 Ekim 1967 tarihli bu yazı tüm yabancı ülkelerdeki düzenli Yüksek Şûralara postalandı. Yazıyı alan ABD Güney Yetki Alanı Hâkim Büyük Âmiri Luther A. Smith birader, 1786 tarihli Büyük Anayasa'nın ilgili bazı maddeleri bağlamında, yazıda imzaları bulunan on biraderin Türkiye Yüksek Şûrasını reorganize ederek düzenli hâle getirebileceklerini 20 Kasım 1967 tarihli bir tamim ile bütün Yüksek Şûralara duyurdu.⁵⁵⁸ 1861'de kurulan ilk Türk Yüksek Şûrasının kuruluş belgesini/beratını vermiş olan ABD Güney Yetki Alanının verdiği bu yeniden yapılandırma yetkisi ile yukarıda sözü edilen on birader 9 Aralık 1967 tarihinde bir araya gelerek Türkiye Yüksek Şûrasını, “Türkiye Fikir ve Kültür Derneği” adı ile yeniden yapılandırılarak çalışmalarına devam etmesi kararını aldılar. Bu karar, Büyük Loca başlısı simgesel locaların tüm üyelerine 15 Aralık 1967 tarihli bir bildiri

⁵⁵⁷ Bkz. Abdurrahman Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun Doğuşu*, Erciyas Yay., İst., 1966, s. 125 ve Ek. 22.

⁵⁵⁸ Bu belge için bkz. Nafiz Ekemen “Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları” s. 446.

ile iletildi. Bu bildiride yeniden yapılanmış bir Yüksek Şûra oluşturulduğu ve bunun 1861’de kurulmuş olan “Şûra’yı Âlî-i Osmânî”nin yani ilk Türk Yüksek Şûrasının devamı olduğu da beyan edilmekte idi.⁵⁵⁹

Anılan yazının son kısmında haberleşme adresi olarak, Beyoğlu postanesindeki bir posta kutusunun gösterilmiş olması, “reorganize Yüksek Şûra” ile Büyük Loca arasında çözümlenmesi gerekecek ilişki sorunlarının ilk işaretidir. Zira, yine 15 Aralık 1967 tarihli bir ikinci mektupla, Şûra için Büyük Loca merkezinde yer tahsis edilmesi gündeme getirilmiştir. Büyük Loca tarafında ise özellikle eski Şûra tüzüklerinin henüz yenilenmemiş olmaları bir tür “sütten ağzı yanmışlık” tedbirini gerektiriyor ve Yüksek Şûra çalışmalarının aynı çatı altında yapılmasına sıcak bakılmıyordu. Genel istek, Şûra çalışmalarının farklı bir dernek ismi ile ve başka çatı altında yapılması idi. Ayrıca, söz konusu kurumun, henüz yabancı ülkelerin düzenli Yüksek Şûraları tarafından tanınmış olmayışının Büyük Locanın “düzenlilik niteliğine” zarar vermesi olasılığı da davranış tereddütleri yaratmakta ve bunlar o sıralardaki toplantıların önemli konuları olarak görüşülmekteydi. Özellikle, Daîmî Heyetin 7 Ocak 1968 günü yapılan toplantısında ağırlıklı müzakere konusu bu olmuş ve Büyük Üstad Hayrullah Örs ile iki temsilcinin, Hâkim Büyük Âmir Ekrem Tok ve iki temsilcisinin bir araya gelmeleriyle, Büyük Loca görüşlerinin aktarılacağı bir görüşme yapılması kararı alınmıştır.⁵⁶⁰

Yapılan görüşmelerde, duyulan bazı endişeler ile lokallerde Şûra çalışmalarına yer tahsis edilmesi olanağı bulunmadığı anlatılmış ve bu konularda karşılıklı anlayışa dayalı görüş birliği oluşmuştur. Büyük Üstadın 20 Şubat 1968 gün ve 3523 sayılı olarak, Ekrem Tok biradere yazdığı mektubun aşağıdaki kısaltılmış şekli, özellikle lokaller içinde

⁵⁵⁹ Age., 17. Belge No.137.

⁵⁶⁰ Celil Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 2, s. 366-370.

Şûra çalışmalarına yer verilmesi için Büyük Locanın aradığı şartları belirtmesi yönünden önemlidir.⁵⁶¹

20 Şubat 1968

Ekrem Tok Büyük Üstadıma
Sevgili Büyük Üstadım,

Reorganize edildiğini bildirdiğiniz, Eski ve Kabul Edilmiş İskoc Riti Yüksek Şûrasının Başkanlığına seçildiğinizi bildiren ve benden gerek idari işleriniz gerekse Masonik çalışmalarınız için lokallerimizde bir yer tefviz edilmesini isteyen 15 Aralık 1967 tarihli mektubunuzu aldım ve derhal Büyük Loca Daimî Heyetine intikal ettirdim.

... Yegâne temennim, temsilcileriniz Kardeşlerimizle de mutabık kaldığı gibi, reorganize edilmiş Yüksek Şûrânın müstakil bir dernek hüviyeti ile şahsiyet iktisap etmesi, çelişmelere ve ayrılmalara sebebiyet veren eski Nizamnamelerdeki; Türkiye Büyük Locasının, Türkiye'de Masonluğun yegâne hâkim ve nâzım otoritesi olduğuna gölge düşüren hükümlerin çıkarılmasıdır.

Bu hususun bir an evvel teminini bilhassa rica ederim. Kardeşlerimizin birçoğu İskoç Riti atölyelerinde çalışmak istemektedirler. ... geçmiş mücadelelerin tekrarına mahal bırakmayacak şekilde karşılıklı hürmet ve sevgi esasına dayanan müesseselerin de kurucusu olmaları için, Büyük Locamızın aramak zorunda olduğu bu noktaların istikmâline gayret sarf etmelerini rica ederim.

Bu vesile ile Kardeşçe sevgi ve saygılarımı teyid eylerim.

Büyük Üstad
Hayrullah Örs

⁵⁶¹ Bu yazının tamamı için bkz. Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, Belge No. 142.

Yukarıdaki mektuba 7 Mart 1968 günü verilen yanıt ile yeni Şûranın İç Tüzüğü'nün incelenerek gereksiz yetki maddelerinin kaldırıldığı bildirilmiş ve çalışma yerleri verilmesi isteği tekrarlanmıştır. Bu yazıdaki bir diğer bilgi de reorganize Şûranın dernek olarak yeni bir tescil işlemi yapılarak resmîyet kazanacağı ve bu amaçla hazırlanmış tüzüğün bir hafta içinde vilâyet makamına sunulacağıdır.

Türkiye Fikir ve Kültür Derneğinin, İstanbul Valiliğine verilen Ana Tüzüğü'nün bazı bölümleri aşağıdadır:⁵⁶²

TÜRKİYE FİKİR VE KÜLTÜR DERNEĞİ STATÜSÜ

I. DERNEĞİN ADI VE YERİ:

Madde 01. Merkezi İstanbul'da olmak üzere "Türkiye Fikir ve Kültür Derneği" adı ile bir dernek kurulmuştur.

II. DERNEĞİN AMACI VE KONUSU:

Madde 02. Derneğin ülküsü, üyeleri arasında sevgi ve kardeşlik duygularını geliştirmek; bilim, fikir, ahlak ve felsefe açısından kültürlerini genişletmek; kanunlara bağlı, örf, adet, din, mezhep ve inançlara saygılı, fikir ve vicdan özgürlüğüne açık, hoşgörülü, örnek ve sadık bir yurttaşlık sevgisi yaratmak; yardımlaşma bilincinin bilimsel ve insancıl prensiplere uygun bir nitelikte gelişmesi için hayır işlerinde, olumlu ve örnek teşebbüsleri teşvik gibi toplumsal emeller üzerinde tek tek ve elbirliği ile çalışmaktır.

Madde 03. Dernek doğrudan doğruya veya dolaylı yollardan politika, din ve mezhep sorunları ile hiçbir surette ilgilenmez; bu konular üzerinde görüşme ve tartışmaları dernek çevrelerinde kesinlikle yasaklar. Dernek, üyeleri arasında bilimsel söyleyişler (musahabe),

⁵⁶² Bu tüzüğün 31. maddesi kapsamında, 1935 yılındaki "kapatılma olayı" ardından tüm varlıkların, mevcut tek siyasi parti CHP'nin organı olan Halkevlerine verilmeye zorlanmış olmak rahatsızlığının unutulmadığını bulmak mümkündür. 1973 tarihli Dernekler Kanunu, kullanılan dernek isimleri içinde Türk ve Türkiye sözcükleri kullanımını kısıtladığı için bu derneğin adı "Fikir ve Kültür Derneği" olarak değiştirilmiştir.

konferanslar düzenler; kitap, dergi yayınlar; benzeri bilim, fikir ve ahlak dernekleri ile iş birliği etmeğe çalışır; ülküsünü gerçekleştirmek yolunda Eski Skoç Metodu (Rit) adı ile bilinen kerteli (progressif = tedrici) usulü uygular.

III. DERNEĞİN KURUCULARI

Madde 04. Derneğin kurucuları on kişi olup isimleri ve kimlikleri aşağıda yazılıdır:

01. Mehmet Ali Haşmet KIRCA, Eğitim Doktoru, Kalıpçı Sokak 154/2, Kırca Apt. Teşvikiye, İstanbul
02. Ekrem TOK, Tıp Doktoru, Rumeli Caddesi 63-65/8. Rumeli Palas, Osmanbey, İstanbul.
03. Yakup ÇELEBİ, Tıp Doktoru, Silâhhane Caddesi 29, Arda Apt. Maçka, İstanbul.
04. Arif T. ANIL, Tıp Doktoru, İş Bankası Apt. A/4, Kadıköy, İstanbul.
05. Mukbil GÖKDOĞAN, Üniv. Prof., Dr., Müh., Y. Mimar, Nişantaşı - İhlamuryolu 32/1, Teşvikiye, İstanbul
06. Ertuğrul Kemal EYÜBOĞLU, Y. Mühendis, Tokmakburnu 6, Emirgan, İstanbul.
07. Alaeddin MİZANOĞLU, Tüccar, Küçükesat Cad. 34/23 Bakanlıklar, Ankara.
08. Mesut GÜN, İnşaat Y. Müh. Ziya Gökalp Cad. 23, Ankara.
09. Zühdi BERKE, Prof. Tıp Doktoru, Yeşilirmak Sokak. 14, Ankara.
10. Lütfi Sabri SERİNKEN, Tıp Doktoru, Cumhuriyet Bulvarı 169, Kordonboyu Apt. 2-D, İzmir.

...

XIII. ÇEŞİTLİ MADDELER

Madde 31. Derneğin kapatılması hâlinde, menkul ve gayrimenkul malları, Genel Kurulun kararına göre tasfiye edilir. Bu hususta bir karar alınmamış olursa bütün varlığı Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumuna verilir.

Madde 32. Dernek, ikamet etmek ve gayelerini gerçekleştirmek için Merkez ve Şubelerin bulunduğu yerlerde gayrimenkul sahibi olabilir.

Madde 33. Dernek, aynı konu ve ülkü üzerine çalışan başka derneklerle birleşebilir. Ancak bu konuda alınacak kararlar Türk Medeni

Kanunu ve Cemiyetler Kanunu'nun hükümlerine uyması ve Genel Kurul tarafından kabul edilmesi şartı ile uygulanır.

XIV. GEÇİCİ MADDELER:

1. Derneğin ilk kuruluşunda Ankara ve İzmir'de katılacak üye sayıları, her birinde yirmiyi geçtiği takdirde, bu iki şehirde birer şube açılacaktır. Bu üyelerin aralarından seçecekleri yöneticilerin görevlendirilmelerine ilk Merkez Yönetim Kurulu, bu Ana Tüzüğün V. faslındaki hükümleri uygulamaya yetkilidir.

İstanbul, Mart, 1968

18 Mart 1968 tarihli Büyük Üstad Hayrullah Örs imzası ile yazılmış iki önemli yazıdan biri tüm localara yapılan bir duyuru olup, Ankara, İstanbul ve İzmir'de bulunan lokallerde 'yeni Şûra' ve bağımsız atölyelerin çalışmalarına izin verildiğini bildirmektedir. Aşağıdaki alıntı bu duyurunun son paragrafidir:

“ ... Bu suretle Türkiye Masonları arasında özlenen birliğin sağlanması yolunda yeni bir ümit ışığının belirmiş olduğunu müjdelere, değişen şartların ışığı altında, kanun ve nizamlarını gözden geçirerek Türkiye Büyük Locasının otoritesine gölge düşürecek maddeleri yürürlükten kaldırmak suretiyle kendini reorganize etmiş bulunan Türkiye Yüksek Şûrası ve ona bağlı atölyelerin çalışmalarına katılmakta artık bundan böyle sakınca kalmadığını, çalışmaların belirli günlerde Ankara ve İzmir'deki lokallerimizde ve remzi localar çalışmalarını ile tedâhül etmemek kaydıyla, geçici olarak İstanbul'daki lokalimizde de yapılacağını bildirir, bu yeni dönemin Türkiye Masonluğu için hayırlı ve verimli olmasını dilerim.”

Aynı tarihli diğer yazı ise Hâkim Büyük Âmir Ekrem Tok biradere hitaben yazılmış, aynı konu ile ilgili olmakla beraber birtakım şartları da kapsayan mektuptur. Aşağıdaki alıntı bu mektubun önemli kısmıdır:

“ İskoç Riti çalışmalarına tahsis edilecek lokalleri tedarik etmenize değin, çalışmaların sekteye uğramaması için, atölyelerinizin geçici olarak İstanbul, Ankara ve İzmir lokallerimizde toplanabilecekleri hususunu da Bölge Mahfillerimize tebliğ ettim. Bu toplantılardan dolayı Bölgelere

terettüb edecek (düşecek) fazla masarifin (harcamaların) miktarını ve sureti tediyesini (ödenmesi şeklini) tesbit etmek için de Bölge Mahfillerine yetki verdim. Şurası tabiidir ki, İskoç Riti atölyelerinin çalışmalarından dolayı, remzi localarımız çalışmaları sekteye uğramayacak ve burada herhangi bir tedâhüle (karışmaya) meydan verilmeyecektir. Aramızda şifâhen tesbit edilmiş olduğu veçhile, İstanbul'daki İskoç Riti çalışmaları Cumartesi ve Pazar günleri yapılacaktır.”

Bu mektup, Ekrem Tok birader tarafından 6 Nisan 1968 tarihli, şükran duyguları ifade eden bir yazı ile yanıtlanmıştır.

Birkaç ay sonrasında Türkiye Fikir ve Kültür Derneği tarafından felsefî derece toplantılarının hafta içi günlere de alınması isteği gelmiş ve 13 Ekim 1968 günlü Büyük Daimî Heyet Toplantısında bu talebe olumsuz yanıt verilmesi uygun bulunmuştur. Değiştigi bilinen her şeye rağmen, son üç yılda yaşananların unutulmadığının bu davranışın nedeni olduğu kuşkusuzdur.

Reorganize edilen ve farklı bir isimle dernek olarak kuruluş yapan yeni Yüksek Şûra ile Büyük Loca ilişkilerin bundan sonrasının ılımlı bir atmosfer içinde yürütülmüş olması Masonik anlayış ve düzen kavramının her iki kurum tarafından benimsendiğinin göstergesidir.

Bölünmeyi İrdelersek

Türk Masonluğu, kuruluşundan beri uygulamakta olduğu Fransa kökenli Liberal Masonluk'tan ayrılarak Anglosakson “gelenekçi sistemine” geçtiğinde, bazı kuralların kabul edilmesine katlanamayacak biraderlerin olacağı ve bunların da bir karşı tutum sergilemeleri zaten beklenendi. Kanımızca bu karşı tutumu sergileyenlere, biraz hoşgörülü yaklaşım daha doğru olacaktı. Örneğin, Ertuğrul Kemal Eyüboğlu biraderin değindiği gibi bazı Şûra üyelerinin locaların özel işlerinde

dahi yetkili tavrıyla yer almaları, Büyük Locanın genç kadrolarını⁵⁶³ tedirgin etmişti ama benzer rahatsızlığın egemen konumu kaybeden karşı tarafta da oluşacağını kabul etmek gerekliydi. Zira, onlar da doğruluğuna güvenerek alıştıkları uygulamalardan vazgeçmenin zorluğu ile yüz yüze kalmışlar ve kendilerini Anglosakson Masonluğu şablonuna bir türlü yerleştirememişlerdi. Bu konuda tamamen haksız da sayılamazlar. Çünkü, en yakın geçmişteki 1950 basımlı ve 9 yıl boyunca kullanılmış “çalışma rehberlerinde” Yüksek Şûra “öncelliği” açık bir şekilde ifade edilmekte ve simgesel ile felsefî dereceler yönetiminin Şûraya tanınmış bir hak olduğu belirtilirken, locaya katılacak adayların yemin metinlerine “Şûra kararlarına uymak” zorunluluğu yerleştirilmiş bulunmaktaydı. Bu çalışma rehberleri kapsamındaki Masonik bilgilerle donanan kişilerde Şûra önderliğinin benimsenmiş olacağı kuşkusuzdur. Ayrıca, bunun 1950’nin çok daha öncesinden gelen kanıksanmış bir uygulamanın uzantısı olduğu da unutulmamalıdır. 1957 Anlaşmasının, Yüksek Şûra egemenliğine kısıtlama getirdiği görüntüsü de sadece kâğıt üzerinde kalmış ve bu özelliğiyle hemen ardından gelen yıllarda açmazlar yaratmıştır.

Bir dernekte uzun süre uygulanmış kuralların değiştirilmesine birtakım “tartışılabilir” karşı çıkışların olması gayet normaldir. Fakat kurallar bağlamında tartışılması imkânsız olanlar bulunur ve inatla savunulmaya devam edilenler olursa işte bunlar geleceğin kaos ortamının tohumları olurlar. Örneğin, Türk Masonluğunun 1 Ekim 1957 yürürlük tarihli Büyük Loca Genel Tüzüğünde yer alan, mabetlerin yemin kürsülerinde Kutsal Kitapların değil de, önceden olduğu gibi sadece Yasalar kitabı bulunmasının gerektiğini savunanların mırıldanmaları, 1962 yılında yükselen seslere dönüşmeye başlamıştır. Geçmiş uygulamaya bağlılığın bu işareti aslında çok önemlidir. Zira, devamı

⁵⁶³ Bkz. bu bölümde, “Ekim 1967 – Büyük Locanın Daha Kararlı Davranışları” başlıklı kısım.

istenen kural liberal çizgideki Fransız Masonluğuna aittir. Oysa Türk Masonluğu, İskoçya Büyük Locası ile 1955 yılında başlattığı temaslarla geleceğinin tercihini Anglosakson yolu olarak saptamış ve anılan değişikliği de bu maksatla yapmıştır. Burada önemli olan aradan geçen 4 yıla rağmen Anglosakson Masonluğu çizgisine geçmek için “gerek ve şart” olanların idrak edilmesinde zafiyeti olan veya maksatlı olarak karşı çıkan biraderlerin varlığıdır.

Döneminde yaşanmış olayları günümüze taşıyan belgeler doğrultusunda Türk Masonluğunun bölünmesini; 1909’dan beri uygulanan “Fransız sistemine bağlılık” ve “Yüksek Şûranın egemenlik erki” anlayışı yönlerinden açıklamaya çalıştık. Ne var ki, bu iki sivri uca tutunanlar tamamen haksız mıydılar acaba? Bunun için her iki ucu da ayrı ayrı ele almak üzere, önce “Fransız sistemine bağlılık” yönünden bir bakış açısı oluşturalım:

-1909 yılında Büyük Maşrıkın kuruluşunda olduğu gibi 1948 yılındaki “uyanış” olayında da Yüksek Şûranın önemi küçümsenemez. Her ne kadar Türk Masonluğunun uyanışını, Yüksek Şûranın egemenliğinde bir “Türkiye Mason Derneği” girişimi ile başlatmış olsa da, atılan ilk adımın sahibidir. Bunun, özellikle Yüksek Şûra mensubu biraderlere ve eski dönemin Üstadlarına karşı ayrı bir saygı düzeyi oluşturduğu ve her söylediklerinin doğruluğuna kesin gözüyle bakılan bir ortamı hazırladığı kuşkusuzdur. 1960’lı yılların Masonları arasında kendisini bu duygusal limitler içine kilitleyerek Anglosakson sisteminin gereklerini tetkikten uzak kalmış olanların sayısı hiç de az değildir. Bu nedenle eskiye bağımlılık gücünde beklenen zayıflama, yeniye dönüşüm hevesinde arzulanan coşku henüz tam olarak teşekkül edememiştir. Zira, 1948 ile 1956 arası dönemde simgesel derecelerin yönetimini de üstüne almış olan Yüksek Şûraya bağlılık bazı biraderlerin zihinlerinden henüz tam anlamıyla silinememiştir. Bunun asıl nedeni, bu biraderlerin yılları üst üste koymak suretiyle elde ettikleri “kıdem”

anlayışına Masonik bilgidен daha fazla önem vermeleri ve bunun doğruluğuna inanmalarındır. Oysa, geçen yıllarla eskimek yerine, o yılların ne kadarının Masonik bilgilenmeye harcandığının vicdanî hesabını tutmak daha makbuldür. Bilindiğı üzere “az bilgi”, “ olmayan bilgiden” kötüdür ve girişimci cesaretinin en büyük engelidir.

Diğер sivri uç olarak tanımladığımız ‘Şûra egemenlik erki’ konusunda ise yadsınamaz bir gerçekle yüz yüze gelinmektedir. Bu gerçek şudur:

-Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti'nin egemen yönetici otoritesi Yüksek Şûradır. Bu rit, üçü simgesel ve otuzu felsefi olmak üzere toplam 33 dereceden oluşmaktadır. Yani “simgesel localar” ritin kurumsal organik yapısı içinde temel öge olarak yer almaktadır.⁵⁶⁴ Durumun böyle oluşu ile Şûra için bir egemenlik erkinin vazgeçilmezliğini baskın kılan anlayış da haklılık kazanmaktadır. Bu bakış açısının savunulmasına kesin bir karşı çıkışın, konuyu çözümsüzlük sarmalına götürmesi de kaçınılmazdır. Pek çok ülkede simgesel locaların federatif yapıda bir yönetim örgütü olan Büyük Loca kurarak özerk bir konuma sahip kılınmalarının taraflarca uygun görülmesi suretiyle bu sorundan çıkış yolu sağlanabilmiştir. Bu uygulama bazı ülkelerde yazılı anlaşmalarla bağitlanırken, bazılarında buna gerek görülmemektedir. Türk Masonluğunda da 1957 yılı Antlaşması, yapılan yazılı akitlerin sonuncusu olmuş ve daha sonraki yıllarda tekrarlanması gereksiz kabul edilmiştir. Böylelikle her iki kurum da kendilerine bağlı olan birimlerini düzen ve dirlik içinde yönetmektedirler. Anglosakson Masonluğu, simgesel localar için Büyük Loca dışında her hangi bir otorite varlığını kesin-

⁵⁶⁴ Tetkik edildiğinde görüleceğı üzere, ilk basamağını simgesel locaların oluşturduğu birçok Mason riti bulunmaktadır. Örneğın, Eski ve Kabul Edilmiş İskoç Riti, York Riti, Adon Hiram Riti, İsveç Riti, Düzeltilmiş Eski Rit, Düzeltilmiş Memphis Riti, Ramsay Riti, Mizraim Riti, Reform Riti, Yenilenmiş İskoç Riti, Zinnerdorf Riti vd.

likle kabul etmediğinden Türk Masonluğunun sisteme dahil olabilmesi şartlarından biri böylelikle yerine getirilmiş olmaktadır.

Her iki konuda da görelî bir haklılığa sahip olan biraderlere ve davranışlarına kendi doğruları yönünden saygı ile yaklaşmanın uygun olacağı kanımızı belirttik. Ancak o biraderlerin, birtakım kişisel takıntıları ve yenemedikleri hırslarının dürtüsüyle bölünmeyi hazırlayanların Türk Masonluğu tarihinde konulmuş oldukları yerlerin değiştirilmesi için çaba sarf etmeleri de hiç doğru değildir. O kişilerin olaylar sırasında ve sonrasında Türk Masonluğu tarafından uygun kompartımanlara yerleştirildiği kuşkusuzdur. Bölünme konusunda savunulacak tek husus; o sırada olamasaydı dahi tüm dünyadaki örnekleri gibi, Türk Masonluğunun da bir gün gelip mutlaka bölüneceği gerçektir. Bu, kaçınılmazdı. Ama kişilerin ihtiras hâlindeki duygularının bulaştırıldığı bir kaosa meydan vermeden yol ve yordamıyla olması gerekirdi. Değil mi ki, “bir başka tarîk (yol) oluşturulmuştur, sülûk edenleri de (katılanları da) mutlak olacaktır.” Önemli olan bölünen parçaların “özde eşit” olmaları ve öyle kalmalarıdır.

Türk Masonluğuna büyük emek vermiş bir birader olan Fikret Çeltikçi de *Hür Masonluk Tarihinden Notlar* isimli eserinde bölünme konusundaki görüşünü şöyle açıklamıştır:

“ ... Amaçlarında, ilkelerinde ve geleneksel âdetlerinde hiçbir fark olmayan insanların iki ayrı Mason topluluğu hâlinde ayrı localarda Masonik faaliyetlerini sürdürmek isteyebilmesi gerçekten anlamsızdır. Kişisel görüşlerin bir amaç etrafında toplanmış olan insanları böyle ikiye bölmesi, akıllı uslu insanların yapmaması gereken bir şeydir. Hele ihtirasın her çeşidi ile mücadele eden insanların ihtirasın mahkûmu olması kadar hazin hiçbir şey yoktur. ...”⁵⁶⁵

⁵⁶⁵ Age., s. 463.

Birleşme Umutları

Olayların başından beri daima ılımlı ve toparlayıcı olmayı yeğlemiş bulunan Büyük Loca, Şûra yönünden esen son rüzgârın şiddetine rağmen tutum değişikliği yapmamış, daha kararlı bir davranış sergilemekle birlikte her şeyin düzelmesi olasılığını da göz ardı etmemiştir. Bu söylediklerimizi kanıtlayıcı olan bazı olguları şöyle sıralamak mümkündür:

- Aşağıdaki, Büyük Üstad Hayrullah Örs'ün 6 Haziran 1967 tarihli duyurusunun son paragrafından yapılmış bir alıntıdır.

“... bundan böyle; klandesten kuruluş ile her türlü ilişkisi kesilerek **inti-zama girinceye kadar**, Yüksek Şûranın atölyelerine devam edilmemesini diler ve bu dileğin ...”

Bu satırlarda, Büyük Loca ile tüm ilişkilerini kopararak, farklı bir platform seçmiş olan Şûra bağlısı felsefi derece atölyelerinin, tekrar eski düzenli formatına gireceği umudunun halâ yaşadığı görülmektedir.

- Yeni kurulan Yüksek Şûra Tüzüğü'nün aşağıda görülen 33. maddesi de derinliği olan ve geleceğe kapılar açan birtakım ince düşüncülerin, iyi niyetlerin toplandığı bir maddedir:

“Dernek, aynı konu ve ülkü üzerine çalışan başka derneklerle birleşebilir. Ancak bu konuda alınacak kararlar Türk Medeni Kanunu ve Cemiyetler Kanunu'nun hükümlerine uyması ve Genel Kurul tarafından kabul edilmesi şartı ile uygulanır.”

Üyelerini sadece simgesel localardan alabilen bir kurumun Mason asıllı olmayan bir başka dernekle, çalışma konusu ve ülküsü üst üste çakışsa dahi birleşmesi mümkün olamaz. O hâlde, bu maddede kastedilenin sadece önceki Yüksek Şûra olduğu çok açıktır. “Birleşebilir” sözcüğüne gelince, o da geleceğe yerleştirilmiş bir beklendir.

- 1970 yılı başında da Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası üyelerinden 7-8 biraderin, Özgür Masonlardan bazı kişilerle

zaman zaman bir araya gelerek görüşmeler yaptıkları ve en son olarak da her iki taraf localarının, Üstad-ı Muhteremleri ile bazı üst düzey görevlilerini 31 Ocak günü Verem Savaş Derneğinde yapılacak bir toplantıya davet ettikleri saptanmıştır. Anılan biraderler Büyük Üstad Hayrullah Örs ve bazı diğer Daimî Heyet görevlilerinin huzurlarına çağırılarak girişimlerinin sonuçsuz kalacağı ve bundan vazgeçmeleri, aksi takdirde Büyük Üstad yetkisinin sonuçları ile yüzleşecekleri hakkında uyarılmışlardır.

Bu olayın çok bariz olan yanı, her iki tarafta da “birleşme umudunu” taşıyan biraderlerin varlığı ve kendi aralarında yaptıkları görüşmelerden, bu yolda daha olumlu adımlar atılabileceği düşüncesini çıkarmış olmalarıdır. Konuyu gizlilik dışı bir toplantıya taşımak girişimi ile gösterdikleri cesur davranış da o umudun derecesinin göstergesidir kuşkusuz.

- 1973-79 döneminin Büyük Üstadı Nafiz Ekemen'in *Mimar Sinan Dergisi*'nin 14. sayısında (1974) yayınlanan mesajının son kısmından alınan aşağıdaki sözler de aynı umudun sekiz yaşını aşmış olmasına rağmen kaybedilmediğini göstermektedir:

“...Bu ayrılığın ortadan kalkmasını dileyen Kardeşlerimiz vardır. Genel Kurul Üyeleri de aynı duyguları paylaşmaktadırlar. Bu uğurda hiçbir fedakârlık esirgenmeyecektir. Ancak, bu birleşme, büyük emeklerle elde edilmiş bulunan ‘Büyük Locamızın intizamını’ sarsmadan sağlanmalıdır. Çok önemli olan bu Masonik esas gözden uzak tutulmamak şartı ile en geniş anlayışla hareket edilecektir. Bu esaslar dahilinde, gerekli her türlü temastan kaçınılmayacaktır. Esasen, Genel Kurula verilmiş olan yetki bu anlamdadır.

... Yer yüzünün birçok ülkelerinde bir türlü kurulamayan Mason birliği, bir gün Türkiye’de gerçekleşebildiği takdirde, Türkiye Masonluğu, bu uğurda uğraşan bütün dünya kuruluşlarına güzel bir örnek vermiş olacaktır. ...”

Diğer tarafta, kendi kurumunun muntazam/düzenli olduğu görüşünü savunan Özgür Masonlar Büyük Locası, Nafiz Ekemen'in bu

yaklaşımını adeta elinin tersi ile iterek; Anglosakson Masonluğunun özünde Anglikanlık denilen “İngiliz Protestanlığı” inancının bulunduğunu ve bu sistemi kabul edenlerin o düzen içinde, fakat birer “uydu” niteliğinde kaldığını açıklayan bir yanıt beyan etmiştir. Bu beyanda Özgür Masonlar için kullanılan “klandesten” yani “gizli/kötü niyetli veya kaçak/kanunsuz” anlamlı niteleme de kesinlikle reddedilmiştir. Anlaşılan o ki, sekiz yılın geride bırakılmışlığına rağmen, Özgür Masonların tutum katılığı hâlâ devam etmektedir. Peki ama ‘neden’? Biraz irdelleyince belirgin bir biçimde ortaya çıkan yanıt şudur:

-Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasının yıllardır süren çabasının alternatifi olamayan tek odak noktası vardır. Bu da bölünmeden önceki beraberliğe bir kucak açış olup Anglosakson sistemi tercihini yapmış olan “Büyük Loca sinesinde” yeniden bütünleşmedir. Beklenen, Özgür Masonlarca yapılacak olan şartsız bir katılımdır. İşte Özgür Masonların o sıralardaki, kendilerince haklı olan tutum sertliğinin omurgası da bu bağlamda oluşmaktadır. Her ne kadar tam aksi gibi gösterilse de yaşanan yol ayrımında yön değiştiren aslında Hür ve Kabul Edilmiş Masonlardır. Özgür Masonlar ise ayrımı oluşturan “konsekrasyon” çizgisinden önceki gidişata devamı tercih etmişlerdir. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası ise üzerindeki “eskilik kokusunu” konsekrasyonun rüzgârına bırakmıştır.

- Birleşme umudunun gerçekleşmesi arzu ve heyecanını zihninde, yüreğinde taşıyan her iki tarafın üyesi birader sayısı günümüzde de çoktur. Hatta çok yakın geçmişte bile, iki obediyan binalarının kapı numaraları 25 ve 111’in toplamı olan 136 rakamının, konuşmalarda bir tür kod olarak kullanıldığı ve bununla da birleşmenin kastedildiği bilinmektedir.⁵⁶⁶

⁵⁶⁶ 10 Ocak 1997 günü dinci bir televizyon kanalında başlatılan Türk Masonluğunu karalama kampanyası nedeni ile Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası ve Özgür Masonlar Büyük Locası Büyük Üstadları ve yardımcıları 16 Ocak 1997

Aslında amaç ve özde tam bir paralellik içindeki bu iki kurumun birleşmesinin doğuracağı homojen bir bütünlüğün Türk Masonluğu için sağlayacağı yararların büyük olacağı düşüncesi küçümsenmemelidir. Ancak, bunun gerçekleşmesi olanaksızdır. Çünkü, tarafların kendi obediyanlarına uluslararası Masonik kuralları bazında uymaları, uygulamaları “gerek ve şart” olan vazgeçilmezleri bulunmaktadır. Bunların en önde gidenleri dinsel inanç ağırlıklıdır. Örneğin:

-Özgür Masonlar Büyük Locasının kuruluşundan beri çalışmalar sırasında Yemin Kürsüsü üzerinde bulunması kural olan Kutsal Kitaplar yerine “Simgesel Yasa Kitabı” konulması 1973 yılında uygulamaya sokulmuştur. Ancak, bir kısım üyelere göre bu kitabın “1723 Anayasa Kitabı” olması gerektiği, bazılarına göre de “Türkiye Büyük Mason Mahfili Tüzüklerinin daha uygun olacağı savunulmuştur. Her iki uygulama da bir süre için yapılmış ve sonunda Yemin Kürsüsü üzerine sayfaları boş olan bir “Beyaz Kitap” konulması uygun bulunmuştur.⁵⁶⁷

- Özgür Masonların Mabed içindeki çalışmaları sırasında Tanrı'nın anılması, 1993'ten itibaren sadece “simgesel” bazda ve locaların açılışı ile kapanışlarında olmak üzere “birer keze” indirilmiştir.

---

günü öğle yemeğinde bir araya gelerek, konuyu görüşüp, bazı ortak kararlar aldılar. Bu kararlar arasında bu tür birlikeliklerin gelecekte tekrarlanması da vardı. Kanımızca yukarıda sözü edilen '136' bu ortak toplantıyı akla getirdiklerinden kaynaklanmıştır. Bkz. Necip Arıdurdu, “Masonluğu Yasaklama Girişimi”, *Mason Dergisi*, Sayı: 126, s. 99-100.

⁵⁶⁷ Bu noktada yanlışlardan kaçınmak için şart olan şudur: Özgür Masonların Mabetlerindeki boş sayfalı “Beyaz Kitap” her Masonun kendi inancına göre nitelenme olanağı yaratmaktadır. Böyle bir kitabın varlığının ateist anlayışa bağlanması kesinlikle yanlıştır. Zira anılan kurum, özü itibarıyla ateist anlayışı kabul etmemekte, ancak bir ateistin üyeliğine de kapısını kapatmamaktadır. Bu, bireyin her türlü inanç tercihinin sadece kendisini ilgilendireceği görüşünden kaynaklanmaktadır.

- Özgür Masonlara bağlı bir Locaya kabul ediliş töreninde aday olan kişiye, Tanrı'ya inanıp, inanmadığı hakkında soru sorulmamaktadır.

- Özgür Masonlar Büyük Locası, Liberal Masonluğun gereği olarak “ruhun ölmezliği” anlayışının inanç bazında her bireyin sadece kendisini ilgilendiren bir konu olduğunu ve Masonluk platformunda yer almaması gerektiğini savunmaktadır.

Yukarıda belirtilenler, dünya üzerindeki “liberal Masonluk” anlayışının kaynağı Fransa kökenli Masonluğun gereğidir. Anglosakson uygulamasında ise bunların hiçbirinin kabul edilmesi mümkün olmadığı gibi bu tarzı seçmiş bir kurumla yazılı veya sözlü Masonik ilişkide bulunmak dahi “düzen” kaybı için yeterlidir. Çünkü, bu uygulamada ön şartlar, adaylardan ilk beklenenin “Tanrı'nın varlığına inanmak” olduğu; “çalışmalara başlamadan önce Yemin Kürsüsündeki Kutsal Kitapların açılması”; yeminlerin açık duran Kutsal Kitaplara el basarak edilmesi gibi esasları içermekte ve loca çalışmalarında Tanrı adı sıklıkla anılmaktadır. Ayrıca, ruhun ölmezliği de benimsenmektedir.⁵⁶⁸

Sadece bunlar dahi, iki obediyanın birleşmeleri düşüncesinin yakın geçmiş ve günümüzde hayalcilik olarak nitelendirilmesi için yeterlidir. Bugün için güzel olan; her iki tarafta da ideal birliğin bilincine varmış Masonların bulunması ve birbirlerini ‘birader-kardeş’ olarak kabullenmeleridir. Kanımızca, bu anlayışın daha yoğunlaşması, her iki obediyan üyelerinin de kurumsallaşma törelerindeki farklılıkları

⁵⁶⁸ Ne ki, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasının 1959 yılı çalışma rehberlerinin/ritüellerinin tetkikinde görüleceği üzere; artık Anglosakson Masonluğunun inanç düzeyindeki pek çok şey uygulanmaya başlanmışsa da Locaya Kabul Töreni'nde adaya, “Tanrı inancı” hakkında soru yöneltilmemektedir. Demek ki, Türk Masonluğunun o döneminde dahi birtakım eksik uygulamalar söz konusudur. Bunun nedeni de 1909'daki başlangıcın Fransız Masonluğu ağırlıklı bir karmaşa ile yapılmış olmasında aranmalıdır. Locaya katılacak adaya bu sorunun sorulması ilk olarak 1967 yılı basımı ritüellerinde yer almıştır ve devam etmektedir.

saygı ile kabul ederek diğer tarafa “öteki” olarak bakmaması kuşkusuz daha Masonca davranmak olacaktır.

Ne yazık ki, aynı obediyan üyesi olmayanları anarken onları sadece “bay” veya “bey” sözcükleri ile niteleyerek, “birader” veya “kardeş” demeyi kendi obediyanı bağlamında aşırı bir hassasiyet gösterisi şeklinde sokan Masonlar günümüzde de mevcuttur.⁵⁶⁹

Bu konuda Özgür Masonlar Büyük Locası yayın organlarının birinden yaptığımız şu alıntı olması gereken güzelliğe açılmış bir kapıdır:

“Özgür Masonlar Büyük Locası, nerede ve hangi koşulda aydınlanmış olursa olsun, kendisini Mason sayan tüm kardeşlerine saygı duymayı ve onları sevecenlikle kucaklamayı içtenlikle benimser. Çeşitli nedenlerle aynı çatı altında çalışmalar yapması mümkün olmasa da onları insanlaşma sürecinin aydınlık yapı taşları olarak önemser ve çok değerli bulur. En ufak bir aşınmayı, gücenmeyi, kırılmayı önlemek için üzerlerine titrer.”⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ Masonluk üzerine çok sayıda çalışmaları bulunan Celil Layiktez’in bir makalesinden yaptığımız şu alıntı bu konuya yeterli bir açıklık getirmektedir. “... Ünlü Mason yazar Alec Melor Kardeş Fransa’daki durumu özetlerken “Les Frères Spéparé (Ayrı Düşmüş Kardeşler) tabirini kullanmaktadır.”

Aynı makalede, Fransa’da mevcut farklı obediyan üyelerini bünyesinde toplayan ‘Masonik Kulüp’ler bulunduğu ve en çok 50 üyesi olan bu kulüplerde ayda bir öğle yemekli toplantılar yapılarak belirlenmiş gündemler üzerine konferanslar, tartışmalar tertibi ile fikirler üretilip paylaşıldığından da bahsedilmektedir. Bu kulüpler için ön şart, toplantıların politika, din ve Masonluk konularına kapalı tutulmasıdır. Asıl amaç, çeşitli obediyanı bağli olan Masonların diğer konularda birleşmelerini sağlayarak toplumsal yararlanmalara zemin hazırlamaktır. Bkz. C. Layiktez, “Masonlukta İntizam -Grand Orient- Türkiye’de Durum”, Tesviye Derg., Sayı: 34, s. 13. (Kitabımızın 1909-23 Dönemi’ Bölümü’nde Osmanlı da kurulmuş bir Masonik Kulüpten de söz edilmişti.)

⁵⁷⁰ Özgür Masonlar Büyük Locası yayını ‘Gönye’, Nisan 2005, Sayı: 26, s. 1. (Satır altları tarafımızdan çizilmiştir. Buradaki ‘aydınlanmış olmak’ sözcükleri ile tanımlanan, Masonluğa kabul aşamasındaki ‘tekris/inisiyasyon’ törenlerini yaşamış olmaktadır.

Görülüyor ki, bölünme ardılı ilk yıllardan itibaren yola çıkmış olan birleşme umudunun “olanaksızlığı bilinci” artık şekillenmiş ve yöntem farklılıkları ile aynı ideale gidişin karşılıklı sevgi ve saygı ile süslenmeleri gereksinimi kendini göstermiştir. Son birkaç yılda, tarafların Büyük Üstadlığını yapan bazı biraderler arasında oluşturulmuş sıcak atmosferin bu gelişmeye pozitif ivme kazandıracaklarını beklemek de yerinde bir umuttur. Eğer, her iki obediyanın gelecekteki sorumlu yöneticileri de bu ivmeyi dilediğimiz gelişmeye ulaştırırlarsa; birbirinden söz ederken ‘ötekiler’ veya ‘onlar’ demek yerine, ‘BİZ’ sözcüğünün yeğlenir hâle geldiği ve ideal birlikteliğinin özümsemişliği bağlamında tam bir “kardeşlik ortamı” oluşturulacaktır. Böylelikle de Ulusal Türk Masonluğu, dünyanın Masonik tablosuna en güzel rengi yerleştirmek onurunu sahiplenecektir. Karşılıklı sevgi, saygı ve anlayışın karışımı bir renk. Dileriz bu gerçekleşsin.

Kadın Locaları

Yukarıda sözü edilen her iki Türk Obediyanına da sadece erkek üye kabul edilmektedir. Ancak, ülkemizde 1991 yılında Özgür Masonlar Büyük Locası desteği ile sadece kadın üyeler için kurulmuş, tamamen farklı bir obediyan olan “Kadın Mason Büyük Locası” daha mevcuttur. Özgür Masonlarca düzenli/muntazam bir Masonik kurum olarak tanınmakta olan bu obediyanın kaynaklandığı anlayış, XVIII. yüzyıl Fransa orijinli “liberal Masonluk” içeriğindeki oluşumlara bağlanabilir.

Bu obediyanın nüvesi, 1980’li yıllarda genelde Özgür Masonlardan bir kısmının eşlerinin zaman zaman yaptıkları toplantılarda oluşturuldu. Birer Mason eşi olarak bilmeleri “doğal olanların sınırları” içindeki Masonik bilgilenme amaçlı bu toplantılara katılanların sayıları zamanla çoğaldı ve toplantılar belirli günlerde yapılıp şekle dö-

nüştü. 1989 yılına gelindiğinde, artık Masonik çalışmalar yapacak bir dernek olan “Çağdaş Kardeşlik Dayanışma Derneği” kuruldu.

1991 yılında, bu derneğin -aralarında Hür ve Kabul Edilmiş Masonlardan bazı biraderlerin eşleri veya aile yakınları da bulunan- üyeleri “Kadın Büyük Mason Locası” adı ile anılan yeni bir obediyan oluşturular. 1996 yılına gelindiğinde bu obediyanın adı “Kadın Mason Büyük Locası” olarak değiştirildi.

Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar arasında pek çok kişinin, Özgür Masonları kastederek “Localarına kadın üyeler de kabul ediyorlar.” şeklindeki düşünce tamamen yanlıştır. Kadın Mason Büyük Locası, yalnız erkek üye kabul eden Özgür Masonların dışında ve tamamen bağımsız ayrı bir obediyanıdır. Bu iki obediyan bağılı Masonlar, ziyaretçi ‘birader’ veya ‘hemşire’ olarak birbirlerinin toplantılarına ziyaretçi sıfatı ile katılmak özgürlüğüne sahiptirler. Bunun dışında, diğer obediyanın localarına “eylemli üye” olarak kabul edilmek gibi bir uygulama kesinlikle yoktur.

Günümüzde kadınların Masonluğu konusunda başı çeken Fransa ile diğer birçok ülkede sadece kadınları üye kabul eden obediyanlar olduğu gibi erkeklerle birlikte kadınların Mason olmalarını aynı locaları paylaşmalarını benimsemiş obediyanlar da vardır. Öyle ki, her iki yapıdaki localar, bu konuya en katı direnci gösteren İngiltere’de dahi bulunmaktadır.⁵⁷¹

Bu konuya ilişkin Türk Masonluğu tarihinde bilinen iki olay vardır: Bunlardan ilki, 1921 yılında Varvara Foya adlı bir hanımın İstanbul’daki Selâmet Locasına teklifidir. Anılan Locanın 16 Nisan 1921 tarihli toplantısında bu teklif hakkında bir rapor hazırlanması kararı alınmış ve görev İbrahim Necmi ve Nahama Kohen biraderlere verilmiştir. Bu komisyon, verilen görevi Masonluk kapsamı genelinde sı-

⁵⁷¹ Murat Ö. Ayfer, *Ansiklopedik Mason Sözlüğü*, İst., 1999, s. 704 ve 725.

nırladığı bir çalışma yaparak hazırladığı raporu bir aylık bir süre içinde tamamlamıştır.⁵⁷² Çok yönlü bir irdelemeyi kapsayan bu raporun “Hulâsa ve netice” başlıklı son kısmı şöyledir:

“Elhasıl Masonluk tarihinde ‘adoption’ tarzında birçok memleketlerde Masonluk âlemine dahil edilmiş bulunan, kavânîn-i esâsiyemizin (esas kanunlarımızın) duhûllerine (girmelerine) mani olmadığı kadınları mahfilerimize kabul ile hem beşeriyete hem Türkiye’ye, hem kadınlığa hem de Masonluğa büyük bir hizmet ifa edilmiş olacağına şüphe edilemez.

Binaenaleyh komisyon şu tetkikata vesile olan talip şahıs hakkında Mahfil-i Muhteremce (Muhterem Loca tarafından) muktazi muameleye ârâya nazaren (oylara göre) devam ile beraber, esas maddenin yani kadınların Masonluk haklarının Türkiye Büyük Maşrıkı nizamnâmesinin yüz birinci maddesine tevfikan (uyarınca) bâlâda (yukarıda) arz olunan delâil (deliller) ile Mahfil-i Muhteremce tensib olunabilecek diğer berâhînin (delillerin) icabı veçhi (gereği) ile Türkiye Maşrık-ı Âzamınca tasdik ve kabulü zımında (dolayısıyla) keyfiyetin müdellelen (kanıtlı olarak) Türkiye Maşrık-ı Âzamına arzını, Muhterem Mahfile teklif eder.

6 Mayıs 1337 (1921) İbrahim Necmi Nahama Kohen”

Yukarıdaki alıntının ilk paragrafının işaret ettiği “kadınların localara kabullerine engel bir kural olmadığı ve katılmalarının çeşitli yönlerden olumlu olacağı” görüşü ilginçtir. Ancak, konunun kabulü ile onaylamasını yapacak olan makamın Maşrık-ı Âzam olabileceği de ayrıca belirtilmiştir.

Konumuzla ilgili ikinci olay ise 1928 yılında İzmir’deki Homère Locasının eşli toplantısında, Dr. Ethem Hacıhasanzade biraderin, Fransa’da buldukları sırada Mason olan eşinin “kadın hukuku” hakkında bir çalışmasını sunması ile yaşanmıştır. Genellikle yılda bir kez yapılan ve çoğunlukla locanın kuruluş gününe rastlatılan kutlama türündeki bu toplantılarda hanımların görev olarak çalışmalar sunması

⁵⁷² *Mason Dergisi* Sayı: 122-123, s. 24-43.

eskiden beri uygulanmaktadır. Söz konusu olayın eksenini Bayan Hacıhasanzade'nin Mason olmasıdır.⁵⁷³

Tüm insanlık için iyilik ve güzellikler amaçlayan, vazgeçilmez üç ilkesinden biri “eşitlik” olan Masonlukta buluşacak kişiler arasında cinsiyet ayırımının yapılması; 18 yüzyıl ilk yarısındaki kuruluş kurallarının bir izdüşümü olarak günümüze kadar gelmiştir. Üç asır öncesine dayalı kuralların, dönemin hangi gereksinimleri ve zorlamaları bazında konulmuş olduğu da düşünülerek, Fransız Masonluğu kapsamındaki Kadın Mason obediyanasının da saygı ile karşılanması gereklidir. Bunu yaparken, kuruluş kurallarındaki “köle kabul edilmezliği” şartının günümüze yansması olan “zencilerin Mason localarına kabul edilmeyişleri” ayıbının bazı ülkelerde yaşanmakta olduğunu anımsamak da yararlı olacaktır. O topraklar üzerinde “insanlar arası eşitlik” ilkesini hırpalayan bu davranışa karşı, dünya Masonlarınca sergilenen “umursamaz tutumun” ne türlü bir Masonik hoşgörü olduğunu anlamak da mümkün değildir. Kuşkusuz, bu konuda üzüntü yaşayan Masonlar vardır ve onların bekledikleri; obediyanlar düzeyinde ve müşterek bir karşı çıkış ile “insana saygının sıfırlandığı” bu davranışın tamamen ortadan kaldırılmasıdır.

İki Sözcük: ‘Klandesten’ ve ‘Dogmatik’.

‘Kaçak veya kanunsuz’ olarak da tanımlanan Klandesten (Clandestine) sözcüğünün özellikle Fransız sistemi çizgisindeki Masonik kuruluşlar için kullanıldığına sık rastlanmaktadır. Bu sözcük, kendi izni ve onayı olmaksızın kurulan tüm Mason kuruluşlarına İngiltere Birleşik Büyük Locasının yakıştırdığı bir nitelemedir.

⁵⁷³ *Mason Dergisi*, Sayı: 122-123, s. 24-43. (K. Apak, *Ana Çizgileri ile Türkiye’de Masonluk Tarihi*, s. 130’da soyadı “Hacıhasanzade”; Anonim, *Türkiye’de Hür Masonluk Tarihi*, İst., 1951, s. 97’de ise “Hacıhüseyinzade” olarak geçmektedir.

Bir Masonik kuruluşun diğerlerinin koşulları ile tam örtüşmeyen şekilde kurulmuş olması “ideal birliği” farklılığı yaratmıyorsa o kuruluşun bu sözcük ile nitelenmeyi hak etmiş olacağına inanmak mümkün değildir. Kanımızca, Özgür Masonlar için bu sözcükle yapılan nitelendirme de aynı şekilde algılanmalı ve kullanılmamalıdır.

Klandesten nitelendirilmesine tepki olarak üretilmiş olan “dogmatik” sıfatının, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar için kullanılması da uygun değildir. Aslında, “doğruluğu tartışılmadan kabul edilmesi şart olan fikir veya düşünce” anlamında olduğu hâlde genel algılamada “tartışmasız kabulü şart olan dinsel ilkeleri” çağrıştırdığı gerçeği ile böylesine bir nitelendirme hiç uygun düşmemektedir.

Hür ve Kabul Edilmiş Masonların yadsınamayacak olan “gelenekçi” bir yönü olduğu ve bu özelliğine bağlılığı vaz geçilemez özelliğidir. Bazı yorumcularca “tutuculuk” olarak vasıflandırılrsa da “gelenek” bağımlılığından kopmanın, her şeyden önce “özün” ve giderek de “ruhun” değişimini tetikleyeceği hususu da kesinlikle göz ardı edilmemelidir.

Bütün bu söylediklerimizin ışığında, anlam kapsamı ile güzelliği olmayan bu nitelendirme sözcüklerini geçmişteki yazılı belgelerin tozları altında bırakmak ve yazılı-sözlü anlatımlarda bunları unutmış olmayı ilkeleştirmekle Türk Masonluğunun dünyaya güzel bir örnek sunmuş olacağı kesindir.

1965-70 Döneminin Diğer Önemli Olayları

Yıl 1965 - Beklenen Bir Gelişmeye Doğru

Hatırlanacağı üzere, Anglosakson Masonluğunda “ana loca” kabul edilen İngiltere Birleşik Büyük Locası tarafından “düzenli bir kuruluş” olarak tanınmak için Türkiye Büyük Locasının verdiği uğraş karşılığının artık usandırıcı bir noktaya getirilmiş olması ve gönderdikleri 22

Mayıs 1964 tarihli mektupta belirttikleri istek doğrultusunda konu üzerindeki yazışmalara son verilmişti. Ancak, anılan “tanınma” çabalarında daima olumlu katkıları bulunan İskoçya Büyük Locası Büyük Sekreterinin, 2 Şubat 1965 tarihi ile Büyük Sekreter Nafiz Ekemen’e yazdığı, tam metni aşağıda olan mektup Türk Masonluğunda çok önemli bir aşamanın ilk adımı oluşturdu.

Sevgili Kardeşim Ekemen,

2 Şubat 1965

Bundan bir iki hafta önce Denizaşırı ve Dış İlişkiler Komitemizin Başkanıyla birlikte İngiltere, İrlanda ve İskoçya Büyük Localarının müşterek toplantısına katıldığımı bilmek istersiniz sanırım. Toplantıda İngiltere ve İrlanda Büyük Localarının Türkiye Büyük Locasını tanımaları sorununu tekrar ortaya attık ve aslında bu düşünce olumlu karşılandı. Ancak, Büyük Locaların tanıma şartnamesinde bulunan Menşe İntizamı ile ilgili madde Türkiye Büyük Locasını tanımalarını engelliyor. Şahsen bu duruma üzülüyorum ve bu engeli aşabilmek için çare arıyorum.

İlk adım olarak, Büyük Üstadınız ve Kardeşleriniz İskoçya Büyük Üstadının Büyük Locanıza bir “Tahsis” Merasimini uygulamasını ister misiniz? Bunu şu anda özel bir nedenle sormaktayım. 19 Şubat’ta, Büyük Üstadımız Lord Bruce Afrika Localarımızı kapsayacak sekiz, dokuz haftalık bir geziye çıkacak ve bu gezinin son durağında İran’da bulunan Localarımızı bir Bölge Büyük Locası şeklinde toplamak üzere bu Bölge Büyük Locasını tahsis edecek. Tarihi henüz kesinleşmeyen bu tahsis merasiminin gününde, tesadüfen İran’da bulunacak Türk Masonlarının bu merasime davetli olduklarını bir parantez olarak belirtmek isterim. Plânlamamıza göre, 20 Nisan Salı günü Tahran’a geleceğiz ve Tahsis Merasimi 22 veya 23 Nisan gününde icra edilecektir. Tahran’da toplam kalış süresi bir hafta kadar olacak ve Londra’ya dönüş yolunda İstanbul’a iki, üç gün uğrayabiliriz. Böylece de Büyük Üstadınız ve Kardeşlerinizle karşılaşma, belki de bir toplantıya katılma fırsatımız olabilir. Lord Bruce ve ben daha önce İstanbul’da bulunmadık-hava alanı haricinde- ve 27, 28, belki de 29

Nisan günlerinde kalabileceğimiz bir oteli tarafımıza önermenizi rica ederiz. Lady Bruce kocasına refakat edeceğinden üç kişi olacağız. Bu arada bir Tahsis Merasiminin icra edilmesinde fayda görüyorsanız, Lord Bruce Kardeş bu görevi zevkle yerine getirecektir.

On beş, yirmi gün sonra bu ülkeden ayrılacağız, dolayısıyla cevap verme zamanınızın kısıtlı olmasına üzülüyorum, ancak cevabınızı bu süre içinde veremezseniz dahi, yol boyunca gittiğimiz yerlerden büromuzla temas edeceğimi bilmenizi isterim.

Büyük Locanızda her şeyin iyi gittiğine inanmak istiyorum. Sizinle tanışan yeni Büyük Locaların isimleri beni sürekli ilgilendirmektedir ve ABD’de yayımlanan Muntazam Büyük Localar kitabınının 240. sayfasında Büyük Locanızın bulunması beni ziyadesiyle sevindirmiştir.

Kardeşçe sevgi ve saygılarımla,

Alex F. Buchan

Büyük Sekreter

“P.S. (el yazısı ile) Bu mektubu dikte ettikten sonra uçak seferlerindeki ayarlamalar nedeniyle seyahat programımızda bir değişiklik oldu ve Tahran’a 23 Nisan’da, 3 günlük bir gecikmeyle vasıl olacağız.”

Görüldüğü gibi İskoçya Büyük Locası, “tahsis/tanzim” yani “konsekrasyon”⁵⁷⁴ töreninin kendileri tarafından yapılması gibi ciddi bir teklif getirmektedir. Bu, “düzenli tanınma” yolundaki ilk pürüzün or-

⁵⁷⁴ Operatif Masonluk dönemindeki bir kuraldan kaynaklanmış olan Konsekrasyon, Anglosakson Masonluğu bünyesindeki bir Masonik birimin, “düzenli” kabul edilmesinin ön şartlarından birdir. İlk olarak, 1813 yılındaki İngiltere Birleşik Büyük Locasının kuruluş töreninde uygulanmıştır.

Özel bir Masonik ritüel düzenlemesi ile yapılan konsekrasyon (tanzim/tahsis) töreninde “dinsel bir kutsama ezgisi”nin varlığı dikkat çekicidir. Bunu, “Operatif Masonluk” dönemindeki benzer törenlerin tamamen dinsel özellikli oluşunun kısmî bir yansıması olarak nitelemek mümkündür. Kanımızca bu tören, tüm dinlerin temel kutsalı olan Tanrı’ya; bütün insanlık için barış, sevgi ve kardeşlik

tadan kaldırılması olacağı için Türkiye Büyük Locasının da öncelikle arzuladığı bir husustur. 21 Şubat 1965 günü yapılan Büyük Daimî Heyet toplantısında anılan mektup üzerinde yapılan görüşmelerde; İskoçya Büyük Locası Büyük Üstadı Lord Bruce, eşi ve Büyük Sekreter A. Buchan ile kısa bir süre sonra İzmir’de faaliyete başlayacak olan ve Ephesus Locası kurucu Üstad-ı Muhterem Robert T. Sime biraderin İstanbul’da bulunacakları süre içinde konuk edilmeleri için gerekli hazırlıklar yapılması kararlaştırıldı.⁵⁷⁵

14 Mart 1965 günü tekrar toplanan Büyük Dâimî Heyet, 29 Nisan 1965’te gerçekleşecek tören sırasında izlenecek ritüel esaslarının uygunluğunu ve bu esaslar bağlamında Kur’ân-ı Kerîm’den okunacak duanın da Fâtîha Sûresi olmasını oy birliği ile kabul etti.

29 Nisan 1965 - Konsekrasyon Töreni

Genel Kurulun bu ilk günü, Büyük Üstad Ekrem Tok’un; 1956 yılından beri verilen tüm uğraşa rağmen birçok obediyanın Türkiye Büyük Locasını tanımayı kabul etmemekte ısrarlı olduklarını, ancak bu durumu sonlandıracak güne geldiğini ve Büyük Locanın “tanzim/

---

dileyen sesleniş ve yakarışlarla bezenmiş, tam bir “ilahî” özellik içermekte ve dinsel sıfatlamasını da hayli aşmış bulunmaktadır.

Liberal Masonluk çizgisindeki kurumlar, çağdaş bulmadıkları gerekçesiyle bu uygulamayı kabul etmemektedirler.

⁵⁷⁵ Her ne kadar İskoçya Büyük Locası tarafından bu ziyarete katılması için bir mektupla çağırılmış olsa da, her iki Büyük Loca arasındaki ilişkinin başlaması ve gelişmesindeki payının büyüklüğü nedeniyle Türkiye B. Locasının da, Sime biraderi unutmayaacağı kuşkusuzdur. Hatırlanacağı üzere Sime birader, İskoçya Büyük Locası nezdinde yapılan tanınma girişimini başlatan ve Sadi Aral birader aracılığıyla konuya dahil edilmiş bulunan, bu maksat için gerçek bir samimiyetle çalışan kişidir.

tahsis” töreninin İskoçya Büyük Locası tarafından yapılacağını duyurması ile açıldı.

Ekrem Tok, İskoçya Büyük Locası Büyük Üstadı Lord Bruce, Büyük Sekreteri A. Buchan, temsilcileri Robert Sime ve İskoçya Büyük Locası fahrî İkinci Nazırı Necdet Egeran’ın bu görev için mabed dışında hazır olduklarını da belirttikten sonra anılan biraderler törenle içeri alındılar. (Töreni uygulayacaklar arasında Necdet Egeran Büyük Hatip, Robert T. Sime de Büyük Teşrifatçı olarak görevlendirilmişlerdi.)

Konsekrasyon töreni başlarken Büyük Üstad Ekrem Tok’un yaptığı konuşmadan bazı alıntılar aşağıdadır:

“Kardeşlerim,

Bugün aramızda bulunan İskoçya Büyük Heyetine ‘Hoş geldiniz!’ demek benim için cidden hususi bir zevk ve şereftir. İskoçya Büyük Locası Büyük Üstadı Pek Muhterem Lord Bruce Birader ve aynı Büyük Locanın Büyük Kâtibi Muhterem Dr. Alexander F. Buchan heyetin esasını teşkil etmektedir. Büyük Üstad Kaymakamı Dr. Necdet Egeran Kardeşimiz, İskoçya Büyük Locasının Fahri II. Büyük Nazırı ve Türkiye Temsilcisi bulunduğu vekaleten Büyük Hatip olarak heyete alınmıştır. Aynı zamanda gerek İskoçya’nın ve gerekse bizim obediyanımıza bağlı muhterem Robert T. Sime Birader de İzmir’den gelmiş ve vekaleten Büyük Teşrifatçı olarak heyete katılmış bulunmaktadır. ...

1908 de Meşrutiyet ilân edilince İstanbul’daki Türk Masonlar bir araya gelerek memleketteki bütün Masonları idaresi altında toplayan müstakil bir obediyan kurmaya teşebbüs etmişlerdir.

Bu hareketle memlekette başka obediyanlara bağlı münferit localar devri kapanmış bulunuyor.”⁵⁷⁶

⁵⁷⁶ Büyük Üstad Ekrem Tok’un Türk Masonluğunun kısa tarihçesini anlatırken söylediklerinden yaptığımız bu alıntının tarafımızdan çizilmiş olan kısmının “gerçekle olan bağlantısı” yönünden irdelenmesi şarttır: Bu sözlerinin, 1909 yılında Maşrık-ı Âzam-ı Osmânî adıyla kurulan obediyanı uygunluğunu kabul etmek

“1920 - 1922 İstiklal Harbini müteakip ve 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin ilânını takip eden senelerde Türk Masonluğunun yeniden canlandığına ve Anglosakson Masonluğu ile tanışmaya tevessül ettiğine şahit oluyoruz. Fakat bu tanınma tahakkuk edememiş ve Dünya Muntazam Masonluğunun manevi müzaheretinden (koruyuculuğundan) mahrum bulunduğundan, 1935’te belki de kapanmasını önleyecek kuvvetli bir teşkilata sahip olamamıştır.⁵⁷⁷

Böylece Türk Masonluğu, İskoç Riti Türkiye Yüksek Şûrası tarafından yeniden localar kurulmaya başlandığı 1948 yılına kadar 13 sene uyumuş bulunmaktadır.

... Düşünülen formül, İskoçya Büyük Locasının Türkiye Büyük Locasını konsankre etmesi yani tanıtması ve böylelikle intizama getirmesidir.

Bu formülü biz kabul edince, Konsekasyon Merasimi yapılmadan dahi İskoçya Büyük Locası Büyük Locamızı 1962 başlarında tanımış ve bunu Avrupa ve Amerika’daki birçok muntazam Büyük Locaların bizi tanınması takip etmiştir.

---

mümkün değildir. Zira kuruluşundan başlayarak, 1923’te Türkiye Maşrık-ı Âzamı olarak adı değiştirildikten sonraki yılları da içeren 1935’teki “kapatılma” olayına kadar, bu obediyanın yapısı içinde ve etkin olduğu coğrafya üzerinde başka obediyan bağlı locaların varlığına hep göz yumulmuştur. Bu, göz yumuş aynı zamanda bir tür kaçınılmazlık bağlamındadır. Şöyle ki; “Maşrık-ı Âzam” sözcüklerinin, “Grand Orient/Büyük Doğu” karşılığı olması bu obediyanın Fransız Masonluğu platformunda oluştuğunu tanımlamaktadır. Bu özelliği ile de Maşrık-ı Âzam’ın kendi çatısı altında başka obediyan bağlı locaların varlığını kabul etmek zorunluluğu zaten mevcuttur. Dolayısıyla, Meşrutiyet sonrasındaki Türk Masonluğunda “*başka obediyanlara bağlı münferit localar devrinin kapanması*” şöyle dursun, 1935 yılına kadar devam etmiştir.

⁵⁷⁷ Ekrem Tok biraderin altı tarafımızdan çizilmiş bu cümlesi, 1935 yılındaki kapatılışın “Dünya Muntazam Masonluğu” desteği ile önlenmesi olasılığını dile getirirken kapatılış olayını “kendini fesih” veya “çalışmaları tatil” şeklindeki inandırıcı olmayan tanımlamalardan iyice uzaklaştırmaktadır.

Nihayet, işte bugün yapılacak olan bu Konsekrasyon Merasimi'yle, Büyük Locamızın hak ettiği bütün Dünya Muntazam Büyük Locaları meyanındaki layık olduğu mevkii alacağından emin bulunuyoruz.

Sözlerimi bitirirken ifade etmek isterim ki, her ne kadar Büyük Locamız diğerlerine nazaran değişik bir tertipte görünüyorsa da hepimiz mesleğimizin kadim örf ve adetlerine ve landmarklarına göre ve aynı maksatla, Ulu Mimarın rehberliği altında insanların kardeşliği için çalışmaktayız.

Kâinatın Ulu Mimarının bütün çalışmalarımızda bizleri irşad etmesini ve başarılı kılmasını niyaz ederim.

Kardeşlerim, ayağa kalkınız ve büyük misafirlerimizi gönülden gelen haretle alkışlayınız.

Kardeşlerim, şimdi Konsekrasyon Merasimini yapmaları için İskoçya Büyük Locası Büyük Üstadını vazifeye davet ediyorum.”⁵⁷⁸

Ekrem Tok biraderin ardından İskoçya Büyük Locası Büyük Üstadı törenin başlangıç adımı olarak kısa bir konuşma yapmış ve aşağıda tamamı verilen ilk “dua” Büyük Hatip görevi verilmiş olan Necdet Egeran birader tarafından okunmuştur:

“Her şeyi yapan, insanların hâkimi Tanrım,

Sana sığınarak yalvarıyoruz. Şu anda yaptıklarımıza rahm ü şefkatinle atfi nazar eyle ve yardımınla başladığımız bu çalışmamızın senin şanına ve kardeşlerimizin iyiliğine olmasını temin eyle. Türkiye Büyük Locasına bağlı localarda Masonluk sırlarına erecek olanların hepsine yeminlerinin kudsiyetini anlama imkânını bahş eyle ki, ahitlerine vefa ile ve ilâhî kanunlara itaatla sadık hizmetkârların ve Muhterem Mesleğimizin kıymetli üyeleri olabilsinler ve bu dünyevî hayatın kapanışında senin mutlu çevrene girebilsinler.

⁵⁷⁸ Bu konuşmanın tam metni için bkz. Celil Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 2., s. 178-182.

Hamd, âlemlerin Rabbi merhametli olan, merhamet eden ve Din Günü'nün sahibi olan Allah'a mahsustur. Ulu Tanrım, ancak Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz. Bizi doğru yola eriştir, nimete erdirdiğin, gazaba uğramayanların, sapmayanların yoluna eriştir, ya Rab “.

İkinci kısmı Fâtîha Sûresi olan bu duayı takiben Türkiye Büyük Locasının; “Hür Masonluğa” adanması mabedin güney yönünden; “Fazilete” adanması batısından; “İyilik ve Yardıma” adanması da doğusundan duyurulmak suretiyle “Konsekasyon Töreni” ritüelik usulüne uygun olarak Büyük Üstad Lord Bruce yönetiminde icra edilmiştir. Mabedin üç farklı yönünden yapılan bu “atama” işlemlerinin her biri Allah adı anılarak yapılmıştır.⁵⁷⁹

Törenin bundan sonraki bölümünde İskoçya Büyük Locası Büyük Hatip vekili Necdet Egeran metni aşağıda verilmiş olan duayı okumuştur:

“Akl-ü Hikmetin ve Anlayışın tamamı kendinde mündemiç Tanrım, Bu Büyük Locanın idaresiyle tanzif olunan Kardeşlerimizin, çalışmalarının başarılı ve ahenkli idaresinde lüzumlu akl-ü hikmet ve sadâkatı haiz olmalarını ve üyeler arasında kardeşlik sevgisinin hüküm sürmesini temin eyle. Kardeşlerimize her yerde rahm ü şefkatini esirgeme ve onların ıstırâb ve elemelerine merhamet eyle. Milletleri birlik ve ahenk içinde birleştir ve dünya üzerinde hakiki kardeşliğin ve barışın hüküm sürmesini çabuklaştır. Senin hükmün altında bütün dünya kardeşlik sevgisiyle kaynaşarak büyük bir aile hâline gelsin. Bizlerin ve her yerdeki kardeşlerimizin Sana karşı daima artan sadâkatımızla ve kadîm mesleğimizin mukaddes ilkelerine olan bağlılığımızla muhteşem tekâmülümüzü tahakkuk ettirmeye imkân bahş eyle, Ulu Tanrım.”

Aşağıdaki alıntılar, yapılan ikinci duanın ardından İskoçya Büyük Locası Büyük Üstadı'nın yaptığı konuşmadandır:

⁵⁷⁹ Celil Layıktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Cilt 2., s. 183.

“Pek Muhterem Büyük Mason Üstad ve Aziz Kardeşlerim,

Berberce yapmış olduğumuz merasim çok eskidir ve İskoçya Büyük Locası tarafından yüzyıllar boyunca tatbik edile gelmiştir. Umarız ki, bu sade muamele ile nihayet Türkiye Büyük Locası ile İskoçya Büyük Locası arasında Masonluğun hakiki prensiplerini birleştirmiş olduk.

Pek Muhterem Büyük Üstad,

Sizin kendi memleketinizdeki localar hakkında iftiharla, haklı bir iftiharla, konuştunuz. Ve bütün dünyada daha geniş bir tanışma arzusun-
dan bahsettiniz. Fakat İskoçya'daki bizler bakımından, Anglo-Sakson
Masonluğu İngiliz hududunda nihayetlenmektedir. İskoçya'dan başla-
yan Masonluk ise, tarihin kaydettiği en eski olan ve 360 yıldan fazla bir
zamandan beri devamlı bir şekilde yürütülen Masonluktur.

Masonluk İskoçya'ya büyük bir ahlak kuvveti bahşetmiştir ve bundan
dolayı derin minnet altındayız. Sizlerin de Masonluğun bu faydasını
dünyaya tanıtmakta bize iltihak arzunuzdan dolayı pek çok müftehiriz.

...

Pek Muhterem Büyük Üstad ve Kardeşlerim,

Birçok birader bir Büyük Loca kurmaya çalışabilir, fakat bir biraderin
budalaca hareketiyle yapılmaya çalışılan her şeyi bozabilir, tahrip ede-
bilir. Büyük Locanızda mesleğe alınacaklar hakkında azamî derecede
dikkatli olmakta devam ediniz. Her yeni üyenin karakter sağlamlığı ge-
tireceğinden, Masonluk yapmaya kararlı bulunduğundan ve kendisine
herhangi şahsi bir menfaat sağlamayacağından emin olmalısınız.

Pek Muhterem Büyük Üstad ve Kardeşlerim,

Bugün burada sizlerle beraber bulunmak benim için büyük bir mazha-
riyet olmuştur. Sözlerime son verirken sizlere İskoçya Büyük Locasının
selamlarını getirdiğimi bildirmek isterim. Bu selamların arzını, bundan
iki aydan fazla bir zaman evvel seyahatimin buraya da uzanacağını bi-
len Kardeşlerim benden rica etmişlerdi. Siz Muhterem Büyük Üstadım
ve bütün Kardeşlerimin toplantınızı sulh ve sükûn içinde yapmanızı ve
aynı suretle dağılırarak saadet içinde harici âleme dönmenizi temenni

ederim. Mesleğimizin hareketlerini tanzim eden bu iki büyük ve faydalı hakikatin gelecekte de her zaman sizinle daim olmasını niyaz ederim”⁵⁸⁰

Büyük Üstad Ekrem Tok birader de aşağıdaki konuşması ile bu çok önemli ve anlamlı töreni sonlandırmıştır:

“Pek Muhterem Büyük Üstad,

Gönül dolu olunca hisleri tam ifadelendirmek için gereken güzel kelimeleri bulmak çok güç.

Pek Muhterem Büyük Üstad, Türk Masonluğu nef’ine (yararına) söylemiş olduğunuz ve yapmış bulunduğunuz her şey için kendi namıma ve Kardeşlerim adına çok samimi teşekkürlerimizi sunarım.

Bugün hakikaten bizim için unutulmaz bir gün oldu ve Türkiye Büyük Locası tarihinin en manalı safhasından birini beraberce yaşamış bulduk. Bu büyük günümüzün hatırası olarak, Büyük Locamızın İskoçya Büyük Locasına takdim ettiği şu naçiz armağanı lütfen kabul buyurmanızı rica ederim.

Sizden ve Muhterem Dr. Buchan’dan rica ediyorum; İskoçya’daki bütün Kardeşlerimize Türk Kardeşlerinin sevgi ve selamlarını lütfen iletiniz”.

Anglosakson Masonluğu düzeyinde yer almak için ön görülen koşullardan biri olan “Konsekrasyon”un realize edilmiş olması ile Türk Masonluğu daha dik durur bir görünüme sahip olmuştur. Ne var ki, üzerinde bulunduğu yol, mevcut birtakım engellerden henüz arındırılmış değildir.

---

⁵⁸⁰ Altını çizdiğimiz satırlarda; Yüksek Şûra ile Büyük Loca arasında çok yakında başlayacak kaosun ve olası sonucunun beklentisi sezilmektedir. Lord Bruce’un konuşmasında yeni bir Büyük Loca kurulması girişimine değinmesi, tören öncesinde bu hususun kendisiyle konuşulmuş olabileceğini çağrıştırmaktadır. Bu konuşmanın tam metni için bkz. Celil Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 2. s. 184-185.

Bu Törendeki Önemli Noktalar Olarak Saptananlar

Bu kitabın bir önceki bölümünün “Düzenli Tanınma için Yazışmalar” başlıklı kısmındaki mektup metinlerinde Türkiye Büyük Locasının “konsekrasyonu” gerçek anlamındaki “kuruluş ve kutsama” formatı yerine sadeleştirilmiş bir “tanışma” töreni yapılması isteği dikkat çekmişti. İskoçya Büyük Locası da bunu içtenlikle kabul etmiş ve 29 Nisan 1965 tarihindeki töreni bu çizgide uygulamıştır. Bu uygulama sırasında Necdet Egeran’ın tören heyetinde görevlendirilmesi ile Türkiye Büyük Locasının da törenin pratiği içinde yer alması ve Büyük Localar arası bir “eş düzeylik” ifade edilmiş olması yönünden büyük önem taşımaktadır. Egeran biraderin de *Gerçek Yüzüyle Masonluk* adlı eserinde ifade ettiği gibi bu olay İskoç Büyük Locasının davranış inceliğinin işaretidir. Ayrıca, Türkiye Büyük Locasının bu tören kapsamındaki “tam bağımsızlığı” anlamını da tanımlamıştır.⁵⁸¹

Masonluk Karşıtı Bir Kanun Önerisi

1965 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisine, devlet memurlarının Mason derneğine üye olmalarının yasaklanması hakkında bir kanun teklifi verilmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda kanunlaşması kabul edilmeyen bu teklif metninin “Gerekçe” bölümü aynen şöyleydi:

“GEREKÇE: Kanunlarımız prensip olarak şahıs hürriyetini, temel itti-haz etmiştir. Şahıs hürriyetinin çeşitli tezahürleri arasında siyasi ve gayri siyasi cemiyetler kurmak veya kurulmuş olan bu türlü cemiyetlere girmek hürriyeti de vardır. Ancak bu hak ve hürriyetlerin kullanılmasında fertler tamamen serbest bırakılmamış olup, bu hürriyetler diğer hukuk kaideleri ve evveliyatla Amme intizamına taalluk eden hükümlerle sınırlandırılmıştır.

⁵⁸¹ Age., s. 54.

Yine kanunlarımız gayri siyasi derneklere üye olanların devlet memuru olmalarına müsaade etmiştir. Ancak gayri siyasi dernekler içerisinde Mason Derneğinin taşıdığı hususiyetler diğerlerinden tamamen farklı olup, bu dernek mensuplarının devlet memuru olmalarına mâni çok mühim mahzurlar mevcuttur.

Bu derneğin dünyaca üzerinde ittifak edilen ve tarihî bir realite bilinen başlıca vasıfları şunlardır:

1. Masonluk kökü dışarıda bir cemiyettir.
2. Muvâzaalı yollardan siyaset yapmaktadır.
3. Devlet Teşkilatında mühim mevkilere kendi mensuplarını getirmekte ve hak tevziinde tarafsızlık yapılımasını amil olmaktadır.
4. Gizli usullerle gizli işaretler kullanılmaktadır.
5. Sınıf tefrikine giden bir fonksiyonu vardır.
6. Mevcut dinler dışında gizli bir tarikat mahiyetindedir.

Halkımızın büyük çoğunluğu masonluğu Komünizmle bir tutmaktadır. O derecede ki bu mevzuda bir plebisit yapılması mümkün olsa görüşümüz lehine kahir bir ekseriyet teşekkül edecektir. Milletlin istemediği kimseleri zorla milletlin başında tutmak millî iradeye hürmetsizlik olduğu kadar idare edilenlerle arasında sevgi yerine nefreti hâkim kılmaktan başka bir netice doğurmaz.

Milletimiz Masonluğu aynı zamanda Yahudi emperyalizmi ile (Siyonizm'le) birlikte mütalaa etmekte, ihtilâl hâlinde görmektedir. Bilhassa Masonların gerek işaret gerek felsefe gerekse sempati bakımından bu cereyana çok yakın oldukları gözden kaçmamaktadır.

Yahudi nüfusunun hızla geliştiği Orta-Doğu'da ticarî ve siyasi bakımdan Türkiye'ye yeni bir rakip çıkmıştır. Bu rekabette millî menfaatlerimizin sıyanet edildiğinden hakıyla emin olabilmemiz için de resmî görevlerde Siyonist sempatzanı veya hayranlarının bulunmaması bir emr-i tabiidir.

Bu teklifi yapmakla milletimize karşı mühim bir vazifeyi yerine getirdiğimize kaniyiz. Muhterem Parlamento mensuplarının teklifimize

iştirak edeceklerine ve kabulü için yardımlarını esirgemeyeceklerine kuvvetle inanmaktayız.”

Gerekçesi bu olan kanun teklifinin altındaki imzaların 1965 Türkiye’si parlamentosundan dört senatör ve on beş milletvekiline ait olması şaşırtıcı ve bir o kadar da üzücüdür. Ulusun temsilcileri olarak seçilmiş kişilerin, tamamen bilgisiz oldukları bir kurum hakkında düzmece bir “görüş birliği” çemberinde rol almaları esef vericidir.

Özellikle, tarafımızdan satır altları çizilmiş ve “derneğin başlıca vasıfları” olarak sıralananların tamamı Türk Masonluğu için hiçbir şekilde düşünülemeyecek niteliklerdir. Bu suçlama tarzı nitelemele-
rin hemen hepsinin yanıtları, kitabımızın çeşitli bölümlerinde verilmiştir. Bu alıntıdaki en ağır ve çirkin olan suçlama; Mason olan bir devlet görevlisinin İsrail’e karşı ülkemiz menfaatlerini korumayacağı düşüncesinin ifade edildiği satırlardır. Bilgisizliğin de ötesine geçen bu suçlamayı onurlu her Masonun direkt olarak hukuk yoluna taşımaması gerekirdi. Herhalde, bu denli aşağılayıcı bir yakıştırma, o tarihteki parlamento mensubu Masonların hiçbirinin “Masonik hoşgörü” ile besledikleri “sabır” sınırlarını zorlamamış olmalıdır.⁵⁸² Sonuç olarak bu kanun teklifi de 1951 yılındaki gibi reddedilmiş ve konu zamanın küllendirmesine terk edilmiştir.

Bölge Localarının Geleceği Hazırlanıyor

İstanbul Bölge Locası Üstadı Nebil Sarpel birader, Büyük Üstad Egeran’ın görevde bulunduğu sürede Mason camiasında kalmak isteme-

⁵⁸² “Hoşgörü” ve “Sabır” Mason olmanın töresel ilkelerindedir. Ancak, özellikle “hoşgörü” ilkesinin titizlikle uygulanması ve ucunun bırakılarak başını alıp gitmesine olanak tanınmamasının gerekliliği kişisel kanımızdır. Zira, sınırsız bir hoşgörü, yerine göre karşıdaki insanın, yerine göre de hoşgörü sahibinin kişiliklerinin umursanmadığı bir ortam yaratır. Konumuz olan Meclis olayında, Mason kimliğinin ortaya çıkması kaygısının da önemli fonksiyonu olduğu kuşkusuzdur.

diği gerekçesi ile mayıs ayı içinde istifa etmişti. Bu eyleminin ardından delegelik niteliğini kaybetmiş olduğu hâlde Bölge Locasının bir toplantısında başkanlık makamına oturarak Büyük Üstad ve Büyük Loca karşısı olan biraderlerin konuşmalarını destekleyen ve daha da kışkırtan davranışlar sergilemişti. Aynı birader Valiliğe de intikal ettirmiş olduğu istifasını sonradan geri almak suretiyle dernek bünyesi içinde birtakım tutarsızlıkları olduğunu da göstermişti.

6 Haziran 1965'te yapılan Büyük Dâimî Heyet (Büyük Kurul) toplantısı gündemindeki konular arasında yukarıda özetlediğimiz olay da vardı. Yapılan görüşmelerde, bağısı olduğu Büyük Loca otoritesini hiçe sayan bir tutum ortaya koyan İstanbul Bölge Locasının kapatılması konusunun yapılacak Umumî Heyet (Genel Kurul) Toplantısında ele alınması hakkında fikir birliği oluşturuldu. Bu düşünce beraberliğini, Bölge Locaları statüsünü sonlandırmak yönünde atılan ciddi adımların ilki olarak nitelendirmek doğrudur.

“Tanınma” İçin Uğraşlar Devam Ediyor

Türk Masonluğunu bölünmeye taşıyan tatsız olayların konsekrasyon sonrası zamanın büyük bir kısmını nasıl bulutlandığı okuyucuya sunulmuştu. Bir yandan bu havanın dağıtılması için gayret edilirken, gelecek için büyük önemi haiz olan çeşitli ülkelerdeki diğer obedi-yanslarca “tanınma” konusunda da bazı olumlu adımlar atılmaktaydı. Türkiye Büyük Locasını, yeniden kuruluşunun yapıldığı 1956 yılı sonrasındaki on yıl içinde, tanıdığını beyan eden yabancı Büyük Loca sayısı 65'e ulaşmıştı. Ancak, gelinen bu noktaya rağmen tanınma konusundaki büyük sıkıntı, İngiltere Birleşik Büyük Locasının tutumu nedeniyle yaşanmaktaydı. Bu kurum, menşeinin (kökeninin Yüksek Şûrâ olması nedeni ile Türkiye Büyük Locasını muntazam (düzenli) kabul etmediği için tanıma konusuna da, kuralları bağlamında haklı

olarak, olumsuz bakmaktaydı. Zira bu kurallara göre bir Büyük Loca, en az üç ‘muntazam/düzenli’ loca tarafından kurulabilirdi. Oysa, Türkiye’deki kurucu tamamen ayrı bir kurum olan Yüksek Şûrâ idi. 1909 yılındaki biraderlerinin kusurlarının yükünü, 1966 yılının Türk Masonlarına taşıtmak ağır bir cezaydı kuşkusuz ama kurallar da sadece bu yolu işaret etmekteydi. Öte yandan, daha birçok yabancı Büyük Locanın (obediyansın) Türkiye obediyansını ‘tanıma’ kararı vermek için İngiltere Birleşik Büyük Locasının davranışını izlediği de bilinmekteydi. Bu husus, Türkiye obediyansına sadece uluslararası Anglo-sakson Masonluğu platformda yer almak yönünden öncelik taşımaktaydı.

1966 yazında İstanbul’a gelen Belçikalı Masonlarla yapılan görüşmeler sırasında grupta bulunan Büyük Birinci Nazır Charles Wagemans birader: *“Türkiye’ye gelmeden birkaç gün önce karşılaştığı İngiltere Birleşik Büyük Locası görevlilerinden Alexandre Frere’in, Türkiye Büyük Locasının kısa bir süre içinde tanınacağını söylediğini.”* açıklamıştı. Bu duyumun yarattığı heyecanın ve umudun büyüklüğü yadsınamazdı kuşkusuz.

Aynı yılın sonbaharında Sadi Aral biraderin İngiltere ve İskoçya seyahatini, Wagemans biraderin sözleriyle ateşlenen umut bağlamında değerlendirmeyi hedefleyen Büyük Loca, bu biradere İngiltere Birleşik Büyük Locası Büyük Sekreteri J. W. Stubbs ve A. Frere ile görüşme yapması görevini vermiştir.

İskoçya Büyük Locası Büyük Sekreteri A. F. Buchan biraderin Stubbs ile yapılacak görüşme için Sadi Aral’a aracılık edeceği düşünülmüşse de yaptıkları telefon görüşmesinde Buchan birader Sadi Aral’a, görüşme girişimini bizzat yapmasını, ancak alması muhtemel olumsuz sonuçlar için de hazırlıklı olmasını tavsiye etmiştir. Bu tavsiyenin son kısmı, Buchan biraderin Stubbs ile aynı konu üzerinde görüşmüş olup, ne tür bir yanıt aldığını da göstermektedir.

S. Aral ile yaptığı görüşmede Stubbs, İskoçya Büyük Locası konsekrasyonun Türkiye Büyük Locasının 'düzenli' bir kuruluş sayılması için yeterli olmadığını belirtmiş ve tek çıkar yol olarak şunu önermiştir:

“Masonluğa, düzenli localarda kabul edilmiş en az 21 birader bularak, bunların üç düzenli loca oluşturmalarını ve ardından da bu üç locanın düzenli bir Büyük Loca kurmalarını sağladıktan sonra mevcut olan tüm biraderlerin Masonluğa kabul törenini bu düzenli sistem içinde yenilemek...”

Aral birader düzenli olmak arzusu ile dolu olan Türkiye Büyük Locası için böyle bir öneriyi uymanın yaratacağı en büyük sorunları şöyle sıralamıştır:

-Yapılmış konsekrasyonu sanki hiç olmamış gibi bir yana itmek, İskoç biraderlere karşı nahoş bir davranış sergilemek olacak ve bu, ilişkilere de olumsuz yansıyacaktır.

-Türk Masonların pek çoğu önerilen bu uygulamaya karşı çıkacaklardır.

-Türkiye Büyük Locasını tanıdığını beyan etmiş 65 adet yabancı Büyük Locaların her birinden olumsuz tepkiler gelecek ve ilişkiler karışacaktır.

-Mevcut Türkiye Büyük Locası üç adet binaya sahip bir tüzel kişilik taşıdığından “kurulması önerilen yeni Büyük Loca” ile bu konularda sorunlar yaşanacağı kesindir.

Bütün bu olasılığı kesin sorunların kendisine anlatılmasından sonra J. W. Stubbs'ın verdiği yanıt: “Yaşanan zorlukları anladığı, ancak bunların kendisinin sorunları olmadığı ve Türkiye Büyük Locasının bu tür mazeretleri ileri sürmesi hâlinde kişisel görüşlerinin etkilenmeyeceği” şeklinde olmuştur. Sadece ana hatlarını verdiğimiz bu yanıt son derecede umut kırıcı olmakla kalmamıştır. Bu yanıt, biri düzensiz dahi olsa, iki obediyan temsilcisi arasında yapılan görüşmede Mason-

luğa hiç yakışmayan bir nitelik taşımaktadır. Stubbs'ın sözcüklerinin gölgesinde “önemsememek” ve “güç bende” anlamları belirgindir.

Sadi Aral biraderin Alexandre Frere ile görüşmesi, kendisi Londra dışında olduğu için yapılamamış ancak Stubbs ile yaptığı görüşmeye ait 28 Eylül 1966 tarihli raporu, 30 Ekim 1966 günü yapılan Büyük Dâimî Heyet Toplantısı'nda okunup, değerlendirilmiştir.

Türk Masonluğunun “menşe” yani “köken” düzenliliği yönünden uluslararası tanınma kurallarına uymazlığının ciddiyeti yadsınamazdı. Ancak, Stubbs'ın önerdiği yeni bir Büyük Locayı oluşturacak üç locayı kuracak, düzenli localarda kabul edilmiş 21 Masonun, 1966 yılındaki Türk Masonları arasından bulunması imkânsızlığının gösterdiği tek yol, bu kişilerin Türk obediyanı dışından bulunup bir araya getirilmeleri veya aynı sayıdaki Türk biraderin yurt dışındaki “düzenli” bir locada yeniden tekrisi ve üstad derecesine yükseltilmeleri suretiyle yedi kişilik gruplar hâlinde yeni bir Büyük Loca oluşturacak olan üç locayı kurmaları idi. Eğer bu herhangi bir şekilde mümkün olsa dahi, yeni kurulacak Büyük Loca yabancı kaynaklı olacağı için mevcut olan ile bütünleşmesi yönünden büyük sorunlar ortaya çıkacaktı.

Ağır basan bir başka faktör de İskoçya Büyük Locasına karşı, yaptıkları konsekrasyonu hiç olmamış kabul eder duruma düşmekten dolayı Türkiye Büyük Locasının duyacağı mahcubiyet idi. Bu da her şeyden önce “değer bilir” Türk karakterine uyması olanaksız bir durumdu. Nitekim, tanınma konusundaki yazışmalarda bu hususun daima ön planda tutulduğu da görülmüştür.

İngiltere Birleşik Büyük Locası Büyük Sekreteri J. W. Stubbs

Aslında kurallar bağlamında haklı olursa da bir önceki kesimde sözü edilen cevabın yakışsızlığını Büyük Sekreter Stubbs'ın kişiliğinde de aramak gereklidir. Bu kanımızı desteklemesi ve üzerinde olduğumuz

konu ile bağlantısı yönünden bahsedeceğimiz olay yedi yıl sonrasına ait olmakla beraber, önemlidir:

“1972 yazında bir Türk Mason, Stubbs’a mektup yazarak, hasta olan eşi için Türkiye’de bulunmayan bir ilacın İngiltere’den sağlaması konusunda yardım talep etmiştir. Stubbs’ın, Büyük Sekreter Nafiz Ekemen’e yolladığı 26 Haziran 1972 tarihli mektupta kendinden istenen bu yardım konusundaki açıklaması:

- Bir biraderin, başka bir Büyük Locanın Büyük Sekreteri ile ancak kendi Büyük Sekreteri aracılığı ile yazışabileceği,
- Bu tür istekleri yerine getirmesinin kendisinin görev tarifi kapsamında olmadığı,
- Reçetesiz ilaç alamayacağı cihetle resmî kanaldan ithal etmek girişimi önerilerini içermektedir.”

Sadece çaresizliğine çözüm arayan bir biradere değil, Büyük Sekreter Nafiz Ekemen’e de ters davranış içeren bu kapsamdaki bir mektup aslında Masonluk adına kaygı verecek bir belgedir.⁵⁸³ Masonluğun temel ilkelerinden olan kardeşlik anlayışının yüceliği, bir biraderin eşinin rahatsızlığı çırpınışıyla yaptığı bu kural hatasını hoş görmeyi gerektirirdi. Eşinin hayatı için beslediği umudunu “benim görevimin tarifi kapsamına girmiyor” yanıtı ile geri çevirmek; hoşgörü bir yana, merhametin alt sınırını dahi sıfırlayan bir çizgide yerleşik bir kişilik sahibi olmanın işaretidir.

İşte bu olay ile de doğrulanan çok önemli iki husus; Masonluğa istekli her bireyin kişisel yapısının bu işe uygunluğunun “önceden çok iyi incelenmesinin” şart olduğu ve gerçek anlamdaki “büyüklüğün” Masonluğun en yüksek mevkilerine oturtulsalar dahi, her “Masonum” diyenin kaşığına rastlamadığıdır.

⁵⁸³ Celil Layıktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, İst.,2003, Cilt 3, s. 86.

Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik Hakkında

Genelde, bu sözcüklerin Fransız Devrim Harekâtından (1789) Fransız Masonluğuna taşınmış olduğu ve buradan da tüm Masonluğa ait bir özdeyiş haline geldiği kabullenilmiştir. Oysa, devrimden 43 yıl öncesindeki 1746 tarihli Fransız Masonluğu belgelerinde de bu sözcükler üçlemesine rastlanmıştır.⁵⁸⁴

Türk Masonluğunda da 1910 ile 1950 yılları arasındaki “çalışma rehberlerinde” (ritüeller) aynı özdeyiş yer almaktadır. İlginç olan, söz konusu ritüellerin kapaklarında bu özdeyişin Fransızcası olan “Liberté-Egalité-Fraternité” ve “Hürriyet-Müsâvât-Uhuvvet” (Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik) sözcüklerinin birlikte olmalarıdır. 1959 yılında basılmış ritüeller de ise bu özdeyiş, sadece kitapçığın metin kısmında “Masonluğun temel düsturları” olarak belirtilmiştir. 1967 ve sonrasında ritüellerinde ise bu üçlemeye rastlanılmamaktadır.

Bu değişikliği, Türk Masonluğunun 1965 yılındaki konsekrasyon ile yaşamaya başladığı değişiklik sınırları içinde yol almasına bağlamak doğru olacaktır. Zira, Fransız Masonluğu kökenli bu özdeyiş Anglo-sakson sisteminde bulunmamaktadır.

Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik üçlemesi temel özdeyiş olarak Özgür Masonlar Büyük Locası ritüellerinde belirtilen ilkeler arasında yer almaya devam etmektedir. Bu, bölünme ardından eskiye bağlılığını sürdüren tarafın Özgür Masonlar Büyük Locası olduğunun diğer bir göstergesidir.

1967 Seçimi ve İngiltere B. B. Locası Davranışı

22/23 Nisan 1967 günlerinde yapılan Genel Kurul Toplantısında Büyük Dâimî Heyet seçimleri yapılmış ve sonuçların gönderildiği tüm

⁵⁸⁴ M. Ö. Ayfer, *Ansiklopedik Mason Sözlüğü*, İst., 1992, s. 1049-1050.

Büyük Localar arasına İngiltere Birleşik Büyük Locası da dahil edilmiştir.

Böyle bir durumda, bildiriye alan her Büyük Locanın, yeni seçilen görevlilere kutlama ve başarı dilekleri taşıyan mesajlar göndermesi en normal ve âdetleşmiş bir davranış olduğu hâlde, henüz bunun algılanmasından yoksun olan bazılarının yanında; İngiltere Birleşik Büyük Locası Büyük Sekreteri J.W. Stubbs imzası ile gelen ve sadece Türk Büyük Locasının seçim sonuçları yazısının alındığını bildiren herhangi bir iyi dilek veya kutlama sözcüğünün esirgendiği bir yanıtın bulunması da düşündürücüdür.

Yapılan Daimî Heyet seçimi sonuçları aşağıdadır:

Büyük Üstad Hayrullah Örs; Büyük Üs. Kaymakamı Şekûr Ökten; Büyük Birinci Nazır Avni Karabece; Büyük İkinci Nazır Orhan Alsaç; Büyük Hatip Abdullah Ecemen; Büyük KâtipNafiz Ekemen; Büyük Hasenat Emine İbrahim Telimen; Büyük Birinci Muhakkik Sait Penbecioğlu; Büyük İkinci Muhakkik Sahir Akev; Büyük Birinci Teşrifatçı Hulusi Selek; Büyük İkinci Teşrifatçı Nafi Z. Başak; Büyük Üçüncü Teşrifatçı Galip Kardam; Büyük Sancaktar Halit Arpaç; Büyük Dahili Muhafız Macit Erbudak; Büyük Harici Muhafız Nuri Akyol.

Yeni İstanbul Gazetesindeki Yazı Dizisi

- 22 Ekim 1967 tarihli Büyük Dâimî Heyet Toplantısında, o günlerde *Yeni İstanbul* gazetesinde yayınlanan Masonluk karşıtı bir yazı dizisinin dikkatle izlenmesine ve bu yazı dizisi tamamlandıktan sonra Masonluk gerçeğinin tanıtılması amacıyla bir açıklama hazırlanması ve bu yazı dizisine 'kişisel cevap' verilmemesi ile hukuksal yönden bir girişimde bulunulmaması gerekliliği oy birliği ile karara bağlandı.

- 11 Şubat 1968 günlü Büyük Daimî Heyet toplantısında Masonluğun “dış âleme” açılarak, içeriğinin Mason olmayanlarca doğru anlaşılır olabilmesi için konferanslar tertip edilmesinin gerekli olduğu üzerinde görüşmeler yapılmış ve bunun, lokallerin uygun salonlarında isteyenlere açık tanıtım konferansları şeklinde yapılması uygun bulunmuştur.

Aynı toplantıda, üç ay önce kararı alınmış olan *Yeni İstanbul* gazetesine yanıt niteliğini de taşıyacak ‘Masonluk gerçeğini açıklama yazısını hazırlamakla görevli heyetin, geçen zamanın konuyu unutturduğu düşüncesinde olduğu bildirildi. Ancak, Ekim ayındaki toplantıda alınan o kararın tüm biraderlere verilmiş bir söz niteliği taşıdığı ve açıklama yazısının bir yanıt özelliğinde olmak yerine sadece Masonluğun anlatılması yönünde hazırlanmasının savunulması üzerine, Şekûr Ökten ve Galip Kardam biraderlerin konuya ilişkin bir taslak hazırlamaları ve bir sonraki toplantıya getirmeleri kararlaştırıldı.

- Yukarıdaki tarihten bir aydan fazla bir süre sonra, 17 Mart 1968’de yapılan aynı özellikteki toplantıda, görevlendirilmiş biraderlerin hazırladığı Masonluğun tanıtımını içeren yazı taslağı okundu. Büyük Üstad Hayrullah Örs, bu konu üzerinde kendisinin çok sayıda biraderle onların düşüncelerinin ne olduğu hakkında görüşmeler yaparak daha kapsamlı bir şekilde çalışmak arzusunda olduğunu belirtince bu konudaki tüm yetkinin Büyük Üstada verilmesi kararı alındı.

- Aradan geçecek bir yılın sonrasındaki 4 Nisan 1969 günü yapılan Büyük D. Heyet toplantısında bu konu yeniden gündeme alınacak ve Büyük Üstad, görüştüğü biraderlerin genelde sessiz kalmayı önerdiklerini ve geçen zaman içinde gazetenin el değiştirdiğini de belirterek yayının yarattığı ortamın artık kaybolduğunu açıklayıp görüşmeler yaptığı biraderlerin halka sesini duyuracak bir kitap hazırlanmasının uygunluğunu belirttiklerini de ekleyerek, kararı Dâimî Heyete bırakacaktır. Heyet üyeleri çoğunluğunun, tanıtım açıklamasının

yayınlanmaması, konunun hukuksal bir platforma götürülmemesinde birleşmeleri sonunda; gazeteye yanıt vermek çizgisinde olmaksızın hazırlanacak kitapçıklarla Masonluğu tanıtmak cihetine gidilmesine karar verilecektir.

1965 yılının üç gün süren Genel Kurulunun, 2 Mayıs'taki toplantısında Fethi Erden biraderin, bu konuyla ilgili olarak söylediklerinin bir kısmı aşağıdadır:

“... Biz eskiden, haricî âleme karışmamayı, Masonluk hakkında ne söylenirse söylensin, susmayı ve pasif bir tavırla bütün hücumların geçmesini beklemeyi prensip ittihaz etmiştik. Genç kardeşlerimiz bu prensibi kabul etmiyorlar, fiilen ne olduğumuzu haricî dünyaya anlatmamızın gerektiğini düşünüyorlar. Bütün dünya obediyanları, en muhafazakâr olanları bile bu yola girmişler ve çeşitli cereyanlar karşısında Masonluğun susmakla değil, icraatıyla kendisini koruyabilir olduğuna inanmış görünüyorlar.

Nitekim, ben bir aydın topluluğunda, bütün gizli cemiyetlerin memleketimizde hain-i vatan diye vasıflandırıldığına, bu meyanda bizim de isimimizin geçtiğine şahit oldum. Orada gerekli cevapları verdim, fakat bu yeterli değildir. Memleketin aydını bizim ne olduğumuzu bilmezse geri kitleyi kim ve nasıl frenleyebilir? Çok seviyeli neşriyat, çok seviyeli kültür ve hayır işleri yaparak varlığımızı hissettirmeli ve bizim ne olduğumuzun bilinmemesi yüzünden gelebilecek darbeleri önlemeliyiz ...”⁵⁸⁵

Masonluk karşıtı bir yayın nedeniyle Büyük Locanın iki buçuk yıla yakın bir zaman içinde geçirdiği süreç yönünden, kısa anlatımla ele aldık. Görüldüğü gibi, bir reaksiyon göstermek yerine “susmak” ve zamanın “unutulma rendesi” ile olayı aşındırması beklentisi tercih edilmiştir. Bu tutum, benzer olaylar karşısında uluslararası Mason kuruluşlarının pek çoğunda benimsenmiş olan benzer uygulamanın Türk Masonluğuna yansımından başka bir şey değildir.

⁵⁸⁵ Celil Layiktez, *Türkiye’de Masonluk Tarihi*, Cilt 2., s. 196. (Satır altları tarafımızdan çizilmiştir.)

Günümüzde de gerçek bilgiden yoksun, saplantılı beyinlerin oluşturduğu bu tür saldırılar tüm çirkinliği ile devam ettirilebildiğine göre “dış âleme” açılma ve tanıtım konusunda yeterli hiçbir gelişmenin olmadığı kesindir. Bu kitabın yazıldığı sırada elektronik ortamda Masonluk ve Türk Masonluğu hakkında bazı çok özet bilgiler verilmekte ise de gerek aynı ortamda gerek yazılı basında eski paslı kalıplar içinde hazırlanmış yalanlar, karalamalar hâlâ sürüp gitmektedir. Kanımızca, “susmak” tercihinin asıl kaynağı Masonluktaki “gizlilik” anlayışıdır. Ülkemizde önce II. Mahmut ve sonrasında da II. Abdülhamid dönemlerinde iyice koyulaştırılan Masonluğun “gizlilik” karanlığına ışık tutmak zamanını daha fazla geciktirmemekte yarar olacağı kişisel görüşümüzdür.

1968’in Bir Başka Önemli Olayı

1968 yılı ortalarında, İngiltere Birleşik Büyük Locasının Türk Masonluğu hakkında bilgi edinmek üzere görevlendirdiği Muschamp birader Türkiye’ye geldi. İstanbul’da Freedom ve Hümanitas ile İzmir’deki Ephesus Localarının çalışmalarına katılan bu birader gittiği yerlerde bulunan bazı yetkililerle de görüşürülerek Türk Masonluğu hakkında bilgilendirildi.

Muschamp birader izlenimlerinin genelde olumlu olduğunu ifade etmekle beraber toplantısına katıldığı Hümanitas Locasında uygulanan çalışma rehberinin (ritüel) sanki Grand Orient de France obediyesi bağlısı bir Locanın çalışmasındaymış gibi bir düşünce yarattığını da açıklamıştır.

Bir tür “ön inceleme” özelliğindeki bu ziyaret, Türkiye Büyük Locasının “tanınması” konusunda, İngiltere tarafından atılmış bir ilk adım olarak nitelenmelidir. Ancak, Hümanitas Locasının kullandığı ritüel konusuna aşağıdaki veriler bazında biraz daha eğilmek gereklidir:

- Toplantılarına katılan Freedom ve Ephesus İngilizce, Hümanitas ise Fransızca çalışan localardır. Bu bağlamda üyeleri arasında yabancı uyruklu ve gayri Müslimler bulunmaktadır.

- Hümanitas Locası, 1948 yılında Türk Masonluğunun uyanışı ile kurulmuş olan Atlas Locası kökenli gayri Müslim birader çoğunluğunun, 6 Eylül 1961'de kurduğu bir Locadır. Toplantılarını Fransızca yapan Atlas'ı, eski La Renaissance uzantısı olarak değerlendirmek de tartışılabilir bir konudur. Böyle bir tartışmanın başlangıç noktası olarak; Grand Orient de France (GODF) bağlısı iken uzun yıllar Türk Masonluğu bünyesinde rahat bir yaşam sürmesine göz yumulmuş La Renaissance'ın Atlas Locasına bıraktığı, toplantı dili Fransızca ile GDOF paralelinde bir çalışma rehberi mirasını göstermek mümkündür. Bu durumda, benzer tartışmanın bir kısım Atlas mensuplarının kurduğu Hümanitas düzeyine de taşınması kaçınılmaz olmuştur. Zira bu locaya da Atlas'a kalan miras aynen intikal ettirilmiş ve İngiltere B. Büyük Locası temsilcisi Muschamp biraderin Türkiye Büyük Locasını uyarmasına kadar yönetimin dikkatine takılmamıştır.

Tüm bu parçaları birleştirenince oluşan gerçek; Türk Masonluğunun 1968 yılında dahi bazı sorunlarını tam çözümleyememiş olduğudur. Yapısı içinde Grande Orient de France (GODF) yanlısı ritüel kullanan Loca bulunmasına, en azından 1965 yılındaki konsekrasyon sonrasında rastlanılmaması gerekirdi. Bu durum, 1954-55'den beri Türk Masonluğu organik yapısındaki 'Üniteler' ile başlatılarak daha sonra da 'Bölge Locaları' olarak devam ettirilen uygulamalarının yarattığı merkezi yönetim sıkıntılına ve bir de, Locaların 'çalışma rehberlerinin (ritüellerin)' Türk Masonluğuna uygun hâle getirilmesi için yürütülen komite çalışmalarının geçen uzun yıllara karşın bir türlü sonuçlandırılmayışına bağlanabilir.

Haziran 1968 – Robert Sime Birader Ülkesine Dönüyor

1955 yılında, bir Amerikan şirketinin Söke'deki meyankökü işleyen fabrikasına genel müdür atanarak, ülkemize gelen Robert Sime birader, Türkiye Büyük Locasının Anglosakson Masonluğunca “düzenli kabul edilmesi” amaçlı uğraşlarda devamlı büyük roller üstlenmiştir. Kitabımızın bu uğraşların anlatıldığı kısımlarında ismi geçmiş olsa da Haziran 1968’de görevinin sona ermesi nedeniyle ülkesine dönen Robert Sime hakkında kısa bir bilginin verilmesi, gelecekte de saygı ile anılması yönünden önem taşımaktadır:

“1951 yılında, İskoçya’nın Motherwell şehrindeki ‘Livingstone St. Andrews’ Locasında tekris edilen Robert Sime’nin Türkiye’de görevlendirilmeden önceki Masonik kariyerinde, İskoçya ‘Fleur de Lys’ Locası Üstad-ı Muhteremliği de bulunmaktadır.

Her iki Büyük Loca arasında 1955’te başlayarak 1957’ye kadar resmî olamayan bir düzeyde devam ettirilen Türk Masonluğunun “tanınması” konusundaki soru-cevap yazışmaları ve ilişkileri güçlendiren bir ziyaret hep R. Sime biraderin aracılığı ile olmuştur.⁵⁸⁶ Bilindiği gibi bu yakınlaşmalar sonunda (Mart 1963) İskoçya Büyük Locası, Türkiye Büyük Locasını resmen “tanıma” kararı almıştır. Bu olaydan 2 yıl sonra da aynı Büyük Locanın konsekrasyon olayı ile Türkiye Büyük Locası, uluslararası Masonik yapılanmasındaki çok önemli bir dönüm noktasını yaşamıştır.

1963 yılında 7 yabancı uyruklu biraderin İzmir’deki Ümit Locasına katılması olayında başı çeken yine R. Sime’dir.

İzmir’de, 1965 Mayıs ayında ve Türkiye B. Locasının verdiği ‘kuruluş belgesi’ ile açılan Ephesus Locasının kurucusu ve Üstad-ı Muhteremi Robert Sime’dir.

Türk Masonluğu ‘ritüellerinin’ Anglosakson Masonluğunda kullanılanlara uygun bir şekilde düzenlenmeleri R. Sime’nin kişisel çabaları ile başlatılmıştır.

⁵⁸⁶ Bu yazışmalara ve ziyaretlere ait bilgiler kitabımızın dönem ile ilgili kısımlarında verilmiştir.

Ülkesine dönüşünden sonraki zaman içinde de Türk Masonluğu ile olan ilişkisini devam ettirecek, İskoçya'da Türkiye Büyük Locasını temsil etmek üzere 'dostluk kefilî' olacak, İskoçya'nın 'Lanarkshire Middle Ward' Bölge Büyük Üstadı seçilecek ve 20-27 Ocak 1974 tarihleri arasında İskoçya Büyük Locasının 53 ileri gelen biraderi ve eşleri ile birlikte bir Türkiye ziyareti gerçekleştirecektir."

Tanınma Yolunda Bir Adım Daha

İskoçya Büyük Locası Büyük Sekreteri Alexander F. Buchan, 30 Aralık 1968 tarihli mektubu ile Türkiye Büyük Locasına yılın çok güzel ve önemli bir haberini iletmiştir. Bu haber, Nisan 1969'da yapılacak İngiltere, İrlanda ve İskoçya Büyük Localarının ortak toplantısı gündemine Türkiye Büyük Locasının tanınması ile ilgili görüşmelerin konulmuş olduğudur.

Görüldüğü gibi, üzerinde -yavaş da olsa- ilerlenen bir yol oluşturulmuştur artık. Bu yolun ortaya çıkışı; yabancıların yaptıkları ziyaretlerde edindikleri olumlu izlenimler, Türkiye'de bu amaca kendini adanmış Masonların yılmadan sürdürdükleri çabalar kadar İskoçya Büyük Locası ile Türk Masonluğu arasında on yılı aşkın bir sürede kurulmuş bulunan yakınlığa da bağlıdır. Yapılacak olan ortak toplantı gündeminde tanınma konusunun yer almış olması, İskoçya ile olan yakınlık perspektifinden de değerlendirilmelidir.

Mart 1969 – Yurt Dışından Ziyaretler

6-8 Mart 1969 tarihleri arasında İskoçya, Almanya ve Ulusal Fransız Büyük Localarının üst düzey yöneticilerinden oluşan bir heyet, Türkiye Büyük Locasını ziyaret ederek Türk Localarının, konsekrasyon sonrasında "ritüelîk" yönden Anglosakson platformuna ne kadar yakınlaştığının ve diğer gelişmelerin de saptanması amacı ile Türk-

çe ve İngilizce çalışan iki Locanın toplantılarını izlemek istediklerini bildirmişler ve sağlanacak bilgilerin, Türkiye Büyük Locasını henüz tanımamış obediyanların ikna edilmeleri maksadına yönelik olabileceğini de açıklamışlardır.

Büyük Daimî Heyetin 9 Mart 1969 tarihli Toplantı Tutanağında belirtildiğine göre; düzenlenen çalışmalara katılan konuklar, bu üç günlük ziyaret sonunda Türkiye'den çok olumlu izlenimlerle ayrılmıştır. Ancak, 26 Nisan 1969'daki Umumî Heyet toplantısına sunulan Daimî Heyet raporunun, "aynı ziyaretle ilgili" son kısmının "Ritüeller konusunun artık sürüncemede bırakılmayarak ... bir karara bağlanmasını ..." sözleriyle bitirilmiş olması⁵⁸⁷ da anılan heyetin Türkiye Büyük Locasını, "ritüeller" konusunda daha aktif olunması hakkında uyarılmış olacağı ihtimalini akla getirmektedir. Bu durumda, eğer yapıldı ise o uyarıyı konsekrasyon sonrasındaki dört yıl içinde Türk Masonluğuna ait ritüellerin Büyük Loca tarafından bir türlü ortaya konulmamasında aramak daha doğru olacaktır. Hatırlanacağı gibi, İngiltere Birleşik Büyük Locasının görevlendirdiği Muschamp birader de 1968 yılındaki Türkiye ziyareti sonunda ritüellerle ilgili olarak benzer bir açıklama yapmıştı.

26-27 Nisan 1969 Genel Kurul (Umumî Heyet) Toplantısı

Çeşitli konuların görüşüldüğü bu toplantının "çalışma rehberleri" (ritüeller) hakkındaki tartışmaların yapıldığı kısmı, delegeler arasında konuyla ilgili fikir birliği sağlanmasının çok zor olduğunu göstermiştir. Katılanlara Türkiye B. Locasının, Yüksek Şûraların egemenliğinde olan Grand Orient de France ve benzerleri obediyanlarca kullanılmakta olan ritüellerle çalıştığı ve bunun daha önce Yüksek Şûra bağılı olmaktan kaynaklandığı dile getirilmiş ve gerekli değişikliklerin

⁵⁸⁷ C. Layiktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Cilt 2, s. 398.

yapılacağına dair yıllar önce özellikle İskoçya Büyük Locasına verilmiş sözlerin varlığı hatırlatılmıştır.

Tartışmaların odaklandığı hususlar “Tanrı” sözcüğünün ritüellerde geniş bir anlam kazandırılarak işlenmesi ile “ruhun ölmezliğinin” tam olarak benimsendiğinin ifade edilmesinden ibarettir. Bu hususlar üzerinde ısrarla durulması, bazı delegelerce lâik anlayışa karşı olan bir görüşü ritüellere sokmak şeklinde yorumlanmıştır. Oysa, düzenli bir obediyanın kullandığı ritüellerin de içerik yönünden düzene karşı olmaması, uyumsuzluk yaratmaması gerekmektedir. Bu görüşün izleyicisi olan delegeler İskoçya Büyük Locası ritüelleri (The Modern Rituals) içeriğinde olan ritüeller ile çalışılmasının doğru olacağını savunmuşlardır. Büyük Üstad Hayrullah Örs biraderin görüşü de bu çizgide olmuş ve konuyla ilgili konuşmalarında ısrarlı bir tavır da sergilemiştir. Aşağıdaki kısmî alıntılar Büyük Üstadın karar öncesinde yaptığı konuşmadandır:

“... Bizim öteden beri kullandığımız ritüeller Fransa Yüksek Şûrâsının idaresi altında olan gayri muntazam Fransız obediyanlarının ritüellerinden iktibâs edilmiştir; menşeleri ile de irtibatlarını kaybettikleri için bunlar ne idüğü belirsiz bir şekil almışlardır. ... Ritüellerimizi değiştirerek muntazam Masonluğun ısrarla üzerinde durduğu şekilde ‘Allah’ ve ‘Ruhun ölmezliği’ prensibini kabul ettiğimizi açık kalple ilân edeceğiz. ...”

Bu konuda alınan karar: “Tercümelere yapılmış olan ritüellerin bir yıllık bir süre için kullanılması ve bölgelerde oluşturulacak komisyonların raporlarına göre kesin şekillerinin saptanarak zamanı Daimî Heyetçe tespit edilecek Olağanüstü Genel Kurula sunulması” olmuştur.⁵⁸⁸

⁵⁸⁸ Konunun dağılması amacı ile ritüellerle ilgili bundan sonraki olayları da burada özetleyerek tamamlamak uygun olacaktır: Büyük Daimî Heyet 21 Eylül 1969 günlü toplantısında Olağanüstü Genel Kurulun 8 Kasım 1969 tarihinde toplanarak ritüellerin bu toplantıda uygulamalı bir şekilde gösterilmesine karar verilmiştir.

Bahse konu Genel Kurulda yapılan Daimî Heyet görevlileri seçimi sonuçları aşağıdadır::

Büyük Üstad Hayrullah Örs; Büyük Üs. Kaymakamın Şekûr Ökten; Büyük Birinci Nazır Hulusi Selek; Büyük İkinci Nazır Sait Penbecioğlu; Büyük Hatip Macit Erbudak; Büyük Kâtip Nafiz Ekemen; Büyük Hazine Emmini Cemal Gücü; Büyük Hasenat Emmini Raşit Temel; Büyük Birinci Muhakkik Sahir Akev; Büyük İkinci Muhakkik Orhan Alsaç; Büyük Birinci Teşrifatçı Galip Kardam; Büyük İkinci Teşrifatçı Albert Arditti; Büyük Üçüncü Teşrifatçı Osman Hısım; Büyük Sancaktar Sadi Aral; Büyük Dahili Muhafız İhsan Mizanoğlu; Büyük Harici Muhafız Abdullah Ecemen.

İskoçya Büyük Locası Mektubu

İngiltere Birleşik, İrlanda ve İskoçya Büyük Localarının Nisan 1969'da yaptıkları toplantının ardından, İskoçya Büyük Locasından 23 Nisan 1969 tarihli bir mektup alınmıştır. Büyük Daimî Heyetin 18 Mayıs 1969 toplantısı gündemine alınan bu mektup,

- Ortak toplantıda Türkiye Büyük Locasının “tanınma konusunun” gündem maddesi olarak görüşüldüğünü;

- İskoçya Büyük Üstadının, yaptıkları Türkiye ziyaretinden ve İskoçya Locası ritüellerinin uygulanışından edindiği izlenimleri açıklamasının toplantıyı genel olarak olumlu etkilediğini;

- Türkiye’de ulusal Masonluğun kuruluşu sırasında -Fransa Büyük Doğusu bağlıları dışında- “muntazam tanınan” obediyanların kurduğu locaların varlığı ve Türkiye Büyük Locasının şimdiki yapısı içinde de bu tür locaların bulunduğu kanıtlanması durumunda konunun

---

8 Kasım 1969 günü toplanan Genel Kurulda da Galip Kardam birader yönetiminde yapılan uygulamalı ritüellerin içerikleri hakkında olumlu ve olumsuz görüşler beyan edilmiş, sonuç olarak localarda kullanılmaları kabul edilmiştir.

yeniden ve olumlu bir yaklaşımla inceleneceği hususlarını kapsamakta idi.

Bu mektubun gerekli olduğunu işaret ettiği “kanıtlayıcı” nitelikte bir girişimin hemen yapılması elzemdi. Zira, katı tutumu ile ısrarlı olan İngiltere Birleşik Büyük Locasının konuyu olumlu bir yaklaşımla incelemeyi kabul etmişliğinin ifade edilmesi, kapalı kapının her iki kanadının da açılmaya hazırlandığının göstergesi idi.

O gün Büyük Daimî Heyetin, oy birliği ile aldığı karar; 1909’da Türkiye Büyük Locasını (Maşrık-ı Azâm-ı Osmânî) kuranlar arasında bulunan Resne Locası ve aynı Locadan bazı biraderler tarafından 1948’deki ‘uyanış’ sırasında kurulmuş yeni Localara ait bilgilerin İskoçya Büyük Sekreterine yazılı olarak iletilmesi olmuştur.⁵⁸⁹

Yine Bölge Locaları Sorunu

Ağustos 1969’daki Büyük D. Heyet toplantısında üzerinde görüşülen konularından biri yine Bölge Locaları ile ilgili olmuştur. Bu kez, yetki sınırlarını aşan tutum ve davranışlara ilâveten yabancı ülkelerin büyük locaları ile yazışma girişimlerinde bulunulması boyutlarına kadar giddiği ve bunlara kesin olarak son verdirilmesinin şart haline geldiği

⁵⁸⁹ Resne Locası, İngiltere tarafından ‘düzenli-muntazam’ olarak tanınan Mısır Millî Büyük Locasıncı 1909’da İstanbul’da kurulmuş ve sekiz aylık bir süre içinde kuruluş çalışmalarına katıldığı “Maşrık-ı Azâm-ı Osmânî”ye bağlanarak 1935 yılındaki ‘kapanış olayı’na kadar Masonik çalışmalarına devam etmiştir. Mısır Millî Büyük Locasına bağlı iken Maşrık-ı Azâm-ı Osmânînin kurucularından olan ve aynen Resne gibi bu obediyanca bağlanan bir diğer loca da “Uhuvvet-i Osmaniyeye”dir. Ne var ki, bu locanın çalışma ömrü çok kısa olmuştur. Türkiye Büyük Locasının “tanınma çabaları” arasında bu locanın adına hiç değinilmemiş olması herhalde bu nedene bağlıdır. Mısır Millî Büyük Locasının o dönemdeki adı: “Mısır Mahfel-i Ekber-i Vatanîsi”dir.

gerekçesi ile tüm Bölge Localarına yazılı uyarı da bulunulması kararı alınmıştır.

Diğer taraftan, bu uyarı kararını alan ve Türk Masonluğunun “yönetim otoritesi” olan

Türkiye Büyük Locası ile İstanbul Bölge Locası arasında yaşanan sıkıntıların, aynı binada bulunmaları nedeniyle, Masonik disiplin anlayışını zedeleyişinin artık gözle görünür hâle gelmiş olması da konunun ciddiyetinin işaretidir.

Bölge Localarının, yönetim yetkilerinin kullanılmasındaki bu başıboşluğunun ısrarla sürdürülen devamlılığını düşününce, ister istemez akla gelen şu oluyor: Acaba, özerk bir Türkiye Büyük Locası kurulmasının engellenmesi amacı ile Bölge Mahfilleri (Locaları) adlı örgütlenişin başlangıcı olan “üniteler”i, kendi egemenliğinde, garip ve dünyada benzeri bulunmayan bir kuruluş hâlinde oluşturan Yüksek Şûranın o zamanki anlayışı, sonradan yapılan kağıt üzerindeki değişikliklere rağmen hâlâ devam etmekte veya ettirilmekte miydi?

Ayrıca, Büyük Üstad Kaymakamı Nuri Pere imzası ile gönderilmiş, 7 Haziran 1965 günlü tamimdeki:

“Bölge Mahfilleri Nizamnamesinin 12. maddesine göre: ‘Bölge Mahfillerinin faaliyeti, icabında, Türkiye Büyük Locası tarafından, mahdut veya gayri mahdut zaman için tatil edilebilir.’

uyarısı, geçen dört yıl içinde Bölge Localarının tutumlarındaki umursamazlığı hiç etkilememiştir. Bu durumda, anılan tüzük maddesi de sadece siyah-beyaz üzerinde ve işlevsiz bir hâle sokulmuştur. Bunların asıl nedeni de Türkiye Büyük Locasının bu konuyla ilgili olarak dört yıl sürdürdüğü eylemsizliktir.

Bölge Locaları Kaldırılıyor

11 Ocak 1970 günü yapılan Büyük Daimî Heyet Toplantısında Bölge Localarının (Mahfillerinin) kaldırılması ile mevcut banka hesapları ile nakit paralarının Büyük Loca Hazinesine devrine karar verildi.

Bir süre daha çözümsüzlüğü devam edecek olan bölge borçları ve diğer parasal işlemlerin takibi ve sonuçlandırılması için Büyük Hazine Emini biradere tam yetki verilmesi de o gün alınan kararlar arasında idi.

“Bölge Locaları”nın 1948’deki “uyanış” sonrasında ortaya çıkan sorunları aşmasının neden bu kadar zor olduğu, Türk Masonluğunun 16 yıllık sürecine kronolojik olarak bakıldığında açıkça görülebilir:

- Bağımsız bir Büyük Locanın gerekliliği konusundaki loca tartışmalarının çoğalması üzerine Yüksek Şurâ, 1 Mayıs 1954’te Ankara ve İzmir’deki locaların bağlı olduğu ve Büyük Loca yetkisine sahip olan “Ünite”leri kurdu. Bu üniteler Yüksek Şurâ egemenliğinde ve temsilcileri başkanlığında idare edilecekti.

- İstanbul’daki Büyük Loca da zaman içinde diğer ünitelerin erk eşitliği anlayışı ile İstanbul ünitesi hâline geldi, ancak adı “İstanbul Büyük Locası”na (Gran Lojuna) dönüştürüldü.

- İstekleri üzerine Ankara ve İzmir üniteleri Yüksek Şurâ tarafından, 10 Nisan 1955’te Ankara ve İzmir Büyük Locaları (Gran Lojları) olarak adlandırıldılar ve kısa süre sonraki adları ile “Bölge Büyük Locaları” ortaya çıkmış oldu.

- Yüksek Şurânın 26 Haziran 1955 tarihli beyannamesi ile mevcut Bölge Büyük Localarının “Türkiye Büyük Locası”nı kurulabileceği açıklandı.

- 16 Aralık 1956’da Türkiye Büyük Locası kuruldu. Ancak, Bölgeleler ile devamlı sürtüşmelerin zemini de hazırlanmış oldu.

- 1960’ta Bölge Büyük Localarının “otorite eşitliği” yanılığlarının asıl nedeni olan “Büyük” sözcüğü kaldırıldı.

- Yeni adları ile Bölge Locaları (Bölge Mahfilleri) olan bu kurumların huzursuzluk yaratan tutumlarının devamının sonucu olarak 11 Ocak 1970'te kapanışları gerçekleşti.

İngiltere Birleşik Büyük Locasına Mektup

Hatırlanacağı üzere 18 Mayıs 1969 tarihli Büyük Daimî Heyet Toplantısında; İngiltere'ye, Resne Locasının, Türk Masonluğunun 1909'daki kuruluşuna katkısı yönünden açıklamalar içeren bir mektup yazılması kararı alınmıştı. Bu mektubun Büyük Sekreter Nafiz Ekemen tarafından hazırlanarak İngilizceye çevrilmek üzere Sadi Aral biradere gönderilen Türkçe taslağı aşağıdadır:⁵⁹⁰

“Dear Sir,

Türkiye Büyük Locasının, United Grand Lodge of England tarafından tanınmasına hizmet eder düşüncesiyle, bu hususta size şimdiye kadar yazılı ve Sadi Aral Kardeşimiz tarafından sözlü olarak verilmiş izâhâta ilâveten, aşağıdaki hususları da bilginize sunuyorum:

Türkiye'de 'Grand Orient of Turkey' ismiyle 1909 senesinde kurulan ilk 'sovereign body'nin kurucuları arasında, o vakit origine bakımından muntazam olan Mısır Büyük Locasına mensup (RESNE) - hâlen Yugoslav Makedonyasında bir şehir - Muhterem Locası da vardır.

Bu Loca, Grand Orient of Turkey'in, 1935 senesinde faaliyetini durdurmasına kadar (5) numaralı Loca olarak Masonik çalışmalarına devam etmiş ve evvelce mensup olduğu Mısır Büyük Locasınınca United Grand Lodge of England'dan aynen Türkçe (ve Arapçaya) tercüme edilmiş olan ritüelleri kullanmıştır.

1948 tarihinde, Türkiye'de yeniden resmen Masonik çalışmalara başlandığında, eski localar aynı isimleri ve aynı numaraları muhafaza et-

⁵⁹⁰ C. Layiktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Cilt 2, s. 429-430.

meyerek yeni isimler ve yeni numaralar almışlar ve hâlen mevcut olan Türkiye Büyük Locasını bu suretle meydana getirmişlerdir. Origine itibariyle Mısır Büyük Locasından gelen 5 Numaralı RESNE Muhterem Locasına mensup olan Kardeşlerimiz de - ki bunların bir kısmı hâlâ hayattadırlar ve çalışmalarımıza katılmaktadırlar- bugün obediyanımıza mensup 1 numaralı İDEAL (Ideal), 2 numaralı KÜLTÜR (Culture), 3 numaralı ÜLKÜ (Ideal), 5 numaralı UYANIŞ (Awakening), 7 Numaralı HÜRRİYET (Liberty), 9 Numaralı ATLAS (Atlas - Fransızca çalışır) Localarını kurmuşlardır. Bu yazımı çok 'charge' etmemek için bu Kardeşlerin isimlerini ve hangi locaların kurucuları olduklarını bildirmek istemiyorum. Bunda bir fayda görürseniz, bildirmenizi rica ederim.

...

Bu mektup 9 Mart 1970 tarihi ile İngiltere'ye postalanmıştır.

Kanımızca, mektubun yazılması kararı ile gönderildiği tarih arasındaki uzun zaman, Resne Locası ve o zamana ait başka bilgilerin de sağlanması için yapılan araştırmalara bağlıdır.

15 Nisan 1970 tarihinde söz konusu mektubu, yanıtlayan Büyük Sekreter J.W. Stubbs; yazısında, İngiltere Birleşik Büyük Locasının konuyu ilgi ile incelediğini ve Dış İlişkiler Komisyonunun Haziran 1970'teki toplantısında görüşülmek üzere gündeme konulduğunu bildiriyordu. "Tanınma" ile ilgili sorunu aşmak ve böylece Anglosakson Mason camiası içinde yer almak yönünden çıkmış olan bu basamak Türk Masonluğu için çok önemli idi.

"Tanınma"ya Yaklaşıyor

İskoçya Büyük Sekreteri Buchan birader 14 Ağustos 1970 günlü mektubu ile yapılan son başvurunun Türkiye için olumlu bir sonuç hazırlayacağı kanaatinde olduğunu belirtmişti. Bunun hemen ardından, Belçika önceki Büyük Üstadı Charles Wagemans'ın gönderdiği

19 Ağustos 1970 tarihli yazı ile de 9 Eylül 1970’te yapılacak İngiltere Birleşik Büyük Locasının Umumî Heyet (Genel Kurul) Toplantısı gündeminde, Türkiye Büyük Locasının “tanınma” konusunun da yer aldığı bildirilmekte idi. Wagemans birader, gündem maddesi ile ilgili açıklama notunun fotokopisini de mektubuna eklemişti. Aşağıdaki alıntı 21 Temmuz 1970 tarihli bu açıklama metninin Türkçesidir:⁵⁹¹

Türkiye Büyük Locası,

Senelerce evvel Türkiye Büyük Locası tanınmak maksadı ile Pek Muhterem Büyük Üstadımıza müracaatta bulunmuştu.

Bir müddet uykuda kalan ve 1948 yılında tekrar uyanan, faaliyetinin ilk zamanlarında tanınmamış bulunan bu Büyük Locanın menşei hakkında Dış İlişkiler Komitesi, gayet uzun süren, tafsilatlı bir araştırma yapmıştır. İlk nazarda gözüken, bu Büyük Locanın tamamıyla gayri muntazam olan Fransa Grand Orient’ından neşet ettiği idi. Ancak son aylarda bu Büyük Locanın, Mısır Büyük Locası tarafından desteklenerek kurulduğu ve o zamanlar Mısır Büyük Locasının, İngiltere Büyük Locası tarafından tanınmakta olduğu hususunda bazı deliller ortaya çıkmıştır.

Komite bu iddianın doğruluğu hususunda ikna olmuş ve 1935 yılında veya o civarda, uykuya dalan Büyük Loca ile 1948 de uyanan Büyük Loca arasında sıkı bir bağ olduğu hususunu da kabul etmiştir. 1935 yılında Türkiye Büyük Locasına bağlı locaların, Mısır Büyük Locası tarafından Arapçaya tercüme edilen ve Türkçeye çevrilen bir İngiliz ritüeli kullanmakta olduklarını belirtmek ilgi çekicidir.

Bu çalışma gündeminin 8. maddesinde, Türkiye Büyük Locasının tanınması için bir teklif mevcuttur.

Freemasons’ Hall, Londra

21 Temmuz 1970

A S. Frere

Başkan

⁵⁹¹ Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, 1978, s. 108.

Bu kitabın yazılması sırasında incelediğimiz basılı çalışmaların çoğunda rastladığımız; İngiltere Birleşik Büyük Locasının bu kararındaki etken faktörün, Mısır Büyük Locasının “düzenli” oluşu ve dolayısıyla önceden bağlısı olan Resne Locasının da düzenli olduğunun saptanması şeklindeki anlatımlardır. Oysa, yine Mısır obediyanından ayrılarak Maşrık-ı Âzam kurucularından olan Uhuvvet-i Osmaniyye (Osmanlı Kardeşliği) Locası da vardır ki nedense çalışmaları hazırlayanlarca pek akla getirilmemiştir. Hatırlanması gereken, bu locanın da “tanınma” olayında eş bir katkı sahibi olduğu gerçeğidir.

Anglosakson Masonluğu platformunda yer almak için uzun yıllar boyunca verilmiş uğraşın olumlu sonuçlanmasına doğru gidişin heyecanı Türkiye B. Locasını sarmalamış bulunmaktaydı artık. Bu aşamaya varılana kadar İskoçya Büyük Locası’nın davranış içtenliğinin ne denli büyük olduğu unutulmayacaktı. Ancak, zamanı biraz olsun geriye çekerek; yukarıda isimleri geçen Wagemans ve Frere biraderleri de 1966 yılı içinden anımsamak ‘değer bilirlilik’ yönünden doğru olacaktır:

“1966 yazında İstanbul’a gelen Belçika’lı Masonlarla ile yapılan görüşmeler sırasında grupta bulunan Büyük Birinci Nazır Charles Wagemans birader: ‘Türkiye’ye gelmeden birkaç gün önce karşılaştığı İngiltere Birleşik Büyük Locası görevlilerinden Alexandre Frere’in, Türkiye Büyük Locasının kısa bir süre içinde tanınacağını söylediğini’ açıklamıştır. Bu duyumun yarattığı heyecanın ve umudun büyüklüğü yadsınamazdı kuşkusuz.”⁵⁹²

9 Eylül 1970- İngiltere Birleşik Büyük Locası Türkiye Büyük Locasını Tanıdı

İngiltere Birleşik Büyük Locasından gelen mektubun metni ve Türkçesi aşağıdadır:

⁵⁹² Hatırlatma amaçlı yapılan bu alıntı, kitabımızın bu bölümündeki ‘Tanınma İçin Uğraşlar Devam Ediyor’ bölümündendir.

UNITED GRAND LODGE OF ENGLAND

Freemason's Hall
Great Queen Street,
London WC2B 5BA

11th September, 1970

Dear Brother Grand Secretary,

With reference to your letters of 9th March and 2nd June, 1970, with supporting documents, the additional information regarding your Grand Lodge, and in particular its origin, has in the meantime been placed before and carefully considered by our External Relations Committee and the Board of General Purposes, as the result of which it became possible for a recommendation in favour of recognition being placed before the Grand Lodge, and I now have pleasure in informing you that at the Quarterly Communication of the United Grand Lodge of England held on 9th September, 1970, it was unanimously resolved that recognition be accorded to the Grand Lodge of Turkey, and I take this opportunity of expressing the hope that the fraternal association thus established between our two Jurisdictions may long continue.

I will be in touch with you again in due course on the matter of the exchange of Representatives.

Yours sincerely and fraternally,

J. W. Stubbs

Grand Secretary

Freemasons' Hall
Great Queen Street,
London WC2B 5BA

“Aziz Büyük Sekreter Kardeşim,

11 Eylül 1970

Büyük Locanız ve özellikle onun menşei hakkındaki bilgileri destekleyen eklerin bulunduğu 9 Mart ve 2 Haziran 1970 tarihli mektuplarınıza atfen; bunların Dış İlişkiler Komitesi ve Genel İşlemler Kuruluna sunulurken, dikkatle incelendiklerini ve tanınma hakkındaki olumlu sonuçlarının Büyük Locaya önerilmesine karar verildiğini ve İngiltere Birleşik Büyük Locasının üç ayda bir yapılan toplantılarından 9 Eylül 1970 tarihli Genel Kurulunda görüşülen, Türkiye Büyük Locasının tanınması hakkındaki önerinin oy birliği ile kabul edildiğini sevinerek bildirir ve bu nedenle yurisdiksiyonlarımız arasında kurulan kardeşlik ilişkilerinin uzun süre devam etmesini ümit ettiğimi beyan ederim.

Karşılıklı temsilciler atanması hususunda sizinle tekrar temas edeceğim.

Samimiyet ve kardeşlikle.

J. W. Stubbs

Büyük Sekreter”

Yaklaşık bir ay sonra İrlanda Büyük Locası da 7 Ekim 1970 tarihi itibarıyla Türkiye Büyük Locasını tanıdığını bildirmiştir. Böylelikle, 1909 yılındaki kuruluşundan beri süre gelen “kişilik sorunu” tamamen çözülen Türk Masonluğu olması gereken platformda yerini almıştı.

1970 Yılı Biterken

Bu yılın geri kalan bölümü yönetim, tüzükler, ritüeller ve benzerleri olan konular üzerindeki çalışmalarla geçti. 14 Kasım 1970 günü ya-

pılan Umumî Heyet (Genel Kurul) Toplantısı da önceden hazırlanmış Büyük Loca Tüzüğü tasarısı üzerinde yapılan küçük görüşmeler sonunda, anılan tüzüğün “Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası Anayasası” adı ile ve aynı gün itibariyle yürürlüğe girmesi kabul edildi.

52 asıl ve 3 geçici maddeden oluşan bu tüzüğün bazı maddelerini önemlerinin büyüklüğü nedeniyle, kitabımıza alıntılanmayı yararlı bulduk:⁵⁹³

TÜRKİYE
Hür ve Kabul Edilmiş Masonları
Büyük Locası Anayasası
Başlangıç

Madde 1 - Hür Masonluğun amacı, iyi ahlâklı ve erdemli insanlar arasında kardeşliğin kurulması, insanlığın hürriyet içinde fikrî ve sosyal gelişmesi, olgunlaşması, gerçeğin (hakikatin) araştırılmasıdır.

Hür Masonluk, bu amaca kendilerini adamak isteyen namuslu, aydın ve hür fikirli erkeklerin ortak çabalarını birleştirir, bu suretle insanın ve toplumun ilerici ve ahenkli gelişmesini sağlar.

Madde 2 - Hür Masonluk, çalışmalarında eriştirme yolunu uygular. Böylece eriştirmenin sağlayacağı yücelme ve olgunlaşma ile evrensel kardeşliği gerçekleştirme amacına yönelmiş olur.

Madde 3 - Hür Masonluk, bütün insanlar için ortak manevî ve ahlaki bir insanlık ülküsünün gerekliliği kabul eder. Bunun için, Hür Masonluk şu ilkeleri koyar:

- İnsan kişiliğine saygı,

⁵⁹³ Satır altları tarafımızdan çizilmiş olan bu alıntıyı yapmamızın asıl nedeni, Masonluğu karalama amaçlı yalanlara bağlı bir tereddüdü yaşayan okuyucular varsa onlara altı çizili satırlarla net gerçeğin gösterileceği kanısında oluşumuzdur.

- Tüm insanlığın iyiliğine çalışmak,
- İnsanın hürriyeti ve ahlakî sorumluluğu,
- İnsanlar arasında hak eşitliği,
- İnsanların Evrensel Kardeşliği,
- Bilime saygı.

Hür Masonluk, gerçeği (hakikati) araştırmalarında üyelerinden içtenlik, öğrenme ve öğretme arzusu ister.

Madde 4 - Hür Masonluk, memleketin yasalarına itaati ve vatana onurla hizmetle emreder.

Hür Masonluk hiçbir imana bağlı olmayan inkarcıları arasına almaz, bununla birlikte herkesin dinsel inançları ile düşünce hürriyetine saygı gösterir.

Madde 5 - Hür Masonluk gerçeği (hakikati) araştırmada hiçbir sınır tanımaz ve herkese düşünce ve kanaatinde tam bir hürriyetin sağlanmasına çalışır.

Madde 6 - Hür Masonluk, üyeleri arasında din, ulus, ırk, dil, inanç, görüş, mevki ve sosyal durum ayırımı gözetilmesini kabul etmez, üyelerinin iyi ve doğru, onurlu ve namuslu insanlar olmalarını arar.

...

Türkiye Büyük Locasının Temel İlkeleri

Madde 10 - Türkiye Büyük Locası temel ilkeler olarak aşağıdaki töresel kuralları benimser:

a) Türkiye Büyük Locası, obediyanındaki localar ve üyeleri üzerinde, yasama, yürütme ve yargılama yetkisinin mutlak sahibidir; obediyanında bulunan (Çıracak, Kalfa, Üstad) simgesel dereceleri üzerinde tek ve paylaşılmaz otoritesini yürüten, sorumlu, bağımsız ve özerk Masonik kudrettir.

b) Bütün Masonik çalışmalar Evrenin Ulu Mimarı'nın adını anarak, Hür Masonluğun Üç Büyük Nuru (açık bulunan Kutsal Kitaplar, Gönye ve Pergel) huzurunda yapılır ve bütün yükümlülükler için bunlar üzerinde and içilir.

c) Masonluk sıfatı ancak "erıştırme" yoluyla verilir.

d) Localarda dinsel ve politik tartışmalar yapılamaz.

...

Türkiye Büyük Locasının Kuruluş ve Egemenliği

Madde 12- Türkiye Büyük Locası, Türkiye’de Hür Masonluğun bütün yetkilerini elinde tutar, Masonluğun yönetiminde içeride ve dışarıdan kendine eşit veya kendinden üstün hiçbir otorite tanımaz.

Türkiye Büyük Locası, Türkiye’de Hür Masonluğun yönetimi için gerekli yasaları, tüzük ve ritüelleri hazırlamaya, yürürlüğe koymaya, değiştirmeye veya yürürlükten kaldırmaya, loca kurulmasına izin vermeye veya kapatmaya, Hür Masonluk ile ilgili işleri araştırmaya ve karara bağlamaya yetkilidir.

Kendisinde toplanmış bulunan yetkiler, ancak kendi tasarrufu, Hür Masonluğun eski töre ve gelenekleri ve memleket yasalarıyla sınırlıdır.

Yeni bir zindelik ve dik duruş ile geleceğin ufuk çizgisine kendinden emin ve haklı bir gurur ile bakan Büyük Loca, Yüksek Şûra ile olan 1957 tarihli son Anlaşmayı (Konkordato) da Türk Masonluğu tarihinin anıları arasına terk ederek yenilenmesine gerek görmemiştir. Yüksek Şûranın da paylaştığı bu tercih Anglosakson Masonluğu çizgisindeki Büyük Locaların seçtikleri uygulamadır. Her iki kurum da kendi bağlıları olan localar ve atölyelerin belirlenmiş kurallara bağlı düzen içinde devam ettirmeyi seçmek suretiyle hasret çekilen bir “sulh ve sükûn” ortamının oluşmasını da sağlamışlardır.

Bu duruma varılması için Türk Masonluğunun “Tanınma” olayında 1955 yılından başlayarak önce küçük ve gittikçe büyüyen adımlarla uğraş veren biraderlerin sayısı elbette ki çoktur. Ancak, Necdet Egeran, Robert Sime, Sadi Aral, A. F. Buchan ve Ekrem Tok, Nafiz Ekemen, Fikret Çeltikçi gibi çok sayıda birader bu konuda yılmadan ve ısrarla ve çırpınmışlardır. Türk Masonluğunun “alın yazısının” değişmesi için verdikleri emeğin unutulmayacağı ve isimlerinin saygı ile anılacağı kuşkusuzdur.

SON SÖZ

Günümüzde Masonluk -genelde ve yaygın olarak- dünyada, “İngiltere Birleşik Büyük Locası (United Grand Lodge of England-UGLE)” kurallarının uygulandığı Anglosakson Masonluğu ile “Fransa Büyük Doğusu (Grand Orient de France-GODF)” olmak üzere iki ana koldan sürdürülmektedir. Ülkemizde de aynı Masonik uygulamalara bağlı olarak çalışan iki “Büyük Loca” bulunmaktadır. Bunlardan “Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Derneği” sadece Anglosakson Masonluğu uygulaması olan bir törenin ardından 1970’te kabul edilen “tanınma” niteliğini kazanmış bir kurum olarak; anılan diğer kolu oluşturan “Özgür Masonlar Derneği” de Fransız sistemi çizgisinde, toplumsal fayda sağlamak amacıyla eğitim ve kültür alanlarında faaliyetlerine devam etmektedir. Anılan iki Büyük Loca arasındaki ilişkiler tamamen olumlu bir ortamda yürütülmektedir.

1965-70 DÖNEMİNDE KURULAN MASON LOCALARI

Loca No.	Loca adı	Kuruluş tarihi ve yeri	Diğer bilgiler
40.	Pınar	27 Mayıs 1965 İstanbul	Bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Muzaffer Öztunç biraderdir. (A. Erginsoy bu Locanın açılışını 30 Kasım 1964 vermiştir.)
41.	Sevenler	11 Haziran 1965 İstanbul	Hepsi Erenler Locasından ayrılan biraderlerin kurduğu bu Locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Nuri Akyol biraderdir. (A. Erginsoy bu Locanın açılışını 29 Ocak 1965 olarak vermiştir.)
42.	Ephesus	28 Şubat 1965 İzmir	İngilizce çalışan ve çoğu yabancı uyruklu biraderlerin kurduğu bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Robert T. Sime biraderdir.
43.	Mimar Sinan Araştırma Locası	2 Mayıs 1965 İstanbul	Araştırma amaçlı kurulmuş olan bu Locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Hayrullah Örs biraderdir. (A. Erginsoy bu Locanın açılışını 1 Ocak 1966 vermiştir.)
44.	Hisar	8 Şubat 1966 İstanbul	Çoğunluğu Ülkü ve Ülke Locasından biraderlerin kurduğu bu Locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Nihat Öktem biraderdir.

45.	Ahiler	31 Mart 1969 Ankara	1965 yılı olaylarının sonucu olarak Türk Masonluğunun bölünmesinden sonra kurulan ilk locadır. 7'si Uyanış Locasından 11 kurucu üyeli bu locanın ilk Üstad-ı Muhteremi Sungur Babaoğlu biraderdir.
46.	Çağ	10 Haziran 1969 Ankara	Kurucularının çoğu Yükseliş Locasındandır.
47.	Eylem	15 Kasım 1969 İzmir	Kurucuları Gönül ve Nur Localarındandır.

(Bu tablodaki bilgiler, K. Apak, 'Ana Çizgileri ile Türkiye'deki Masonluk Tarihi'; F. Çeltikçi, 'Hür Masonluk Tarihinden Notlar'; Kaan Tunalı (Derleyen) '1909-1989 Türkiye'de 80 Yılda Mason Locaları' ve A. Erginsoy, 'Türkiye'de Masonluğun Doğuşu' adlı eserlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Bu tablodaki bilgiler, K. Apak'ın *Ana Çizgileri ile Türkiye'deki Masonluk Tarihi*; F. Çeltikçi'nin *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, Kaan Tunalı'nın derlediği *1909-1989 Türkiye'de 80 Yılda Mason Locaları* ve A. Erginsoy'un *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu* adlı eserlerinden yararlanılarak derlenmiştir.”

1965-70 DÖNEMİNDEKİ BÜYÜK ÜSTADLAR

1965 ‘İstifa’ Enver Necdet Egeran

1965 – 1973 Hayrullah Örs

Enver Necdet Egeran: (1907 - 2005) Maden ve Jeoloji mühendisidir. 1949 yılında Doğuş Locasında tekris olmuş, Bilgi Locası kurucuları arasında yer almış ve 1955’te bu Locanın Üstad-ı Muhteremi olmuştur.

Türkiye Büyük Locasının Anglosakson düzeyinde yer alması için şükranla anılacak bir sebatla büyük uğraş vermiş ve bunu başarmıştır. 2 Mayıs 1965’te Büyük Üstad seçilmiş ancak, 1965 olaylarının hırçın ortamında, daha doğru olacağı kanaati ile istifa etmiştir.

Gerçek Yüzyüyle Masonluk, adlı kitabın yazarıdır.

Hayrullah Örs: (1901 – 1977) Almanya ve İsveç’te yüksek öğrenim görmüş bir eğitimcidir. Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü de dahil olmak üzere çok sayıda eğitim kurumunda önemli görevlerde bulunmuştur.

1926’da Selâmet Locasında tekris olmuş, 1957 ve 1959 dönemlerinde Ahenk Locası Üstad-ı Muhteremi olarak görev yapmıştır. 1965 yılında Büyük Üstad seçilmiş ve bu görevini 1973 yılına kadar sürdürmüştür.

Felsefe ve din konularında yazılmış 14 değerli eserin yazarıdır.

Dönem içinde Y. Şûrâ Hâkim Büyük Âmirleri

1967 – 1971: Ekrem Tok

1965-1970 Zaman Diliminin Önemli Olayları

1965: Hindistan ile Oakistan arasında savaş başladı.

1966: Çin'de kültür devrimi.

28 Mart 1966: Cemal Gürsel hasta olduğu için Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı seçildi.

1967 Üçüncü Arap- İrsal savaşı.

21 Nisan 1967: Yunanistan'da ihtilal ve cunta hükûmeti.

17 Kasım 1967: Kıbrıs bunalımı. Türk Silahlı Kuvvetlerine TBMM tarafından yetki verildi.

1968: Dünyanın çeşitli yerlerinde öğrenci olayları.

15 Nisan 1968: Ankara'da 'baş örtüsü' sorunundan çıkan öğrenci boykotu.

10 Haziran 1968: Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde boykot.

15 Temmuz 1968: ABD 6. Filosu ziyareti nedeniyle İstanbul'da olaylar.

1969: Kuzey İrlanda'da şiddet olayları.

1969: ABD'li uzay gemisi ayda. Astronotlar aya ayak bastı.

6 Ocak 1969: ODTÜ'de ABD Büyükelçisinin arabasının yakılması.

16 Şubat 1969: 6. Filonun İstanbul ziyareti nedeni ile "Kanlı Pazar" olayı.

12 Ekim 1969: Seçimleri Adalet Partisi kazandı.

15-16 Haziran 1970: Türkiye'de işçi yürüyüşü ve gösterileri.

22 Kasım 1970: Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında geçiş dönemi protokolü.

Bu Dönemdeki Cumhuriyet Hükûmetleri

20 Şubat 1965 ile 22 Ekim 1965 arası Suat Hayri Ürgüplü Hükûmeti.

27 Ekim 1965 ile 22 Ekim 1969 arası 1. Süleyman Demirel Hükûmeti.

3 Kasım 1969 ile 14 Şubat 1970 arası 2. Süleyman Demirel Hükûmeti.

Dönemin Masonluğa İlişkin Olayları

1965: Konsekstasyon ve Türk Masonluğunda bölünme oldu.

1966: Türkiye Büyük Mason Mahfili kuruldu.

1967: Türkiye’de, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasına dayalı yeni Yüksek Şûra kuruldu.

1970: İngiltere ve İrlanda, Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasını tanıdı.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Yavuz Selim**, *Türk Masonluğunda Ritüeller 1909-2004*, İVAL Y., İzmir, 2004.
- AHMAD, Feroz**, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Bilgi Üni. Y., İst., 2006.
- _____, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Y., İst., 1999.
- _____, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Y., İst., 1996.
- AKIN, Rıdvan**, *Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi*, Der Y., İst., 2002.
- AKKAN, Ahmet**, *Büyük Üstadlar*, Mimar Sinan Y., İst., 1997.
- AKŞİN, Sina**, *Jön Türkler, İttihat ve Terakki*, İmge K., Ank., 1998.
- _____, *Türkiye Tarihi*, Cem Y., İst., 1997.
- ALKAN, Necmettin, II. Abdülhamid ve Jön Türkler**, Selis K., İst., 2009.
- Anonim**, *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmaları*, TBMM Kül. Sanat Y., Ank., 1987.
- Anonim**, *Büyük Daimi Heyetten Bütün Kardeşlere Bir Açıklama*, Hür ve Kab. Edil. Masonlar B. Locası Y., İst., 1965.
- Anonim**, *Dünyada ve Türkiye'de Masonluk*, Başak Y., İst., 1965.
- Anonim**, *Türk Masonluğu İçinde Bir Olay ve Tablolu*, T. B. Mason Mahfili Y., İst., 1966.
- Anonim**, *Türkiye'de Hür Masonluk Tarihi*, Tan M., İst., 1951.
- Anonim**, *Muhibbân-ı Hürriyet Mahfili, Bir Çeyrek Asırlık Hayat, 1909-1934*, Alaeddin Matb., İst., 1934.
- APAK, Kemalettin**, *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi*, T. Mason Derneği, Ank., 1958.
- ARIÇ, Sabahattin**, *Masonların Dünyası*, Tekin Y., İst., 1991.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal**, *Nutuk*, Türk Devrim Tarihi Enst., İst., 1962.
- ATAY, Falih Rıfki**, *Baş Veren İnkılapçı*, Cumhuriyet G., İst., 1997.
- AYAN, Tamer**, *ATATÜRK ve Masonluk* Ak Y., İst., 2003.
- AYDEMİR, Şevket S.**, *Tek Adam*, Remzi K., İst., 1963.
- AYFER, Murat Özgen**, *Masonluk Nedir ve Nasıldır?*, İst., 1995.
- _____, *Masonluk Üzerine*, Tilgat M., İst., 1995.

- BAYAR, Celâl**, *Ben de Yazdım Baha Mat.*, İst., 1965.
- BERKES, Niyazi**, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İst., 2002.
- ÇALIŞLAR, İpek**, *Latife Hanım*, Doğan Kitap, İst., 2006.
- ÇAVDAR, Tevfik**, *Talât Paşa*, Dost Y., Ank., 1984.
- _____, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Y., Ank., 1999.
- ÇELTİKÇİ, Fikret**, *Hür Masonluk Tarihinden Notlar*, Mimar Sinan Y., İst., 1982.
- ÇETİNER, Selahattin**, *Çöküş Yılları*, Remzi K., İst., 2008.
- DANIŞMEND, İsmail Hamdi**, *31 Mart Vak'ası*, İstanbul K., İst., 1961.
- DURU, Orhan**, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları İş Bank Y.*, İst., 2004.
- EGERAN, Necdet**, *Gerçek Yüzüyle Masonluk*, Başnur M., Ank., 1972.
- EKEMEN, Nafiz**, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, İst., 1978.
- EKSERTZOĞLOU, Haris**, *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati*, Tarih Vakfı Y., İst., 2004.
- EL-AMİN, Mustafa**, *Freemasonry, Ancient Egypt and the Islamic Destiny*, New Mind Productions, Jersey City, 1994.
- ERGİNSOY, Abdurrahman**, *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu ve Gelişmesi*, Erciyes Y, İst, 1996.
- ERİC, Anduze**, *Osmanlı Türkiye'sinde Masonluk*, Sokak Kedisi Y., İst., 2012.
- EROĞLU, Hamza**, *Türk İnkulâp Tarihi*, Savaş Y., Ank., 1990.
- GANİER, Jean-Paul**, *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu*, Remzi K., İst., 2007.
- GENER, Cihangir**, *Ezoterik-Batını Doktrinler Tarihi*, Gece Y., Ank., 1994.
- Gürata Mithat**, *ATATÜRK ve Masonlar*, Savaş Basımevi,- Ank. : 1984.
- _____, *Masonluk Nedir, Ne değildir?*, Tisa M., Ank., 1971.
- HALE, William**, *Türk Dış Politikası*, Mozaik Y., İst., 2003.
- İNAN, Afet**, *ATATÜRK, Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İş Bank Y., Ank., 1984.
- İNÖNÜ, İsmet**, *Hatıralar* Bilgi Y., Ank., 1987.
- IOCOVELLA, Angelo**, *Gönye ve Hilâl*, Türk Tarih V., İst., 1998.
- İPEKÇİ, Abdi**, *İnönü ATATÜRK'ü Anlatıyor*, Dünya K., İst., 2004.
- İŞİNDAĞ, Selami**, *Masonluğun Benimseyiş ve Düşünüleri*, Mason Der. Yay., İst., 1992.
- JONES, Bernard E.**, *Hür Masonların Rehberi ve Kılavuzu*, HKEMBL Anadolu Muhtelif Locası Yay., 1990.

- KABACALI, Alpay**, Talât Paşanın Anıları, İş Bank. Y., - İst. 2000.
- KANSU, Aykut**, 1908 Devrimi - İst. : İletişim Y., 2001.
- KARACAN, Ali Naci**, *Lozan*, Nokta K., İst., 2006.
- KARASU, Aykut**, *1908 Devrimi*, İletişim Y., İst., 2001.
- KİLİ, Suna**, *Türk Devrim Tarihi*, İş Bank. Y., İst., 2003.
- KOCATÜRK, Utkan**, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı ATA-TÜRK Günlüğü*, İş Bank Y., Ank., 1992.
- KOLOĞLU, Orhan**, *Abdülhamid Gerçeği*, Gür Y., İst., 1987.
- _____, *Cumhuriyet Dönemi Masonlar*, Pozitif Y., İst., 2004.
- _____, *İttihatçılar ve Masonlar*, Gür Y., İst., 1991.
- KUNTAY, Midhat C.**, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, A. Halit K., İst., 1946.
- _____, *Namık Kemal*, Maarif Mat., İst., 1944.
- KUTAY, Cemal**, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Tarih Y., İst., 1980.
- LAYİKTEZ, Celil**, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, Yenilik Basımevi, İst., 2001.
- LEWIS, Bernard**, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Y., Ank., 2009.
- MACFIE, A. L.**, *Osmanlı'nın Son Yılları*, Kitap Y., İst., 2003.
- MANGO, Andrew**, *Türkiye ve Türkler*, Remzi K., İst., 2005.
- MANSEL, Philip**, *Konstantiniyye*, Everest Y., İst., 2008.
- MICHEL, A.G.**, *Mason Diktatörlüğü*, İhya Y., İst., 1974.
- NAUDON, Paul**, *Tarihte ve Günümüzde Masonluk*, Varlık Y., İst., 1990.
- ODYAKMAZ, Nevzad**, *Bektaşilik, Mevlevilik ve Masonluk*, İnkılâp K., İst., 1988.
- OKYAR, Osman- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet**, *Fethi Okyar'ın Anıları*, T. İş Bankası Y, Ank., 1999.
- ÖCAL, Güngör**, *1914 Türk Masonluğunda İlk Adımlar*, Ank., Rekmay Y., 1998.
- ÖZSOY, Osman**, *Kurtuluş Savaşı*, Timaş Y., İst., 2007.
- ÖZTUNA, Yılmaz**, *Bir Darbenin Anatomisi*, Ötüken Neş., İst., 1987.
- ÖZTÜRK, Kâzım**, *ATATÜRK'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları*, Kültür Bak., Ank., 1981.
- PALMER, Alan**, *Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu*, İş Bank. Y., İst., 2003.
- SANVER, M. Remzi**, *İnisiyasyonun Metodolojisi ve Masonluk*, Ülkü Locası Y., İst., 1996.
- SHORT, Martin**, *Masonların İçinden*, Boğaziçi Y., İst., 1994.

- SOYER, Dündar**, *Cumhuriyet'le Adım Adım Olaylar, Anılar*, Büke Y., İst., 2000.
- SOYSAL, İlhami**, *Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar*, Der Y., İst., 1988.
- ŞAKİR, Ziya**, *Mahmut Şevket Paşa Fuat Gücüyener Tarihi Eserler Serisi*, İst., 1944.
- TANSU, Samih Nafiz**, *İki Devrin Perde Arkası*, Hilmi K., İst., 1957.
- TOPÇUOĞLU, Orhan**, *ATATÜRK Günlüğü*, Ank., 1989.
- _____, *Büyük Üstadlarımızdan Anılar*, Ank., 1996.
- TUNAYA, Tarık Zafer**, *Hürriyetin İlânı*, Bilgi Üni. Y., İst., 2004.
- TUNÇAY, Mete**, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Y., İst., 1999.
- TUNÇER, Polat**, *İttihatçı Cavit Bey*, Yeditepe Y., İst., 2010.
- URAN, Nimet**, *ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu, Ank., 1959.
- UYAR, Hakkı**, *Mahmut Esat Bozkurt*, Büke Y., İst., 2000.
- VELİBEŞE, Zühtü H.**, *Türkiye'de Franmasonluk*, Güneş M., Ank., 1956.
- WHEATCROFT, Andrew**, *Osmanlılar*, Altın K., İst., 1996.
- ÜLKÜ, Faruk – YAZICIOĞLU, Semih**, *Dünyada ve Türkiye'de Masonluk*, Başak Y., İst., 1965.
- ZURCHER, Erik Jan**, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Y., İst., 2010.
- _____, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma*, Bilgi Üni. Y., İst., 2005.
- _____, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Y., İst., 2003.

Ansiklopedi ve Sözlükler

- Anonim** Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi - İst. : Ana Yayıncılık, 1986-87.
- Anonim** Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi - İst. : Gelişim Y., 1986.
- Anonim** Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi - İst. : Meydan Yayınevi, 1971.
- Anonim** Théma Larousse Tematik Ansiklopedi - İst. : Milliyet Gazetecilik A.Ş., 1993-94.
- Anonim** Yazım Kılavuzu - Ank. : Türk Dil Kurumu Y., 2009.
- AYFER, Murat Özgen**, *Ansiklopedik Mason Sözlüğü*, Cem Ofset, İst., 1992.

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın K., Ank., 1996.

GÖVSA, İbrahim A., Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi, İskit Y., İst., 1947-54.

LIGOU, Daniel, Dictionnaire Universal de la Franc Maçonnerie – Paris, 1974.

Özön Mustafa N. Osmanlıca-Türkçe Sözlük - İst. : İnkılâp K., 1955.

ÖZÖN, Nijat, Dil Kılavuzu, Arkın K., İst., 1985.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, Öz Türkçe Sözlük Bilgi Y., Ank., 1971.

TUĞLACI, Pars, Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Pars Y., İst., 1972.

Dergiler

Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 9-10, 1973.

Toplumsal Tarih, T. Tarih Vakfı, Sayı: 33, Eylül 1996; Sayı: 106, Ekim 2002; Sayı: 124, Nisan 2004.

Popüler Tarih, Dünya Yayıncılık, Sayı: 26, Ekim 2002; Sayı: 42, Şubat 2004; Sayı: 44, Nisan 2004; Sayı: 56, Nisan 2005.

Masonik Dergiler

Büyük Şark,

Mason Dergisi (Pergel),

Mimar Sinan Dergisi,

Şakul Gibi,

Tesviye,

Türk Mason Dergisi.

ÖZGEÇMİŞ:

Güngör Öcal, 1932 İstanbul... Deniz subayı... Donanmada 10 yıl aralıksız gemi hizmeti... Belçika'daki NATO-Shape ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığında karargâh görevleri... 1974'te kendi isteği ile albay olarak emekli... 1989 yılında kabul edildiği Türk Masonluğunda çeşitli görevler ve Üstad-ı Muhteremlik... Mümessillik ağırlıklı özel sektör firmalarında 2002 yılına kadar çalışma olanağı... Türk Masonluğu ile ilgili beşi derleme, dördü araştırma özellikli kitaplar...

12 Ekim 2020'de eşini kaybetti. Bir kızı ve iki torunu var.

Güngör Öcal'ın basılı çalışmaları

-1914-*Türk Masonluğunda İlk Adımlar (3.Derece Ritüeli)*, Reklam, Ank., 1998.

-1914-*İkinci Derece-i Remziyye Talimatnamesi (1914- İkinci Derece Yönetmeliği)* ve 1912- Refik Derecesi Tarz-ı Âyini” (1912- Kalfa Derecesi Tören Usulü), AGAL, Ank, 2013.

-1910- *Türkiye Büyük Maşrıkı'nın Alelumum Mahfiller Hakkında Cari Nizamname-i Umumisi* (Türkiye Büyük Maşrıkı'nın Bütün Localar için Genel Tüzüğü) AGAL, Ank., 2013.

-1914- *Üçüncü Derece-i Remziyyeye Mahsus Malûmat (1914- Sembolik 3. derece ritüeli)*, AGAL Yay., Ank., 2014.

- *Maşrık-ı Âzam-ı Osmân-î Kavânîn-i Hukukiyyesi* (Osmanlı Büyük Maşrıkı Yargı Tüzüğü), Mimar Sinan Y., İst., 2014.

Araştırma-İncelemeler

-*Türk Masonluğu*, HKEMBL, Ank., 2012. (2. Baskı 2015)

- *İlk Spekülatif Büyük Loca*, HKEMBL, Ank.,2020.

- *Örtük Boyutları ile Türk Masonluğu*, Lora Yay., İst., 2022.

- *İki Ezoterik Kurum Bektaşilik-Masonluk ve Benzer Boyutları*,

KULE Kitap., İst., 2024.

0549 654 7254
www.kulekitap.com

